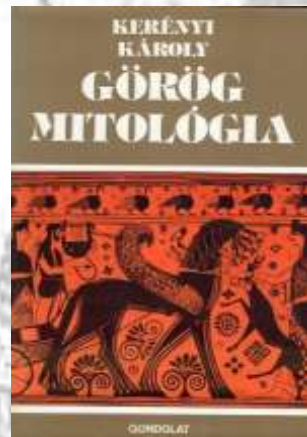

Kerényi Károly

Görög mitológia

I. Történetek az istenekről és az emberiségről

II. Hérosztörténetek

A könyv angol kiadásának (The Gods of the Greeks, the Heroes of the Greeks, Thames and Hudson) figyelembevételével németből fordította

Kerényi Grácia

A szöveget az eredetivel egybevetette, és a magyar kiadás képanyagának összeállításában közreműködött

Szilágyi János György

(A digitalizálás a Gondolat kiadó 1977-es, azonos című kiadványa alapján készült.)

ISBN 963 280 376 0

Feleségemnek

Emlékszem erre a terore. Magam se tudom, milyen érzéki és szellemi kedvből fakadt: Mint az űzött szarvas a vízre, úgy vágyakoztam ezekbe a mezítelen, ragyogó testekbe, ezekbe a szirénekbe és dryasokba, ebbe a Narkissosba és Próteusba, Perseusba és Aktaiónba: el akartam tűnni bennük, s belőlük nyelvekkel szólni.

H. von Hofmannsthal

Bevezetésül

Ez a könyv annak a meggyőződésnek köszönheti keletkezését, hogy eljött az idő megírni egy „görög mitológiát felnőtteknek”. Nem csupán a szakembereknek, akik klasszikus tanulmányokkal, vallástörténettel vagy etnológiával foglalkoznak; még kevésbé a gyermekeknek, akik számára a múltban az ilyen elbeszéléseket egy hagyományos nevelés indítékai és szempontjai szerint módosították, vagy legalábbis megválogatták; hanem egyszerűen: bármilyen érdeklődésű felnőtteknek, beleértve a klasszikus, vallástörténeti és etnológiai érdeklődést is, de mindennek elébe helyezve a humán érdeklődést. Manapság az általános emberi tájékozódás egyik korszerű formája minden bizonnyal a lélektani. És épp a lélektannal - találoan fogalmazta meg a modern humanisztikus gondolkodásmód egyik nagy képviselője - „ugyanúgy vele született a mitikus érdeklődés, ahogyan minden költősséggel vele született a lélektani érdeklődés”.

Thomas Mann mondta ezt, 1936-ban, *Freud és a jövő* címen tartott ünnepi előadásában. A költő ezzel - a pszichológus érdemeit méltatva - valóban elnézett fölötté messze a jövőbe. Felülmúlhatatlan világossággal jellemezte azt a szellemi szituációt, mellyel e könyv szerzője igazolja mitológiai vállalkozását. A mélylélektan visszanyúlása az egyed gyermekkorába - vallja a József-regény szerzője - „együttal visszahatolás az emberiség gyermekkorába is, a primitívbe és a mitikusba. Freud maga is beismerte, hogy számára mindennemű természettudomány, orvostudomány és pszichoterápia egy életen át tartó kerülő- és visszaút volt ifjúkorának primér szenvedélyéhez: az emberiség történetének, a vallás és erkölcs eredetének kutatásához... A »mély-lélektan« szöösszetételben a »mély«-nek időbeli értelme is van: az emberi lélek ős-mélységei egyben azonosak az *ősidő*vel, az időknek ama kútmélységével is, ahol a mítosz otthonos, és megvetik az alapját az élet ősnormáinak, ős-formáinak. Mert a mítosz életalapítás: az az időtlen szkéma, vallásos formula, melybe az élet belenő, amikor vonásait a tudattalanból reprodukálja. A mitikus-tipikus szemléletmód elsajátítása kétségkívül korszakalkotó az elbeszélő életében, művészi hangulatának sajátos emelkedését jelenti, a [7] megismerés és az alakítás új derűjét, melyet a késői esztendőkre szokott tartogatni az élet; mert az emberiség életében a mitikus korai és kezdetleges fokot jelent, az egyes ember életében azonban későit és érettet.” Amit egy nagy író tizenöt évvel ezelőtt saját magán tapasztalt, az ma általánosabb érvényűvé válhat, s nem szükséges, hogy ugyanahhoz az előrehaladott életkorhoz legyen kötve.

Így képzelem a szerző azokat a „felnőtteket”, akiknek a görögök mitológiáját összefüggő elbeszélésként előadni szándékozik, akár egy utókorával mit sem törődő, aristophanesien nevetlen klasszikust. Korunk irodalmán és lélektanán érlelődött olvasókat remél: olyanokat, akiknek nem esik túl nehezükre megtalálni a manni hozzáállást a saját egységes egész-mivoltában az emberit szinte utolérhetetlen spontánsággal dokumentáló görög mitológia archaikus tömörségéhez és szabadságához, egy-hangúságához és szeszélyességéhez; olyanokat, akik élvezni tudják, és éppen azt a dokumentálást ismerik föl benne, melyre az elismert klasszikusok mellett még szükség van ahhoz, hogy teljes, reális képet kaphassanak a görög antikvitásról. A dokumentáláson történeti dokumentálást értünk, nem pedig az előadandó hagyomány lélektani értelmezését. Ha az áthagyományozott anyag végre az eddigi ábrázolások felületes pszichologizálásától megszabadítva, önálló, öntörvényű anyagként kerül bemutatásra a maga teljességében, akkor a mitológia ugyanúgy

---

hat, mint a legközvetlenebb pszichológia: pontosan úgy, ahogy a psychének az egyénfeletti által ösztönzött, képekben objektivált tevékenysége.

Az „egyénefeletti” itt afféle minimális definíció. Egyénefelettiék - *per definitionem* - például „a lét alakjai”, ahogy Walter F. Otto fogja fel a mítosz tartalmát *Die Götter Griechenlands* c. művében, vagy minden, ami jungi értelemben „archetipikus”. A választás vagy esetleges összekapcsolás lehetőségét, mint elvileg minden lehetőséget, nyitva hagyja ez a könyv. De az álomképek és a mitológia képeinek közvetlensége analogikus: ebben a tekintetben maga az álom és a mitológia is közelebb állanak egymáshoz, mint az álom és a költészet. Ezért hitte a szerző, mint Jung professzorral közösen kiadott, *Einführung in das Wesen der Mythologie* (4. kiadás, Rhein-Verlag, Zürich, 1951) c. könyvében kifejtette, hogy beszélhet a modern emberek „individuálmítológiájáról”, pszichológiájukat értve rajta. Ugyanilyen joggal nevezhető minden mitológia, ha művészi jellegét figyelmen kívül hagyjuk, „kollektív pszichológiának”. Persze nem hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül a mitológiának azt a sajátosságát, hogy a szellem sajátos alkotó, tehát művészi tevékenysége is, együtt-formálása az átéltnak. Noha érintkezik a költészettel, interferál vele, azért még semmivel sem kevésbé önmagáért való, mint a költészet, a zene, a képzőművészetek, a filozófia és a tudományok. Ugyanígy nem szabad a mitológiát a gnószisszal vagy a teológiával összecserélni: ezektől - a pogány teológiáktól és mindennemű teozófiától is - alkotó-művészi jellege különbözteti meg. A mitológiának mindig olyasmi a tárgya, ami az [8] elbeszélő és az összes emberek fölött áll - „amilyenek most” -, de mindig csak látható, tapasztalható vagy legalábbis képekbe foglalható mivoltában, sohasem az *in abstracto* istenség, sőt az *in concreto* istenség sem, ha megfoghatatlannak, ábrázolhatatlannak kell maradnia. Egyénefelettinek lenni és megragadó, a lelket *képekkel* betöltő hatalmat gyakorolni az emberekre: ez nélkülözhetetlen, de ennyi elég is ahhoz, hogy valami a mitológia tárgyává lehessen. Ezek a képek az anyaga a mitológiának, ahogy a hangok az anyaga a muzsikának. Olyan „anyaga”, melyből - Shakespeare-rel szólván - álmaink létrejöttek, egy ízig-vérig emberi anyag, mely úgy tárult fel alakítója, a mítosz-elbeszélő előtt, mint valamilyen egyénefeletti forrásból előáramló, objektív valami, s ami - az elbeszélő-adta új alakjától, az új *variációtól* függetlenül - nem az elbeszélő szubjektív alkotásaként, hanem megint csak objektív valóságként tárul fel a hallgató előtt is. Viszont ugyanez az emberi anyag nyomban egészen mássá válik, mihelyt kiveszik abból a közegből, amiben élt, s „holt anyagként” fekszik előttünk. Ilyen „holt anyagként” kerül elének egy nyomtatott költemény vagy egy hangjegyekkel rögzített zenemű is: ha így látjuk, nem ugyanaz, mint ami annak a lelkében volt, akinek először megzendült, vagy akinek még zengett. Nem nehéz ismét életre kelteni, visszaváltoztatni önmagává. Ezt úgy érhetjük el, hogy eredeti közegébe, egy külső és belső *zengésbe* helyezzük vissza. Ugyanígy a mitológiát is, ha azt akarjuk, hogy a maga sajátosságában hasson, vissza kell helyeznünk a saját közegébe, melyben még kifelé és befelé is zengett, vagyis rezonanciát keltett. A görög *mythologia* szónak nem csupán a „történetek”, a *mythoi* a tartalmuk, hanem az „elbeszélés”, a *legein* is: olyan elbeszélés, mely rezonanciakeltés is volt; belső rezonanciakeltés, melyben az is serkentőleg hatott a tudatra, hogy az elbeszélő történet személyesen érintette az elbeszélőt és hallgatóját. Egy ilyen elbeszélés és meghallgatás közegébe kellene a görög mitológia ránk maradt töredékeit visszahelyezni, hogy „holt anyagból” ismét önmagává, élő emberi anyaggá változzék vissza.

Erre próbál itt kísérletet tenni a szerző: szeretné a görögök mitológiáját legalább bizonyos mértékig visszahelyezni eredeti közegébe, a mitológiai elbeszélésbe. A kísérlethez egy mesterségesen létrehozott helyzetre, fikcióra van szüksége. A fiktív helyzetet az élő

---

mitológiával való találkozás egy példája nyomán teremti meg a szerző, amit *Die antike Religion* (3. kiadás, Düsseldorf, 1952) című könyvében már idézett, a „Mi a mitológia?” kérdés megválaszolásakor. Sir George Grey esete ez. Ezt az angol államférfit a brit kormány 1845-ben Új-Zélandba küldte. 1855-ben kiadta *Polynesian Mythology and Ancient Traditional History of the New Zealand Race* című könyvét, s bevezetésében mintegy bocsánatkérően elmondja, hogyan vállalkozott ő, a szigetvilág főkormányzója, erre a mitológiai kirándulásra.

Új-Zélandba való érkezése után megállapította, hogy „őfelsége bennszülött alattvalóit” a tolmácsok segítségével tulajdonképpen nem érti meg. [9]

Miután megtanulta, nagy nehézségek árán, a nyelvet, amelyen még semmiféle könyv, sem szótár nem jelent meg, újabb csalódás érte: még a nyelv birtokában sem tudta igazán megérteni a bennszülött törzsfőnököket, akikkel diplomáciai érintkezésben állt. „Úgy találtam - tudósít tovább -, hogy ezek a főnökök, szóban és írásban, nézeteik és szándékaik megmagyarázására régi költemények vagy közmondások töredékeit idézik, vagy olyan célzásokat tesznek, amelyek egy ősi mitológiai rendszeren alapulnak; és bár a főnökök közleményeik legfőbb részét ilyen képes formába öltöztették, a tolmácsok is csődöt mondtak, és - ha egyáltalán - csak igen-igen ritkán sikerült nekik a költeményeket lefordítani vagy a célzásokat megmagyarázni.” Így hát Sir George kénytelen volt maga összegyűjteni és megtanulni Új-Zéland lakóinak mitológiáját, hogy írásban rögzíthesse. Egyszerű, érzése szerint túlságosan is hűséges angol prózafordításban adta közre a gyűjteményt, mely az Ég és a Föld gyermekeiről szóló elbeszéléssel kezdődik: „Az emberiség ős-szülei egyetlenegy pár voltak; ez a pár a hatalmas Égtől származott, mely fölöttünk van, és a Földtől, mely alattunk terül el. Népünk hagyományai szerint Rangi és Papa, Ég és Föld voltak a forrás, melyből kezdetben minden dolog eredt...”

Tehát arra kérjük az olvasót, képzelje azt, hogy mi a Sir George Greyéhez hasonló szándékkal látogattunk el egy görög szigetre. Ha valaha klasszikus tanulmányokat végzett, biztosan emlékszik, hogy ő is azt tapasztalta, amit a brit főkormányzó: ahhoz, hogy a görögöket megértse, régi nyelvükön kívül a mitológiájukat is meg kellett tanulnia. A klasszikus ókortudománynak a mitológia jelentőségét olyan értelemben is fel kell fognia, ahogyan Sir George szükségből volt kénytelen felfogni. Nagy történészek megfigyeléseire is hivatkozhatunk itt: „E kor görögjeinek a megértéséhez - olvassuk Ulrich Wilckens *Alexander der Grosse* című könyvében - gondolatban bele kell élnünk magunkat lényük ama sajátosságába, hogy, miképp Jacob Burckhardt egyszer megfogalmazta, mítoszuk »volt egész létük eszmei alapja«. Szokásos dolog volt még a legjózanabb politikai kérdéseknél is mitikus előzményekre utalni, vagy akár átalakítani a mítoszokat a jelen érdekei szerint, és a jelen nézeteit, hogy nagyobb nyomatékokat kapjanak, visszavetíteni a mitikus időkbe. Ez Nagy Sándor életében is nagy szerepet játszott.” Az idézet M. P. Wilssontól származik, *Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece* (Lund, 1951) c. könyvecskéjéből, és egyszerre három történész nyilatkozatát foglalja magában, akik közül Burckhardt, a *Griechische Kulturgeschichte* szerzője, éppenséggel nem a legkisebb; bár ő a mitológiának inkább politikai, mint az életben betöltött szerepét ismeri el, s inkább a jelen idealizálását és visszahatását hangsúlyozza, mint az „ősnormák, ősfomák” érvényét, nem mulaszthatjuk el, hogy megemlítsük a nevét, amikor meghívjuk az olvasót mitológiai vállalkozásunkhoz.

Olyasfajta élményben lesz itt része az olvasónak, mint Comte de Marcellusnak, [10] a Portára kiküldött francia követnek, aki 1818-ban Konstantinápolyból fölkereste a Márvány-tenger szigeteit, s ott egy Jakobaki Rizo Nérulos nevezetű, rendkívül művelt göröggel találkozott, aki ugyanolyan jól beszélt franciául, mint görögül. Ő ismertette meg a gróftól Nonnos nagy

---

Dionysos-eposzával, melyet az később lefordított és kiadott. Tegyük föl most, hogy egy hasonló göröggel találkozunk szigetünkön, s az elmeséli nekünk őseinek mitológiáját. Nem tud róla többet, mint amit az irodalom és a műemlékek áthagyományoztak. De ehhez a hagyományhoz személyesen köze van. A „mi” mitológiáknak nevezi, és amikor „mi”-t mond, a régi görögöket érti rajta, szellemi őseit, akik bizonyos mértékig a mi szellemi őseink is.

A „mi” az elbeszélés egyik eszköze ebben a könyvben, általa könnyebben helyezhető vissza a mitológia eredeti közegébe. A szerző ezzel nem igényel magának nagyobb tekintélyt, mint amit a tudósok a „mi”-jükkel egyébként igényelni szoktak. A szubjektív tényező azonban semmiképp sem zárható ki. A mitológia bemutatása mindig eleve interpretáció, és minden interpretáció a bemutató személy fogékonyságától függ. De gondoljuk csak meg, hogy olyasvalakitől, aki nem fogékony a zene, a költészet, a festészet iránt, elvárhatjuk-e, hogy jól interpretálja e művészeti ágak alkotásait? A szubjektív tényező kiküszöbölhetetlen; de az interpretáló tudatosságának és hűségének kell ellensúlyoznia.

Azáltal törekszünk a következőkben hűségre, hogy lehetőleg szó szerint követjük az összövegek elbeszéléseit. Különbéféle változatok - ugyanannak a témának a variációi - összehangolatlanul fognak egymás mellett állni. Ez a bemutatási mód abból az előfeltevésekből indul ki - helyessége mellett szól lényegében az egész hagyomány, és csupán minimális, elkerülhetetlen általánosítással jár -, hogy minden egyes mitológiai témáról minden időben több elbeszélés futott egymás mellett, a helytől, az időtől és az elbeszélő művészetétől meghatározott különbségekkel. Ezeknek a különbségeknek a helyes kezelésén múlik - mert sem elmosódniok nem szabad, sem túlságosan hangsúlyozódniok -, hogy sikerül-e a szerzőnek a görög mitológiát úgy bemutatnia, ahogy szeretné: bemutatni mindazt, ami valóban fennmaradt.

Persze nagyon csábító volna minden egyes variációnál kimerítően előadni, hogy hol és mikor és melyik szerzőnél bukkant föl először, és kitalálni egy többé vagy kevésbé valószínű okot is, hogy miért bukkant föl. Mostanáig többnyire ezt csinálták, s épp ezáltal maguk az elbeszélések valamiképpen háttérbe szorultak, mintha csupán ezek a valódi és vélt okok volnának érdekesek az egész görög mitológiából. Ez a könyv lehetőleg kerülni kívánja az ilyesmit: érdeklődése nem toródik át az antik elbeszélések síkjáról a modern magyarázatok síkjára.

A mitológia eredeti elbeszélői egyszerűen a saját variációjukat, hogy az egész történetet a maguk módján *mesélték el*. Az elmesélés a mitológiában már indokolás. Az „Azt mesélték” fordulat, mellyel oly [11] gyakran fog találkozni az olvasó e könyv lapjain, nem kívánja az elhangzott elbeszéléseket helyettesíteni. Csupán arra szeretné irányítani a figyelmet, ami egyedül fontos: arra, amit elbeszéltek. Ez azonban, akár így, akár úgy formálták meg, alapjában véve mindig egy magamagát formáló, kibontakozó és összes változataiban félreismerhetetlen alapszöveg. Ennek az alapszövegnek a szavait nem lehet rekonstruálni, csupán a variációk szavait lehet elismételni. De különbségeik mögött mégis föl lehet ismerni valami közöset: egy történetet, amit sokféleképpen lehet elmondani, és mégis ugyanaz marad. Ebben a könyvben a szerző kerülni szeremé a szigorúan tudományos terminológia merevségét, ami bizonyos erőszakot követne el a folyékony anyagon, s ezért nem mond „történet” helyett „mitológemát”. Ez a kifejezés csak azt hangsúlyozná - és valaha erre is szükség volt -, hogy a mitológia „alapszövegei” ugyanúgy szövegszerű művek, mint a „poémák” vagy a zenei szerzemények, melyeket nem lehet önkényesen alkatrészeikre bontani, mert akkor másvalamivé válnak: egy halom mindenre és semmire sem való, néma

---

és halott anyaggá. Itt inkább a görög mitológia „alapszövegeinek” egy másik aspektusára akarjuk terelni a figyelmet.

Az alapszövegek, a mindig újra elmesélt „történetek”, egyúttal „művek” is, elbeszélőjük művei. De nem teljesen azok. Már az első elbeszélő csupán a dráma szereplőit - mert a mitológiai elbeszélés dráma - állította a színpadra. Úgy szerepeltette és beszéltette őket, ahogy az ő kora és művészete sugallta. De éppen az jellemző a mitológiára, hogy olyan személyek lépnek benne színre, akik - akárcsak egy álom szereplői - nemcsak előadják, hanem önkényesen alakítják is drámájukat. Hogy ennél a hasonlatnál maradjunk, s még pontosabban fejezzük ki, miről van szó: a szereplők mintegy magukkal hozzák egy kis dráma tervét, melyben rendszerint a szükséges személyek száma is adva van: egy pár, egy hármasság vagy négyesség. Így például a Nagy Anya két kísérőjével és kicsiny kedvencével jelenik meg: három fiával, akik vele együtt egy négyességet alkotnak. A mitológiai „műnek” - mint minden műalkotásnak - már kezdeti stádiuma is egyaránt magába foglalt olyan elemeket, melyek fölött a művész az úr, és olyanokat, melyek urak a művész fölött. A *dramatis personae* kiválasztják, de ugyanakkor ők maguk is felkínálkoznak. Egyikük magával hozza a másikat, s íme itt a történet, *ahogy ő maga akarta magát*, az elbeszélőnek csupán elő kell adnia. De előadása kötve van szereplőéhez, és azok önkényes és mégis tervszerű cselekvéséhez.

Ahogy Goethét Mephistopheles szerepének megformálásában nem csupán a Doctor Faustusról szóló népkönyv kötöttségei korlátozták, hanem saját ördög-alakjának cselekményterve is - melyhez később elcsábított és megcsalt nők is tartoztak -, ugyanígy az antik költőt, már a homérosi Hermés-himnusz költőjét is kötötte egy adott cselekmény-terv, amikor, mondjuk, Hermésről akart mesélni. Indokolatlan volna elvileg elkülöníteni a költői [12] műveket, melyek például Hermésről vagy hozzá hasonló alakokról szólnak, az ugyanezekről a személyekről szóló prózai szövegektől. Mitológia minden, amiben olyan személyek szerepelnek, akiket a vallástörténetből isteneknek vagy démonoknak ismerünk. Egy letűnt kultúra történeti adottságai ők. Az itt bemutatott szövegekből más oldalukról ismerhetjük meg őket: cselekvéseikben, melyek *az ember* adottságai egy olyan helyzetben, melyben az ilyen cselekvést még semmi sem gátolta. Legyen meg most akkori korlátozatlanságuknak az a tudományos haszna, hogy úgy szemléljük a cselekvőket és cselekedeteiket, mint egy színjátékot. Ha úgy tetszik, szórakozásból. De a színjáték egy istentant foglal magában, mely egyszersmind ember-tan is.

Azt persze nem ígérhetjük, hogy a színjáték teljesen közvetlen lesz. Ritka az olyan szöveg, mely közvetlenül is drámaian hat, mint például a homérosi Hermés-himnusz, a két Aphrodité-himnusz, vagy Hésiodos elbeszélése Kronos tettéről. Ezek költői szövegek ugyan, de azért még eléggé archaikusak - kivált, ha megszabadulnak a heroikus vers stíluskényszerétől - ahhoz, hogy az adott akció-terv, a mitológiai cselekmény főbb vonásai zavartalanul hathassanak bennük. A későbbi költők - az alexandriaiak vagy Ovidius - ezt az alap-tervet, még akkor is, ha az eredeti alapszöveget mesélik el újból, többnyire egy új, személyes lélektan új motiválásaival helyettesítik. Csakhogy Kronos tette, Aphrodité helyzete egy férfi-kettősség közepén, Hermés megtaláló és kitaláló szükséglete (a kitalálás szó becsapás-értelmében is) nem valamilyen személyes lélektanból fakad: általánosabb, személytelen síkon emberi. Annak az általánosabb ember-tannak a példái ezek, amit a mitológia nyújt nekünk, persze összhangban a mélylélektanral, de a drámai szemléltetés sajátos, csak rá jellemző módján.

Közvetlen drámai szemléltetés, mely egyszersmind a mitológiai dráma alaptervébe is

---

bepillantást adna, ahogy ezt az említett szövegek teszik, ritkán lesz lehetséges. A *dramatis personaen* kívül annak a fiktív személynek is fel kell mindig lépnie, akit a szerző hozott be a színpadra, hogy újra elmesélje a görög mitológiát. Mintegy ő mondja el a prologust az elbeszélés nagyobb és kisebb szakaszai előtt, ő fogja a fellépő szereplőket bemutatni, „jelmezüket” leírni - mint például az Erinysek esetében -, a görög tragédia klasszikus mintája szerint. De ez a hasonlat nem öleli fel teljes egészében az elbeszélő személy feladatát. Amit ez a könyv újra elmond, különféle korokból származik. A szerző nem kívánta a töredékeket egy fiktív síkon egybeszerkeszteni, mintha mind ugyan-abba a korba, vagy egy időtlen, statikus antikvitáshoz tartoznának. Mozaikot állított össze, melyben mindegyik kövecske különálló, a többitől elhatárolt, sőt, el is mozdítható a helyéről. Bár nem állítja a történezt előtérbe - ez megtörné ennek az elbeszélő műnek a stílusát, és kereteit hosszas, tudós fejtegetésekkel robbantaná széjjel -, elbeszélőjét mégis mindig az idő dimenziójában mozgatja. Szem előtt tartja a történeti kutatás relatív [13] időmeghatározásait, még akkor is, amikor a saját történetkutató munkássága alapján úgy véli, itt-ott módosításra szorulnak. Így például az orphikusok bizonyos archaikus elbeszéléseinek korai keletkezésével kapcsolatban: a módosítási javaslatot megindokolta "Die orphische Kosmogonie und der Ursprung der Orphik" c. rekonstrukciós kísérletében, *Pythagoras und Orpheus* c. könyvében (3. kiadás, Albae Vigiliae, N. F. IX). Ezáltal ugyanis maguk a történetek nem módosulnak. Történelmileg konkretizálni a görög mitológiát, amennyire az ma még lehetséges - ez volt a szerző célja olyasfajta konkrétságra törekedni, mint amit Sir George Grey a polinéziai mitológiában fedezett fel. Ez nem megy rekonstruálás nélkül. De a rekonstruálás a szerző számára kizárólag annak konkretizálását jelenti, ami a forrásokban áll. Olyan korlátozásokat vállalt, melyek talán nem lesznek mindig kellemesek az olvasónak, aki a fennmaradt szövegeken túl is szívesen követné az elbeszéléseket. Ott sem viszi a forrásoktól távolabbra a történetek szálait, ahol mint kutató, tudományos lelkiismeretével felelhetne érte. A lehetséges folytatásokra és összefüggésekre való utalásokról azonban nem mondott le. Az olvasó, ha kedve tartja, nem veszi ezeket az utalásokat tudomásul, és megmarad a források szó szerinti szövegénél; a jegyzetek alapján könnyen utánuk nézhet a klasszikus szerzők eredeti szövegkiadásában. A névmutatónak is jól hasznát veheti, ha mindent meg akar tudni, amit ez a könyv a valamelyik istenre vagy istennőre vonatkozó mitológiai ismeretekből nyújt. A szálakat ott sem követte tovább a könyv, ahol a hősmondába vezetnek át. A görög hősmonda újra-elmesélése még nehezebb probléma, mint a szűkebb értelemben vett mitológiáé. A hősmitológia témáit a régi költők kimerítőbben, de szabadabban is kezelték, mint az istentörténeteket. Ott gyakrabban kell a meghatározó elemek közt különleges, csupán művészi szándékokat, sőt még művészi mintákat is föltételezni. A szerző mégis megkísérli újra-elmesélésüket egy másik, ezt követő kötetben. A görög mitológia mai bemutatójának nincs lehetősége egy tudós költő játékára, de nem is engedhet meg magának ilyesmit. Csak annyit szeretett volna elérni itt, hogy az újra-elmesélt történetekben csupán annyira zavarja meg az istenek játékát, amennyire a sok szerzővel, forrással és utalással dolgozó nehézkes tudományos kutatásnál elkerülhetetlen.

Befejezésül legyen szabad még egy személyesebb szót szólni a kedves olvasókhhoz. Ez a könyv lehetővé teszi, hogy a görög mitológia istentörténeteit és az emberiség eredetéről és sorsáról szóló történeteket egyetlenegy elbeszélő mű fejezetei gyanánt, egyfolytában olvassák végig. A szerző mindent megtett, hogy az olvasást megkönnyítse. Amikor el kellett egy szálát ejtenie, ezt mindig nyomatékosan megmondta, s nyomatékosan jelezte azt is, hogy a szálát újra fölvette. Egyet azonban, úgy érezte, nem szabad tennie. Azáltal, [14] hogy eredeti,

---

archaikus formájában oly sok elbeszélés elveszett, az egész hagyományozott anyag, ami bemutatásra kerülhetett, rendkívül sűrűvé vált. Ezt a sűrűséget nem volt szabad mesterségesen feloldania. A hígítás szavai már Ovidiusnál meghamisítják az archaikus pszichológiát. Jobbnak látszott lemondani az efféle könnyítésről. Így hát az olvasó számára nem marad más hátra, mint e sűrű táplálékból egyszerre nem túl sokat magához venni: mindig csak néhány lapnyit egyszerre, és azt is inkább újra meg újra elolvasni, akár egy régi költeményt, melynek elzengett formája csak nagy ügyel-bajjal tud szárnyakat adni a súlyos tartalmú emberi anyagnak. Hadd idézzük itt a zeneszerző szavait Hofmannsthal *Ariadné Naxoson* c. művének előjátékából : „Az élet titka odalép hozzá, és kézen fogja...” Ezeknek a bevezető soroknak a dátuma az első kiadásban Ponte Brolla, 1951. június 4. volt. Azóta a mitológiai tájakra tett utazások során, és munka közben, mégpedig a folytatás, a *Hérósz történetek* írása közben, többször adódott alkalom, vagy kellett valamiért ellenőrizni, hogy az írás, amibe itt a görögök mitológiáját foglalta a szerző, továbbra is megállja-e a helyét. Néhány változtatás történt a Kabirokról és Telkhinekről szóló fejezetben a szerző samothrakéi utazása után, melynek naplója az *Unwillkürliche Kunstreisen* (Zürich, 1954) c. kötetben olvasható; Walter F. Otto *Die Musen und der göttliche Ursprung des Singens und Sagens* című könyve a Múzsákról szóló fejezet kibővítésére ösztönözte. Végül világosabban domborította ki a bevezetésben az elbeszélő álláspontját, a tájékozott szigetlakóét, akit sosem képzelt ókori görögnek: így kívánja az olvasótól távol tartani a kísértést, hogy egy megcsontosodott elméleti ember álláspontját keresse a könyvben, ahelyett, hogy azt a nyitottságot tegye magáévá ő is, mely egyedül helyes az anyaggal szemben. Ascona, 1955. karácsony. [15]

Első rész

Történetek az istenekről és az emberiségről

I. A dolgok kezdete

1. Ókeanos és Téthys

Mitológiánkban többféle elbeszélés volt a dolgok kezdetéről. Alighanem az volt a legrégebbi, amire legrégebb költőnk, Homéros* utal, amikor Ókeanoszt „az istenek eredetének”¹ és „mindenek eredetének”² nevezi. Ókeanos folyamisten volt; folyó vagy folyam és isten egyszemélyben, ahogy a többi folyamistenek is. Éppoly kimeríthetetlen nemzőereje volt, mint folyóinknak, melyeknek vizében a görög lányok esküvőjük előtt megfürödtek, s melyeket ezért régi nemzetségek ősatyáinak is tartottak. Ókeanos azonban nem volt közönséges folyamisten, mert árja sem volt közönséges folyamár. Azóta is, hogy tőle vette a kezdetét minden, még mindegyre folyik, a föld legszélső peremén, önmagába visszaáramlón, körbe. A folyók, források és kutak, sőt az egész tenger is, mind állandóan az ő széles, erős árából keletkeznek. Egyedül neki volt szabad, amikor a világ már Zeus uralma alatt állott, régi helyén maradnia, mely voltaképpen nem hely, hanem csak áramlás, körülhatárolás, és a Túlnantól való elválasztás.

Nem helyes azonban azt mondani: „egyedül neki”. Hiszen Ókeanoshoz hozzátartozott Téthys istennő, akit joggal neveznek „anyának”.³ Kivel lehetett volna Ókeanos „mindenek eredete”, ha személyében csak egy hímnemű ősáramlat létezett volna, s nem egy befogadó ős-vízistennő is vele együtt? Megértjük azt is, miért tartózkodott az őspár, Homéros tudósítása szerint, már hosszabb idő óta a nemzéstől.⁴ Mert megharagudtak egymásra: ez a megokolás alkalmasint természetes az ilyen ősrégi elbeszélésekben. De ha az ősnemzés nem maradt volna abba, világunknak nem lenne állandósága, nem volna kerek határa, és semmiféle keringés nem térne vissza önmagába. Tovább nemződne minden a végtelenségig. Tehát Ókeanosnak nem maradt más hátra, csupán a körbeáramlás, a források, a folyók és a tenger táplálása - s alárendelni magát Zeus hatalmának.

Téthysről keveset hallunk mitológiánkban, azon kívül, hogy az Ókeanos-leányok és az Ókeanos-fiak anyja volt⁵. Fiai a folyók, szám szerint háromezren⁶. A leányok, az Ókeaninák, ugyanannyian voltak⁷. Csupán az idősebbekről lesz még szó később. A lányunokák közt volt egy, akinek a neve, Thetis, Téthysével egybecseng. Nyelvünk szigorú különbséget tesz e két név közt. Lehetséges azonban, hogy azok számára, akik előttünk laktak Görögországban, hangzásra és jelentésre még közelebb állottak egymáshoz, s a kettő egy és ugyanaz a nagy úrnője volt a tengernek. Thetisről rövidesen [19] ismét fogok szólni. Ez az elbeszélés

---

* A görög és a mitológiai nevek írásánál azt a formát használtuk, amit a szerző magyar nyelven írt műveiben használt.

---

valószínűleg már közismert volt, ezek az istenségek már uralkodtak tengerünkön, mielőtt görög törzsek éltek volna itt.

2. Az Éj, a Tojás és Erós

Egy másik elbeszélést a dolgok kezdetéről sokáig azok a szent iratok közvetítették át, amiket a dalnok Orpheus hívei és tisztelői őriztek, de végül mégis csak egy komédiaírónál és a filozófusok utalásaiban maradt fenn. Eredetileg inkább a vadászok és az erdőlakók közt járt szájról szájra, mint a tengerpart lakóinál. Kezdetben volt az Éj - így kezdődik ez a történet.⁸ Nyelvünkön az Éj neve Nyx; Homérosznál is a legnagyobb istennők egyike, aki még Zeust is szent félelemmel tölti el.⁹ E szerint az elbeszélés szerint fekete szárnyú madár volt.¹⁰ Az Ős-Éj a Széltől megtermékenyülve, ezüst Tojását¹¹ a Sötétség óriás-ölébe tojta. A Tojásból a fúvó Szél fia, egy aranyszárnyú isten lépett elő: Erós, a szerelem istene; de ez csak az *egyik* neve, a legkedvesebb az összes nevek közül, melyeket ez az isten viselt. A többi neve, amit ismerünk, igen tudósan hangzik, de csupán egy-egy részletét jelzi e régi elbeszélésnek.

A Prótononos név azt fejezi ki, hogy ez az isten volt az „elsőszülött” minden istenek között. Ha Phanésnek nevezik, neve pontosan azt jelenti, amit nyomban a tojásból kikelte után tett: megmutatott és világosságra tárt mindent, ami addig rejtve volt az ezüst Tojásban. Vagyis az egész világot. Fönt egy üresség: az Ég. Lent: a Többi. Régi nyelvünkben van egy szó az ürességre, mely eredetileg csak „tátongó”-t jelent: ez a szó a Khaos. Eredetileg nem jelentett kavarodást, zűrzavart, csak később, a négy elemről szóló tan bevezetése után kapta ma használatos értelmét. Így hát a „Többi”, a Tojásban alul levő sem volt természetellenes összevisszaság. Úgy is mesélték ezt a történetet, hogy a Tojásban alul a Föld volt, és az Ég és a Föld egybekelt¹². Annak az istennek a műve volt ez, aki mindkettőt világosságra tárta, s azután egybevegyülésre kényszerítette: Erósé. Ők nemzették az Ókeanos -Téthys testvérpárt. A régi elbeszélés pedig tengerövezte országunkban valószínűleg úgy folytatódott, hogy eredetileg Ókeanos volt a Tojásban alul, de nem egyedül, hanem Téthyszel együtt, s ők tapasztalták elsőnek Erós hatását. Ahogy Orpheus egyik költeményében olvasható¹³: „Ókeanos volt az első, a szépen folyó, aki a párosodást megkezdte: egy anyától való testvérét, Téthyst vette feleségül.” Közös anyjuk pedig az volt, aki az ezüst Tojást tojta: az Éj.

3. Khaos, Gaia és Erós

A dolgok kezdetéről szóló harmadik elbeszélés Hésiodostól ered, a paraszttól és költőtől, aki ifjúkorában juhokat legeltetett az istenek hegyén, a Helikónon¹⁴. Szent helyeik voltak itt azoknak az isteneknek is, akiket a dalnok [20] Orpheus hívei különösen tiszteltek, s akiknek kultuszát talán épp ők hozták be északibb tájakról Boiótiába: Erósna és a Múzsáknak. Mindenesetre, Hésiodos elbeszélése úgy hangzik, mintha csupán a tojásajat hagyta volna el az Éjről, a Tojáról és Erósról szóló történetből, s mint paraszt, a szilárd talajt, a Földet, Gaia istennőt akarta volna a legrégebb istennő rangjára emelni. Mert Khaos, akit első helyen nevez meg, számára nem isten volt, csupán üres "tátongás": ami az üres tojásból megmarad, ha elveszik a héját.

Így meséli :¹⁵ Kezdetben keletkezett a Khaos. Azután keletkezett a széles-keblű Gaia, szilárd és örök székhelye minden istenségnek, azoknak, akik magasan fent, az Olympos hegyén laknak, vagy benne magában, a földben, és Erós, a halhatatlan istenek közt a legszebb, aki megoldja a tagokat, és uralkodik minden isten és ember értelmén. Khaostól származik

---

Erebos, a mélységek fénytelen sötétsége, és Nyx, az Éj. Nyx szülte Aithért, az ég fényességét, és Hémerát, a nappalt, szerelembe vegyülve Erebosszal. Gaia viszont legelőször, mint magával egyenlőt, a csillagos Eget, Uranost szülte, hogy teljesen körülfogja őt, s szilárd és örök székhelye legyen a boldog isteneknek. Ő szülte a nagy hegységeket, melyeknek völgyeiben oly szívesen laknak az istennők: a nimfák. Ő szülte a kietlen, tajtékos tengert, Pontost is. S ezt Erós nélkül, nemzés nélkül szülte.

Uranosnak a titánokon és titánnőkön kívül (Hésiodosnál Ókeanos és Téthys is titán-pár lett) három Kyklópsot szült: Steropést, Brontést és Argést: egy kerek szemük van homlokuk közepén, s nevük mennydörgést és villámot jelent. Azonkívül három hekatonkheirt is szült neki, százkarú, ötvenfejű óriásokat: Kottost, „a taszítót”, Briareóst, „az erőst”, és Gyést, „a csupatagot”. De ez az egész elbeszélés, Uranos és Gaia nászának története, bár eredetileg bizonytalán a dolgok kezdetéről szóló elbeszélések közé tartozott, már a titántörténetekhez vezet át: az első mitológiánk e sajátos elbeszélésfajtájából. Most elmondom a többit is, sorra egymás után. [21]

II. Titántörténetek

Azok az istenek, akikről a titántörténetek szólnak, egy oly távoli múltba tartoznak, hogy csupán egy bizonyosfajta elbeszélésből, egy bizonyos szerepükben ismerjük őket. A titán név a napistenséghez tapadt legtovább, s eredetileg alighanem égi istenek, de nagyon régi, még semmiféle törvény alá nem rendelt, vad égi istenek előkelő címe volt. Nem tartoztak kultikus istenségeink közé, talán az egy Kronos és - ha a megzabolázott, törvényeknek alávetett napistent is ideszámítjuk - Hélios kivételével, akik helyel-közzel mégiscsak részesültek valamilyen kultuszban. A titánok olyan istenek voltak, akik csak a mitológiában szerepeltek. Szerepük - bár a történetek végleges befejezését látszatgyőzelmek előzik meg - mindig a legyőzötté. Ezek a legyőzöttek egy régebbi férfi-nemzedék vonásait viselték magukon, olyan ősökét, akiknek veszedelmes tulajdonságai visszatérnek az utódokban. Hogy milyenek voltak, kiderül a most következő elbeszélésekből.

1. Uranos, Gaia és Kronos

Uranos, az égisten, éjszaka kereste föl feleségét, a Földet, Gaia istennőt.¹ Az Éj és a Sötétség két fényes gyermekét, Aithért és Hémerát, a nappal jelenlevőket, már említettem. Uranos minden éjjel fölkereste feleségét és vele hált, de a gyermekeket, akiket Gaia szült neki, kezdettől fogva gyűlölte.² Mindegyiket nyomban, ahogy megszületett, elrejtette, s nem eresztette föl a fényre. A Föld belső üregébe rejtette őket. E gonosz művében - Hésiodos világosan megmondja - örömet lelte. Gaia, az óriásistennő, jajgatott, mert feszítette belső terhe. Ekkor gonosz cselt eszelt ki ő is. Gyorsan létrehozta a szürke acélt; éles fogú sarlót csinált belőle, és fiaikhoz fordult.

Akkor már sokan voltak. Hésiodos Ókeanoson kívül megnevezi Koiost, Kriost, Hyperiónt, Iapetost és Kronost, mint a legfiatalabbat. E hat fiú mellett hat lánygyermek is volt: Theia, Rhea, Themis, Mnemosyné, Phoibé, az aranykoszorús, és a szeretetreméltó Téthys.

Gyermekeihez, de főképpen fiaikhoz, így szólt Gaia bánatában: „Jaj, én gyermekeim, s éppúgy gyermekei egy dölyfös atyának, nem hallgatnátok-e rám, s nem torolnátok-e meg apátok gonoszságát? Ő volt az, ki előbb vetemedett gyalázatos tettel!” Mind megijedtek, s egyikük se nyitotta ki száját. Csupán a nagy Kronos, a csavaroseszű, szedte össze bátorságát: „Anyám

---

- szolt -, én megígérem s véghez viszem a művet. Nem törődöm atyánkkal, a gyűlöletes nevűvel. Ő volt az, ki előbb vetemedett gyalázatos tette!" Megörült Gaia, elbújtatta fiát egy alkalmas rejtekhelyre, kezébe adta a sarlót és beavatta a cselbe. Midőn Uranos éjszaka eljött, és szerelemre gyulladva átölelte a Földet, s egészen ráborult, fia rejtekhelyéről kinyújtott baljával megragadta. [22] Jobbjával fogta az óriás sarlót, gyorsan lemetszette apja férfiasságát, s a háta mögé dobta.

Gaia méhében fogadta férje véreinek cseppjeit. Belőlük szülte az Erinnyseket - „az erőseket”, hésiodosi jelzőjük szerint -, a gigászokat és a kőrisfa-nimfákat, a *Nymphai Meliait*, akiktől egy kemény emberi nem származott. Az atya férfiassága a tengerbe esett, s így született Aphrodité. Ezeket a történeteket mind később mesélem el. Csak azt fűzöm még itt hozzá, amit Hésiodos nem mondott ki, de titántörténetünk hallgatói nyilván magától értetődőnek tartanak: Kronos véres tette óta nem jár el többé az Ég a Földhöz, hogy minden éjjel vele háljon. Az ősnemzés véget ért, s megkezdődött Kronos uralma. De ez már egy másik titántörténet.

2. Kronos, Rhea és Zeus

A felsorolt tizenkét titán és titánnő közül három fiú a saját lánytestvérét vette feleségül, vagy helyesebben szólva, három leány a fiútestvérét vette férjül. Hésiodos ezekben az esetekben mindig az istennőt nevezi meg előbb. Így szülte³ Theia titánnő Hyperiónnak Héliost, a Napot, Selenét, a Holdat, és Éóst, a Hajnalt. Így lett Phoibé, Koioszal egybekelve, egy dicső isten-nemzedék anyja,⁴ az ő sarja volt Létó, Artemis és Hekaté istennő, s az istenek közül Apollón. És így lépett frigyre Rhea Kronossal,⁵ akinek három leányt és három fiát szült: a három nagy istennőt, Hestiát, Démétért és Hérát, és a három nagy istent, Hádést, Poseidont és Zeust. Miképpen Kronos atya a legkisebb fia volt Uranosnak, úgy Zeus is - Hésiodos szerint, aki Zeus uralkodása előtt az anyaági származást hangsúlyozza s tartja fontosnak - legkisebb fia volt Rheának és Kronosnak. Azok, akik az apaági származást becsülték többre, mint például Homéros, Kronos legidősebb fiának tartották Zeust.⁶ A titántörténetek elbeszélésében azonban inkább Hésiodost követem, mint Homérost, aki, akárcsak egész költőiskolája, nem szerette az ilyenfajta elbeszéléseket, és csak ritkán és utalásszerűen hivatkozott rájuk.

A nagy Kronos összes gyermekeit lenyelte, mihelyt anyjuk szent méhéből eljutottak a térdéig.⁷ Ő volt Uranos fiai közt a király, s nem akarta, hogy őutána egy másik isten szerezze meg magának ezt a méltóságot. Megtudta ugyanis anyjától, Gaiától, és atyjától, a csillagos Égtől, hogy elrendelt sorsa szerint egyik erős fia le fogja őt trónjáról taszítani. Ezért volt állandóan résen, s nyelte le gyermekeit, elviselhetetlen bánatot okozva Rheának. Az pedig, amikor Zeust, az istenek és emberek leendő atyját készült megszülni, szüleihez fordult, a Földhöz és a csillagos Éghez, hogy kieszeljék együtt a módját, miképpen tudná a gyermeket észrevétlenül világra hozni, és bosszút állni apjáért és többi gyermekéért, akiket a nagy Kronos, a csavaroseszű, elnyelt.

Gaia és Uranos meghallgatták leányukat, és elárulták neki, milyen jövő vár Kronos királyra és fiára. Szülei Lyktosba, Kréta szigetére küldték Rheát.[23]

Itt Gaia vette magához az újszülöttet. Rhea sötét éjjel vitte gyermekét Lyktosba, s az erdős Aigaion hegy egyik barlangjába rejtette. Uranos fiának pedig, az istenek első királyának, egy nagy követ nyújtott át, pólyába takarva. A Rettenetes utánakapott, leküldte hasába a követ, s dehogy vette észre, hogy a fia, legyőzetlenül s vele mit se törődve, csak arra vár, hogy

---

letaszítsa trónjáról apját, megfossza méltóságától, s ő uralkodjék helyette. Ez az uralkodó - Hésiodos nem *basileus*nak, „király”-nak nevezi, hanem *anax*nak, „úr”-nak, ahogy az új uralom óta szólítjuk isteneinket - mind testben, mind bátorságban gyorsan gyarapodott, míg betelven az idő, csakugyan sor került arra, hogy Zeus csellel és erővel legyőzze Kronost, s az kiadja magából lenyelt gyermekeit. Zeus kiszabadította, saját fiútestvérein kívül, apja fiútestvéreit is, akiket még Uranos bilincselte meg: elsősorban a Kyklópsokat. Ezek hálából nekiajándékozták a mennydörgést és a villámot, hatalmának jelvényeit és eszközeit. Számunkra Kronoshoz fűződik az Aranykor emléke. Királysága egybeesik a világ boldog korszakával, melynek bemutatására később kerül sor. Hogy milyen szoros a kapcsolat e kettő között, azt Kronos további története mutatja, amit más költők részletesebben meséltek el, mint Hésiodos. Az Aranykorban méz csorgott a tölgyekből. Orpheus hívei úgy tudták,⁸ hogy Kronos méztől ittasan aludt - hisz bor még nem volt -, amikor Zeus megbilincselte. Azért bilincselte meg apját, hogy elvihesse az öreg istent oda, ahol Kronos - s vele együtt az Aranykor - mindmáig tartózkodik: a Boldogok Szigeteire, a föld legszélső peremére. Oda indult Zeus⁹ az apjával. Az Ókeanos felől lengedező fuvalmak fújják körül ott Kronos tornyát. Ott király ő, „Rhea, a mindenki fölött legmagasabban trónoló istennő férje”.

3. Az istenek és a titánok harca

Mitológiánk azelőtt több történetet ismert az istenek harcairól, de ezek később feledésbe merültek. Kronost fogságba vetette a fia, de a fiát is ugyanaz fenyegette. Homéros utal rá, hogy egyszer még Zeust is csaknem bilincsbbe verték a testvérei, Héra és Poseidón, és egyik gyermeke, Pallas Athéné.¹⁰ Ámde Thetis, mint nagy tengeristennő, előhívta a mélységekből a három „százkarú” egyikét: azt, akit az istenek Briareósnak neveztek, az emberek pedig Aigaiósnak. Valaha nyilván ő uralkodott egyedül az istennővel az Égei-tenger mélységei felett. A százkarú örvendezve dicső tisztének, oltalmazóként letelepedett Kronos fia mellé. A boldog istenek megijedtek, és nem bilincseltek meg Zeust. Csupán ilyen jóindulatú szörnyetegek segítségével - akiket Uranos a mélybe taszított - sikerült Zeusnak Kronoson aratott győzelme után az Égnek atyjához hasonlatosabb, féktelen fiaival szemben is megszilárdítania hatalmát.

Így meséli Hésiodos:¹¹ Már tíz teljes esztendeje birkóztak egymással a [24] titánok és Rhea és Kronos gyermekei keserves küzdelemben: a régi istenek, a titánok, a Othrys-hegy csúcsáról támadtak, Zeus és testvérei az Olympos hegyéről. Úgy látszott, nincs rá mód, hogy eldőljön a harc. Ekkor Gaia elárulta az új isteneknek a győzelem titkát. Tanácsára fölhozták Briareóst, Kottost és Gyést, a „százkarúakat” a mélyből, a föld legszélső pereméről, s nektárral és ambrosziával, az istenek italával és ételével gyarapították erejüket; majd Zeus fölszólította őket, hogy hálából harcoljanak vele a titánok ellen. Kottos mindhármuk nevében megígérte. Újra fellángolt a harc.¹² Istenek és istennők állottak egymással szemben, mindkét oldalon. De az új küzdőtársaknak háromszáz kezük volt. A háromszáz kezükbe háromszáz követ fogtak. Kőfelhőt zúdítottak a titánokra, s ez megpecsételte a végüket. A legyőzötteket bilincsbbe verték, s ugyanolyan mélyre taszították a föld alá, a Tartarosba, amilyen mélyen a föld fekszik az ég alatt: egy üllő kilenc éjen és kilenc napon át hull lefelé az égből, s a tizediken ér földet; ugyanígy kilenc éjen és kilenc napon át zuhan lefelé a földről, és a tizedik napon éri el a Tartarost. A Tartarost ércfal veszi körül. Az erődítmény nyakára háromszorosan tekeredik az éjszaka. Fölötte sarjadnak a föld és a kietlen tenger gyökerei. Ott bent sötétség rejti a titánokat, s nem szabadulhatnak többé, mert Poseidón érckaput döntött rájuk. A kapu előtt a

---

Zeus rendelte, hűséges örök laknak: Gyés, Kottos és Briareós.

Továbbá azt is mesélik¹³ - maga Hésiodos meséli, vagy talán másvalaki fűzte ezt a részletet a történethez, hogy megmentse Zeus hírnevét -, hogy a titánokkal vívott harcban az új uralkodó villámai hozták meg a fordulatot. De a mennydörgést és villámot, mint már említettem, Zeus a mélyből kapta, a Kyklópsoktól, akiket ugyancsak megszabadított. Annyi bizonyos, hogy Zeus az Ég és a Föld fiaira mért vereséget, Gaia és fiai: a Föld és az Ég fiai segítségével.

4. Typhóeus avagy Typhón, Zeus és Aigipán

Nagyon régi történet ez is: sem Hésiodos, sem azok, akik az istenek eredetéről szóló költeményét továbbszólták, nem akarták elmondani, de később visszajutott hozzánk Kisázsiaiból. Bízvást mondhatjuk, hogy „visszajutott”, mert a „bóriszáknak” (*kórykos*) nevezett barlang - a *Kórykion antron* - a Delphyné nevezetű nőstény sárkánnyal, melyhez egy Typhón nevű hím sárkány is tartozott, nálunk, Delphoiban ugyanúgy megvolt, mint odaát Kilikiában. Csupán annyi a különbség, hogy Kisázsiaiban Zeus volt a sárkány ellenfele, Delphoiban viszont Zeus egyik fia, Apollón, s ő a nőstény sárkányt küzdötte le, nem pedig a hímet.

Typhóeus sárkány¹⁴ - más néven Typhaón, Typhón vagy Typhós; nem azonos az egyiptomiak Typhónjával, akivel gyakran összetévesztik - a titánok bukása után született,¹⁵ Gaia legkisebb fiaként. Apja a hagyomány [25] szerint a Tartaros volt. A delphoi Typhaónt viszont Héra férj nélkül szülte.¹⁶ A kisázsiai Typhóeus Kilikiában jött a világra, s félig ember volt, félig állat. Nagyság és erő tekintetében Gaia összes gyermekein túltett. Csípőig volt emberformájú, magasabb volt az összes hegyeknél, s feje gyakran beleütközött a csillagokba. Egyik karja napnyugatig ért el, a másik napkeletig. Vállai közül száz kígyófej nőtt ki. Csípőtől lefelé két összefonódó óriáskígyót formázott, melyek fölnyúltak a fejéig és sziszegő hangot hallattak. Száz fejének hangjairól ezt tudjuk meg:¹⁷ beszédét néha megértették az istenek; de bőgni is tudott, mint a bika, ordítani, mint az oroszlán, ugatni, mint az eb, és sziszegni úgy, hogy visszhangozták a hegyek. A szörnyeteg egész testét szárnyak borították. A fejét és állát beborító vad szőrzet lengett a szélben, szemeiben tűz égett. Sziszegve-bőgve hajigált tüzes köveket az ég felé, s nyál helyett lobogó lángok fröcskölték a szájából. Még nem dőlt el, hogy nem Typhóeus fog-e uralkodni az istenek és emberek felett. Ám Zeus lesújtott rá, távolból villámával, közről acél sarlóval, s egészen a Kasion-hegyig üldözte. Itt, amikor látta, hogy a sárkány megsebesült, kézitusába bocsátkozott vele. De a gyűrűző óriáskígyók nyomban rátekeredtek. A sárkány elvette tőle a sarlót, s kivágta az inakat az isten kezéből és lábából. Vállára vette Zeust, a tengeren át Kilikiába vitte, s a „Bóriszák” nevű barlangban tette le. Ugyanitt rejtette el Zeus inait, egy medvebőrbe tekerve, és egy nőstény sárkány, Delphyné - félig lány, félig kígyó - őrizetére bízta. Hermés és Aigipán ellopta az inakat, s észrevétlenül visszaadta az istennek. Zeus felgyógyult, szárnyaslovú fogaton szállt le az égből, s először egészen a Nysa-hegyig kergette a sárkányt. Itt a sorsistennők, a Moirák rászédtek az üldözöttet. A sárkány evett a gyümölcsből, amivel megkínálták, abban a hitben, hogy visszanyeri tőlük erejét. De ezek a gyümölcsök a „csak egy napra” nevet viselték. A sárkány tovább menekült, Thrákiában a Haimos-hegységben küzdött Zeusszal, és egész hegyeket hajigált maga köré; telefröcskölte őket a vérével (*haima*), s erről kapta nevét a hegység. Végül Szicíliaba ért, ahol Zeus az Etnát zúdította rá. A hegy mindmáig visszaköpdösi a villámokat, amelyek a sárkányra hulltak.

Ebben a történetben Hermés biztosan nincs a maga helyén. Zeus egyik legkisebb fia volt, és csak azért került bele, mert - mint később bővebben lesz róla szó - értett a lopáshoz. De hiszen itt van erre Aigipán, vagyis Pán isten kecske (*aix*) minőségében. Minden biztonnal rokonságban volt a sárkánnyal, s elárulta őt. Mert a delphoi sárkánynak is volt - egy elbeszélés szerint, melyben Pythónnak hívják - egy Aix nevű fia.¹⁸ Később úgy mesélték,¹⁹ a hős Kadmos volt az, aki Typhóeust - a Pántól kapott pásztor-álruhában - előbb elbűvölte a syrinx hangjával, s azután rászedte. Elhitette a sárkánnyal, hogy Zeus inaiból egy még pompásabb hangszert: lantot tud készíteni, és Typhóeus lépre ment. Ő is, ami oly gyakran esik meg a titántörténetekben, cselszövény áldozata lett. [26]

5. Harc a gigászokkal

A gigászokról szóló elbeszélés is olyasfajta, mint a titántörténet. A gigászok, ugye emlékszünk rá, a megcsonkított Ég-anya vérének cseppjeiből születtek. „Ércpáncéljuk csillog, hosszú dárda kezükben” - fízi hozzá Hésiodos.²⁰ De elsősorban az anyjuk, a Föld fiai voltak. Ezért művészeink is állatbőrbe öltözött, sziklákat és fatörzseket hajigáló vadembereknek ábrázolják őket, vagy csípőtől lefelé egy kígyó-párt formázó óriásoknak. A hagyomány szerint Phlegraiban, vagyis „az égő rónán”, vagy Paliénében jelentek meg²¹ a föld felszínén. Gaia a gigászokkal egészen másképp viselkedett, mint ahogy a titánokkal abban a régebbi háborúban, amit az olymposiak indítottak az Ég fiai ellen, s melyben épp a Földistennő segítségével arattak győzelmet annak szörnyeteg-ivadékai felett. Most még a „százkarúak” is, úgy látszik, a gigászokat támogatták.²² Ugyanezt tette az anyjuk: talán nem is azért, hogy fiaikért, a titánokért és Typhóeus sárkányért bosszút álljon, hanem mert most az új istenek foglalták el az Ég-fiak helyét, s Gaia szándékai mindig az Ég ellen irányultak. Tudni lehetett előre,²³ hogy most csupán egy halandó segítségével kerekedhetnek az olymposiak a támadó gigászok fölé. Úgy látszik, az olymposiak nem győzhettek maguknál alantasabb lények közreműködése nélkül. Csakugyan, Zeus mellett nemcsak testvérei álltak segítőtársként, hanem gyermekei is, köztük két halandó anyától született fia: Dionysos és Héraklés. Nekik kellett a gigászokkal vívott harcot eldönteniök. Ennek a segítségnek, úgy szólt a jóslat, csak egy ellenszere van, egy varázsfű. Gaia keresni kezdte e fűvet fiai, a gigászok számára. Zeus megtiltotta a hajnalnak, a holdnak és a napnak, hogy világítsanak, míg a varázsfűvet ő maga meg nem találja. Különben is sok fura fortély volt ennek a harcnak. Alkyoneus gigászt nem lehetett legyőzni, míg szülőföldjére hullott vissza: ezért Héraklés, miután eltalálta nyilával, Paliéné határain túlra hurcolta, s így halt meg az óriás. Porphyrión gigászban, akit Héra és Héraklés egyszerre támadott meg, olyan szerelmi vágyat keltett Zeus az istennő iránt, hogy az gerjedelmében letépte Héráról a ruhát. Abban a pillanatban találta el Zeus villáma és Héraklés nyila. Ephialtésnek Apollón a bal, Héraklés a jobb szemét találta el nyilával. Pallas lenyúzta a hasonló nevű gigászról, Pallasról a bőrt, és pajzs vagy mellvért gyanánt használta. Enkeladossal Athéné hasonlóan bánt el, mint ahogyan Zeus a sárkánnyal Typhóeus történetében: rádobta Szicília szigetét.

Az elbeszélés folytatásaképpen elmondhatnám, hogyan szőtték tovább a költők és a művészek későbbi korokban, egészen az olymposiak végső győzelméig. De ez a történet sokkal kevésbé jellemző mitológiánkra, mint a régebbi titántörténetek. Azok közül egy különleges elbeszéléscsoportról nem esett még szó: ez Prométheus titánról szól, és arról az emberi nemről, [27] melynek Prométheus Zeus ellenében pártját fogta. Mert a titánok bukása után az emberek vetélkedtek az istenekkel. De túl korai volna már most áttérni ezekre a

---

történetekre. Még sok mindenről kell beszélnem előbb. Elsősorban arról, hogy milyen istenségek voltak még, Rhea és Kronos gyermekein kívül, s mi volt a teendőjük Zeus uralma alatt.

III. A Moirák, Hekaté és más Olympos-előtti istenségek

A dolgok kezdetéről szóló elbeszéléseinkben három nagy istennő játssza a Világanya szerepét: Téthys tengeristennő, az Éjistennő és a Földanya. Ez a háromság nyilván véletlenül adódott, mert csak három ilyen elbeszélést ismerünk. Alighanem véletlen az is, hogy a hőskor egyik legfontosabb eseményének, a trójai háborúnak az előzményeiről szóló elbeszélésben, Paris ítéletének történetében ugyancsak három istennő szerepel. Mitológiánkban lépten-nyomon *három* istennőre bukkanunk, éspedig olyanokra is, akik nemcsak véletlenül alkotnak háromtagú, rendszerint három testvérből álló csoportot, hanem valódi háromságok: ezeknél mindig mondhatni egyetlen hármastennőről van szó. Gyakran találkozunk egy még nagyobb: ötven istennőből, vagy egy apa, illetve egy pár ötven lányából álló csoporttal is. Bevezetőben elmondom, mi juthat e számokról az eszünkbe. Holdhónapunk háromrészes volt, s a hold is három arcát mutatta nekünk: növekvő, teli és fogyatkozó jelét egy isteni jelenlétnek az égen. Amellett természetesen kétaspektusúnak is tarthattuk: növekvő és fogyatkozó, vagy világos és sötét holdnak. A legnagyobb ünnepidőszakunk pedig, az Olympias, ötven, vagy - minden második alkalommal - negyvenkilenc holdból állt: ez a váltakozás néha a hősmondák elbeszéléseiben is tükröződik. Mindez nem jelenti azt, hogy a nagy háromalakú istennő, aki sokféle néven szerepel majd, *semmi egyéb*, csak a hold. Seléné holdistennőről csak később, Hélios napistennel és nemzetségével kapcsolatban lesz szó.

1. A sorsistennők (Moirai)

Az Éjistennő még Zeust is szent félelemmel töltötte el.¹ Orpheus híveinek elbeszélései szerint, melyekre később térek rá, Nyx ugyancsak hármastennő volt.² Az ő gyermekei voltak a sorsistennők, a Moirák is. Ezt a hagyományt Hésiodosunk³ jegyezte fel, bár ő mondja azt is,⁴ hogy a három istennő Zeus és Themis istennő gyermeke volt. Orpheus későbbi tisztelői szerint⁵ az ég egyik barlangjában laktak, egy tó partján, melynek fehér vize épp ebből a barlangból tör fel: a holdfény világos képe. Nevük, Moira, ami „részt” jelent, s számuk, a három - az orphikusok felfogása szerint⁶ - megfelelt a hold három „részének”: azért énekel Orpheus a „fehérköntösű Moirákról”.

Egyébként számunkra fonóasszonyok, *klóthes*, voltak a Moirák, bár csak az elsőt hívják Klóthónak. A másodiknak Lakhesis, „a kiosztó” a neve, a harmadiké Atropos, „az elháríthatatlan”. Homéros többnyire csak egy Moiráról beszél, egyetlenegy „erős”, „nehezen elviselhető”, „pusztító”, fonó istennőről. A Moirák életünk napjait fonják, melyek közül egy [29] elkerülhetetlenül halálunk napja lesz. Hogy milyen hosszú fonalat szabnak ki egy-egy halandó számára, az csak tőlük függ, még Zeus sem változtathat rajta. Legföljebb előveheti aranymérlegét, jobbra délidőben, s latra vetheti, kinek fog végképp leáldozni a napja,⁷ például, ha két ellenfél áll egymással szemben a harcban. A Moirák hatalma valószínűleg egy régebbi korból származik, mint Zeus uralma. És nem mindig három a számuk. Thetis istennő és a halandó Péleus lakodalmán, egy híres régi vázakép szerint, négyen jelentek meg. Delphoiban viszont csak két Moirárt tiszteltek: egy születés- és egy halál-moirárt. A gigászok

---

ellen viselt harcban is ketten vettek részt, réz-mozsártörőkkel.⁸ A fiatal istenek néha nem tisztelték őket eléggé. Apollón - egy régi színműíró elbeszélése szerint - leitatta az agg istennőket, hogy barátját, Admétost, megmentse halála napjától.⁹ Meleagros hős születésekor mindhárman megjelentek Oineus király házában.¹⁰ Klóthó megjövendölte, hogy a gyermek nemeslelkű lesz, Lakheisis azt jósolta, hogy hős lesz belőle. Atropos azonban kijelentette, hogy csak addig fog élni, ameddig a fahasáb, mely épp a tűzhelyen égett, el nem hamvad. Mire a gyermek anyja, Althaia, kikapta a tűzből a fahasábot, s elrejtette magánál. Arról is tudomásunk van,¹¹ hogy Atropos a legkisebb termetű, de a legöregebb és leghatalmasabb a három Moira közül.

Soroljuk fel még röviden az Éj gyermekeit is; ennek a sötét fajzatnak csupán egy része istenség, s Hésiodos nyilván csak azért említi mindet,¹² mert mindennek a genealógiáját mondja el. A Halál három néven szerepel köztük: mint Moros, Kér és Thanatos (közülük Moros a Moira hímnemű alakja); vele fiútestvére, Hypnos, az alvás, s az álmok egész nemzetsége; Mómos, a Gáncs, és Oizys, a Siralom; a Hesperisek, akik az Ókeanoson túl őrzik arany-almáikat, és Nemesis istennő, akiről van még egy külön történetünk is; „az ámítás” és „a szeretkezés” (Apaté és Philotés); „az öregség”, Géras, és „a viszály”, Eris. Eris gyermekei már nem tartoznak az istentörténetekhez. Az alvilág bejáratát népesítették be később.

2. Eurybia, Styx és Hekaté istennők

Rögtön a sorsistennők után - akiket Homéros „erős Moirája” (*Moira krataia*) egyetlenegy alakban foglal össze¹³ - kell azokról az istennőkről szólnom, akikre ugyancsak az erejük, vagy erőt jelentő lényekkel való különleges kapcsolatuk jellemző. A véletlen hozta össze e csoport három alakját, de mégsem egészen a véletlen, minthogy Hésiodos a rokonság szálaival fűzi őket össze.

Eurybia, neve szerint, „széleserejű” istennő volt. *Bia* „erőszakot” jelent, s az „erő”, *kratos* szinonimája. Eurybiát Gaia lányának tartották. Apja azonban a tenger, Pontos volt.¹⁴ Testvérei Néreus és Phorkys, a két „tengeri öreg”, Thaumás, a „tengercsodája” nevezetű isten, és Kétó, a [30] „tengeriszörny” nevű, széporcájú istennő. Eurybia szíve acélból volt. Kriosnak szült gyermekeket, neve szerint az ég kosának, egyiknek a két titán közül, akik nem kaptak titánnot feleségül. De ő, az acélszívű, csaknem titánnot volt. Fiai olyasfajta, mint a titánok: Astraios, „a csillagos”; Pallas, Styx férje; és Persés, Hekaté apja.

Styx számunkra gyűlöletes név; a *stygein*, „gyűlölni” szóval függ össze. Így hívják a folyót, mely kilencszer folyja körül és összetartja az Alvilágot.¹⁵ A hideg vízesés a magas Araonios-hegyen, Árkádiában kapta alighanem az alvilági folyóról nevét, nem pedig megfordítva. Az ugyanilyen nevű istennőről azt beszélnek, vele nemzette Zeus az alvilág királynőjét, Persephonét.¹⁶ Hésiodosnál ő a legnagyobb hatalmú¹⁷ Ókeanos és Téthys lányai közül. A továbbiakban így szól az elbeszélés:¹⁸ Styx Pallástól nem csupán Zélost és Nikét (a „Buzgalmat” és a „Győzelmet”) szülte, hanem Kratost és Biát (az „Erőt” és az „Erőszakot”) is. E kettő soha nem tárgított Zeus mellől, akár odahaza volt, akár útra kelt. Így gondolta ki ezt Styx, azon a napon, amikor az Olymposi fölszólította az összes isteneket, segítsenek neki a titánok ellen: mindenki illő jutalomban s megbecsülésben részesül érte. Aki már visel valamilyen méltóságot, meg fogja tartani azt. Akinek pedig nem volt tisztsége Kronos alatt, most elnyeri, ami megilleti. Erre Styx érkezett meg elsőnek gyermekeivel az Olymposra. Apja, Ókeanos oltotta beléje ezt a bölcsességet. És Zeus csakugyan megtisztelte őt és gazdagon megajándékozta: ő lett az istenek nagy esküje. Még a halhatatlanok se mernek

---

hamisan esküdni a Styxre. Az Alvilággal maradt szoros kapcsolatban, és sose vált olymposi istennővé. Hogy a Styx vizére tett esküvéssel hogy s mint van, arra majd Iris történetében térek rá. A Styx gyermekei az uralkodó állandó kísérői lettek. Hiszen tudjuk, hogy abban a tragédiában, mely Prométheus megbüntetését viszi színpadra,¹⁹ Kratos és Bia Zeus csatlósai. Niké szárnyasistennő viszont Zeus lányával, Pallas Athénével került szorosabb kapcsolatba. Hekaté, e csoport harmadik tagja állt hozzánk mindig a legközelebb, bár neve talán „a távolban levőt” jelent. Nem csupán a neve fúzi őt Apollónhoz és Artemishez, akiket Hekatos és Hekaté mellék-néven is szólítanak, hanem eredete is, ahogy Hésiodos meséli. Különben az Éj egyik lánya volt.²⁰ Hésiodos azonban másképp ismerteti családfáját. Szerinte a Phoibé-Koios titánpárnak²¹ két leánya volt: Létó, Apollón és Artemis anyja, és Asteria, egy csillagistennő, mint neve mutatja, aki Persaiostól vagy Perséstől, Eurybia fiától, Hekatét szülte. Tehát ugyanannak az égi párnak az unokája, amelyeknek Artemis, s mintegy megisméltése a nagy Phoibé istennőnek, akinek a nevével gyakran jelölik a holdat a költők. Igen, Hekaté a fáklájával számunkra maga a holdistennő volt, míg Artemist, bár ő is fáklát tart, már nem tartottuk holdistennőnek. Azzal is megkülönbözteti Hésiodos Hekatét Artemistől, hogy ismételten hangsúlyozza: egyszülött, *monogenés*. Ebben a tekintetben is hasonlított Persephonéhoz, az Alvilág úrnőjéhez, de különben [31] csaknem mindenható hármasisstennő volt. Zeus mindenekfelett tisztelte őt,²² s osztályrészt adott neki a földön, a kietlen tengeren és a csillagos égen. Vagy pontosabban: nem fosztotta meg ettől a hármasissteteltől, mely már a korábbi istenek, a titánok alatt megillette, hanem megmaradt Hekaténak minden, ami a tisztségek és méltóságok első felosztásakor neki jutott. Igazi, a titánokhoz méltó titánő volt, ha nem is mondta ki ezt határozottan senki soha. Azt viszont följegyezték,²³ hogy ő volt az a Krataiis, „az Erős”, aki Phorkystól egy nőstény tengeri szörnyet szült: Skyllát. A hagyomány szerint tengeristenekkel szerelmeskedett, névszerint Tritónnal,²⁴ akit Hésiodos „széleserejűnek”, *eurybiasnak* nevez.²⁵ De azt is beszélték, hogy Hekaté, mint az Alvilág úrnője, éjente a holtak lelkeivel kóborol, kutyaugatástól kísérve. Őt magát is szukának meg nőstény farkasnak nevezték.²⁶

A szó szoros értelmében „közel” állt hozzánk. Ugyanis a legtöbb ajtó előtt ott állt az utcán, mint Prothyraia, a vajúdo asszonyok segítője, vagy kegyetlen kízója - és a hármasisutakon is, ahol képmásait fölállították: három fa-maszkot egy karóra tűzve, vagy egy hármasszobrot, melynek három arca háromfelé fordult. Hogy miképpen és mi célból idézték meg a vajúdos asszonyok, az már a varázslat körébe tartozik, s én most lehetőleg csak mitológiáról mesélek.

3. Skylla, Lamia, Empusa és más rémalakok

Hekaté megkapta osztályrészét az égen, a földön és a tengeren, de sohasem lett olymposi istennővé. Olyan szálak fűzték asszonyaink életéhez, s ezáltal hozzánk, emberekhez, hogy kisebbnek tetszett Zeus feleségeinél és leányainál. Másrészt az uralma alatt álló terület - főleg a tenger, ahol ősidőkbeli szerelmeskedései lejátszódtak - akkora volt, hogy úgysem tudta volna az Olympos befogadni. Amikor nem az utakon csatangolt, barlangjában tartózkodott. Ezt csinálta a lánya, Skylla is, a tenger réme. Legalábbis így bukkan fel hajósaink elbeszéléseiben, akik ezzel a szárazföld lakóiban akartak félelmet kelteni. Hiszen ők jól ismerték a legveszedelmesebb helyek természeti adottságait is, s nem csupán *egy* helyhez kötötték a számos alakban megmutatkozó nagy istennőt.

Azt mesélték²⁷ - ez az elbeszélés az *Odysseiában* maradt ránk, de annyira túlzó változatban, hogy az eredetileg háromalakú istennő megkétszereződött benne -: két zátony van, az egyik

---

egy magas, sima kőből való, égbe nyúló szikla, csúcsa láthatatlan, s közepében rejlik a Skylla barlangja. A barlang szája nyugat felé, az Erebos áthatolhatatlan sötétje felé nyílik. Benne lakik a Skylla, s félelmetesen ugat, mint egy fiatal szuka. Tizenkét lába - csakis ennyi lehetett egy kétszeres Hekaténak - nem fejlődött ki egészen. Hat rettenetes feje hat hosszú nyakon ül. Mindegyik szájában három sorban nőttek halálhozó fogai. Így halászik, fejeit kinyújtva a barlang mélyéből s a sziklát [32] vizslatva, delfinekre, fókákra, vagy még nagyobb tengeri szörnyekre. Odysseus hajójáról egy szempillantás alatt hat férfit ragadott el²⁸ s falt fel, a hős ugyanis, Kirké varázslónő tanácsára, inkább a másik zátonytól óvakodott. Arról is kell néhány szót szólnom.

A másik zátony alatt Kharybdis tanyázott.²⁹ Ő már teljesen a hajósok meséibe való, s alig-alig a mitológiába, noha Homéros „isteni Kharybdis”-nek nevezi; ugyanazzal a jelzővel (*dia*) jelöli, mellyel többek között a szép Kalypsó barlangnimfát. Naponta háromszor hörpölte föl Kharybdis a tenger vizét, s naponta háromszor köpte ki újból. A zátony tetején - közel sem volt oly magas, mint a szemben levő Skylla - egy vadfügefa állt. Maga Kharybdis láthatatlan maradt. Később azt beszéltek róla,³⁰ Gaia és Poseidón egyik lánya volt, egy mindent elnyelő szörnyeteg; ő rabolta el Héraklés marháit, s Zeus villáma ezért a tenger mélyére vetette. Hasonló történet fűződik Skylla nevéhez is.³¹ Róla, a vad szukáról is azt beszéltek, elrabolta Héraklés bikáit, s ezért a hős megölte. De apja, Phorkys, újrateremtette Skyllát: előbb fáklyákkal elégette lányának tetemét, azután megfőzte. Ezért Skylla még az alvilág királynőjétől, Persephonétól sem fél. Ugyanolyan nagy istennőt kell fölismerni benne, amilyen az anyja, a szuka alakjában kószáló vagy kutyaugatás-kísérte Hekaté istennő volt. Valószínűleg azok az ábrázolások mutatják leghívebben egész természetét, melyeken csípőinél kutyaformájú, csípőtől lefelé haltestű, szép nőalak. Ha azonkívül még szárnyai is vannak, az is illik a természetéhez, mely nem csupán a mélységeken uralkodik, mint Kharybdis, hanem a lefelé és fölfelé nyúló messzeségeken is. De talán inkább nyugati szomszédainknál, az etruszkoknál volt ilyen, nem nálunk. Innen ered, hogy Skyllát „Tyrsénis”-nek, „etruszk nőnek” is hívják.³²

Ezeknek az istennőknek az anyját - egy másik, halandó Skylláról, Nisos leányáról, nem beszélnek most - nemcsak Hekaténak hívták, hanem Lamiának is.³³ Ezzel történeteink olyan elbeszélésekbe torkollanak, melyek még a hajósok mendemondáinál is távolibb határvidékére esnek a mitológiának. Dajkamesék, a gyerekek ijesztgetésére s egyúttal szórakoztatására valók. Lamia vagy Lamó nevének jelentése szerint „elnyelő”: *laimos* a torok garatja. A Lamó névrövidítés valószínűleg a gyermekeknek szól, a dajkák nyelvén, mint egyéb rémalakok neve is: Akkó, Alphitó, Gelló, Karkó, és Mormó, Mormolyké helyett. A mese így hangzik:³⁴ Lamia királynő volt, és Libyában uralkodott. Még a barlangját is mutogatták ott. Zeus szerette³⁵ - mert szép volt -, és gyermekeket nemzett vele. Ezek Héra féltékenységének estek áldozatul. Lamia azóta rút, bánatában rútult meg, s irigységből elrabolja más anyák gyermekeit. Ki tudja venni a szemét, hogy az mindig ébren legyen, akkor is, amikor ő maga alszik. És bármivé át tud változni. De ha sikerül elfogni, az elrabolt gyermekeket elevenen lehet kihúzni a Lamia hasából.³⁶

Tehát egy titántörténet, a Kronoséhoz hasonló, amit gyermekeknek [33] meséltek. Egy tornya is volt Lamiának,³⁷ ugyanúgy, mint Kronosnak. Nem lehet tudni, valójában istennő volt-e, vagy isten, vagy akár mind a kettő. Aristophanés, a komédiaíró, aki oly sok régi elbeszélést őrzött meg, de el is fordított és kigúnyolt, Lamia éppenséggel nem női testrészeiről beszél:³⁸ ahogy néha a Gorgón is lóg egy rákötött phallos. Másrészt ismeretes volt Lamia buja hetaira-természete, s egyik-másik hetaira épp a Lamia nevet viselte. Hekaté háromalakúságára és

---

Skylla keverékalakjára emlékeztet Lamia átváltozóképesége. Ez a tulajdonsága közös volt a tenger szörnyeivel és egy másik rémalakkal: Empusával. Ez olykor csak Hekaté egyik neve³⁹, de külön lényként is szerepel.

A Lamiákról és az Empusákról többes számban is beszéltek, s a két név ugyanazt jelentette. Ha az ember, mondjuk, az Alvilág bejáratánál Empusába ütközött, miképp Aristophanés egyik darabjában történt⁴⁰ - a rémalak hol tehén, hol öszvér, hol szép nő, hol szuka alakját öltötte magára. Egész ábrázata fénylett, mint a tűz. Egyik lába ércből volt, ez nyilván a komédiaíró túlzása. Különbösen csak érc-saruja ismeretes, amit később Hekaté hordott, mint Tartarukhos, „a Tartaros kormányzónője”;⁴¹ fényes istennőként arany-sarut viselt. Empusa másik lába annyira tele volt fröcsköltve öszvérganajjal, hogy nem is öszvérlábnak, hanem öszvérganaj-lábnak festett. De ez már átvezet a mitológiából a móka birodalmába.

4. Téthys és Ókeanos idősebb leányai

Soroljuk föl most Téthys és Ókeanos idősebb lányainak nevét, ahogy jegyzéküket Hésiodos összeállította.⁴² Styxen, már említett, legnagyobb hatalmú leányukon kívül, negyvenen voltak. Hésiodos olyan neveket is fölvetett a felsorolásba, melyeket ismert nagy istennők viseltek jelzőként, ilyen például Perseis, "Persés leánya", vagyis Hekaté, meg Urania, vagyis Aphrodité; vagy a Zeus-feleségek: Dióné és Európa, Métis és Eurynomé nevét, ezek közül csupán ez utóbbi maradt csakugyan tengeristennő, Téthyshez vagy Thetishez hasonlítható. Ezzel Hésiodos némileg mégis annak a dolgok kezdetéről szóló elbeszélésnek ad igazat, mely nem csupán a tenger vagy a folyók istenségeit származtatta Téthystől és Ókeanostól. A többi Ókeanis közül csak kilencnek van köze a vízhez, szélhez és hullámhoz, azok mozgékonyaságához és gyorsaságához, sziklához és barlangokhoz és hajókhöz. Kalliroénak és Amphirónak a „folyni” ige van a nevében, Pléxaurának és Galaxaurának a felkorbácsoló szél és a szélcsend, Thoénak és Ókyroénak a gyorsaság és a mozgékonyaság, Petraianak a sziklák, Kalypsónak a rejtek-barlang, Prymnónak a hajó tatja. A többi felsorolt név közül adományokra és gazdagságra (*dóron* és *plutos*) vonatkoznak - melyek a tenger ajándékai is lehetnek - a következők: Dóris, Eudóra, Polydóra, Plutó. Az első ezek közül a tengeristennők ifjabb nemzedékének, Néreus leányainak [34] lesz az anyja; Néreusról a többi „tengeri öreg”-gel együtt lesz szó. De a Téthys leányait jelölő nevek közül a legtöbbet, a legtalányosabbakat még nem soroltuk fel: Peithó, Admété, Ianthé, Élektra, Hippó, Klymené, Rhodeia, Zeuxó, Klytia, Idyia, Pasithoé, Mélobosis, Kerkéis, Ianeira, Akasté, Xanthé, Menesthó, Telestó - a sáfránysárga köntösű -, s végül Khryseis, Asia és Tykhé.

Bár sejteni lehet egyet s mást az istennőkről, akik e nevek mögött rejlenek, csupán azt mondom ki, ami teljesen nyilvánvaló. Peithó, a „rábeszélés” istennője, alighanem csak egyik jelzője volt a szerelemistennőnek, s ezért csatlakozott Aphroditéhez. Admété viszont, mint neve jelzi, „leigázhatatlan” istennő volt, akár Artemis. Hippónak és Zeuxónak lóhoz és fogathoz volt köze. Idyia sokat tudó, Xanthé szőke istennő volt, Telestó a misztériumokba való beavatás istennője, Tykhé pedig „Ahogy esik” jelentésű nevével az „Eshetőség”: egy istennő, akinek nincs saját története, de hatalma akkora, hogy - akár a három Moira és a háromalakú Hekaté hatalma - erősebbnek bizonyult Zeus uralmánál is.

5. A „tengeri öregek”, Phorkys, Próteus és Néreus

Az olyan elbeszéléseknél, mint az Eurybiáról, Styxről, Hekatéról, vagy a Skylláról, Lamiáról,

---

Empusáról szólók, sosem lehet tudni, hogy ezek az összes nevek nem csupán egy és ugyanazt az istennőt jelölik-e, az „erős istennőt”, akinek hatalma és uralma kiterjed az égre, földre, tengerre, sőt még az Alvilágra is. Ugyanilyen kevéssé lehet tudni, hogy Thétyis, Thetis, Eurynomé nem ugyanannak az istennőnek megnyilvánulási formái-e, illetve három, különböző időkben és helyeken használt neve egyazon, a tengerrel kapcsolatos megnyilvánulási formájának. Hasonló a helyzet három férfiistenséggel, Phorkysszal, Próteusszal és Néreusszal, akiket Homéros *halios gerón*, „tengeri öreg” megjelöléssel illet. Orpheus szent könyveinek olvasói ismertek egy elbeszélést,⁴³ melyben Phorkys, Kronos és Rhea a legidősebb gyermekei voltak Ókeanosnak és Thétyisnek, ezek pedig a Földtől és az Égtől - vagy, mint már tudjuk, az ős-tojás alsó és felső felétől - származtak. Ugyanazoknak a könyveknek egy másik elbeszélése szerint⁴⁴ hét titánnő volt és hét titán, Gaia és Uranos gyermekei. Az előbb már felsoroltakon kívül a szép Diónét említették név szerint a titánnők, és Phorkyst a titánok közül. Phorkyst a *krataios*, „az erős” jelzővel emlegették. Hésiodos szerint⁴⁵ Phorkys Gaia és Pontos fia volt. Testvérét Eurybiának hívták, a többit nem sorolom fel újból. Felesége a széporcájú Kétó, akinek neve a *kétos*, „tengeri szörny”, nőnemű alakja. Ezzel a szóval jelölhető a „tengeri öreg” is, például amikor Héraklés birkózik vele s ő különféle alakokat ölt. Az átváltozóképeség fortélyait ugyan gyakrabban tulajdonítják Próteusnak és Néreusnak, mint Phorkysnek, a Héraklésszal való [35] birkózást pedig csak Néreusnak. De alapjában véve mindig ugyanarról a „tengeri öregről” van szó. Phorkys - Phorkosnak is nevezik - alkalmasint a legidősebb volt közülük, ő volt az összes tengeri istenségek kartáncvezetője. S ugyancsak ravasz és varázslatokban jártas isten lehetett, ha a lányát, Skyllát újra életre tudta kelteni a praktikáival, ahogy az imént meséltem!

Próteus a „tengeri öreg” legvilágosabb neve. Régies szóalak arra, amit a „Prótagonos”, „az elsőszülött lény” is jelent. Szüleiről nem szól a hagyomány, csupán a vizeket említi, ahol Próteusszal találkozni lehet. Egyiptom egyik homokos szigetét látogatta, mely Pharos néven volt ismeretes; Phorkys viszont inkább nyugaton, Ithaka egyik öblében, vagy még nyugatabbra volt otthon, ahol leánya, Skylla is tanyázott. Fennmaradt róla egy történet a hajósok mendemondáinak stílusában, melyekhez Homéros szívesen folyamodott az *Odysseiában*.⁴⁶ Próteusnak volt egy Eidothea nevű lánya. S ez a leány elárulta őt. „Jár ide egy tengeri öreg, aki megmondja az igazat - imígyen szólta ez az istennő a hős Meneláoszhoz -, Egyiptom tengeri véne, a halhatatlan Próteus. Jól ismeri a tenger mélyét, s csupán Poseidónnak van fölötte hatalma. Azt mondják, ő az apám, aki nemzett. Ha meglesnéd itt és foglyul tudnád ejteni, megmondaná neked az utat, s a hazatérésedig előtted álló hajózás napjainak számát, hogy szerencsésen szeld át a halakban gazdag tengert. Ha akarod, azt is meg fogja neked mondani, mi minden - rossz vagy jó - történt a házában, míg távol voltál a hosszú, fáradságos úton.”

Mire Meneláos: „Mondd hát meg te, hogyan vessek neki cselt, az isteni öregnek, hogy meg ne lásson, vagy másképp megsejtve a dolgot, el ne illanjon. Mert nehéz egy halandónak leigázni egy istent.” Mire az istennő: „Megmondom én neked, idegen, egészen pontosan. Amikor a nap delelőre áll, kikél a tengeri öreg a vízből, az aggastyán, aki megmondja az igazat. A nyugati szél fúvásával jön elő, sötét hullámgyűrűzésben. Amikor kikelt a vízből, lefekszik, az üregecs zátonyok alá. Körülötte a fókák, a szép tengeristennő ivadékai, falkástul alusznak, előbújva az ősz tengerből. A mélyvíz keserű szagát lehelik még. Odavezetlek majd hajnalban, s ott elrejtelek benneteket a leshelyen. Csak válassz ki hármat társaid közül, a legderékabbakat. Most elmesélem neked az öreg veszedelmes fortélyait. Legelőször megszámlálja a fókákat, ötönkint, a kezével. Azután lefekszik közéjük, középre, ahogy a

---

pásztor a nyája közepére. Mihelyt észreveszitek, hogy elaludt, folyamodjatok erőszakhoz és erőhöz. Fogjátok le, bármennyire is iparkodik kicsúszni markotokból. Mert próbálkozni fog. Magára ölti az összes állatok alakját, ahány csak van a földön. Még vízzé és tűzzé is változik. De fogjátok rendületlenül, annál szorosabbra húzzátok kötelékeit. Csak mikor kérlelni kezd benneteket, abban az alakjában, melyben elaludt volt szemetek előtt, csak akkor hagyjatok fel az erőszakkal, oldjátok föl kötelékeit és kérdezzétek ki..." És így is történt. Próteus oroszlán, kígyó, leopárd, disznó, majd víz és fa alakját [36] öltötte magára, s végül megmondotta az igazságot mindenről, amit kérdeztek tőle.

Hasonló átváltozási fortélyokat meséltek Néreusról. Régi művészeink: szobrászaink, vázafestőink és aranyműveseink is tanúskodnak erről. Haltestű férfiakat ábrázoltak, és pedig sokkal régebben, mint haltestű asszonyokat, s ez arra mutat, hogy a tenger nagy istennőinek hatalma nemcsak a nedves elemre korlátozódott, míg a „tengeri öreg” eredetileg csak a mélységgel volt kapcsolatban. Olyan ábrázolásai is vannak, melyeken haltestéből egy oroszlán, egy kecskebak és egy kígyó feje nő ki. Ezekké változott Néreus, amikor Héraklész birkózott vele, a sorsistennők tanácsára megkötözte őt és úgy faggatta. Ez sokkal előbb történt, mint Menelaos kalandja Próteusszal, s korábban annál is, hogy Héraklész Tritónnal birkózott, aki mitológiánkban a fiatalabb tengeristenek közé tartozik. Poseidón és Amphitrité fiaként ismerjük majd meg. De a „tengeri öreg” azt a birkózást is végignézte, hármasként alakban, miként az athéni Akropolis egyik legrégebbi templomromzatán látható, ahol rendszerint tévesen „Typhón”-nak nevezik.

Akármelyik néven nevezzük is: a „tengeri öreg” előbb uralkodott tengereinken, mint Poseidón, bölcsességével és igazmondásával felülmúlta a még korábbi, százkarú tengerurát, Briareóst. Hésiodos szavaival szólva:⁴⁷ „Néreust, aki soha nem hazudik, hanem mindig az igazságot mondja, Pontos nemzette, első gyermekeként. Épp azért nevezik őt öregnek, mert igazlelkű és jóságos. Soha nem tér el attól, ami helyénvaló, lelkében igazságosság és jóság lakik.” Ötven leánynak volt az apja, akiket Dóris, az Ókeanis szült neki; ötven tengeristennőt, akiknek névsorát majd később adom elő.

6. Az „ősz istennők” (Graiai)

Phorkyst, a tengeri öreget, mitológiánk többek közt őszhajú lányokkal ajándékozza meg. Hésiodos meséli:⁴⁸ „Phorkysnak Kétó a széporcájú Graiákat szülte, akik ősz hajjal jöttek a világra; ezért Graiai lett a nevük az isteneknél és az embereknél.” Graia ugyanis nyelvünkön öregasszonyt jelent. Hogy ezeket az agg nőket össze ne tévesszük más ősz istennőkkel, pontosabban Phorkys vagy Phorkos Graiáinak, Phorkisoknak vagy a későbbiekben Phorkyasoknak is nevezik őket, ez a megjelölésük közös testvéreikkel, a Gorgókkal, viszont megkülönbözteti őket a Moiráktól, akik ugyancsak ősz istennők voltak. Ám hogy a Graiák és a Moirák nem állottak-e egészen közel egymáshoz, az olyan kérdés, amit mi, kései utódok, nem dönthetünk el.

Hésiodos csak két Graiát nevez meg: Pemphrédót, a szépköntösűt, és Enyót, a sáfrányköntösűt. Hangsúlyozza, ősz hajuktól függetlenül, szép arcukat. Enyó harcias név, egy csataistennőhöz illenék. *Pemphrédón* egy darázsfajta neve nálunk. A homérosi Hermés-himnuszban méhek alakjában jósistennők jelennek meg, akiket a Moirákkal is azonosítanak. A harmadik [37] Graiának - mert más elbeszélések szerint hárman voltak - két neve maradt ránk: Deinó, „a rettenetes”, és Persó, ami csupán mellékalakja a Persis vagy Perseis névnek, Hekaté apja szerinti megjelölésének. Arról is tudunk,⁴⁹ hogy a Graiák ősz hajú szüzek,

---

hattyúkhoz hasonlatosak. S azt mesélték róluk, csak egyetlenegy közös szemük volt, és egyetlenegy közös foguk. Ott, ahol laktak, nem süttött sem a nap, sem a hold. Egy barlang volt a Gorgók földjének bejáratánál, mely az Ókeanoson túl terült el, s Kisthénének, „a kövirózsák földjének” hívták.

A Graiák egyetlen szeméről és egyetlen fogáról szóló történetből értesülünk arról is, hogy a három vagy két Graia szigorú őrizője volt a Gorgókhoz vezető útnak. Perseus ellopta a szemüket, amikor az egyik Graia épp átnyújtotta a másiknak, úgyhogy egyikük sem láthatott. Így kényszerítette őket a hős, árulják el az utat és az eszközt, amivel Medúsa Gorgót legyőzheti. Ez a történet tartozik az összes hősmondák közül leginkább a mitológiához, s csakhamar bővebben is szólni fogok róla.

7. Az Erinysek vagy Eumenisek

Az agg istennők harmadik csoportja, a Moirák és a Graiák mellett, az Erinysek. Öregek, öregebbek, mint azok az istenek, akik Zeusszal jutottak uralomra. Ők maguk mondják ezt,⁵⁰ amikor megjelennek a színen, Aiskhylos darabjában, melynek az ő másik nevük, Eumenisek, a címe. Ők is agg nők, *graiái*, de nem őszhajúak, mert fejüket haj helyett kígyók övezik. Bőrük színe fekete, ruhájuk szürke. *Maniainak*, „őrjengőknek” is hívták őket,⁵¹ s először feketén mutatkoztak meg Orestésnek, akit anyagyilkossága miatt üldöztek; de mikor az üldözött őrjengésében lerágta egyik ujját, kifehéredtek. Ott, ahol ezt mesélték, Árkádiában, Megalopolis környékén, egyszerre mutattak be áldozatot az Eumeniseknek és a Kharisoknak. Eumeniseknek, „Jóakaratók”-nak nevezték az Erinyseket, akár jóakaratókká váltak csakugyan, akár csupán kívánták, hogy azokká váljanak.

Ha jelzik a számukat, akkor hárman vannak. De egyet is lehet mind helyett szólítani, egy Erinyt, ahogy a Moiráknál is volt, akiknek szövetségesei, szinte hasonmásaik. Az Erinyt szó eredetileg harag- és bosszúszellemet jelent. Emlékszünk rá, hogy a Földanya, Gaia, megbüntetett férjének, Uranosnak vére cseppjeitől megtermékenyülve szülte az Erinyseket, „az erőseket” (s Uranos megcsonkítása megintcsak büntetést és bosszút kívánt). Így mesélte Hésiodos. Mások másképpen mesélték. Az Erinysek az Éj leányai,⁵² vagy, ha mégis a Föld szülte őket, akkor Skotos, a sötétség, volt az apjuk.⁵³ Epimenidés, a kréti bölcs pedig úgy tudta, hogy Aphrodité, a Moirák és az Erinysek is⁵⁴ Kronos gyermekei voltak. Olyan hagyomány is van, hogy az Erinysek anyjának Euónymé⁵⁵ a neve. Ezen a Földet kell érteni. Valószínűbb, hogy a név helyesen Eurynoménak hangzott. Eurynomé egyébként a [38] Kharisok anyjának a neve, s épp az imént hallottuk, hogy Árkádiában egyszerre mutattak be áldozatot a Kharisoknak és az Eumeniseknek. Az Erinysek apjaként Phorkyst is emlegetik:⁵⁶ Eurynoméhoz illő férj, ahogy ennek az istennőnek a történetéből majd később kiderül. Orpheus hívei Hádést, vagyis az alvilági Zeust és Persephonét tartották az Erinysek szüleinek.⁵⁷

Az Erinysek nem voltak mindig szárnyasak. De amikor nem volt szárnyuk, akkor is a ragadozó női szellemekre, a Harpyiákra emlékeztettek.⁵⁸ Leheletük és kigőzölgésük elviselhetetlen volt. Szemükből mérges váladék csorgott. Hangjuk néha a marhák bőgéséhez hasonlított.⁵⁹ Amellett rendszerint ugatva közeledtek; mert ugyanúgy szukák is voltak, mint Hekaté.⁶⁰ Ostorukat érc-veretes szíjából fonták.⁶¹ Fáklyákat hordoztak, és kígyókat tartottak a kezükben. A föld alatt, az Alvilágban voltak otthon. Az egyiket Alléktónak hívták, a „szüntelennek”; a másiknak, Tisiphonénak, a *tisis*, „megtorlás” volt a nevében, a harmadiknak, Megairának pedig az irigy harag. Szüzek voltak mindhárman, de elsősorban a

---

haragos anyát képviselték. Ott jelentek meg, ahol egy anyát megsértettek, vagy meg is öltek. Mint gyors szukák, üldözték mindazokat, akik nem tartották tiszteletben a vérrokonságot és az abból következő rangsort. Tehát védelmezték az apa és az idősebb fiútestvérek jogait is. De mindennek elébe helyezték az anya igényeit, még akkor is, ha azok nem voltak jogos igények.

Ez látható Orestés történetében, ahogy Aiskhylos színre vitte. Orestés Apollón parancsára megölte az anyját, a házasságtörő és férjgyilkos Klytaimnéstrát, hogy megbosszulja apját. Az Erinysek ezért üldözőbe vették. És ők, az anya bosszuló szellemei, erősebbeknek bizonyultak volna az egész Zeus atya alapította új istenvilágnál, ha az apjalánya Pallas Athéné nem áll a fiak - Orestés és saját bátyja, Apollón - pártjára. A hős megmenekült és megtisztult. De az „öreg istennők”, az Eumenisek tisztelete ugyanúgy csorbítatlan maradt, mint a Moiráké.

8. A Gorgók: Sthenó, Euryalé és Medusa

Az agg istennők harmadik csoportja után következzenek azok a Phorkys-leányok, akiket Hésiodos közvetlenül a Graiák után említ:⁶² a Gorgók (a mi nyelvünkön *Gorgónes* vagy *Gorgus*, a Gorgó név többes száma). Őket nem öregasszonyokhoz, sokkal inkább maszkokhoz lehet hasonlítani, például azokhoz, amiket Hekaté tiszteletére függesztettek föl és őt ábrázolták.

Aki el akart jutni a Gorgókhoz, testvéreik, a Graiák segítségére szorult. Mert a Gorgók, meséli Hésiodos, még önáluk is messzebb laktak, az Éjszaka felé, túl az Ókeanoson, ahol a csengő hangon éneklő⁶³ Hesperisek élnek. Szám szerint hárman voltak. Az egyik Gorgó neve Sthenó vagy Sthenó volt, a *sthenosszal*, az „erősség”-gel összefüggő. A másikat Euryalénak hívták, s nevéből ítélve a széles tengerhez (*eurys* és *hals*) tartozott. A harmadik, [39] Medusa, nevének jelentése szerint ugyancsak tartozhatott a tengerhez is: *medusa* annyi, mint „uralkodónő”, s hányszor szólították meg épp a „tenger urát” (*halos medón*, *pontomedón*, *eurymedón*) - akár Phorkysnak, akár Poseidónnak hívták különben - a Medusa név hímnemű alakjával! Gorgides és Gorgades tengeristennő-nevek voltak. S már azért sem hihető, hogy a Gorgó szó csakis rút és rettenetes képzeteket keltett, mert gyakran adták a szülők kislányuknak ezt a nevet, s nyilván nem gondolták, hogy riasztóan ocsmány teremtmények lesznek.

Medusa⁶⁴ volt a három testvér közül a halandó. A másik kettő halhatatlan volt és nem öregedő, akár a többi istennők. A halandó mellé feküdt le Poseidón, a sötétfürtű isten, a puha fűbe a tavaszi virágok közé. Ez az elbeszélés egészen közel hozza Medusát Persephonéhoz. Az Alvilág királynőjét is tavaszi virágok közül rabolta el egy sötét isten, s ő is úgy érkezett meg a holtak közé, mintha halandó lett volna. Ő az, aki a Gorgó⁶⁵, „a rettenetes óriásalak” fejét küldte azok elé, akik be akartak hozzá hatolni az Alvilágba. Mintegy a másik aspektusa ez a szép Persephonének. És épp ez a legkülönösebb a Medusán: bár ő is „széporcájú”, mint anyja, Kétó, a tengeri szörny, testvéreivel együtt mégis az Erinysekhez hasonlít. A Gorgóknak aranszárnyuk volt, de érckezük.⁶⁶ Hatalmas vadkan agyaruk volt, s fejük körül és övként a testük körül kígyók tekergőztek.⁶⁷ Aki a rettenetes gorgóarcot megpillantotta, annak nyomban elakadt a lélegzete,⁶⁸ és ott helyben kővé dermedt.

Hogy a gorgófő miképpen szerepelhetett önállóan, az egyik változat szerint az Alvilágban, Persephoné önvédelmének eszközeként, egy másik, számos ábrázolással bizonyított változat szerint Pallas Athéné mellén, azt Perseus történetéből tudjuk meg. Ezt a hőst Eurymedónnak⁶⁹ nevezte az anyja, mintha „tengerura” is lenne, s Medusa férje is, nem csupán megölője. Amikor Perseus a Medusafő megszerzésére indult, vállalkozásában főleg

---

Athéné vezérelte és oltalmazta. Ő oktatta ki arra,⁷⁰ hogy a Gorgóhoz közeledve, ne nézzen az arcába, csupán a tükörképét figyelje fényes pajzsán. Ugyanezt csinálták végig ifjaink bizonyos beavatási rítusoknál; az ijesztő maszkot, amit szemügyre kellett venniük, egy ezüstedény tükrében látták. Hasonlóképp láthatta Perseus a gorgófőt is, anélkül hogy szembe kellett volna vele néznie. Levágta fejét a sarlóval, amit Athénétől, Herméstől vagy Héphaistostól kapott ajándékba.

A Medusa nyakából a szárnyas paripa, Pégasos szökkent elő,⁷¹ melyről Bellerophón hérósz történetében lesz szó. De nemcsak a paripa ugrott ki. Vele együtt, ugyanígy született Khrysaór, „az aranykardos” nevezetű hős. Ettől fogva viselte Athéné a maszkszerű gorgófőt, a Gorgoneiont, hol pajzs-jelvényként, hol mellvértjére, a szent kecskebőrre, az aigisra erősítve. Volt olyan hagyomány, mely szerint a Gorgó is gödölye, s a kecskebőrt eredetileg ő viseli.⁷² Ő az a gyermeke Gaiának, akiről Athéné lenyúzta a bőrt. Artemis [40] istennő, és alighanem a haragos Démétér is - akit Démétér Erinysnek neveztek - a nyakán hordta a halálos-izonyatos ábrázatot, mintha a sajátja volna. A dalnok Orpheus tisztelői viszont a holdbeli arcot nevezték Gorgoneionnak.

9. Ekhidna, a Hesperisek kígyója és a Hesperisek

Már a Typhóeusról, Typhaónról vagy Typhónról szóló történetben volt szó egy nőstény sárkányról, egy kígyó alakú istennőről, akit Kisázsiaiban és Delphoiban Delphynének hívtak. Tehát neve szerint inkább delfinhez hasonlított, ahhoz a tengeri állathoz, melynek uterus van (ez van a *dolph* szótagban). De régebbi mitológiánkban nem könnyű megállapítani, hogy a Phorkys, Próteus és Néreus nagy családjából, vagy a Föld régi istenei közül való istenek vagy istennők valamelyike (ilyen volt Typhón, meg az athéni Kekrops vagy a salamisi Kykhreus) csípőtől lefelé kígyó, delfin vagy hal formájú volt-e. Hésiodostól tudunk egy Ekhidna, „kígyó” nevű istennőről, Phorkys és Kétó egyik lányáról. Később egy másik kígyóról is lesz szó, ugyanezeknek a szülőknek a fiáról, a Hesperisek almájának őráról - s ezzel le is zárul Phorkys gyermekeinek sora Hésiodosnál. De hallgassuk meg előbb az istennőről szóló elbeszélést.⁷³

Egy barlangban született az isteni Ekhidna, a férfias lelkületű óriás, aki sem halandóhoz nem hasonlított, sem valamelyik halhatatlan istenhez. Félig széporcájú, csillogó szemű ifjú nő volt, másik fele viszont egy rettenetes, gyorsan mozgó s az isteni föld üregeiben mindent azon nyersen felfaló óriás kígyó. Barlangja egy szikla alatt volt, istenektől és emberektől távol; ezt kapta lakásul a halhatatlanoktól. Arimának hívták a helyet, és Homéros⁷⁴ a Typhóeus hálótermének" nevezi; Typhóeus Ekhidna férje, akitől a szörnyek egész sorát szülte. Mielőtt ezeket felsorolnók, mondjuk meg azt is, hogyan ábrázolták régi vázafestőink az ilyen lényeket: szép, deréktől lefelé kígyótestű szárnyasistennőknek. Hasonló istennők vagy nimfák szárny nélkül, de annál hatalmasabb kígyótesttel egy szép régi vázaképen szent cselekményre készülnek, párosával - szám szerint négyen -, szőlővenyigék alatt, a kép másik oldalán viszont kecskék lakmároznak a szőlőtőkéről. Istennők vagy nimfák, és legalább egy kígyó, Ekhidna testvére, előfordulnak a Hesperisek kertjéről szóló elbeszélésben is. De még nincs vége Ekhidna történetének.

Az ő gyermekei voltak, Hésiodos szerint,⁷⁵ először is mitológiánk legrettenetesebb kutyái: a háromfejű vagy akár ötvenfejű alvilági kutya, Kerberos, valamint Orthos vagy Orthros, Khrysaór fiának, a háromfejű Géryoneusnak a kutyája. Orthos kétfejű volt, de volt ezenkívül még hét kígyófeje is, vagy legalább egy kígyófarka, ami egyébként Kerberos ábrázolásain is

---

előfordul. Héraklés agyonverte Orthost, amikor Géryoneust megölte és marhacsordáit elhajtotta. Ez a kutya nemzette anyjával, Ekhidnával a Phixet vagy Sphinxet, [41] egy szárnyas, félig hajadon, félig nőstényoroszlán-szörnyeteget, akiről Oidipus történetében lesz szó, és a nemeai oroszlánt, melyet ugyancsak Héraklés pusztított el. Továbbá Ekhidna szülte Typhaónnak a lernai hydrát, egy sokfejű vízikígyót, melynek mindegyik levágott feje helyére azonnal új nőtt. A hydrát néha anyjához igen hasonlóan ábrázolják. Ekhidna szülte a tűzköppő Khimairát is, melynek keverékalakja egy oroszlánt, egy kecskét és egy kígyót egyesít magában. Őt Bellerophón győzte le. A hagyomány szerint⁷⁶ Ekhidna hasonló sorsra jutott, mint legtöbb gyermeke: Argos, akinek egész testét szemek borították, álmában megölte őt, - Hésiodos viszont azt állítja, hogy halhatatlan, sosem öregedő nimfa.⁷⁷

A Ladón kígyóról és a Hesperisekről különféle dolgokat meséltek. Ladónt, Ekhidna testvérét, akinek nevét egy arkádiai folyó is viselte, gyakrabban nevezik „kígyónak” (*ophis*), mint „sárkánynak” (*drakon*). Azt mesélik, neki is - akár testvérenek, Ekhidnának - tulajdonképpen Gaia volt az anyja.⁷⁸ Vagy pedig, hogy Ekhidna volt az anyja, s akkor Typhón az apja. Ladónra volt bízva az aranyalmafa őrizete. A fekete föld üregeiben tanyázott,⁷⁹ vagy az éjszakában, mely napnyugaton kezdődik s átnyúlik messze az Ókeanoson túl, s ahol a Hesperisek is laknak,⁸⁰ a fa őrzői. Vagy pedig voltaképpen tolvajok voltak a Hesperisek, lopkodták az aranyalmákat, s ezért kellett a kígyónak a fa köré tekerednie?⁸¹ Hol így, hol úgy mesélik és ábrázolják, sőt, egy-szer még a Gorgók is ott vannak az aranyalmafa alatt. A Zeus és Héra nászáról szóló egyik elbeszélésben, melyet majd később mesélek el, a Földanya a menyasszonynak nászajándékkul fakasztotta a csoda-fát.⁸² Őrzőjét Héra állította oda.⁸³ Egy másik elbeszélés szerint az almák tulajdonosa Aphrodité,⁸⁴ akinek nálunk, halandóknál is voltak szent kertjei. Annyi bizonyos, hogy a Hesperisek szent kertjéhez egy kígyó tartozott, Ladón, mely sokféle hangot tudott kiadni, s ezt a képességét éppoly gyakran emlegetik az elbeszélők,⁸⁵ mint az őrző istennők csengő hangját és énekét.⁸⁶ Azt már nem tudjuk pontosan, hogy hány torokból adott ki hangokat Ladón, s ezek hasonlítottak-e Typhón hangjaihoz. A Hesperisek kígyójának többnyire két feje volt, néha három, és egyszer még száz is. Azoknak az elbeszéléseknek, melyekben Héraklés verte agyon Ladónt, ellentmondanak más történetek, melyekben a hős - vagy helyette Atlas óriás, aki nyugaton az ég boltozatát tartja - szépszerével szerezte meg az almákat, vagy a kígyótól, vagy a Hesperisektől, vagy az ő segítségükkel - az elbeszélő tetszése szerint.

A Hesperisek Hésiodosnál az Éj leányai voltak;⁸⁷ mások Phorkys és Kétó leányainak tartották őket,⁸⁸ vagy Atlas lányainak⁸⁹ - sőt, az is megesett, hogy Zeus és Themis lányaiként említették őket,⁹⁰ vagyis összecserélték a Hérákkal. Többnyire hármat vagy négyet emlegetnek név szerint, s alighanem csakugyan ennyien voltak, noha képeken nagyobb számban is megjelennek. Elnevezésük igen változatos. Közös nevük, a Hesperides, Hesperossal, az [42] esthajnali csillaggal, Aphrodité csillagával hozza őket összefüggésbe. De nem is kellett volna számukra egy ilyen nevű apát kitalálni,⁹¹ mert a Hesperisek, ugyanúgy, mint Hesperos, nevük által eleve kapcsolatban vannak az esttel, a naplementével, a kapuval, mely az éjszakába nyílik. Persze olyan éjszakába, mely arany gyümölcsöket terem. Egyiküket még ezenfelül Hesperának vagy Hesperianának, „az estinek” hívják, a másikat Aiglénak, „a világosnak”, a harmadikat Erytheiának vagy Erytheisnek, „a vöröslőnek”, s negyedikként egy forrásistennő, Arethusa csatlakozik hozzájuk.

Egy másik szép négytagú Hesperisnév-sor: Lipara, „a tompa fény”, Khrysothemis, „az arany rend”, Asteropé, „a fölvilágosítás”, Hygieia, „az egészség”. A Medusa gorgónév ugyancsak előfordul hesperis névként is, Mapsaura pedig „szélroham” gyanánt felragadó, elsodró

---

istennőt, Harpyia-szerű Hesperist jelent. Nem csupán a bölcs Epimenidés azonosította a Hesperiseket a Harpyiákkal. Gondoljunk csak csengő hangjukra, mely elsősorban a szirénekhez tette őket hasonlatossá. De a szirénekről meg a Harpyiákról szóló elbeszélést a két istennőfajta eltérő külseje és sajátos funkciói miatt sem szabad összekeverni. Ekhidna, Ladón és a Hesperisek viszont szorosabban összetartoznak. S hozzájuk tartoznak a már említett kígyónimfák is a venyigék alatt. Egyikük kétágú fuvolán muzsikál.

Amikor őseink alkonyidőben vagy éjszaka fuvolahangokat hallottak, tudták, hogy e hangok gyakran titkos rítusokhoz és beavatásra csalogatnak. De ezeknek a rítusoknak és beavatásoknak a titkai durván el is riaszthatták őket.

10. Akhelóos és a szirének

Aki a szirénekről akar mesélni, annak Akhelóosról is szólnia kell, legrangosabb folyamistenünkről, akit éppúgy a szirének atyjának neveznek, mint Phorkyst.⁹² Hésiodos⁹³ Téthys és Ókeanos fiai közt említi Akhelóost, az ezüst örvényűt, de nem első helyen. Viszont Homéros⁹⁴ egyszer még Ókeanosnak, a „mindenek eredetének” is elébe helyezi. Akhelóosból is fakadhattak tengerek és folyamok, források és kutak. Annak, hogy Ókeanoszt szakállas, bikaszarvú férfinak ábrázolták, Akhelóos volt az előképe. Más ábrázolásokon rákollók és csápok nőttek ki Ókeanos atya bozontos koponyájából - utóbb csak a maszkjából, ebből a mélyen, szinte szomorúan komoly ábrázatból. A bikaszarv különös szerepet játszott az Akhelóosról szóló elbeszélésekben. Héraklés ezzel a víziistennel is megküzdött, nemcsak a „tengeri öreggel” és Tritóonnal. Akhelóosnak is kígyószerű hal volt az alsótteste, akárcsak amannak, de Héraklés letörte az egyik szarvát.⁹⁵ A sebéből hulló vércseppekből születtek a szirének: születésük az Erinysekéhez hasonló.

Régi nyelvünkön *Seirénes* volt a nevük. Ez a szó hímnemű alakjában egy méh- vagy darázs-fajta megjelölésére is szolgált, s erről rögtön Pemphródó, az egyik Graia jut eszünkbe. Régi művészeink és vázafestőink szakállas [43] férfisziréneket is ábrázoltak. Hogy ezek szirének, és nem más keveréklények, onnan ismerhetjük fel, hogy törzsük csaknem teljesen madár alakú. Ehhez illeszkedik egy emberfej, s gyakran női keblek és karok is. A madárlábakon a karmok néha nagyon erőteljesen rajzolódnak ki, és olykor oroszlánmancsokba mennek át, mintha a szirének és a szfinxek közeli rokonságáról árulkodnának. Altestük tojás formájú is lehet. A Graiák, mint „hattyúszerű szüzek”, közel állanak hozzájuk, s a Medusa is, amikor egy gorgóarcú, négyszárnyú madár mindkét kezével megfog és elragad egy-egy vergődő ifjút. Bár az elragadás inkább Harpyiára vall (a Harpyiák a nevüket is erről a tevékenységükről kapták), a szirénekre pedig madár alakjukon kívül művészi hajlamuk a legjellemzőbb, mely a Múzsákkal is rokonítja őket. Lantot tartanak a kezükben, vagy kétágú fuvolát fújnak, vagy pedig, ha ketten jelennek meg együtt, egyikük az egyik, másikuk a másik hangszeren játszik. És énekelnek hozzá. Ezt tanúsítják az elbeszélések, erre vallanak elnevezéseik is, és ezt látjuk az ábrázolásokon. Nem győzzük csodálni őket klasszikus korunk síremlékein. Oda nem hajósaink mendemondáiból kerültek, hanem más, régi, ma már elfeledett történetekből.

Persze ők is helyet kaptak a hajósok meséiben, éppúgy, mint Skylla, a nagy istennő. Homéros a nagy hazudozóval, Odysseusszal meséltet róluk. Nála két szirénről esik szó, s nincs külön nevük. Viszont egy régi vázaképen olvashatunk egy szirénnevet: Himeropa, „a vágyébresztő hangú”. Később két külön szirénháromság szerepel név szerint. Az egyik alighanem azonos a homérosi szirénekkel. Nevük különféle alakokban maradt ránk: Thelxiepeia, Thelxinoé vagy

---

Thelxiopé, „az elvarázsoló”, mert *thelgein* jelentése „elvarázsolni”; Aglaopé, Aglaophónos vagy Aglaophémé, „a pompás hangú”; Peisinoé vagy Pasinoé esetleg „az ámító”, ha az első variáns a helyes. Egy másik szirénháromságot tiszteltek Magna Graeciában, Itália déli tyrrhén-tengeri partvidékén: Parthenopét, „a szűzieszt” Neapolisban, a mai Nápolyban, Leukósiát, „a fehér istennőt”, és Ligeiát, „a csengőhangút” pedig Nápolytól délre.

A szirének anyja, aki Akhelóosnak szülte őket, vagy Steropé⁹⁶ (jelentése az egyik Hesperis, Asteropé névvel azonos), vagy az egyik Múzsza.⁹⁷ A régebbi elbeszélések azonban más anyától származtatták a sziréneket, s szorosabban kapcsolták őket össze Persephonéval is. A szirének, mesélték,⁹⁸ az alvilági királynő társnői voltak. Eszerint Khthónnak,⁹⁹ „a föld mélyének” a leányai, és Persephoné küldöttei. Látni egy nagyon régi vázaképen, hogyan énekel két szirén egy trónoló nagy istennő előtt, Odysseus hajója felé fordulva, melyet felülről két hatalmas madár támad meg. A szirének feladata volt fogadni a nagy alvilági királynőhöz érkezőket, s muzsikájuk és énekük édes hangjaival elbűvölve bevezetni hozzá. Éspedig nemcsak a szerencsétlenül járt hajósokat, hanem mindenkit, akinek a halottak birodalmába kell érkeznie. Művészetük enyhíti és feloldja a halál keserűségét. Lehet, hogy [44] férfiszirének feladata volt a halált megédesíteni a nőknek, s ezért látunk ilyen ábrázolásokat is.

Odysseus a következőképpen meséli el a szirének történetét.¹⁰⁰ Kirké óva intette, hogy kerülje el a varázs szirének hangjait és virágos mezeit. Vagy, ha már elkerülhetetlen, csupán neki szabad csengő hangjukat hallani, s előzetesen be kell tapasztania viasszal a társai fülét, saját magát pedig az árbochoz kell kötöztetnie. A szirének a mezejükön ültek, mely valóban virágosnak látszott, de - s itt valóságos rémtörténetté válik az elbeszélés, igazi hajós-mesévé - tele volt rothadó emberi csontokkal és kiszáradt emberbőrrel. Arról is értesülünk, hogy mit énekeltek a megkötözött, egyenesen álló Odysseusnak:¹⁰¹ „Jer közelebb, sokszormegénekelt Odysseus, görögök nagy dicsősége! Állítsad meg hajódat, hogy hangunkat hallhasd. Még senki sem úszott itt úgy tova fekete hajóján, hogy énekünket meg ne hallgatta volna! Mézként csorog a szánkából! Aki hallotta, élvezi és többet tud, mint annak előtte. Mert mi mindent tudunk, amit a görögök és trójaiak az istenek akaratából Trójánál szenvedtek. És tudjuk, mi történik mindig és mindenütt a földön!” Odysseus e szavakra, úgy mesélte, kérte társait, oldják meg kötelékeit, de azok annál erősebben kötözték az árbochoz. S nem is csoda, hogy így hatottak rá. Mert a szirének e szavakkal mindentudó jósiszennőknek mondták magukat, s valóban azok voltak ott, ahol tiszteletben részesültek.

De nem kevésbé voltak a halál és a szerelem istennői, az alvilági istennő szolgálói is. A halál birodalmának istennője bizonyos mértékig maga is halott. A szirének a halálnak szolgáltak, s - az egyik elbeszélés állítása szerint¹⁰² - maguknak is meg kellett halniuk, ha egy arra járó hajó legénysége nem jutott karmaik közé. Amikor Odysseus és társai megmenekültek, a szirének öngyilkosságot követtek el. Hésiódos azt mesélte,¹⁰³ hogy Zeus az Anthemoessa, „Virágdús” nevű szigetet adta a sziréneknek lakásul. Ez is azzal cseng egybe, hogy a szerelemnek is szolgáltak. Egy késői domborművön látni, hogyan adja át magát szerelemre egy szirén, akinek csupán alsó lábszára végződik madárlábban, egy alvó, szatírszerű férfinak - olyanformán, mint Seléné Endymióznak. Már a korai szirénábrázolások tojás alakú kiképzésében is volt valami szerelemre csábító, s olykor kicsire formált embereket szorítottak magukhoz. És nemcsak a halálistennőnek szolgáltak, hanem a halandó embereknek is: aranyszárnyon vitték őket - vagy a vágyaikat - az égbe.¹⁰⁴

11. Thaumás, Iris és a Harpyiák

Thaumas, Pontos és Gaia nagy fia,¹⁰⁵ Néereus és Phorkys fiútestvére, valószínűleg csupán még egy neve a „tengeri öreg”-nek. Ezért mondják,¹⁰⁶ hogy Téthys fia. *Thauma* „csodát” jelent, s csakugyan „tengeri csoda” volt Thaumas abban az értelemben, ahogy az imént említett fiútestvérei, vagy Próteus. Ezeknek átváltozási fortélyairól és varázslatairól meséltem már. Élektra, az [45] Ókeanos-lány, leánygyermekeket szült Thaumasnak :¹⁰⁷ Irist, „a szivárványt” és a Harpyiákat. Csupa olyan istennőt, akik beleavatkoztak a halandók sorsába, cselekedeteibe.

Iris, a gyorslábú, de egyszersmind nagyszárnyú istennő, hírnöki tisztet töltött be.

Nyelvünkön: *angelos* volt. Hekatésnésoson, Hekaté szigetén - Délos szomszédságában - részesült kultikus tiszteletben. Egykor Hekatét is Angelosnak hívták. Ebben a minőségében Héra és Zeus leányának tartották. Azt mesélték róla:¹⁰⁸ egyszer elrabolta anyja szépségíráját, és vetélytársnőjének, Európának ajándékozta. Amikor Héra meg akarta ezért büntetni, előbb egy gyermekágyas asszony ágyához menekült, azután egy temetési menethez, végül az alvilági Akherón-tóhoz, ahol azután a Kabirok megtisztították: csupa Hekatéhoz méltó kaland. De csakhamar hallani fogjuk, hogy Iris is ellátogatott az Alvilágba. Alighanem Iris rejlik az Angeloson kívül Eidothea alakjában is; ennek a Próteus-lánynak a neve egy *eidosra* utal, olyan látható jelenségre, amilyen a szivárvány. Hadd mondjam el most Hésiodos nyomán,¹⁰⁹ miért küldhették az istenek az alvilágba Irist, aki neve szerint az Ég hírnöke volt. Az istenektől messze-messze lakik a gyűlölt istennő, Styx, hírhedett palotájában, magas sziklák alatt. Az ég itt ezüstoszlopokon nyugszik. Ritkán jön ide Iris a tenger széles hátán át. De ha civakodás vagy viszály tör ki a halhatatlanok között, vagy akár az Olymposon hazugságra vetemedik valaki, akkor Zeus elküldi Irist, hozza el a távolból, aranyserlegben, az istenek nagy esküjét, a magas sziklákról alázuhanó soknevű hideg vizet. A Styx vize ez. Ez a víz is Ókeanos szarvából fakad, a föld alatt, a mély éjben. A folyó árja tíz részre oszlik. Kilenc ága körül folyja a földet és a tengert. Egy ága a sziklákból tör elő, az istenek veszedelmére. Amelyikük hamisan esküszik erre a vízre, az nyomban lélegzetvesztetten kerül el, s egy egész esztendeig élettelen marad. Nem ízlelheti többé az ambrosziát és a nektárt, a halhatatlanok ételét és italát, hanem némán és öntudatlanul hever a fekhelyén. Egy év elteltével további, még szigorúbb büntetések várnak reá. Kilenc évre számúztat az istenek tanácsából és lakomájáról. Csupán a tizedikben szabad összejöveteleiken ismét részt vennie. A Harpyiák vagy Arepyiák gyorslábúak és szárnyasak, mint Iris. Csak ritkán annyira madár formájúak, mint a szirének. De az ő emberi ujjai is megragadáshoz és elrabláshoz begömbülő karmokra hasonlítanak. Hisz a nevük is „elrablót” jelent. A Harpyiával csaknem azonos értelemben használatos a *thyella* vagy *aella*, „szélvihar” szó. Ha olyan nyomtalanul tűnt el valaki a tengeren, mint Odysseus, azt mondták:¹¹⁰ „elragadták a Harpyiák”. Pandareos leányainak híres esetében, amit már az Odysseia elbeszél, még arról is értesülünk,¹¹¹ hogy a Harpyiák az elhalt szüleik házából elragadták, szerencsétlen leányokat az Erinysek szolgálóivá tették. Azt már tudjuk, hogy az Erinysek és a Harpyiák a megtévesztésig hasonlítottak egymáshoz; [46] Medusával való rokonságukra mutat, hogy egy négyszárnyú Harpyia, akit szirénnek is tarthatunk, gorgóábrázatot visel. De erre mutat az is, hogy Homéros szerint¹¹² a Podargé, „gyorslábú” nevezetű Harpyia az Ókeanos partján „legelt”, amikor a nyugati szél, Zephyros által Akhilleus halhatatlan lovainak, Xanthosnak és Bakosnak anyjává lett. A lefejezett Medusa nyakából is csoda-paripa szökött elő, s a régi művészek őt magát is hol lótesttel, hol lófejvel ábrázolták. Úgy látszik, őseink a ló gyorsaságát ugyanolyan sokra becsülték, mint a szelekét és a madarakét.

Hésiodos két Harpyiát nevezett meg:¹¹³ Aellót, aki az Aellopus, „szél-lábú” nevet is viseli, és

---

Ókypetét, akit Ókythoénak vagy Ókypodénak is hívnak, „gyorsan repülőnek”, „gyorsfutásúnak” vagy „gyorslábúnak”. Minthogy azonban a Harpyiáknak is, ugyanúgy, mint a sziréneknek vagy a Graiák-nak, váltakozva hol kettő, hol három a számuk, egy harmadik Harpyia-név is ránk maradt: Kelainó, „a sötét”;¹¹⁴ Atlas egyik leánya is ezt a nevet viseli. Atlas lányai a Hesperisek voltak, s egyiküket Mapsaurának, „szélrohamnak” hívták. A Harpyiák ellenségei és legyőzői az északi szél, Boreas szárnyas fiai voltak, Kalais és Zétés. A vak látnok, Phineus történetében győzték le őket: Phineus életét a Harpyiák óriásmadár-alakban elrabolták vagy bemocskolták. Ebben a történetben, ahogy egy költő, a rhodosi Apollónios beszéli el,¹¹⁵ Iris is megjelenik, s odakiált a Boreas-fiaknak, hogy „a nagy Zeus kutyáit” karddal üldözni „a természet törvényei ellen - Themis ellen - való”. Így hát az üldöző és az üldözöttek visszafordultak azoknál a szigeteknél, melyeket addig Plótainak, „úszóknak”, azóta pedig Strophadesnek, „a fordulat szigeteinek” hívnak; a Harpyiák Kréta szigeténél a föld mélyébe merültek alá, Iris fölrepült az Olymposra.

12. Néreus leányai

Dóris, az Ókeanos-lány,¹¹⁶ ötven lánygyermeket szült Néreusnak, a Néreiseket, híres tengeristennőinket, akiknek bájos alakját - régebben fölöltözöttek, később meztelen - oly gyakran látjuk tengeri csodaállatokon, vagy egy Tritón hátán lovagolni. A legrégebbi efféle csodaállat, melynek képe ránk maradt, egy kutyahal: elől kutya, hátul hal. De ezen nem lovagol Néreis, márpedig hadd maradjunk ezeknél a szép istennőknél, akiknek bimbószerű arcát magasztalják a költők.¹¹⁷ A hagyomány kimondottan ötven Néreus-lányról beszél, több forrás megismétli ezt a számot, s Hésiodos is ezt adja meg,¹¹⁸ noha ötvenegy nevet sorol föl, igaz, köztük egy Dórist is. A nevek nem azonosak az összes felsorolásokban. Költőink szerették ezeket a neveket, szép csengésük miatt is, és azért, mert kellemes képzeteket és érzelmeket keltettek. Szívesen töltötték meg velük költeményeik sok-sok sorát Homéros óta, s nem félték, hogy pusztá felsorolásuk kifáraszthatja hallgatóikat. Azért legyen szabad itt is, [47] mitológiánk bemutatása során, a régebbi nem-olymposi istenekről szóló elbeszélések befejezésekként Hésiodos nyomán felsorolnom a Néreiseket; csupán a nevek jelentését fűzöm hozzá, ahol valamennyire is világos, hogyan értelmezheték őseink. Tehát Néreus leányai a következők voltak:¹¹⁹

Plótó, „az úszó”, Eukranté, „a teljesüléshez vezető”, Saó, „a megmentő”, Amphitrité (Poseidón későbbi felesége, mint hallani fogjuk), Eudóra, „a jó-ajándékú”, Thetis (róla már volt és még lesz szó), Galéné, „a szélcsend”, Glauké, „a tengerzöld”, Kymothoé, „a hullámgyors”, Speió, „a barlanglakó”, Thoé, „a fürge”, Halia, „a tengerlakó”, Pasithea, Erató, „a vágykeltő” (így hívták az egyik Múzsát is), Euniké, „a jódiadalmú”, Melité, Eulimené, „a jókikötőjű”, Agaué, „a magasztos”, Dótó, „az ajándékozó”, Prótó, „az első”, Pherusa, „a hozó”, Dynamené, Nésaia, „a szigetlakó”, Aktaia, „a partlakó”, Prótomedeia, „az első uralkodónő”, Dóris (aki éppúgy, mint Eudóra, Ókeanis is; a két név azonos jelentésű), Panopeia, Galateia (az Aphroditéhez hasonló tengeristennő, akit Polyphémos Kyklóps, Odysseus későbbi ellensége körülrajongott, s a szép Akis szeretett), Hippothoé és Hipponoé, „a kancasebes” és „a kancaszilaj”, Kymodoké, „a hullámokat felfogó”, Kymatológé, „a hullámokat csendesítő”, Kymó, „a hullámistennő”, Éioné, „a fövenyistennő”, Halimédé, „a tanácstudó tengeristennő”, Glaukonomé, „a tenger zöldjében lakozó”, Pontoporeia, „a tengeren utazó”, Leiagora és Euagora, „a szépen szólók”, Laomedeia, „a népen uralkodó”, Polynoé és Autonoé, „az ész és ihletet ajándékozók”, Lysianassa, „a megszabadító úrnő”,

---

Euarné, Psamathé, „a homokistennő”, Menippé, „a bátor kanca”, Nésó, „a szigetistennő”, Eupompé, „a jókíséretű”, Themistó (mintegy a nagy Themis istennő hasonmása), Pronoé, „az előre gondoskodó” és Némertés, „az igaz”, aki épp abban hasonlít halhatatlan apjához, hogy tudja és megmondja az igazságot.

Ezzel zárja Hésiodos a Néreisek névjegyzékét. Más felsorolásokban más nevek is előfordulnak. Nem tartották mindet Dóris leányainak. A későbbi ókorban úgy akartak különbséget tenni a *Néreides* és a *Néréides* névalak közt, hogy azt mondták: Dóris csak az utóbbiaknak az anyja.¹²⁰ Ezt a különbségtételt egyetlen régi elbeszélés sem indokolja. A többi, Hésiodos által nem említett Néreis közül Apseudés, „a nem hazudó”, akit már Homéros is megnevez,¹²¹ mindig igazmondó istenség, mint az apja. A tenger istennői egyúttal jóistennők is voltak. Legöregebbiküknek, Téthysnek, jóshelye volt az etruszkoknál. Unokái, Néreus leányai a közhit szerint jó néhány hajóst kimentettek a tenger vészéből. És ők mutatták meg Dionysos és Persephoné misztériumait az embereknek. Egy himnusz utal erre, melyet a dalnok Orpheusnak tulajdonítanak;¹²² az eredeti elbeszélés nem maradt ránk. Tudunk még Néreus fiáról, Néritésről is, akivel Aphrodité űzte szerelmi játékait, ez azonban már a nagy szerelemistennő történetei közé tartozik, melyekre most térek rá.

IV. A nagy szerelemistennő

Nagy szerelemistennőnk soha nem volt csak a mienk. Ugyanaz az istenség ő, akit keleti szomszédaink is tiszteltek, barbár neveken, mint Istárt és Astoretet; ez utóbbit mi később Astartének mondtuk. Keleten egy különösen szerelemszomjas, de határtalan szerelmi gyönyört is osztogató istennő volt, s övé volt az égen az esthajnali csillag - a Venus bolygó -, az állatok közül pedig elsősorban a galamb. A róla mesélt történetek nem azonosak a mieinkkel, de emlékeztetnek a mi szerelemistennőnkéről szóló elbeszéléseinkre. Hallgassuk meg például ezt:¹ A halak az Euphrates folyóban egy csodálatos nagy tojást találtak. Kitolták a partra; egy galamb kiköltötte, s így született az istennő, akiről azt mondják, a legjóságosabb és legirgalmasabb az emberekhez. Ifjú szeretője, Tammuz történetében - vagy, a nálunk használatos nevén, mely sémita megszólításából (Adoni, „uram”) keletkezett: Adónis eredeti történetében - talán ő okozta az ifjú halálát, de csak túlságos szerelemből.

Nálunk az ennek megfelelő elbeszélés Aphroditéhez, a mi szerelemistennőnkhez fűződik, akinek neve egy kissé még egybecseng az „astoret”-tel. Történetünkben Aphrodité kívül marad az olymposi istenségek körén, még akkor is, amikor már fölvettek oda. Azért is kívül marad, mert hatalma az Olymposnál nagyobb területet ölel fel, akárcsak Hekaté hatalma, akivel szoros kapcsolatban kellett lennie, hiszen a thrák parton mint Aphrodité Zerynthiának, vagy az attikain mint Genetyllisnek, kutyaáldozatokat mutattak be neki. Az athéniak számára² ő volt a legidősebb Moira. Egyébként³ Kronos leányának is tartották, a Moirák és az Erinysek testvérének. A már említett elbeszélés, mely közvetlenül Uranostól származtatja nagy szerelemistennőnkét, a tengerhez fűzte őt minden időkre. Számunkra Anadyomené volt, a sós habokból „fölmerülő” istennő, és a Pelagia, „tengeri” jelzőt is viselte. Két másik jelzőjét olyan athéni férfiaktól kapta, akik a fiúszerelmet részesítették előnyben, s akiknek a felfogásáról Platón tudósít bennünket: ezek megkülönböztették Aphrodité Pandémóst, a „közönséges szerelmet”, Aphrodité Uraniától, az „égi szerelemtől”. Valójában a Pandémós szó az istennő békében egyesítő jelenlétére utal egy nép minden rendjénél és közösségénél. Az Urania név pedig arra mutat, hogy származását tekintve keleti égistennő, akihez tisztelői - akárcsak Korinthosban - magasan fekvő szentélyébe, egy hegycsúcsra

---

zarándokoltak el, s ott jóságos templom-szolgálok fogadták őket.⁴ Ez a két jelzője olykor egy harmadikkal együtt bukkan fel; ilyen háromságot alkottak például Thébai igen archaikus kultuszában, ahol az istennőt harmadik alakjában Apostrophíának, „az elfordulónak” hívták. De Aphrodité nem az egyetlen neve volt a nagy szerelemistennőnek minálunk. Görög néven Diónénak is nevezték. A Zeus név nőnemű alakja ez, [49] s képzése szempontjából a latin Dianához hasonlítható, és a fényes ég istennőjét jelenti. Dióné víziistennőként is ismeretes volt. Dódónában együtt tisztelték a forrásisten Zeusszal, a főisten feleségéként és forrásistennőként, akitől jóslatot is lehet kérni. Hésiodos az Ókeanisok közé sorolta⁵ őt, az orphikusok szerint Uranos egyik lánya volt.⁶ A dódónai jóshely alapításának történetét egy galambhoz fűzték.⁷ Azok, akik - mint Homéros is⁸ - teljesen alá akarták rendelni a nagy Aphrodité istennőt Zeusnak, azt mesélték, az Olympos urának és Diónénak volt a leánya. Emellett az elbeszélés mellett, mely Zeustól és Diónétól származtatja Aphrodité, érvényben maradt az is, mely Uranostól való közvetlen származását vallja; s ezzel kezdem a nagy szerelemistennőnkéről szóló történetek sorát.

1. Aphrodité születése

Az Aphrodité születéséről szóló elbeszélés Hésiodosnál maradt fenn. Uranos, Gaia és Kronos történetének a folytatása. Nyomban ezután annak leírása következik, hogyan látogat el az istennő először Kyprosra, vagyis Ciprusra, ahol legrégebb és legpompásabb szentélyei voltak, Paphosban és Amathusban. A történet egy Homérosnak tulajdonított himnuszban folytatódik. Először az eredeti elbeszélést mondom el.⁹

Uranos atya levágott férfiassága a ringó tengerbe hullt. Oda dobta Kronos a szárazföldről. Sokáig hanyódott föl-alá. Halhatatlan bőréből fehér hab - *aphros* - keletkezett körülötte. Egy lány fakadt s nőtt nagyra benne. Legelőbb Kythéra szigetére úszott, azután pedig Kyprosra. Ott kilépett a szép, szemérmes istennő a vízből, s finom lábai alatt zsenge fű sarjadt. Az istenek és az emberek Aphroditének nevezik őt, mert habból született. Kythereiának is hívják, mert legelőször Kythérán ért partot. Erós és Himeros - a szerelem-isten „Vágy” nevű hasonmása - nyomban kísérőiül szegődtek, alighogy megszületett és belépett az istenek körébe. Kezdetől fogva ez lett osztályrésze és tiszte az emberek és istenek között: a lányok suttogása, a nevetés és az enyelgés, az édes gyönyörűség, a szerelem és a gyengédség. A folytatást a himnusz meséli el:¹⁰ hogyan fogadták és öltöztették fel a Hórák Aphrodité Kypros szigetén. A Hórák anyja Themis, a nemek természet rendje szerinti törvényének az istennője. Az istennő meztelenségének megpillantása - ez volt a felfogás a régebbi időkben, csak a dóroknál nem - hemis ellen való lett volna. Csupán felöltözve, koszorúsan és felékesítve lehetett bevezetni Aphrodité az istenek közé. Mind megcsókolták, amikor megpillantották, a kezét szorongatták, és törvényes feleségül kívánták otthonukba. A nászairól szóló történeteket is hamarosan elmesélem. Most befejezésül hadd említsem még azt az elbeszélést is, mely szerint Aphrodité egy kagylóból született, és kagylóstul kötött ki Kythéra szigetén.¹¹ Knidos [50] városában, Kisázsia partján, ahol először mertek görögök, nem keletiek, mézítelen Aphrodité-szobrot - Praxitelés, a szobrász művét - fölállítani, a kagylót a nagy szerelemistennő szent állatának tartották.

2. Aphrodité és Nérités

Aphrodité első szerelme, melyet állítólag még a tengerben élt át, mielőtt az olymposi istenek

---

közé bevezették volna, egy kagylóhoz fűződik. A késői elbeszélő Zeus egyik lányának nevezi Aphroditét; de ez a történet is a tengerbe helyezi az istennő Olympos-előtti időszakát. Van egy kagyló, mondja az elbeszélés,¹² kicsiny, de csodaszép, a legtisztább vízben található, a víz színe alatt megbúvó sziklákon: Néritésnek hívják, s egyetlen fia volt Néreusnak. Hésiodos csak Néreus ötven lányáról tud. Homéros is csak ezeket említi. A fiáról a tengerparton élő emberek meséltek. Ő volt a legszebb az emberek és istenek között. Míg Aphrodité még a tengerben időzött, öröme telt benne, s vele élt, mint a szeretőjével. Midőn eljött az ideje, hogy a sors rendelése szerint fölvétesse az Olymposra, s szólította az apja, magával akarta vinni kedvesét és játszótársát az Olymposra. De Nérités szívesebben élt testvéreivel és szüleivel a tengerben. Aphrodité szárnyakat akart neki adni. Ez sem csábította. Így hát kagylóvá változtatta az istennő, kísérőjévé és szolgálójává pedig Eróst, az ifjú szerelemistent választotta. Neki adta a szárnyakat. Egy másik történet szerint Nérités Poseidón szeretője volt, és Phaethón hasonmása. Amikor a szép fiú a hullámok hátán hajtotta kocsiját, Hélioshoz volt hasonlatos. De ez még a most elmondottnál is későbbi elbeszélés.

3. Aphrodité, Arés és Héphaistos

Aphrodité több elbeszélésben Arést, a hadisten választotta férjéül. Más tudósítások szerint Héphaistos felesége volt. Végül Homéros tette híressé azt a történetet, melyben az istennő a férjét, Héphaistost megcsalja Arésszel. A thébaiak elbeszélése szerint¹³ Aphrodité és a hadisten nászából származott a szép Harmonia, „az egyesítő”, egy második Aphrodité. Ennek férje volt Kadmos, a sárkányölő és Thébai alapítója, akinek neve Európa történetével kapcsolatban fog felbukkanni. Aphrodité és Arés gyermekeinek tartották Harmonián kívül egyrészt¹⁴ Phobost és Deimost, a „félelmet” és a „rettegést”, másrészt¹⁵ Eróst és Anteróst, a „szerelmet” és a „viszonszerelmet”. De ez már nem annyira mitológia, inkább csak származástörténet, genealógia. Egy másik genealógia szerint¹⁶ Héphaistos volt Erós apja. Héphaistosról sokat fogok még mesélni. Azt már most megmondhatom, hogy a legtöbb elbeszélés szerint ügyes kezű, tagbaszakadt mester volt, de mégiscsak egy művésztehetségű nyomorék törpe. Szüzeket készített [51] aranyból,¹⁷ akik úgy mozogtak, gondolkoztak, beszéltek és dolgoztak, mint az élő emberek. S ő teremtette az első asszonyt, Pandóráat is.¹⁸ Pandórának nem Héphaistos volt a férje, de egy hozzá nagyon közel álló lény. Héphaistos feleségeként Homéros az Iliasban¹⁹ - s Hésiodos is - az egyik Kharist szerepelteti, ez utóbbi²⁰ a legifjabbat, Aglaiát, az „ékességet”. Vajon a régi elbeszélések, amiket még ismert ez a két költő, egy élő műalkotást értettek-e ezen - mert *kharis* a művészet varázsát is jelenti -, vagy a nagy Aphrodité helyett egy kisebbet akartak a kovácsistenhez feleségül adni? A szerelemistennőt nyelvünkön Kharisnak is lehetett nevezni; erről a Kharisok történeteiben esik majd szó. Az Odysseiában Héphaistos felesége Aphrodité, s Arés Aphrodité szeretője. A phaiákoknál, akik még közelebb álltak az istenekhez, mint mi, egy dalnok énekelte el,²¹ hogy Aphrodité és a hadisten hogyan egyesültek szerelemben először. A férj palotájában történt. Senki sem tudott róla, és Arés különösen élvezte, hogy Héphaistos frigyét és ágyát meggyalázhatta. A Nap látta őket, amint szerelembé vegyültek, s nyomban hírül adta a jeles mesternek. Héphaistost fájdalmasan érintette a hír. Kovácsműhelyébe ment sietve, s bőszt tervet forralt. Föltette nagy üllőjét a bakra, s láncot kovácsolt: eltéphetetlent és kioldozhatatlant, de láthatatlant is, pókháló-vékonyat. Az ágy tartógerendáira erősítette, s úgy tett, mintha elvonulna Lémnosra, kedves szigetére és szépen épített városába. Erre várt

---

Arés. Nyomban megjelent a mester palotájában, Aphrodité szerelmére vágyakozva. Az istennő épp akkor érkezett meg apjától, Zeustól, s a teremben üldögélt. Arés belépett, megragadta a kezét és így szólt: „Jöjj, édesem, feküdjünk le és örvendezzünk szerelmünknek! Héphaistos nincs itthon, Lémnosra ment, idegen nyelvű népéhez, a sintisiekhez!” Az istennő is vágyott lefeküdni vele. Így hát lefeküdtek a nyoszolyára egymás mellé, majd elaludtak. Héphaistos mesteri lánc rájuk tekeredett, s nemcsak fölkelni nem tudtak, de egyetlen tagjukat se bírták megmozdítani. Be kellett látniok, hogy nincs mit tenni.

Közeledett a tagbaszakadt mester, mert a Nap most is leselkedett, mint mindig, s elárulta a szeretőket. A férj megállt az ajtóban, s vad dühében rettentő hangon fölkiáltott az összes istenekhez: „Zeus atya és ti többiek is mind, boldog és örök istenek! Jertek és lássátok, mi történik itt, nevetségre és szégyenszemre! Hogy csúfolja meg minduntalan a becsületemet, mert nyomorék vagyok, Zeus lánya, Aphrodité! A pusztító Arést szereti, mert szép és egyformák a lábai, míg én sántítok. De nem más ebben a vétkes, mint szüleim! Nem kellett volna nemzeniök engem! Nézzétek csak, hogyan szenderegnek, miután szerelem közben elaludtak, az én saját nyoszolyámon! Nekem fáj ez a látvány. Sokáig fognak még, azt hiszem, itt feküdni, ha már annyira szeretik egymást, bár nem akarnak fekvé maradni; a láncom fogva tartja őket, míg az atya rá nem szánja magát, hogy visszafizesse nekem az [52] ajándékokat, melyeket a szemérmetlen leányzóért adtam! Mert szép a lánya, de nem erényes!”

Így szólott. Az istenek egybegyűltek palotájában, az ércküszöbű házban. Eljött Poseidón, Hermés, Apollón. Az istennők szemérmesen odahaza maradtak. Megálltak az istenek az ajtóban, s felharsant a boldogok kiolthatatlan nevetése, amikor a ravasz Héphaistos fortélyos művét megpillantották. Így szólt egyikük a másikhoz: „Jogtalan tett soha nem sikerül. A lassú utoléri a gyorsat. A bírságot a házasságtörésért fizesse meg a tettenért!” Apollón megkérdezte Hermést: „Szívesen feküdnél-e ilyen bilincsből az arany Aphroditéval?” S ő így vágott rá vissza: „Ó, ha ez részemül juthatna, akár háromszor ilyen erős bilincs is övezzen! S ti istenek mind nézhetnétek, és az összes istennők is, akkor is szívesen feküdnék az arany Aphroditéval!” A halhatatlanok ismét nevettek, csak Poseidón nem. Megkérte a mestert, oldozza fel Arés bilincseit, s vállalta a kezességet az összes istenek előtt, hogy a férj megkapja a bírságot, ami jár. Nagy nehezen engedett csak Héphaistos, s oldozta fel a párt. Fölpattantak nyomban: Arés a thrákok földjére sietett, Aphrodité Kyprosra, paphosi templomába. A Kharisok itt fürdővel fogadták. Megkenték az istennőt a halhatatlan olajjal, melynek illata körüllegi az isteneket, s ismét csodaszép, bűbajos köntösbe öltöztették.

4. Pygmalión története

Pygmalión Kyproson királynak és Aphrodité szeretőjének tartották. Akárhogyan hangzott is a neve az istennő nem görög tisztelőinél, Kypros főníciai eredetű lakóinál, s bármit is jelentett náluk: mi Pygmalión alakban is ismertük, s ez csakis azt jelenthette számunkra, amit a *pygmaios*, „törpe” szó. Hozzátehetjük, hogy régi elbeszéléseink szerint az ősidőkben a Földközi-tenger keleti felének más szigetein is olyan lények laktak, akiket éppúgy lehet törpéknek nevezni, mint nagy isteneknek. Ezek közé tartoztak a samothrakéi Kabirok és a rhodosi Telkhinek; valamint közéjük tartozott a lémnosi Héphaistos is.

A hagyomány szerint²² Pygmalión király beleszeretett Aphrodité meztelen elefántcsont-képmásába; egy ilyen kultusz-szobor nem volt szokatlan a régi idők nem görög embereinél. Feleségül akarta venni a szobrot, és agyába fektette. Ez így persze még nem kerek történet.

De úgy is mesélték,²³ hogy Pygmalión maga faragta elefántcsontból a szép nőalakot, akibe beleszeretett. Kétségbeesett szerelmében Aphroditéhez imádkozott, és az istennő megkönyörült rajta. A szobor megelevenedett, s Pygmalión feleségül vette. Ő szülte neki Paphost, s ennek fia, Kinyras alapította Paphos városát, ahol Aphrodité szentélye van. Eszerint az elbeszélés szerint a nagy szerelemistennő tisztelete Kyproson [53] csak Pygmaliónnal és művével, a meztelen szoborral kezdődött. Pygmaliónról azt mondják,²⁴ azt a szerepet töltötte be a kyprosiaknál, amit különben Adónis: Aphrodité ura és kedvese volt.

5. Adónis története

A nagy szerelemistennő ifjú urának és kedvesének története egy fa történetével függött össze nálunk, s nyilván már azon a keleti vidéken is, ahonnan átvettük: Szíriában, Kyproson, Kisázsiaiban. Annak az arab cserjének a történetével, melynek erős illatú gyantáját az ókori népek a legértékesebb alvadt fanedvnek tartották. A gyanta neve myrrha vagy smyrna volt. Az elbeszélések szerint²⁵ Myrrha - vagy Smyrna - királylány volt, Theias libanoni királynak vagy Kinyras kyprosi királynak, Paphos alapítójának a lánya, hogy csak a fontosabb neveket említsem. Myrrha halálosan beleszeretett apjába. A hagyomány többféleképpen indokolja ezt: vagy a napisten büntette ezzel, vagy Aphrodité haragudott meg rá, mert Myrrha szebbnek vélte saját fürtjeit az istennő hajánál. Sikerült a leánynak megtevesztenie apját, vagy elkábítania, az egyik bibliai történetben leírt esethez hasonlóan. Ismeretlen leányként hált apjával tizenkét vagy kevesebb éjjelen. Végül fölfedezte az apa, egy rejtett fényforrás világánál, ki volt a hálótársa, s kivont karddal úzóbe vette. Myrrha már gyermeket fogant a tiltott szerelemből, s azt se tudta, hová legyen szégyenletében. Imádkozott az istenekhez, hogy sehol se lehessen, sem az élők, sem a holtak között. Akár Zeus volt az, akár Aphrodité: egyik istenség megkönyörült rajta. Fává változott, az a cserje lett belőle, mely a legfűszeresebb gyantával siratja meg gyümölcsét, a fából sarjadt gyümölcsét: Adónist. Mert Aphrodité majdani szeretője a myrrhacserje meghasadó kérgéből született.

Adónis szép volt, olyan szép, hogy Aphrodité nyomban születése után egy ládába rejtette a gyermeket, s Persephoné őrizetére bízta. Az Alvilág királynője kinyitotta a ládát, megpillantotta a szép fiút, s nem akarta visszaadni. Az istennők vitája Zeus elé került. Az istenek királya a következőképpen osztotta meg Adónis birtoklását: az év egyharmadában egyedül lehet, egyharmadát Persephonénál kell töltenie, és egyet Aphroditénél. Adónis halála, mely minden évben lejutatta Persephonéhoz, az Alvilágba, a legtöbb változat szerint úgy következett be, hogy vadászott, s egy vadkan sebezte halálra. Elfolyt a vére, vörös kökörücsinek fakadtak belőle, s a libanoni Adónis-patak vöröslő vérrel áradt.²⁶ A vadkant állítólag Artemis vagy Arés küldte az ifjú ellen.²⁷ Aphrodité pedig siratni volt kénytelen Adónist, ahelyett, hogy örökre birtokolta volna. Az ünnepek, melyeken fájdalmas szerelmét ünnepelték, újra felidéztek a napot, amikor egybekeltek, és azt, melyen a szerelemistennőnek meg kellett válnia ifjú urától. Ott feküdt halálos sebével az ifjú, az Aphrodité által szeretett és siratott.²⁸ Hiába próbálta az istennő [54] visszatartani. Másnap tovaszállt a tengeren és levegőn át. Az asszonyok kicsiny „kerteket” vittek neki ajándékba cserepekben és edényekben: úgy ültették, hogy gyorsan boruljanak virágba, és éppoly gyorsan hervadjanak el. Egyes keleti szentélyekben a nők idegeneknek adták oda magukat. Amelyikük ezt nem tette meg, az a haját áldozta Adónisnak.

6. Aphrodité és Ankhisés

A nagy szerelemistennőről szóló, eddig elmesélt történetek világunk dél-keleti peremén játszódtak le, Cipruson és Szíriában. A következő elbeszélés színhelye Trója környéke, Kisázsia. Aphrodité vadállatok kíséretében szerepel benne. Ezáltal az istenek anyjával rokonítható, akivel csakhamar le is zárul ezeknek az Olympos-előtti vagy az Olymposon kívül maradó istenségeknek a sora. A történetet egy Homérosnak tulajdonított himnusz őrizte meg számunkra.²⁹

Három istennő fölött nem volt Aphroditének hatalma: Athéné, Artemis és Hestia fölött. Az összes többi istent és istennőt leigázta; Zeust is arra kényszerítette, hogy halandó nőt szeressen, s feledje testvér-feleségét, Hérát, Kronos és Rhea leányát. Ezért Zeus akaratából Aphroditének is bele kellett szeretnie egy halandóba, Ankhisés pásztorba. Ankhisés az Ida-hegység bércein legeltette marháját, és szép volt, mint a halhatatlanok. Aphrodité megpillantotta őt, s hatalmába kerítette a szerelem. Kyprosra sietett, paphosi templomába. Magára zárta a templom ajtaját, a Kharisok megfürdették, s bekenték a nagy istennőt a halhatatlan olajjal, melynek illata körülengi az örök isteneket. Szép köntösben, arannyal ékesen tért vissza Trójába sietve, a vadak-anya Ída bérceire.

Útját a hegyláncon át az istállók felé vette. Farkcsóválva kísérték a szürke farkasok, vadpillantású oroszlánok, medvék, és a gazellákkal betelni nem tudó gyors leopárdok. Az istennő megörült, amikor az állatokat megpillantotta, s szerelemmel töltötte meg szívüket, úgyhogy párosával leheveredtek az erdők árnyán. Aphrodité belépett a pásztorok szállására, s egyedül találta Ankhisést. Föl-alá járt és kitharáján játszott. Aphrodité egy szép, finom testalkatú, halandó szűz képében állt meg előtte. Ankhisés megpillantotta, megakadt rajta a tekintete, s elámult szépségén, sudár termetén és pompás öltözetén. Köntösének vörös színe vakítóbb volt a tűznél, keble csodásan ragyogott, mintha a hold sugara ömlene el rajta. Ankhisés szerelemre gyulladt, s megszólította az istennőt. Úgy köszöntötte, mint egy halhatatlant, oltárt és áldozatot ígért neki, s áldását kérte magának és utódainak. Erre az istennő azt hazudta, hogy halandó leány, phryg királylány, de a trójaiak nyelvén is beszél. Artemis karában táncolt épp játszótársnőivel és a nimfákkal, amikor Hermés elragadta, és a levegőn át Phrygiából idehozta. Mert arra rendelte-tett, úgymond az isteni hírnök, hogy Ankhisés felesége legyen. De arra kérte, [55] hagyja őt egyelőre a pásztor érintetlenül, mutassa be szüleinek és testvéreinek, akiknek menyé és sógorasszonya leszen, s küldjön követet az ő szüleihez, a hozományért, s csak azután üljék meg menyegzőjüket. Ezekkel a szavakkal még nagyobb lánggra lobbantotta az istennő Ankhisés vágját. „Ha halandó leány vagy, s arra rendeltté, hogy a feleségem légy, akkor sem isten, sem ember nem tarthat távol tőled. Még ha Apollón el is találna nyomban utána nyilával, akkor is most rögtön akarlak szeretni, s meghalni utána!” Így szólt a pásztor, s megragadta Aphrodité kezét. Az istennő minduntalan hátrapillantgatott, mintha vissza akarna fordulni, úgy követte, szép szemét lesütve, fekhelyére. A lány takarón medvék és oroszlánok bőre hevert, Ankhisés vadászsákmánya volt mind. A pásztor levette róla csillogó ékszereit, megoldotta övét és lefejtette öltözetét. Az istenek akaratából a halandó istennővel hált anélkül, hogy tudta volna. Csupán abban az órában, amikor a többi pásztor haza kellett térnie, keltette fel Aphrodité alvó kedvesét, s mutatta meg magát neki igazi alakjában és szépségében. Ankhisés megijedt, amikor az istennő szép szemét meglátta. Elfordult, eltakarta arcát, s irgalomért esdekelt Aphroditéhez. Mert egy halandó férfi sem marad épségben további életében, ha istennővel hált.

Azt is elmondja ezután a történet, hogy Aphrodité a fiáról, akit Ankhiséstől fogant, s annak

---

utódairól a legjobbakat és legszebbeket jövendölte. A fia Aineias volt, aki a latinok ősatyjaként lett később híressé itáliai szomszédainknál. Az istennő szemrehányást tett magának, amiért mégis összefeküdt egy halandóval. Megtiltotta Ankhisésnek, hogy bárkinek is elárulja: Aphrodité fia az, akit elvisznek majd hozzá a nimfák, mintha közülük szülte volna valamelyik. Különben Zeus villáma lesújt rá. A hagyomány szerint³⁰ egy villámcsapás később megbénította Ankhisését a féllábára, mert részeg fejjel kérkedett. De van egy olyan elbeszélés is, hogy vaksággal kellett bűnhődnie, mert látta az istennő meztelenségét. Méhek szúrták ki a szemét.³¹

7. Aphrodité jelzői

Mitológiánkból igen sok olyan történet veszett el, mely épp a legismertebb istenségekről szólt. Az elbeszélések lényege fennmaradt az istenségek alakjában: de egyetlen elbeszélés sem ölelte fel az egész istenalakot, összes aspektusaiban. Az istenek elődeink lelkében éltek, s egyetlen történetbe sem illeszkedtek bele mindenestül. Viszont mindegyik történetben elevenen maradt - mindmáig - valami, ami alakjuk egészéhez tartozott. Ugyanígy az elbeszélések sem olvadtak bele soha maradéktalanul egyetlen szóba, az isten nevébe vagy egyik jelzőjébe. De azért bizonyos mértékig mégis bennefoglaltatnak, ahogyan például az Aphrodité születéséről szóló elbeszélés az Anadyomené jelzőben. Így hát a fennmaradt jelzők és melléknevek is szerves [56] részei mitológiánk ismeretének, s Aphroditénél is fel kell még néhányat sorolnom, hogy nagy szerelemistennőnk összes aspektusaira rávilágítsak. Az *aphrodité* szó nyelvünkben a „szerelmi gyönyör” jelentés hordozója lett. Az istennőnek erre az ajándékára vonatkozik a régi költőknél a *khryse*, „az arany” jelző. De nem szabad ezt túlságosan leszűkítve érteni, mert egyszersmind Urania egész atmoszféráját is kifejezi, a keleti égistennőét, akit Kypros szigetén az Eleémón, „az irgalmas” jelzővel emlegettek. Ilyen leszűkítés volt, hogy a hetairák az istennőt közülük valónak, Aphrodité Hetaira vagy Porné néven tisztelték, s ebben a légkörben jöttek létre olyan műalkotások, melyek az istennő szépségét a ruháját magasba lebbentő Kalliglutos vagy Kallipygos, „a szépfarú” tulajdonságaként jellemezték, miután szobrászaink végre elérték, hogy a fürdőző istennő meztelensége nem botránkoztatta meg a szemlélőket. Spártában, ahol a nőknek nagy szabadságuk volt a szerelemben, Aphrodité ugyanazt az „úrnő” jelentésű jelzőt viselte, mely különben Zeus feleségének a neve volt: Aphrodité Hérának nevezték. A spártaiak egyik szentélyében két aspektusban részesült tiszteletben, két jelzővel: felfegyverzetten, mint Aphrodité Enoplios, és megbéklyózva, mint Aphrodité Morphó, „a megformált” vagy „az alakját változtató”; ez utóbbi valószínűleg Eurynoménak, a Kharisok anyjának volt a másik neve, akiről csakhamar hallani fogjuk, hogy kétalakú és ugyancsak megbéklyózott istennő volt. Aphrodité Spártában még Ambologérának, „az öregkort elodázónak” is hívták. Athénben kertje volt a Kerti Aphroditének (*Aphrodité en képois*), s ugyanitt Uraniaként s a legidősebb Moiraként is tisztelték. Kolias szirt-fokán, az attikai parton, Genetyllis is volt, akár a latinok Venus Genetrice, a szülés oltalmazó istennője. Egy háromtagú istennő-csoport élén állt, s neki is kutyaáldozatot mutattak be, mint Hekaténak. Egy szép vázaképen libaháton lovagol, Epitragidiaként pedig kecskebakon ül. A költők Kypriának vagy Kyprisnek nevezték a kedvenc szigetéről, Kyprosról. Egy másik aspektusát fejezi ki - bizonyos mértékig már a bak is ehhez tartozik - a Melaina vagy Melainis, „a fekete”, és Skotia, „a sötét” jelzője is. Amennyiben azt a sötétséget jelzi, amit szívesen választ magának a szerelem, akkor ez az aspektus az előbbivel érintkezik. De a

---

fekete Aphrodité ugyanúgy tartozhat az Erinysek körébe is, s néha közéjük is sorolják. Az olyan jelzők, mint Androphonos, „az emberölő”, Anosia, „a tisztátalan”, Tymborykhos, „a sírásó”, sötét és veszedelmes lehetőségeire mutatnak. Mint Epitymbidia, kimondottan „a sírokon jelenlevő”. Persephaessa megszólítása az Alvilág istennőjének nevével azonos. Viseli a Basilis, „a királynő” címet is. Pasiphaessa, „a mindeneknek világító” jelzője a holdistennővel is összefüggésbe hozza. Mindezek a vonásai mellett szólnak, hogy voltak valaha olyan elbeszélések, melyekben a szerelemistennő azonos volt a halálistennővel, akárcsak a rómaiak Venus Libitinája. [57] Az Aphrodité név férfialakja, Aphroditos, arra utal, hogy egykor másfajta elbeszélések is voltak. Az istennőt a ciprusi Amathusban ezen a néven is tisztelték és szakállasan ábrázolták. Hamarosan szó lesz az istenanya kétneműségéről, erről a kisázsiai jelenségről, s később mesélni fogok Hermaphroditosról is, egy mitológiai alakról, akit a nagy szerelemistennő kétneműsége hozott létre. [58]

V. A Nagy Istenanya és kísérői

Nagy Anyának, vagy az Istenek Anyjának, vagy mindkét néven egyszerre csak egyet hívtak Gaia és Uranos lányai közül: Rheát, aki Kronosnak a három viláгурalkodó istent, Zeust, Poseidont és Hádést, és a három istennőt, Hérát, Démétért és Hestiát szülte. Ez volt az eredete az egész ifjabb, olymposi istennemzedéknek, s az istennőt, akitől mindnyájan származtak, joggal nevezhették az Istenek Nagy Anyjának. Persze hívhatták volna így, s még nagyobb joggal, Gaiát, a Földanyát is, hiszen még Uranos atyát is ő hozta létre magából. Gaia és Rhea valóban csak a hésiiodosi isten-genealógiában különböznek olyan élesen egymástól, hogy egyikük a másiknak anyjává lett. A Rheáról szóló történetekhez előzményként hozzátartozik, hogy ő volt az első Anya, aki férfi-segítőit és társait maga hozta világra, vagy saját kezűleg a földből, vagy az Égistentől megtermékenyítve.

Természetesen ugyanúgy nem csak a *mi* Nagy Anyánk volt, ahogyan a nagy szerelemistennő sem volt csak a mienk, akitől egyébként keleti szomszédainknál, Kisáziában és Szíriában és még keletebbre fekvő tájakon olykor nem könnyű megkülönböztetni. Főleg Kisáziában tisztelték, mint *métér oreiát*, „Hegyi anyát”, sokféle néven, melyek csaknem mind valamilyen hegység nevéből képződtek, s egy hegyi tájhoz való tartozását jelezték, mint Berekyntia, Dindyméné, Idaia. Abban a kisázsiai országban, ahonnan a kultusza elterjedt s hozzánk is többször visszatért, Phrygiában, Matar Kubilé volt a neve, a mi nyelvünkön Kybelé. Alighanem ő ismerhető föl már a krétai Állatok Úrnőjében is, aki egy hegycsúcson áll, két oldalán két oroszlánnal. Ismert trónoló alakját azonban csak már mint phryg istenanya kapta. Rendszerint falkoronát, mintegy várost hord a fején, egy oroszlánnal játszadozik, vagy oroszlánok húzzák a kocsiját.

Ünnepi menetéhez hímnemű lények is tartoztak, akik extatikus, vad tánccal kísérték, „hegyi hangszerek”: fuvolák, cintányérok, kézidobok, kereplők, sőt, a legrégebb időkben akár lármafák harsány hangjai mellett. Noha emberek voltak, mégis szellemeket vagy isteneket, a mi nyelvünkön „démonokat” *daimones*) utánoztak. Phrygiában az istennő isteni szolgáit *Berekyndainak* hívták. Legismertebb nevük pedig *Korybantés* volt. Nálunk is voltak ilyenfajta istenek, mindjárt kiderül, hogy hívták őket; mert jóformán nem is maradt fenn más a Nagy Istenanyáról szóló elbeszélésekből, csak ezek a nevek. Rendszerint mindet a Korybantesszel azonosították. Azért nem is lesz róluk bővebben szó. [59]

1. Az idai Daktylosok és a Kurések

Már meséltem, hogy Rhea, amikor az istenek és az emberek leendő atyját; Zeust megszülni készült, Krétára ment, s a gyermeket az Aigaion-hegy egyik barlangjába rejtette, Lyktos közelében.¹ Nemcsak ez a hegy és nemcsak ez a barlang tartott igényt arra, hogy főistenünk születésének és gyermekkorának helye legyen; a Dikté-hegy és az Idé-hegy is - mindkettőnek van szent barlangja - hasonló hírben állt. Az utóbbinak a neve megegyezett a kisázsiai Ida-hegységével, ahol a Nagy Istenanya tanyázott. A krétai hegyről a következő történetben lesz szó.

Rhea ott várta lebetegedésének óráját.² Amikor eljött a kiszámított időpont, s megkezdődtek a fájások, kínjában mindkét kezével a földre támaszkodott. Ujjai nyomán a hegy azonmód annyi szellemet vagy istent hozott a világra, ahány uja volt az istennőnek. Ezek a lények körülállták, és segítettek neki a szülésnél. *Daktyloi Idaioi*, „Idai ujjak” volt a nevük Ida hegyéről és Rhea ujjairól, de *Kurétes vagy Korybantes* is. Azt már mondtuk, hogy a kisázsiai istenanya kísérőit *Korybantes*nek hívták. A *Kurétes* név ifjakat jelent, rendszerint három felfegyverzett ifjat, akik karddal és pajzzsal fegyvertáncot jártak Rhea újszülött gyermeke körül. Lármát csaptak vasfegyverükkel, hogy túlharsogják a gyermek sírását s Kronos meg ne hallja. Más elbeszélések szerint³ egy eső után nőttek ki a Földből, vagy a síró isteni gyermek könnyeiből⁴ keletkeztek. Szoros kapcsolatban álltak az isteni fiúval - a *kurosszal* -, és a Daktylosok fiainak is tartották őket.⁵

A *daktylos* szó csakugyan „ujjat” jelent, s ezért voltak a Daktylosok az előbb elmesélt történetben tízen, nem pedig hárman, mint a Kurések. Persze kilenc Kurésről is meséltek, meg egész Kurés-népekről, kilenc vagy tíz Korybasról, meg száz idai Daktylosról. Más történetekben más volt a *Daktyloi Idaioi* száma, s a jellegük is más volt. Egyes elbeszélések⁶ húsz jobb oldali és harminckét bal oldali Daktylosról tudnak: a jobb oldaliak kovácsok voltak, a bal oldaliak varázslók, vagy a bal oldaliak az elvarázsolók és a jobb oldaliak a feloldozók. Vagy pedig a jobb oldaliak voltak azok a férfiak, akik a vasat fölfedezték és a fémmegmunkálást föltalálták, a bal oldaliak a testvéreik. Egy másik hagyomány öt idai Daktylost sorol föl.⁷ Hármuknak olyan neve volt, ami gyógyításhoz értő férfiakra illik: Paiónios, Epimédés, Iasios. A negyediket Idasnak hívták. Élükön Héraklés állt, nem Zeus és Alkméné fia, ezt hangsúlyozza az elbeszélés, hanem az idai Daktylos, aki az olympiai játékokat négy fiútestvérének versenyfutásával megalapította. De van olyan hagyomány is, mely csak három Daktylost említ, a phrygiai istenanya szolgálait, s ennek a számnak van az ő történetében a legtöbb értelme.

A három Idai Daktylos, Adrasteia szolgálai - mert így hívják ebben a történetben⁸ a phryg istenanyát - Kelmis, Damnameneus és Akmón voltak, az első kovácsok: a földből sarjadt, vad ősemberek, s egyúttal szerszámok is. [60]

Akmón jelentése „üllő”, Damnameneus a „leigázó”, vagyis ebben az esetben a pöröly, Kelmis minden valószínűség szerint „a kés”. Ő volt az üllő és a pöröly közt szenvedő a három fiútestvér közül. Kelmis, mint kisfiú, a hagyomány szerint⁹ húséges társa volt a kis Zeusnak, de megsértette Rheát, aki az ő anyja is volt. Büntetésből acéllá változott; hiszen ez történik a vassal üllő és pöröly közt, hogy jó kés legyen belőle. Az egyik elbeszélés határozottan azt mondja,¹⁰ hogy a másik két fiútestvér ellenséges érzülettel viseltetett ez iránt a harmadik iránt. Ugyanilyen viszonyok mutatkoznak egy történetben, mely a három Korybasról szól, mint hallani fogjuk csakhamar.

Két Daktylos kiemelkedő szerepet tölt be:¹¹ az Idai Anya oldalán ülnek, ők a tróntársai és a „Moirák vezérei” a sok Kabir közül: Titias és Kyllé-nos. Lehetséges, hogy ezek a nevek a

---

Daktylosok hangsúlyozott phallikus természetére vonatkoztak, s két olyan alakot jelöltek, akik pusztá phallosok voltak. Ankhialé nimfa¹² - az istenanya egyik neve ez is - a diktéi barlangban teremtette őket, és pedig úgy, hogy kínjában mindkét kezével egy-egy darab földet gyúrkált; mert szülési fájdalmában a földre támaszkodott. E szerint az elbeszélés szerint azonban nem tíz, hanem csak két „ujj” keletkezett az istennő keze alatt, akik azontúl kísérői lettek. A Daktylosok az összes történetekben a Nagy Anya szolgálói és eszközei voltak, a szülések segítői, kovácsok és varázslók, akiket, az anya nagyságához viszonyítva, kézműves tehetségű törpéknek is nevezhetünk.

2. Kabirok és Telkhinek

A Kabirok is a Nagy Anya szolgálói voltak. Az ókori hagyomány szerint¹³ a Kabeiros-hegyről - a phryg istenanya szent hegye volt ez Berekyntiában - nevezték őket Kabeirosoknak, s onnan jutottak el Samothrakéra, az istennő szent szigetére. Nevük idegenszerűen hangzik, s alighanem valamilyen barbár nyelvből való. Samothrakén sokáig fennmaradt egy ilyen nyelv a görög mellett: a Saoi nép, a misztériumsziget lakóinak nyelve volt ez. Egyesek azt állították,¹⁴ hogy a Kabirok azonosak az Idai Daktylosokkal, azok mentek Phrygiából nyugatra, s legelőször Samothraké lakóit térítették meg varázslataikkal a titkos kultuszra. Ugyanakkor lett volna Orpheus is a tanítványuk. Más hagyomány szerint maga az Istenek Anyja telepítette a fiait, a Korybasokat Samothrakéra,¹³ de nem szabad elárulni, ki volt az apjuk, mert ezt csak a titkos kultuszban mesélik el. Mindezekben a történetekben a Daktylosok, Kurések, Korybasok, Telkhinek hol csak csekély számú ős-lények, hol egész ősnépek, és - az Anya nagyságához viszonyítva, mint már mondtuk - törpék. Mégis *Megaloi Theoinak*, „Nagy Isteneknek” hívták nálunk a Kabirokat. Így hívták őket, mint megmentő isteneket, tengerészeink segítségül a vészben. Éppúgy nevezték őket *Kurètesnek* és *Korybantesnek*, s Lémnoson még [61] *Héphaistoinak* is, többes számban. A szárazföldön, az említett szigetekkel szemközt, Makedóniában, ezt mesélték róluk:¹⁶ volt egyszer három Korybas, három fiútestvér, s közülük ketten megölték a harmadikat. Levágott fejét bíborszínű kelmébe rejtették, megkoszorúzták, s ércpajzson az Olympos lábához vitték. Ott temették el. Ugyanez a két fiútestvér vitte el a misztérium- kosarat is, melyben egy phallos volt, Dionysos phallosa, a távoli etruszkokhoz. A szigeteken mesélt történetekből jóformán csak neveket és genealógiákat ismerünk. A Kabirok anyja, Kabeiró, akinek a nevét nyelvünkre Rheának és Démétérnek, Hekaténak és Aphroditének fordították, Próteus egyik lánya volt.¹⁷ Legalábbis Lémnoson azt beszélték. Kabeiró egy fiút szült Héphaistosnak, Kadmilost. Ettől három Kabeiros és három kabir nimfa származott. Ez a genealógia nem említ külön két fiútestvért. De Samothrakéban,¹⁸ a nagy templomban, ahol a beavatások történtek, a szentek szentjében két phallikus szobor állt, a mi hermáinkhoz hasonló. Itt látható volt valami, kettejük jelenlétében - ezt még a beavatatlannak is szabad volt sejtienie -, aminek sokkal több köze volt a harmadik fiútestvérhez. A Nagy Anyának ővele való kapcsolatát titokban tartották; csak annyit lehetett tudni, hogy az istennőnek itt is volt - ahogy másutt Attis személyében - egy „tisztetreméltó kedvence”, akit „első emberként” szült.¹⁹ Egy olyan azonosságról szerezhetünk itt tudomást, ami kettősen köti össze a Nagy Anyát legkisebb fiával: egyszerre férje és gyermeke. Ismételten találkozunk ezzel a kapcsolattal a misztériumainkról szóló elbeszélésekben. A Kabirok misztériumaiból, valószínűleg Thébaiból ismert négy istennév: Axierós, Axiokersa, Axiokersos és Kadmilos, állítólag²⁰ Démétért, Persephonét, Hádést és Hermést jelöli: Démétért alighanem mint „a

---

misztérium-avatásra méltót", Persephonét és Hádést mint „a menyegzőre méltókat”, és Kadmilost mint gyereket vagy fiút. Az első három név ugyanis teljesen görög eredetű, a Kadmilos névnek viszont csupán kicsinyítő végződését értjük.

A lémnosi Kabirok kovácsok voltak, azért hívták őket Héphaistosoknak. Erről a tulajdonságukról, és arról, hogy mindezek az istenek egyúttal tenger-istenek is voltak, többet hallunk a Telkhinekről szóló elbeszélésekben, bár ezek a történetek is, főleg a régiek, túlnyomórészt elvesztek. Olyasfajta lényeket hívtak Rhodos szigetén Telkhineknek, mint akikről az előbb különféle neveken volt szó. Csupán a Telkhineknel az alvilági vonás jobban előtérbe lépett: gonosz varázslókként voltak hírhedettek, és irigyen őrizték művészetük titkait.²¹ Másrészt ők készítették az első istenképeket.²² Azt is mesélik róluk,²³ hogy kilencen voltak, és Krétára mentek Rheával, hogy a kis Zeust fölneveljék. De elsősorban Poseidón nevelőinek tartották őket.²⁴ Ebben Ókeanos egyik leánya, Kapheira segített nekik: neve elárulja, hogy ezek az istenségek az ősidőkben azonosak voltak a Kabirokkal. Kapheirának és a Telkhineknek adta át Rhea a kicsiny Poseidónt. Ezt a történetet később mondom el. [62] Arról is tudunk,²⁵ hogy a Telkhinek ellenséges viszonyban állottak Apollónnal, s a fiatalabb isten végül elpusztította őket. A mi hagyományunk szerint Rhodoson legfőbb istenként a napisten uralkodott, s a szigetet Zeustól kapta osztályrészül.²⁶ Az egyik elbeszélés szerint²⁷ a Telkhinek előre látták az árvíz közeledtét, és akkor hagyták el Rhodost. Itt már ők is egész ősnép, akár a többi Daktylosok, holott eredetileg csupán a Nagy Anya szolgálóinak kicsiny csoportja voltak.

3. Attis története

Nem hagyhatom ki elbeszélésemből az egyetlen részletes történetet, mely a Nagy Anya egyik szolgálójáról szól, bár az elbeszélés nem görög. Az Istenek Anyja egészen phryg benne. A neve Agdistis, az Agdos-szikláról, mely Pessinus, az Istenanya egyik szent városa közelében volt. Az ő kedvese, Attis, még annyira sem lett görög, mint Adónis, Aphrodité szeretője.

Egyébként vannak bizonyos hasonlóságok a két pár között, főleg ha emlékezetünkbe idézzük, hogy a nagy szerelemistennő Amathusban ugyancsak kétnemű volt. A kizásziai Istenanya androgyn jellegére vall, hogy egyfelől a szűz vadásznővel, Artemis istennőnkkal azonosították, és Megalé Artemisnek, „a nagy Artemis”-nek hívták, másfelől Nagy Anya mivoltában sokkeblűnek is ábrázolták. Phryg történeteit úgy mesélték nekünk, hogy a mi isteneink is szerepet játszottak bennük. De ezek csupán üres nevek. Ebben az elbeszélésben „Zeus”-on a phryg égistent, Papast kell érteni.

Az Agdos-szikla a Nagy Anya alakját öltötte magára - így szól a történet²⁸ -, s Zeus aludt rajta. Álmában, vagy miközben az istennővel birkózott, magja a sziklára hullt. A tizedik hónapban az Agdos-szikla üvöltve világra hozott egy fékezhetetlen, vad, kétnemű és kétszeresen szenvedélyes lényt, Agdistist. Agdistis iszonyú kedvvel rabolt, gyilkolt, pusztított el mindent, amit martalékul kiszemelt, nem tisztelt sem isteneket, sem embereket, és semmit sem tartott önmagánál hatalmasabbnak sem földön, sem égen. Az istenek gyakran tanakodtak, hogyan lehetne ezt a féktelen kevélységet megzabolázni. Minthogy mindnyájan vonakodtak, Dionysos vállalta a feladatot. Volt egy forrás, ahova Agdistis a játékba és vadászatba beleizzadva, eljárt, hogy enyhítse szomját. Dionysos a forrás vizét borrá változtatta. Agdistis odarohant, szomjúságtól hajtva, mohón itta a szokatlan italt, s az úgy levette lábáról, hogy mély álomba merült. Dionysos lesben állt. Hajból ügyesen kötelet font, s Agdistis férfiasságát egy fához kötözte vele. Ittasságából fölocsudva föluggrott a Féktelen, s

---

ezáltal maga magát férfiatlanította. A föld fölitta a patakozó vért a letépett testrésszel együtt. Nyomban fa sarjadt belőle, gyümölcsöstül: mandulafa, vagy - egy másik elbeszélés szerint - gránátalmafa Sangarios király vagy folyamisten leánya, Nana - a nagy kisázsiai istennő neve ez is - látta a gyümölcs szépségét, leszedte és ölébe rejtette. A gyümölcs [63] eltűnt, és Nana gyermeket fogant. Apja bezárta, mert meggyalázottnak tartotta, s éhhalálra ítélte. A Nagy Anya gyümölcscsel és az istenek eledelével táplálta, míg egy fiúcskát nem szült. Sangarios kitétette a gyermeket. Egy kecskebak dajkálta a csecsemőt, s amikor rátaláltak, egy „baktejnek” nevezett folyadékkal táplálták. Azért kapta az Attis nevet, mert a szép fiút a lydek nyelvén *attis*nak, vagy mert a bakkecskét phrygül *attagus*nak hívták. Attis csodaszép fiú volt. A történet úgy folytatódik, hogy Agdistis belészeretett. A vad istenség elkísérte a felcseperedett ifjút vadászataira, hozzáférhetetlen vadonokba vezette, vadászsákmánnyal ajándékozta meg. Midas, Pessinus királya el akarta szakítani Attist Agdististól, s ezért a saját lányát adta hozzá feleségül. A menyegzőn megjelent Agdistis, s syrinxe hangjaival örületbe kergette a résztvevőket. Attis maga férfiatlanította magát egy pínia alatt, ezzel a kiáltással: „Neked, Agdistis!” Így halt meg. Véréből fakadt a viola. Agdistis megbánta, amit okozott, s kérte Zeust, keltse Attist újra életre. Zeus azonban, a sors rendelése szerint, csak annyit adhatott meg neki, hogy Attis teste soha nem rothadt el, haja mindig tovább nőtt, s a kisujja élő maradt és magától mozgott állandóan. [64]

VI. Zeus és feleségei

Ha most nem a Zeusról és feleségeiről szóló történetek következnének, egészen idegenszerű kép alakulna ki a görög mitológiáról. Csupán Zeus uralmával, férfiúi arculatának feltűnésével vált a *mi* mitológiánkká, azzá, amit később mindig görög mitológiaként ismertek. Persze azokról az elbeszélésekről sem szabad megfeledkezni, melyekben a nagy istennők alakja - az erős Hármasisstennőé, akit többnyire Hekaténak hívnak, az irgalmasszívű Aphrodité és Rhea anya alakja - uralkodik; a kép hamis lenne e történetek nélkül. Zeus nemcsak a titánokon aratott győzelmével jutott uralomra. Azt a győzelmet is Gaia anyának meg az ő pártjára álló gyermekeinek köszönhette; de uralmának alapjait inkább a nászai, a Gaia lányaival és unokáival kötött frigyek vetették meg. Hésiodos a Métisszel való nászát említi első helyen, a Hérával való házasságát az utolsón. Én itt Hérával kezdem, a régi elbeszélésnek megfelelően, melyre Homéros emlékeztet bennünket, noha különben feledésbe merült. A Métisről meg egy másik híres, Zeushoz tartozó istennőről, Létóról szóló elbeszélésekre valamivel később, még híresebb gyermekeik történeténél keríték sort. Viszont itt, Zeus nászainak története előtt, a leginkább helyénvaló Hestia istennőről, Kronos és Rhea legidősebb lányáról és első gyermekéről szólnom, aki egyszersmind a legfiatalabb is, mert apja öt nyelte le először és hányta ki utoljára. Hestiát a három fiútestvér közül Poseidón, az ifjabb istenek közül Apollón kérte feleségül.¹ De hiába, mert ő, amikor Zeus legyőzte a titánokat, azt a méltóságot kérte magának, hogy szűz maradhasson, és ő kapja mindig mindenből az első áldozatot; s kívánsága teljesült is. Szent helye a ház közepe, a tűzhely lett, amit a Hestia név is tanúsít. És nemcsak az első, hanem az utolsó áldozatot is ő kapta az emberek mindenféle ünnepélyes összesereglegésekor. Szüzességet fogadott, s hú is maradt fogadalmához. Helyel-közzel felbukkant egy elbeszélés arról,² hogy Priapos vagy egy másik phallikus isten megerőszakolta, de olyan történet nincs, hogy Hestia követett volna egy férfit, vagy bárki elcsábította volna állandó szilárd székhelyéről.

---

1. Zeus születése és gyermekkor

Zeus születéséről már többször is esett szó. De bizonytalannal mindenkinek szembeötlő, hogy a ránk maradt születéstörténetek a kelletténél gyorsabban ugranak át az isteni gyermek őrzésére és táplálására. A születés a nagy Isten-anya vajúdásával kezdődik, de a továbbiakban homályba burkolja az éjszaka; ellentétben Apollón születésével, mely, mondhatni, mindenki szeme láttára átszedik le. Rhea mély éjszakában³ érkezett a krétai Lyktosra, s gyermekét az Aigaion-hegy barlangjába rejtette. Egy másik történet szerint⁴ Zeus [65] Árkádiában született, a Lykaion-hegyen, melynek csúcsán, Zeus Lykaios - „a farkas-Zeus” - szent körzetében, egyetlen lény se vetett árnyékot.⁵ Rhea az árkádiai Neda folyó⁶ akkor fakadt forrásában fürösztötte meg az újszülöttet, s Krétára sietett vele, ahol három diktéi kőrismifia, a *Diktaiai Meliai* vette dajkaként pártfogásába az isteni gyermeket. Azoknak a Kuréseknak vagy Korybasoknak a társnői voltak, akik a gyermek Zeust más elbeszélésekben is oltalmazták.

Krétán, mint tudjuk, több barlangról mondták, hogy szerepet játszott Zeus születésének és gyermekségének történetében; az Aigaion-hegy, „a Kecsehegy” barlangján kívül a diktéiről és az idairól is. Néha felosztották a szerepeket: az egyik barlang a születés helye volt, a másik kettő a gyermek táplálásáé és őrzéséé. Az elbeszélésekben nem mindig az istennők voltak Zeus dajkái, olykor állatok is vállalták az isten táplálását: egy kecske és egy koca,⁷ méhek és galambok.⁸ A sok történet közül azokat adom itt elő, amelyek nem a barlangban játszódnak le.

Rhea három leánya, Hestia, Démétér és Héra, már megvolt, amikor a Nagy Anya három fiat szült. Ezt a történetet a hagyomány a következőképpen szötte tovább:⁹ amikor Rhea megszülte Kronosnak a legkisebb fiát, Zeust, Héra megkérte anyját, engedje át neki az öccsét. Eszerint az elbeszélés szerint Kronos Hádést a Tartarosba, Poseidónt a tenger mélyébe vetette. Amikor most kérte Rheát, mutassa meg neki szülöttét, az egy bebugyolált követ nyújtott át neki. Kronos lenyelte a követ. De rögtön észrevette a cselt, s keresni kezdte Zeust szerte a földön mindenütt. Közben Héra a leendő férjét már Krétára vitte, s Amaltheia egy fa ágára akasztotta a bölcsőt, hogy a gyermek ne legyen megtalálható sem az égben, sem a földön, sem a tengerben. S hogy Kronos ne hallja meg gyermekének rívását, fiúkat hívott össze, érc-pajzsokat és lándzsákat adott a kezükbe, s felszólította őket, hogy táncoljanak és csapjanak lármát a fa körül. A fiúkat Kuréseknak hívták, mások Korybasoknak nevezték őket.

Azt is beszélték, hogy Adrasteia aranybölcsőbe fektette a gyermeket,¹⁰ és egy aranylabdát ajándékozott neki.¹¹ Ő és Idé voltak a kicsiny Zeus dajkái és őrizői.¹² Voltaképpen Rhea anya két neve volt ez, akit Métér Idaiának is hívtak. Adrasteiáról, „aki elől elfutni nem lehet” - neve a nyelvünkön így értelmezhető -, egy orphikus történetben lesz még szó. Arany ajándékai Zeus leendő világalmára vonatkoztak. Egy másik elbeszélés szerint¹³ Amaltheia és Melissa, a krétai Melisseus király lányai táplálták a gyermeket. Melissa mézzel, mert neve „méhet” jelent. Hiszen volt, mint már említettük, egy olyan történet is, melyben méhek voltak Zeus dajkái.

Meséltek Krétában egy szent méh-barlangról is,¹⁴ amelyben Rhea Zeust szülte. Egyetlen istennek, egyedén embernek se volt szabad a barlangba be-tennie lábát. Minden esztendőben, egy meghatározott időben, nagy tűz tört elő a barlangból. Akkor történt ez, amikor felforrt a vér, ami az isten [66] születésekor omlott. A barlangban szent méhek laktak,

---

Zeus dajkái. Egyszer négy elvetemült fickó, Laios, Keleos, Kerberos és Aigolios, vakmerően benyomult a barlangba, mézet lopni. Előzetesen bronzpáncélba öltöztek, úgy merítették a méhek mézéből. Ám abban a pillanatban, amikor Zeus pelenkáit és a születésekor omlott vért megpillantották, testükről lehullt az ércpáncél. Látni egy régi vázaképen, hogyan támadják meg az óriás-méhek a négy meztelen férfit. Továbbá azt is mesélik, hogy ezeknek a méheknek Zeus adta hálából, amiért táplálták, fémes arany színüket és rendkívüli erejüket. A négy férfit azonos nevű madarakká változtatta. Nem ölhette meg villámával a rablókat, mert senkinek sem volt szabad a barlangban meghalnia.

A leggyakrabban Amaltheiát tartják Zeus dajkájának, aki híres bőségszarujából itatta az isten-fiút. A bőségszaru bikaszarv alakú volt, annak az edénynek az ősképe, amit *rhytonnak* hívtak, s eredetileg egy kortyra kellett kiüríteni, de nem lehetett. Amaltheia bőségszaruja a hagyomány szerint kimeríthetetlen volt. Eredetileg Amaltheia kecskéjének a szarva volt. Egyes történetekben¹⁵ Amaltheia maga volt a kecske, amely tejével táplálta Zeust. A kecskéről azt mesélte Musaios,¹⁶ Orpheus állítólagos fia és tanítványa, hogy a Nap lánya volt, de olyan félelmetes, hogy a Kronos körüli istenek arra kérték Gaiát, rejtse el a borzalmas állatot egy krétai barlangban. Így bízták Amaltheiára, aki legalább e kecske tejével táplálhatta Zeust. Amikor az isten-fiú annyira felcseperedett, hogy harcolhatott a titánok ellen, nem voltak fegyverei. Zeus az egyik jóslat útmutatása nyomán, amit alighanem Gaiától kapott, megölte a kecskét, melynek bőre sebezhetetlenné tette viselőjét, s azonkívül ott volt a hátán a rettenetes gorgóarc. Azt is mesélték továbbá,¹⁷ hogy a kecske fia, Aigipán, vagyis Pán isten bakkecske-minőségében, aki már Typhóeus történetében is szerepelt, Zeus tejtestvére volt. Aigipán segített Zeusnak a titánok ellen: kagylókürtjének hangjával páni félelmet keltett bennük. Zeus sasáról is van egy ide tartozó történet.¹⁸ Volt egy Aetos, „sas” nevű fiú, aki a földből született, mint a már említett Idai Daktylos, Kelmis, s akit éppúgy, mint Kelmist, meg az imént említett Aigipánt, a kicsiny Zeus játszótársának tartottak. Szép volt; de Héra sassá változtatta, mert élt a gyanúperrel, hogy Zeus fiú-szeretője. Egy szép trójai királyfit, Ganymédést, a hagyomány hasonló kapcsolatba hoz az istenek királyával. Ezért, mint mesélték,¹⁹ Zeus sasa, a villámhordozó elrabolta, s az istenek pohárnoka lett.

2. Zeus és Héra

A legtöbb elbeszélés szerint Zeus tulajdonképpeni felesége testvér-hitvese, Héra volt; neve nyelvünkön egykor alighanem „úrnőt” jelentett. Héra, ahogy az imént hallottuk, legifjabb öccsét rögtön születésekor férjéül választotta. Hogy ennél a házasságkötésnél az istennő volt a vezető szerep, arra [67] Homéros is utal, abban az énekben,²⁰ melyben Héra újabb nászra csábítja Zeust. Ez a Gargaroson, a kisázsiai Ida-hegység legmagasabb csúcsán történt, s bár az egész történettel együtt, mely Zeus elcsábításáról és elaltatásáról szól, mitológiánkba is beletartozik, mégis csak a költő művében van meg az értelme. Azért most nem is mondom el, csupán a régebbi történetek maradványait hámozom ki belőle és elevenítem fel újra.

A csábításhoz hozzátartozott a szerelmi varázs. Ezért Héra fölkereste Aphroditét, s megkapta tőle a *kestos himast*, egy varázsövet, amit a szerelem-istennő a keblén viselt. A látogatás folyamán arról az időről is szó esik,²¹ amikor Zeus Kronos atyát a föld és a tenger alá taszította. Zeus és Héra akkor Ókeanos és Téthys palotájában lakott, ők vették át Rhea kezéből az isteni gyermekeket, s rejtekben őrizték. A testvérpár a szülők tudtán kívül, titokban feküdt le a násznyoszolyára. Egy másik elbeszélés szerint nászukat Ókeanosnál, a föld nyugati peremén ülték meg, de nem titokban. Ott állt Zeus palotája és ágya.²² Oda

---

érkeztek az összes istenek nászajándékaikkal.²³ A Föld az Aranyalmákat adta ajándékba, melyek a Hesperisek almáiként ismeretesek. A csodafát gyümölcsseivel együtt az ifjú menyecskének ajánlotta fel. Héra megcsodálta a gyümölcsöket, s egy kígyóval őriztette az istenek kertjében. Eszerint a történet szerint a Hesperisek el akarták lopni az almákat. Mégis nagyobb azoknak az elbeszéléseknek a száma, melyekben a főisten-pár titkon kel egybe. Voltak történetek és képek Héra kimondhatatlan szerelmi szolgálatairól is, amiket Zeusnak tett.²⁴ Samos szigetének lakói azt mesélték, az ő szigetükön történt a titkos nász, s teljes titokban háromszáz évig tartott.²⁵ Később, miután Zeus a titánok legyőzésével megalapozta uralmát, s elfoglalta székhelyét az Olymposon, Héra az istenek tanácsában és lakomáján az uralkodó mellett ült. Ő volt az "aranytrónusú" uralkodónő, és más hegycsúcsokon is volt trónusa. Volt egy hegy Argolisban, a Peloponnésoson, amit régebben Thronaxnak, „Trónhegynek” vagy Thornaxnak, „Zsámoly-hegynek” hívtak, később viszont Kokkyxnak vagy Kokkygiionnak, „Kakukk-hegynek”. Ezt a történetet mesélték róla:²⁶ Zeus meglátta Hérát, amint magányosan bolyongott, elkülönülve a többi istentől, s szeretne volna elcsábítani. Ezért kakukká változott, és a fentnevezett hegyre ült. Ugyanazon a napon borzalmas zivatart bocsátott a földre. Az istennő magányosan bandukolt hegynek fölfelé, s leült azon a helyen, ahol később Héra Teleia, „a beteljesedett Héra” temploma állott. Amikor a kakukk megpillantotta őt, reszketve s dermedten leszállt az ölébe. Az istennő szíve megesett a madáron, s betakarta köntösével. Zeus nyomban magára öltötte saját alakját, s a szeretőjévé akarta őt tenni. Héra védekezett ellene, az anyja miatt, míg Zeus meg nem ígérte, hogy feleségül veszi. Eddig a történet. Azt is mondják még,²⁷ Héra volt az egyetlen a lánytestvérek közül, akinek vele teljesen egyenrangú férj, a saját testvére jutott osztályrészül. Nálunk, halandóknál a közös anya éppen akadály lett volna ebben. [68]

Egy másik elbeszélés szerint²⁸ a szent nász a Kithairón-hegyen, Boiótiá-ban teljesedett be. Oda szöktette Zeus a menyasszonyát Euboia szigetéről. Ez a hosszúkás sziget, neve szerint „a jó tehenes vidék”, Héráé volt, akinek a tehén volt a szent állata, s akit tehénszeműnek mondtak. Kislánykorában Euboián élt, dajkája, Makris, „a hosszú” - ez Euboia szigetének másik neve is volt - oltalma alatt. Makris keresni kezdte a megszöktetett lányt a szemközt fekvő szárazföldön, s el is jutott annak a helynek a közelébe, ahol az isteni pár rejtőzött. Kithairon hegyisten azt hazudta neki, hogy a rejtekben Zeus Létóval pihen. Létóról, főistenünk másik nagy feleségéről később, mint már jeleztem, lesz még szó.

Héra egyedüllétéről, a többi istenektől való elkülönüléséről külön elbeszélések szólnak. Ezekre céloz Homéros,²⁹ amikor Zeusnak az olymposi uralkodópár egyik civódása során ilyen szavakat ad a szájába: „Nem törődöm a haragoddal, még ha a föld és a tenger legszélső végébe szöknél is, ahol Iapetos és Kronos ül, napsugár- és szélfúvástalan, a legmélyebb Tartarosban; még ha odáig elbolyonganál is, akkor se törödnék veled és a te haragoddal !” Héra a bolyongásaiból, melyek a legmélyebb sötétségbe vezettek, mindig újból visszatért férjéhez. Azt mesélték,³⁰ a Kanathos-forrásban, Argos közelében, mindig újból visszanyerte szüzességét, valahányszor megfürdött benne. Alighanem azért fürdött annyit, hogy mindig újra megülhesse nászát Zeusszal.

Héra volt az összes istennők közül az egyetlen feleség, aki férjénél nem anyaságot, hanem beteljesülést keresett. Gyermeküket Zeus nélkül, egyedül is tudott szülni. Így szülte haragjában a delphoi Typhaónt, amikor Zeus Pallas Athénét világra hozta; így Héphaistost, s talán így Arést is, amire még visszatérek. Héphaistos és Arés jellegzetesen Héra-fiak voltak, még akkor is, ha Zeustól fogantattak. Ezenkívül Héra két lányáról mondták, hogy Zeustól szülte őket: Héberól és Eileithyáról. Ez utóbbi istennő segített a vajúdo asszonyoknak. Ha

---

valaki más istennőt hívott vajúdas közben segítségül, esetleg Hérát magát vagy Artemist, akkor ebben a jellegükben ők is Eileithyiák voltak. Hébé viszont „ifjú virágzást” jelent. Anyjának Héra Pais, „a leány Héra” jellege ismétlődött meg benne. A hős Héraklés, Zeus és a halandó Alkméné királyné fia, aki neve - „Héra dicsősége” -, szenvedései és tettei által a legszorosabb kapcsolatban volt Hérával, amikor végül istenné vált, az Olymposon Hébet kapta feleségül.

3. Zeus, Eurynomé és a Kharisok

Zeus győztes és hódító jellege a testvérfeleségéhez, Hérához való viszonyában kevésbé nyilvánul meg, mint többi násztörténetében. Igaz, Eurynoméről, aki a Kharisokat szülte neki, nem maradt fenn ilyen történet. De bizonyosan a legyőzött, régebbi istenségek közé tartozott. Tudomásunk van [69] arról,³¹ hogy egy Eurynomé nevű istennőnek temploma volt Árkádiában, egy nehezen megközelíthető helyen, amit csak évente egyszer nyitottak ki. A kultuskép halfarkú, arany bilincessel megbéklyózott nőt ábrázol. A helybeliek Artemisnek tartották, a képzetebbek azonban emlékeztek arra, hogy Homéros és Hésiodos szerint Ókeanos egyik lányát Eurynoménak hívták, s hogy ő és Thetis fogták fel ölükben Héphaistost a vizek mélyén, amikor a tengerbe dobták - ennek a történetnek az elbeszélésére később kerül majd sor. Eurynomé bájos arcú istennő volt, méltó anyja a Kharisoknak, s alighanem a spártaiak Aphrodité Morphójával azonos.

Azt mesélték:³² Eurynomé és Ophión vagy Ophióneus - nevére ítéelve kígyótestű isten lehetett, akár a „tengeri öregek” -, Kronos és Rhea előtt uralkodtak a titánok felett. Székhelyük az Olymposon volt. De Ophión kénytelen volt Kronosnak, Eurynomé Rheának átengedni a helyét, egy egyezség³³ alapján, mely szerint az győz közülük, akinek sikerül a másikat letaszítania az Ókeanosba. Ophión és Eurynomé a mélybe bukkott. Akkor történt ez, amikor Zeus még egy krétai barlangban időzött. Kronos fia ezután Eurynomét, Téthys leányát is feleségévé tette, s a Kharisokat nemzette vele. Egy másik történetben,³⁴ melyben neve „Euónymé”-vé torzult, Kronos vele nemzette Aphrodité, a Moirákat és az Erinyseket. A Kharisok számunkra, mondhatni, egy hármast Aphrodité voltak. Őket is csak később ábrázolták meztelenül. Így közismertek: ketten közülük szembefordulva, a középső a hátát mutatva a szemlélőnek. Korábban felöltözve jelentek meg. Régi templomukban, a boiótiai Orkhomenosban, három kő alakjában tisztelték őket; a kövek a hagyomány szerint³⁵ az égből hullottak alá Eteoklés királyhoz. Azt mesélték:³⁶ egy hármast alkottak a Kharisok, akár csupán egy virágot, akár istennőket vagy halandó lányokat értettek rajta. Eteoklésnek három lánya volt. Trittai, „a hármast” volt a nevük. Amikor épp táncot lejtettek a Kharisok tiszteletére, beleestek egy kútba, amit nem vettek észre. A Föld megkönyörült rajtuk s virágot fakasztott, mely a nevüket viseli - Trittai -, s háromrészes, akár a táncuk. Az égből hullott három kőről szóló történet a Kharisok égi eredetét tanúsítja, a másik viszont, a kútbamerülésükről szóló, a vízmélyvel és az Alvilággal való kapcsolatukat. Emellett szóltak további genealógiáik:³⁷ ezek szerint a Kharisok az Éj és Erebus lányai, vagy³⁸ a Léthé lányai, a „feledés” alvilági folyójáé. Hekaté és Hermés leányai, akikről ugyancsak fennmaradt egy történet,³⁹ valószínűleg szintén ők voltak, az ő hármastuk.

Három volt a számuk Boiótiában is, ahol Hésiodos és egy másik nagy boiótiai költő, Pindaros énekelt róluk. A három orkhomenosi „királynő”⁴⁰ neve - akiknek látható alakja három nyers kődarab volt⁴¹ - így hangzott: Aglaia, „az ékesség”, Euphrosyné, „az öröm”, és Thalia, „a teljesség”. Pindaros⁴² „a Kharisok tiszta fényét” magasztalta, s az ünnepükhöz

---

tartozó lármáról is megemlékezett, amikor *keladennainak* nevezte őket.⁴³ [70] Lakóniában, ahol két Kharist tiszteltek, az egyiket Klétának, a „hívottnak” is nevezték,⁴⁴ a másikat Phaennának, a „ragyogónak”. Ez a két név olyan istennőké, akik a hold fázisaiban jelennek meg; mert a holdat hívták lármával a sötét éjszakákon, az újhold-ünnepeken, s lármával köszöntötték a ragyogót. Az athéniek is két Kharist ismertek:⁴⁵ Auxót, a „növekvőt”, és Hégeomonét, az „elől járó”, mert a hold a hónap második felében a nap előtt jár. Az ilyen nevek ismét a Kharisok égi eredetére vallanak. Az Ég, Uranos lányainak is nevezték őket,⁴⁶ vagy a Nap és a Fény, főképpen a holdfény: Hélios és Aiglé lányainak.⁴⁷

A *kharis* szó azt fejezi ki, ami a Kharisok által jött a világba az égből, vagy Zeus és Eurynomé egybekeléséből. Ebből a főnévből származik a *khairain*, „örülni” ige. Ellentéte Erinyseknek és az Erinyseknek. A két aspektus - egyfelől a *kharis*, másfelől a harag és a bosszú - alighanem egy és ugyanannak a nagy istennőnek két megjelenési formája volt. A latinoknak két szóra volt szükségük a *kharis* lefordítására: *venus*, „szépség”, ami egyszerre mind a szerelemistennő, Venus neve, és *gratia*, „kegy” és „köszönet”, ami náluk egy istennő-háromság neve lett, a három Gratiáé, akik holdfényben⁴⁸ járták körtáncukat.

4. Zeus, Themis és a Hórák

Zeus Gaia és Uranos lányai, Rhea anya testvérei közül kettőt vett feleségül. Egyikük Themis volt. Nászukat Pindaros írta le.⁴⁹ Abban a történetben, amit ő közvetített számunkra, Themis volt Zeus első felesége. A Moirák legelőbb - így meséli a költő - az égi Themist, a jó tanácsadónőt vezették föl, aranycsillogású kancafogaton, az Ókeanos forrásaitól az Olympos följáratához, a ragyogó úton, hogy a megmentő Zeus ősidóktól való felesége legyen. Ő szülte neki az igaz Hórákat, az arany homlokpántú istennőket, akik a pompás gyümölcsöket hozzák. Egy másik elbeszélésben,⁵⁰ Zeus születésének egyik történetében, Themis ugyanabban a szerepben jelentkezik, mint Adrasteia: ő vette át a gyermeket születése után, s vitte el Amaltheiához. Ez nem áll ellentétben azzal, hogy feleségévé is válhatott. S lehet, hogy Themis itt, éppúgy, mint Adrasteia, csupán másik neve volt Rhea anyának.

Themis neve már eddig is többször szóba került: a *themis* szó jelentése nyelvünkön a természeti törvény, a nemek együttélésének, s egyáltalán, az istenek és az emberek együttélésének rendje. Könnyű igazodni hozzá; de meg is tilt egyet s más. Themis istennő hívja össze gyűlésbe az isteneket, s éppúgy az embereket is.⁵¹ És *themis* az, hogy férfiak és nők közelednek egymáshoz, és szerelemben egyesülnek.⁵² De Themis ellen való volna, ha a nők nem akarnák szemérmességgel és öltözettel őrizni magukat. A Hórák, Themis lányai, még Aphroditét is nyomban leplekbe burkolták, mihelyt fölmerült a tengerből. *Hóra* a megfelelő időt jelenti. Istennői, a három Hóra, nem csálnak és nem vezetnek félre, s ezért joggal nevezik őket igazaknak. Ők hozzák [71] és adják meg az érettséget, a természet és az élet szakaszosságának szilárd törvényei szerint jönnek és mennek. Ők ügyeltek az ég és az Olympos kapujára,⁵³ melyen át Héra be- és kivonult. Themis fogadta Hérát, amikor az haragvón érkezett meg az Olymposra.⁵⁴ A két istennő barátságban volt egymással. Állítólag⁵⁵ a Hórák nevelték a kis Hérát. Így hívták őket:⁵⁶ Eunomia, „a törvényes rend”, Diké, „az igazságos jutalom és büntetés”, és Eiréné, „béke”; tehát ezek jöttek a világra az istennőkkel, akiket Zeus Themistől nemzett.

Dikéről volt egy külön elbeszélés is. Ő volt anyjának szüzi mása, ahogyan Hébé a Héra leány-mása volt. Diké vadabb alakjaként Nemesisnek is lehet nevezni azt az istennőt, akiről rövidesen lesz szó, s akit az attikai Rhamnuszban Themis anyával együtt tiszteltek. Hésiodos

---

azt jövendölte,⁵⁷ hogy Aidós és Nemesis istennők fehér köntösbe öltözve, gonosz korunk végén, melyre még rosszabb fog következni, el fogják hagyni az embereket. Ez a történet eredetileg Dikéről szól. Róla mesélték,⁵⁸ hogy máris visszavonult a hegyekbe, amikor az emberek *dikét* - nyelvünkön így mondják általában az igazságosságot, nemcsak az igazságos jutalmat és büntetést - nem tisztelték többé. Amikor azután még rosszabbra fordult minden, Diké elhagyta a földet, s az égen látható, a Szűz csillagképeként.

5. Zeus, Mnémoszyné és a Múzsák

Gaia és Uranos másik leánya, akivel Zeus nászra lépett, Mnémoszyné volt, az Emlékezet istennője. A nászünnepen Zeus megkérdezte az isteneket, mire volna még szükségük.⁵⁹ Ők azt felelték: Dicsőítőkre. Ezután nemzette a Múzsákat. A Múzsák hozták meg az embereknek a fájdalmak feledését és a gondok megszűnését, a *lesmoszynét*⁶⁰. Van erre egy másik szavunk is: *léthé*; a Léthé folyó az Alvilághoz tartozik, amit gyakran neveznek „Léthé mezejének” vagy „Léthé házának”. De ugyanitt volt egy forrása Mnémoszynének is. Boiótiában két forrást mutogattak egymás mellett:⁶¹ Mnémoszyné és Léthé forrását. Tőlük nem messze volt Mnémoszyné istennő kultuszhelye. A Múzsáknak a közeli Helikónon voltak szent helyeik és forrásaik. Az Olympos hegyén, Pieriában, ugyancsak otthon érezték magukat. Az „olymposiaknak” is nevezték őket,⁶² és nagyon közel álltak apjukhoz. Hésiodos a Helikónon legeltette nyájait, amikor a Múzsák megszólították s közölték vele,⁶³ hogy hazudni is tudnak, de feltárni az igazságot még inkább. Egy babérágat nyújtottak át neki, és költővé avatták. Ezután adta elő nekünk az istenek származását.

Ő mesélte el⁶⁴ Zeus és Mnémoszyné nászát is. Kilenc éjszakát töltöttek szerelemben szent fekhelyükön, a többi istentől távol. Amikor eltelt egy esztendő, Mnémoszyné kilenc egyforma természetű lányt szült, akik csak az éneklésre gondoltak, semmi egyébbe. A hófedte Olympos csúcsától nem [72] messze szülte őket, azon a helyen, ahol később a kilenc lánynak - a Múzsáknak - tánctere volt és palotája. Itt laktak a Múzsákkal együtt a Kharisok is, és Himeros, Erős hasonmása. Innen vonultak fel az Olymposra, halhatatlan éneküket zengve. A fekete föld visszhangozta himnuszait, s kellemes volt lábuk dobogása, amikor apjukhoz mentek. A Helikón csúcsán is volt táncterük,⁶⁵ a "Lóforrásnál", Hippukrénénel, és Zeus oltáránál. Amikor onnan vonultak az Olymposra, felhőkbe burkolóztak. Csupán csodaszép hangjukat lehetett hallani az éjben. A nevüket is felsorolta a költő:⁶⁶ Kleió, „a dicsőítő”, Euterpé, „a megörvendeztető”, Thaleia, „az ünnepi”, Melpomené, „az éneklő”, Terpsikhore, „a táncot élvező”, Erató, „a vágyat keltő”, Polymnia, „a sokhímnuszú”, Urania, „az égi”, és Kalliopé, „a széphanjú”. Akit szerettek, annak szájából édesen folyt a beszéd és édesen az ének.

Nem mindig s nem mindenütt emlegettek kilenc Múzsát. Változó volt a számuk, sőt, más gyűjtőnevek is volt. Nemcsak *Musainak* hívták őket, hanem *Mneiainak*⁶⁷ is, ami a *mnémoszyné*, „emlékezet” szóhoz tartozó többes számú alak. Még Hésiodos hazájában is meséltek egy történetet,⁶⁸ melyből az derül ki, hogy a Múzsák száma eredetileg három volt. Ezeknek a neve nem a mitológiából, hanem a költői gyakorlatból származott: Meleté, „a gyakorlás”, Mnémé, „az emlékezés”, és Aoidé, „az éneklés”. Arra is volt példa, hogy Uranost és Gaiát, Mnémoszyné szüleit tartották a Múzsák szüleinek.⁶⁹ Költőink azt állították: csupán a Múzsák szavait ismétlik, nekik köszönhetnek mindent. Gyakran megesett, hogy csak a Múzsát hívták segítségül, egyes számban, Múzsá néven, vagy a kilenc múzsánév egyikén. Várták,⁷⁰ hogy az isteni lény leszálljon az égből.

Egy másik hagyomány szerint⁷¹ egy Pieros nevű ember érkezett Makedóniából, az Olymposztól északra fekvő vidékről, a Helikón tájékára, s ő vezette be ott a három helyett kilenc Múzsá szolgálatát. Kilenc leánya volt, a Pierisek. Ugyanúgy hívták őket, ahogy a Múzsákat, sőt, eredetileg ők maguk voltak a Múzsák. Vagy pedig⁷² csak hamis Múzsák voltak, de vetélkedtek az igaziakkal, s amikor az énekversenyben vereséget szenvedtek, azok madarakká változtatták őket. Amikor ők énekeltek, minden elsötétedett, és senki sem hallgatott rájuk. Az igazi Múzsák énekére megállott minden: az ég, a csillagok, a tenger és a folyók. Még a Helikón hegy is nőni kezdett elragadtatásában, az ég felé, míg a szárnyas ló, Pégasos, Poseidón parancsára patájával rá nem ütött. Ekkor keletkezett a Hippukréné forrás. Ez az elbeszélés a kétféle, az igazi és a hamis Múzsákról és énekversenyükről valószínűleg késői történet. Eredetileg a Múzsáknak ugyanúgy lehetett madár alakjuk, mint a sziréneknek, akik ugyancsak szépen énekeltek. Egyébként nagyon közel álltak a forrás-nimfákhoz, ahogy anyjuk, Mnemosyné is forrásokkal volt kapcsolatban a fenti világban és az Alvilágban egyaránt.

A kilenc Múzsá neve nem oszlott meg kezdettől fogva a múzsai tevékenységek között, s később sem volt a felosztás határozott és egyértelmű. [73] Kleiónak tulajdonították a történetírást, Euterpé felségterülete volt a fuvola, Thaleiáé a komédia, Melpomenéé a gyászének és a tragédia, Terpsikhoreé a lant, Eratóé a tánc, Polymniáé az elbeszélés, Uraniáé a csillagászat, Kalliopéé a hősi ének. Ő volt a legelőkelőbb az összes Múzsák közül, biztosított bennünket Hésiodos.⁷³ És bizonytalán az volt, különben nem fűzték volna az ő nevéhez a költészet legelőkelőbb ágát.

6. Zeus, Nemesis és Léda

Az Éj gyermekei közt szerepelt,⁷⁴ nyilván emlékszünk rá, ennek az ósistennőnek egyik leánya, Nemesis. Nevének jelentése az igazságos harag, mely azok ellen irányul, akik valamilyen rendet, elsősorban a természet rendjét megszegték, s törvényeit és normáit megsértették. Ahol nem tartják tiszteletben a Themist, ott jelenik meg a Nemesis. Szárnyai voltak, legalábbis a későbbi ábrázolásokon; de véletlen is lehet, hogy csak ilyenek maradtak fenn. Társnője, Aidós, a „szemérem” istennő, aki Hésiodos jóvendőlése szerint a Nemessisszel együtt el fogja hagyni az embereket,⁷⁵ sokkal előbb mutatkozik szárnyasan. Artemisnek, aki nagyon közel állt mindkettejükhöz, ugyancsak szárnyai voltak a legrégebbi időkben.

Az Erinysek, a harag- és bosszú-szellemek, megtévesztően hasonlítanak a Nemesishez vagy Nemesisekhez (mert többes számban is előfordul⁷⁶). De ezeknek a funkciója korlátozottabb volt: az Erinysek a vérontást, elsősorban az anya véreinek ontását bosszulták meg. Nemesis mindig megjelent, ha Themis valamiképp sérelmet szenvedett. Aligha csodálkozhatunk azon, hogy a Kharisok is, akik az Erinysek ellenpólusa voltak, ott állottak Nemesis egyik templomában.⁷⁷ Nemesis híres rhamnusi kultusképéről azt mesélték,⁷⁸ hogy a művész, Agorakritos Aphroditének szánta, s csak haragjában alakította át Nemesis-szoborrá. Fejére szárnyas lányokkal és szarvasokkal díszített koszorút helyezett.⁷⁹ Kezében almafaágot tartott az istennő, mintha egy Hesperis volna. Egyébként Ókeanos egyik lányának is tartották.⁸⁰ Nemessisszel nem azért kelt egybe Zeus, hogy istennőket nemzzen, akik szépséget, rendet és e kettőnek hangokba foglalását: zenét és beszédet hoznak majd a világunkba. Azt mesélték:⁸¹ Az istennő menekült; nem akart az istenek királyával, Kronos fiával szerelemben egyesülni. Gyötörte a szemérmesség és a jogos harag. Menekült a szárazföldön és a sötét tengeren át. Zeus üldözte, s meg akarta őt fogni. Nemesis a tengerben hallá változott. Zeus fölkaparta a

---

nyomában a vizeket, egészen az Ókeanosig és a föld pereméig. A földön szárazföldi állatok alakját öltötte magára az istennő, hogy megmeneküljön isteni üldözője elől. Végül Nemesis libává változott, Zeus hattyúalakot vett föl s egyesült vele. Ő szülte a tojást, melyből a szép nő kikelt, aki oly végzetes lett azután az emberi nemre, mert miatta tört ki a trójai háború: Zeus lányát, Helenát. A tojás színe, akár a kék jácinté, olyan volt, [74] olvassuk egy költőnkénél.⁸² Léda találta meg, Tyndareos spártai király felesége. Egy másik történetben⁸³ egy pásztor akadt rá az erdőben vagy mocsárban, s vitte el a királynénak. Úgy is mesélték,⁸⁴ hogy Hermész Léda ölébe dobta a tojást. Az egy lábában rejtegette, míg meg nem született belőle Helena.

Másik történet, volt-e, amiben Zeus Lédával egyesült hattyú alakban,⁸⁵ vagy ugyanarról a nászról volt szó, csak a menyasszonyt hívták másképp? Léda nem görög szó. A lykiaiaknál, Kisázsiaiban, *lada* „nőt” jelent. Lehet, hogy Zeus istennővel ülte hattyúnászát, aki - a Földanya mellett - a világ első női lénye volt, s akit épp ezért egyszerűen csak Lédának, „a NŐ”-nek hívtak. Azt mesélték:⁸⁶ A Taygetos csúcsa alatt nemzette Zeus Lédával a Dioskurosokat, Kastórt és Polydeukést. *Dios kuroi*, „Zeus fiai”, voltak ezek az ikertestvérek, és megmentői lettek sok embernek, főleg a csatában és a tengeren. Az egyik történetben, amit vázaképek örökítettek meg, már ifjak voltak - két délceg lovas -, amikor az anyjuk egy tojást szült. A tojást az isteneknek akarták áldozni, az oltárra helyezték, ekkor bújt ki a kis Helena a tojásból.

Beszéltek ikertojásokról is.⁸⁷ Az egyikből a Dioskurosok jöttek a világra, a másikkól Helena, és talán Helena ikertestvéreként Klytaimnéstra is, a férjgyilkos, a saját fia által meggyilkolt anya. Úgy is ábrázolták őket, hogy Helena és fiútestvérei ugyanabból az egy tojásból szökkennek elő. A fiútestvérekről sok történet maradt fenn. Csak röviden mondjuk el az egyiket:⁸⁸ Polydeukés halhatatlan volt, Kastór viszont halandó. Amikor meg kellett halnia, testvére nem akart elszakadni tőle. Így hát mindig egy-egy napot töltöttek együtt lent az Alvilágban, és egyet atyjuknál odafent. Ezek a történetek már a hős-mondáéhoz vezetnek át, ahogy azok a szerelmestörténetek is, melyekben Zeus halandó nőkkel kelt egybe.

7. Krétai történetek

Mitológiánkban sok olyasféle történet volt, mint a Zeusról és Lédáról szóló. Homéros és Hésiodos óta többnyire úgy mesélték őket, mintha hősnőjük csupán egy királynő vagy királyné lett volna, aki Zeustól gyermeket fogant. A gyermek cselekedetei azután - mint maga a szerelmestörténet is - a hősmondáéhoz tartoztak. Zeus és egy halandó nő gyermeke már csak félisten volt, mint Héraklész, vagy pedig - mint Kastór és Polydeukés esetében - csupán az ikrek egyike volt halhatatlan. Végül Héraklész is elérte a halhatatlanságot. De története eredetileg biztosan nem halandó hősről szólt: Héraklésznek, a Daktylosnak, biztosan istennő volt az anyja. A régebbi időkben Zeus legtöbb szerelmének története is egy-egy istennővel való nászáról szólt. Vonatkozik ez elsősorban Európa történetére. Az ő neve Ókeanos és Thétyis leányainak sorában más Zeus-feleségeké közt szerepel,⁸⁹ és [75] „tágszeműt” vagy „szélesarcút” jelent. Története egy keleti országban, Phoínikiában kezdődik, de Európa nászával és utódainak történetével Krétán folytatódik. Vagyis krétai történetekről van szó, melyek beleépültek mitológiánkba, s ezért itt, ha röviden is, el kell mesélnem őket.

Az elbeszélők nem egyeztek meg abban,⁹⁰ hogy Európa a lánya vagy a testvére volt-e Phoínix királynak, akiről Phoínikia a nevét kapta. Anyját Téléphassának, „a messzevilágítónak”,

---

vagy⁹¹ Argiopénak, „a fehérarcúnak” hívták. Tehát anya és lánya arca a hold ábrázatához hasonlított, a *phoinix* szó viszont a nap vöröses színét jelenti. Azt mesélték:⁹² Zeus megpillantotta Európát, amikor virágot szedett a tenger partján. Bika alakban ment oda hozzá, és elrabolta. A bika minden bizonnyal nem volt közönséges állat. Egy régi vázaképen háromszínű. A költők azt mondták róla, sáfrányszaga volt a leheletének. Különös varázserővel kellett bírnia, mert Európa szívesen ült fel a hátára, s engedte, hogy elvigye a tengeren át. Vázafestőink igazi bika-háton nyargaló istennőként festették meg: szárnyasan vagy hallal a kezében, vagy virággal. Néha szőlőfürtökkel teli venyigéket fog, mintha Zeus varázsa akkor ugyanaz lett volna, mint Dionysos bikaistené. Vagy karikát tart a kezében, talán a nyakláncot, amit, úgy mondták,⁹³ Zeustól kapott jegyajándékkul, Héphaistos keze művét. Így keltek át Krétára. Nászuk helye egyik hagyomány szerint⁹⁴ ugyancsak a diktéi barlang volt. De mutogattak Gortyn város közelében egy platánt is, s azt beszélték, ennek koronájában kelt egybe Zeus Európával; nyilván nem bika, hanem sas alakjában. Zeus más jegyajándékairól is tudunk: ⁹⁵ egy lándzsáról, mely mindent eltalált, és csodalényekről, melyeknek őrizniök kellett Európát. Az egyik egy érckutya volt. Egyébként egy aranykutyaról meséltek Krétán,⁹⁶ az őrizte előbb a gyermek Zeus kecskéjét, később a szentélyét. A másik csodalény⁹⁷ Talós volt, egy ércóriás, aki naponta háromszor vagy évente háromszor körüljárta a szigetet. Köveket hajigált az idegenek felé, egészen ércből volt, és csak egy sebezhető hely volt a testén, egyik bokája vagy egy ér, mely tarkójától a bokáig futott, és egy rézszeg zárta le. Neve a régi krétaiai nyelven, akik még nem görögül beszéltek, napot jelentett, s ugyanezt a nevet viselte ott Zeus, mint Zeus Tallaios. Európa történetében Zeuson nyilván a krétaiai napistent értették. Ez az isten szokott volt bika alakban is megjelenni, vagy pontosabban, talán a krétaiai napisten volt, sötét aspektusában, az éjszakai ég isteneként. Mert így folytatódik a történet:⁹⁸ Európa Krétán egy Asterión vagy Asterios nevű királyhoz ment férjhez, vagyis a „Csillagkirályhoz”. Ezt a nevet a krétaiai bikaistene nemcsak azoknak a királyoknak az apjaként viselte, akiket Európa szült Zeusnak, hanem ugyanannak a családnak bika alakú fiúsarjaként is, mint mindjárt bővebben előadom. Zeusnak és Európának három fiát ismerjük név szerint. Egyikük Sarpédón lykiai király volt, aki átment Krétából Kisázsiaiba. A krétaiai történetek többet meséltek a másik két fiúról: Minósról, a bölcs földi királyról, Kréta [76] törvényhozójáról, és az igazságos Rhadamanthysről, aki a Boldogok Szigetein uralkodott. Minós családjának történetében⁹⁹ ismét előfordul a bika-nász. Minós felesége Pasiphaé volt, „a mindenkinek világitó”, Hélios és Perséis leánya, akinek a nevét egy holdistennő megjelöléseként már ismerjük. Azt mesélték,¹⁰⁰ hogy Pasiphaé beleszeretett egy csodálatos, fehérén tündöklő bikába, melyet az istenek - Zeus vagy Poseidón - küldtek Krétára. A bika alighanem a tengerből jött, azért nevezik itt Poseidónnak. Bár volt olyan hagyomány is,¹⁰¹ mely ezt a bikát is Zeusnak tartotta. A régi krétaiai számára a bika bizonnyal főistenük egyik megjelenési formája volt. A mi híressé vált történeteinkben Pasiphaé egy valódi bikába szeretett bele. Egy áltehenet csináltatott Daidalos mesterrel, és belebújt. A bika lépre ment, s a Minótaurost, a „Minós-bikát” nemzette a királynővel, Asterios; egy bikafejű gyermeket, akit rejtegetni kellett. A labirinthosban nevelkedett fel, egy útvesztő-építményben, amit Daidalos e célra eszelt ki. Végül az athéni Théseus ölte meg a bika-embert; ez a történet is a hősmondába való. Egyik szakasza összefonódik az Ariadnéről, Minós és Pasiphaé egyik leányáról szóló elbeszéléssel, mely Dionysos isten körébe tartozik; erről majd ott beszélek. Minós és Pasiphaé egyik fiát Glaukosnak, a „tengerzöldnek” hívták. Azt mesélték róla:¹⁰² Kisgyermek korában egyszer labdával játszott, vagy egy egér után szaladt, s közben belesett

---

egy nagy, mézzel telt edénybe és megfulladt. Senki se tudta, hova tűnt. Megkérdeztek egy jóshelyet. A jósda azt válaszolta: „Csodalény született nektek: aki hasonlatot talál a csodalényre, meg fogja találni a gyermeket is.” Minós csordájában született egy borjú, mely naponta háromszor változtatta a színét: előbb fehér volt, azután vörös, végül fekete. Egy argosi jó, Polyidos, „sokattudó” nevezetű, talált rá hasonlatot: szeder. Mert a szeder is legelőbb fehér, azután vörös, s végül fekete. Amikor ezek után a fiút is meg kellett találnia, észrevette, hogy egy bagoly méheket kerget el az egyik borospince bejáratától. A borospincében megtalálta a mézesedényt, és kihúzta belőle Glaukos holttestét. Minós azt kívánta most tőle, éléssze fel a gyermeket, s bezárta a halottal együtt a sírkamrába. Itt észrevette Polyidos, hogy egy kígyó közeleg a holttesthez. Megöltte a kígyót, de egy másik kígyó jött elő, s amikor látta, hogy az első halott, egy növényt hozott, s rátette a megölt kígyóra. Az életre kelt, Polyidos pedig fogta a növényt, s életre keltette vele a kis Glaukost. Minós arra akarta most a jóst kényszeríteni, adja át tudományát Glaukosnak, s ezért nem engedte vissza szülőföldjére. Polyidos engedelmeskedett, de búcsúzáskor kérte a fiút, köpjön a szájába. Így Glaukos tudtán kívül visszaadta bölcsességét Polyidosnak.

Ezzel véget érnek a Glaukosról és Európa utódairól szóló krétai történetek. A szárazföldön, Boiótiában, mindenfélét meséltek még egy bizonyos Glaukosról.¹⁰³ Csak innen tudhatjuk meg, miért is hívták tulajdonképpen "tengerzöldjének". Ezekben az elbeszélésekben is szerepel egy csodanövény, egy virág, mely halhatatlanságot ad. Glaukos evett belőle, a tengerbe ugrott [77] és tengeristenné változott, holott azelőtt csupán halász volt, nem pedig krétai királyfi. Egy másik történet szerint¹⁰⁴ Európa, nemzetségének leendő ósánya, Phoinikiából nem Krétára jutott el, hanem ugyancsak Boiótiába. Zeus egy barlangot teremtett számára itt, hogy senki meg ne tudja, még az istenek se, hova rejtette kedvesét. Phoinix király Kadmost küldte el,¹⁰⁵ Európa fiútestvérét, hogy keresse meg a lányt. Kadmos alapította azután, egy tehén nyomát követve, mely a telihold jelét viselte mindkét oldalán,¹⁰⁶ Thébai városát.

Ez a bolygó holdtehen története, melynek hősnője nálunk egyik elbeszélésben Ió volt, Zeusnak egy másik szeretője. Héra tehénévé változtatta,¹⁰⁷ és Argos őrizte a sok szemével. Zeus mégis szerette,¹⁰⁸ ugyancsak bika alakban. Héra Iót egy bögöllyel Argos görög földjéről egészen Egyiptomig üldözte. Ott szülte Ió Zeusnak a fiát, Epaphost, aki egyes vélemények szerint¹⁰⁹ nem volt más, mint az egyiptomi istenbika, Ápis. Ugyanígy állították azt is,¹¹⁰ hogy Ió az egyiptomiak Isisével azonos, s hogy ez a nagy istennő háromszínű tehénévé változott át: hol fehér volt, hol fekete, hol ibolyaszínű; az ibolya szó (*ión*) nyelvünkön egybecseng Ió nevével. Mindez csak legszélso peremét érinti mitológiánknak, Európa megszöktetése azonban már Persephoné elrablását idézi meg.

8. Orphikus történetek

Volt egy történet arról is, hogy Zeus a saját testvérei, Rhea három lánya közül a másodikat, Démétért is feleségévé tette. Egyébként Démétér férjének Poseidónt tartották, amiről még lesz szó. De egyetlen istent sem neveztek Zeuson kívül Persephoné, Démétér egyszülött leánygyermeké apjának. Zeus és Démétér egybekelése ismert történet volt, de egyszersmind kevésbé ismert is. Hésiodos megemlíti,¹¹¹ s az a szóbeszéd járta,¹¹² hogy ezt a nászt mutatja be a pap és a papnő az eleusisi misztériumokban. Talán épp ezért volt ez titkosabb elbeszélés, amit a misztériumokon kívül sehol sem mondtak el részletesebben. Vagy pedig másképp alakult a történet, az istennő kedvese más nevet viselt benne. Egy krétai ifjúról beszéltek, egy

---

Iasión vagy Iasios nevű vadászról¹¹³ - nevééről ítélve, az I dai Daktylosok egyike lehetett -, akinek Déméter egy háromszor learatott szántó föld barázdáiban odaadta magát. Az istennő Plutost, a „gazdagságot” szülte tőle, s a föld erre sokszoros termést hozott. Zeus azonban villámával agyonütötte az istennő szeretőjét - legalábbis így mesélték a történetet nyilvánosan,¹¹⁴ nem a misztériumokban.

A titokban tartott elbeszélések helyett adjuk elő inkább az orphikusok elbeszéléseit, akik abból, amit különben kimondani is alig mert valaki, sok mindent írásban rögzítettek; ezek közt egészen régi történetek is fennmaradtak, az istenek származásáról szóló újabb elbeszélésünkbe beleszóve. A régebbi történetek egyikében Rhea tűnt fel Déméter szerepében. Azt [78] mesélték:¹¹⁵ Rhea megtiltotta Zeusnak a házasságot. Erre az isten űzőbe vette a saját anyját. Rhea kígyóvá változott. Zeus ugyanezt tette, s mint kígyó a kígyóval, kibogozhatatlan csomóvá tekeredve, egyesült vele. Erre emlékeztető jel - a mi nyelvünkön: *symbolon* - volna Hermés botja, mely köré két kígyó tekeredik, és találkozik egymással. Később Zeus elcsábította a saját lányát, aki ebből a mászból született, Persephonét, ugyancsak kígyó alakban. A gyermeket, akit leánya szült neki, Dionysosnak hívták. De mindkét istenség, Zeus, Persephoné csábítója és Dionysos, kettejük fia, a Zagreus nevet is viselte, ami „nagy vadászt” jelent. Erről később lesz még bővebben szó. Az azonban már a Daktylosokról és a Kabirokról szóló történetekből világosan látszott, hogy a Nagy Anya férje és fiúgyermeke azonos lehetett.

A dalnok Orpheus híveinek régebbi történetét a dolgok kezdetéről már elmondtam. A legkezdetnél az Éj istennő állt, fekete madár képében. De nem egészen egyedül állt ott. Ott volt a Szél is, melytől az Éj megtermékenyült és a tojást tojta, mely megint egy mozgó, szárnyas lényt rejtett magában: Eróst, vagy - később gyakrabban használt nevéen - Phanést. Újabb elbeszélésükben¹¹⁶ az orphikusok Khronost, az „időt” helyezik a kezdethez, aki nem volt görög istenség. Nem szabad a mi Kronosunkkal összetéveszteni ezt a sosem öregedő Khronost, aki a szélcsendes Aithért és a Khaost hozta világra, a szilárd talaj nélküli és sötétséggel teli úrt. Aithérnek, aki különben az ég világosságát jelenti, vagy a világos nappali eget, Khronos egy ezüst tojást teremtett, mely maga körül keringett. De Aithér és Khaos csak azáltal szakadtak el egymástól, hogy Aithér fia, Phanés, más néven a Prótoگونος Phaethón, „az elsőszülött világító” megjelent. Az ő tündöklő fehér köntöse volt az ezüst tojás. Négy szeme volt, négy szarva és arany szárnyai, üvöltött, mint egy bika és egy oroszlán, kétnemű volt, elöl nő és hátul férfi, s Érike-paiosnak, Erósnak és Métisnek is hívták: Phanésnek, aki „megjelenő” és „megmutató”, Erósnak, „szerelemnek” és Métisnek, az „okos tanácsnak” - ez neve szerint nőnemű istenség volt, de azt mondták róla, az istenek magját hordozza. Az idegenül hangzó Érikepaios név jelentését nem ismerjük.

Így szól tovább a történet:¹¹⁷ Prótoگونოსտ senki se látta szemtől szembe, csak a szent Éj. Az összes többi lények csak a fényt csodálták, amit magából árasztott. Ő teremtette az Eget és a Földet, s teremtett egy másik földet is: a Holdat. Az első teremtett és rendezett világ öréül a Napot tette. Ő, az atya, a hármass Éj istennővel egy barlangban időzve cselekedte ezt.

Eredetileg három külön istennő volt, a kétnemű Phanés atya leányai. Az első Éj istennő adta a jóslatokat. A második, „a szemérmes”, apja felesége lett, az elcsábította őt. A harmadik az igazságosság, Dikaiosyné anyja volt, a magasabb rangú Diké istennő, aki nem ment az emberek közé, mint Themis már említett leánya. A barlang előtt Adrasteia istennő ült: ő tartotta az embereket ércdobja, a Nagy Rhea Anya hangszere hangjaival az igazságosság útján. A barlangbeli Phanés volt az első király. Ő jogarát az Éj kezébe tette le. Az [79] Éjtől kapta Uranos, Uranostól Kronos, Kronostól a világ ötödik ura, Zeus. Zeus után hatodikként

---

Dionysos következett, akinek uralmával megszűnt Orpheus éneke. Itt nem kísérem nyomon odáig a történetet. Csupán Zeus tetteit adom még elő az orphikusok elbeszélései szerint. Tehát az Eget és a Földet Phanés teremtette. Uranos és Gaia ebben a történetben ugyanolyan isten és istennő, mint a többi istenségek, az Éj gyermekei, akikről körülbelül ugyanazt mesélték az orphikusok, amit már előbb a titántörténetekben elmondtam. Kronos és Gaia gyermekei voltak a Titánok, szám szerint tizennégyen, mert Phorkys és Dióne is közéjük tartozott. Ezt is elmeséltem már, hogy a titánok királya, Kronos, méztől lerészegedve aludt - ez volt a világ első álma¹¹⁸ -, amikor Zeus megköttözte. Az orphikus történet szerint a fia megférhatatlanította Kronost,¹¹⁹ ahogy ő férhatatlanította meg előbb atyját, Uranost. Rhea azonban, miután előbb Zeus anyja volt, most Démétérre vált,¹²⁰ vagyis a saját lányává és Zeus testvér-feleségévé, aki Zeusnak Persephonét szülte. Zeus az Éj istennőtől kért és kapott is tanácsokat, és pedig attól, akiről azt mondták, ő adja a jóslatokat. A világ új ura, az atya őhöz fordult,¹²¹ és „nagyanyának és legfőbb istenségnek” szólította. Az ő tanácsára béklyózta meg legelőbb Kronost, azután pedig egy arany kötéllel összekötözte legrégebbi elődjének, Phanésnek összes teremtményét. Lenyelte az egészet, a Teremtővel, a kétnemű Ősatyával együtt. Amikor mindez „ismét Zeusban volt” - szó szerint így mondja az elbeszélés:¹²² e szavak arra mutatnak, hogy már az első Teremtőt is „Zeusnak” lehetett volna nevezni -, úgy volt, ahogy az orphikusok dicsőítik a legfőbb istent:¹²³ „Zeus az első, Zeus az utolsó, a vakító villámú isten. Zeus a fő, Zeus a közép, Zeustól van vége mindennek. Zeus a Föld alapja és a csillagos Égé. Zeus hímnemű, Zeus halhatatlan nő. Zeus mindennek a lehelete, Zeus a fáradhatatlan tűz lendülete. Zeus a tenger gyökere, Zeus a Nap és a Hold. Zeus a király, Zeus a megkezdője mindennek, a vakító villámú isten. Mert ő magába rejtett mindent, és ismét előhozott, az örömteli világosságra, szent szívéből, csodatevőn.”

9. Zeus és Héra jelzői

Végezetül hadd soroljak fel néhányat Zeus és Héra számos jelzője közül, melyek a már elmesélt történeteket összefoglalják, vagy még nem eléggé élesen megrajzolt vonásokkal egészítik ki.

Zeusnak Homérosnál állandóan előforduló jelzője, a *nephelegeretés*, azt jelenti, hogy olyan isten volt, aki „összegyűjtötte a fellegeket”. Ez nem igazi melléknév, mint például Ombrios vagy Hyetios, az „esőisten”, vagy Kataibatés, „a leszálló”, Kappótas, „a lezuhanó”, sőt még Keraunos, „a villám” is: mindezek Zeus „időjárásisten” jellegéről tanúskodnak, ami mitológiánkban sokkal kevésbé nyilvánult meg, mint Gamélios, „Házasságisten”, Teleios, „teljességet adó”, Héraios, „Hérához tartozó” jellege. Gyakran hívták [80] Patérnek, „atyának”, Patróosnak, Phratrisosnak, Philiosnak, Xeniosnak, Hikésiosnak is, különféle emberi közösségek isteneként; éppúgy tartották a fajok és a férfiszövetség, mint a vendégbarátok és az oltalmat esdő idegenek pártfogójának. Polieus jelzővel városisten volt, Bulaiosként segített - ő, a *métietés*, a bölcs tanács istene - a tanácsért hozzá fordulóknak. Mint Basileus, „király”, sokkal inkább volt kapcsolatban a mélységgel, mint az éggel. Mint Sótér, „a megmentő”, Ktésios, „a javak és birtokok oltalmazója”, és Meilikhios, a mélységek mézzel lecsillapítandó, kegyes istene, kígyó alakban jelent meg. A Khthonios vagy Katakthonios jelző Zeusnak másik, sötét szféráját jelzi, mely ellentétben áll fenti, világos birodalmával, az éggel és az Olymposzal. Héra három jelzője, melyeket ugyanazon a helyen adtak neki, olyan hármasságot és szakaszosságot fejez ki, ami a hold fázisaira emlékeztet: Pais, „a leány”, Teleia, „a beteljesedett”, és Khéra, „a magányos”. Főleg a második jelzővel volt a Gamélia,

---

Zygia, Syzygia: a mi nagy házasságistennőnk.

VII. Métis és Pallas Athéné

Zeus egyik nagy feleségéről talán egyáltalán nem is tudnánk, ha nem tartoznék bele Zeus nagy leányának, Pallas Athénének a történetébe. Métis, „a bölcs tanács”, Athéné istennő mellékeve is lehetne, akiről a költő azt mondja,¹ bátorság és bölcs tanács tekintetében Zeushoz hasonló. De az elbeszélés szerint² Zeus első feleségül Métist választotta, aki a legtöbbet tudó volt az összes istenek és emberek közt. Ókeanos és Téthys egyik leánya volt,³ s már akkor segítette Zeusnak,⁴ amikor Kronos lenyelte az összes testvéreit. Ő adta azt a szert, amivel sikerült elaltatni a szörnyű atyát, s ezáltal arra kényszeríteni, hogy adja ki magából a lenyelt isteneket. Métis ahhoz is értett,⁵ amit egyébként Nemesis istennőről mesélnek: különféle alakokat vett föl, amikor Zeus magáévá akarta tenni. Nem tudunk erről bővebben, csak hogy Zeus mégis egybekelt vele. Ami azután történt, az már Pallas Athéné születésének történetéhez tartozik.

1. Athéné születése

Hésiodosnál olvasunk egy történetet Athéné születéséről,⁶ rögtön azután, hogy Zeus Métist tette első feleségévé. Amikor pedig Métisnek meg kellett volna Athénét szülnie, Zeus hízelgő beszéddel csalárdul félrevezette az istennőt, és lenyelte, saját hasába süllyesztette el. Gaia és Uranos tanácsolta ezt neki, hogy az örök istenek közül senki másnak ne jusson a királyi méltóság. Mert az elrendelés szerint felettebb okos gyermekek fognak Métistől születni: elsőnek a bagolyszemű lány, Tritogeneia (Athéné egyik jelzője, amit a történet másik változata magyaráz meg), a bátorság és bölcs tanács tekintetében Zeushoz hasonló; utána pedig egy fiút kellett volna szülnie, akinek felettebb nagy erő lesz a szívében, az istenek és az emberek királyául. Zeus ezt megelőzve lenyelte Métist, hogy az ő számára gondolja, belülről, a jót és a rosszat.

Ugyancsak Hésiodos jegyezte fel a másik változatot is, mely szerint⁷ Zeus a saját fejéből szülte volt a bagolyszemű Tritogeneiát - a Rettenetest, a harci lárma felidézőjét, a seregek vezetőjét, ki kedvét leli a harci kavargásban, a háborúkban és ütközetekben -, Héra pedig egymaga szülte a soktehetségű mestert, Héphaistost. Versengés támadt a házastársak között, szövi tovább a hagyomány a történetet.⁸ Héra Zeus nélkül szülte Héphaistost, az ellenben titkon szeretőjévé tette Métist, Ókeanos egyik leányát. Félrevezette őt, bármennyire okos volt, megragadta mindkét kezével, s a saját hasába süllyesztette. Attól félt ugyanis, hogy Métis olyasmit szül, ami erősebb a villámnál. Ezért nyelte el őt váratlanul Kronos fia. De Métis abban a pillanatban teherbe esett, Pallas Athéné fogant meg benne. Az istenek és az emberek atyja egy [82] csúcs mellett, a Tritón folyó partján szülte meg egymaga leányát (innen a Tritogeneia jelző), miközben Métis ott ült elrejtve Zeus bensejében, Athéné anyja, minden igazságos dolog megindítója, a legtöbbet tudó istenek és emberek között. Ez az elbeszélés nem mondja ki, hogy Pallas Athéné Zeus fejéből született. Ehelyett egy „csúcs” szerepel - nyelvünkön a „fő” szóval egyértelmű - a születés különleges módjának leplezésére. Viszont más elbeszélések szerint Héphaistos,⁹ vagy Prométheus,¹⁰ vagy akár Palamaón¹¹ - ez Héphaistosnak egy másik neve - segédkezett a szülésnél: kétélű bárdal vagy pörölyvel Zeus koponyájára ütött. Erre pattant elő Pallas Athéné, messze zengő csatakiáltással, amitől megremegett az Ég és a Földanya. Csillogó aranyból való harci

---

fegyverzetben¹² született meg az atya szent fejéből. Megijedtek és elámultak láttára mind a halhatatlanok, ahogy odaszökkent az aigistartó Zeus elé, halhatatlan fejéből, hegyes hajítódárdáját lengetve. Megremegett nagy erővel az Olympos a bagolyszemű súlya alatt. Mély hangon dübörgött körös-körül a Föld, s tombolva dagadozott a tenger, kavarogtak bíbor hullámai. A sós áradat kizúdult a partok fölé, s Hyperión fenséges fia sokáig hagyta állni gyors naplovait, míg végül a szűz Pallas Athéné levette halhatatlan vállairól az isteni fegyvert. És örvendezett Zeus, a bölcs tanács atyja.

2. Athéné apái és nevelői

Mitológiánkban Pallas Athéné az apja lánya volt: harcias szűz, akinek a születésénél az apa nagyobb szerepet játszott, mint az anya. Vallásunkban ő állt, legalábbis Homéros óta, Zeus atya mellett, a második helyen. De nem minden elbeszélésben Zeus az apja. Már előbb, a gigászok harcának leírásakor, volt egy Pallas nevű gigászról szó. Ugyanezt a nevet viselte¹³ Krios titán és Eurybia fia, s ilyen néven emlegették¹⁴ Pallas Athéné egyik apját is. A *pallas* szót nyelvünkben más-más hangsúlyozással és ragozással hímneműnek is, nőneműnek is lehetett tartani. Az előbbi esetben erős ifjú férfit jelent, az utóbbiban erős szüzet, *virgót*, ahogy latinul mondanák. A férfi-Pallas különféle származástörténetekkel egy és ugyanaz az alak volt, Pallas istennőnek vadabb, még harciasabb, férfi-mása. Azt mondták erről a Pallasról, Pallas Athéné apjáról, hogy meg akarta erőszakolni a saját lányát. Az istennő legyőzte, megszerezte zsákmányul a bőrét - Pallas gigász bőréről is ezt mesélik -, s magára húzta. Pallas atya szárnyas volt, akárcsak a leánya a régi ábrázolásokon.

Zeus és Pallas mellett a hagyomány Athénével kapcsolatban egy harmadik apát is említ. Eszerint¹⁵ Métis már várandós volt, amikor Zeus lenyelte. Brontés Kyklóps nemzette vele Athénét. Erre az apaságra vonatkozhat az Athéné születéséről előbb elmesélt történetben az a mondat, hogy Zeus attól félt, Métis olyasmit szülhet, ami erősebb, mint a villám. A Brontés név [83] „mennydörgőt” jelent. A Kyklópsok mint kovácsok az Idai Daktylosokhoz állanak legközelebb, akikről már tudjuk, hogy phallikus őslények voltak. Más őslények - első emberek és különféle vidékek őskirályai - vették át, a hagyomány szerint, Athénét a születése után, hogy fölneveljék. Egyiküket, Itónost, ezenfelül Athéné apjának is tartották.¹⁶

Fennmaradt erről egy történet, melyet az istennő neveltetésével kapcsolatban más családokra is vonatkoztattak. Miután Athéné a Tritón folyónál előugrott apja fejéből - így mesélték¹⁷ -, nevelését a folyamisten vállalta. Tritónnak volt egy Pallas nevű lánya. Athéné és Pallas gyakorolták magukat a harci játékban. Pallas épp eltalálta volna lándzsájával Athénét, de Zeus megijedt, és félelmetes kecskebőrét, az aigist, leánya elé tartotta. Pallas elfordította tekintetét, s Athéné halálos sebet ejtett rajta. Az istennő meggyászolta, és elkészítette képmását, a Palladiont. A szobor köré függesztette az aigist, s odaállította Zeus képe mellé. A már említett Itónos két lánynak volt az apja: Athénének és Iodamának. Athéné fegyveres játékban megölte testvérét. Itónos thesszáliai őskirály volt, azon a vidéken uralkodott, ahol Athénét Iróniaként tisztelték. Egy másik hagyomány szerint¹⁸ egy boiótiai ősemler, Alalkomeneus nevelte fel Athénét. Ez a Kópais-tónál bukkant föl a földből. A feleségét Athénaisnak hívták, ami nyilván csak az istennő nevének elferdítése. Végül még egy Pallas nevű arkádiai őskirály is¹⁹ szerepel Athéné nevelőjeként. Két lánya volt: Niké és Khryse. Tudjuk, hogy Niké, a győzelem szárnyas istennője, aki egy másik elbeszélés szerint²⁰ Krios titán Pallas nevű fiának a lánya volt, csatlakozott Athénéhez, aki maga is viselte a Niké melléknevet. Khryseinek, az „aranyinak” ugyancsak nevezték - bár biztosan nem ugyanabban

---

az értelemben, mint Aphroditét -Athénét is. Mindig ugyanaz a történet: egy és ugyanaz az istennő két aspektusa jelenik meg különböző neveken.

3. Athéné és Héphaistos

Athéné minden történetben, amit valaha is meséltek róla, Parthenos, „szűz” volt. De egyszersmind Métérnek, „anyának” is szólították.²¹ Fennmaradt vele kapcsolatban egy különös násztörténet, melyben nem veszítette el szüzességét, de azután mégis egy gyermeket bízott szeretett városa, Athén királyának, Kekropsnak a lányaira. Szent történet ez, s gyakran ábrázolták. Rómában egy oltáron látni, mely egy istennővé nyilvánított jámbor császárné szent kerületében állt.

Azt mesélték,²² Héphaistos jutalmul azért, hogy pörölyével segítette Athéné születésekor, feleségül kívánta magának az istennőt. Meg is kapta, s már bevezette a nászszobába. De amikor lefeküdt az istennő mellé,²³ az eltűnt. Így Héphaistos magja a földre hullott. Gaia istennő, a Kéthónnak is nevezett, ebből szülte Erikhthonios, az athéni Akropolis isteni gyermekét, s az újszülöttet átnyújtotta Pallas Athénének. Egy másik hagyomány szerint²⁴ [84] viszály, *eris* támadt Héphaistos és Athéné közt, s ezért hívják a gyermeket Erikhthoniosnak. Az elbeszélés harmadik változatában²⁵ az isten üldözte az istennőt, s végül utolérte (ezt ábrázolja a római oltár), de nem tudta megfosztani szüzességétől. Athéné eltolta magától. Ennek a mozzanatnak többféle leírása maradt fenn, melyekben a gyapjú (*erion*) is szerepet játszott,²⁶ amivel az istennő a spermát letörölte, vagy a por, amivel elkeveredett.²⁷ Szó esett - költői nyelven - „nászi harmatról” is.²⁸ A „harmatra” két szó volt nyelvünkben: *hersé vagy drosos*. Mindkét szó ugyanúgy jelenthetett újszülött gyermeket is. Még az egyik isten is, Apollón vagy Zeus, gyermekisten minőségében a Hersos vagy Erros nevet viselte. A titkosabb hagyományok²⁹ ismerői megőrizték egy történet emlékét, mely szerint Athéné egy fiút szült Héphaistosnak, Apollón nevűt, s ez oltalmazta - állítólag így mesélték a régi történetírók - Athén városát. Meg kell ezt említenünk, bár semmi többet nem tudunk róla. Viszont voltak³⁰ az athéniéknél és a délosiaknál olyan elbeszélések is, melyekben Athéné és Létó, Apollón anyja, közel állottak egymáshoz. Athéné segítette a várandós istennőnek Délosra jutni, hogy megszülje ott a fiát.

4. Kekrops leányai

Az athéniék hagyománya szerint első királyuk Kekrops volt, egy földből született őslény, félig ember, félig kígyó. Neve ebben a formában játékos változata a „Kekrops”-nak, a „farokviselő”-nek. Amikor Pallas Athéné és Poseidón vetélkedett a később Athénhez tartozó föld, Attika uralmáért,³¹ Kekrops döntötte el a vitát. Poseidón ráütött háromágú szigonyával a sziklára, melyen később az Akropolis épült, s ezáltal egy másik „tengert”, egy sós forrást fakasztott odafent. Azt is mesélték,³² ekkor szökkent elő, Poseidón szigonya nyomán, az első ló is a földből. Athéné kisarjasztotta az első olajfát, s ezért Kekrops neki ítélte a győzelmet. Azt is mondták még,³³ hogy Kekrops nevezte elsőnek a nevén Zeust, ő állította az első kultusképet Athénének, elsőnek jött rá,³⁴ hogy nemcsak anya van, hanem apa is, és elsőként vezette be a monogámiát.

Kekrops feleségét Aglaurosnak vagy Agraulosnak, „a szántóföldön tanyázónak” hívták. A *drakaulos*,³⁵ „kígyóval lakó” megjelölés aányaikkal kapcsolatban fordul elő. Három lányuk volt, az Aglaurisok, név szerint³⁶ Aglauros, Hersé és Pandrosos. E két utóbbi névnek a

---

jelentése „harmatcsepp” és a „teljesen beharmatozott” vagy „mindent beharmatozó”. Itt az igazi harmatra kell gondolni, a Hold ajándékára. Azt is mondták,³⁷ hogy az Aglaurisok voltak az athéniak számára a Moirák. Aglaurosról azt mesélték, egy lányt szült Arésnek: Alkippét, „a merész kancát”. Herséről és Hermésről volt egy szerelmes történet, amelyben Aglauros, mint más elbeszélésekben is, tragikus szerepet játszott. A három lánytestvér - így szól a történet³⁸ - az [85] Akropolison lakott, ahogyan később az *arréphoroi*, az athéni szüzek, akik a város istennőjének szolgáltak. Házukban három helyiség volt. A középsőben lakott Hersé. Hermés megpillantotta egyszer a három Kekrops-leányt, amikor fejükön a szent kosarakat vitték az ünnepi menetben, s beleszeretett Hersébe; ő volt a legszebb. Tőle balra volt Aglauros szobája, jobbra Pandrososé. Amikor Hermés közeledni akart Herséhez, megkérte Aglaurost, eressze be testvérehez. Az aranyat kívánt ezért a szolgálataért. De idővel annyira hatalmába kerítette az irigység, hogy már aranyért sem akarta átengedni az istent. Hermés megharagudott, s az ülő Aglaurost varázsbotjának egy ütésével kőszoborrá változtatta. Hersé egy szép fiat szült³⁹ isteni szeretőjének, Kephalos nevűt, Éós istennő kedvencét. A *kérykes*,⁴⁰ az eleusisi misztériumok „hírnökei” azt mesélték, hogy Hersé az ő nemzetségük őseit szülte, az első hírnököt, Kéryx nevűt.

Kekrops lányainak leghíresebb története⁴¹ pedig így hangzik: Athéné átvette a Földistennőtől a gyermek Erikhthoniost, akinek Héphaistos volt az apja, és titokban akarta fölnevelni, hogy meg ne tudják a többi istenek. A gyermeket egy zárt, gömbölyű kosárba helyezte, valószínűleg olyanba, amilyeneket a misztériumoknál használnak, s melyekből - sok ábrázoláson látjuk ezt - kígyó kúszik elő. Később azt mondták, Athéné egy kígyót szült.⁴² Úgy is mesélték a történetet, hogy Athéné egy ládába helyezte⁴³ Erikhthoniost, ahogy Aphrodité Adónist. Az istennő a lezárt kosarat Kekrops három lányának őrizetére bízta, s szigorúan megtiltotta, hogy kinyissák. Amikor eltávozott, a lányok kíváncsiak lettek, elsősorban Aglauros. Róla egyértelműen azt mondták, hogy ő nyitotta ki a kosarat vagy a ládát Rajta kívül még az egyik vagy a másik nővére is bűnös volt: de az elbeszélők nem egyeznek meg abban, hogy melyik. Aglauros és bűntársnője megpillantotta a titkot, melynek mibenlétéről megint különféle értesüléseink vannak.⁴⁴ Egy kígyó volt, vagy egy gyermek, akit kígyó, vagy nem is egy, hanem két kígyó őrzött; vagy egy kígyólábú gyermek. Az, aki a titkot megpillantotta, Aglauros biztosan, de bűntársnője is, megőrült és leugrott a magas szikláról, melyen később az Akropolis állott. Vagy az őrkígyók vették üldözőbe a két bűnös lányt? Az egyik vázaképen ezt látni. Arról a kígyóról, mely Athéné Parthenos híres szobrán, Pheidias szobrász művén, az istennő pajzsa mögött volt látható, azt mondták: ez ugyanaz a kígyó, mely a kosárból az istennő oltalmába menekült.

Azt is megtudhatjuk,⁴⁵ hogy hova ment Athéné, miután az elrejtett gyermeket a három testvére bízta. A Paliéné nevű attikai helységbe ment, s onnan hozott egy sziklát Kekrops várának, Athén későbbi Akropolisának megerősítésére. Abban a pillanatban, amikor az istennő a hatalmas kővel visszaérkezett, egy varjú repült elébe, s elújságolta, hogy felfedezték a titkát. Addig a varjú Athéné egyik kedvenc madara volt, s Görögország más vidékein az is maradt. Akkor azonban az istennő hirtelen haragja a madarat sújtotta. [86] Leejtette a nagy követ - ez ma a Lykabettos-hegy -, s attól fogva egyetlen varjú sem mutatkozhatott Athén Akropolisán. A szent várban, ahol Athénét tisztelték és titkait jobban őrizték, mint egykor Kekrops lányai, a bagoly lett az istennő kedvenc madara. A bagoly régi ábrázolásokon gyakran magát Athénét jelenti, s róla is szólnak történetek. Befejezésül elmondok ezek közül egyet.

Volt Akherónnak, az egyik alvilági folyónak, és Gorgyrának egy Askalaphos nevű fia;⁴⁶

Gorgyra a Gorgó név továbbképzett alakja. Más változat szerint az anyát Orphnének, „sötétségnek” hívták, vagy pedig a Styx volt, az alvilági folyó, melyről már volt szó. Askalaphos látta és tanúsította, hogy Persephoné, miután Hádés elrabolta, evett a gránátalmából; ezáltal elveszett az anyja, Démétér számára, s mindig újra kénytelen volt az Alvilágba visszatérni. Efölötti haragjában Démétér bagollyá változtatta Askalaphost. Az egyik elbeszélés szerint⁴⁷ előbb még egy nagy követ ejtett a bűnösre, s az addig feküdt alatta, míg Héraklés ki nem szabadította. Ennek a történetnek látszólag nincs Pallas Athénéhez semmi köze. Ismeretes azonban, hogy az athéniak nagy istennőjüket „Koréjuknak”, vagyis Persephonének nevezték,⁴⁸ és hogy Athéné Niké régi szobra Athénben⁴⁹ egyik kezében sisakot, a másikban egy gránátalmát tartott.

5. Athéné jelzői

Mint összes nagy istenségeinknek, Athénének is számos jelzője volt, melyek részint az istennő tulajdonságait jelölték, részint egész történeteket is összefoglaltak. Sőt még Pronoiának, „előrelátásnak” is kezdték hívni. De ez minden bizonytalankor történt, amikor azok a jelzők, amelyeket itt mindjárt felsorolok, már régóta használatosak voltak. Amikor Aglaurosnak nevezték Athénét, ez az istennőnek sötét, tragikus, Persephonéhoz hasonló jellegére utalt. Ha viszont Pandrososnak hívták, ahogy a másik Kekrops-lányt, az a világos, az olajfával kapcsolatos aspektusa volt. Az athéni Akropolison Pandrosos templomkörzetében egy szent olajfa állt. A holdistennő egyik neve sem szerepelt Athéné jelzői közt, ahogyan a Métis név sem. De régiségeink számos ismerője, állítólag maga Aristotelész⁵⁰ is, azt állította, hogy az Athéné név mögött tulajdonképpen a hold rejlik. Seléné istennőnek is, egy Hésiodostól eltérő elbeszélés szerint,⁵¹ egy Pallas volt az apja, s Athénének egymással olyannyira ellentétes aspektusai voltak, amennyire ellentétben áll egymással a sötétség és a telihold. Gorgópis volt, „gorgóarcot hordozó”, s a gorgóarcot keblén viselte. De Hellótisnek is nevezték, mint Európát, „szélesarcúnak”, s ez a szó Selénével függ össze. Athéné költői jelzője, *aglaukópis*, eléggé kétértelmű; fordíthatjuk „bagolyszeműnek”, de szemének tenger- vagy olajzöld színére is utalhat. A Tritogeneia jelző eredetileg nem azt jelentette, hogy egy bizonyos folyó vagy tó partján jött [87] a világra, hanem hogy magából a vízből született, minthogy a Tritón név valószínűleg általában a „víz”-zel függ össze. Aithyia jelzővel tengeri madár volt, az a fajta, amit tengeri varjúknak is neveztek.⁵² Azt mesélték, ebben az alakjában vette szárnyai alá Kekropsot, a kígyó alakú ősembert, s Athénből Megarába vitte. Héphaistia néven Héphaistos, Areia néven Arés hadisten oldalára állítják. Mint Ergané, a kézművesség istennője, az előbbi istenhez, mint Alakomené, „az elhárító”, az utóbbihoz állt közel. A kézművességek közül legjobban a kovácsok és a fémöntők művészetét szerette és pártfogolta, meg a női munkákat: a fonást és szövést, a gyapjú megmunkálását. Viselte a Hygieia jelzőt is, s ez a tulajdonsága Apollón egyik fiához, Asklepioszhoz fűzte. Összes istennőink közül ő volt a leggyakrabban valamelyik város védő istene - Polias vagy Poliukhos melléknéven - és a hősök oltalmazója. De nem mindegyiké: megvoltak a kiválasztott pártfogoltjai, mint Perseus, a gorgóölő, Diomédész és Tydeus, a vad fiú és még vadabb apja, vagy az okos Odysseus. Voltak ezenkívül papnői, akiknek neve éppúgy órá is vonatkozhatott volna, így Tritaia - a Tritogeneia rövidebb alakja -, Augé, „a fényes”, Aithra, „a világos”. Ezek hősöket szültek: Tritaia Aréstől Melanipposzt, a „fekete mént”, Augé Hérakléstől Téléphoszt, a „messzeviláglót”, Aithra pedig Poseidóntól Théseust. Ezek a történetek mind a hősmondába vezetnek át, ahogy Perseusnak már többször említett

---

mondája is, Perseusé, akinek anyjához, Danaéhoz Zeus, mint ismeretes, aranyesőként szállott alá. Rhodos szigetének lakói azt beszélték,⁵³ ilyesmi történt Athéné születésekor is: amikor az istennő kiugrott a fejéből, atyja aranyesőt hullatott. [88]

VIII. Létó, Apollón és Artemis

Zeus egyik nagy felesége, Létó, sokkal szorosabb kapcsolatban állt két gyermekével, elsősorban Apollónnal, mint az apjukkal. Joggal mondják róla,¹ hogy Uranos összes dédunokái közül a leginkább sóvárgott ivadékot szülte: azt a fiút, aki Zeus és Athéné mellett a harmadik nagy istenségünk. Az összes istenek fölugrottak helyükből - így írja le az elbeszélés² -, amikor Apollón megjelent körükben és kifeszítette íját. Csak Létó maradt nyugodtan ülve Zeus mellett, s levette az íjat és a puzdrát fia vállairól. Sötét köntöst viselt Létó,³ de kegyes volt mindig, kegyes kezdettől fogva, s szelíd, mint a méz; ő volt a legkedvesebb istenség az Olymposon. Mindkét gyermekében, akiket anyjuk után Létoidesnek neveztek, tündöklő öröme telt. Örvendezett leányának, Artemisnek,⁴ amikor látta, miképpen szökdel a hegyek gerincén, a nimfáktól kísérvé, s leli kedvét a vadkanokban és szarvasokban. Artemis, az örökké szűzies, testvér-alak volt, bátyja mellett éppúgy, mint anyja mellett: az összes Létóról szóló történet fia születésének előtörténete. A fiú ikerlánytestvére rendszerint már megvan.

1. Létó bolyongásai

Létó születéséről nem maradt fenn elbeszélés. Uranos és Gaia unokája volt,⁵ Koios titán leánya, akinek a neve ugyanazt jelenti, mint "Sphairos", vagyis „ég-gömb”. Ezért Polosnak is nevezték,⁶ „égi pólus”-istennek. Kós szigetének lakói azt mesélték,⁷ Létó náluk született, mások azt mondták: a hyperboreosok országában. Anyjáról, Phoibéről már tudjuk, hogy neve a Holdistennőt jelentette, pontosabban a „tisztát” és „tisztítót”, de „visszariasztót” és „érintheletlent” is. Phoibé unokáját, Apollónt, e szó hímnemű alakjával Phoibos Apollónnak hívták. A hagyomány szerint⁸ Létó a gyermekeit a Milétos melletti Didymában foganta Zeustól. Egyáltalán, a Létó bolyongásáról szóló történetek valószínűleg Kisázsziából eredtek. Vagy úgy hangzottak, hogy Létó még várandósan vándorolt, és helyet keresett, ahol szülhessen, vagy pedig úgy, hogy gyermekeit már vállán vitte, amikor megtámadták. Létónak csak olyan helyen volt szabad szülnie,⁹ ahova még sosem sütött a nap. A féltékeny Héra akarta így; ezzel indokolta a hagyomány. De nyugodtan eltekinthetünk ettől az indokolástól, s egyszerűen tudomásul vehetjük, hogy a szülésnek sötétségben kellett történnie, vagy mindenesetre olyankor, amikor csak farkas-szemek láthattak. Nyelvünkön voltak kifejezések, melyek a napkelte megelőző virradatot „farkasfénynek” nevezték: *lykophós* és *lykaugés*. A bolyongásáról szóló egyik történet¹⁰ szerint Zeus tizenkét napra nőstény farkassá változtatta Létót. Ebben az alakjában érkezett a [89] hyperboreosoktól, egy északi istenek-földje boldog lakóitól - ahova azután Apollón is visszatért évről évre - Délos szigetére. Ezért ellenek állítólag a nőstény farkasok csak egy tizenkét napos időszakban minden egyes esztendőben. A délosiak még azt is állították,¹¹ hogy a nőstény farkasok vajúdása tizenkét napon és tizenkét éjjelen át tart. Egy másik történet úgy hangzott, hogy Létó a farkasok országába érkezett, vagyis a kisázsiai Lykiába, mert ez a név a mi nyelvünkön „Farkasországot” jelent. A Xanthos folyónál, Araxa mellett, mutogatták a helyet, ahol az ikrek - egy felirat „két égi fény”-nek nevezi őket -

---

megszülettek. Egy harmadik történet szerint¹² Létó csak gyermekeinek megszületése után érkezett az ikrekkel Lykiába, hogy megfüröszze őket a Xanthos folyóban. Bolyongása során tehénpásztorok elkergették a Melité forrástól, ezeket büntetésből békává változtatta. Farkasok vezették őket tovább, egészen a Xanthos folyóig. Létó Apollónnak szentelte a folyót, az országot pedig, ahol a termilek laktak, Lykiának nevezte el. Ezek a történetek nyilvánvalóan kisázsiai elbeszélések voltak. Úgy látszik, Létót, Apollóm és Artemist odaát korábban tisztelték, mint nálunk. Szülési történetéhez, a nálunk közismert változatban, hozzátartozik egy Délosról szóló külön történet is. Most ezt mondom el.

2. Létó és Asteria

Létó mellett felbukkan egy Asteria, „Csillagistennő” nevű testvér is. Hésiodos szerint¹³ ő szülte Perséstől vagy Persaiostól Hekatét, egy Artemishez különösen közel álló istennőt. Egyik elbeszélés szerint¹⁴ Zeus Asteriát is el akarta csábítani, miután Létóval egybekelt. A Csillagistennő menekült előle,¹⁵ akár Nemesis vagy Métis. Fürjé (*ortyx*) változott. Zeus sas alakjában utolérte.¹⁶ Ő kővé változva a tengerbe hullt, s rejtve maradt a hullámok alatt. Így vált Asteria sziklaszigetté, melyen Létó megszüllhetett fiát, minthogy - amikor ismét fölmerült a mélyből - még sosem sütött rá a nap. A szigetet Ortygiának, „Fürjszigetnek” is hívták, vagy - mert a mélyből felmerülve láthatóvá (*délos*) vált - Délosnak; ez lett Apollón születésének szigete.

Azt is mesélték,¹⁷ hogy Létó maga változott anyafürjé - így hívják e vándormadarak vezetőjét -, s Zeus fürjalakban egyesült vele.¹⁸ Délos szigete pedig¹⁹ úszó sziget volt, mely ide-oda vándorolt tengerünkön, s szinte szembe se tűnt senkinek. Csak akkor vált Délosszá, „a sötét föld messze látható csillagává”, amikor Létó szülő szigetétül választotta, s az istenek négy oszloppal a tenger fenekére erősítették.

Azt is mesélték továbbá,²⁰ hogy a két gyermek közül elsőnek Artemis jött a világra, s anyja fájdalmak nélkül szülte. A Moirák azonnal az anyák szülést segítő pártfogójává tették. Az ő születése napját a hónap hatodik, Apollóét a hetedik napján ünnepelték. Néha megkülönböztetik Délostól Ortygiát, s ezt tartják Artemis szülőszigetének. Volt egy Artemisnek szentelt Ortygia [90] a szicíliai Syrakusai mellett, s egy másik a kisázsiai Ephesos mellett. Ez utóbbi helyen fennmaradt egy történet, mely Apollónra is vonatkozik. Eszerint²¹ a Kurések voltak Létó segítői a szülésnél, ahogy, mint ismeretes, Rhea szülésénél is voltak, és itt is lármát csaptak, hogy a féltékeny Héra észre ne vegye a gyermekek születését.

3. Apollón születése

Apollón születéséről szóló történetünk így hangzik:²² a várandós Létó istenasszony bolyongása során Görögország összes hegyeit és szigeteit megkérte, fogadják be, Krétától egészen a Délosszal szemben fekvő Rhéneiáig. Mind féltek befogadni a születendő hatalmas istent. Mind gazdagabbak voltak, mint a kicsiny, terméketlen sziklasziget, Délos; most ehhez fordult Létó. Az istennő megígérte neki, hogy gazdag lesz, Apollón tisztelői az egész világról ide hordják majd kincseiket.

A sziget örvendezett és barátságosan válaszolt, de nem félelem nélkül. Azt hallotta, Apollón kérlelhetetlen isten lesz, nagy úr a halhatatlanok és halandók fölött. Ezért nagyon félt, hogy Apollón abban a pillanatban, amikor megpillantja a nap világát, le fogja nézni a kietlen sziklaszigetet, s lábának egyetlen dobbantásával a tenger mélyére taszítja. Ott polipok és

---

fekete fókák lesznek a lakói, nem pedig emberek, Apollón pedig más tájra fog vonulni. Azt kívánta a sziget, esküdjön meg Létó, hogy az isten Déloson fogja fölépíteni első templomát. Az istennő megesküdött a Styxre, és vajúdni kezdett.

Kilenc napon és kilenc éjjelen át szenvedett, oly rettenetesen, ahogy nem várta volna. Jelen voltak az összes istennők, akiket a legelőkelőbbeknek lehet nevezni: Dióné, Rhea, Themis, a tenger istennője, Amphitrité, és a többiek is mind, csak Héra hiányzott. Sőt, a szülések segítőjét, Eileithyiat is visszatartotta magánál, az Olympos arany felhői mögött, hogy ne vegye észre, mi történik Déloson. Az istennők, akik ott voltak, elküldték követüket, Irist, hozza el Eileithyiat. Egy kilenc rőfnyi arany nyakláncot ígértek neki a segítségért. Így hát rábeszélte az egyik istennő a másikat, s végül eljöttek mindketten, odarepülve, mint két gerlemadár. Abban a pillanatban, amikor Eileithyia a szigetre tette a lábát, Létó szülni kezdett. Mindkét karjával átölelte a pálmát, ami ott nőtt, mindkét lábával letérdelt a lágy rétre. A föld nevetett alatta, előugrott az isten, s az istennők felkiáltottak. Megfüröszöt-ték a gyermeket tiszta vízben, s fehér kendőbe pólyálták. A pólyát aranyból font szalag kötötte össze. De nem az anyja táplálta a gyermeket. Themis nektárral és ambrosziával itatta és etette meg. Amikor jóllakott a halhatatlan eledellel, semmiféle kötelék nem feszélyezhette többé; lehullott róla a pólya, s így szólt az istennőkhöz Phoibos Apollón: „A lantban és az íjban telik kedvem! Jóshelyeimen hirdetni fogom az embereknek Zeus csalhatatlan [91] akaratát!” Csodálkoztak az istennők, Délos aranyosan fénylett, s virágzott az egész sziget.

A költők leírják,²³ hogy illatozott akkor egész Délos, vagy hogyan repülték körül éneklő hattyúk hétszer a szigetet,²⁴ amikor Létó még vajúdott. Nyolcadszorra nem énekeltek: előszökkent az isten, s a délosi nimfák Eileithyia szent énekét zengték. Visszhangozta az érc-mennybolt, s már Héra sem neheztelt, mert Zeus levette róla haragját. Megaranyozódtak Délos alapjai, s egész nap aranyosan fénylett a kerek tó a szigeten. Aranyba borultak az olajfa levelei - mert a pálmán kívül egy olajfa is nőtt Déloson, s erről is azt mesélték, hogy reá támaszkodott Létó. Aranyhabokat hömpölygetett az Inópos folyó. Azt is mesélték továbbá,²⁵ hogy egy kakas is jelen volt az isten születésénél, az a madár, mely holdfelkeltekor is extázisba jön és táncol - legalábbis ezt állítják róla -, de főképpen a napfölkelte tanúja. A hagyomány szerint ettől kezdve lett Létó kedvenc madara is (alighanem Pallas Athénéé is volt).

4. Apollón és ellenségei

Az elbeszélések szerint Apollónnak rögtön születése után meg kellett küzdenie ellenségeivel, s mindet legyőzte. Ellenségek fenyegették már Létót is bolyongása során. Mint mondtam, a történetek vagy úgy hangzottak, hogy az istennő még várandósan vándorolt, vagy pedig, hogy gyermekeit a vállán vitte. Egyik támadója, tehát Apollón és Artemis ellensége is, Tityos óriás volt, nevééről ítélve egy phallikus lény, Zeus és Elara fia.²⁶ Már anyja méhében olyan nagyra nőtt, hogy anyja belepusztult, s végül a Föld szülte meg, mert apja oda rejtette. Tityos megtámadta Létót, amikor az istennő Delphoihoz közeledett, s erőszakkal magával hurcolta. Egyik elbeszélés szerint²⁷ Artemis terítette le nyilaival az óriást, egy másik szerint²⁸ Apollón, mint kicsiny fiú. Azt is mondták, hogy Zeus villáma csapott le Tityosra.²⁹ Agyon-sújtottan feküdt az Alvilágban,³⁰ teljes, kilencszáz lábnyi hosszúságban, s máját két keselyű marcangolta; vagy pedig csak egy kígyó volt, de a holddal együtt - ez a történet határozottan ezt mondta³¹ - a mája is mindig újránőtt.

Továbbá azt is mesélték,³² hogy Python sárkány, aki a legtöbb történet szerint

---

tulajdonképpen Apollón ellensége, már Létót is üldözte. Meg akarta akadályozni a gyermekek születését. Ezért, amikor Apollón megszületett, nyomban³³ bosszút állt rajta: megölte a sárkányt. Vagy ha nem azon nyomban, akkor négy nappal később. Apollón az anyjával Delphoiba ment, ahol a sárkány, Gaia szülötte tanyázott.³⁴ Lakhelye egy barlang volt, egy forrás mellett. Egy másik elbeszélés szerint itt egy babérfára tekeredett. Apollón az összes elbeszélésekben a nyilával terítette le.

A régebbi történetekben két sárkány szerepelt. De az isten nem mind a kettőt ölte meg. Apollón tulajdonképpeni ellensége nőnemű volt, egy nőtény sárkány (*drakaina*),³⁵ Delphyné nevezetű. Neve az anyaméh régi [92] elnevezésével függ össze, ugyanúgy, mint a Delphoi helységnév, melyet manapság latin nevének Delphinek mondanak. Lakott a nőtény kígyóval, Delphynével egy másik kígyó is, egy Typhón nevű hím, akit a hagyomány szerint³⁶ Héra a férje nélkül, haragjában szült. Az egyik rosszat a másikra, a hím sárkányt a nőtény sárkányra bízta, hogy nevelje fel. Sehol nem mondják, hogy Apollón Héra fiát is megölte. Az elbeszélők szemmel láthatólag összekeverték a delphoibeli hím sárkányt, Pythónt, a Typhónnal vagy Typhóeusszal, Zeus ellenfelével, minthogy a delphoi és a már elmesélt kisázsiai történet amúgy is közel álltak egymáshoz. Delphyné helyett az ellenséges sárkányt hímnemű alakban is említik, Delphynés vagy akár Pythón néven,³⁷ de Pythón végül Apollón kígyójává lett. Róla nevezték Pythiának a papnőt, aki Delphoiban az isten jóslatait közvetítette. Több ábrázoláson látni, hogyan él Pythón sárkány barátságosan Apollón mellett, s oltalmazza az Omphalost, a szent köldök-követ és a föld középpontját, mely ott volt az isten templomában.

Annyi bizonyos, hogy Apollón ellenségei közt Tityos, a phallikus óriás mellett nem Pythónt, hanem Delphynét, az anyaméhszerű óriás kígyót kell említeni. Gyakran beszélték el³⁸ s énekelték meg az Apollón tiszteletére zengett, Paiánoknak nevezett énekekben, hogyan érkezett meg az isten, meztelen kisfiúként, nyíratlan fővel, anyja karján Delphoiba. Íját felajzottan tartotta, s nyilai a keze ügyében voltak. Így találkozott a szörnyeteggel, a borzalmas kígyóval. Egyik nyilat a másik után lőtte ki rá, s megölte a szörnyet. Felcsendült harsányan az ének: „*Hié, hié, paieón!*” Így hát arra szülte az anyja, hogy nyomban segítőtje legyen. Azok az elbeszélők, akik összetévesztették Delphynét Pythónnal - s ez a csere indokolt volt, talán még szándékos is -, a sárkány meggyilkolásáról szóló történethez azt is hozzáfűzték,³⁹ hogy teste a nap szent erejétől oszlásnak indult, s a "rothadás"-ról (*pythein*) hívták a helyet Pythónak, magát Apollónt pedig Pythiosnak.

Még arról is beszámolt az elbeszélés,⁴⁰ hogy az isten hogyan szemelte ki a sziklás Delphoi elfoglalása után első papjait. Krétai férfiak hajóztak Görögország felé. Apollón delfin alakban fölugrott a hajóra, óriás testével ráfeküdt, s Delphoi kikötője, Krisa felé irányította. Amint megérkeztek, tündöklő csillagként a hajóról egyenesen templomába szökkent, onnan hosszú hajú ifjúként lépett elő a rémült krétaiakhoz, s papjaivá szentelte őket. Arról, hogy híres delphoi templomát hogyan építette, s milyen volt a templom alakja eredetileg, különféle történetek maradtak fenn.⁴¹ Az egyik szerint méhek építettek neki templomot viaszból és tollakból. Ezt azonban Apollón a hyperboreosok országába küldte. Évről évre hattyúfogaton⁴² - vagy akár griff-fogaton - tért vissza onnan. Azt már tudjuk, hogy Létó is onnan érkezett, nőtény farkas alakjában. Azt is mesélték,⁴³ hogy Apollón maga is farkassá tudott változni, hogy elpusztítsa ellenségeit, vagy hogy kedvesével, Kyréné-vel, akiről még lesz szó, szerelemben egyesüljön.

Egy emberkéz építette delphoi templomot Apollón ember-ellenségei [93] gyújtottak fel. A gyújtogató a szentségtörő Phlegyas volt, akiről még lesz szó, s népe, a Phlegyai. Phlegyas az

---

isten nyilaitól pusztult el,⁴⁴ és bűnhődnie kellett az Alvilágban. Gyakran mutatkozott Apollón ellenségének a féltestvére, Héraklés, Zeus és Alkméné fia is. Azt mesélték róla,⁴⁵ vértől szennyezett és betegen merészelt Delphoi tiszta templomába lépni. Amikor nem kapott választ kérdésére, hogyan gyógyulhat meg, elrabolta a szent háromlábát, melyről a Pythia a jóslatokat szokta kinyilatkoztatni. Apollón harcolt ellene, és Zeus döntötte el a vitát: Héraklés visszaadta a háromlábát, s megkapta a kívánt tanácsot a jóshelytől. Egy szarvasbikáért vagy szarvasünőért is - Apollón és Artemis szent állataiért - harcolt egymással a két testvér. Mindez a hősmondáéhoz tartozik.

De azt hadd mondjam el itt, hogy Apollón Delphyné sárkány megöléséért, rögtön születése után elkövetett gyilkosságáért vezekelni⁴⁶ volt kénytelen. Ezért kellett⁴⁷ Delphoiból Thesszáliába, a Tempé völgyébe vándorolnia, s Admétos királynál szolgálnia, akinek a neve „megfékezhetlent” jelent. A vezeklés egy nagy-esztendeig, azaz nyolc évig tartott, amit nálunk ennaéterisnek, kilencéves periódusnak hívnak. Csupán ennek az időszaknak az elteltével tért vissza végleg, mint „tisztá”, Phoibos, Delphoiba, a Tempé-völgy szent babérjáról való gallyal és koszorúval; ilyet viseltek később a delphoi fiúk is, utánozva az istent. Ez volt Apollón híres pásztorkorszaka az Amphrysos folyónál. Mialatt Admétosnál szolgált,⁴⁸ a király tehenei ikerborjakat ellettek. Apollón a király számára befogott egy kocsiba egy oroszlánt és egy vadkant egymás mellé, s ezzel nyerte el⁴⁹ Admétos Alkéstist feleségül. Amikor a királynak meg kellett volna halnia, Apollón úgy mentette meg az életét,⁵⁰ hogy leitatta a Moirákat. Amikor a halál másodsor jött el Admétosért, Alkéstis ment el vele a férje helyett, de Héraklés visszahozta. Ez sem ide tartozik tulajdonképpen. Egy másik hagyomány szerint azért kellett Apollónnak Admétosnál szolgálnia, mert megölte a Kyklópsokat, vagy legalábbis fiaikat. Így állt bosszút Zeuson, amiért Asklépiost, Apollón fiát villámával agyonsújtotta. Ezt a történetet hamarosan elmesélem.

5. Apollón és kedvesei

Később úgy mesélték az Admétosról szóló történetet,⁵¹ hogy Apollón azért szolgált nála, mert szerették egymást. Apollónról sok szerelmes történet maradt fenn; a legtöbb közülük, a leghíresebbek, tragikusan végződtek, akár fiú volt az isten szerelmének tárgya, akár lány. Fiútörténetekről épp azért lehetett szó, mert Apollón annak az életkornak az istene volt, melyben a fiúk elhagyták anyjuk oltalmát, s együtt éltek egymással. Fiatalabb évjáraik alá voltak rendelve az érettebb ifjaknak. Egyes idősebb férfiakhoz is csatlakoztak. Az ifjúság múlandó virágának kora volt ez a fiúknál éppúgy, [94] mint a lányoknál. Az elbeszélésekben Apollón szerelme mindkét nemre nézve igen veszélyes.

Hyakinthos mint isteni fiú Adónishoz hasonlítható. Aphrodité bosszút állt az egyik Múzsán - így mesélték⁵² -, aki szidalmazta Adónis iránt való szerelméért. Kleió volt az; ő szülte Hyakinthost Pierostól, a Múzsák atyjától, ahogy Myrrha a saját apjától foganta Adónist. Erató Múza⁵³ és Thamyris, az énekes versengtek a szép fiúért, s egyáltalán, ezzel kezdődött, úgy mondják, a fiúszerelem.⁵⁴ Egy másik elbeszélésből⁵⁵ kiderül, mennyire hasonlított Hyakinthos az ifjú Apollónhoz. Neki is volt, akárcsak Apollónnak, egy vele szoros kapcsolatban álló lánytestvére, Polyboia. Együtt vezették föl őket az Olymposra. Kultuszképéről, melyet a Spárta melletti Amyklaiban tiszteltek, azt beszélték,⁵⁶ négyfülű és négykarú kettős-lényt ábrázolt. A későbbi történetekben Hyakinthos mindig zsenge ifjú, aki a vázaképeken hattyún lovagol. Azt mesélték,⁵⁷ Apollón szerette őt, s együtt gyakorolták a diszkoszvetést. Egy déli órában az isten eltalálta kőkorongjával kedvesét. Az akaratlanul

---

megölt fiú véréből fakadt a Hyakinthos, a jácint sötétkéék virága. Hyakinthos természetesen csak úgy volt „halott”, mint Adónis: isten volt, s egyúttal halottként is tisztelték. Az volt a közhit, hogy virágának hagymájával késleltetni lehet a fiúk kamaszkorát.

Azok közül a fiúk közül, akiket Apollón szeretett, egyet Kyparissosnak, „Ciprusnak” hívtak.⁵⁸ A szép fiúk mindezekben a történetekben magának Apollónnak a hasonmásai. Kyparissos már azáltal is az volt, hogy ő is megölt akaratlanul egy kedves lényt, ahogy Apollón Hyakinthost. A szeretett lény egy szarvas volt, akárcsak Apollón és Artemis szent állatai, melyekről már beszéltem. Hatalmas aranyagancsa volt, homlokán ezüst díszet viselt. Szelíd volt, és Kyparissos szerette őt. Megkoszorúzta, és lovagolt a hátán. Egy forró déli órán a szarvas az árnyékban feküdt, és Kyparissos, az ifjú vadász, közönséges vadnak nézte. Ráhajította dárdáját, és vigasztalhatatlan volt, amikor ráébredt, hogy kedvencét találta el. Meg akart halni, vagy legalább örökké gyászolni a szeretett lényt. Apollón csak egy módot talált arra, hogy segítsen rajta: gyászoló fává, ciprussá változtatta a gyászoló fiút, örökzöld fává, melyben Kyparissos örökké él.

Azoknak a lányoknak a történetében, akiket Apollón szeretett, rendszerint egy vetélytárs is szerepel, néha az istennél szerencsésebb. Már az egyik nagy Apollón-himnusz⁵⁹ vak költőjénél is, akit Homérosszal azonosnak vélték. A szerelmestörténeteket csak később mesélték el kimerítően. Apollón első szerelme a hagyomány szerint⁶⁰ Daphné volt. Neve babérfát jelent. Azt beszélték, Daphné Ladón folyamisten és a Föld leánya volt. Más elbeszélők⁶¹ Péneios folyamistént mondták apjának, a thesszáliai Tempe-völgy urát. Daphné vad szűz volt, akár Artemis, akinek - mint Daphnaiának vagy Daphniának - ugyancsak voltak szent babérfái. Nemcsak Apollón volt Daphnéba szerelmes, hanem egy Leukippos nevű ifjú is,⁶² „a fehérlovú” [95] vagy „a fehér mén”. Leukippos lányruhába öltözött, hogy Daphnét kísérhesse. De fürdéskor leleplezték a lány társnői. Ezért meghalt vagy eltűnt. Amikor Apollón megkívánta Daphnét, a lány a Földanyánál keresett menedéket, s babérfává változott; ettől fogva ez lett az isten kedvenc fája, gallyait viselte koszorúként. Annyi bizonyos, hogy egy fában, mely természetből fogva kétnemű, mint a legtöbb fa, egyesül a két nem a legtökéletesebben.

Egy másik történet⁶³ Dryopéről, Dryops, a „tölgyember” lányáról beszél. Dryopé a Hamadryasok, a tölgyfanímák játszótársnője volt. Apollón a kedvéért legelőbb teknősbékává változott. A nimfák játszottak a különös állattal, és Dryopé a keblébe rejtette. A teknősbéka erre kígyóvá változott. A nimfák ijedten elmenekültek. Apollón fiat nemzett Dryopéval. A lány senkinek sem szólt róla. Férjet választott magának, s a fiát törvényes házasságban szülte meg. Később a Hamadryasok elrabolták Dryopét, és fölvtették maguk közé. Egy másik elbeszélés szerint pedig Apollón farkassá változott,⁶⁴ úgy lépett nászra Kyréné nimfával. A sok szerelmes történet közül, melyek az istennek lányokkal való kalandjairól szólnak, harmadikul a Kyrénéről szóló elbeszélésnek csupán legismertebb alakját mondom el.⁶⁵

Szűzies vadászleány volt, Artemis-szerű alak, egy vízínimfa és Hypseus thesszáliai király lánya; ez utóbbi név az ég magasára, egy égi királyra utal. Azt is mesélték,⁶⁶ hogy két vadászkutyát kapott Artemistől ajándékba. A Pélion-hegy erdeiben élt, s dárdával és karddal védelmezte atyja nyájait a ragadozó állatok ellen. Apollón akkor pillantotta meg Kyrénét, amikor fegyvertelenül birkózott egy oroszlánnal. Elámulva, odahívta a bölcs kentaurt, Kheirónt, közeli barlangjából. Kheirón azt tanácsolta neki, titokban keljen egybe Kyrénével. Így hát színarany hattyúfogatót Észak-Afrikába szöktette a vad szűzet, oda, ahol később Kyréné városát alapították. Libya színarany nászi szobájában teljesült be frigyük. Kheirón azt

---

jósolta, Kyréné isteni fiat fog szülni. Hermés veszi majd pártfogásába s viszi el a Hórákhoz és Gaia istennőhöz. Ők csöpögtetnek majd, elámulva a gyermekén, akit Hermés a térdükre helyez, nektárt és ambrosziát az ajkaira, s teszik halhatatlanná, Zeusszá és szent, tiszta Apollónná, örökkévaló öröme az embereknek, akik szeretni fogják, leghívebb órévé a nyájaknak, Agreusszá és Nomiosszá, vadásszá és pásztorrá, ami Apollón is volt, egyszóval: Aristaioszá, a „legjobb istenné”.

Aristaiosról, erről a második Apollónról és kicsiny Zeusról, azt mesélték,⁶⁷ apja Kheirón barlangjába vitte, hogy a bölcs kentaur nevelje fel. Amikor felcseperedett, a Múzsák készítették elő menyegzőjét - fiáról, Aktaiónról, akit Autonoé, Kadmos lánya szült neki, rövidesen lesz szó -, s a Múzsák tanították meg a gyógyítás mesterségére és a jövődölcse. Csordáik őrzését is Aristaiosra bízták a thesszáliai Phthia vidékén. Amikor a Sirius, a nyári hőség csillagzata lángolt a Kyklasok fölött, s az emberek nem találtak menekvést a dögvész elől, Apollón felszólítására őt hívták segítségül. Ekkor Aristaios [96] atyja parancsára elhagyta Phthiát, és Keos szigetére költözött át. Itt áldozatot mutatott be Zeusnak és a Siriusnak. S azóta az ő kedvéért fújnak az *etésiai*, a passzátszelek negyven napon át. Az ő találmánya volt⁶⁸ a méhkas és a méhészet, a sajtkészítés és az olajprés. Úgy mondják, ő vetett először tört a farkasoknak és a medvéknek, s ő szabadította meg Szardínia szigetét a vad madaraktól.

6. Asklépios születése és halála

Az isteni orvos és gyógyító isten, Asklépios születésének történetét is Apollón szerelmei közt legjobb elmesélni. Apollón maga is orvos volt, s gyógyító művészete csak akkor mondott csődöt, ha ő maga ölt. Homéros⁶⁹ Paiéónnak nevezi az istenek orvosát, aki meggyógyítja a halhatatlanokat, ha megsebesülnek. „Paiéon” Apollón egyik mellékneve volt. Asklépios, aki a halandókat gyógyította, sőt életre is keltette a holtakat, olyan volt, mint Aristaios: egy második Apollón, akit Apollón fiának tartottak, de Zeusnak is hívták, tekintet nélkül arra, hogy halálát a szóbeszéd szerint Zeus okozta, amiről még lesz később szó.

Egy régi történet⁷⁰ leírja egy istennő nászát az észak-görögországi Boibéis-tó partján. A tó neve az ott beszélt nyelvjárásban Phoibé tava. Magát az istennőt Brimónak, „az erősnek” is nevezték. A történet szerint, melynek részletei titokban maradtak, szeretője Hermés volt, egy phallikus isten, a régi időkben egyszerűen csak egy phallos. Még mindig a régi időkben, de már hősmondai megfogalmazásban meséltek egy másik násztörténetet is, mely ugyancsak a Boibéis-tónál játszódott le.⁷¹ Egy szűz mosta lábát a Boibéis-tóban, Phlegyas, a „tűzvörös” király leánya, akinek a nevét már említettem Apollón ellenségei közt. A lányt Korónisnak hívták, „varjúlánynak”. Apollón egy fiút nemzett vele, ő azonban Iskhyst választotta férjéül, Elatos, a „fenyő-ember” fiát. Az Iskhys név az erővel rokon jelentésű, azért fordították a latinok⁷² Valensszel; egy másik változat őt tartotta Korónis isteni gyermeke apjának. Az a történet,⁷³ amelyben Apollón az apa, úgy folytatódott, hogy a holló, mely akkor még nem fekete volt, hanem fehér, Apollón kedvenc madara, hírül vitte az istennek Korónis és Iskhys menyegzőjét. Apollón első haragja a hollót sújtotta: azóta fekete. Korónis megbüntetéséről és Asklépios születéséről szól a következő elbeszélés.⁷⁴

A lány már magában hordta az isten tiszta magját. Ekkor egy vendég érkezett Arkádiából, Iskhys nevezetű, Elatos fia. Korónis nem bírt ellenállni neki, s titokban, apja tudtán kívül az övé lett. Hűtlenségéről tudomást szerzett Apollón. Elküldte testvérét Lakereiába, a fecsegő varjak városába, mint neve mondja, a Boibéis-tóhoz, ahol Korónis lakott. Artemis megölte

---

nyilaival a lányt, és vele együtt igen sokat a Phlegyai törzs lányai közül: pusztító nagy vész lehetett, s temérdek mágyán égtek a holtak hamvai. Már nyaldosták a lángok Korónis holttestét, amikor Apollón fölkiáltott: „Nem tűröm, hogy [97] a fiam is elpusztuljon anyjával együtt!” Kivette Asklépiost anyja testéből, s Kheirón kentaurhoz vitte fiát. Az megtanította a gyógyítás mesterségére.

Más elbeszélések keringtek Epidaurosban, Asklépios híres kultuszhelyén, ahol oly sok beteg gyógyult meg azáltal, hogy a templomban aludt. Ezek a történetek mit sem tudtak Korónis hűtlenségéről és haláláról. Inkább az a hagyomány maradt itt fenn,⁷⁵ hogy volt az isten anyjának még egy másik neve is: Aiglé, „a fényes”. Apja Phlegyas volt, anyja Erató Múza egyik leánya. Az isteni gyermek születésénél, ami a szentélyben történt, Artemis és a Moirák segítettek. Azt beszélték,⁷⁶ Phlegyas, harcias természetéhez híven, gonosz szándékkal érkezett a Peloponnésosra: ki akarta kémlelni az országot, hogy később elfoglalja. Vele jött Korónis, aki már akkor, apja tudtán kívül, teherben volt Apollóntól. Epidauros földjén szülte meg Asklépiost, és kitette a hegyre, amelyet azelőtt Mirtus-hegynek, később Mellbimbó-hegynek hívtak. Egy kecske szoptatta a gyermeket, s egy juhászkutya őrizte. Aresthanas, a pásztor, észrevette, hogy eltűnt a két állat, s keresésükre indult. Így talált rá a gyermekre, s magával akarta vinni. De amikor a közelébe ért, látta, hogy villámszerű ragyogás veszi körül a csecsemőt. Fölsimerte isteni voltát, s visszahúzódott szent félelemmel. Azonnal elterjedt a híre, hogy ez a gyermek orvosságot fog találni minden betegség ellen, s föl fogja támasztani a holtakat. Asklépios szent állatává lett az apollóni kígyó mellett a kutya is.

Híre se hallatszott soha, hogy Asklépios Epidaurosban holtakat támasztott volna föl. Viszont különböző elbeszélésekben több hősről esik szó, akiket visszahívott az életbe, köztük Hippolytost is, a szűzies Artemis istennő kedvencét. Zeus azonban, azt mesélték, az egyik halott föltámasztása miatt haragra gyúlt. Villámával agyonsújtotta az isteni orvost. Apollón bosszút állt a fiáért, és rakásra ölte a Kyklópsokat. De mindez csak utólagos magyarázat arra, hogy az isten Admétosnál szolgált - amivel Delphyné megölését kellett levezekelnie.

7. Elbeszélések Artemisről

Nyilván emlékszünk rá, hogy a Nagy Istenanyát, aki anyasága mellett erősen androgyn volt, Kisázsiaiban Nagy Artemisnek is hívták. A mi Artemisünket sosem nevezték „Anyának”, noha éppoly közel állt anyjához, Létóhoz, mint testvérehez, Apollónhoz. Számunkra szűzies volt, de szigorúságában és vadságában volt valami fiús is; ez jellemző az olyan korú lányokra, amilyenek pártfogása alatt álltak. Azt mesélték,⁷⁸ atyjától csupa kilencéves társnőt kért. Ebben a korban szokták a lányok elhagyni anyjukat, és Artemis szolgálatába lépni; a régebbi időkben alighanem mind ezt tették, később csak egyesek, akiket erre külön kiszemeltek. Az istennő szolgálatában maradtak, míg menyasszony-korba nem jutottak. Artemis kis szolgálóit Athénben *arktoinak*, medvéknek hívták. Valaha magát Artemist is nőstény medvének [98] tarthatták, vagy pedig - Görögország egy régebbi, délibb állatvilágának megfelelően - nőstény oroszlánnak.

Sok történet maradt fenn róla, a szűzies vadásznőről és szűzi társnőiről, akik kísérték. Jaj volt a férfinak, aki őket fürdésnél a vad patakokban és csendes tavakban megpillantotta! Így a krétai Siproités⁷⁹ nővé változott, mert látta a fürdőző Artemist. Híres az Aktaiónról, Aristaios és Autonoe fiáról szóló történet:⁸⁰ Autonoe testvére Semelé volt, Dionysos anyja. Aktaión szenvedésének történetét különféleképp mesélik. A legismertebb formája szerint az ifjú, akit Kheirón vadásznak nevelt, meglepte Artemist fürdés közben. Az istennő büntetésből

---

szarvassá változtatta; különben kedvenc állata volt, most áldozata lett. Aktaión ötven kutyája széttépte átváltozott gazdáját, s Autoonoéra várt a gyötrelmes feladat, hogy fiának csontjait összeszedje. Minden bizonnyal régebbi eredetű az az elbeszélés, melyben Aktaión egy szarvas bőrét álruhaként magára öltve közeledett Artemishez. Később úgy mesélték, hogy a szilaj vadász meg akarta erőszakolni Artemist, vagy hogy Semelét kívánta meg, akit Zeus szeretett, s Artemis volt az, aki egy szarvas bőrét dobta vállaira. Mindegyik elbeszélésben széttépték.

Egy másik eseménynek, ugyancsak Artemis köréből, az istennő egyik társnője volt szenvedő hősnője; Kallistónak hívták. A *kallisté*, "a legszebb" melléknévnek - mellyel magát Artemist jelölték - tulajdonnévi alakja ez. Azt mesélték,⁸¹ Kallistó nimfa Artemis kíséretéhez tartozott, vadász nő volt, és ugyanolyan öltözetben járt, mint az istennő. Megesküdött, hogy szűz marad. Apját az elbeszélők különféle neveken emlegetik; ilyen Nykteus, „az éjszaka férfia”, Kéteus, „a tengeri szörny férfia”, vagy Lykaón, „a farkasszerű”; maga a lány is különböző neveket viselt, szerepelt Megistó,⁸² „a legnagyobb” néven, vagy Themistóként,⁸³ ami a Themis név alakváltozata. Zeus elcsábította, egy latin költő szerint Artemis alakját öltve magára.⁸⁴ Hiszen a régi történetekben Artemis még medve alakú volt, s Zeus medveként egyesült Kallistóval. Eredetileg állat-nász volt. Így is beszéltek róla;⁸⁵ állat alakban osztotta meg Kallistó Zeusszal az ágyát. Későbbi változatok szerint Artemis fürdőzéskor fölfedezte, hogy társnője várandós, és haragjában nőstény medvévé változtatta. Az istennő állítólag meg is ölte a bűnös lányt. De Kallistó végül fölkerült az égre mint „Nagymedve”,⁸⁶ miután egy fiát szült Zeustól, aki Árkádia lakóinak ősapja lett. Neve, Arkas, a medve, *arktos* szóval függ össze. Más hagyomány szerint⁸⁷ Kallistó ikreket hozott a világra: Arkast és Pánt, bakkecskelábú istenét ugyanannak az Árkádiának, melynek Vadságához és lakóinak ősi jellegéhez ilyen istenek és ilyen ősök illettek. [99]

8. Britomartis története

Britomartis története is Artemisről szóló elbeszélés. Ezen a néven szólítottak a krétaiak saját nyelvükön egy isteni leányt, akit Artemis különösen szeretett. A Britomartis szó jelentése⁸⁸ kréta nyelven „édes szűz”. A nagy sziget más tájain Diktynnának, „a Dikté-hegység istennőjének” hívták. Ez a „háló” görög nevével - *diktys* - cseng össze, és Britomartis istennő történetében csakugyan szerepet játszik a háló.

Azt mesélték:⁸⁹ Britomartis Zeus leánya volt Krétán, nimfa és vadász nő. Minós, Zeus fia, belészeretett. Úzóbe vette a vad leányt Kréta hegyein át. Hol a tölgyesekben, hol a lapályokon rejtőzött el a nimfa. Minós kilenc hónapig követte nyomon. A Dikté-hegység egyik meredek szikláján csaknem megfogta. A lány ruhája fennakadt egy mirtuszágon, de ő maga a szirtről a tengerbe ugrott, a halászok hálójába, akik kimentették. Artemis istennői rangra emelte őt.

Aigina lakóinak elbeszélése szerint⁹⁰ Britomartis egy halász csónakján Aigina szigetére érkezett. A halász, név szerint Andromédés, meg akarta őt erőszakolni, de az istennő eltűnt az erdőben; mert már akkor is erdő borította a hegyet, melyen ma a szentélye áll. Csakhogy Aiginán már nem Britomartisnak hívják, hanem Aphaiának, mert hirtelen láthatatlanná (*aphanés*) vált. Ez a magyarázat biztosan nem helyénvaló, mert a két szó nincs rokonságban egymással. De az Aphaia-templom, Aigina egyik déli előhegységén, mindmáig látható.

9. Apollón és Artemis jelzői

Apollón és Artemis néhány jelzőjét és melléknevét már beleszőttem az előadott történetekbe. A még nem említettek közül egyik-másik voltaképpen már meg is kapta magyarázatát: például a Delphinios, mely a delfinekhez kapcsolja Apollónt - emlékszünk rá, hogy maga Apollón fölvette szent állata, a delfin alakját. Igen sok más jelzőjét is ismerjük, de csak kevés utal ismert elbeszélésekre és leírásokra.

Egy himnusz leírja,⁹¹ hogy Apollón, aki első ízben kifeszített íjjal érkezett Delphoiba, hogyan jelent meg ott más alkalommal illatos, hosszú köntösben. Lanttal kezében lépett elő, majd egy szempillantás alatt az Olymposon termett, az istenek gyűlésén, akiknek nyomban kedvük kerekedett a muzsikára és énekre. A Múzsák váltakozó énekben dicsőítették az istenek halhatatlan ajándékait és a tudatlan és gyarló emberek szenvedéseit. Kilenc istennő: a Kharisok és a Hórák, Harmonia, Hébé és Aphrodité körtáncot lejtettek, egymás csuklóját fogva. Artemis is beállt a táncolók közé, s velük játszott Arés és Hermés is. Apollón a lantot pengette hozzá, szépen és fenségesen lépkedett, fénysugaraktól körülragyogva. Csillogtak a lábai és a köntöse. [100] Így jelent meg mint *Musagétés* és mint *kitharódos*, mint „a Múzsák vezetője” és mint „kithara-énekes”. Régi elbeszélőink és költőink szerint a napsütés is hangokká változott. „Az egész természetet harmóniába hozta - így énekelt az egyikük⁹² - Zeus fenséges fia, Apollón, egybefogva a kezdetet és a véget, s a fényes napsugár a lantverője.”

Artemis se volt mindig csak a vadász, aki szelíden gyilkoló nyilait lőtte a halandó asszonyokra és vadállatokra. Olyan mellékneveken is tisztelték, melyek elárulják, hogy különös táncosnők és táncosok táncaiban lelte kedvét. Mint Karyatis, élvezte a Karyatidák- a Karyai, vagyis diófa-falubeli lányok - eksztatikus körtáncát, akik zöldellő nádból font kosarakat hordtak a fejükön, mintha táncoló növények volnának. Artemis Kordaka tiszteletére táncolták a férfiak a kordax-táncot, nőies mozdulatokkal. Az ő tiszteletére történt az is, hogy lányok phallost kötözték magukra, amit egyébként a komédiában a színészek tettek. Egyik ünnepén a férfiak szarvasagancsot hordtak a fejükön. Phallikus álarcos táncosok tisztelték az istennőt Korythalia néven. Ez a jelzője ugyanazt jelenti, mint Daphnaia: „babér-leány”. Voltak a holdra vonatkozó elnevezései is - például Hégémoné és *keladeiné* -, amiket a Kharisokkal együtt viselt; ezeknek jelentését már ismerjük. Amikor ragyogott a hold, Artemis jelen volt, s táncoltak az állatok és a növények. [101]

IX. Héra, Arés és Héphaistos

Itt az ideje, hogy Héra fiairól, Arésről és Héphaistosról szóljak. Homéros szerint mindketten fiai voltak Zeusnak is, Hésiodos szerint csak Arés volt az. Zeus mégis azt mondta róla Homérosnál,¹ hogy gyűlöli, mert csak a viszályban, háborúban és ütközetekben leli kedvét (amit egyébként csaknem ugyanígy el lehetett volna mondani Pallas Athénéről is), anyjához, Hérához hasonlít, és tulajdonképpen oda való, ahová a titánok: a Tartaros legmélyebb mélyébe. Arés azonban, ahogy Homéros leírja,² anyjához is hűtlen volt. Nem ismert Themist, és ha kedve szottyant, az ellenségnek segített. Óriási alakja, amikor³ Athéné egy kővel eltalálta, s méltóságából kivetkőzve hevert ott, hétszáz lábnyi hosszú volt. Amikor megsebesült,⁴ ő, „az érc Arés”, úgy üvöltött, mint kilenc- vagy tízezer férfi a hadban. Héphaistos sem jelent meg valami méltóságteljesen Homérosnál. Tudjuk, hogy sántított, és hogy inkább hasonlított törpéhez, mint óriáshoz; viszont legalább mestere volt a kézművességnek, és békeszerző a szülei közt. Megneveltette az isteneket az Olymposon,⁵ s

---

ezzel elsimította a veszekedést. Abból, ahogyan Homéros a két testvért lefestette, láthatjuk, mennyire gyűlölte legnagyobb költőnk a háborút és a civódást. Alighanem neki köszönhető, hogy olyan keveset tudunk Arésről: tulajdonképpen csak annyit, hogy Hérától származik, és a vad Thrákiával van szorosabb kapcsolatban. Nevét, mely amúgy is az „átok” jelentésű *ara* szóval csengett össze - bár egyszerismind „imádságot” is jelent -, szinte csak szinonimaként használták a háború szó helyett, s azok az elbeszélések, melyek az istent egykor személyesebben, talán gyermekként is bemutatták, feledésbe merültek.

Gyermekként jelenik meg az etruszkok ábrázolásain, akik nyilván régi mestereinktől vették hozzá a mintát. Apa nélküli fogantatásának története is csak a rómaiaknál maradt fenn. Ők nyilván nem maguk találták ki, minthogy épp az ilyen elbeszélések voltak jellemzők Héra istennőnkre. Hiszen apa nélkül született Typhón is, akiről, mint Héra egyik fiáról, nem szabad itt megfeledkeznünk. Legjobb lesz, ha épp vele kezdem, mert most Héráról mint anyáról lesz szó. Az ő alakja fűzi össze a következő történeteket.

1. Héra teherbe esései

Emlékezhetünk rá, hogy Héra a delphoi nőstény sárkányra bízta, melyet később Apollón megölt, Typhaón nevelését; Typhaónét, akit az istennő férje iránti haragjában hozott a világra, amikor Zeus Pallas Athénét szülte. Haragvón szólt ekkor Héra - így mesélik⁶ - az összegyűlt halhatatlanokhoz:

„Hallgassátok meg, mindnyájan, istenek és istennők, mire vetemedett Zeus, hogy megcsúfolja a becsületem! Ő kezdte, miután engem feleségül [102] vett. Nélkülem szülte most Athénét, aki kiválik az összes halhatatlanok közül, míg az én fiam, akit szültem, Héphaistos, a legnyomorúságosabb mindnyájunk közül. Én magam a tengerbe dobtam, de Thetis, Néreus leánya elkapta és fölnevelte a testvéreivel - jobb szolgálatot is tehetett volna nekünk! Te rettenetes és ármányos! Hogy merészelted Athénét szülni? Nem szülhettem volna meg neked én? Hisz állítólag én volnék a feleséged. Most én is csinálom valamit, hogy legyen egy fiam, aki kiválik az istenek közül! Anélkül csinálom, hogy ágyadat és ágyam meggyaláznám, de anélkül is, hogy bemennék hozzád. Távol tartom magam tőled, és a többi istenekkel tartok!”

Ezután Héra a többi istenektől is visszavonult, imádkozott, és tenyerével a földre ütött:

„Hallgassatok meg, Gaia és Uranos, te odafent, és ti titánok, akik lent a Föld alatt, a Tartarosban tanyáztok, ti, akiktől az istenek és emberek származnak: hallgassatok rám mindnyájan, és adjatok nekem egy fiat, aki nem gyengébb, mint Ő maga! Amennyivel Zeus hatalmasabb volt Kronosnál, annyival hatalmasabb legyen nála ő!” Erős kézzel ráütött a Földre. Megrándult Gaia, az élet forrása, és Héra örvendezett, mert sejtette, hogy sikerült. Ekkortól fogva egy egész éven át nem feküdt le Zeus mellé, s nem is ült melléje a helyre, ahol azelőtt vele tanácskozni szokott. Templomaiban maradt, és élvezte az áldozatokat. Amikor egy év után eljött az órája, szült valamit, ami sem az istenekhez nem hasonlított, sem az emberekhez: Typhaónt, a rettenetes csapást a halandókra. Héra Delphoiba vitte őt, s a nőstény sárkány elvállalta.

Arés fogantatásának története, ahogy egy latin költő elbeszéli,⁷ hasonlóan hangzik, és mégis másképp. Itt Gaia istennő abban az alakjában jelenik meg, melyben a növények, s főképpen a virágok anyja volt, akit a rómaiak mint „virágistennőt”, Flora néven imádtak. Ő maga beszél, és csaknem ugyanazt a történetet mondja el, amit már hallottunk. Az istenek királyának felesége a már ismert okból meg volt sértve, s meg akart próbálni mindent, hogy férje nélkül

---

teherbe essen. Már útban volt Ókeanos felé, hogy tőle kérjen vigaszt és tanácsot, de az említett nagy istennő palotájánál megállt, s az egy növényt adott neki - eszerint az elbeszélés szerint egy virágot, egy másik szerint⁸ egy füvet -, egy csodaszert, melynek érintése termékennyé teszi a terméketlen lényeket. Megérintette a növényt az istennőt, s az teherbe esett. Várandósan Thrákiába vonult vissza, és megszülte fiát, a hadistent.

Héphaistos szülése az elbeszélés szerint, amit maga Héra adott elő, nem apátlan szülés volt, csak torzszülés, és - mint még hallani fogjuk - koraszülés. A történet nem hangzik kevésbé réginek, és ugyanúgy illik is a nagyon régi-régi időkhöz, mint a férj nélküli fogantatásról szóló. Hésiodos ez utóbbit részesítette előnyben, amikor arról számolt be,⁹ hogy Héra versengeni akart férjével, s így szülte egymaga a legügyesebb mestert Uranos utódai közül. Már itt rátérhetnék a Héphaistosról szóló történetekre, ha nem maradt volna [103] némi nyoma egy Aréshez fűződő régi elbeszélésnek. Ezzel kapcsolatban még egy nagyon régi, archaikus mitológiai motívumról fogok bővebben szólni, mely nemcsak a mi mitológiánké: az isteni ikrek motívumáról.

2. Arés és az Alóadák

A Dioskurosok, Kastór és Polydeukés, Léda fiai, nem az egyetlen ikerpár mitológiánkban. Hogy a pár félig alá volt vetve a halálnak, vagyis kapcsolatban állt az Alvilággal, nem mond ellen annak, hogy mindkét testvér isteni lény volt. Tetteik mégis inkább a hősmondába tartoztak, mint a mitológiába. Más, eredetileg isteni ikerpárok egészen a hősmondába kerültek, mint például Aphareus fiai, Idas és Lynkeus, a Dioskurosok ellenfelei. Archaikus pár volt az *Aktorióne Molione*, "Aktór és Molioné két fia", egy ezüsttojásból kikelt, összenőtt két hérószfiú,¹⁰ akiket Héraklés lesből megölt. Anyjuk állt bosszút értük; viszont anyjukért álltak bosszút a thébai Dioskurosok, Amphión és Zéthos, Zeus és Antiopé fiai, és pedig egy másik asszonyon, aki anyjuk helyére tolazkodott. Ezeknek az archaikus, eredetileg isteni ikerpároknak a sorába tartoztak az *Alóadai* vagy *Alóeidai* is, akiknek Arés csaknem áldozatul esett, s akiket a mostohaanyjuk árult el.

Ezt mesélték:¹¹ Ótos és Ephialtés ikerfiúk voltak, akiknek rövid életet szabott ki a sors. Apjuk, Alóeus neve a „kerek hely”, „kerek korong” jelentésű *alóé* és *halos* szóval függ össze. Anyjuk, Iphimedeia azt mondta, Poseidóntól esett teherbe. Szerelmes volt¹² az istenbe, állandóan a tengerhez járt, s kezével vizet merített keblébe, míg Poseidón ikreket nem nemzett vele. A legszebb fiúk voltak, csak a híres vadász, Órión volt náluk szebb, akiről még lesz szó. Az életadó Föld óriásokká növelte fel őket. Kilencéves korukban már kilenc rőfnyi szélesek voltak, és kilenc ölnyi magasak. Pontosabban szólva,¹³ havonta kilenc ujjnyit nőttek. Hadat üzentek az olymposi isteneknek, s azt tervezték, hogy az Ossa-hegyet fölrakják az Olymposra, a Péliont az Ossára, s így fölhágnak az égbe. S keresztül is vitték volna tervüket, ha ifjúvá serdülnek. De Apollón idejekorán megölte őket. Egy másik változat szerint¹⁴ csak ők maguk ölheték meg egymást. Amikor épp el akarták rabolni Hérát és Artemist, egy szarvasüő ugrott kettejük közé, Artemis küldte, vagy ő maga volt az¹⁵ állat alakban. Az ikrek dárdájukat a szarvasra hajították, s kölcsönösen eltalálták egymást. Így jutottak le az Alvilágba, ahol egy-másnak hátat fordítva kötözték őket egy oszlophoz: az oszlopon a Styx nevű szörnyű bagoly ült.

Az Alóadák egyik vakmerő tette¹⁶ volt az is, hogy elfogták Arést s egy ércedénybe zárták - olyan edénybe, amit különben agyagból készítenek nálunk. Tizenhárom hónapig volt az edényben az isten, s tán el is pusztult volna ott, ha az ikrek mostohaanyja, Eriboia, el nem

---

árulja Hermésnek, hol rejtőzik az elveszett. Erre Hermés kilopta a foglyot, aki már csaknem [104] belehalt szenvedéseibe. Alighanem még Arés is serdületlen fiú volt akkor, az Alóadákkal egyidős. Az említett etruszk képeken a fiúkat egy edény szélén látni, amiben tűz lobog: nyilván egy beavatási szertartás előkészületeiben vesznek részt. Az elbeszélés folytatása,¹⁷ mely szerint Arés Naxos szigetén egy „vasevő kőbe” rejtőzött, Kelmist, a Daktylos-fiút idézi emlékezetünkbe, akit két fiútestvére úgy gyötört és tisztított meg, mint üllőn a vasat. Arés neveltetéséről és nevelőjéről, Priaposról, aki őt előbb a tánkra tanította, és csak azután a háborúra, később mesélek majd.

3. Héphaistos zuhanása és neveltetése

Gyakrabban szerepel Arés a Héphaistosról szóló elbeszélésekben. Közös esetük Aphroditével ismeretes; egy másik az anyjukkal, Hérával - megint egy kettejük között álló asszonnyal - még ezután következik. A történet előzményét, Héphaistos korai s egyébként is rosszul sikerült születését már említettem. De meg kell pontosabban mondanom, miről volt szó tulajdonképpen. A gyermek születésénél fogva mindkét lábára sántított, mert talpa és lábujjai hátrafelé állottak, nem lehetett járni rajtuk, csak előre hengergetni az egész testet. Régi vázaképeken világosan fölismerhetjük a torzulást, és arról is értesülünk, hogy Héphaistosnak egy egész napra volt szüksége ahhoz, hogy - az égen forgó tűzkerék gyanánt - földet érjen, amikor ledobták az Olymposról. Születése túl korán történt, mert abba a háromszáz esztendőbe esett, mely alatt Héra csak titkon érintkezett Zeusszal. A torzulás a koraszülés eredménye volt, s a férj nélküli fogantatás csak ennek leplezésére szolgált, mint egyesek mondják,¹⁸ mások szerint viszont¹⁹ Héphaistos Héra combjából született. Homéros magával Héphaistossal mondatja el²⁰ - s szavai nem leplezik a fiú fájdalmát -, hogyan iparkodott Héra rejtegetni torzszülöttét. Ugyanezt vallotta az istennő is. A tengerbe dobta a gyermeket. Rosszul járhatott volna, ha Eurynomé és Thetis fel nem fogja ölébe a lezuhanót. Kilenc évig maradt Héphaistos a két istennőnél, s az Ókeanos egyik barlangjában csatokat és boglárokat, fülbevalókat és láncokat remekelt nekik. Senki sem tudott róla, sem isten, sem ember, csak megmentői, a két tengeristennő. Héphaistos egy másik zuhanásáról is mesélt²¹ Homérosnál. De talán ugyanaz a történet volt, csak más indokolással. Segíteni akart anyjának Zeus ellen, de apja fölkapta a sarkánál fogva, s ledobta fiát az istenek palotájának szent küszöbéről. Egész napon át zuhant Héphaistos. A lehanyatló nappal ért földet, szinte lélegzet-fogytán, Lémnos szigetén. Egy barbár törzs találta meg, mely később tisztelője lett a szigeten, a sintisiek, s ők ápolták. Akkor történt ez,²² amikor Zeus felfüggesztette a feleségét egy arany kötélre ég és föld között, mert gyűlöletével üldözte Héraklést. Béklyóban volt Héra mindkét keze, lábain két üllő függött. [105]

Mindjárt szó lesz Héra másik megkötözéséről: mert Héphaistos is megkötözte, hogy eltaszításáért bosszút álljon. De nem minden történetben taszította el az anyja. Azt is mesélték,²³ hogy Héra a fiát születése után Naxos szigetére vitte, Kédalióhoz, hogy nevelje föl s tanítsa meg a kovácmesterségre. Kédalió a Kabirokhoz hasonló alak volt. Neve "phallikust" jelent. A Kyklópsok közé is szokás sorolni, akik aránylag későn lettek Héphaistos kovácssegédei: csak amikor az elbeszélések összefüggést teremtettek közte és a nagy nyugati vulkánok, az Etna és a Vezuv közt. A föld tüzeinek lémnosi forrásánál, a kicsiny Mosykhlos hegyen, Kabirok voltak a fiai, akiket Kar-kinoinak, „Rákok”-nak hívtak.²⁴ Héphaistost a föld alatti tűz istenének tartották. Nyelvünkön *héphaistos* egyszerűen tüzet is jelentett. Kédaliónról az Órión csillagképről szóló elbeszélésekben lesz még szó.

---

4. Héra megkötözése

Egy régi történet mondta el, hogyan kötözte meg Héphaistos Hérát; olyasfajta történet, amilyen az Arés és Aphrodité megkötözéséről, vagy a Hermés első lopásairól szóló, mely rövidesen sorra kerül; ezek az elbeszélések ravasz istenek fondorlatos tetteiről szóltak, többnyire abból az időből, amikor még nem tartoztak az olymposi istencsaládhoz, noha Zeus és Héra már ott uralkodott. Később csatlakoztak hozzájuk fiú- és lánytestvéreik. Zeus leánya, Pallas Athéné, és a fia, Apollón, már részese lett a legfőbb hatalomnak. Létó a fiával, Artemis a testvérével került az Olymposra. A nagy Aphrodité istennő ott volt, s Arés és Dionysos is, Héphaistos viszont távol tartotta magát; mindjárt elmondom, miért. Hermésről nem történik említés ebben az elbeszélésben. Soha nem állapították meg végérvényesen, és mellékes is, hogy ezek az utóbb említett ifjabb istenek milyen sorrendben vétettek föl az olymposiak sorába.

Tehát azt mesélték,²⁵ hogy Héra szégyellte torzszülöttét, eltaszította magától Héphaistost, és anyaságát titkolni próbálta, s fia haragudott rá ezért. Állítólag mint híres mester megbízást kapott, hogy trónokat készítsen az olymposiak számára. Mindenesetre küldött egy trónt Hérának. Az megörülve a szép ajándéknak, nyomban ráült a trónra, s azonnal oda volt kötözve finomszálú kötelekkel. Sőt, a trón fölemelkedett a rákötözött istennővel, s a levegőben lebegett. Senki sem bírta Hérát megszabadítani, s nagy volt az istenek megdöbbenése. Fölismerték Héphaistos cselét, s elküldtek érte, jöjjön és szabadítsa meg anyját. A ravasz mester dacosan azt felelte, hogy nincs anyja. Erre mindnyájan hallgattak az istenek tanácsában, és nem tudták, hogyan lehetne Héphaistost az Olymposra vinni. Arés vállalta a feladatot. De kénytelen volt Héphaistos tüzétől elmenekülni, s rútol összeverve érkezett vissza. Egy régi vázaképen látni, hogyan játszották el a két testvér cívódását megkötözött trónoló anyjuk körül a komédiaszínpadon: lándzsával [106] harcoltak egymás ellen, Arés a hadisten egyik ismert nevén, mint Enyalios, Héphaistos pedig Daidalos néven, ami arra utal, hogy az e nevet viselő athéni mester eredetileg azonos volt vele. Hogy a történet hogyan folytatódott Arés veresége után, azt nemcsak szavakban írták le, hanem pompás festményeken is ábrázolták, melyekkel régi mestereink igen sok vázát díszítettek. Dionysosnak, Zeus és Semelé fiának sikerült a furfangos fickót előállítani. Borral kínálta, melynek hatását Héphaistos nyilván nem ismerte még, s miután lerészegedett, fölültette őt egy öszvérre, és mintegy diadalmenetben vezette föl az Olymposra. Az istenek bizonyára jót nevettek, amikor az ittas mestert megpillantották. De annyira mégse volt részeg, hogy anyját ingyen oldozza fel. Az ár, amit kért, az Aphroditével vagy egy másik istennővel való házasság volt, s ez utóbbiról is meséltem már: Pallas Athénére fáj a foga. Azt is tudjuk, hogy nem lett éppen boldog az istennővel. De Héra megszabadult.

5. Héra, Ixión és a Kentaurok

Észrevehettük, hogy Héra, amikor Zeus nélkül kívánt gyermeket, mégis vigyázott arra, hogy meg ne gyalázza férje ágyát. Különösen hangsúlyozta ezt. A házasságnak az a formája, amit házasságistennőnként oltalmazott, a monogámia volt, illetve - a nő szemszögéből nézve - önmagának kiegészítése egyetlenegy férfi által, és pedig úgy, hogy a férjnek is ő legyen az egyetlen felesége. Innen ered a féltékenysége és gyűlölete azok ellen a fiak ellen, akiket más nők szültek Zeusnak. Zeus viszont vallásunkban nemcsak házasság-isten volt. Az élet másik,

---

nem-anyai eredetét képviselte: az apai eredetet úgy is, mint a magasabbrendűt, mely nincs egyetlenegy nőhöz kötve, s ahol az apa a nővel - kiváltképpen egyetlenegy asszonnyal - soha nincs szolgálai viszonyban, mint például a Daktylosok a Nagy Anyával, hanem isteni ajándékként adja mindnek az utódokat. Héra valószínűleg megőrzött a korábbi, Olympos előtti időkből valamilyen kapcsolatot a Daktylos-szerű lényekkel. Azt mesélték,²⁶ házasság előtti korszakában megerőszkolta egy gigász, Eurymedón, s fiat fogant tőle. Ez a fiú nem Héphaistos volt, hanem a hozzá igen közel álló Prométheus. S voltak elbeszélések arról is, hogy Zeus feleségét - föltehetően a férjétől való elszakítottága sötét időszakában, amikor Ókeanoshoz ment látogatóba, vagy a titánokhoz az Alvilágba - phallikus lények : szilének támadták meg, ahogy híres Paestum melletti templomának ábrázolásain és vázaképeken máig is látható.

Egy másik hasonló történet²⁷ az égben játszódott le, s hőse a lapitháknak, Thesszália ősidőkbeli lakóinak a királya, Ixión. Ixión apja állítólag Arés volt, vagy Phlegyas, az ismert szentségtörő; de más neveket is említettek. Ixión földi feleségét Diának hívták, ami csupán Hébének, Héra leányának másik neve, sőt, valószínűleg magát Hérát is jelölheti, mert a *dia* szó jelentése [107] „a Zeushoz tartozó”, „az égi nő”. Ixión gazdag jegyajándékot ígért apósának, Déioneusnak, „a pusztítónak”. Amikor azonban elment az ígért adományért, veje vékony deszkával és porral elfedett tüzes árkot készített számára, s apósa bele is esett. Ixión volt az első, aki ily módon behozta a rokon-gyilkosságot az emberek közé. Utána téboly szállta meg, és senki sem akarta gyilkosságától megtisztítani, sem isten, sem ember. Végül maga Zeus könyörült meg rajta, s nemcsak hogy feloldozta bűne alól, hanem föl is vette az égbe, vendégének fogadta, és halhatatlansággal ajándékozta meg. Ixión a palotában, ahol vendégeskedett, megpillantotta Hérát, és megkívánta szerelemre. Héra elárulta ezt Zeusnak. Az elkészítette ködből feleségének hasonmását, hogy megtudja az igazságot. Ixión megölelte a felhőt, mely Héra alakját viselte, s egy gyermeket nemzett vele, félig embert, félig lovat. Zeus azonban, haragra gyúlva Ixión kettős vétken, egy szárnyas tüzes kerékhez kötötte a bűnöst, amit örökös örvény hajt forgatva a levegőégen át, s közben a bűnhődőnek e szavakat kell ismételtetnie: „Jótevődnek hálával tartozol!” A büntetést később áthelyezték az Alvilágba. Az egész történetben könnyen fölismerhetjük egy régebbi, vad napisten megbüntetését, akit Zeus uralma alatt meg kellett zabolázni.

Ixión a felhővel Kharisok nélkül - vagyis Aphrodité nélkül - nemzett; Héphaistos fogantatásáról is ezt mondták.²⁸ Fia, egy Kentauros nevű két-alakú lény, a hagyomány szerint²⁹ kancákkal szeretkezett a Pélion hegyén. Állítólag ez volt a kentaurok eredete, a vad erdőlakóké, akiknek négy lábú lótestéből emberi felsőtest emelkedett ki. Ők voltak a lapithák veszedelmes szomszédai. Ezeknek súlyos küzdelmet kellett vívniok, amikor a kentaurok el akarták rabolni asszonyaikat - ez a híres eset Peirithoos és Hippodameia menyegzőjén történt, és a hősmondába tartozik. Ixión fiának mondták Kheirónt is,³⁰ a legigazabbat a kentaurok közül,³¹ akit már több ízben említettem. Ő nevelte fel a Pélion csúcsa alatt egy barlangban az istenek fiait és a hősöket, elsősorban az isteni orvost, Asklépiost, minthogy ő maga volt az első orvos és a füvek ismerője. Azt is mondták,³² Kronos nemzette őt ló alakban, Philyrával, Ókeanos egyik leányával, akinek a neve „hársfát” jelent. Egy régi vázaképen csillagos köpenyben jelenik meg, vállán egy kitépelt fa a vadászszákmányával, mellette a kutyája: bős vadász és sötét isten. Szenvedéseiről és jóságáról Prométheus történetében lesz szó. [108]

X. Maia, Hermés, Pán és a nimfák

Nem könnyű megmondani, ki volt eredetileg Maia istennő, akit Zeus a legügyesebb fiával, az istenek követével, Hermésszel ajándékozott meg. Vajon csak egy nimfa-e, mint a himnusz mondja, amit az ókorban Homérosnak tulajdonítottak? Maiénak szólították nálunk a bölcs öregasszonyokat. Ez a szó bábát is jelentett, s egyik dialektusban nagyanyát is. Így szólította meg Zeus,¹ mint hallottuk, az Éj anyát, amikor jóslatot kért tőle.

Bár Hermés anyja az árkádiai Kylléné-hegy egyik sötét barlangjában lakott, amikor fiát foganta és szülte, mégsem volt ennek a hegynek az istennője: különben nem léptette volna fel Sophoklész a himnusz elbeszélésére épülő darabjában Kylléné nimfát is a gyermek dajkájaként. Kylléné tartozott eredetileg a hegyhez, Maiát sokkal erősebb szálak fűzték az éjszakai mennybolthoz: a Pleiasok egyike volt: ez a hetescsillagzat az égbe emelt isteni leányokból állt. A hagyomány Atlasz mondta apjuknak,² akiről tudjuk, hogy a menny boltozatát tartotta nyugaton. A Pleiasok anyjaként Pleionét vagy Aithrát nevezik meg, a „fényeset”, mindketten Ókeanisok. A lányokról az a történet járta, hogy Artemis szűzi csapatát alkották, s Órión, a bős vadász úzóbe vette őket; ezért Zeus galambokká (*peleides*), végül pedig az üldözötteket és üldözőket egyaránt csillagképekké változtatta. Artemis egyik társnője, akiről már bővebben meséltem, Kallistó, különösen közel állott Maiéhoz. Miután a medve alakú lány megszülte Arkaszt Zeusnak, s eltűnt a föld színéről, fiát Hermés anyja vette gondjaiba.³

Vajon Maia a legrégebb időkben is csupán egy volt a Pleiasok közül? Az éggel és az éjszakával való szoros kapcsolata alighanem többet jelent ennél. De egyetlen olyan történet se maradt fenn, melyben főszemélyként fordulna elő, beleértve a híres homérosi himnuszt, mely Hermés anyjaként őt is megénekli. Ezt csaknem teljes egészében szó szerint mondom el.

1. Hermés születése és első tettei

Maia, a szemérmes nimfa - így kezdődik a himnuszban az elbeszélés⁴ - sosem ment el a boldog istenek gyülekezetébe. Egy mélyárnyékú barlangban lakott; itt űzte vele a szerelem játékát Zeus, áthatolhatatlan éjszakán, míg Héra aludt. Senki sem tudott róla, sem isten, sem ember. Zeus kívánsága beteljesült. Eljött a nimfára a tizedik hónap, s napvilágra hozta, nyilvánvalóvá lett, ami történt: fiát szült, agyafúrt cselszövőt, ravasz hízelgőt, rablót és marhatolvajt, álmok terelőjét és éji fürkészőt, azokhoz hasonlót, akik az utcán leselkednek, a kapuk előtt. Arra volt hivatott, hogy tetteivel csakhamar nagy hírre tegyen szert az istenek közt. Hajnalban született, délben [109] muzsikált a lanton, este ellopta Apollón marháit, ama negyedik napján a hónapnak, amikor őt Maia szülte.

Miután anyjának halhatatlan testéből előszökkent, nem sokáig maradt szent bölcsőjében, hanem fölkelt s átlépte a magas barlang küszöbét, hogy Apollón marháinak keresésére induljon. Egy teknősbékát talált, s felbecsülhetetlen hasznot merített belőle. Hermés volt az első, aki a teknőc páncéljából zengő szerszámot készített. A barlang kapuja előtt talált rá, épp legelt és húzta lábait, a teknőcök szokása szerint. Zeus fia, a gyors Hermés, meglátta őt és nevetve szólt: „Máris szerencsés jel! Nem is vetem meg! Köszöntlek, szép táncosnő, lakomákhoz társ! Épp jókor jössz. De honnan veszed, teknőc, ezt a kedves játékszert, az óvó páncélt a hátadon, te, aki a hegyekben laksz? Hazaviszlek, hogy hasznomra légy! Szebb odahaza, veszélyes odakint. Élve is oltalom leszel a káros varázs ellen. Ha pedig meghalsz, szépen fogsz énekelni!”

Így kezdte Hermés, a lant föltalálásával. Mindkét kezével megfogva bevitte a teknőcöt a barlangba, ott fölszabdalta; gyors volt a szava, s cselekedete mint a gondolat. Két nádszálat erősített a páncélba, s összekötötte felül, és megcsinált mindent, amit az ilyen hangszereken a régi ábrázolásokon látni, majd juhbélből hét húrt feszített ki rá. Amikor pedig elkészült a bájos játékszerrel, kipróbálta az ütővel a hangokat; kezében erős hangon zendült meg. Szépen énekelt rögtönözve az isten, évődő hangnemben, ahogyan az ifjak szégyentelen enyelegnek ünnepi lakomákon. Zeusról és Maiáról énekelt, hogy hogyan űzték szerelmi játékukat, és dicsérte saját születését, ami ennek következménye volt. A kincsekről is megemlékezett, amiket a nimfa kapott. De gondolatai másutt jártak. Lerakta a lantot szent bölcsőjébe; csábította a hús szaga. Kiszökönt hát az illatos barlangból, hogy körülszaglásszon és ravaszul leleskedjék, akár a tolvajok fekete éjjel.

Hélios épp alásüllyedt kocsjával és lovaival, amikor Hermés megérkezett Pieriába, az istenek árnyas hegyére, ahol halhatatlan marháik is legeltek a friss fűvön, s istállóik is voltak. Maia fia, a fürkésző, aki csakhamar megöli a sokszemű Argost, elvágott a csordától ötven tehenet. Visszafelé hajtotta őket a homokos úton, úgy, hogy a hátsó patáik voltak elől és a mellsők hátul. Saját magának elképzeltetlen sarut csinált tamariszkusz- és mirtuszgallyakból, és talpa alá erősítette. Hisz sietnie kellett, s az út még hosszú volt. Csak egy öregember vette észre, aki Boiótiában, Onkhéstosnál, félúton, egy szőlőben dolgozott. Hermés így szólt hozzá: „Te öreg, sok borod lesz, de nem láttad, amit láttál, és nem hallottad, amit hallottál! És hallgatni fogsz, különben magad vallod kárát!”

Azzal gyorsan áthajtotta a teheneket a hegyeken és völgyeken és virágzó mezőkön. A sötét éj, segítője, az isteni, már tovatűnt. Csaknem reggel lett. Seléné, Pallas leánya, épp abban a pillanatban tűnt fel az égen, amikor Zeus fia Apollón barmaival megérkezett az Alpheios folyóhoz. Fáradatlanul [110] tértek be ide a tehenek, a barlangi tanyára, s tépdesték a finom, harmatmosta fűvet. Ő pedig fát gyűjtött, s nekiállt tüzet gyújtani. Babérágból csinált jól forgatható tűzszerszámot. A forróságtól szikra pattant ki. Hermés volt az első, aki tüzet gyűjtött. Száraz fával táplálta egy gödörben. Magasra csapott föl a láng, s melege messze szétterjedt. Miközben Héphaistos ereje lobogtatta a tüzet, Hermés kivonszolt a tanyáról két tehenet a tűzhöz roppant erejével. Hanyatt a földre dobta őket, nyakukat félretekerte, és megölte mindkettőt. Egyik műve után a másikhoz látott. Kivágta húsukat és zsírjukat, s fanyársakra húzta az egészet. A bőroket egy sziklára terítette száradni; még ennek az elbeszélésnek az idejében is látni lehetett ott. Ezután pontosan tizenkét részre osztotta a húst a tizenkét olimposi isten számára, köztük saját maga számára is. S bármennyire is csábította az áldozati hús, bármennyire gyötörte az édes illat, mégis ellenállt, s nem vett szájába egyetlen falatot sem, mert az istenek, akiknek áldozatot mutatnak be, nem veszik igazán magukhoz az ételt. Fölhalmozta a húst a barlangi tanyán, első lopása emlékéért. A maradványokat elégette a tűzben.

Amikor ezt bevégezte az isten, a folyóba dobta saruját, kioltotta a parazsat, szétszórta a fekete pernyét. Ezzel telt el az éjszaka, már a második, és Hermés még nem volt odahaza. Seléné szépen világított az égen. Kora reggel érkezett az isteni Kylléné-hegyre, senki sem jött vele szembe a hosszú úton, sem isten, sem ember, egyetlen kutya sem ugatta meg. Zeus fia, a gyors Hermés, besurrant a kulcslyukon át a barlangi házba, mint az őszi fuvallat, mint a köd. A barlangon át könnyű lábbal egyenesen a gazdag belső templomba ment, nem ütve zajt lépteivel. Gyorsan lefeküdt Hermés a bölcsőbe, magára húzta a pólyát, s játszadozott, mint egy kisgyermek, a derekára tekeredő takaróval. Így feküdt, a lanttal bal karja alatt. De az istennő, az anyja, mindent észrevett, s így szólt hozzá, az istenhez: „Honnan jössz, te

---

agyafúrt, honnan éj idején, te arcátlanságba öltözött! Félek, hogy Létó fia csakhamar megkötözve ráncigál ki kapunkon! Vagy pedig tolvajmód fogsz élni a szurdokokban. Eredj vissza! Túl nagy bajára az isteneknek és embereknek nemzett téged apád!"

Ravaszul így felelt neki Hermés: „Miért szólsz így, anyám, mint egy kicsiny gyermekhez, aki a rosszasághoz még alig ért, de könnyen megijed és fél, ha az anyja összeszidja! Ami engem illet, azt a mesterséget választom, ami a legjobb, hogy gondoskodjam magamról és rólad minden időkre. Csak nem fogunk egyedül mi az istenek közül adományok és imák nélkül maradni, ahogy te kívánnád. Mégiscsak jobb minden napon át a halhatatlanokkal mulatozni, kimeríthetetlen gazdagságban, mint itt gubbasztani ebben a homályos barlangban!

Ugyanolyan szent tiszteletet akarok elérni, amilyenben Apollón részesül. Ha apám nem adja meg önként, leszek oly vakmerő - képes vagyok rá! -, hogy a tolvajok vezére legyek. Ha Létó fia szaglászik utánam, nagyobb baj is érheti: elmegyek Pythóba, és betörök a házába. Lesz [111] ott elég háromláb és üst, arany és csillogó érc, meg sok kelme, amit zsákmányolhatok! Látni fogod, ha kívánod!"

Így beszélgettek egymással ők ketten, Zeus fia és a fenséges Maia. Fölkelt a reggel az Ókeanosból, s meghozta a világosságot az embereknek. Apollón már Onkhéstosba ért, Poseidón szent berkébe. Itt egy fura öregemberre akadt az út mentén, egy szőlőben. Megszólította s elmondta, hogy barmait keresi, csupa görbe szarvú tehenet. Csak a bika maradt ott és a kutyák, a tehenek mind eltűntek, egy szempillantás alatt, amikor a nap leáldozott. Nem látott-e az öreg egy embert, aki teheneket hajtott az úton? Az öreg így felelt: „Bizony nehéz, barátom, elmondani mindazt, amit lát az ember. Sok vándor járt erre az úton, jók is, gonoszak is. Nem könnyű átlátni mindegyiken. Mindenesetre itt ástam egész nap, alkonyatig, a szőlőben, s úgy rémlik, láttam egy fiút, de nem tudom pontosan, és azt sem, hogy ki volt a kicsi, aki a marhákat kísérte, kezében vesszővel. Hátra-hátranézegetve ment ő maga a tehenek után; azok a fejükkel voltak feléje fordulva." Így szólott az öreg. Apollón meggyorsította lépteit, egy kiterjesztett szárnyú madarat pillantott meg, s ebből a jelből rögtön fölismerte, hogy Zeus egyik fia volt, aki meglopta. Egy ugrással elérte Pylost, sötét ragyogású ködbe burkolva, észrevette a nyomokat, és így szólt magában: „Miféle csoda! Ezek valóban tehenek nyomai, de egészen megfordítva, irányuk az asphodelosteli rét fele visz! A lépések pedig nem férfira vallanak, sem asszonyra, sem farkasokra, medvékre vagy oroszlánokra. Még egy kentaurról se hinném, hogy ilyen óriás lábnyoma volna! Ez egyre talányosabb!"

Alighogy ezt mondotta Apollón, ott volt már az erdős Kylléné-hegyen, a szikla mélyárnyékú rejtekében, ahol a halhatatlan nimfa Zeus fiát világra hozta. Csábos illat terjengett itt; sok juh legelt körös-körül a hegyen. Belépett a barlangba Apollón, a kőküszöbön át. Amikor Zeus és Maia gyermeke megpillantotta a haragvót, egészen elbűjt jó illatú pólyájába. Ahogy a hamu rejti el a faparazsat, úgy rejtőzött el Hermés Apollón elől. Behúzta fejét, kezét és lábát, mint aki épp megfürdött, s az édes álmodni iparkodik előcsalogatni. Valójában ébren feküdt, a lantot erősen szorongatva a hóna alatt. Zeus és Létó fia látta jól, és jól ismerte a szép hegyi nimfát és bájos fiát, a kicsit, aki oly elővigyázatosan és ravaszul betakarózkodott. Fürkészve nézett be a barlang minden zugába; három rejtett szobát nyitott ki fémkulccsal, mind nektárral és ambrosziával voltak tele. Sok arany és ezüst is hevert ott, sok bíborvörös és tündöklő fehér kelme, amilyeneket a boldog istenek szent házaiban rejtnek. Miután a ház minden zugát átkutatta, Herméshez fordult Létó fia: „Te gyermek, ott a bölcsőben! Mondd meg tüstént: hol vannak a teheneim? Minél hamarabb beszélsz, annál jobb! Különben nem válunk el békében egymástól! Mert ledoblak a sötét Tartarosba, a halálos sötétségbe, ahonnan nincs menekvés.

Sem anyád, sem apád nem hozhat föl onnan a fényre. A föld alatt [112] maradsz, és pinduri népségen uralkodsz majd!" Ezen Apollón a holtakat értette.

Ravaszul válaszolt neki Hermés: „Miféle barátságatlan szavakat szólsz, Létó fia! Miféle teheneket keresel itt! Nem láttam, nem hallottam, s másoktól se tudok róluk. Nem mondhatok neked semmit, díjat sem vehetek föl jutalmul. Nem is hasonlítok én erős, barmokat elhajtó férfihoz! Nem ez az én foglalkozásom, egészen más az én gondom: az alvás és anyám teje, pólyámban heverészni vagy meleg fürdőben. Csak meg ne tudja senki, miért van ez a civódás! Nagyon csodálkoznának rajta, hogy egy újszülött gyerek kimegy, teheneket lopni! Nem illik hozzád ilyen beszéd! Tegnap születtem, gyenge a lábam és kemény a föld! De ha akarod, megesküszöm apám fejére: nem vagyok bűnös, s mást se láttam, aki teheneid elhajtotta, akármilyenek is: most hallok róluk először." Buzgón pislogott, fölhúzta szemöldökét, s végül füttyentett a saját hiábavaló szavaira.

Felkacagva így szólt Apollón: „Ej, kedvesem! Te ravasz csaló! Úgy beszélsz, mint egy kész betörő! Sok pásztornak fogsz még kárt okozni a hegyekben, ha húsra sóvárogva találkozol nyájaikkal! De ha most nem akarsz végső álomba merülni, kelj fel a bölcsőből, fekete éj társa! Mert ez a név lesz az osztályrészed a halhatatlan istenek közt: a tolvajok vezetőjének fognak hívni mindörökké!" Így szólt Apollón, fölkapta a gyermeket, s el akarta vinni. Hermés már kieszt valomit, s jelt eresztett bátyja karjában, hasának gonosz követét, és tüszentett hozzá. Apollón egy szempillantás alatt leejtette, leült mellé sietsége ellenére a földre, és összeszidta; azután pedig: „Csak bátran előre, pólyásbaba - kiáltott fel -, Zeus és Maia fia! Ilyen madárjósjel után megtalálom a teheneket! Te fogsz vezetni!"

Hermés fölugrott s előre szaladt, vállán a pólyával, füléhez emelt kézzel integetett, panaszkodott, s átkozta a világ összes tehenét, bizonygatta ártatlanságát, s ő maga fenyegetőzött Zeusszal: e szavakat fölösleges pontosan idézni, mert már biztosan átláttunk a két isten játékán. Mert miért is ült volna le Apollón Hermés mellé a földre, ha nem nevéttében? De a himnusz még elmondja részletesen, hogyan folytatódott a játék az Olymposon, az atya térdei előtt: Zeus úgy tett, mintha nem ismerte volna föl Hermést, s azt kérdezte Apollóntói, honnan szerezte a bájos zsákmányt, egy újszülött fiúcskát, aki követhet hasonló. Illik-e ilyesmivel jönni az istenek gyűlésébe? Erre idősebb fia lefestette a kis rablót: beszélt az ellopott tehenekről, Hermés cseléről az óriás-sarukkal, s elmesélte, hogy akadt rá végül, a homályos barlang legsötétebb zugában, ahol még a sas sem pillanthatta volna meg, s hogyan iparkodott Hermés szemének ragyogó fényét eltakarni kezével. A csecsemő hazugságairól is beszámolt Apollón.

Erre Hermés az ujjával Zeusra mutatott: „Zeus atya - szólt -, neked az igazságot mondom. Mert igazmondó vagyok, és nem tudok hazudni. Eljött ő házukba ma reggel, teheneidet keresni. Nem hozott magával semmiféle [113] tanút, aki látta s az istenek előtt tanúsíthatta volna. Erőszakkal akart vallomásra bírni, fenyegetőzött, hogy a Tartarosba vet, minthogy ő erős ifjú, legszebb virágjában, én pedig csak tegnap születtem, ahogy ő maga is tudja..." S így ment tovább: a saját édesapja higgyn neki; úgy legyen ő maga boldog, hogy igazat mond! Hiszen tart Héliostól és a többi istenektől! Ismét megesküdött hamisan, csak most, Zeus előtt, nem az apja fejére, hanem az istenek palotájának csodálatos kapujára, s még büntetéssel is fenyegette Apollóm. Álljon Zeus az ifjabb mellé! Ekkor az atya is harsány nevetésben tört ki, egyetértésre intette a két testvért, megparancsolta Hermésnek, vezesse el a bátyját oda, ahova a teheneket elrejtette, s fejének bölintásával jelt adott, aminek Hermés is kénytelen volt engedelmessé válni, ahogy minden isten és ember.

Így hát Zeus két pompás fia Pylosba sietett. Hermés ismét előterelte a teheneket a fényre, a

---

tanyáról, mely az Alpheios partján egy barlangban rejtett. Apollón már messziről látta a hatalmas sziklán kiterített bőrt, és csodálta a fiú erejét, hogy képes volt két marhát leölni. Még egy csodatettet művelt Hermész: a fűzfavesszők, amikkel Apollón meg akarta őt és a teheneket kötni, parancsára a földre gyökereztek és felterebélyesedtek a tehenek fölé, úgyhogy nem bírtak mozdulni helyükből. De ezután lantja szavával megbékítette bátyját. Apollón fölnevetett örömeiben. A csodálatos hang átjárta szívét, és édes vágyakozás fogta el, amikor lelkével figyelt rá. Maia gyermeke ott állt a balján, félelem nélkül játszva a lanton s énekelve bájos hangon, a halhatatlan istenek és a fekete föld tiszteletére, arról, hogy hogyan keletkeztek mind, s hogy kapta meg mindegyikük a maga részét. Az összes istenek előtt Mnémoszynét dicsérte énekével, mert ő maga, Maia fia is Mnémoszyné osztályrészéhez tartozott. A többi istent méltóságuk szerint és sorban énekelte meg, ahogy keletkeztek, mindet a legszebb rendben.

Apollónt ellenállhatatlan vágy fogta el a lant után. Úgy találta, a hangszer bizony megér ötven tehenet, s csodálta öccsét a találmányáért. Dicsérte a lantot, melynek hangjai háromféle jót hoznak: örömet, szerelmet és édes álmot. Ő maga, Apollón is állandóan kíséri a Múzsákat, de ez ideig csak fuvola-szóval. Mostantól kezdve biztosítva van Hermésznek és anyjának a híre az istenek között, s ő maga szívesen ígér neki akármit, hogy megkaphassa a lantot. A ravasz Hermész kegyesnek mutatkozott. Neki ajándékozta a lantot, s megkapta érte először Apollón pásztorbotját és pásztori rangját. Igaz, meg kellett bátyjának ígérnie, hogy nem lopja el tőle a lantot, sem íját. Erre Apollón még egy három levéllel díszített arany botot is ajándékozott neki, mely gazdagságot hoz. Az ismert hermési botról, az összefonódó két kígyóval - a követek botjáról -, nem tesz külön említést ez az elbeszélés. Csupán a magasabb jövőmondás adományát nem adhatta át Apollón az öccsének, mert Zeus döntéseinek ismerete egyedül őrá bízott. De három ide-oda röpködő szűz - a Parnassoson rajzó testvérméhek - jóstudományát Hermésznek [114] ajándékozta, s a saját addigi uralmát is az állatok fölött, meg a Hádés alvilági házába vezető fölszentelt követ: a Psykhopompos, a lélekkísérő tisztét. Így halmozta el Maia fiát szeretetével Apollón, s hozzá még neki adta Zeus a halhatatlanokkal és halandókkal való közlekedés, az istenek követének hivatalát is. Hasznos is hajt az embereknek, de nem sokat; mert kénye-kedve szerint vezeti félre őket a sötét éjszakában.

2. Hermész, Aphrodité és Hermaphroditos

A Hermész első tetteiről szóló történet eredetileg bővebb volt, vagy később bővült annak elbeszélésével,⁵ hogy a marhatolvaj hogyan lopta el, a haragvó fenyegetései közepette, Apollón tegzét és nyilait. A bátyja nevetett rajta. Mindez Apollón pásztor-korszakába esett, aminek színhelye Thesszália volt. Ott alighanem éppoly otthonosan érezhette magát az öccs is, mint Árkádiában. Kultikus ábrázolásai vagy "kyllénéi módra" készültek: egy fából vagy kőből való phallos jelölte Hermészt, vagy ezzel rokon alakban: egy nyelvünkön *hermának* nevezett négyszögletes kőoszlop, aminek feje volt és fölálló phallosa. Ez a forma állítólag⁶ a Kabirok misztériumaiból származott, tehát ugyancsak Észak-Görögországból. Thesszáliában, a Boibéis-tónál játszódott le az a szerelmes történet, amiről Asklépios születésénél volt bővebben szó. Azt mesélték,⁷ Hermész természete szemérmetlenül izgalomba jött, amikor az istennőt - név szerint hol Persephonét, hol Brimót⁸ - megpillantotta. Azon a vidéken ugyanezt az istennőt tartották az anyjának is, mert Hermészt is említik a Boibéis-tó parti szerelmes történet gyümölcseként.⁹ Az a hagyomány,¹⁰ mely szerint Hermész nemzette

---

Artemisszel Eróst, megintcsak ugyanerre a történetre utal. Mindig ugyanarról a nagy istennőről van szó, akinek férje és fia volt Hermés, régi kultikus ábrázolásainak a Daktylosokéval rokon, phallikus formájában.

Egy ismertebb elbeszélésben a Hermésszel ilyen közeli kapcsolatban álló istennőt Aphroditének hívták. Testvérpárnak tartották őket, az egyik genealógia szerint¹¹ Uranos, az éjszakai ég, és Hémera, a nappali világosság gyermekeinek. Hermés és Aphrodité nyilván ikertestvérek, mert közös a születésnapjuk:¹² a holdhónap negyedik napja. Vagy Erós a fiuk,¹³ vagy pedig az, akiről most lesz szó.¹⁴ Aphrodité az Ida-hegység nimfáira bízta a gyermeket, ott nevelték föl egy barlangban. A szép fiú arcvonásai egyaránt idézték apját és anyját. Amikor tizenöt éves lett, elhagyta szülőföldje hegyeit, s bebarangolta egész Kisásziát, mindenütt megcsodálva a vizeket. Így jutott el Káriába, Salmakis nimfa pompás forrásához. Ez a nimfa nem tartozott Artemis társnői közé, nem járt vadászni, hanem csak fésülte hosszú haját, és csodálta magát a víz tükrében. Amikor megpillantotta a fiút - hisz Erós is lehetett volna -, belészeregetett, de nem tudta elcsábítani. A fiú a nimfát visszautasította, de a víznek nem bírt ellenállni: belépett a forrásba. Salmakis átölelte [115] az ellenszegülőt, és az istenek teljesítették kívánságát: eggyé lett Hermés és Aphrodité fiával, akit Hermaphroditosnak hívtak, s ettől fogva valóban hermafrodita lett, egy nőnemű fiú, de nem ugyanabban az értelemben, mint Attis, aki egészen elvesztette férfiúságát.

A történet ebben a formájában biztosan nem nagyon régi. De hadd idézzem emlékezetünkbe, hogy a kyprosi Amathusban Aphroditét magát Aphroditosként tisztelték. Tehát ott a női és férfiúi természet egyeden alakban egyesült; ugyanaz az egyesülés volt ez, amit Salmakis is elért, s amit nyelvünk még ma is azzal fejez ki, hogy a házaspárt *androgynonak*, "férfinő"-nek nevezi. Ennek a beteljesülésnek ellenképét mutatta Narkissos története, egy tragikus fiúalaké, aki annyira közel állt Hyakinthoszhoz, hogy könnyen össze cserélték őket. A szép Narkissosról azt mesélték,¹⁵ tizenhat éves korában pillantotta meg először a tükörképét, amikor a Helikón egyik forrása fölé hajolt, a boiótiai Thespiái közelében, ahol különösen tisztelték Eróst. Narkissos belészeregetett a tükörképébe, és elepesztette a vágy, vagy megölte magát teljesületlen szerelmében.¹⁶ Így keletkezett a virág, amit még most is nárcisznak hívnak, s nevében a *narké*, „kábitás” szavunkat őrzi.

Egy másik, Hyakinthossal összetéveszthető, s ezért ugyancsak Apollón fiú-szeretőjének vélt¹⁷ alak volt Hymenaios: neve a Hymén felkiáltásból ered, egy dallamos refrénből, mely a nászi énekekben csendült fel. A szó a lányok szüzességét is jelentette, „virágjukat”, ahogy metaforikusan nevezték.¹⁸ Több történet is elbeszélte,¹⁹ hogyan halt meg Hymenaios, a szép ifjú, menyegzőjekor a nászi szobában. Azt is mesélték róla,²⁰ hogy lányruhában követte a szeretett szüzet, akivel azután nászra kellett lépnie. Az ifjú isten hermafrodita jellege alighanem arra az állapotra utal, amely az esküvőt megelőzte, s a násszal a fiúk számára is, a lányok számára is véget ért: az az állapot, mely Hyakinthoson kívül Adónist is összefüggésbe hozza Hymenaiossal.

3. Pán születése és szerelmei

Hermés fiai közé sorolták a Peloponnésos, különösen Árkádia lakóinak nagy phallikus istenét, egy kecskeszarvú és kecskelábú istent, Pánt is. Hermésről is mesélnek egy olyanforma történetet,²¹ amilyen Apollón szolgálata volt Admétos királynál Thesszáliában. Az ehhez kapcsolódó szerelmi históriában a Dryops, „tölgyember” név is előfordul, akárcsak Apollón és Dryopé már említett történetében. De Hermésnél a szintér Árkádia. Ott legeltette

---

halandó gazdája juhait, s közben beleszeretett egy nimfába, „Dryóps nimfájába”. A történet nem mondja ki, hogy Dryops az isten halandó ura volt, de alighanem az lehetett. Hermés vágya beteljesült, s egy csodagyerek született, kecskelábú és kétszarvú, lármázó és nevető. Anyja föl pattant és elszaladt, alighogy fia megszületett; otthagya a gyermeket dajka nélkül, úgy megijedt, amikor a vad, szakállas arcot megpillantotta. Hermés a karjára [116] vette a fiút, egy nyúl bőrbe takarta, és sietve föl vitte az Olymposra. Leültette Zeus meg a többi isten mellé, s bemutatta nekik a fiát. Örvendeztek neki az összes halhatatlanok, leginkább Dionysos. Pánnak nevezték, mert „mindnyájan” kedvüket lelték benne.

Nyelvünkön a mindent nevezik *pánnak*, s bár az isten nevének - hasonló hangzásán kívül - nincs hozzá semmi köze, később mégis a világmindenséggel azonosították. Az épp imént elbeszélt születési történet szerint az ifjabb istennemzedékhez tartozott. De alighanem mindegyik istennemzedéknek megvolt a maga Pánja, hiszen már Zeus barlangjában volt egy Pán, és segített neki a titánok vagy Typhón ellen, s egy másik Pán, Arkasszal együtt, Zeus és Kallistó fia volt. Nagy költőnk és mitológusunk, Aiskhylos, két Pánt különböztetett meg: egy Zeus-fiat, Arkas ikertestvérét, és egy Kronos-fiat.²² A különféle Pánok megkülönböztetése összetett neveikben is kifejezésre jutott, mint Titanopán, Diopán, Hermopán; mindig az apjuk neve szerint, vagy Aigipán, a „kecskepán”, amikor nem akarták megjelölni a szüleit. Dionysos kíséretében vagy a vad természetben lejátszódó jelenetek ábrázolásain nemcsak egy nagy Pán jelenik meg, hanem kisebb Pánok, Pániskosok is, ugyanolyan szerepkörrel, mint a satírok, melyekről rövidesen lesz szó. A satírokhoz való hasonlósága, akik biztosan eleve többen voltak, Pán isten szétforgácsolásához és megsokszorozásához vezetett, bár eredetileg, meglehet, csak egy ikertestvérral együtt létezett, s egy férfi istenpár sötétebb felét alkotta.

Közismert tulajdonságai számos kis történetből kiderülnek: sötét, rémületet keltő, phallikus, de nem mindig rosszindulatú. Természetesen tudott rosszindulatú is lenni, kiváltképpen ha megzavarták déli álmát.²³ Ő vezette a nimfák körtáncát éjszaka, ő vezette elő a reggelt is, és szemlét tartott a hegytetőről.²⁴ Különféle szerelme-történeteket mesélnek róla,²⁵ melyekben nimfákat üldözött, gyakran ugyanolyan sikerrel, mint Apollón Daphnét: Pityis nimfa fenyőfává változott, Syrinx náddá, amiből Pán a *syrinxet*, az egy sor nádból álló pásztorsípot készítette. Ékhó Pán üldözése elől pusztá hanggá, visszhanggá vált. De Pán legnagyobb szerelme Seléné volt. Ezt mesélték róla:²⁶ A holdistennő nem akarta követni a sötét istent. Erre Pán fehér báránybőr subába öltözött, s így csalogatta magához kedvesét. Még a hátán is hordozta. Persze nem biztos, hogy kezdettől fogva szüksége volt erre az átváltozásra ahhoz, hogy sikert arasson a szerelemben egy olyan istennőnél, aki mindig újból engedi magát a sötétségtől körülölelni.

4. Priapos

Hogy hívták vajon azt az istent, akiről nyíltan azt mondták, egyszerre volt apja és fia Hermésnek?²⁷ Nem tudjuk őt teljes biztonsággal megnevezni, mert csak egy töredék maradt meg a feliratból, melynek soraiban erről szó [117] esik. Hermés maga is, mint már említettem, ugyanannak az istennőnek egy-szerre lehetett férje és fia, mint phallikus isten. Egy másik phallikus isten is betölthette ezt a két szerepet: a nemzőét és a férfisarjét. Amikor Hermést tartották az apának, akkor őt a fiának; ha Hermés volt a fiú neve, akkor a másik került az apa helyére. Ez pontosan megfelelt annak a kapcsolatnak, ami a Nagy Anyát fűzte férjipartneréhez, akit ő szült, férjül választott és újraszült.

Ez a másik az említett fogadalmi feliraton minden valószínűség szerint Priapos volt, a Helléspontosnál, a mai Dardanelláknál fekvő Priapos és Lampsakos városok phallikus istene. Őt is²⁸ Hermés fiai közé sorolták, sőt, azonosították Hermaphroditossal.²⁹ Anyjának Aphroditét tartották, apja többnyire Dionysos, ha nem Adónis³⁰ vagy akár Zeus³¹ maga. A Priapos születéséről szóló elbeszélés szemmel láthatólag a Héphaistos és a Pán születéséről szólót utánozza. Egy torzszülés története volt ez is.³² Aphrodité egy olyannyira torz gyermeket szült - hosszú nyelve volt, tetemes potroha és a farka helyén nőtt, túlméretezett phallosa, amit egyébként Phanésról is mondtak -, hogy eltaszította magától, cserbenhagyta, letagadta. A torzszülés oka a hagyomány szerint Héra irigysége vagy féltékenysége volt: egy olcsó és bizonytalán eléggé újkeletű motívum. Állítólag Héra gonosz varázsló-kézzel megérintette a terhes Aphrodité testét. Egy pásztor találta meg a szörnyszülöttet, és rögtön fölismerte, hogy phallikus szervének különleges elhelyezése - (tehát nem csupán phallikus, hanem egyúttal hermaphroditikus jellege is volt) - hasznára lesz a növények és az állatok termékenységének.

Voltak más, főleg vagy akár kizárólag phallikus jellegű istenségeink is, akiknek hatalmi köre a nemzés és a termékenység volt: ilyen Orthanés, a „fölegyenesedő”, akit ugyancsak Hermés fiának tartottak,³³ Konisalos, a „porkeverő”, Tykhón, az „eltaláló”. A helléspontosi Priapos hatalmi köre csak nálunk szűkült le annyira, hogy csupán groteszk kerti istennek, afféle madárijesztőnek tartották. Obszcén és komikus helyzeteket találtak ki számára, egy elbeszélés elmondta,³⁴ hogyan akart az alvó Hestiára - a római Vestára - rárontani, s hogyan árulta el egy szamár ordítása. Hiszen híresek voltak a szamárdózatok, amiket szülőföldjén bemutatott neki. A kisázsiai Bithyniában pedig azt is mesélték,³⁵ hogy eredetileg harcias isten volt, a titánok vagy Idai Daktylosok egyike. Őrá bízta Héra a gyermek Arés nevelését, ő azonban előbb tökéletes táncoská képezte ki, és csak azután harcossá. Így hát egykor ő is az istenek phallikus vagy félig-állat nevelői közé tartozott, mint Kédalión és Kheirón, a Dionysost gondozó Silénos és az Athénét felnevelő Pallas - akiről részint már beszéltem, részint ezután lesz szó. [118]

5. Nimfák és szatírok

Nimfák a nagyobb istenségekről szóló elbeszélésekben már többször előfordultak. De sehol sem helyénvalóbb beszélni róluk, mint Hermésnél: hiszen ő volt az egyetlen az állandóan az Olymposon tanyázó nagy istenek között, aki nimfának volt a gyermeke. Tehát szoros és szüntelen kapcsolatban állt azokkal az istennőkkel, akiket *Nymphainak* neveztek - s ez a kapcsolat volt oka annak is, hogy az a nagy istennő, akinek *egyik* megszólítása Maia volt, Hermés anyjaként eredeti méltóságát letenni vagy legalábbis titkolni volt kénytelen. A *nymphé* szó olyan női lényt jelent, aki által egy férfi *nymphioszá*, vagyis boldoggá, férfiúsága célját elérő vőlegénnyé lesz. Ez a megjelölés ugyanúgy járt egy nagy istennőnek, mint egy halandó lánynak. De ha egy lényről csak annyit mondtak, hogy nimfa, sőt még ha kimondottan „istennőnek” és „Zeus leányának” nevezték is, akkor se volt még biztos, hogy része van a nagy istenek örökkévalóságában.

Örökkévalók voltak például a Néreisek, akik a legközelebb állottak a nimfákhoz, örökkévalók, mint elemük, a tenger. De azok a vízínimfák - niaisok vagy naisok, najádok -, akik forrásokhoz tartoztak, nem pedig nagyobb vizekhez, ugyanolyan mulandók voltak, mint a források maguk. Még inkább azok voltak a mezőhöz és erdőhöz, főleg az egyes fákhoz tartozó nimfák, mint a dryasok vagy hamadryasok, a „tölgynimfák”. Meghaltak

---

tölgyfájukkal együtt. Fennmaradt egy régi számítás³⁶ a nimfák életkoráról: „Kilenc emberöltőig él a fecsegő varjú, a szarvas addig, míg négy varjú, három szarvas-kort ér el a holló, kilenc holló-kort egy pálma, és tíz pálma-életkort a szép-hajú nimfák, Zeus lányai.” Hasonlóképp szólt róluk³⁷ már az Aphroditéről és Ankhisesről szóló elbeszélés is, melyben a nagy istennő halandó fiát az Ida-hegy nimfáira - a mélykeblű istennőkre - bízta; mert a nimfák gyakrabban voltak dajkái az isteneknek és hősöknek, anyahelyettesük és anyjuk mása, mint a szülőanyjuk. „Se nem emberek, se nem halhatatlanok - így hangzott az elbeszélésben -, sokáig élnek, ambrosziával táplálkoznak, és az istenekkel táncolnak egy karban. Velük úzik a szilének és Hermés a szerelem játékát a kedves barlangok zugaiban. Fenyők és tölgyek sarjadnak születésükkor, és együtt nőnek fel velük. Hatalmasan állanak a fák, istenek ligetének hívják őket, s a halandók óvakodnak attól, hogy vassal nyúljanak hozzájuk. Amikor pedig a sors meghozza a haláluk napját, legelőbb a szép fák száradnak el, elvesztik kérgüket, letörnek a gallyaik, s ezzel a nimfák lelke is elhagyja a nap fényét.” Látni lehet ezekből a szavakból, hogy a nimfák legelőbb az istenek ligeteinek fáival kerültek kapcsolatba; elsősorban olyan fákkal, melyek egy nagyobb istennőnek voltak kedvesek, s melyek szenvedései - azt tartotta a szóbeszéd³⁸ - magának az istennőnek fájtak.

De mind előbb, mind később önállóan is felbukkannak a nimfák; szép [119] arcúak, hosszú köntöst viselnek, s Hermés vezeti elő őket, rendszerint hármat. Úgy látszik, három volt az alapszámuk, a Kharisok és a többi ismert női háromság száma, akik mind egy-egy nagy hármasiszennő föloldott alakja voltak. Alighanem ugyanezt mondhatjuk a nimfákról is. Állandó kísérőjük, Hermés, a nőháromság mellett a férfi-negyedik szerepét tölti be; a szilének, akiket az imént említettünk, ugyanebben a vonatkozásban a férfiúi nem többes számú képviselői. Ezek a lények - eredetileg nyilván férfiak, akik táncolva-vonulva alkották a nagy istennő phallikus kíséretét - a régi Peloponnésos dialektusában a *satyroi*, "a teltek" nevet viselték, olyan megjelölést, mely „teliségükre", s ezáltal erotikus izgalmi állapotukra is vonatkozott. Ez átfogó elnevezésük volt. Az ugyanilyen szerepet betöltő „bakokat", kecskebőrbe öltözött férfiakat vagy - elbeszélésekben és ábrázolásokon - a nimfák hasonló alkatú isteni játszótársait ugyancsak szatíroknak hívták. A *silénos* szó olyan táncosokat jelölt, akik ugyanebben a szerepben lófarkat kötöttek magukra. A hegyes fülű, patkós-lófarkas, de különben emberi-phallikus alkatú szilének, tömpe orrú ábrázatukkal és szilaj mozdulataikkal, ugyanolyan joggal csaphattak föl isteni csapatnak is, mint a szatírok. Végül még egyetlenegy Satyrosról is meséltek,³⁹ aki Árkádia lakóit szorongatta, s akit a mindentlátó Argos ölt meg, és egyetlenegy Silénosról, Dionysos nevelőjéről. Mert Dionysoshoz csatlakoztak mind: szatírok és szilének, akár emberi lények voltak, akár isteniek. Akik isteniek voltak közülük, azoknak is meg kellett halniok.⁴⁰ Kisázsiaiban meséltek egy szilénről, akit ittasan elfogtak, s mély bölcsességeket nyilatkoztatott ki; meg egy másikról, Marsyasról, aki olyan ostoba volt, hogy Apollónnal akart a muzsikában versenyre kelni, az legyőzte s lehúzta bozontos bundáját - amiből nem kell az isten különös kegyetlenségére következtetnünk, mihelyt csak álruhásdit látunk az állati megjelenésben.

Fölösleges is a „haszontalan, lehetetlen dolgokat művelő szatírokról" - így emlegették őket kezdettől fogva⁴¹ - többet mesélnünk. Büntetlenül szerették a nimfákat, akik a közönséges halandókat nagy veszedelmekbe sodorhatták. Így tűnt el Hylas, a szép fiú, vízmerés közben: a forrásnimfák és a holdfény,⁴² illetve a forrásnimfák háromsága, „az idekint élő emberek számára rettenetes istennők"⁴³ voltak az okai. Nyelvünkön *nympholéptos*nak, „nimfáktól megragadottnak" mondták, amit a latinok *lymphaticus*nak neveztek - a *lympha* itt a „nymphá"-nak felel meg, de „víz" a jelentése -, vagy *lunaticus*nak, vagyis „holdkóros"-nak;

---

később azokat az időszakilag vagy könnyen megháborodottakat jelölték ezzel a szóval, akiket a nimfák áldozatának tartottak. Különleges kapcsolatban voltak az egész emberiséggel a *Meliai*, a „kórisfanimfák”, de ezeknek különleges volt a származása is: Uranos és Gaia gyermekei voltak, megcsonkított apjuk véréből fakadtak. Erről a vonatkozásukról az emberek keletkezésénél beszélek majd. [120]

XI. Poseidón és asszonyai

A Zeusról és feleségeiről, lányairól és fiairól szóló történetek után - bár még nem mondtam el mindet, hiszen Dionysosról nem volt még szó, Héraklés pedig a hősmondába tartozik - hadd meséljek a bátyjáról, Poseidónról, s annak nászairól.

Az ő nászai közül csak egynek van olyan jelentősége, mint Zeus ama nászainak, melyek uralmának megalapozásához és megszilárdításához, s ezzel a világ végleges rendjéhez vezettek: Amphitritével való házassága ez, mely által Poseidón a tengerrel lépett nászra, s annak ura lett. A Halia-történetben még nem volt a tenger elismert ura. Démétérrel való frigyéből, mely valószínűleg a Poseidón vagy Poteidan, "Dá istennő férje" névben is kifejezésre jut, arra következtethetünk, hogy korábban szoros kapcsolatban volt a szárazfölddel, és általában a földdel. Még ha a Dá elem az isten nevében nem volna is a Démétér név legrövidebb, „Föld” jelentésű alakja, a Gaiaokhos, „a Föld férje” jelző ugyanezt mondaná Poseidónról. Az elbeszélésekben féktelen férjnek mutatkozott, aki nem csupán szolgája volt az asszonynak, mint a csak-phallikus lények, de nem volt föltétlen ura és parancsolója sem, mint Zeus. Apasága - mert egyszerűen Patér¹-nek, „az atyának” is hívták - középen foglalt helyet e kétféle viselkedési forma közt: a Nagy Anya szolgálóinak viselkedése és az olymposi Atya magatartása közt, aki a harc és uralmának megalapozása idejében még biztosan hasonlított hozzá. Poseidón sötét atya maradt égi testvére mellett, hosszabban és mélyebben volt állat-alakokkal szoros kapcsolatban, s végeredményben uralmi területként épp a tenger illett hozzá a legjobban. De nem volt olyannyira sötét, mint Hádés, az Alvilág királya, a harmadik fiútestvér és Zeus sötét ellenpólusa, amióta Zeus csak odafönn uralkodott.

Poseidón a jól ismert ábrázolásokon méltóságteljesen tartja kezében a tenger fölötti uralmának jelvényét, a háromágú szigonyt. Éppoly klasszikus volt visszafojtott vadsága, mint fenyegető haragja.

1. Poseidón születése és kos-násza

Poseidón születésének története az istennek két szárazföldi állattal: a juhval és a lóval való kapcsolatát foglalja magában. Az istenségeknek Görögországban és a Földközi-tenger vidékén általában sokkal előbb volt kos alakjuk, mint ló alakjuk. Hiszen a két állat közül a lovat csak később hozták be északról. Hermés és Apollón először ugyancsak kos alakban tűntek fel, Hermés alighanem nemzöisten minőségében, Apollón napistenként. Erről bővebb elbeszélés nem maradt fenn, csak a kultuszban van nyoma. [121] Poseidónról azonban, aki a lovat szent állatául annyira kisajátította, mint egy más istenünk sem, két olyan történet van, amiben juh vagy kos alakban szerepel.

Azt mesélték,² hogy Rhea, miután megszülte Poseidónt, egy juhnyájban rejtette el gyermekét, egy Arné, „juhforrás” nevű forrásnál. Kronosnak, aki le akarta nyelni az újszülöttet, egy csikót nyújtott át, ahogyan később a kicsiny Zeus helyett egy követ adott neki. Van a

---

történetnek egy olyan változata is,³ hogy akkor még másképp hívták a forrásnimfát, akire Rhea a gyermeket rábízta. Csak miután Kronos követelte a fiát a nimfától, és az letagadta, kapta a forrás az Arné nevet, mintha a szó nem a juhval, hanem a hasonló hangzású „letagadni” igével függene össze. Ez a változat kétségkívül késői és hamis. Most annak a történetét mondom el, hogyan lépett Poseidón kos alakban nászra.

A menyasszonyt, akiről a hősmondába illő történet szól,⁴ Theophanéának hívták, vagyis „istennőként megjelenőnek” vagy „istent napvilágra hozónak”. Apja, Bisaltés, Makedóniában uralkodott, és Hélios és Gaia fia volt.⁵ Versengtek a kérés a szép Theophanéért, de Poseidón elrabolta és egy szigetre vitte, melynek neve talán „Kosszigetet” jelentett. A történet mindenesetre úgy folytatódik, hogy Poseidón a menyasszonyt juhvá, saját magát kossá változtatta, sőt még a sziget lakóit is birkákká változtatta át. Így rejtve maradhatott a pár, amikor a kérés utánuk mentek, s Poseidón megülhette kos-nászát. Ebből a nászból származott az aranygyapjas kos, melyet később Phrixos Kolkhisba vitt, s melyért azután az Argonauták útra keltek. Ez azonban már teljesen a hősmondába tartozik.

2. Poseidón a telkhineknél

Az egyik elbeszélés szerint⁶ - már volt erről szó a Telkhinekkel kapcsolatban - Rhea az újszülött Poseidónt Rhodos szigetének e sokféle mesterségben jártas, alvilági őslakóinál helyezte biztonságba. Ókeanos egyik leánya, Kapheira volt itt Poseidón dajkája. A Telkhinek kovácsolták neki⁷ háromágú szigonyát. Arról egyetlen történet sem beszél, hogy ezek az irigyek a mesterségükre is megtanították volna. De említés történt a Telkhinek egyik testvéréről, Haliáról, a „tengeristennőről”.

Amikor Poseidón férfivá serdült - így szól a történet -, beleszeretett Haliába, és hat fiát nemzett vele, meg egy leányt, Rhodost, akiről a sziget nevét is kapta. Az az időszak volt ez, amikor Rhodos keleti részén kipattantak a gigászok a világba, és Zeus épp legyőzte a titánokat. Aphrodité akkor született Kythéránál a tengerből, és épp útban volt Kypros felé. Poseidón döllyfős és erőszakos fiai megakadályozták a partraszállását Rhodoson. Ezért az istennő azzal az örülettel büntette őket, hogy a saját anyjukat kívánták meg és szeretkeztek vele. Erőszakos természetükkel zaklatták a sziget lakóit is. Amikor Poseidón mindezt észrevette, fiait anyjuk meggyalázásáért a föld [122] alá süllyesztette. Később a Kelet isteneinek vagy szellemeinek hívták őket. Halia a tengerbe vetette magát, és ettől fogva Leukotheának, „fehér istennőnek” hívták. A sziget lakói azóta halhatatlan istennőként tisztelték.

Leukotheáról mesélek később egy egészen más történetet is. Halia leánya, Rhodos, azonos Rhodéval, akinek anyjaként Aphrodité és Amphitrité is szerepel. Mindhárom név - Halia, Aphrodité, Amphitrité, s hozzá még Kapheira is - alighanem ugyanazt a nagy istennőt jelölte. A Földközi-tenger északabbra fekvő szigetein Hekaténak, Kabeirónak, Démétér Kabiriának is hívták, és a Kabirok anyjának tartották.

3. Démétér és Poseidón; Poseidón mén-nászai

Dá ősi neve volt Gának, Gaiának. Démétér vagy Dámétér valószínűleg „Földanya” minőségében viselte ezt a nevet, s ugyanebben a minőségében volt a felesége Poseidónnak. Ez a két istenség egyaránt közel állott a görögországi élet bizonyos formáihoz és termékeihez, s közel az adottságokhoz is, melyek ezt az életformát bizonyos mértékig

---

kialakították és betöltötték: az istennő a gabonához - az erről szóló szent történeteket később mondom el -, az isten a paripához, amióta lovat tenyésztettek Görögországban. Zeusszal való nászában Démétér inkább a Nagy Rhea Anyának a hasonmása volt, aki saját fiával nemzette Persephonét, s leányában önmagát szülte újjá (erről a misztériumról nyíltan igen keveset meséltek); Poseidónnal kapcsolatban a növényeket és állatokat szülő Föld volt, ezért kalász alakot is, kanca alakot is ölthetett magára.

Azt beszélték,⁸ hogy Démétért már elrabolt leánya, Persephoné keresése közben kezdte Poseidón üldözni szerelmi vágyával. Az istennő kancává változott, és Onkios király legelő lovai közé vegyült. Poseidón észrevette a cselt, és csődör alakban egyesült Démétérrel. A haragos istennő Erinysszé, harag-istennővé vált, s Démétér Erinyssnek is hívták, míg a Ladón folyóban haragjától tisztára nem mosta magát; e fürdő után a Lusia jelzőt kapta. Egy lányt szült Poseidóntól, akinek a nevét a misztériumokon kívül nem volt szabad kimondani, s egyúttal a híres fekete sörényes Arión vagy Érión lovat is szülte. A fekete sörényt Poseidóntól örökölte: már az ókorban így fogták fel ezt a történetet. Ez a sörény alakult át a Medusa és Poseidón nászáról szóló elbeszélésben⁹ az isten „fekete fürtjeivé”. Amikor Perseus Medusa gorgófejét - egyik Erinyss arcukat - levágta, a Poseidón-mátka nyakából Pégasos, a csodaló ugrott elő. Egy másik elbeszélés¹⁰ szerint az egyik Harpyia volt az a Poseidón-mátka, akitől Arión született; mint már említettem, nincs nagy különbség az Erinyss, Gorgó, Harpyia meghatározások között.

Démétér egy meg nem nevezhető leánygyermekben folytatódott - ebben is a misztérium-elbeszélést ismerjük föl - Poseidón egy paripában. Már elmondtam a történetét,¹¹ hogyan teremtette az isten, Pallas Athénével [123] vetélkedve, az első lovat: szigonyának ütésére ugrott elő, Attika sziklás talajából. Ezt az elbeszélést más változatban is mesélték:¹² Poseidón egy sziklán aludt - Attikában, a Kolónoson -, magja a sziklára hullt, s a szikla szülte az első paripát, név szerint Skyphiost, a „görbét”, vagy Skirónitést, a „mészkösarjat”.

4. Poseidón és Amphitrité

Azok közül az istenségek közül, akik Poseidón előtt uralkodtak a tengeren, egyetlenegynek se volt köze a lóhoz: sem a százkarú Briareósnak, akinek a másik neve, Aigaión, az *aixszal*, „kecské”-vel függ össze, sem a „tengeri öregnek”, aki számos neve és átváltozása során soha nem mutatkozott ló alakban. Mindenféle tengeri lovat megelőzve egy bika alakú isten vitte át a menyasszonyát a tengeren. Maga Poseidón ugyancsak öltött bika alakot is,¹³ s mint tengeristennek, bikaáldozatot mutattak be neki. Mert a bika is jóval előbb feltűnt a Földközi-tenger mellékén, mint a ló. A hippokampoi - „lószörnyek”, félig lovak, félig kígyó alakú halak -, a tengeri kentaurók, akiknek állattörzse lovat és halat egyesített, Ókeanos és Néreus nevük tanúsága szerint kancatermészetű leányai, mint Hippó, Hipponoé, Hippothoé, Menippé, csupán akkor jelentek meg a görög tengerben, amikor Poseidón már birtokba vette. S Poseidón azáltal lett a tenger ura, hogy Amphitritével egybekelt.

Hésiodos Néreus ötven lánya közt említette Amphitritét,¹⁴ de könnyen lehetett őt egy Ókeanisnak,¹⁵ Thétyss egyik leányának is tartani. Mert egyetlen istennő se volt olyan kizárólagosan úrnője és tulajdonosa a tengernek, az összes hullámoknak és az összes tengeri szörnyeknek, mint Thétyss és Amphitrité. Ezt Amphitritéről világosan meg is mondja a költő.¹⁶ Azt mesélték,¹⁷ Poseidón a Néreisek tánca közben Naxos szigetén pillantotta meg s rabolta el őt. A történetet úgy fűzték tovább,¹⁸ hogy Amphitrité Poseidón elől Atlashoz menekült, a tenger nyugati peremére, vagy Ókeanos palotájába, mely ugyancsak ott volt.

Rejtekhelyét delfinek árulták el az üldözőnek. Sőt, egy delfin győzte meg végül beszédével az istennőt, s vezette el vőlegényéhez. Jutalmul a csillagok közt kapott helyet. Amphitritével tartott menyegzője óta Poseidón volt tengerünk ura. Az uralkodópár sok mindenben hasonlított a Zeus-Héra párhoz. Ahogy Zeust ünnepélyesen „Héra férjé”-nek is szólíthatták,¹⁹ úgy Poseidónt „az aranyorsós Amphitrité férjének” nevezték.²⁰ Lakodalmi menetüket Dionysos és Ariadné diadalmenetéhez hasonlóan ábrázolták: a lovakon, bikákon és kosokon kívül a szarvasok, párducok, oroszlánok és tigrisek is tengeri szörnyekké változtak benne, s hátukon Néreisek ültek. A tengeri istenek gyakran ábrázolt felvonulásának férfiresztvevőiről, a Tritónokról kell még egy szót szólnunk. [124]

5. Amphitrité gyermekei

Poseidón nemcsak Amphitritének volt féktelen férje, hanem sok-sok Néreisnek, niasnak, nimfának és héróinának is; számos fiúgyermeknek lett az apja, akik a hősmondában játszottak szerepet. Nem csupán hősök voltak közöttük, hanem vad, erőszakos lények is, akiket a hérószok legyőztek, mint például Polyphémos Kyklóps, akinek megbüntetésével Odysseus magára idézte Poseidón bosszúját. Ezekről itt, az istentörténetekben, nem lesz szó, csupán azokról a gyermekekről, akiket Amphitrité szült Poseidónnak, vagy legalábbis a két leghíresebbéről: Tritónról és Rhodos szigetistennőről.

Hésiodos szerint Tritón „roppantul erős”, nagy isten,²¹ édesanyjának, Amphitritének, és apjaurának, Poseidónnak arany palotájában a tenger fenekén lakó, rettenetes istenség. Már említettem Hekatével űzött szerelmeskedését, és azt is, hogy Héraklés birkózásban legyőzte, a háromalakú „tengeri öreg” jelenlétében, akinek átváltozóművészetét ez a fiatalabb isten, úgy látszik, nem vallhatta sajátjának. Tritón félig hal volt, félig emberforma, leginkább a szilénekhez és a szatírokhoz hasonlítható. Az volt köztük a különbség, hogy amazok férfiakkal szárazföldi állatokká álcázásából eredtek, Tritón ősképei viszont olyan férfiak voltak, akik hal- és delfinfarkat kötöztek magukra. Annyi bizonyos, hogy ilyen táncosokból álló hármast csak egy itáliai vázaképen látni. A Tritónról szóló elbeszéléseket úgy lehetne összefoglalni, hogy ő volt a tenger Silénosa vagy Satyrosa: nőrabló, sőt, fiúrabló - és pedig ősidőktől fogva magához hasonló társakkal együtt -, kagylókürtjével csábító és riadalmat keltő vízi isten. A Tritónokkal néha Tritónnók is megjelentek. De legtöbbször Néreisek voltak, akikkel a Tritónok mintegy lakodalmas menetben úsztak a tengereken át, Poseidón és Amphitrité frigyét ünnepelve vagy Aphrodité születését, vagy akár azokat a misztériumokat, melyekről azt tartotta a hagyomány, hogy a Néreisek mutatták meg az embereknek. Rhodos istennőnek, Amphitrité leányának a története teljes egészében anyja hullámaiban játszódik le, de már átvezet a napisten családjához. A Rhodos nevet nem lehet elválasztani a *rhodon*, „rózsa” szótól, ahogy nem lehet elválasztani az istennőt sem a szigettől. Azt mesélték:²² Amikor Zeus és a többi istenek felosztották maguk közt a földet, Rhodos szigete még nem volt látható. A tenger mélyén rejtőzött. Hélios, a Napisten, nem volt ott a felosztásnál. Így a többiek birtok nélkül hagyták őt, a tiszta istent. Amikor azután hirtelen eszükbe jutott, Zeus vissza akarta csinálni az egész felosztást, s előlről kezdeni. De Hélios nem engedte. Azt mondta, egy darab termékeny földet lát feldomborodni a tenger fenekéről, s felszólította Lakhesist, az osztás istennőjét, hogy emelje magasba mindkét kezét, és esküdjön meg az istenekkel s Kronos fiával együtt, hogy az ő osztályrésze lesz, ami épp most bukkan föl. És így is történt: a sós vizekből előbukkant a sziget, s a napsugarak [125] nemző atyjáé, a tűzfúvó paripák hajtójáé lett. Hélios a szigeten feleségül vette Rhodos istennőt, és

---

fiakat nemzett vele. A sziget és az istennő eredetileg ugyanúgy egy, azonos személy volt, mint Délos és Asteria csillagistennő, vagy a Kabirok és Héphaistos szigete, Lémnos, s annak nagy istennője, akit ugyancsak Lémnosnak hívtak.²³ [126]

XII. A Nap, a Hold és a családjuk

A Nap és a Hold önmagukban, Hélios és Seléné néven - a két égitest görög néven - nem játszottak nagyobb szerepet mitológiánkban. Inkább kölcsönadták arany és ezüst sugaraikat más istenségeknek, akik legalább annyira voltak emberiek, mint égiek. Ezek az istenségek - Zeus és Héra, Apollón és Artemis, hogy csak néhányat említsek - bármennyire napszerűnek és holdszerűnek tünnek is fel, számunkra az égitestek fölött állottak. Olyan képi nyelven közölték az emberekkel az élet titkait, ahogyan a Nap, a Hold és más csillagok maguk sosem lettek volna képesek.

De Hélios, a „Nap”-isten mégiscsak bensőségebben fonódott össze az emberi léttel, mint a „nap” égitest a mitológián kívül. Nem csupán mert önkéntelenül emberi mértékkel mérték és emberileg képzeltek el! E szerint a mérték szerint „fáradhatatlan”¹ volt, fáradhatatlan kocsihajtó, eredetileg egy bikafogat² hajtója, és csak később a „tűzfúvó paripáké”.³ Kívülről szemünk világának forrásaként fonódott össze életünkkel, mint „a napsugarak nemző atyja”,⁴ de összefonódott belülről is, mélyebb összefüggésben, mintha szemünk közvetlenül a Naptól, „a fáradhatatlan szemtől”⁵ származott volna. „Te, napsugár, a szemek sokatlátó anyja”⁶ - így kezdte nagy költőnk, Pindaros, egyik paiánját, az Apollón tiszteletére énekelt dalok egyikét. Nem volt eleve kizárva, hogy a Napot anyaistenségnek tartsuk. Nyelvünkben lehetséges volt még egy Hélia,⁷ „nap” jelentésű női név is, a Nap egyik leányának, Phaethón testvérének a neve; mert sok isteni leány és asszony volt Hélios családjában.

Hélios maga számunkra mégis elsősorban atya volt. Atyaként fonódott össze életünkkel: tetteink mindent látó és halló tanújaként,⁸ mintegy fölöttünk lebegő magasabb lelkiismeretként, akire hivatkozunk az igazság tanúsítására,⁹ és egyúttal mint nemző atyánk is, akiből szünet nélkül fakadnak életünk napjai. Minden reggel megajándékoz bennünket életünk egy napjával, hacsak nem akar egy bizonyos napot, vagy nem akarja összes hátralevő napunkat visszatartani. Így tartotta vissza¹⁰ Odysseus hazatérése napját igen sokáig, Odysseus társaiét viszont örökre. Nemző és tudó isten volt mitológiánkban, nem pedig vak továbbplántáló erő. Hogy minden este lement, az elődeink számára csupán Hélios másik uralmát jelentette, akár emberek, élők vagy holtak, a Föld másik felének lakói felett - már régi költőink és filozófusaink is beszéltek erről¹¹ -, akár¹² a szent, sötét éjszaka mélyén, anyjánál, feleségénél és édes gyermekeinél. Még ma is, ha a görögök azt mondják: Hélios uralkodik, az csak ritkán jelenti a delet, rendszerint a naplementét jelölik vele.

Azt mesélték,¹³ a Napisten lemenetele órájában egy nagy aranyserlegbe száll, abba, amit kölcsönadott Héraklésnek, hogy benne a hős az Ókeanos [127] nyugati szigeteire utazzék és elhozza Géryoneus marháit. A serleg átviszi - így írja le a hagyomány¹⁴ - a hullámokon, egy kényelmes, öblös, üstforma fekhely, amit Héphaistos drága aranyból remekelt, és szárnyakkal látott el. Ez a jármű szédítő gyorsasággal szállítja az alvó istent a Hesperisek földjéről az aithiopsok országába, ahol készen áll szolgálatára a gyors kocsis és paripái, amikor közeledik a hajnalistennő, a korán született Éós. Hogy azután ott, keleten, hogyan száll kocsijára Hélios, s jelenik meg ismét az égen, azt gyakran írták le és ábrázolták számunkra. Az egyik leírás így hangzott:¹⁵ Szeme ijesztően villog aranysisakja alól, vakítva

---

árad a sugarak ragyogása. Halántékán csillognak a sisak arcvédői, s bájos, messzevilágító arcot öveznek. A fúvó szélben leng az isten körül a könnyű köpeny. Alatta fújtatnak a mének. De a legtöbb ábrázoláson Hélios nem hord sisakot, csak sugárkoronát ifjúi feje körül. Paripái szárnyasak, a kocsi előtt fiúk ugranak a mélybe, vagy készülnek ugrani: ezek a csillagok. A két istennő, Éós és Seléné, Hélios testvérei, előtte mennek, a Holdistennő gyakran kocsin, s lemerül kocsijával együtt.

Hélios családfáját a titántörténetekből ismerjük. Hisz egyedül ő tartotta meg Zeus uralma alatt a „titán” megjelölést. Theia titánnő szülte, két testvérével együtt, Hyperión titánnak. Az anyja sok nevű istennő volt; a hagyomány azt tartja, az ő kedvéért van becsben az arany az embereknel,¹⁶ talán azért, mert neki is, mint a többiek közül főleg Persephonének, arany ajándékok jártak. Theia, „az isteni” helyett - ez a szó azt a tulajdonságot jelenti, ami az isteneket istenekké tette -, Euryphaessának, „messzevilágítónak” is nevezték¹⁷ a Nap anyját, s a „tehén szemű” díszítő jelzőt viselte. Emlékszünk az Európa és Pasiphaé, vagy Pasiphaessa nevekre, olyan holdistennők nevére, akiknek bikákkal volt dolguk. Hélios anyjában a Holdistennőt ismerhetjük föl, ugyanúgy, mint apjában, Hyperiónban a Napistent magát. A név jelentése: „az odafenti”, „a felső”, vagyis a Nap, melyet Homéros Hélios mellett Hyperiónnak,¹⁸ vagy kettős néven Hyperión Héliosnak¹⁹ is nevez. Úgy tűnik, őseink számára önmagát nemző istenség volt, s nem más, mint a Nagy Anya sok néven ismert férje és fia, egy Daktylos vagy Kabir. Bár Hélios feleségét másképp hívták, mint az anyját; Persé²⁰ vagy Perséis²¹ volt a neve, akár Hekaté holdistennőnek, s alighanem az „isteni” vagy „messzevilágító”, Theia vagy Euryphaessa alvilági aspektusát képviselte. Persephoné alvilági királynő neve a Perséhez tartozik, annak továbbképzett, talán csak ünnepélyesebb alakja. A Napisten feleségének egy másik neve, Neaira,²² az „új” - vagyis az újhold, a Hold a legsötétebb fázisában - azt a helyzetet határozza meg pontosabban, melyben a Holdistennő a Hélios sarjak anyjává lett: az éjszakát, amikor Nap és Hold látszólag találkozik - újholdkor. Hélios és Neaira lányainak²³ Lampetiát, „a megvilágosítót” és Phaethusát, „a fénylőt” tartották. Az Odysseia elbeszélése szerint ők őrizték Hélios háromszázötven marháját Thrinakia szigetén. Számuk azonos egy év [128] napjainak számával,²⁴ ha tizenkét holdhónapot foglalunk össze egy nem teljes napévvé. Természetes volt, hogy Hélios, miután Odysseus társai elfogyasztották a marhát, elvette tőlük a marhák ellenértékét,²⁵ a napokat, elsősorban a hazatérés napját. Azon sincs mit csodálkozni, hogy a napleányok számát a Phaethónról, Hélios fiáról szóló történet, amit mindjárt elmondok, az ismert hármas számra emeli fel. A harmadik testvért Aiglénak, „fény”-nek hívták,²⁶ pontosabban „holdfény”-nek, vagy Phoibének, ami ugyancsak holdistennő-név. Még később felsorolja a történet Phaethón hét lánytestvérét is,²⁷ akiket a Hyasok hetes csillagképében vélték fölismerni: köztük Héliát, a női Napot. A három Kharist, mint köztudomású,²⁸ ugyancsak a Nap lányainak tartották. Hélios leghíresebb lányai azonban Kirké, a Napisten és Persé leánya, az Odysseia csábító varázslónője,²⁹ aki vendégeit állattá szokta változtatni, Pasiphaé, akiről a krétai történetben esett szó, és Médeia, aki a fennmaradt elbeszélések szerint unokája volt a Napnak: egy borzalmas, áldozatait feldaraboló varázslónő, aki testvérbátyja, apósa s végül saját gyermekei gyilkosaként vonul végig az Iasónról és az Argonautákról szóló mondákon. A Holddal állt a legszorosabb összefüggésben; de ő, mint mondtuk, a hős-mondába tartozik. Hélios fiai közül ketten váltak híressé. Aiétést, Médeia apját, sötét vonások jellemzik. A hősmondában Kolkhis királya, egy kaukázusi országé, de eredetileg alig különbözött Hádéstól, az Alvilág láthatatlan és láthatatlanná tevő királyától, Hélios ellentététől és ellenpólusától. Másik fia, Phaethón, „a ragyogó”, apja egyik jelzőjét viselte, mert Héliost

---

Hélios Phaethónnak is hívták,³⁰ ahogyan az apját, Hyperiónt, Hyperión Héliosnak is.

1. Phaethón története

Már az ókorban voltak olyan tudós férfiak, akik, ha nem ismerték föl az azonos történetet az egy bizonyos névvel jelölt mitológiai alakról szóló különféle elbeszélések mögött, egyszerűen úgy magyarázták a dolgot, hogy több alak viseli ugyanazt a nevet. Ez csaknem mindig elhamarkodott megállapítás volt, s részemről is az volna, ha például két Phaethón nevű isteni ifjút akarnék megkülönböztetni. Hisz már említettem, hogy Hélios egyik fiának, egy ifjabb vagy kisebb napnak, ez volt a neve. Hozzáfűzhetem, hogy csakis akkor neveztek így egy égitestet, ha „kis napként” jelent meg. Később a Jupiter bolygót³¹ tartották „Phaethón”-nak, vagy a Saturnust,³² mely nálunk is, akár Keleten, a nap nevet is viselte.³³ De eredetileg azt a csillagot hívták így, amely a legközelebb állott Aphrodité istennőhöz. Keleten a szerelemistennő bolygója volt ez, s ezért hívják mindmáig Venusnak. Népünk esthajnali csillagként is csodálta, mint Hesperost és Phosphorost vagy Heosphorost, mintha két különböző, esti és hajnali szép csillag volna. Phosphoros szüleinek Éóst és Kephalost tartották,³⁴ ugyanazokat, akiket Phaethón szüleinek mond az [129] itt következő történet. Olyanfajta ebben kapcsolata Aphroditével, hogy Adónist idézi emlékezetünkbe. A Phaethónról szóló történet tulajdonképpen a nagy szerelemistennő szeretőiről szóló elbeszélések közé tartozik.

Azt mesélték,³⁵ Aphrodité megnyerte kedvesének Éós és Kephalos fiát, az istenekhez hasonlatos Phaethónt. Ifjúságának zsenge virágjában volt, szinte még kisfiú, amikor a szerelemistennő elragadta. Szentélyének órává tette őt Aphrodité, s isteni rangra, vagy egy isteni szellem, daimón rangjára emelte, ami olyasfajta halhatatlanság, mint amit Adónis magáénak mondhatott. A többi elbeszélésben is, bár egyik-másik nem a félig isteni Kephalost tartja apjának, hanem Héliost magát, legalább az anyja vagy a mostohaapja a halandók és a holtak világával köti össze Phaethónt. Az egyik történet szerint³⁶ anyját Klymenének hívták, ennek férje, s fiának mostohaapja Merops volt.³⁷ Merops olyan országban uralkodott, mely különösen kedves volt a Napistennek, mint Aithiopia vagy Kós szigete. Föltehetően a Merops néven Héliost magát kell értenünk. Klymené a holtak királynőjének, Persephonének egyik neve volt, s azt is beszélték,³⁸ hogy Merops felesége, akár Persephoné, korán alámerült a holtak birodalmába.

A Phaethónról, Hélios és Klymené fiáról szóló történet így szól:³⁹ a fiú, mint egy ifjú napisten, egyik reggel fölszállt apja kocsijára; túl magasra hajtott, és lezuhant a mélybe. A korán fölbukkanó s csakhamar újra eltűnő hajnalcsillagot lehet fölismerni benne. Ugyanez az elbeszélés azt is hozzáfűzi még, hogy Zeus a túl vakmerő kocsihajtó után dobta a villámát. De csak akkor találta el, amikor Phaethón már lebukott az Éridanos folyóba. Óriási tűzvész lett, amit csak árvízzel lehetett eloltani. A tűzvész eredetileg biztosan nem ebbe a történetbe tartozik, mely szerint csupán az ifjú túl magas röptét kellett megakadályozni. Későbbi elbeszélések szerint⁴⁰ Phaethón a földhöz túl közel hajtotta a Nap kocsiját, mindent felperzselt, s tüzek keletkeztek; ezért volt kénytelen Zeus agyonsújtani őt. Az ókorban egy ideig a Pót tartották az Éridanos folyónak. A Napleányok megsiratták a folyó partján bátyjukat, könnyeikből keletkezett a borostyánkő, ők pedig nyárfákká változtak. Végül mindnyájan, az Éridanossal együtt,⁴¹ csillagképül az égre emeltettek. Az eredeti történet végét pedig egy krétai elbeszélésből tudhatjuk meg. Krétán⁴² a napkocsi szerencsétlenül járt kocsisát Adymnosnak vagy Atymniosnak hívták. Európa testvére volt,⁴³ s újbóli megjelenését

---

minden este észlelni lehetett. Hiszen a lebukott hajnalcsillag esti csillagként újból megjelenik, és az esti égen lesz igazán szolgálja Aphrodité templomának.

2. Seléné és Endymión

A Hold a látható változásaival és csaknem látható mozgásával, a Naphoz és a Földhöz fűződő változatos vonatkozásaival, fényben-sötétségben való részvételével számos elbeszéléshez szolgáltatott anyagot; ezeknek a [130] történeteknek nagy istennők voltak a hősnői, sőt, talán csak egy istennő, a legeslegnagyobb, akinek sokoldalúsága eleve kizárja, hogy egy égitesttel teljesen azonosítsuk. A látható Seléné istennőhöz közelebb álltak a hēróinák: a hősmonda vadásznői és futóbajnoknői, női üldözők és üldözött szüzek. Tisztában is voltak vele az emberek, hogy az ilyen képek a hold és a nap gyorsan változó egymásutánjának⁴⁴ felelnek meg. Azokból a régi istentörténetekből viszont, melyeken egy tehén alakú holdistennő üli nászát a napbikával, késői ábrázolásokon csak Seléné ökrösfogata maradt meg, miután már volt egy kétlovas kocsija is, ellentétben Hélios négyesfogatával. De látható úgy is, hogy magányosan vágat, ökör- vagy lóhátton, öszvéren vagy szarvason. Szárnyas égi lénynek szólítja a himnusz,⁴⁵ de egy bakkecske, sőt egyszer maga Pán is fölkapta a hátára, aki, mint már meséltem, báránybőr subában csábította el őt. Selénén kívül - a név a *selas*, „világosság” szóval függ össze - Ménének is hívták az égen megjelenő istennőt; ez a Mén szó nőnemű alakja, a szó a holdat jelölte, a hónapot, és Kisázsiaiban egy Holdistent is. Volt egy történet Seléné és Zeus nászáról:⁴⁶ a Holdistennő az ég urának Pandiát szülte, az „egészen világítót” vagy „egészen fényeset”, alighanem a teliholdas éjszakák világosságát. Mindkét szerelmestörténet - Pánnal és Zeusszal való egybekelése - még mitológiánkba tartozott, de Selénének Héliossal, a Holdistennek a Napistennel az égen látható alakjukban megült násza, amiről később meséltek,⁴⁷ már nem. A mi Selénének Hélios testvére volt; ugyanolyan tisztán testvéri lény volt mellette, mint Artemis Apollón mellett. Nászuknak teljesen a láthatatlan, alvilági szférában kellett maradnia, ahol mindkettejüknek egészen más volt a megjelenési formája és a neve, mint az égen. Holdistennőnk egyetlen híres szerelmestörténete kisázsiai eredetű, és egy barlangban játszódott le.

Azt mesélték,⁴⁸ hogy Seléné, amikor a kisázsiai Latmos hegygerinc mögött eltűnt, a kedvesét, Endymiónt látogatta meg, aki itt aludt egy barlangban. Endymión, egy szép ifjú, az összes ábrázolások szerint pásztor vagy vadász, örök álmát aludta, amivel eredetileg maga a Holdistennő ajándékozta meg,⁴⁹ hogy mindig megtalálhassa a barlangban és megcsókolhassa. Az Endymión név olyasvalakit jelent, aki „belül van”, kedvesétől körülfogva, akár egy közös ruhában. Egy későbbi költő szerint⁵⁰ Hypnos, az alvás szárnyas istene szeretett bele Endymiónba. Hypnos azt a képességét ajándékozta az ifjúnak, hogy nyitott szemmel aludjék. A mi elbeszéléseink szerint⁵¹ Endymión király volt Élisben, ott, ahol az olympiai játékokat tartották, melyeket, mint tudjuk, egy Idai Daktylos alapított; s Endymión valóban közelebb áll egy Daktyloshoz, mint például Adónishoz. Selénével ötven lányt nemzett, annyit, ahány hónapot egy-egy olympiai időszak magában foglal. Örök álma Zeus ajándéka volt; maga dönthette el, milyen halálnemet kíván magának.⁵² Tehát ő maga választotta ezt az állapotot a halál helyett. Mások szerint [131] büntetés volt, mert miután Zeus az égbe emelte, úgy viselkedett, mint Ixión: megkívánta Hérát. Láthatjuk, hogy a Holdistennő nemcsak Seléné néven jelent meg, hanem még az istenek királynőjének méltóságát is viselhette.

---

3. Éós és a szeretői

A Hyperión-Theia titánpár gyermekei háromságot alkottak:⁵³ Hélios testvére volt Selénén kívül a hajnalistennő, Éós is. Őt is, akár a Holdistennőt, a felkelő Napisten előtt látni; előtte megy, vagy négyes fogatán hajt szárnyasan, egy igazi napkocsin. Nem volna egészen helyes az Éós nevet „hajnal-pírral” fordítani. Karjai és ujjai csakugyan rózsaszínűek voltak, köntöse sáfránysárga, de ő maga mégiscsak valamivel több volt, mint egy színes jelenség az égen. Ő volt az új nap, és így is hívhatták:⁵⁴ Hémera, „a nap”, vagy egy régi szóval: Titó;⁵⁵ ez a Titán név nőnemű alakja volt, s ugyancsak nappalt jelentett.⁵⁶ Ahogy a Hélia névben, Éósban is a Nap női ellenképével van dolgunk, s ugyanakkor Seléné vadabb, féktelenebb testvérével is, akiről szenvedélyesebb szerelme történeteket meséltek, mint a Holdistennőről.

Elsősorban Tithónos iránt való szerelme lett nevezetes. Arany kocsján szöktette meg,⁵⁷ s Homéros azt írja,⁵⁸ Tithónos mellől kel föl ágyából, amikor világosságot hoz az embereknek. Tithónos a Titó hímnemű alakja, s éppúgy, mint ez a név, egy régebbi, nem görög nyelvből való. Mint isten és halandó ifjú, Kisázsiaiban volt otthonos, s alighanem Adónishoz és Phaethónhoz állt közel; nem véletlenül szerepel ez utóbbi - Phosphoros,⁵⁹ Heosphoros,⁶⁰ Héóos⁶¹ néven - a kyprosi Paphosszal együtt⁶² Éós fiai sorában is, vagy Szíriában szült, Tithónos nevű fiának gyermekeként.⁶³ Azt mesélték: ⁶⁴Éós, az aranytrónusú istennő, elrabolta az istenekhez hasonlatos Tithónost, egy Trója királyi nemzetségéből való ifjút. Azután fölkereste Zeust, s örök életet kért kedvesének. Kérése teljesült. De nem gondolta meg, hogy jobb lett volna, ha fiatalságot kér számára, s oltalmat az öregkortől. Amíg tehát Tithónos fiatal volt, örömök közt élt Éósszal az Ókeanosnál, a Föld keleti peremén. De miután fehér sávok jelentek meg szép fején s keveredtek szakállába, az istennő nem osztotta meg többé vele ágyát, hanem úgy gondozta, mint egy kisgyermeket, az istenek eledelét adta neki, és szép ruhákat. S amikor az aggkor végül annyira leigázta, hogy mozdulni se bírt, az istennő egy kamrába rejtette őt, s rázárta az ajtót. Csupán a hangja szűrődött ki onnan, különben semmi erő nem maradt Tithónos tagjaiban. Más elbeszélőktől tudjuk meg, amit ez az elbeszélés nem mond el: ⁶⁵Tithónos tücsökké változott. Éós fiaikat szült neki. Memnón⁶⁶ volt a leghíresebb, aki Aithiopiából, a keleti napországból érkezett Trójába, hogy apja nemzetségének segítsen, s ott elesett Akhilleus kezétől; tragikus története a hősmondába tartozik. Halála mély gyászba döntötte az istennőt; látni egy pompás vázaképen, hogyan siratja holt fiát. [132]

Az Éósról szóló elbeszéléseknek annyira uralkodó motívuma az istennő nagy szerelme a szép ifjak iránt, akiket elrabol magának, hogy az a szóbeszéd járta: ⁶⁷folytonos szenvedélyeivel Aphrodité büntette meg, amiért Arést elhódította tőle. Éós csakugyan egy második, kielégíthetetlen Aphrodité gyanánt jelenik meg mitológiánkban. Az ifjakról, akiket szeretett, néha alig tudunk nevüknél többet: például Kleitosról,⁶⁸ akinek a neve „híres”-t jelent. Az istennő a szépségéért rabolta el, hogy a halhatatlanok közé kerüljön. Különös neve volt a szép Kephalosnak, akit mint Hermés és Hersé fiát és Phaethón apját már említettünk. A szó, amiből a nevet képezték, *kephalé*, fejet jelent. Szép fejéért Attikában Éós és Prokris, Kephalos felesége versengett. A Kephalosról és Prokrisről szóló történet már a hősmondába tartozik. Prokris Éós vetélytársnője, egyike azoknak a hősínáknak, akiknek több holdszerű vonásuk volt, mint bármelyik istennőnek. Kephallénia szigetén is meséltek egy Kephalosról,⁶⁹ aki ott egy nőstény medvével lépett nászra. Tudjuk, hogy ez az állat Artemis egyik megjelenési formája volt, vagy pedig, mint Kallistó történetében, a Holdistennő egy

---

más nevű hasonmásáé. Végül Éós rabolta el Kephalost,⁷⁰ mint annyi név nélküli szép fiút is, akiket régi ábrázolásokon látunk. A fejet alighanem az égen kell keresnünk. Talán az Órión csillagkép feje az, Órlóné, aki ugyancsak Artemis és Éós csillaggá változtatott kedvese volt, mint mindjárt előadom.

4. Órión-történetek

A történetek egész füzére kapcsolódik az Órión csillagképhez. Különös fénypompában ragyog egünkön, s azt mesélték róla: Órión volt, a bős vadász, egy óriásalak, aki mintegy a barbár ősidőkből nyomult be mitológiánkba. Joggal emlegették együtt a két óriásfiúval, Ótossal és Ephialtésszel.⁷¹ Ezeknek szépsége csupán Óriónéhoz volt hasonlítható. Már Maia istennővel kapcsolatban elmondtam, hogy egy egész csapat isteni leány menekült előle, s végül kénytelenek voltak a Pleiasok hetes csillagzatává változni. Órión üldözte őket egész Boiótián át - egyik elbeszélés szerint⁷² csak egyetlenegy, Pléioné nevű lányt, mások szerint Pléionét⁷³ és leányait - öt vagy hét esztendeig. A régi elbeszélésekben talán valóban csak vadgalambok (*peleias*) voltak, akikre a bős vadász csakugyan vadászott, de ugyanakkor istennők is, mint a medve, mely velük és Óriónnal együtt került föl az égre.⁷⁴ Csakhamar kiviláglik, milyen közeli kapcsolatban állt ez a vadász Artemisszel. Nyilván épp ezért tartotta a hagyomány a Pleiasokat,⁷⁵ akiket Órión üldözött, Artemis vadásztársnőinek. Elmondom most a vadászról szóló történeteket.

Órión az egyik elbeszélésben⁷⁶ Poseidónnak és Euryalénak, Minós egyik lányának a fia: ez a családfája elárulja, milyen közel állt egykor Kréta bős vadászához, Zagreushoz és a Britomartist üldöző Minóshoz. Boiótiában egy másik történetet meséltek az óriás vadász származásáról.⁷⁷ Tanagrában élt a [133] vendégszerető Hyrieus, neve szerint „a méhember”. Tudjuk Kronos történetéből, hogy az istenek az ősidőkben méztől részegedtek le. Más elbeszélők szerint Hyrieus helyett egy Oineus⁷⁸ vagy Oinopión⁷⁹ nevű király játszott nagy szerepet Órión történetében. Ezek a nevek az *oinos*, „bor” szóval függenek össze, ahogyan Hyrieus és a Tanagrához tartozó Hyria városa a *hyrón*, „méhkas” szóval. Tehát azt mesélték, hogy három isten tért be Hyrieushoz vagy Oinopiónhoz. Többnyire Zeust, Poseidont és Hermést nevezik meg. A három isten egy föláldozott bika bőrébe eresztette magját, s megparancsolta a házigazdának, ássa el az így megtöltött bőriszákot a földbe. Ebből jött a világra tíz hónap múlva Órión, a földből született óriás.⁸⁰ Így ajándékozták meg az istenek egy fiúval gyermektelen vendéglátójukat.

A történet folytatásában,⁸¹ ahogy főleg Khios szigetén mesélték, döntő szerepet játszik a bor hatása. Órión részegen erőszakot követett el Meropén, mostohaapja, Oinopión feleségén. Egy másik elbeszélés szerint⁸² Meropé, akit a részeg vadász megerőszakolt, Oinopión egyik lánya volt. Úgy is mesélték a történetet,⁸³ hogy Órión feleségül kérte Meropét, s az ő kedvéért szabadította meg a vadállatoktól Khiost; de Oinopión ki akarta őt játszani. Erre rontott be részegen Meropé kamrájába. Vagy maga Oinopión itatta le a bős vadászt, álmában megvakította, s azután kidobta a tengerpartra. Mindezeknek az elbeszéléseknek alighanem az a közös magjuk, hogy az ittas óriás rátört mostohaapja feleségére, s az büntetésből megvakította. Annyi bizonyos, hogy rendkívül elvetemült cselekedetet követett el, különben nem kellett volna ilyen szörnyűmód lakolnia. Ha nem maradt volna fenn a három istenről szóló történet, amit könnyen találhattak ki akár a szójáték miatt is - a sperma kiöntése *urein* igével is mondható, s ebben a történetben innen vezetik le Órión nevét -, saját anyjának meggyalázására gondolhatnánk. A bor ilyen hatásáról meséltek Dionysos ellenségével,

---

Lykurgossal kapcsolatban is.⁸⁴ És épp ennek a bűnnek lett a büntetése, nemcsak Oidipus esetében, a vakság.⁸⁵

Meropé ugyanúgy lehetett Órión anyja, mint Semelé Dionysos anyja, vagy Elara a phallikus óriás, Tityos anyja, noha ez a két utóbbi sem az anyjától született végeredményben, hanem másképp. Órión Sidé, „gránátalma” nevű feleségéről is tudunk,⁸⁶ akit férje az Alvilágba taszított, mert saját szépségét Héráéhoz hasonlította. Ez a név, ahogy a Meropé név is, alvilági királynőhöz illett. Az anyafeleség rejlett mögötte, akivel Órión a bűnt elkövette, aminek vakság lett a büntetése. Azt a jóslatot kapta,⁸⁷ hogy csak akkor gyógyulhat meg, ha kiteszi üres szemüregét a nap sugarainak. A vak meghallotta egy kovácműhely zaját, s elindult a hangok irányába. Tudott futni a víz tükrén,⁸⁸ vagy még inkább óriásként átgázolni a tengeren. Így jutott el Lémnosra, ahol nagy zajjal dolgozott Héphaistos kovácműhelye.⁸⁹ Bár az elbeszélések kimondottan megnevezik az istent, mégis Kédalión, Héphaistos tanítómestere volt végül az, akit Órión fölkapott és vállára ültetett, hogy a [134] pirinyó vezesse szembe a nappal az óriást. A vak Órión találkozott a felkelő Héliossszal, és meggyógyult. Az egyik történet szerint⁹⁰ visszatért Oinopiónhoz, hogy megbüntesse. De az a föld alá rejtőzött, egy érckamrába. Ekkor kezdte meg Órión vándorlását, mely égre emelésével ért véget. A bős vadász azzal fenyegetőzött,⁹¹ hogy kiirtja a Föld összes állatait. Artemis és Létó jelen voltak, amikor Krétán vadászott. De a Föld a skorpiót termelte ki ellene, az megcsípte a vadászt, s csillagképként felkerült vele együtt az égre. Vagy pedig⁹² Artemis volt az, aki a skorpiót küldte az erőszaktevő ellen, amikor az már megragadta ruháját. Persze nyilaival is megölhette támadóját.⁹³ Erről egy egészen különös történet maradt fenn.

Azt mesélték,⁹⁴ Éós férjül vette Óriónt, még mielőtt Artemis megölte volna őt nyilaival Ortygia szigetén. Épp azon a helyen történt, ahol a Nap fölkel: Apollón szülőszigete volt ez, a Délosnak is nevezett. Órión itt diszkoszvetési versenyre hívta ki Artemist.⁹⁵ Az istennő megharagudott emiatt, vagy sokkal inkább azért, mert az óriás erőszakoskodott Ópisszal - ez Artemis egyik neve is -, egy hyperboreos lánnyal. Ama különös történet szerint azonban⁹⁶ Artemis szerelmes volt a vadászba. Apollón észrevette ezt, és neheztelt miatta. Összeszidta hűgát, de szavai mit se használtak. Egyszer megpillantotta messze a tengerben fekete pontként Órión fejét, s versenyre hívta ki Artemist, lőjenek erre a célpontra. Artemis nem ismerte föl a fejet s eltalálta, azután pedig a csillagok közé emelte szerelmesét. Néha az Órión csillagképből is csupán a fej látható a horizont fölött. De azok, akik nem vettek csillaggá válásáról tudomást, mint Homéros is, azt mesélték,⁹⁷ hogy Órión az alvilági asphodélos-réteken továbbra is azokra az állatokra vadászik, melyeket a földön elejtett, kezében ércbuzogányával.

5. A szélistenekről

Még egy férje volt Éósnak,⁹⁸ akit az összes addig említettnél magasabb rang illetett meg. Astraios volt ez, „a csillagos”, akinek nevét az erős Eurybia istennő és Krios titán fiainak felsorolásakor⁹⁹ említettem, s akiről világosan ki is mondták,¹⁰⁰ hogy „a csillagok öreg atyja” volt. Tőle, az éjszakai égistentől szülte a hajnalistennő az esthajnali csillagon, Heosphoroson kívül a szélisteneket is; illetve csak a tiszteletre méltó főszeleket, de mind a négyet, bár Hésiodos csak hármat nevez meg: Zephyrost, a nyugati szelet, Boreast, az északit és Notost, a délit. A negyediket - Apéliótést, a keletit, vagy Eurost, a délkeletit - az Argestés, „fényhozó” jelzővel írja körül. Ezek a szelek isteni eredetűek, olvassuk nála,¹⁰¹ s nagy hasznot hoznak a

---

halandóknak. De olyanok is vannak, melyek Typhóeustól származnak: azok a viharszelek, melyek a tengerre csapnak le, az emberek nagy kárára. Több irányból fújnak fölváltva, szétszórják a hajókat, elpusztítják a hajósokat; mások meg a viruló [135] földet teszik tönkre, az emberek kedves kezeművét, s porral és kavargással szórnak be mindent.

Természetesen nem tartozik az egész szélrózsa, mely nálunk is legalább nyolc szélből áll, a mitológiába. Még a bájos Zephyrosról, a tavasz hirnökéről sem ismerünk régi történeteket, azon kívül,¹⁰² hogy Podargé Harpyiával, ezzel a gyorslábú kancával, Ókeanos mezején Akhilleus jóstehetségű paripáit nemzette. Csupán Boreas, az északi szél volt kimagaslóbb alakja mitológiánknak : szárnyas volt és kétarcú, egyszerre nézett előre és hátra, ahogy különben csak a mindent látó Argos. Az egészen régi ábrázolásokon még kígyólábai is voltak.¹⁰³ Nemcsak nemes kancákkal pározott,¹⁰⁴ hanem Éós ellenképe: lányrabló is volt. Vad thráknak tartották, mert északról, Thrákia felől fújt, s a hagyomány szerint¹⁰⁵ attikai feleséget rabolt magának: Erekhtheus király egyik lányát, Óreithyia nevezetűt, ami „a hegyekben iramlót” jelent. A lány társnőjével, Pharmakeiával, „a varázslónővel”, a hűs Ilissos pataknál játszott, Athén mellett, amikor Boreas elragadta. Ebből a házasságból születtek a thrák szárnyasikrek, Kalais és Zétés, akikről már volt szó: egyedül ők tudták legyőzni a Harpyiákat.

Egy régebbi elbeszélés szerint a szelek egy Aiolos nevű király uralma alatt álltak; s az olyan föltétlen hatalmat gyakorolt felettük, hogy nem volt saját egyéniségük. Az Aiolos név „mozgékonyt” és „tarkát” jelent, eredetileg alighanem ő is a csillagos ég istene volt, mint Astraios. A történet Odysseus kalandjai közt maradt fenn.¹⁰⁶ Itt egy Aiolos Hippotadés nevű királyról esett szó, mintha „lovasfi” lett volna. Mert ez a „Hippotadés” szó jelentése. Azt tartották róla, az istenek barátja volt és az Aiolia nevű úszó szigeten uralkodott. Ércfalak vették körül a meredek sziklaszigetet. Aiolosnak tizenkét gyermeke volt a palotájában: hat lány és hat ifjú. A lányok házasságban éltek fiútestvéreikkel, s a párok naphosszat lakomáztak apjukkal és anyjukkal. Éjszaka egymás mellett aludtak. Erre a szigetre érkezett Odysseus a társaival. Aiolos egy hónapig vendégül látta az idegeneket palotájában. Amikor aztán haza akartak indulni, egy kilencéves bika bőréből készült tömlőt adott nekik. Ebbe zárta be a szeleket, és jól bekötözte a tömlő száját, mert Kronos fia őt tette a szelek kormányzójává, hogy lecsillapítsa vagy fölkorbácsolja őket, tetszése szerint. Ezüst kötéllel jól lekötözte a tömlőt Odysseus hajóján, hogy egy csöpp szél se szivárogon ki belőle. Csak a nyugati szélnek engedte meg, hogy vitorlát fújja. Ismerjük a történetet az *Odyszeiából*: hiába volt minden. Útitársai azt hitték, a ravasz Odysseus aranyat és ezüstöt rejtett a tömlőbe, s kieresztették a szeleket. Így fújja el a szél a mesében a mitológiát. [136]

XIII. Prométheus és az emberi nem

Az összes titánok és titánnők ivadékairól volt már szó, csak Iapetos nemzetségéről nem, arról a nemzetségről, mely az emberi nemmel van összefüggésben. Ez az istenekkel, mégpedig az olymposi istencsaláddal szembeállított nagy család ugyanúgy beletartozott a mitológiánkba, mint a Nap, a Hold és az egész csillagos ég. Az istenek halhatatlanok voltak, az emberi nem halandó; de a maga egészében különösen közel állt olyan istenségekhez, akik nem jutottak föl az Olymposra, hanem, úgy tűnik, éppúgy alá voltak vetve a halálnak és a szenvedéseknek, mint az emberek. Egyes filozófusaink azt állították, hogy az emberi nem örök. Mitológiánkban legalábbis hosszú életű. Mert noha el kellett pusztulnia, mégsem szorult egy emberélet korhatárai közé, ahogy például a nimfák sem. A nimfák néha az első

---

emberek asszonyaiként tűnnek fel, minthogy ezek Pandóra teremtéséig kizárólag férfiak voltak: egy férfi-emberiség.

Ezzel a férfi-emberiséggel, az első emberekkel állt szoros kapcsolatban Iapetos titánnemzetsége, elsősorban két fia: Prométheus és Epimétheus. Csakhamar hallani fogjuk, hogyan képviselték ezek ketten az emberi nemet. Az orphikusok szerint a titánok mind az emberek bűnös ősei voltak. Hésiodos azt mesélte,¹ hogy Uranos atya megrovó szójátékkal nevezte őket „titánoknak”, mintha ez a megjelölés a *titainein*, „kinyújtózni” és a *tisis*, „büntetés” szóból eredne: a titánok vakmerően „kinyújtóztak”, hogy nagy művet hajtsanak végre, s ezért elnyerték később büntetésüket. Ezt a művet nem az Uranos-Kronos-Zeus vonalon vitték véghez, mert az atyák megcsonkításában és megbuktatásában a titánok, akik ellenségesen álltak szemben Zeusz-szal, a véglegesen győztes fiúval, nem vettek részt. Jellemző tulajdonságuk, a vakmerőség (*atasthalia*), jellemezte az embereket is,² akiket éppen ezért újra meg újra pusztulás fenyegetett az istenek részéről. Hésiodos úgy festi le Iapetos nemzetségét, mintha csupa megbüntetett gonosztevő tömörült volna benne. Ezeknek a Zeusszal és az istenekkel ellenségesen szemben álló titánoknak a bemutatása az emberi nem történetét készíti elő.

Az Iapetos név fülünknek idegenül hangzik. Azon kívül,³ hogy végül a Tartarosba taszították a többi titánokkal együtt, csak annyit tudunk Iapetosról, amit a genealógiai elbeszélés mond:⁴ hogy Klymenét vette feleségül - ez egyébként az Alvilág királynőjének egyik neve -, akinek a helyén Asia⁵ vagy Asópis,⁶ „a hajnali” is felbukkan. Iapetos házába vezette Klymenét, a szép bokájú Ókeanist, s vele hált nyoszolyáján. Az Ókeanis a kemény Atlast szülte neki, a felfuvalkodott Menoitioszt és a Prométheus-Epimétheus testvérpárt. Menoitios a hagyomány szerint⁷ gonosztevő volt, akit Zeus a vakmerősége és támadókedve miatt villámával az Erebosba döntött. Atlas⁸ tartotta a széles eget, szilárdan állva s fejével és kezével megtámasztva terhét, a föld [137] peremén, a Hesperisek kertje előtt, erős kényszer alatt. Zeus mérte reá ezt a sorsot. Tudjuk, hogy Atlas apja volt több istennőnek, a Hesperiseknek, Maiáknak és a Pleiasoknak, régi, elveszett elbeszélések szerint; veszedelmesen okos isten volt, aki még a tenger mélyén is kiismerte magát.⁹ Kezdetől fogva övéi voltak az oszlopok, melyek szétválasztják a földet és eget. Zeus uralma alatt egy örökös erőfeszítésre ítélt óriás volt, aki a világ nyugati peremén áll, míg Prométheus a keleti peremén viseli büntetését. Róla és Epimétheusról a következőkben bővebben mesélek majd.

1. Az emberi nem eredete

Az istenek és emberek eredete azonos, írja Hésiodos,¹⁰ s ezt a legrégebbi történetek alapján közli, melyek közül egyet már elmondtam.¹¹ A megcsonkított Uranos atya véreinek cseppjeit Gaia, a Földanya fogta fel. Ily módon megtermékenyülve szülte az erős Erinyseket, az óriás gigászokat és azokat a nimfákat, akiket *Meliainak*, „Kőrisfáknak” neveztek a hatalmas földön. Az egymás után következő, különféle emberi nemekről (a „korokról”, ahogy később nevezték) szóló nagy elbeszélés szerint¹² a réz-nemzedék a kőrisfákból keletkezett. Hésiodos megőrizte számunkra¹³ a tűzrablásról szóló történetben a *melioi* szót, a *meliai* hímnemű alakját, a kőrisfa-nimfákhoz tartozó emberek vagy, helyesebben, férfiak megjelölésére. Ezeket a férfiakat, a *Melioit* később olyanformán képzeltek el,¹⁴ hogy a kőrisfák alatt heverték, mint a lehullott gyömolcsók. Más elbeszélések szerint - mert csaknem mindegyik görög vagy kisázsiai vidéknek volt erről egy saját története - az első férfi, az ősember, közvetlenül a földből szökött elő, mely ily módon közös anyja volt az isteneknek és a halandóknak.

A különféle vidékek ősembereiről, akiktől a lakosok eredetileg az egész emberi nemet származtatták, a következő felsorolás tájékoztat bennünket:¹⁵ „A Föld volt az, aki elsőnek küldte föl az embert, ilyen szép gyümölcsöt termett, mért nem csupán érzéketlen növényeknek és oktalan állatoknak kívánt anyja lenni, hanem egy szelíd és jámbor élőlénynek is. Nehéz azonban megállapítani, hogy Alalkomeneus merült-e föl első emberként Boiótiában, a Kópais-tónál; hogy az ídai Kurések voltak-e ez az isteni nem, vagy a phrygiai Korybasok, akiket a Napisten legelőször megpillantott szárba szökkenni, akár a fákat; hogy Arkádia szülte-e első ember gyanánt Pelasgost, aki már a Hold előtt a világon volt, vagy Eleusis Dysaulést, a rharosi rónaság lakóját, vagy Lémnos Kabeirost, a szép ifjút, kimondhatatlan misztériumok közepette, vagy pedig Paliéné a Phlegrai Alkyoneust, a gigászok legidősebbikét?” Egy másik hagyomány - helyesebben: elbeszélés, amit Athénben egy bölcs asszonynak tulajdonítottak¹⁶ - az attikai földet magasztalta érte: „Amaz időben, amikor az egész föld mindenféle élőlényt küldött föl és termett, állatokat és növényeket, a mienk a vadállatokat illetően terméketlennek és tisztának [138] mutatkozott, inkább az embert választotta az összes élőlények közül, s egy olyan lényt szült, mely értelmével fölötte áll a többinek, s az egyedüli, mely tiszteli a jogot és az isteneket.”

Az e szavakból könnyen kiolvasható célzatosság nem sajátja a mitológiának, melyben minden spontán és magától értetődő, s nem irányul polemikusan mások ellen. Nem csupán az athénieket akarja kiemelni, mint *gégeneis*, „földből sarjadtakat”, vagy *autokhthones*, „autokhthónokat”, ami eredetileg ugyanazt jelentette, hanem Attika földjét is meg kívánja különböztetni a Föld többi részétől, noha az elbeszélő elismeri az egész Föld isteni mivoltát, amikor hozzáfűzi,¹⁷ hogy nem a Föld utánozza a megtermékenyüléssel és szüléssel az asszonyt, hanem az asszony a Földet. Viszont nem az athéniekről, hanem Aigina szigetének lakóiról tartotta a hagyomány, hogy az egész nép a Földből mászott elő: igaz, nem mint emberek, hanem mint hangyák. Ezt mesélték:¹⁸ „Miután Aigina istennő megszülte Zeusnak Aiakost, ez teljesen egyedül volt a szigeten. Amikor ifjúvá serdült, nehezen viselte a magányt. Ekkor Zeus a sziget hangyáit férfiakká és nőkké változtatta, s megajándékozta Aiakost a myrmidónok népével - a név a *myrmékes*, „hangyák” szóval cseng össze -, akik elsőnek építettek hajókat. Később úgy mesélték ezt, hogy Zeus Aiakos kedvéért a földből fakasztott embereket. Alighanem Kós sziget lakosainak egyik elbeszéléséből ered az emberek költői *meropes* elnevezése. Merops király, akinek alattvalói viselték először ezt a nevet, mint tudjuk, Phaethón apósa volt, s neve valószínűleg csupán egy másik elnevezés a Napra. Továbbá meropsnak nevezték nálunk a gyurgyalagot is, azt a madarat, mely a földbe rakja tojásait, mintegy a Föld férjeként. Így az emberek *meropes* megjelölésében a Földből való születésük, de ugyanakkor egy nemző Nap-istentől való származásuk is kifejezésre jut. Azokban az emberi nem keletkezéséről szóló történetekben, melyek egy szigeten játszódtak le, a sziget istennője töltötte be az anya szerepét: voltaképpen jól ismert nagy anyaistennőnk viselte a sziget nevét. Kisázsiaiában Rhea volt az, a mi szárazföldünkön mindig az az istennő, aki az adott helyen megfelelt neki. Ő szülte azokat a lényeket, melyek az emberi nem őseivé lettek. Emlékezhetünk rá, hogy a Nagy Anya Daktylosokkal, Kurésekkel, Korybasokkal, Kabirokkal kísértette magát, akiket egymaga szült és nemzett, s akik közül férjet is választott magának. Sok elbeszélésben egész ősnépek voltak ezek, mint például a Telkhinek, Rhodosz szigetének őslakói. Az ilyesfajta ősiszteneket egyúttal ősembereknek is tartották. A különbség e két jellegük közt nyilván abban állt, hogy mint ősemberek nem voltak többé a Nagy Anya férjei. Viszont más feleséget kaptak. Lémnoson három kabir nimfáról, a *Nymphai Kabeirides*ről meséltek.¹⁹ Ezek a Nagy Istennő és a vele nemző Kabeiros lányai voltak, s három fiútestvérük

---

volt, akikkel három párt alkottak. Ezt a három párt már ősemlőpárnak nevezhetjük. Az első, ősemlőknek tartott férfiúi lényekben a legtöbb elbeszélés [139] szerint megvolt Kronosnak - a Földanya ama fiának, akivel az isteni nem története kezdődött el - egyik tulajdonsága: a ravaszság. Alalkomeneusról, a boiótiai ősemlőről azt beszélték,²⁰ ő adta Zeusnak a ravasz tanácsot, mellyel az istenek uralkodója az elhidegült Hérát visszanyerte s ismét nászra csábította. Tudjuk, hogy Alalkomeneust tartották Athéné istennő nevelőjének is, tehát Athéné csak őutána született. Valószínűleg ő lett Athénais néven az ősemlő felesége. Pelasgos arkádiai ősemlő idejében, az imént hallott történet szerint, még a Hold sem létezett, aki mitológiánkban ugyancsak nőnemű lény. Rövidesen elmesélem bővebben, hogyan jutott az első férfiakhoz - Prométheus és Epimétheus történetében egy testvérpárhoz - az első női lény, akit feleségül vehettek. Csak annyit jelzek itt előre, hogy Pandóra, az első asszony, úgy jött létre, ahogy egy szobrot készítenek, egy másik elbeszélés szerint viszont istennőként bukkant föl a földből.

Az a történet, mely elmondja, hogyan készítették művészi képességgel megáldott mesterek - mert a Daktylosok és a Kabirok ilyen hírben álltak - az első asszonyt, előzménye az emberi nem keletkezéséről szóló későbbi elbeszéléseknek. Efféle művek mesterének ismerhettük meg már eddig is Héphaistost, a legnagyobb lémnosi Kabirt, és Pygmaliont vagy Pygmaiont, Kypros királyát. Ilyenfajta mester volt Prométheus is, aki ráadásul még csavaros eszű is volt,²¹ mint Kronos. Azok az elbeszélések, melyeket rövidesen előadok, megkülönböztetik őt Héphaistostól. De Prométheusról is azt mesélték, hogy Héra házasságon kívül született fia volt, természetesen nem Zeustól, hanem Eurymedón gigásztól;²² hogy ő segítette elő Athéné születését²³ kétélű baltájával; s hogy szerelmével üldözte az istennőt, mint Héphaistos.²⁴ Annyi bizonyos, hogy őt tartották kettejük közül az idősebb istennek. Azt is mondták,²⁵ hogy eredetileg Ithas vagy Ithax volt a neve, s a titánok hírnöke volt. Egy másik történet szerint²⁶ a Kabirok ősnépéhez tartozott; hozzá és Aitnaios nevű fiához - akin Héphaistost kell érteni -, a két Kabirhoz ment el Démétér, s vitte magával a misztériumait, ahogy más elbeszélésekben Dysaulés ősemlőhez ment el, vagy Eleusis királyaihoz. Prométheus és az égből lezuhant tűzisten, Héphaistos közt megmaradt az a különbség, hogy ez utóbbi olyan egyszerű lény volt, mint a tűz, Prométheus viszont kettős lény. Rendszerint volt mellette egy kevésbé ravasz társ: a testvére, Epimétheus, mintegy a bal keze.

Azt mesélték:²⁷ Volt egy idő, amikor istenek már voltak, de halandó lények még nem. Amikor ezek keletkezésének sors-szabta ideje is eljött, az istenek a föld mélyében formálták meg őket, földből és tűzből és mindabból, ami ezekkel az elemekkel keveredik. Amikor azután föl akarták vinni ezeket a lényeket a világosagra, az istenek megparancsolták Prométheusnak és Epimétheusnak, hogy díszítsék fel őket s osszák fel közöttük a képességeket, kapja meg mindenki, ami megilleti. Epimétheus kikönyörögte Prométheustól, hogy egyedül végezhesse el az osztást. S a meggondolatlan titán mindent [140] az állatok közt osztott szét, úgyhogy az ember teljesen védtelenül és csupaszon állt ott. Így hát a gondoskodó Prométheus nem tehetett egyebet: ellopta Héphaistos és Athéné istennő közös templomából a tüzet és mesterségeiket, s az emberi nemnek ajándékozta. Azóta életképes az ember, Prométheus viszont - noha Epimétheus volt a bűnös - szigorú büntetést szenved. Ez az elbeszélés egy bölcs embertől származik, állítólag Prótagorastól, a szofistától, aki egy régi történetet alakított át a maga módján. Másvalaki azt mesélte,²⁸ Prométheus egy csodaszép első embert teremtett, s rejtve tartotta. Erős elárulta Zeusnak, s az elküldte Hermést, hogy hozza el a szépséges teremtményt. Az ivott a halhatatlanság italából, s azóta az égbolton ragyog, mint Phainón, „a világló”: így hívták nálunk a Jupiter bolygót. Prométheus rajta kívül más

---

embereket is teremtett²⁹ vízből és földből.³⁰ Eszerint a nem túl régi elbeszélés szerint ő volt az állatok teremtője is.³¹ Látni lehet kései szarkofágokon, például Rómában, hogyan formálta meg Prométheus az embert, mint egy kicsiny szobrot, s hogyan adott neki lelket Athéné: pillangót vitt hozzá, amit nyelvünkön ugyanúgy hívták, mint a lelket: *psykhé*nek. Nálunk, Phókis vidékén, nagy kőtömböket mutogattak;³² ennek a közetnek állítólag emberi test szaga volt: abból az agyagból maradt, mondták, amiből Prométheus az embert gyúrta. Arról, hogy emberek kőből is keletkezhetnek vagy újrakeletkezhetnek, később beszélek majd.

2. Prométheus vetélkedése Zeusszal és a tűzlopás

Az emberi nem ősei nemcsak a mi mitológiánkban voltak isteni lények, akiket később kellett ellátni fogyatékosokkal és korlátozásokkal, hogy világos legyen a különbség istenek és emberek között. És másutt is meséltek olyan történeteket is, melyekben az első emberek felettébb fogyatékos lények voltak. De hogy a mieinknél maradjunk: akár kőrisfákból születtek, akár hangyákból változtak át emberekké, a Földből sarjadtak - mint a zöldség, mondhatta egy gúnyolódó³³ -, vagy göröngyökből formálták őket, szükségük volt még a tökéletesítésre, szinte egy második teremtésre, hogy emberhez méltóan élhessenek. Már eleve tökéletlen volt egy olyan emberi nem, mely csak férfiakból állott, még akkor is, ha az istenek anyja volt az anyja. Mitológiánkban mindkét feladat, az embereknek a halhatatlanoktól való megkülönböztetése és a halandók tökéletesítése is, Prométheusnak jutott. Előbb vetélkedést kezdeményezett Zeusszal - mintegy testvéri vetélkedést -, s azáltal, hogy testvérével, Epimétheusszal és az emberekkel együtt látszatgyőzelmük után mégis vereséget szenvedett, és Zeus és az istenek lettek az igazi győztesek, hozzájárult a megkülönböztetés véglegesítéséhez; azután pedig legalább egy isteni adománnyal segített az immár alávetett embereknek: a tűzzel. Egy másik adomány, a nő - az itt következő történet szerint az istenek ajándéka, más elbeszélések szerint³⁴ Prométheus műve - „szép rossznak” [141] bizonyult. Még Démétér és Dionysos ajándékaira volt szükség ahhoz, hogy az ember teljes és egész lényé magasztosuljon, mint mindjárt előadom.

A Prométheus, az „előre tudó”, „előre gondoskodó”, és Epimétheus, a „csupán utólag okuló”, „meggondolatlan” név bizonyos összefüggésekre utal: olyan lények létezését feltételezi, akiknek gondoskodásra van szükségük, és meggondolatlanságok fenyegetik őket: az emberek létezését, s egyúttal elválaszthatatlan kapcsolatot a Meggondolatlan és a Gondoskodó közt. Az elbeszélés így hangzott:³⁵ amikor az istenek és az emberek összegyűltek Mékónéban, egy „mákföld” nevű helyen, ahol az osztozkodásnak meg kellett történnie, Prométheus egy hatalmas bikát darabolt fel. Nyájasan odatálalta az egybegyűltek elé, s félre akarta vezetni Zeus éleslátását. Saját maga és övéi számára a marha gyomrát földarabolt hússal és zsíros belső részekkel töltötte meg; Zeus számára takarosan bebugyolálta csillogó zsírba a csontokat, úgyhogy sem az egyik, sem a másik résznél nem lehetett tudni, mi van benne. Így szólott ekkor hozzá az istenek és emberek atyja: „Iapetos fia, kiváló uralkodó, milyen egyenlőtlenül készítetted el az osztályrészeket!” Így korholta őt Zeus, az örök tervek tudója, Prométheus pedig, a csavaros eszű, a csel tudatában, szelíd mosollyal így felelt: „Zeus, te leghíresebb és legnagyobb az örök istenek között, azt a részt válaszd, amit áhítasz!” Zeus, az örök tervek tudója, átlátott a titán cselén, de rosszat forralt lelkében az emberek ellen, ami azután be is következett. Két kézzel nyúlt a fehér, zsírosan csillogó részért. Ádáz haraggal telt el a szíve, amikor az ügyesen elrejtett fehér csontokat megpillantotta. Azóta az emberek a földön, amikor áldozatot mutatnak be az isteneknek,

---

csak a fehér csontokat égetik el az oltárokon. Akkor azonban felfortyant Zeus: „Iapetos fia, aki több fortélyt tudsz, mint bárki más, meg akartál hát csalni!” Így dúlt-fúlt Zeus, az örök tervek tudója, és soha nem felejtette el a csalást, s megvonta az emberektől, a kőrisfák ivadékeitől, a tüzet. Elrejtette, ugyanennek a történetnek más változata szerint.³⁶ Iapetos derék fia visszaopta Zeustól s elvitte az embereknek, egy narthéx-cserje kivájt szárába rejtve. Eddig tart az elbeszélés, melyhez közvetlenül kapcsolódik Pandóra története. Az első nőt Epimétheus fogadta be, s ezzel ismét gyengébb lett, ahogyan előbb a tűz elrejtésétől, az emberi nem. Hogy honnan vette elő Prométheus az elrejtett tüzet, arról többféle elbeszélés is volt, de azok ugyanúgy elvesztek, mint a tragédia, melyben Aiskhylos a titán tűzlopását színre vitte. Minthogy ennek a tragédiának Lémnos szigete volt a színhelye, többnyire azt hitték - s úgy is ábrázolták -, hogy Prométheus Héphaistos műhelyéből csente a tüzet. De szavakban legalább annyi fennmaradt a tűzlopásról,³⁷ hogy Prométheusnak sikerült Zeus tüzéhez - alighanem az olymposi istenpalota házi tűzhelyéhez - loppal hozzáférnie. Vett belőle, a szikrát a narthéx-cserje kivájt szárába rejtette - az a növényfajta ez, mely a dionysosi menetben thyrsosul, a bakkhánok és bakkhán nők hosszú botjául szolgált -, s lengette, [142] hogy a tűz ki ne aludjék, miközben örvendezve sietett, szinte repült az emberekhez. Azt is beszéltek, hogy Prométheus, mint egy második Kédalión, a Naphoz hatolt el, és a napkorongon gyújtotta meg fáklóját. Abban a késői változatban, melyben ez a hagyomány fennmaradt, Pallas Athéné segítette a titánnak. Eredetileg alig lehetett erről az esetről szó, de Prométheus tette csak abban az elbeszélésben volt igazi lopás, melyben a Nap tüzét lopta el.³⁸

3. Pandóra története

Mint már jeleztem, az emberek és istenek közötti vetélkedésnek, melyben az egyik oldalon Prométheus és Epimétheus, a másikon Zeus állt, Pandóra története volt a folytatása. A történet ismert változatán mindenképp látszik Hésiodos nőellenes elfogultsága, de annyira mégsem, hogy föltételezni lehetne: ő találta ki az egész elbeszélést. Az biztos, hogy már készen kapta, de annyira megtetszett neki, hogy kétszer is elmondta, mindkétszer a tűz sikeres visszaszerzése kapcsán. Egyszer a következőképpen.³⁹ Lelkébe mart a Mennydörgőnek, és harag töltötte el Zeus szívét, amikor megpillantotta a tűz messze világító fényét az embereknél. A tűz ellensúlyozására nyomban valami bajt tervezett az emberek számára. A híres mester, Héphaistos megformálta földből egy szemérmes leány hasonmását, Zeus akarata szerint. Övvel és fehérén csillogó köntössel Athéné istennő ékesítette fel. A lány hajára finom mívű fátylat borított, csodaszépet. Virágkoszorúk csüngtek róla kétfelől, s fejére aranydiadémot tett, amit a mester saját kezűleg remekelt, Zeus kedvéért. A földnek és a tengernek sokféle állatát ábrázolta csodásan, szinte úgy, mintha élnének; művét báj sugározta be. Miután a szép Rossz elkészült, a Jó ellensúlyaként, Zeus a leányt, akit a hatalmas atya bagolyszemű lánya oly csinosan fölcicomázott, az egybegyűlt istenek és emberek elé vezette. Csodálkoztak a halhatatlanok és a halandók mind, amikor megpillantották a fenyegető cselet, mellyel szemben az emberek védtelenek. Tőle származik a női nem.

A másik helyen Hésiodosnál⁴⁰ így szólt Zeus: „Iapetos fia, aki több fortélyt tudsz, mint bárki más, örvendezel, hogy elloptad a tüzet és félrevezettél engem. Károdra lesz ez neked és a jövő embereknél. Mert a tűzért egy Rosszat kapnak tőlem, melynek megörülnek majd mind, szeretettel véve körül saját bajukat.” Így szólt az istenek és emberek atyja, és fölnevetett. Megparancsolta Héphaistosnak, hogy azonnal keverjen össze földet vízzel, tegyen belé emberi hangot és erőt, s teremtsen egy vágyat ébresztő, szép leányt, aki arcra a

---

halhatatlan istennőkhöz hasonlatos. Athéné azt a feladatot kapta, hogy tanítsa meg szövés-
fonásra, az asszonyok munkájára; az arany Aphrodité, hogy bűbájjal sugározza körül a lány
fejét, s emésztő vágyakozásokkal. Hermésnek pedig azt parancsolta meg Zeus, hogy kutya
szemérmertlenséget és csalárdságot leheljen a teremtménybe. Valamennyien szót [143]
fogadtak az uralkodónak. A híres mester megformálta földből egy szemérmes leány mását.
Övvel és köntössel Pallas Athéné ékesítette fel. A Kharisok és Peithó arany nyakláncokat
csatoltak rá. A Hórák tavaszi virágokkal koszorúzták meg. Keblébe Hermés hazugságot,
hízélgést és csaláságot ültetett. Az istenek követe hangot adott neki és Pandóranak nevezte a
nőt, minthogy az összes olymposiak adták ajándékul, kárára a kenyérevő embereknek.
Amikor kész volt a fenyegető csel, mely ellen nincs védekezés, az atya híres gyors követét az
istenek ajándékával Epimétheushoz küldte. Ez nem fontolta meg, amit Prométheus mondott
neki egyszer, hogy soha ne fogadjon el Zeustól ajándékot, hanem küldje vissza, hogy baj ne
származzék belőle a halandókra. Elfogadta az ajándékot, és csak később vette észre a
szerencsétlenséget. Az emberi nem azelőtt bajok nélkül élt a földön, nem ismerte a
fáradozást, sem a betegségeket, melyek azután halált hoznak az emberekre. A nő most
fölemelte a nagy edény fedelét, s a bajok szerteszéledtek mindenfelé, szomorú gondot
okozva az embereknek. Csupán Elpis, a Reménység maradt benn, széttörhetetlen fogságban,
az edény pereme alatt, s nem repült ki. A nő rácsapta a fedelet, így akarta Zeus. A többiek
megszámlálhatatlan, szomorú raja azóta kering az emberek között, tele van bajokkal a föld,
tele bajokkal a tenger. Betegségek látogatják az embereket nappal, hívatlanul éjszaka,
végzetesen és hangtalan, mert hangjukat elvette Zeus, a bölcs tervek tudója. Nincs mód Zeus
éleslátását félrevezetni.

Így folytatódott a nő teremtéséről szóló történet annak elbeszélésével, hogy hogyan emelte
föl az épp világra jött teremtmény puszta kíváncsiságból egy edény fedelét - olyasfajta tartály
volt ez, mint azok a hatalmas agyagedények, melyekben olajat és gabonát tartanak nálunk
még ma is -, s bocsátotta így szabadon a bajok raját, mely - mint hajdan Arés - beléje volt
zárva. Ezekkel a bajokkal, nevezetesen a betegségekkel jött a világra a halál is. Ezáltal teljessé
vált a megkülönböztetés az emberek és a halhatatlan istenek között. A teremtményt, minden
halandó asszonyok ősanáját, Pandóranak hívták, nevének helyes fordítása: „az ajándékokban
gazdag”, „aki mindent ajándékozik”⁴¹ neve ez a földnek magának is, melyből Pandórárt
formáltak. Egy régi ábrázoláson még az Anésidóra név is melléje van írva, „az ajándékokat
fel-küldő”, a Földistennő másik neve. De az első férfiak első felesége, noha a Földből
származott, s neve által mintegy hasonmásaként kapcsolódott hozzá - hisz azt tartotta a
hagyomány: a nő utánozza a Földet, és nem megfordítva -, mégiscsak műalkotás volt. Az
előadott elbeszélésekben Héphaistos kezeműve, más, elveszett történetekben Prométheus,
vagy akár Epimétheus teremtménye. Ebben a másik változatban, mely csak vázaképeken
maradt fenn, Pandóra a Földből emelkedett ki - néha csak egy hatalmas, szép női fej -, de a
Földet előzetesen kalapácsokkal megmunkálták. Epimétheus még kezében tartja a
szerszámot, amikor Pandóra fölmerül előtte. Erős a menyegzőt hirdető szalaggal a feje fölött
lebeg. Hermés sietve jön egy virággal: Zeus [144] küldte, mert így akarta. De soha nem
kapták volna meg az ősemberek - a vázákon Kabirok helyett szilének vagy szatírok - az
asszonyt, aki kalapács és csákányütések közepette teliholdszerűen emelkedik föl, ha a
Földanya nem akarta volna saját képmásával megajándékozni őket. Ezt persze dolgos fiainak
közreműködésével tette.

4. Prométheus megbüntetése és megszabadítása

Már az a történet is eléggé archaikus volt, mely az emberiségnek az első nő által való megbüntetéséről szólt. De még archaikusabb büntetések is előfordultak mitológiánkban, borzalmasabb büntetések és a megbüntetettek borzalmasabb szenvedései, vagy legalábbis olyanok, amik borzalmasabbnak tetszettek. Gondoljunk csak arra, hogy isteneinknek nemcsak emberi tulajdonságaik voltak, hanem még sok közös tulajdonságuk volt a nappal és bizonyos csillagképekkel is, elsősorban a Holddal és annak szenvedéseivel: látható, az égen megfigyelhető szenvedéseivel. Héra, mint már meséltem, büntetésből ég és föld között csüngött, s lábát két üllő húzta le. Volt egy régi elbeszélés⁴² Héra megsebesüléséről is: Héraklés nyila eltalálta jobb keblét, s gyógyíthatatlan sebet ejtett rajta. Tityos megbüntetésének történetét már elmondtam : keselyűk falták a máját, de az a Holddal együtt újránőtt. Mindezeknek a szenvedéseknek - a Héraénak, ahogy ott függött vagy megsebesült a mellén, s Tityosénak, ahogy a mája fogyatkozását és növekedését elszenvedte - látható szenvedések felelnek meg az égen.

Prométheusnak ugyanazt a büntetést kellett kiállnia, mint Tityosnak, s ráadásul úgy szenvedte el, hogy a Kaukasos csúcsán odaláncolva csüngött. Héphaistos³ szegezte oda. A hagyomány szerint⁴⁴ Zeus Prométheust, az agyafúrt titánt, különleges, leoldozhatatlan béklyókkal kötözte meg, s egy oszlopot vert karóként keresztül rajta. Egy régi vázákép így ábrázolja Prométheust : „egy oszloppal átdöfötte”, amint egy sas marcangolja. Zeus küldte - így mesélték⁴⁵ - a madarat, mely Prométheus halhatatlan máját falta. Amit a sas napközben elfogyasztott, az éjszaka utánanőtt. A büntetésnek nagyon sokáig kellett tartania.

Leláncoltatása eredetileg örökre szólt, hogy az embereknek soha többé ne legyen ilyen ravasz segítőjük az istenek ellen. Aiskhylos elveszett tragédiája, *A tűzszervő Prométheus*, azzal fejeződött be, hogy a titánt⁴⁶ harmincezer évre láncolták le. Ez akkor a leghosszabb világekorszakot jelentette. A ránk maradt tragédiában, *A leláncolt Prométheusban* azonban megszabadítását már a tizenharmadik nemzedékre jövendölik.⁴⁷ S így is történt.

Héraklés volt a megszabadító: lelőtte nyilával a kízó madarat. Ennyiben ezeknek az emberek és istenek közti vetélkedésről szóló elbeszéléseknek a vége a hősmondába tartoznék. De mindaz, amit Prométheus az emberek miatt elszenvedett, egy isten szenvedése volt; Aiskhylos és mindazok felfogása [145] szerint, akik éppoly emberbarátian gondolkodtak, mint ő, nem volt igazságos szenvedés, hanem olyan, aminek maga Zeus kellett hogy véget vessen. Hésiodos azzal indokolta⁴⁸ Prométheus megszabadítását, hogy az Olymposi dicsőséget akart szerezni fiának, Héraklésnek. Aiskhylos emlékeztetett bennünket arra a lehetőségre, hogy a világnak egy másik uralkodója következhet Zeus után, amiről rövidesen bővebben is lesz szó. Prométheus az anyjától, Themistől - vagy Gaiától, fűzte hozzá valaki⁴⁹ - tudta meg ezt a titkot. E titok árán engedte őt Zeus szabadon. De így is föl kellett valakit ajánlania kínjai örökösül,⁵⁰ egy halhatatlant, aki vállalja helyette a szenvedést, s leszáll az Alvilágba. Ez a halhatatlan Kheirón volt, a bölcs kentaur,⁵¹ akit Héraklés véletlenségből mérgezett nyilával gyógyíthatatlanul megsebzett. A gyógyítás mesterségének feltalálója magára vállalta a jótévő titán szenvedését és halálát. A megszabadított Prométheus pedig - ezzel végződött a története Aiskhylos színpadán - ettől fogva, Zeus hatalma alá vettetésének jeleként, különleges koszorút viselt.⁵² A másik jelkép, amit viselt, egy vas-gyűrű volt;⁵³ állítólag egy kő volt belefoglalva,⁵⁴ hogy emlékeztesse a sziklára, melyre leláncolva szenvedett. Persze az is lehetséges, hogy a vasgyűrű az utolsó emlék abból a korból, amikor Prométheus még vassal dolgozó Kabir vagy Daktylos volt.

---

5. Niobé története

Már tudjuk, hogy az emberi nem története nem minden görög vidéken kezdődött Prométheusszal, Epimétheusszal és Pandórával. A boiótiai Kópais-tónál Alalkomeneus ősember merült föl, és Athénaisszal, vagyis nyilván az ugyanitt a vízből felmerülő Athéné istennővel alapított családot. Egy másik elbeszélésben⁵⁵ Alalkomeneusnak Niobé a felesége. Boiótiában is az emberiség egyik ősanjaként jelenik meg. Egyik lányát Meliának⁵⁶ hívták, mint a kórisfa-nimfákat. Argosban Phoróneusról, az egyik Melia fiáról mesélték, hogy ő volt az első ember,⁵⁷ ő alapította az első emberi közösséget, s hozta le a tüzet az égről.⁵⁸ Kovácsmunkára használta fel, és áldozatok bemutatásához.⁵⁹ Az istennő, akinek áldozott, és a kovácsolt fegyvereket vitte, Héra volt.⁶⁰ Héra kedvéit tette meg Zeus Phoróneust az első királlyá,⁶¹ miután előbb ő maga uralkodott az embereken. De Hermés összezavarta az emberek nyelvét, s elvette Zeus kedvét az uralkodástól. Phoróneusszal együtt történik említés Niobéről,⁶² az első halandó asszonyról, akit Zeus szeretett.⁶³ Ez a hagyomány⁶⁴ Phoróneus anyjának vagy lányának tartotta. Valószínűbb, hogy Argosban ugyanúgy az első ember felesége volt, mint Boiótiában. Ő szülte Zeusnak az ország lakóinak őseit, Argost és Pelagost.

A többi elbeszélés, melyekben nem esik arról szó, hogy Niobé lett volna az első asszony és a görög törzsek őseinek anyja, gyermekeinek nagy számáról tudósít, és arról, hogy versengett Létó istenasszonnyal, aki csak két gyermeket szült, az Apollón-Artemis testvérpárt. Egykor Létó és Niobé nagyon [146] jó barátnők voltak - írta⁶⁵ nagy költőnőnk, Sapphó. Barátságuk idejében még biztosan nem volt végleges megkülönböztetés istenek és emberek között. Niobét istennőnek is nevezik,⁶⁶ noha a mondában csupán kevély királyné, s Tantalos lydiai király lánya.⁶⁷ Mindezek szerint az elbeszélések szerint keservesen kellett bűnhődnie. A történet már Homérosunknál megvan:⁶⁸ Tizenkét gyermeke pusztult el, hat leánya és hat viruló fia. Fiait Apollón ölte meg ezüst íjával, a lányokat Artemis terítette le, Niobé elleni haragjában, mert az vetélkedni mert Létóval. Az csak kettőt szült, bezzeg ő sokat. A megöltek kilenc napig feküdtek ott vérbefagyva, és senki nem akadt, aki eltemesse őket, mert az embereket körös-körül kövekké változtatta Kronos fia. A tizedik napon maguk az égi istenek temették el a halottakat. Niobé, a sírástól kimerülten, azon a napon nyúlt végre ételhez. Azóta pedig sziklává változva ott áll a Sipylos-hegységben, s kőalakban szenved tovább, az istenek akarata szerint.

A történet más elbeszélői Niobé tizennégy, tizennyolc, tizenkilenc vagy húsz gyermekéről tudtak, akik ártatlanul pusztultak el, azért, hogy az emberek és istenek közti különbség világosan kidomborodjék. Csupán egyetlen leánygyermekéről, Khlórisról mondták,⁶⁹ hogy megkímélték életét az istenek, és Nestór, a hosszú életű hērósz anyja lett; neki ajándékozta Apollón azokat az éveket, melyeket Niobé fiaitól elvett. A kisázsiai Sipylos egyik sziklájából évről évre kicsorduló⁷⁰ könnyekről még a késői időkben is azt beszélték, Niobé szeméből fakadnak. Mutogatják a kővé vált Fájdalmak Anyját a vándoroknak. Ne feledjük: az emberi nem egyik ősanja volt mitológiánkban.

6. Thetis és a leendő világ-ura

Többször is jeleztem már, hogy Thetis - bár csak a Néreisek sorában említettem⁷¹ - egyike volt legnagyobb tengeristennőinknek, olyan, mint Amphitrité, Eurynomé, vagy akár a nagyanyja, Thétyhs. Ő védte meg Zeust a százkarú tengeristen, Briareós segítségével, ő fogadta be

---

Eurynoméval a kicsiny Héphaistost. Thetis lakodalma - akár Eurynomée Zeusszal és Amphitritée Poseidónnal - ugyanolyan, sőt még nagyobb következményekkel volt terhes a világrendre nézve, mint az említett két frigy.

Azt mesélték:⁷² Két isten versengett Thetisért, Zeus és Poseidón. Mindketten feleségül kívánták maguknak a szép istennőt. Mindkettejüket hatalmába kerítette Erós. De isteni éleslátásuk visszatartotta őket a násztól egy jóslat miatt. Mert fölemelkedett közöttük a tanácsadó Themis, és azt jövendölte: a sors rendelése szerint a tengeristennő, ha odaadná magát Zeusnak vagy egyik testvérének, olyan fiát szülne, aki a villámnál és a háromágú szigonynál is hatalmasabb fegyverrel rendelkezik. Ez a jövendölés volt a titok, amit Prométheus az anyjától, Themistől megtudott. A színpadon a megláncolt titán meghirdette a világ új uralkodójának érkezését,⁷³ minthogy úgy [147] látta, Zeus rövidesen megüli menyegzőjét Thetisszel. Más elbeszélések szerint⁷⁴ a tengeristennő maga állt ellen az istenek királyának, mert félt Hérától, vagy a hála kötötte hozzá,⁷⁵ hiszen ő nevelte föl. Zeus mégsem hagyta volna annyiban, ha nem kapott volna figyelmeztetést, s ha nem félt volna attól, hogy ő is Kronos sorsára jut. Prométheus figyelmeztette, Aiskhylos szerint, mert kínjaitól szabadulni akart.

Themis azt tanácsolta⁷⁶ a vetélkedő testvérpárnak, Zeusnak és Poseidónnak: adják Thetist egy halandó hóshöz, a jámbor Péleus hőséhez, egy teliholdas éjszakán. A testvérek beleegyeztek. Olyan változat is volt,⁷⁷ hogy Zeus megharagudott az istennő ellenkezése miatt, s ezért megesküdött, hogy emberhez adja férjhez. Kheirón⁷⁸ segített Péleusnak, aki saját hegyén, a Pélionon lakott. Hiába játszotta ki Thetis az ősi tengeristenségek összes átváltozási furfangjait ostromlója ellen. Tűzzé változott⁷⁹ és vízzé, oroszlánná és kígyóvá, s mindenféle tengeri állattá. Hangtalan birkózás volt.⁸⁰ A tengerpart lakói azt mesélték,⁸¹ tintahal alakban tette őt végül Péleus magáévá. A sors rendelése betelt. Az istenek ajándékokat vittek,⁸² hogy méltóképpen ünnepeljék meg a menyegzőt, melyből a trójai háború legnagyobb hőse, Akhilleus, Thetis túl rövid életű fia volt születendő. Ezen az ünnepen gurult Eris almája a három istennő: Aphrodité, Héra és Pallas Athéné közé. Ezt követte Paris ítélete: végzetes fejezete a világtörténelemnek, hősmondánk elbeszélése szerint. Nem csupán a trójai háború kezdődött ezzel, hanem az egész hős-kor is, az istenek kísérlete az emberi nem meggyengítésére. Világosan ezt mondja az epikus költemény, mely a nagy háború előtörténetét elmesélte;⁸³ a Föld szenvedett a túl nagyszámúvá vált emberiség terhe alatt. Zeus megkönyörült a Földistennőn, és elhatározta, hogy könnyebbít rajta.

7. Az emberi nem sorsa

A hősök tettei és szenvedései nem tartoztak istentörténeteink közé, bár az elbeszélők épp eléggé belebonyolították az isteneket a hősök kalandjaiba és háborúiba. Ellenben oda tartozott az emberi nem, vagy helyesebben szólva: az emberi nemek sorsa, mert egyik elbeszélés szerint, amit most fogok előadni, több emberi nem váltotta egymást. Az efféle elbeszélések, vagy az, hogy a Föld szenvedett az emberek sokaságának terhe alatt, vagy az özönvíz története, keletről kerültek hozzánk, s Görögországban soha nem lettek olyan általános érvényűek, mint a keleti népeknél. Az elbeszélők csak néha, alkalmilag hivatkoztak egy özönvízre, hogy megmagyarázzanak bizonyos változásokat, például a Telkhinek eltűnését Rhodosról. De hivatkozásaik annyira nem voltak egybehangzók, hogy végeredményben legalább három nagy vízözönt kell megkülönböztetnünk:⁸⁴ Ógygos özönvizét, Deukaliónét és Dardanosét (azoknak a nevével jelölöm őket, akik

---

megmenekültek, és megmentették az emberi nemet). Deukalión történetét mindjárt elmondom. [148]

De előbb hallgassuk meg az egymást követő emberfajtákról vagy korokról szóló elbeszélést. Eredetileg négy korszak, illetve négy emberi nem volt. De Hésiodos ötről írt, mert nem akarta héroszainkat sem a réz-nemzedékkel, sem a saját vas-nemzedékével összekeverni. Ő már az első, arany-nemzedék eredetét is az olymposi istenekre vezette vissza, ami nem egészen helyénvaló, mert épp őszerinte is még Kronos uralkodott akkor, nem pedig a későbbi olymposiak. Így mesélte:⁸⁵ Aranyból teremtettek emberi nemzedéket először az Olym-poson lakozó halhatatlanok. Kronos uralma alatt élt mindenki, ő uralkodott akkoriban az égben. Az emberek, akárcsak az istenek, gondtalanul éltek, fáradság és kínlás nélkül. Nem fenyegette őket a nyomorúságos vénség, nem öregedő tagokkal élvezték ünnepeiket, minden bajtól érintetlenül. Úgy haltak meg, mintha álom bírná le őket. Készen kaptak minden jót: az életadó szántóföld magától hozott számukra bőséges termést. Jó szívvel és békességben éltek belőle, csupa jó emberből álló közösség voltak. Bővelkedtek a jószágban, s barátaik voltak a boldog isteneknek. Miután ezt a nemzedéket mélyébe nyelte a föld, Zeus akaratóból jó szellemekké váltak, akik az emberek őreiként, az igazságosság oltalmazóiként, az igazságtalanság elhárítóiként járnak körbe a földön, láthatatlanul mindenütt jelenvalóan. A gazdagságot is ők adják: királyi természetükhöz ez illik.

Másodikul egy sokkal kisebb értékű, ezüst-nemzedéket teremtettek az olymposiak. Ez sem testben, sem lélekben nem hasonlított az aranykoréhoz. A gyermekeket száz évig nevelte az anyjuk, mellette maradtak odahaza, játszadozva és gyermekesen. Amikor aztán végül is felserdültek, és elérték az ifjúság virágját, már csak nagyon rövid ideig éltek ezek az emberek, balgatagon, különféle bajok közt. Nem bírták leküzdeni féktelen uralomvágyukat egymással szemben. Nem akarták tisztelni az isteneket, sem áldozatokat bemutatni nekik, ahogy az embereknél szokás, különféle hagyományaiknak megfelelően. Zeus haragjában eltüntette őket, mert nem mutattak tiszteletet az olymposiak iránt. Miután ezt a nemzedéket is mélyébe nyelte a föld, föld alatti boldogoknak hívják őket az emberek, s noha csak a második helyen, de bizonyos tisztelet még nekik is kijár.

Zeus atya egy harmadik emberi nemet is teremtett, a réz-nemzedéket, mely még az ezüsthöz sem hasonlított, kőrisfából: egy rettenetes és kemény emberiséget, melynek csak Arés siralmas művei, csak az ő erőszakos cselekedetei tetszettek. Ezek az emberek nem ettek lisztből való ételeket, acélból volt a lelkük, e megközelíthetetleneké. Óriáserejük volt, és hatalmas kezük hatalmas tagjaikhoz. Rézből voltak fegyvereik, rézből a lakásuk, rézzel dolgoztak: a fekete vas még nem létezett. Egymás kezétől legyőzve szálltak alá az iszonyú Hádés komor palotájába, névtelenül: bármennyire félelmetesek voltak is, elvitte őket a fekete halál, el kellett hagyniok a Nap ragyogó világosságát. [149]

Miután ezt a nemzedéket is mélyébe nyelte a föld - így fűzte tovább Hésiodos a négy korszakról szóló elbeszélést -, Zeus a héroszok isteni nemzedékét teremtette meg, akik a híres háborúkat viselték Thébai és Trója alatt. Igazságosabbak és jobbak voltak, mint a réz-nemzedék, s haláluk után a Boldogok Szigeteire jutottak, melyeket Ókeanos habjai körülfolyva öveznek, ahol az életadó szántóföld évente háromszor hoz édes gyümölcsöt, s ahol Kronos uralkodik, miután Zeus leoldozta bilincseit. Az ötödik nemzedékre, a vas-nemzedékre, mely ez után következett, Hésiodos csak panaszkodni tudott: korábban vagy később szeretett volna élni. E nemzedék leírása komor jóslatokba csapott át, kezdve azon, hogy a gyermekek ősz fejjel jönnek a világra, s végezve azzal, hogy Aidós és Nemesis istennők, mindketten fehér köntösbe öltözve, visszatérnek az istenekhez, s az embereket

---

oltalom nélkül hagyják elpusztulni.

Hésiodos a leírásában nem említett vízözönt. Más hagyomány szerint⁸⁶ Zeus ezáltal akarta eltüntetni a vas-nemzedéket. Prométheusnak volt egy Deukalión nevű fia, így hangzik ez a történet a legegyszerűbb alakjában. Deukalión a thesszáliai Phthiában uralkodott, és Pyrrhát, a „Vörösszókét”. Epimétheus és Pandóra lányát vette feleségül. Amikor aztán Zeus el akarta pusztítani a réz-nemzedéket, Deukalión Prométheus utasítására egy ládát készített, beléje hordott mindent, ami szükséges, és helyet foglalt benne Pyrrhával együtt. Zeus hatalmas esőt zúdított le az égből, és Görögország legnagyobb részét elárasztotta vele. Az emberek mind elpusztultak, kivéve azt a néhányat, akik a közelükbe eső magas hegyekre menekültek. Akkor történt az is, hogy meghasadtak Thesszália hegyei, s az egész ország egészen az Isthmosig és a Peloponnésosig egyetlen víztükörré vált. Deukalión ezen a tengeren hanyódott a ládájában, kilenc nap és kilenc éjjel, s végül a Parnassoson kötött ki. Ott kiszállt, miután az eső elállott, s áldozatot mutatott be Zeusnak, aki megmenekülését vezérelte. Zeus elküldte hozzá Hermést, hogy kérdezze meg, mit kíván: kívánsága teljesülni fog. Ő embereket kívánt magának. Zeus pedig megparancsolta neki, hogy vegyen föl köveket a földről, és dobja hátra a feje fölé. Azok a kövek, amiket Deukalión dobott a háta mögé, férfiakká váltak, amiket Pyrrha dobott, asszonyokká. Innen ered, hogy a *laoi* szóval jelölik az embereket és a népeket; ugyanis nyelvünkön hasonlóan hangzik a kő neve: *laas* vagy *laos*. Az emberiség másodszori megteremtésének módja nem csupán az ősi szójátékon nyugodott. Úgy is mesélték a történetet,⁸⁷ hogy Deukalión és Pyrrha Themis közeli jóshelyétől - a későbbi delphoi jóshelytől - azt az utasítást kapták, hogy „nagy anyjuk” csontjait dobálják a hátuk mögé. Pandórára kellett gondolniok. Különböző is volt olyan elbeszélés, amiben Pandóra Deukalión anyjaként szerepelt,⁸⁸ s a rejtvény megfejtése az ő nevében rejlett: a testvérpárnak a Földanya csontjait kellett maga mögé dobálnia. Azok az [150] új emberek, akik a csontjaiból - a kövekből - keletkeztek, szintén az ősanjától származtak. Maradt fenn egy történet⁸⁹ az első lényről is, aki akkor létrejött: egy lány volt, Prótogeneia, s Zeus rabolta el magának. Neve ugyanazt jelenti, mint Prótogonos, „az elsőnek született”, ami jelzője volt magának a Földanyának⁹⁰ s egy híresebb elrabolt leánynak, Persephonének is.⁹¹ [151]

XIV. Hádés és Persephoné

Kronos három fia közül, akik világunkon uralkodtak, a harmadik nemcsak Zeusnak, hanem Héliosnak is sötét ellenpólusa volt. Nevének legkésőbbi alakja Hádés, a régebbi Aidés vagy Aidóneus, egy még korábbi Ais, ami csak a „ház” vagy „palota” megjelölésére szolgáló szóval összekapcsolva maradt fenn: „Ais házá”-nak hívták az Alvilágot; bár később azt is Hádésnak hívták: a hely átvette uralkodójának nevét. Ais, Aidés, Hádés jelentése minden valószínűség szerint a „láthatatlan” és „láthatatlanná tevő”, ellentétben Héliossal, a láthatóval és láthatóvá tevővel. Vagyis vele nagyobb ellentétben áll, mint az égi királlyal, Zeusszal, akinek a neve egykor „nappali világosságot” jelentett. Ezt a jelentést időközben az istenek uralkodójának emberi arcúata teljesen háttérbe szorította. Ami mitológiánkban a Napistennel sosem történhet meg: hogy tudniillik az alvilági király szerepében tűnik fel s „éjszakai Nap”-nak szólítják: Zeusszal megtörtént. Ő, mint Zeus Katakthonios vagy Khthonios - már volt ezekről a jelzőiről szó - „alvilági Zeus” is volt, s ez megint csupán egy másik neve Aidésnek vagy Hádésnek.¹ Amikor egy „másik Zeusról”,² „a holtak vendégszerető Zeus”-áról³ esik szó, mindig Hádést értik rajta. Ez nem olyasmit jelent, hogy „a nappali ég másik istene”, hanem az Alvilág uralkodóját, aki a világ többi részén uralkodó Zeus lenti megfelelője, s vele

---

egyenrangú.

A világ mitológiánkban, tudnivaló, nem két, hanem három részre oszlik. Vagy azért, mert korábban sokkal inkább állt egy hármasszistennő uralma alatt, mint az egyetlen férfiistenségé alatt, aki férjként volt melléje rendelve, vagy azért, mert a legrégebbi nagy istennőhöz, az istenek anyjához eleve három fiúgyermek tartozott: két idősebb, testvérpárként szorosabban egymáshoz kapcsolódó, és egy harmadik, a legfiatalabb, aki később uralomra jutott. Egy alapképletet ismerhetünk föl itt, melyben vagy egy női, vagy egy férfi-háromság uralkodik: a női háromsághoz negyedik tagként egy férfi, a férfi-háromsághoz egy nő zárkózik, mellé- vagy fölérendelve. Vallásunkban már készen állt a hely a harmadik fiútestvér számára, amikor Poseidón partjainkon megjelent, s tengerünk új uralkodójává vált. Tudunk⁴ egy olyan háromság tiszteletéről is, melyben ő nem szerepel: Zeus mint égisten (Hypsistos), mint alvilági isten (Khtonios) és mint jelző nélküli isten kultuszáról. Poseidónnal a háromság még hangsúlyozottabbá vált. Egy régi vázaképen látni a három fiútestvért, a világ három uralkodójaként, hatalmuk jelképével: Zeust a villámmal, Poseidónt a háromágú szigonnyal, Hádést hátrafordított fejjel. Ő volt a megnézhetetlen, a rettenetes halálisten, aki mindent, ami élő, eltüntetett, láthatatlanná tett. Ezért elfordított arccal kellett az alvilágiaknak az áldozatot is bemutatni.

A már említettekén kívül is sok nevet adtak Zeus föld alatti testvérének [152] - mert ezzé vált Hádés mitológiánkban, noha eredetileg csupán egy különben világos isten sötét aspektusa volt. Nem csupán olyan neveket, melyek holtak istene jellegét fejezték ki, mint Polydegmón, „a sok vendéget fogadó”. Ő volt „a gazdag” és „gazdagságot osztó”: Plutón is, meg „a jó tanácsadó”: Eubuleus vagy Eubulos. Hasonló nevek - Plutos, Eubulos, Eubuleus - jelölik azt a rejtélyes, misztikus fiát is, akit egy istennővel nemzett, aki ugyancsak sok néven ismeretes, s azonkívül egyszerre anya és leánya: Gaia és Rhea, vagy Rhea és Démétér, s Hádéshez való vonatkozásában legkivált Démétér és Persephoné. Ahogyan a történetet nyíltan mesélték, Hádés nem hált testvérével, Démétérrel - ezt a titkosabb elbeszélésben, amit már hallottunk, Zeus tette, vagy egy másikban, amit ugyancsak ismerünk már, Poseidón -, hanem elrabolta unokahúgát, Persephonét, akit egyszerűen csak Korénak, „a leány”-nak is hívtak. A Persephoné név, mely a Persé, Persó, Perséis, Persés, Perseus, Persaios nevekkel függ össze, valószínűleg már a görög-előtti idők óta az Alvilág királynőjét jelölte. Ezzé vált a „Leány”, miután mint anyjának első és egyetlen leánya - ezt a tulajdonságot Hekatéval, de Pandórával és Prótogeneiával is osztotta - a halálistennek jutott osztályrészül. Története a Halottak Birodalma megalapításának története - s ez a birodalom számunkra a királynője nélkül elképzelhetetlen volt -, s egyúttal az eleusisi misztériumok megalapításának története is. Először abban az alakjában mondom el, ahogy egy homérosi stílusú nagy himnusz formálta meg.

1. Persephoné elrablása

Hádés⁵ elrabolta Démétér leányát, Zeus adta neki, az anyja tudtán kívül. A leány épp Ókeanos lányaival játszott, és virágot szedett: rózsát és sáfrányt, ibolyát, íriszt és jácintot, a lágyszőrű réten. Csaknem leszakította a nárciszt is, amit Gaia istennő cselből termelt, hogy elcsábítsa a bimbóarcú leányt, az alvilági isten kedvéért; egy ragyogó csodát. Mindenki álmélkodott, aki a virágot megpillantotta, istenek és emberek. Gyökeréből száz virág fakadt, édes illat áradt, és nevetett az Ég, a Föld és a tenger sós habjai. Az ámuló leány két kézzel kapott a páratlan tünemény után, mint valami szép játékszer után. Megnyílt a Föld; szakadék

---

tátongott a nysai rónaságon; előszökkent belőle az Alvilág ura halhatatlan paripáival, Kronos fia, a soknevű isten. Arany kocsijába emelte az ellenkező leányt, s elrabolta a jajveszékelőt. Sikoltozva hívta Persephoné az apját, Kronos fiát, a legfőbb uralkodót; nem hallotta hangját sem isten, sem ember, egyetlen olajfa sem rezdült meg. Csupán Persaios gyengéd leánya, a csillogó fejkű Hekaté hallotta barlangjában a kiáltást, és Hélios hallotta, Hyperión ragyogó fia. Az atya a többi istenektől távol ült, sok ember-látogatta templomában, s fogadta az áldozatokat. Leányát az ő buzdítására rabolta el a nagybátyja, a sokaknak parancsoló, sok vendéget fogadó Kronosfi, a soknevű isten. Mindaddig, amíg látta [153] még a földet és a csillagos eget, a tengert és a Napot, reménykedett az istennő, hogy viszontláthatja anyját és az örök isteneket. Addig még ápolgatta fájdmában a reményt. A hegyek csúcsai meg a tenger mélyei visszhangozták halhatatlan hangjának csengését. Meghallotta anyja, az úrnő. Éles fájdalom markolt szívébe; letépte fejkét halhatatlan hajáról, ledobta sötét köntösét vállairól, s elszállt, mint a madár, a vizek és a föld felett, megkeresni leányát.

Senki nem akarta az igazságot megmondani neki, sem isten, sem ember. Egyetlen madár sem szállt jósjelezésül elébe. Kilenc napig bolyongott Démétér, az úrnő, körbe a földön, két égő fáklyával a kezében. Nem nyúlt fájdmában sem ambrosziához, sem nektárhoz, s fürdővíz sem érte a testét. Csupán a tizedik napon találkozott Hekatéval, az ugyancsak fáklyát hordozóval, s az adta hírt: "Démétér úrnő, mindent érlelő, gazdagajándékú, vajon ki rabolta el Persephonét s szomorította meg ennyire szívedet? Hallottam a lányod hangját, de nem láttam, ki volt az. Megmondanám neked az igazságot." Szó nélkül iramodott el vele együtt Rhea leánya, a két égő fáklyával a kezében, Hélioshoz, az istenek és emberek kémlelőjéhez. Megálltak paripái előtt. A nagy istennő megkérdezte, látta-e leányát és a lányrablót. Hyperión fia így felelt: „Rhea leánya, Démétér úrnő, megtudod tőlem. Tisztellek és részvétet kelt bennem fájdmad, amit a szépokájú leány miatt érzel. Senki más nem bűnös a halhatatlanok közül, csupán Zeus, mert odaadta bátyjának, Hádésnak feleségül. Az rabolta el fogatán a leányt, erőszakkal, a sötétség birodalmába, hangos sírásával mit se törődve. Te pedig, istennő, hagyd abba a jajveszékelést. Kár oly engesztelhetetlenül haragudnod. Hisz nem méltatlan vőt kaptál az istenek közül a bátyád, Hádés személyében. Hiszen a világ egyharmadával tisztelték meg annak felosztásakor, és ahol lakik, ott ő a király."

Így szólt, s megindította fogatát. A paripák szót fogadtak neki, s madár-sebességgel röpítették tova. Még sokkal szörnyűségesebb és kutyább fájdalom szállta meg az istennő lelkét. Zeus iránt való haragjában otthagya az istenek gyűlését és az Olymposzt, az emberek közé ment, s felkereste városaikat és földjeiket. Elcsúfította alakját hosszú időre; senki sem ismert rá, sem férfi, sem asszony, míg a bölcs Keleos palotájába nem ért, aki akkor az áldozatoktól illatozó Eleusis királya volt. Leült az út szélére, szíve bánatába merülve, a szüzek kútjánál, melyből a városbeliek a vizet hozták. Itt ült az árnyékban egy olajfa alatt. Öregasszonyhoz volt hasonló, aki soha többé nem szülhet, s nem részesülhet a szerelemistennő ajándékaiban. Olyan, mint a királyok gyermekeinek dajkái s visszhangzó palotájuk kulcsárnői. Így pillantották meg Keleos eleusisi király leányai, akik eljöttek, hogy vizet vigyenek bronzedényekben az atyai háznak. Négyen voltak, istennőkhöz hasonlatosak, leánykoruk virágjában: Kallidiké, Kleisidiké, Démó és Kallithoé, a legidősebb. Nem ismerték fel az istennőt - hisz nem egykönnyen esik meg, hogy halandók halhatatlant lássanak szemtől szembe -, és így szóltak hozzá: „Ki [154] vagy te, anyóka, és honnan jössz? Miért hagytad el városodat, és miért nem jössz palotánkba? Az árnyas termekben otthont találnál, vannak ott hasonló korúak és ifjabbak is, akik szívesen fogadnának szóval és tettel."

Az istennő barátságosan válaszolt, kedves gyermekeinek nevezte a lányokat, megmondta

---

nevét, csak elferdítve, s egy kitalált történetet mesélt nekik. Krétából hurcolták ide, mondta, tengeri rablók, akarata ellenére. Amikor a kalózok kikötöttek Thorikosban, s a többi asszonnyal a parton lakomát kezdtek készíteni, ő megszökött, és most nem tudja, hol van. Segítséget kért, s hogy fogadják be a házba, ahonnan a leányok valók. Talán akad egy gyermek is, akire mint dajka vigyázhat? Megvetné ágyát az úrnak és az úrnőnek, a ház többi asszonyát kézimunkára tanítaná. Kallidiké, a legszebb a szüzek közt, felsorolta neki az ország urait: Triptolemos, Dioklés, Polyxeinos, Eumolpos, Dolikhos és a saját apja. Mindegyiküknek van felesége, s egyikük sem utasítja vissza az oltalomkeresőt. Mindegyikük fölfogadja első látásra, olyannyira hasonló az istennőkhöz. De várjon, amíg ők, a négy lány, megkérdezik anyjukat, Metaneirát, nem akarja-e ő meghívni házába, hogy ne kelljen más házba mennie. Hisz van egy kedves, későn született fiúgyermek a palotában: aki őt gondozná s felnevelné, míg ifjúi korát eléri, azt joggal irigyelnék a többi nők. Mert bőséges bért kapna érte.

Így hívták meg az istennőt, nagy bér ígéréssel, Keleos házába. A lányok futva tértek vissza, s házukba kísérték. Démétér elfátyolozott arccal követte őket, hosszú, sötét köntöse hullámokban omlott alá gyengéd lábaira. Beléptek a király előcsarnokába. Itt ült az úrnő, Metaneira, hálóterme előtt. Ölében tartotta a gyermeket, a ház ifjú sarját. A lányok odaszaladtak anyjukhoz, az istennő átlépett a küszöbön. Feje a mennyezetet érte, a bejárat nyílása megtelt isteni fénnel. Tisztelet, ámulat és rémület fogta el a királynő szívét. Fölkelt székéről, és hellyel kínálta az istennőt. De az nem fogadta el, hanem állva maradt, hallgatva, lesütött szemmel, míg Iambé, az okos szolgáló oda nem tett egy alacsony széket, s ezüstfehér gyapjas birkabőrt nem dobott rá. Erre leült Démétér, s arca elé bocsátotta fátylát. Sokáig ült ott szótlánul, mély búban, egyetlen szót se szólt, s jelt sem adott. Nem mosolyodott el, nem nyúlt ételhez-italhoz, úgy ült ott, gyászolva leányát, míg az okos Iambé végül tréfával, mókázással el nem érte, hogy a szent úrnő előbb elmosolyodott, majd felnevetett, s ismét felvidult a lelke. Iambé később is mindig meg tudta békíteni, ha az istennő megharagudott. Metaneira édes borral telt serleget nyújtott neki, de Démétér visszautasította: nem szabad vörösbort innia. Megparancsolta viszont, keverjenek össze árpát vízzel, s lágy méntával fűszerezze. A királyné elkészítette a keveréket, s az istennő magához vette, ahogy azóta a beavatottak teszik, a szent tisztaság kedvéért, mely tiltja a borivást.

Csak most köszöntötte Metaneira a jövevényt, s fogadta szíves szóval. Úgy vélte, látja az istennő szemében királyi rangját még szerencsétlenségében is, [155] ami ugyanúgy az istenekről származik, mint a szerencse. De mostantól fogva úgy fog menni a sora, mint önének. Rábízta későn született, már nem remél: fiát. Ha vállalja, hogy gondozza és neveli, míg az ifjúi korbá eléri, joggal irigylik majd a többi asszonyok, oly gazdag lesz a jutalma. Démétér, a szépkoszorús istennő, vállalta a gyermek gondozását, s megígérte az anyának, hogy nem lesz rossz dajkája, hanem olyan, aki ismeri ellenszerét minden gonosz varázslatnak. Illatos keblére vette Démophoónt, Keleos fiát, halhatatlan kezével. Örvendezett Metaneira. Démétér nevelgette a gyermeket a palotában. Úgy növekedett, mint egy isten, étel-ital nélkül. Ambrosziával kenegette az istennő, édes leheletét lehelte reá, és ölében tartotta. Minden éjszaka tűzpróbának tette ki, akár egy fahasábot, amiből fáklyát készítenek, szülei tudtán kívül. Azok csodának vélték, hogy fejlődött a fiuk: olyan volt már, mint egy isten. Démétér a sosem öregedő halhatatlanok egyikévé tette volna, ha Metaneira oktanul ki nem leste volna hálóterméből egyik éjszaka, s meg nem látja, mi történik a gyermekkel. Felkiáltott, rémületében combjára ütött mindkét kezével, s hangos jajveszékülésben tört ki: „Fiam, Démophoón, elpusztít a nagy tűzben az idegen asszony, s keserves gyászba dönt

---

engem!"

Így szólt jajongva. Meghallotta szavait az istennő. Haragra lobbant a királyné ellen. Halhatatlan kezével a gyermeket a tűzből haragosan kiragadva letette a földre, s így szólt Metaneirához: „Tudatlanok vagytok, ti emberek, és meggondolatlanok, sem a jövő jóit nem látjátok előre, sem a rosszat. Balgaságodban most te is helyrehozhatatlan kárt okoztál magadnak. Esküszöm az istenek nagy esküjével, a Styx vizére: halhatatlanná, örökkön fiatalra tettem volna kedves gyermekedet, s soha el nem múló tiszteletet szereztem volna neki. Most nincs többé számára mód, hogy elkerülje a halált. Örök tiszteletben lesz része mégis, mivelhogy ölemben ült és karjaimban aludt. Tiszteletére az eleusisiak fiai meghatározott időközökben viadalt fognak vívni. Én pedig Démétér vagyok, a mindenkitől tisztelt úrnő, a leghasznosabb istenség, aki a legtöbb örömet szerzi a halhatatlanoknak és a halandóknak. Építetek nekem, egész népetek, egy nagy templomot, s elébe oltárt, a városfal alá, a kút fölé, a kiugró dombra, ahol a szép táncter van. Megtanítalak benneteket a szent szertartásokra, hogy a jövőben megadjátok nekem a tiszteletet, mely megengeszteli szívemet."

Így szólt az istennő, s fölvette eredeti nagyságát és valódi alakját. Nem volt már öregasszony: szépsége tündökölt, illatos köntöséből vágyat keltő édes illat áradt, halhatatlan testének ragyogása messze sugárzott, aranylón hullott alá a haja vállaira, vakító villámhoz hasonló fény töltötte be a házat. Kilépett az istennő a palotából. A királyné ájultan esett össze. Sokáig hevert hangtalanul, s arra se gondolt, hogy fölvegye a gyermeket a földről. A királylányok meghallották sírását, s kiugrottak ágyukból. Egyikük fölkapta a gyermeket, s keblére ölelte. A másik tüzet gyújtott. A harmadik anyjához szaladt, fölsegítette a földről s ágyasházából odakísérte. Valamennyien a gyermek [156] körül szorgoskodtak, mosdatgatták a rúgkapáló csecsemőt, gyengédséggel vették körül. De az vigasztalhatatlan volt, mert sokkal rosszabb dajkái voltak most. Azzal telt az egész éj, hogy imádkoztak a nagy istennőhöz, félelemtől reszketve. Virradatkor elmondtak mindent a messzeuralkodó Keleosnak, ahogy az istennő parancsolta, a szépkoszorús Démétér. A király összehívta a népet, s felszólította, hogy építsenek Démétérnek pompás templomot, s oltárt a kiugró dombon. Nyomban szót fogadtak, s úgy tettek, ahogy parancsolta. Felépült a templom az istennő kívánsága szerint. Amikor a szentély elkészült, s látták fáradságuk gyümölcsét, hazatértek. A templomban ott ült Démétér, messze a boldog istenektől, s gyászolta leányát. Rettenetes évet küldött a mindent tápláló földre, kutyaévet az emberekre. Egyetlen mag sem csírázott ki a földből, Démétér mindet arra kényszerítette, maradjon rejtve a talajban. Hasztalan húzták az ökrök a földeken az ekét, hasztalan hullt a fehér árpa a földbe. El is pusztította volna keserves éhínséggel az egész emberi nemet, s az olymposiak nem részesültek volna többé tiszteletben, sem áldozatban, ha Zeus jobb belátásra nem tér a szívében. Legelőbb Irist küldte el, az aranyszárnyú, bájos istennőt, hogy hívja vissza Démétért. Iris szót fogadott, és Eleusisbe sietett. Templomában találta Démétért, sötét köntösébe burkolózva ült ott, s hiába kérlelte Iris, az istennő nem hajlott a szavára. Az összes boldog isteneket elküldte hozzá az atya: sorra elmentek mind, hogy visszahívják Démétért, s pompás ajándékokat vittek neki. De egyikük sem tudta a haragvót elhatározásának megváltoztatására bírni. Nem volt hajlandó az olymposi jóillatú palotába belépni, nem engedte, hogy a Föld termést hozzon mindaddig, amíg viszont nem látja leányát.

Miután Zeus ezt meghallotta, leküldte Hermést, az aranyvesszős istent az Alvilág homályába, hogy nyájas szókkal győzze meg Hádést, s kísérje föl Persephonét a sötétségből az istenekhez, a világosságra, hogy viszontláthassa az anyja, s szűnjék meg haragudni.

Hermés szót fogadott, s leszökölt olymposi székhelyéről a föld alatti mélységekbe. Otthon találta a palota urát. Kerevetjén felkönyökölve hevert szemérmes feleségével, aki búbanatosán vágyakozott anyja után. Hermés megállott előttük, és elmondta Hádésnak, a holtak urának, a sötétfürtű istennek, mivégre jött. Hádés szemöldöke mosolyra rándult. Szót fogadott Zeusnak, s nyomban így szólt feleségéhez: „Térj vissza, Persephoné, anyádhoz, a sötétköntösű istennőhöz, menj kegyes szívvel, ne légy már oly mértéktelenül szomorú. Nem leszek én méltatlan férjed a halhatatlanok közt, hisz testvérbátyja vagyok Zeus atyának. Uralkodni fogsz, míg itt vagy velem, az összes élőlények felett, s a legnagyobb tisztelet élvezed majd az istenek között. Aki megsért téged, s nem mutat be neked engesztelő áldozatot, bűnhődni fog érte örökké.”

Így szólt. Megörült s fölpattant Persephoné. Férje azonban észrevétlenül, a háta mögül előre nyúlva, egy mézédés gránátalmamagot dugott a szájába, [157] hogy ne maradjon örökre Démétérnél. Befogta a halhatatlan paripákat aranyos fogatába, az istennő felszállt a kocsira. Hermés hajtotta a hintót, kezébe ragadva a gyepelőt meg az ostort, tova a palotából. Örömet száguldottak a mének, s gyorsan lebírták a nagy távolságot. Sem tenger, sem folyók, sem szakadékok, sem hegyszirtek nem gátolták rohanásukat: átszelték a levegőt. Hermés ott állította meg őket, ahol Démétér ült illatozó temploma előtt. Amikor megpillantotta leányát, úgy ugrott föl, mint egy bakkhánszó a hegyekben. Persephoné otthagya kocsiját, repesve futott elébe. Már amikor átölelték egymást, megkérdezte leányát Démétér, vett-e magához táplálékot Hádésnál. Ha igen, akkor az év egyharmadát a föld alatt kell töltenie, s csak a másik két harmadában szabad anyjánál és a többi halhatatlannál időznie, tavaszonként térhet vissza hozzájuk.

Persephoné elmesélte, hogyan dugott a férje abban a pillanatban, amikor örvendezve felugrott, hogy anyjához visszatérjen, észrevétlen egy gránát-almamagot a szájába, s kényszerítette arra, hogy megegye. Azt is elmesélte, hogyan rabolta el őt: hogyan játszott s szedett virágot Ókeanos leányaival, meg Athénével és Artemisszel, amikor Hádés elragadta. Így töltötték az egész napot, szeretettel véve körül egymást. Eljött a csillogó fejkű Hekaté is, ő is szeretetteljesen ölelte át a szent Démétér leányát; szolgáló kísérelje azóta. Zeus Rheát, az anyját, a sötétköntösű istennőt küldte követül hozzájuk, Démétérhez és Persephonéhoz, hogy jöjjenek föl vele az Olymposra. Minden megbecsülést megígért, amit csak kívánnak maguknak, s hogy az év kétharmadát a leány anyjával és a többi halhatatlannal töltheti. Rhea leszökölt az Olymposról a rharosi rónaságra, mely azelőtt termékeny volt, most azonban kietlen, parlagon hevert, egy szál fű se zöldellt rajta, s a fehér árpát visszafogta magában a szép bokájú Démétér akarata szerint. De csakhamar ismét, ha eljő a kikelet, gazdagon beborítják a kalászkok. Erre a földre lépett az istennő először, amikor megjött az égből. Örömmel látták egymást viszont az anya és leánya, Rhea és Démétér. Az istenek anyja elmesélte, mit ígért nekik Zeus, s kérte leányát, engedje, hogy ismét kisarjadjon az életadó gabona.

Démétér nem vonakodott tovább, s ismét termést fakasztott a göröngyös szántóföldekből. A csírák zöldje és virágja dúsan beborította a széles földet. Az istennő pedig elment Eleusis királyaihoz, s megmutatta nekik a szent cselekményeket, s mindnyájukat beavatta a titkos szertartásba, amit sem továbbadni, sem hallani róla, sem kibeszélni nem szabad: az istenek iránt való tisztelet elnémitja a szót. Boldog a földön az ember, aki ezt látta. Aki azonban beavatatlan marad, s nem részesül benne, annak majdan, ha meghal, éppúgy nem lesz ebből az áldásból része odalent az éji homályban.

Miután Démétér mindezeket az utasításokat megadta, visszatértek az istennők az

---

Olymposra, a halhatatlanok gyűlésébe. Ott laknak Zeus mellett [158] nagy tiszteletben. Boldog az az ember a földön, akit szeretnek. Nyomban elküldik hozzá palotájába, tűzhelye társául Plutost, a gazdagság istenét, aki javakkal akándékozza meg a halandó embereket.

2. Más elbeszélések az elrablás, a vigasztalás és a fölszállás történetéről

Az itt előadott történetben Hádés a nysai rónaságon rabolta el Persephonét: a Nysa hegy egyik mezején - ez a hegy Dionysos születésének történetében is elő fog fordulni -, az Ókeanos távoli partján. A rablás időpontja abból számítható ki, hogy az elrabolt, miközben az Alvilágba rohant vele a fogat, a csillagos égre nézett, de a Napot is látta. Hélios is látta őt, amikor az alvilági isten kocsiján eltűnt a föld színéről: alighanem kora reggel. Játsszótársnői, Ókeanos lányain kívül, Athéné és Artemis voltak. A három nagy szűzi istennő, akik közé akkor még Persephoné is tartozott, háromságot alkotott, melynek egyharmada a rablónak jutott osztályrészül, s az év egyharmadát a föld alatt töltötte. Démétér nem volt jelen, amikor leányát megszöktették. Egyik elbeszélés szerint⁶ épp kedves szigetén, Szicíliában tartózkodott, ahol - egy másik elbeszélés szerint⁷ - a rablás a Pergus-tónál, a magas fekvésű Enna város közelében történt. Utána a rabló áldozatával Syrakusai közelében tűnt el, ott, ahol azóta a Kyané, a „Sötét” forrás fakad.

Szárazföldünkön ugyancsak több helyről állítják, hogy itt lelt Démétér elrablott leánya nyomára. A keresés során, azt mesélték,⁸ egy akkori emberhez - az emberek egyik őséhez - tért be, s az jó szívvel befogadta. Argosban Pelasgosnál történt ez, akinek a felesége, Khrysanthis, az „Aranyvirág”, elsőnek értesítette az istennőt elrablott leánya sorsáról. A leghíresebb hely azonban, ahol Démétér sorsáról értesült, Eleusis maradt. Orpheus hívei egy régebbi történetet őriztek erről, mint amit az imént Homéros stílusában elmondtam. Ebben a nagy himnuszban csak Keleos király neve - jelentése: „harkály” - utalt nagyon régi, archaikus viszonyokra. Egy ilyen király erdő-lakókhöz illett, akik még nem ismerték a földművelést, amikor Démétér megérkezett, és az emberek iránti hálából, akik befogadták és lányáról hírt adtak, megajándékozta őket a gabonával. Az előadott történetből kiesett a hála motívuma; viszont egy másik régi motívum megmaradt: az istennőt Iambé tréfái vigasztalták meg. A név a *iambos* szóból keletkezett, amivel a gúnyverset jelöljük, s a szó bizonyosan nem oly régi, mint a vigasztalás motívuma.

Hadd meséljem most el a vigasztalás régi történetét az orphikusok nyomán. A rharosi rónaságon,⁹ Athén és Eleusis közt, Démétér a földből sarjadt emberekre talált: az asszony neve Baubó volt, férjéé Dysaulés, a fiaiké pedig Triptolemos, Eumolpos és Eubuleus. A Baubó név jelentése „has”. Dysaulés egy szegény udvarról kapta nevét, ahol nem jó lakni. Fiaikról azt tartotta a hagyomány - mert mindhárman az ő fiaik voltak, noha csak az első [159] kettőről mondják ki világosan¹⁰ -, hogy Triptolemos gulyás volt, Eumolpos juhász. Eubuleus kondás. Nevéről ítélve Triptolemos, a „háromszoros harcos”, éppúgy, mint Keleos fia, Démophoón, a „népölő”, eredetileg Arés hadistennel rokon alak lehetett. Az Eumolpos, „szépen éneklő” névben az eleusis: misztériumok celebráló papját ismerhetjük föl, Eubuleusban magát az alvilági istent. A legrégebbi történetben alighanem ő játszotta a főszerepet, s egyedül ő volt pásztor. Azt mesélték,¹¹ Eubuleus disznait ugyanaz a szakadék nyelte el, melyben Persephoné eltűnt. Ezért tudta épp ő jelenteni később Démétérnek a leánya sorsát. A legtöbb elbeszélés vele együtt, vagy akár helyette, Triptolemost említi, mint jelentéstevőt. Triptolemos volt eszerint az, akit Démétér a gabonával megajándékozott, s ő ment ki azután a világba, hogy elterjessze a hálás istennő ajándékát az emberek között. Ha

---

azelőtt harcias lény volt, most Démétér által a kenyeret nem ismerő ősemberek vad szokásainak megszelídítője lett. Vázaképeken láthatjuk, amint kocsiján ül, mely csak két kerékből meg egy trónusból áll; a kerekeken szárnyak és kígyók láthatók, s a trónusán ülő Triptolemos kalászkot tart a kezében.

Démétér megvigasztalását pedig a következőképpen mondták el az orphikusok:¹² Baubó szíves vendégbarátsággal fogadta az istennőt, s az árpából való itallal kínálta, amit már ismerünk. Az istennő visszautasította, s nem akarta abbahagyni a böjtölést. Ekkor Baubó másvalamit tett. Széttérpesztett lábakkal ült le a gyászoló Démétérrel szembe, ahogy kápolnáiban a szobrain is látni, s még ruháját is magasba emelve, megmutatta elformátlanodott altestét; s íme, a gyermek Iakkhos nevetett ki Baubó méhéből. Erre az istennő is felnevetett, s mosolyogva elfogadta az italt. Iakkhosnak nevezték az eleusisi misztériumok isteni gyermekét, Persephoné fiát, akinek megszületését a celebráló pap kihirdette. Efféle vigasztalásra emlékeztetett az eleusisi beavatottak mondása:¹³ „Böjtöltem, árpaitalt ittam.” Amit láttak, azt nem volt szabad kifecsegniök. Nem is lenne könnyű pontosabban leírni, mit látott Démétér Baubó meztelen ölében. Ez már a misztériumok Kimondhatatlanját súrolja.

Meglehet, ezt a történetet valaha úgy értették, hogy Démétér Baubónál és Dysaulésnál - akiknél olyan rossz lakni - voltaképpen az Alvilágban volt. Az orphikusok elbeszélése szerint¹⁴ leszállt az Alvilágba, alighanem ugyanazon a tátongó szakadékon át, mely Persephonét a disznókkal együtt - a két istennő áldozati állataival - elnyelte. Hádés híres¹⁵ fekete paripái és Démétér kígyófogata,¹⁶ mellyel a rablót úzóbe vette, későbbi eredetűek, mint a lány eltűnése a föld hasadékaiban. Ennek megfelelően alakultak azok az elbeszélések, melyek Persephonének az Alvilágból való fölszállásáról szóltak. A későbbi elbeszélés szerint¹⁷ fehér paripák vitték az Olymposra. De azt is mesélték,¹⁸ hogy a Moirák, Hórák és Kharisok kísérték föl Persephonét a napvilágra, egy kilenc táncosnőből álló tánckar. A gyászoló anya vigasztalójaként - s ez az anya Rhea és Démétér volt egy személyben - Aphrodité is [160] felbukkant.¹⁹ Nyilván emlékszünk rá, hogyan szolgáltak neki a Hórák és Kharisok érkezéseinél és indulásainál, akár a születésekor, akár egyéb epiphaniái, megjelenései alkalmával. Persephoné felmerülése az Alvilágból olyan volt, mint Aphrodité születése, csupán nem a tengerből, hanem a megnyíló földből emelkedett ki. Két szolgáló istennő burkolta be lepellel, mert csak egy vékony ingbe volt öltözve. A Ludovisi trónuson megcsodálhatjuk ezt a jelenetet. Dél-itáliai görög szentélyekből való, hasonló stílusú és korú ábrázolásokon az istennő kocsin robotog tova, mely elé egy Erős van befogva, meg egy szárnyas lányalak.

3. Történetek az alvilágról

Ha fennmaradt volna a történet, mely arról szólt, miképpen vándorolt Démétér az Alvilágban, míg a leányához eljutott, akkor többet mesélhetnék a holtak birodalmáról. Mitológiánkban ugyanis az Alvilágról szóló elbeszélések rendszerint a holtak birodalmába való alászállással kapcsolatosak, egy istenség vagy egy hős, beavatott vagy akár beavatatlan alvilági útjával; az istenek és a hősök vissza is tértek erről az útról. A beavatottak és a beavatatlanok sorsa ezekben a történetekben nem volt egészen egyforma. Az egészen nagy bűnösök számára, amilyen Tityos, Phlegyas, Ixión volt, örök büntetések voltak kiszabva, s különleges büntetések azok számára is,²⁰ akik a szüleiket ölték meg, s akik a vendégüket vagy az oltalomkérő idegent bántották; továbbá a templomrablók és a hamisan esküvők

---

számára, hogy ritkább bűnöket ne említsünk. Az ilyen bűnösöket az Erinysek még az Alvilágban is kínozták, bár gyakran már életükben is üldözték őket. Különleges alvilági daimónokat is ismerünk név szerint,²¹ ilyen például Eurynomos, aki Polygnótos Alvilágot ábrázoló képein kékesfeketére festve, fogait vicsorítva ült egy hiúzbőrön. Látni lehetett itt²² Oknost is, a "halogató"-t, amint a mocsaras alvilági folyó sásából fon kötelet, melyet a háta mögött egy szamár folyton lerág. A beavatatlanokra ugyanaz a büntetés várt, mint Danaos leányaira, akik vőlegényüket a nászéjszakán megölték, s beteljesíthetetlenek maradtak: vizet hordtak rostában, vagy az volt a feladatuk, hogy egy feneketlen edényt töltsenek meg. Ilyen és különféle más alakokat a hērőszok alvilágjárásáról szóló elbeszélésekből ismerhettünk meg. Hēraklész azért szállt alá, hogy fölvigye Kerberost, Hádész mérges kutyáját, melyről már esett szó; Théseusz a társával, Peirithoosszal a Hádész királynéját, Persephonét akarta elrabolni. Ezek az elbeszélések elvesztek, s amúgy is a hősmondába tartoznának, ugyanúgy, mint Orpheusz még híresebb története, a halottak birodalmában tett látogatásáról. Ő azért ment le, hogy feleségét, Eurydikét, visszaszerezze énekével. Meg is kapta; egy másik elbeszélés szerint azonban újra el is vesztette. Részletesebb beszámoló maradt fenn erről, mint a dalnok alvilágjárásáról magáról, vagy [161] Démétér vándorlásáról, amiről itt kell beszélnem. Lehet, hogy az istennő Kharón ladikján kelt át a holtak birodalmának határfolyóján: így tett²³ papnője, Kleoboiá is Polygnótos festményén. Talán egy ágat tartott kezében az istennő, ahogy az esdeklők ilyenfajta útjain szokásos volt, a híres aranyágot, mely megszelídítette a durva révészt, Kharónt. Úgy tűnik, erre utal a latin Vergiliusz,²⁴ akitől még tanulhatunk alvilág-ismeretünk gyarapítása végett egyet s mást. A beavatott a dél-itáliai vázaképeken fején kalászkoszorúval - Démétér koszorújával - vagy kezében gallyal lépett Hádész és Persephoné elébe, akik egy nyitott, kápolnaszerű kis palotában trónolnak, a halottaktól körülvéve. Az orphikusok oktatásai szerint²⁵ addigra már innia kellett a jobboldalt csordogáló forrásból, Mnemosynéből, „az emlékezésből”, s el kellett kerülnie a baloldalt folyó Léthét, a feledés vizét, a mellette álló fehér ciprussal. Arról, hogy a beavatatlanok s mindazok, akik nem-megszentelt élet után haltak meg, hogyan érkeztek meg Túlnanra, abból az elbeszélésből tudhatunk meg valamennyit, mely Hermész Pszkhopompos-i, „lélekkísérői” tevékenységét írja le. Az *Odysszeia* elbeszéli,²⁶ hogyan cselekedett megöletésük után a kérők lelkével, akik a hűséges Pénélopét zaklatták. Hermész, Kylléné istene, előszólította a szanaszét heverő holtak szellemét. Kezében a szép arany botot tartotta, mellyel álmat ígéz az emberek szemére, amikor kedve tartja; s ha úgy akarja, fölébreszti vele a szendergőket. Ezzel a bottal terelte a szellemeket. Surrogva követték, akár a denevérek egy szent barlang zugában, amikor egyikük kiesik láncolatukból. Surrogva szálltak a szellemek a komor ösvényen Hermésszel, a minden gonoszat megzabolázó istennel az élükön. Röptükben maguk mögött hagyták az Ókeanos habjait, a fehér sziklákat, a kaput, melyen át Hélios újra megjelenik, maguk mögött az álmok földjét. Hamar elérték így az asphodélos-rétet, ahol a lelkek laknak, az élettől kimerült emberek képmásai. Itt a Trójánál elesett hősök szellemeivel találkoztak: a réten, mely ama magasra nőtt asphodélosokkal volt tele, melyeknek hamuszín virága szürkéslila fátyolként lebeg a Földközi-tenger számtalan parti mezején. A holtakról ugyanúgy beszél az *Odysszeia*,²⁷ mint Skylláról és Kharybdisről, Próteuszról és a szirénekről. Kirké, Hélios leánya küldte Odysseust Hádész házába, vagy legalábbis oda, ahol az kezdődik, az Ókeanos habjainál. Itt torkollik - magyarázta Kirké²⁸ - a Pyriphlegethón, a „tűzként égő” folyó, meg a Kókytos, „a siratott”, a Styx egyik elágazása, az Akherónba, a siralom folyójába. Itt van Persephoné szent ligete: fekete nyárfák és meddő füzek, a naptalan

---

sötétség birodalma szegélyén. Idáig jöttek a lelkek a Túlhanról Odysseus elébe, egészen a gödörig, melybe a fekete kosok és juhok, a Hádésnek és Persephonének feláldozott állatok vére folyt. Az odaseregglő lelkek ittak a vérből, belőle merítve erőt, s azután beszéltek Odysseusszal. De azokat is látta Odysseus - hogy miképpen, azt nem mondja meg az elbeszélés -, akik [162] Hádés házában maradtak: Minóst, a holtak aranyjogarás bíróját, Óriót, az örök vadászt, Tityost a keselyűkkel, Tantalost, Lydia királyát, az istenek méltatlan vendégbarátját és asztaltársát, aki szomjúságtól és éhségtől gyötörve, sem a vizet nem tudta elérni, mely fölért ajkáig, sem a gyümölcsöket, melyek szájába csüngtek, a furfangos Sisyphost, aki egy óriási követ hengergetett hasztalan fölfelé, és Héraklés képmását. A Théseus-Peirithoos párt is megpillanthatta volna Odysseus, akik rablási kísérletükért bűnhődtek. De nem jutott el odáig. A holtak sokaságának surrogó hangja visszariasztotta a hőst, s megjed: csak nem küldi ellene az iszonyatos gorgófót a magasztos Persephoné királyné!

Így festették le számunkra az Alvilágot, mintegy szürkével festve szürke alapon: csupa lidérces álomként gyötrő kép. De emellett voltak színekben gazdag elbeszélések is²⁹ a Boldogok Szigeteiről, melyeket már említettem; ott továbbra is Kronos uralkodott, és oda kerültek az istenektől szeretett hősök. Ott uralkodott Rhadamanthys, Minós testvére is, az Élysion síkságon, az Élysioni Mezőkön. Vagy más elbeszélések³⁰ a „lenti” tájokról, a föld másik feléről, ahol süt a nap, míg idefenn éjszaka van. A mezőn, melyen a holtak lovaglással és tornával, kockajátékkal és lantmuzsikával szórakoznak, a hagyomány szerint piros rózsák nyíltak, tömjéncserjék vetettek árnyékot, s a fákról súlyosan csüngtek alá az arany gyümölcsök. Az ilyen képeket valószínűleg a régi krétaiaktól kaptuk örökségbe, mert tőlük került hozzánk Rhadamanthys, s talán az Élysion szó is, amit csak utólag igazítottak hozzá nyelvünkhöz, úgyhogy „a megérkezés rónájának” lehetett érteni. Vajon csupán költőink és filozófusaink kapcsolták össze a Boldogok Szigeteiről és az Élysioni Mezőkről szóló elbeszéléseket a lélekvándorlás tanával, s azzal a hittel, hogy az élőlények többször élék le életüket a föld mindkét felén?³¹ Vagy ez az összefonódás is régebbi volt, s Kréta korábbi lakóitól származott? Erről az ismert történetek nem árulnak el semmit. [163]

XV. Dionysos és társnői

Már csak utolsó istentörténeteinket kell elmondanom: azokat az elbeszéléseket, melyek Dionysosról, Zeus legifjabb halhatatlan fiáról szólnak, aki nemcsak utólag kapta jutalmul az istenséget, mint például Héraklés. Számos elbeszélésben halandó anyja volt neki is, akár Alkméné hérósz-fiának. Más történetek Persephoné fiaként emlegették, s a Khthonios, „földalatti” jelzővel látták el. Először azt kellene tisztázni, hogy kitől szülte gyermekét Persephoné.

A gyermek atyjaként Hádés is szerepel.¹ Persephoné, miután a gránátalmamagot elfogyasztotta, nem szivesen hagyta ott férjét, vagy pedig - így is mesélték² - egyáltalán nem hagyta ott. A holtak birodalmának tiszteletre méltó, érinthetetlen királynéja volt, aki nem engedte, hogy Théseus és Peirithoos megszöktesse. S az alvilági uralkodópár abban is méltónak bizonyult népéhez, a halottakhoz, hogy - legalábbis a beavatatlanoknak így mesélték - terméketlen volt, mint a halál. Maga a Hádés név csak valamilyen negatívumot, az Alvilág színtelen képéhez illőt fejezett ki: csupán egyik aspektusát egy nagy istennek. De tudjuk, hogy Persephoné férje a Zeus Katakthonios, „földalatti Zeus” nevet is viselte, s hogy a királynét apja, Zeus elcsábította. Zeus mint Katakthonios volt apja a földalatti

---

Dionysosnak. Alvilági isten-minőségében³ Zagreusnak, a „nagy vadász”-nak is hívták, s így hívták⁴ a fiát is. Erről az azonosságról már volt szó Zeusszal kapcsolatban. Hadd tegyem hozzá, hogy azonosságuk nem csupán ebben a főleg Krétán használatos⁵ névben mutatkozik meg. Dionysost igen sokféle alakban ismerjük. Emberalakban egy szakállas maszk ábrázolta. Még amikor nem álarcként jelent meg - amit emberek viseltek, vagy a tiszteletére felakasztottak -, akkor is különleges, lenyűgöző maszk-arca volt. Kezében a kantharossal, egy nagyfülű borosedénnyel, azt a helyet foglalja el a régi ábrázolásokon, ahol Hádést várná az ember. Az archaikus mester, Xenoklés vázáján - azon, melynek a másik oldala Zeust, Poseidont és Hádést ábrázolja, hatalmi jelvényükkel, ez utóbbit hátrafordított fejjel - láthatjuk az alvilági Dionysost, amint fogadja Persephonét, akit Hermés vezet hozzá, s szemmel láthatólag az anyja küldi. Menyasszonya elé siet itt, egy szakállas, sötét vőlegény, kezében a kantharossal, háta mögött szőlőtökével. Vagy a búcsújelenet ez? Akkor látszik, hogy az istennő vissza fog térni ehhez a férjéhez.

A legtöbb elbeszélésben azonban Dionysos zsenge fiú, az anyja fia; de az anya nyomban eltűnik, s szerető dajkák helyettesítik. Ismét felismerhetjük a két arculatot, amit Zeusnál is láthattunk: egyfelől az apát és férjét, másfelől a fiút és az isteni gyermekét. Nemcsak Zeusnak és Dionysosnak volt ilyen kettős arca mitológiánkban. De egyetlen isten sem tűnt annyira másik Zeusnak, mint Dionysos: főként az asszonyok Zeusának, míg az Olymposi [164] sokkal inkább a férfiak Zeusa volt. Poseidón alighanem előbb volt ismeretes, mint nőrabló, s előbb volt jellegzetes állata a paripa; Zeusra és Dionysosra, legalábbis kultuszuknak azokban a formáiban és azokban a történetekben, melyekben alig lehet őket megkülönböztetni egymástól, inkább a kígyó és a bika - a Földközi-tengermellék régebbi állatai - voltak jellemzők. Egy olyan történettel kezdem most, mely már részben ismerős, mert Zeus egyik szerelmi kalandjáról - talán a legtitkosabbról - van benne szó.

1. Dionysos, Démétér és Persephoné

Az a történet, melyben Zeus Persephoné anyjával és később övele, a saját lányával is, kígyó alakban hált, orphikus történetként maradt fenn,⁶ s úgy is alig néhány töredékben. Ezeknek a nászoknak és a nemzést követő szüléseknek a helye egy barlang volt, amit az orphikusok⁷ a három éjstennő és Phanés barlangjának tartottak. Ezt a barlangot azonban az orphikus felfogástól függetlenül is ábrázolták, s teljesen görög alakokkal töltötték meg, úgyhogy semmit sem kell belőle keleti elbeszélésekre visszavezetni. Az istennő, akivel Zeus Persephonét nemzette,⁸ eredetileg az anyja, Rhea volt; Démétér csak később bukkan fel, mint harmadik alak, beiktatva anya és lánya közé, akik előbb voltak jelen Görögországban, mint ő. Róla mint Rhea alteregójáról történik említés,⁹ de megintcsak összekeveredik Persephonéval is: Zeus - ez világosan kiderül¹⁰ - Démétérrel vagy Persephonéval nemzette Dionysost. Bevezetőben a történet késői, költői változatát¹¹ mondom el: Démétér Krétából érkezett, s egy barlangot fedezett fel Szicíliában, a Kyané forrás közelében. Ide rejtette leányát, Persephonét, s két kígyóval őriztette, amelyek különben a kocsija elé fogva láthatók. A barlangban a szűz gyapjút szőtt, ahogy Pallas Athéné oltalma alatt szent várában, Athénben is szokásos volt. Épp egy nagy szöttesbe kezdett¹² - köpenynek szánta az apja vagy az anyja számára¹³ -, mely az egész világot ábrázolta. E munka közben Zeus kígyó alakban közeledett hozzá, s a lányával egy istent nemzett, aki az orphikus történetek szerint az őutána következő, hatodik világ-ura lett volna. Az orphikusok egyik himnuszából az is kiderül,¹⁴ hogyan adták elő ezek a történetek Zeus és Persephoné nászát. Nem az anya akarata ellenére való csábítás volt:

---

minden, még Zeus kígyóvává változása is, Démétér szándékának megfelelően, az ő buzdítására történt. Ebből látni, milyen korai időkből kell az eredeti történetnek származnia: azokból az időkből, amikor az anyák ajándékozták meg férjjelel a lányaikat, nem pedig az apák rendelkeztek velük s raboltatták el őket. A fiúgyermek és trónutód születése is az anyai barlangban esett meg: egy késői elefántcsont-domborművön a barlangban áll az ágy, melyben az istennő a kétszarvú gyermeket - innen ismerni fel Persephoné fiát - épp világra hozta. [165]

Ugyanez a régebbi minta nyomán készült késői ábrázolás mutatja a rákövetkező jelenetet is, ugyancsak a barlangban: a gyermek trónra ültetését; régi szertartás ez¹⁵ a Nagy Anya, Rhea és a Korybasok - vagy más nevű férfi-kísérői - misztériumaiban. Itt két Kurés táncos kivont karddal a trón körül, miközben egy térdelő nőalak tükröt tart a férfimód fölajzott fiú elé. Az orphikus történet¹⁶ az új világ-ura játékszereit is felsorolta: ezek jelképeivé váltak a felavatásnak, mely azonos volt azzal, amin elsőként ez az isteni fiú, az első Dionysos esett át: kocka, labda, pörgettyű, aranyalma, kereplő, gyapjú. A két utóbbi a beavatási szertartáshoz tartozott, a többi inkább az elbeszéléshez. Ezt most csak az orphikusok megfogalmazásában folytathatom, akik itt titánokat szerepeltettek a történetben. De úgy is mesélték,¹⁷ hogy nem voltak föltétlenül épp titánok, akik oly borzalmasan bántak Zeus és Persephoné fiával, hanem csak „földből sarjadtak”, közelebbi megjelölés nélkül. Eszerint Kurések is lehettek.¹⁸ Azt is tudjuk, hogy a Nagy Anya fiai közül mindig két idősebb állt szemben az ifjabbal. Azoknak a titánoknak a száma pedig, akik az első Dionysost megölték, kimondottan kettő.¹⁹ Tehát a történet orphikus folytatásában a Kurések helyébe titánok lépnek. Azt mesélték,²⁰ az isteni gyermeket játék közben lepték meg: épp játékszereivel szórakozott. Állítólag a féltékeny Héra bujtatta fel őket,²¹ aki egyszer már²² a Kuréseket küldte a tehén alakú Ió és Zeus egyik, Dionysoshoz hasonló fia, Epaphos ellen is. A titánok arcukat gipsszel fehérre festették.²³ Úgy jelentek meg, mint halottak az Alvilágból,²⁴ ahova Zeus száműzte őket; leteperték a játszódozó fiút, hétfelé tépték²⁵ - vagy hasogatták -, s darabjait egy üstbe dobták,²⁶ mely egy háromlábbon állt. Miután a hús megfőtt, sütni kezdték hét nyárson a tűz fölött.

Az ember hajlamos volna az efféle lakomát kannibalizmusnak nevezni, ha a földarabolt, megfőzött és megsütött gyermek szarvai nem arra utalnának, hogy egy fölládozott gödölyéről vagy kisborjúról van szó - bizonyos szertartásoknál, bizonyos vidékeken az egyik, másoknál, más vidékeken, a másik állatról -, melynek szenvedései és az isten szenvedései ebben a történetben pontosan megfeleltek egymásnak. Egyik elbeszélés szerint²⁷ Zeus maga is megjelent a titánok lakomáján, odacsalogatta a sült hús illata. Villámával visszavetette a titánokat a Tartarosba, s Dionysos tagjait Apollónnak adta, aki a Parnassosra vitte és a saját háromlábja mellé helyezte Delphoiban. Egy másik elbeszélés szerint²⁸ addigra már elköltötték a titánok Dionysos húsát, mire Zeus a villámával agyonsújtotta őket. Alighanem visszahullottak az Alvilágba, mivel az orphikusok az emberi nem alvilági őseinek szólították őket.²⁹ A kigőzölgésből azonban, annak a villámnak a következményéből, mely őket lángba borította, egy bizonyosfajta hamu keletkezett. Ebből a hamuból lettek az orphikusok tanítása szerint az emberek. Ez azonban sokkal későbbi tan, mint amilyen a kétszarvú isteni gyermek szenvedésének története volt.

Ezt a történetet még a következőképpen is mesélték:³⁰ Az első Dionysos, [166] Démétér fia testének megfőzött darabjai bekerültek a Földbe. A földből sarjadtak széttépték őt és megfőzték, de Démétér újra összeszedte tagjait. Ezen pedig a szőlőtőke keletkezését kell érteni. Így tanították Orpheus követői is :³¹ a bor Dionysos utolsó ajándéka volt, s őt magát is

---

Oinosnak, „bor”-nak nevezték. Tehát Zeus hozta a beteljesülést, de Dionysos tökéletesítette, mai szavakkal: megkoronázta a világteremtést. De ez is már későbbi felfogás. Az eredeti elbeszélés szerint az isten megfőzött tagjai - egyetlen kivételével -elégtek, s a hamuból keletkezett a szőlőtőke. Arról, hogy egy testrészt kivétel képezett, mindegyik elbeszélésben szó esett: ezt sem a titánok, sem a tűz, sem a föld nem emésztette el. A lakománál jelen volt egy istennő - a későbbi elbeszélések szerint³² Pallas Athéné -, aki elrejtette egy fedett kosárban. Zeus magához vette. Azt tartották, Dionysos szíve volt az. Ebben szójáték rejlik. Mert azt is mondták,³³ hogy Zeus a "kradaios Dionysos"-t Hipta istennőre bízta, hogy a fején viselje. Hipta a Nagy Anya, Rhea kisázsiai neve volt, *kradaios* kétértelmű szó: ugyanúgy le lehet vezetni a *kradia*, „szív”, mint a *kradé*, „fügefafa” szóból, s jelenthet fügefából készült tárgyat is. A kosár Hipta fején viszont egy *liknon*, szórólapát volt, amiben, ha ünnepi menetben a fejükön körülhordozták, gyümölcsök alá rejtve rendszerint egy phallos feküdt: egy tárgy, amit maga Dionysos készített fügefából.³⁴ Arról is értesülünk, hogy a Liknitést, vagyis a „szórólapátban szunnyadót”, azok a nők, akik a Parnassoson Dionysosnak szolgáltak, a Thyiasok, mindig újra „felkeltették”.

2. Dionysos és Semelé

Mitológiánk az alvilági istennő fián - a kétszarvú fiún, akit a Nagy Anya leánya és földalatti képmása szült Zeusnak - kívül is ismert egy Dionysost: Kadmos király leánya, Semelé fiát. A Semelé név a kisázsiai phrygeknél és a thrákoknál - európai rokonaiknál és szomszédaiknál - ugyanazt jelentette, mint Khthonia, „a földalatti”. Kisázsiaiában azt tartották,³⁵ Zeus a Sipylos hegyen ülte meg nászát Semelé istennővel; Thébaiban viszont egy tűz színhelyt mutogatták³⁶ - Démétér szent kerületében,³⁷ Kadmos palotájának állítólagos helyén -, ahol egy szőlőtő nőtt, s azt mondták, itt égette el Zeus a villámával kedvesét. A hagyomány szerint Semelé várandós volt Dionysossal, amikor így tűzhalált halt. Zeus magához vette a gyermeket, aki az ő fia volt. A történet nem nagyon különbözik attól, amit az előbb hallottunk. Ott a szőlőtőke keletkezett egy tűz után, itt a boristen. Valószínűleg hasonló volt a helyzet Dionysossal, mint a Nagy Istenanyával, akinek tisztelete ugyancsak többször érkezett hozzánk: egészen korai időkben Rhea néven ismerték az őseink, később a phrygiai Kybelé néven: mert ha valaki, ő csakugyan soknevű istennő volt mitológiánkban. Dionysosnak is több nevét vagy jelzőjét kell említenünk: a Zagreus, „a vadász” néven kívül Bakkheosnak, „a sarjnak” is hívták, ahogy a sarjadó gallyakat vagy venyigéket. De főleg [167] az anyja tűnt fel különböző neveken. Mivel még halandó királylányként is szerepelt, az elbeszélőnek nem lehetett könnyű a kétféle történeteket összehangolni: azokat, melyek Persephoné fiáról szóltak, arról a Dionysosról, aki valószínűleg Krétáról jött hozzánk, és amelyek Semelé fiáról - ugyanarról az istenről, de abban az alakjában, ahogy később ismét bevezették.

Ez utóbbiak közül az egyik úgy tudta,³⁸ hogy Zeus, amikor Semeléhez közeledett, ezt nem az isteni nászok módján cselekedte. Italt készített Dionysos szívéből, s ezt adta inni Semelének. A lány teherbe esett az italtól. Amikor ezt Héra megtudta, meg akarta akadályozni a szülést. Semelé dajkájának alakját öltötte magára, s rábeszélte a mitsem gyanító leányt: kívánja azt, hogy Zeus ugyanabban az alakban jöjjön el hozzá, mint Hérához szokott, hogy ő, Semelé is megtudja, milyen egy isten ölelése. Látjuk, hogy ez a késői elbeszélés az előbb említett szójátékon alapul, a „szív” szót helyettesítve be a „fügefafa” helyére. Ugyanennek a történetnek más ismert változatai³⁹ is megegyeznek abban, hogy Zeus nem a villámló égisten alakjában

---

érkezett először Semeléhez. Semelé titkos férjének alakja olyan volt, mint a halandó férfiaké. Áldajkájától elbolondítva, Semelé előbb csupán egy kérésének teljesítését könyörögte ki. Zeus megígérte, és amikor szerelmese azt kívánta, mutatkozzék meg előtte ugyanabban az alakban, mint Héra előtt, akkor kereste fel villámával. Vázaképek mutatják, hogyan próbált menekülni előle. De már késő volt: a villám halálra sújtotta, s lekerült az Alvilágba. Zeus kimentette a testéből az éretlen magzatot, a gyermek Dionysost.

Az apa a saját combjába rejtette a koraszülött istent: belevarrta,⁴⁰ vagy csatokkal zárta le ezt az atyai méhet.⁴¹ Egy másik hagyomány szerint⁴² a számos görögországi hely közül, ahol állítólag Dionysos Semelétől született - mert nemcsak Thébait emlegették -, egyik sem tartja magát jogosan Dionysos szülőhelyének. Apja szülte meg Nysa hegyén, a messzi keleten, amikor a szülés ideje érkezett. Zeus elküldte Hermésszel, vagy maga adta át a csecsemőt az isteni dajkáknak, hogy egy barlangban gondozzák. Dionysos dajkájaként⁴³ Nysát, a hegyet mint istennőt is említik. Más dajkáit is megnevezik az elbeszélések, köztük Inót, Semelé három testvére közül az egyiket, akiről még külön lesz szó, és Thyónét, „a rajongót”, ahogy később magát Semelét nevezték. Egy régi vázaképen három nimfát látunk Nysai felirattal, s különben is gyakran három Dionysos dajkájának száma. Naxos szigetén⁴⁴ egyiküket Korónénak, „varjúsűznek” hívták; neve hasonlít Koróniséhoz, Apollón kedveséhez, akinek a sorsa annyira hasonlított Semelé sorsához.

Későbbi ábrázolásokon négy nő foglalatoskodott a csecsemő Dionysos körül: ez megfelel Kadmos lányai számának, Semelé és három lánytestvére négyesének. Egyikük csitítgatja a gyermeket. A fürdőt készítik elő, vagy talán már utána vannak. Egy férfiszemély is jelen van, és arra vár, hogy tisztét betölthesse a fiú mellett: Silénos, a későbbi⁴⁵ - de nem túl késői - elbeszélésekben⁴⁶ Dionysos nevelője. Bár a „férfiszemély” megjelölés szinte már [168] túlzás. Dionysoshoz való vonatkozásában nagyon elüt azoktól a szilénéktől, akik a nimfák szeretői: öreg, elnőiesedett figura, pocakos, szinte nőies keblekkel, gyakran hosszú ruhában, ami egyébként a szakállas Dionysost is jellemzi. Úgy tűnik, a jelenetben az egyetlen hímnemű lény a gyermek, akivel a dajkák foglalatoskodnak. Bár Zeustól született - ami már-már túlzott hangsúlyt kap az elbeszélésekben⁴⁷ -, s mintegy apja kizárólagos folytatása, úgy látszik, csak nőekkel áll kapcsolatban, és pedig életének ebben az időszakában anyáskodó, szoptató, gondoskodó nőekkel. Csak miután ők felnevelték, vonult el - a hagyomány szerint⁴⁸ - az erdőkbe, babérral és repkénnyel koszorúzva, de venyigével még nem. Nők kísérték, az erdők nimfái; arról, hogy az isten mit művelt női kísérőivel együtt életének második szakaszában, rövidesen bővebben is lesz szó.

De a Dionysosról és Semeléről szóló elbeszélésnek sincs még vége azzal, hogy az anyát agyonsújtotta Zeus villáma. Az a szóbeszéd is járta,⁴⁹ hogy nem halt meg. Olyan lehetett, amilyen Persephoné volt abban az időszakban, amikor az Alvilágban időzött. Dionysosnak kellett eljönnie, hogy ismét fölvigye Semelét. A mély Lerna forrás közelében, ahol Démétér misztériumait is ünnepelték, fennmaradt egy történet,⁵⁰ mely a Persephonét meglátogató Démétér alvilágjárásához hasonlított. Dionysos Semelé keresése során leszállt az Alvilágba, s vezetőre és kalauzra volt szüksége; hogy ezt megkaphassa, teljes női odaadást kellett ígérnie: csak így juthatott el az anyjához, s vihette vissza a földre. Ígétét egy fügefafa-phallos segítségével teljesítette, amit fölállított erre a célra. A kalauzt - eredetileg alighanem ezt a kultikus jelvényt magát - Prosymnosnak vagy Polyymnosnak, „a sokat megénekel”-nek hívták. Azt is mondták továbbá,⁵¹ hogy Dionysos, miután Semelét fölhozta és halhatatlanná tette, a Thyóné, „rajongva őrzőngő” nevet adta neki. Az ugyanilyen jelentésű Thyias szóval jelölték Dionysos rajongó papnőit a Parnassoson, akik, mint már mondtuk, a Liknitést

---

felkeltették. Thyóné istennővel pedig - így végződik ez a történet⁵² - Dionysos fölment az égbe.

3. Dionysos társnői és női ellenségei

Dionysos tiszteleténél asszonyaink egymás közt maradtak. Egyetlen férfinak se volt szabad jelen lennie, amikor ők helyettesítették az istennőket, akik az istennel szoros kapcsolatban állottak. Aki távolról figyelte őket, viselkedésüket az „őrjöngés” kevéssé megkülönböztethető formáinak vélhette: így fordíthatjuk *mania* szavunkat, persze az „őrjöngés” olyan értelmében, mely annak mindegyik válfaját felöleli, a szerelmi őrjöngéstől a dühkitörésig. Ezért hívták a Dionysost körülvevő nőket *mainades*nek, mainasoknak, magát az istent *mainomenos*nak⁵³ vagy *mainolés*nek,⁵⁴ „az őrjöngő”-nek, ebben a tágabb értelemben, mely nem azonos az „őrült”-tel; ahogy a dionysosi nők i Bakkhai, bakkhánsnők, vagy helyesebben: „Bakkhosok” voltak, a tisztelők [169] és a tisztelt ugyanis teljesen megfeleltek egymásnak. Gyakran ábrázolták őket: hosszú köntösben, mereven hátravetett fejjel, repkénykoszorúsan, kezükben a thyrsoszal - a narthéx-cserje szárából készült, nádpálcaszerű hosszú bottal -, melynek hegyébe fenyőtobozt illesztettek. Így rohantak inkább, mint táncoltak, a fuvolák, dobok és tamburínok hangjaitól kísérve.

Dionysos első életszakaszában már bemutattam: az isteni gyermek a barlangban, női gondoskodással körülvéve. Ebben a szakaszban tisztelték a szórólapát titkos tartalmaként. Az őt körülvevő isteni asszonyok még nem „őrjöngők” voltak, hanem dajkák, s közéjük tartozott az anyja is. Már azt is jeleztem, hogy milyen volt Dionysos a következő szakaszban: fiatal isten az erdőben. A késői elbeszélők annyira különösnek tartották az akkori női kísérőiről szóló történeteket - ugyanazok az isteni asszonyok voltak, őrjöngőkké változva -, hogy ezeket az asszonyokat Dionysos ellenségeivé tették. Azt mesélték:⁵⁵ Minyasnak, a boiótiai Orkhomenos királyának volt három lánya; ezek felettébb dolgosak voltak, és szidalmazták azokat a nőket, akik elhagyták a várost és Dionysos tiszteletére a hegyekben tomboltak. Az isten maga jelent meg lány alakban a három józan királyleánynak, s intette őket, hogy ne hanyagolják el a titkos rítusokat. Minyas leányai nem hallgattak rá. Erre az isten előbb bikává változott, azután oroszlánná, végül leopárdá. Szövőszéküket repkény és szőlő indázta be, gyapjaskosaraikban kígyók fészkeltek. A három nő megijedt, és sorsolással kijelölték egyikük gyermekét áldozatul. Tulajdon anyja tépte szét, testvéreivel együtt. Repkénnyel, folyondárral és babérral koszorúzva tomboltak a hegyekben, míg át nem változtak: egyikük denevérré, másikuk bagollyá, harmadikuk uhuvá vagy varjúvá. Hasonló történet járta⁵⁶ a tirynsi Proitos király lányairól is. Ketten vagy hárman voltak; amikor felserdültek, téboly szállta meg őket, mert nem akartak Dionysos titkos rítusaiban részt venni. Más elbeszélések szerint Héra haragja döntötte őket őrületbe, és tehénnek hitték magukat; vagy Aphrodité haragja tette őket férfibolonddá. Azt is mondták,⁵⁷ hogy testüket fehér foltok fedték, ami megint tehénvé válást jelent, csak enyhébb formában. Tehénként lettek igazán méltó társnői Dionysos bikaistennek. Végigtombolták az egész Peloponnésost, és fajtalanokdtek a vadonokban. Melampus, „a feketelábú” látnok, megígérte Proitosnak, hogy meggyógyítja leányait, ha neki adja egyharmad királyságát. Proitos vonakodott. A lányok még jobban őrjöngtek, és a többi nőket is magukkal rántották tébolyukba. Mind elhagyták családjukat, megölték gyermekeiket, és a vadonba vonultak. Amikor így elhatalmasodott a baj, a király már hajlandó volt birodalmának egyharmadát Melampusnak adni. De a látnok most kétharmadát kérte, és meg is kapta. Az őrjöngő nőket olyan helyre

---

terelte, ahol meg tudta tisztítani őket. Proitos egyik leánya a hajsza során elpusztult, a többiek meggyógyultak.

Egy harmadik történet Semelé testvéreiről, Dionysos nagynénjeiről szól. Nevük Agaué, Autooé és Inó volt. Számuk - három, vagy Semelével együtt [170] négy - megfelelt az isten dajkái számának, s azoknak a bakkhikus női karoknak⁵⁸ az ősképei voltak, melyek titkos rítusaikban Dionysosnak és az anyjának négyszer három oltárt szoktak állítani. Agaué és Autooé neve a Néreisek közt is szerepel,⁵⁹ Inó Leukothea néven tengeristennővé vált: nyilván emlékszünk rá, hogy egy elkallódott elbeszélés szerint a Néreisek mutatták meg az embereknek először Dionysos és Persephoné misztériumait. Mindegyiküknek volt egy fia, akár Semelének: Inóé Melikertés volt, akiről rövidesen lesz szó, Autooéé Aktaión, akit a kutyái szaggattak szét s az anyja volt kénytelen összekeresgélni a csontjait, Agauéé, a „fenségese” pedig Pentheus, akit a három nő dionysosi őrjöngésében vadászsákmánynak hitt. Az elbeszélést Euripidész feldolgozta egyik tragédiájában, mely azzal indokolja az őrjöngést, hogy a három testvér nem akart hinni unokaöccsük isten-voltában, s ezért kellett bűnhődniök. Az volt a büntetésük, hogy kénytelenek voltak igazi mainasok módjára ünnepelni Dionysost a vadonban, s mint mondtuk, Agaué fiát választották vadászsákmánnyul. Ők maguk vadászkutyákká változtak,⁶⁰ s az istent hívták, mint vadászt⁶¹ és hajtót, segítségül,⁶² úgy tépték szét Pentheust.

Ezek a nők, amikor Zagreus, „a nagy vadász” hatalmába kerítette őket, olyan vadat hajtottak fel, amely, mint láttuk, egyikük fia volt. A nemrég csecsemőként kezelt istengyermek vadásszá vált, s egyszersmint agyonkínzott vadászsákmánnyukká. Mitológiánkban több elbeszélés is szól az üldöztetésről, amit Dionysosnak ebben a korban - mint szép fiúnak, vagy gyöngéd, Adónishoz vagy Attishoz hasonló, félig nőies ifjúnak - el kellett szenvednie, mert őrjöngésre csábította a nőket. Talán az volt a legrégebb,⁶³ melyben Perseus megölte őt, és Lerna mély kútjába dobta. Egy másik régi történetben⁶⁴ egy gyilkos természetű thrákiai király, Lykurgos, a „farkasember” Dionysos dajkáit vette űzőbe, mintha tehenek lettek volna. A gyermekisten ijedtében a tengerbe ugrott, Thetis az ölébe fogta fel a reszkető fiút. Lykurgost örülettel büntették az istenek; azt hitte, egy szőlőtőt pusztít el, s közben a saját fiát ölte meg s testrészeit hasogatta le. Pentheus, a „szenvetések embere”, az előbb előadott történetben ugyancsak Dionysos üldözője, de neve elárulja, hogy kezdettől fogva dionysosi szenvedésekre volt rendelve. A kétszarvú Dionysos-gyermek szenvedéseiről szóló elbeszélés a vadászsákmány megfőzésének és megsütésének a módját is leírta: hasonló dologról fogunk Inó történetében hallani. De tudjuk, mi következett a feláldozott istengyermek szenvedései után: a bor keletkezése, amit őseink, ugyanúgy, mint a kenyeret, az állati durvaság és vadság elleni szernek tartottak. Semelének, a dionysosi nők ősképeinek halála eredetileg alighanem büntetés volt azért, amit a halhatatlan fiú eszerint az elbeszélés szerint nem a titánoktól, hanem társnőitől volt kénytelen elszenvedni. Dionysos újra megjelenése, boldogító istenként való epiphaniája ez után a sötét vadász- és áldozat-időszak után, ugyancsak előfordult a régi elbeszélésekben, melyek nem egészen [171] nyomtalanul tűntek el. Az egyik ilyen történetből eredhet, amit Euripidész Bakkhánsnői látni véltek, miközben istenüket kísérték:⁶⁵ tejtől áradt a föld, bortól áradt, a méhek nektárjától áradt.

4. Dionysos, Inó és Melikertés

Dionysos üldöztetésének történetét nemcsak úgy mesélték, hogy egyedül ő ugrott a tengerbe, illetve csak őt ölték meg és dobták a tengermélybe, hanem úgy is, hogy mindezt az

---

anyjával, Semelével együtt szenvedte el. Egy Brasiai nevű lakóniai partmenti városkában őrizték meg ezt az elbeszélést.⁶⁶ Semelé titkon kihordta Dionysost, és apja palotájában kellő időben megszülte. Amikor Kadmos felfedezte a ház szégyenét, egy ládába zárta az anyát és gyermekét, és a tengerbe dobta. Az úszó ládát az ár a lakóniai part felé sodorta. Ott kivetették a hullámok a szárazföldre. A lakosság a ládában Semelét holtan találta és ünnepélyesen eltemette. A gyermek náluk nevelkedett fel. Erről is tudtak egy külön történetet.⁶⁷ Inó, Semelé testvére, bolyongása során hozzájuk érkezett, s följánlotta, hogy dajkaként őrzi a kicsiny Dionysost. Még a barlangot is mutogatták, ahol Inó az isteni gyermeket istápolta. „Dionysos kertje”-nek hívták azt a vidéket.

Azok közül a történetek közül, melyek Inóról, Dionysos nagynénjéről és dajkájáról szóltak, a legtöbb az Argonauták útjának előkészítésével kapcsolatos, és ezért a hősmondába tartozik. Inó ott Athamas király felesége, Phrixos és Hellé gonosz mostohája, a király két gyermekéé, akik elsőnek tették meg az utat Kolkhisba az aranygyapjas kos, Poseidón és Theophané sarja hátán. Inó a monda szerint⁶⁸ rábeszélte a boiótiai asszonyokat, hogy pirítsák meg a vetőmagot, hogy ne sarjadjon ki a vetés. De az is lehetséges, hogy eredetileg nem a vetőmagot piríttatta meg, hanem egyáltalán, ő mutatta meg nekik, hogyan kell a gabonát megpirítani. Abban sem kell semmi rosszat látni, ami a gyermekeivel történt, hanem lényegében csak a feláldozott istengyermekről szóló történetet. Azt mesélték:⁶⁹ Miután Zeus kioldozta combjából a kicsiny Dionysost, a gyermeket Hermésszel Inóhoz és Athamashoz küldte, hogy neveljék fel leánynak. De Héra tébolyt küldött mindkettejükre. Két fiuk volt: Athamas az idősebbiket, Learchost szarvasnak nézte, vadászott rá, és leterítette. Inó a kisebbiket, Melikertést, forróvizet üstbe dobta, azután holt gyermekével együtt a tenger mélybe vetette magát. Vagy pedig - így is mesélték⁷⁰ - a leterített Learchost dobta az üstbe, és az élő Melikertésszel vetette magát a tengerbe. A rábízott Dionysost Zeus megmentette: előbb gödölyévé változtatta, azután Hermésszel elküldte Nysa nimfáihoz, akik később dajkaszolgálatuk jutalmául a Hyasok csillagképeként az égre emeltettek.

Inó a tengerbe bukása után a Leukothea, „fehér istennő” nevet vette fel. Az Odysseia is azt mondja róla,⁷¹ hogy előbb Kadmos egyik lánya volt, de [172] ugyanolyan tiszteletben részesül, mint a tengeristennők. Odysseusnak kölcsönadta fátylát, hogy övként teste köré hurkolva, ki tudjon menekülni a hajótörésből, s el tudja érni úszva a távoli partot. Azután ismét a tengerbe kellett a fátylat dobnia. Később azt mesélték,⁷² ez a fátyol eredetileg az a bíborszalag volt, amit a beavatottak kaptak a Kabirok misztériumaiban, Samothrakén, s a tengeri veszedelmek ellen való oltalmul állandóan övként viselték a testükön. A gyermek Melikertés Palaimón néven ugyancsak a tengeren utazók egyik oltalmazó istenévé lett. Sorsa ugyanolyan rokonságot mutatott Dionysoséval, mint Glaukoséval, aki, mint tudjuk, egy teli mézes-edénybe fült Krétában, más elbeszélések szerint azonban tengeristenné lett. A Melikertés név „mézvágó”-t jelent, ami nemcsak a méhészettel, hanem egy mámorító italnak mézből való elkészítésével is kapcsolatos lehet. Azt mesélték,⁷³ egy delfin elvitte Melikertést - vagy a tetemét⁷⁴ - a korinthusi földszorosig, ahol az ő tiszteletére alapították az isthmosi játékokat. Sok ábrázolásról ismerjük a tenger delfinen lovagló, isteni fiúgyermekét. Dionysos körében Melikertésnek és Palaimónnak hívták, és második Dionysosként jelent meg; Apollón körében a Taras nevet viselte, az alsó-itáliai Tarentum görög város istenének nevét, s egy második Apollón volt, vagy Hyakinthos - s ide tartozik a gyermekisten Erós is, aki delfinháton lovagol, és egy tintahalat tart a kezében.

5. Dionysos a tengeren

Bár Homérosunk a tengert állandóan olyan helynek nevezi, ahol „nem lehet szüretelni”, a régebbi időkben biztosan még sokkal több történet mesélte el Dionysos megjelenését, vagy, helyesebben szólva: újramegjelenését a tengeren. Egy régi vázakepen az isten, szakállas alakjában, egyedül fekszik egy hajón, a venyigék magasan az árboc és a vitorla fölé nőttek, óriási szőlőfürtök csüngenek róluk, s a hajó körül delfinek játszadoznak. Más vázakepen látni, hogyan vonult be ünnepélyesen az emberek közé. Köpenyébe burkolózva ül egy kerek hajón, amit a szárazföldön ökrök húznak: a tengerből való epiphaniájának ábrázolása ez. Egyik elbeszélés kimerítően előadja,⁷⁵ hogyan nyilatkoztatta ki magát Dionysos a tengeren teljes isteni hatalmában.

Első virágjában levő ifjú alakjában jelent meg az isten először a part előrenyúló fokán. Sötét fürtjei pompásan omlottak le feje körül, széles vállát bíbor köntös borította. Épp etruszk kalózok érkeztek sebesen a borszínű tengeren át jóvezőjű hajójukon. Balsorsuk hozta őket ide. Amikor a kalózok megpillantották az ifjút, intettek egymásnak. Hamar a partra szökkentek, nyomban megragadták, s örvendezve hajójukra cipelték. Azt hitték, egy király fia, s meg akarták kötözni erős kötelekkel. De semmiféle fűzfaháncs *nem* bírta befonni az ifjút; lehullottak kezéről és lábáról a kötelek. Mosolyogva, sötét szemmel ült ott. A kormányos tüstént észbekapott, s [173] odakiáltott társainak: „Szerencsétlenek! Miféle erős istent fogtatok el zsákmányul? Nem bírja el a jól épített hajó! Vagy Zeus ő, vagy az ezüstíjas Apollón, vagy Poseidón. Nem a halandó emberekhez hasonlít, hanem az istenekhez, akik az Olymposon laknak. Eresszétek tüstént szabadon, még itt, a szárazföldön! Senki ne emeljen rá kezét, mert még rossz szeleket és vihart küld ránk haragjában!” A hajó parancsnoka azonban keményen vágott vissza: „Te szerencsétlen, te ügyelj csak a szélre s feszítsd ki a vásznat az összes vitorlafákra! A többi ránk, férfiakra tartozik. Remélem, eljut velünk Egyiptomba, vagy Kyprosra, vagy a hyperboreosokhoz, vagy még messzebbre. Végül majd megnevezi nekünk a családját s vagyonát is, ha már balsorsa kezünkre játszotta őt.”

Így szólt, mert nagy váltságdíjat remélt az ifjúért. Fölhúzták a vitorlát, kiduzzasztotta közepét a szél, megfeszültek a kötelek. Már ez is csodának tetszett. Majd bor kezdett csörgedezni a gyors fekete hajón, édes ízű és istenien illatozó. Csodálkozás fogta el a legénységet. A vitorla csúcsán hirtelen szőlőtőke hajtott ki, s dús fürtök csüngtek róla. Az árboccon repkény indázott virulva, s már kedves gyümölcssei is feltűnedeztek. Az evezők villáira koszorúk fonódtak. Amikor az evezősök ezt látták, már odakiáltottak a kormányosnak, hogy tartson a szárazföld felé. Ámde az ifjú a hajón oroszlánná változott, aki fentről, a hajó ormáról fenyegette az embereket, hatalmas ordítással. A hajó közepén egy bozontos medve jelent meg az isten parancsára. A medve a hátsó lábaira állt, az oroszlán meg fenyegetően nézett a fedélzet ormáról lefelé. A férfiak a hajó tatjára menekültek, s reszketve álltak meg az okosszívű kormányos mellett. Az oroszlán hatalmas szökkenéssel a parancsnokra ugrott. A többiek halálfélelmükben a hajóról a tengerbe ugráltak, és delfinné változtak. A kormányost visszatartotta az isten. Megkönyörült rajta és boldoggá tette.

A kormányosnak kinyilatkoztatta magát az isten, mint Dionysos, Zeus és Semelé fia. Kár, hogy az itt elmondott himnuszban a férfiú neve, aki azután a hírt az emberek között bizonytalannal elterjesztette, nem olvasható ki világosan. Talán Ikariosnak hívták, mint azt,⁷⁶ aki Attikában, Ikaría falujában elsőnek fogadta be az odaérkező istent, s elterjesztette a bor élvezetét, s akit megöltek honfitársai, mert azt hitték, a részek mérgezés áldozatai lettek. Ez egy másik, tragikus történet volt Dionysos epiphaniájáról. Az Ikarios név mellett szól, hogy Dionysos - így hangzott⁷⁷ a kalóztörténet egyik változatában - a tengeri rablókkal Ikaría

---

szigetéről hajózott Naxosra. Későbbi elbeszélők⁷⁸ Akoítésnek nevezték a dionysosi kormányost, ami „férjet” jelent: ez az istennek magának egyik megjelenési formája. [174]

6. Dionysos és Ariadné

Dionysos gyermekora, vadász- és üldöztetési korszaka, majd újramegjelenése után az elbeszélések a diadaláról, triumfusáról is beszámoltak. A triumphus szót egyébként az etruszkok és a rómaiak tőlünk vették át; eredeti alakja, *thriambos*, Dionysos-himnusz jelent, s egyszersmind az isten egyik jelzője is. A diadalmenethez, amit eredetileg a dajkákból és őrzöngőkől átszellemült, boldog társnőkké változott nők alkottak, csatlakoztak a szatírok és szilének, akiknek tánca és felvonulása azelőtt egy nagy istennő és képviselői, a nimfák tiszteletének megnyilvánulása volt. Az isten félig nőies jellege, ami a szakállas Dionysos hosszú ruhájában és a meztelen, ifjúi Bakkhos csaknem hermafroditikus testében egyaránt kifejezésre jutott, kiegészítésként vonzotta magához e phallikus társakat, s ugyanígy a bakkhikus nők is. A legkésőbbi elbeszélések szerint⁷⁹ Dionysos a diadalmenetével meghódította Indiát - Nagy Sándor hadjáratának késői, költött előképe -, s egyre több egzotikus állat bukkant fel kíséretében. Borral megszelídített nagy ragadozók - oroszlanok, párducok, leopárdok - már előbb is voltak vele. Az etruszkok dionysosi asszonyai még otthonukban is tartottak szelídített leopárdokat. A mainasok a legrégebbi ábrázolásokon szelíd kígyókat hordtak a karjuk köré tekerve, s az isten bika alakban jelent meg előttük. Az őzgidát, melynek bőrét vállukra vetve viselték, saját kezűleg terítették le, s a szőlőevő kecskebakok, melyeket ugyancsak látni a bakkhikus menetben, véres áldozatra voltak szánva.

Az elbeszélések főleg *egy* társnőt kapcsolnak össze a triumfáló istennel. Egy híres történetben neki jutott osztályrészül, amit minden dionysosi asszony saját magáról érzett: Dionysos felesége, egyetlen, igazi társnője lett. Ő az egyetlen, akit név szerint Dionysos feleségeként tartanak számon:⁸⁰ Ariadné. A történet leghíresebb változatában⁸¹ Minós király és Pasiphaé napleány gyermeke volt: istennő-nevű halandó leány. Ariadné, eredetileg Ariagné jelentése „szent” és „tiszt”, nyomósított alakja a Hagné szónak, ami az alvilági királyné egyik jelzője. Az istennőt, aki ezt a nevet viselte, számos szigeten tisztelték. A lány-Ariadnéval egy testvér és vetélytársnő állt szemben, Phaidra, „a ragyogó”, s még egy másik is,⁸² Théseus diadalmas szeretője, Aiglé, „a fényes”. Ez a második, világos aspektus azonban közvetlenül Ariadnéhoz is kapcsolódott: hiszen Aridélának is hívták,⁸³ „a messze láthatónak”, nyilván azután, hogy Dionysossal felemelkedett a mennybe.

Ariadné ezen a néven segítette Théseusnak testvérbátyja, a bikafejű Míno-sarj megölésében, akit Minótauros néven főleg szörnyetegnek ismerünk. Másik neve azonban, az Asterios, arra vall, hogy „csillag” volt övéi számára: ezzel a megjelöléssel szólították meg Dionysost magát is, mint fiút és gyermeket, a misztériumokban.⁸⁴ A közismert elbeszélés egyoldalúan mutatja be Ariadné segítségét a gyilkoságnál: csupán Théseus és az athéni gyermekek [175] életének megmentését emlegeti, akiket táplálékul a szörnyeteg elé vetettek. Ariadné adta a hősnek a fonalat, melynek segítségével ki tudott jutni a labirinthosból, a Minótauros lakásából. Théseus magával vitte őt és a testvérét, Phaidrát a hajóján, később azonban elhagyta Ariadné Dia szigetén, melyről még bővebben is fogunk szólni. Az elhagyott lány mélyen aludt,⁸⁵ mikor a hajó eltávolodott a megmentett athéniakkal. De a lány nem egyedül maradt ott. Egyik elbeszélés⁸⁶ megmondja dajkája nevét, aki vele együtt szökött meg, s ugyancsak a szigeten maradt. Théseus nem ülte meg nászát Ariadnéval, de nem hűtlenségből. A

---

hagyomány azt tartja,⁸⁷ hogy Dionysos megjelent neki álmában, és tudtára adta, hogy a lány az övé. A legtöbb elbeszélés szerint így történt, noha Ariadné másfelől kimondottan⁸⁸ a nagy bűnös nők közé sorolják, mert saját bátyjának gyilkosa lett.

A legismertebb elbeszélés szerint Ariadné mélyen aludt, amikor Thészeus elhagyta, s helyette Dionysos jelent meg, mint megmentője és vőlegénye, a szigeten. Más, sokkal régebbi történetekben⁸⁹ a lány meg is halt: Artemis ölte meg, Dionysos kívánságára. Tehát Korónisnak, Apollón kedvesének sorsán osztozott. Eszerint nemcsak a labirinthosbeli bikához lett hűtlen, ha-nem Dionysoshoz is. Az egyik történet szerint⁹⁰ ugyanis az isten már Krétán feleségül vette őt. Akkor adta ajándékba Ariadnének a drágakövekkel ékesített aranykoszorút, amit ő maga Aphroditétől kapott, s ez a koszorú világított Thészeusnak a labirinthosban: a hűtlen asszony továbbadta a koszorút a hősnek. Eredetileg ezzel segített neki, nem a fonállal. Hiszen eredetileg a labirinthos nem útvesztő volt, hanem spirális, amin vissza is lehetett térni, ha az ember átment a középpontján. Ariadné ezt fénylő koszorújával tette lehetővé Thészeusnak, s ezért kellett bűnhődnie. A sírját is mutogatták Kyproson;⁹¹ itt Aphrodité Ariadné néven tisztelték, és azt mesélték róla, vajúdásába halt bele, anélkül hogy szült volna. Ünnepe pedig egy fiatal ember utánozta a szülési fájdalmakat, akárcsak egy férfi-anya, ami épp Semelé, Zeus és Dionysos történetében fordult elő.

A Dionysosról és Ariadnéról szóló legrégebbi történet nem sokban különbözhetett Dionysos és Semelé történetétől, míg a hősmonda Thészeus alakját a labirinthosnak - az Alvilág ősi alakjának - krétai úrnőjével össze nem kapcsolta. Déli szigeteinken egy kétaspektusú és kettős - sötét és világos - sorsú istennőt hívtak Ariadnének és Aridélának. A szárazföldön ugyanez az istennő a Semelé és Thyóné nevet viselte, vagy pedig, ha Apollónnal és Asklépiossal állt összefüggésben, a Korónis és Aiglé nevet. Egy régi vázáképen látni, hogyan veszi Ariadné gondozásába a gyermek Dionysost. Dionysos dajkái közé tartozott, mint tudjuk, Thyóné néven Semelé is, s egy Koróné nevű dajkája is volt. De főleg a Semeléről és Dionysosról, az anyáról és fiáról szóló történetek csengtek messzemenően egybe az Ariadnéről és Dionysosról, a feleségről és férjről szólókkal. Azt beszéltek,⁹² hogy Ariadné végül az istennel föl szállt kocsiján az égbe: ilyen jelenetet Persephoné és férje [176] mennybemeneteleként látunk egy ábrázoláson, s ez megfelel Semelé és Dionysos mennybemenetelének is. Az az egyetlen különbség, hogy Semeléről sosem mondták - legalábbis az ismert történetekben -, hogy Dionysos anyjából, dajkájából és társnőjéből megdicsőült feleségévé vált. Ez az aspektus Ariadnének lett fenntartva.

Égbeszállását megelőzte násza az istennel, Dia szigetén. Tengerünk több kicsiny sziklaszigete viselte ezt az „égi” vagy „isteni” jelentésű nevet, a nagyobb szigetek, pl. Kréta vagy Naxos előtt fekvők. Még át is vitték a nevet magára Naxos szigetére, mert elsősorban Naxost tartották Dionysos násza helyének. A Naxos előtt fekvő kicsiny szigeten máig is álló hatalmas márvány templomkapu jelzi, hol folyt le a menyegző. Rómában egy kitűnő állapotban fennmaradt falfestményen látni, milyen formában képzeltek el még Dionysos találkozását isteni menyasszonyával: Ariadné nem földi lány volt, hanem a mélyből fölmerült Persephoné vagy Aphrodité, s nem álmában bukkant rá az isten, nem is elhagyottan. Az istennő a sziklaszigeten ülve, szolgálója kíséretében, fogadta a tengerből egyedül feléje közeledő ifjú istent. Csészét tartott elébe, hogy Dionysos megtöltse, s így bekövetkezzék az isten kezéből a bor epiphaniája. Később még azt is mondták,⁹³ hogy Dionysos az égre emelte felesége és társnője emlékére a híres aranykoszorút, Ariadné koronáját.

---

7. Dionysos jelzői

Alighanem a dalnok Orpheus hívei egyesítették a Dionysosról szóló párhuzamos történeteket egyetlen nagy elbeszéléssé, melyben két anyja van az istennek és három születése, s ők nevezték Dimétórnak, „kétanyájú”-nak és Trigonosnak, „háromszor születettnek” is. De eredetileg csak egy történet volt, melyben az anyának két aspektusa volt, és mindkét aspektusában különféle nevei voltak: Persephoné és Aphrodité, Semelé és Thyóné, Ariadné és Aridéla. Aphrodité és Dionysos frigyeről is fennmaradt egy történet. A belőle származó fiú⁹⁴ hol Priapos, hol⁹⁵ Hymenaios, hol⁹⁶ Hermés Khthonios, „az alvilági Hermés” volt, míg a Dionysos-Ariadné párnak Oinopión, „a bor-ember”, Euanthés, „a virágzó” és Staphylos, „a szőlő” nevű fiúgyermekeket tulajdonítanak.⁹⁷

Dionysos jelzői ritkán vonatkoznak az isten „phallikus” jellegére, amikor azonban mégis elárulják ezt a titkos aspektust, messzemenő, ha nem is teljes azonosságot szögeznek le, mint az Orthos, „az egyenes”, vagy Enorkhés, „a herés” jelző. Ez utóbbival kapcsolatban egy különös történetet mesélhetek el.⁹⁸ Enorkhés eszerint egy testvérpár fia volt, akik egy tojást nemzettek, s ő ebből kelt ki, akárcsak Léda gyermekei, vagy a Molione, vagy az orphikusok kétnemű Phanése. Ezt a történetet Lesboson mesélték, ahol a szőlőkben Hermést tisztelték, vagyis alighanem egy phallos alakú istenszobrot, amit nem akartak Dionysosnak nevezni. És csakugyan egyoldalú elnevezés [177] lett volna, mert Dionysost Pseudanórnak is hívták, „a látszólagos férfinak”, más gúnyneveiről - például *gymnis*, „az asszonyos”, vagy *arsenothélis*, „a férfi-nőies” - nem is szólva. A Dyalos, „felemás” jelző nyilván hermaphroditikus lényére vonatkozik, s mindez együttvéve az isten kétneműségéről szóló, titokban tartott elbeszélésekre. Az olyan jelzők azonban, mint Dendreus, Dendrités, Endendros, „a faisten”, vagy „a fában levő”, vagy a növényi túlbujánzással és növekedéssel összefüggők, mint Phleón, Phleus, Phloios, arra mutatnak, hogy nem emberi felemáságról van szó, hanem olyan két-neműségről, ami a legtöbb fának sajátja, s teljességük alapfeltétele.

Más melléknevei e tulajdonság ellenpólusára vonatkoznak, amit Dionysos története ugyancsak magában foglal: a Zagreus vadságára. Ómésztés és Ómadios nyershúst evő lényt jelent, Eriphos viszont az istent a tisztelőre elfogyasztott gödölye alakjában. Mint Aigobolos kecskéket terített le, mint Melanaigis fekete kecskebőrt viselt, mint Anthróporraistés még embereket is ölt - mindezt abban az időszakban, mely növényi epiphaniáit megelőzte.

Növényekkel élete alvilági szakaszában is minden bizonnyal kapcsolatban állt. A babér, mely ezt az időszakát végigkísérte, jelzőiben nem fordul elő, minthogy sokkal bensőségesebben tartozott Apollónhoz, s e két testvér közelsége - vagy talán még azonossága is az alvilági szférában - rejtve kellett hogy maradjon. Dionysos ebben a vonatkozásban Kissos, „repkény” volt, vagy - ugyanennek a szférának egy másik aspektusát hangsúlyozva - Sykités vagy Sykeatés, „a fügeisten”. Mint Omphakités az éretlen szőlő istene volt; mint Lysios és Lyaios a „feloldó”; mint Nyktelios az éjszakai ünnepek istene, mint Mystés a „beavatott”; mint Bromios, a bakkhikus körmenetek lármájának istene; mint Eués vagy Euios az euoikiáltások istene. Ezek a jelzők csaknem mind Dionysos, a boristen megjelölésére vonatkoznak.

Egy különleges epiphaniáját fejezte ki az Iakkhos név; egyszerre név és kiáltás, amivel az eleusisi misztériumok isteni gyermekét ünnepelték, s mely nem véletlenül csengett össze a Bakkhossal, Dionysos másik nevével. Iakkhos” és Bakkhos nem két különböző istenséget jelent, s ha megkülönböztették őket, csak azért, hogy Iakkhosban is egy Dianysost jelezzenek. Persephoné fia volt, és - egyesek szerint - Déméter szeretője, az az Iasios vagy Iasión, akiről az orphikus történetekben hallottunk, de egyúttal a misztikus gyermek is, aki Baubó

---

méhéből nevetett. Mitológiánk a Hádésről és Persephonéről, a Dionysosról és társnőiről szóló elbeszéléseken át olyan dolgok peremére vezet bennünket, melyeket misztériumok foglaltak magukba, s melyeket nem volt szabad kimondani, sőt, ha csakugyan megélték őket, nem is lehetett kimondani.

Ezért hadd álljak meg itt. Az elmondotknál kisebb jelentőségű történeteket még hozzáfűzhetnék elbeszélésemhez. De amire vállalkoztam - hogy lehetőleg mindent, ami fontos, elmondjak isteneinkről, és az emberekről is, amennyiben a mitológiába tartoznak -, azt minden bizonnyal véghezvittem. [178]

Második rész

Hérosztörténetek

Az eljövendő költőknek

*Mert a föld megszüli újra,
Mit öröktől fogva szül.
Faust II, III, 3. (Kálnoky László fordítása)*

A mítosz a görög lét általános feltétele. Az egész kultúra, mindenestül, még a régi, az eredeti volt, bár lassan tovább formálódott. Még ismerték az élet számos formájának mitikus és szent eredetét, s nagyon közel érezték magukat hozzá. Az egész görögség a héroszi kor örökösének és jogutódjának tartotta magát; az ósidőkben elszenvedett sérelmekért jóval később is bűnhődni kellett; Hérodotos a Nyugat és Kelet nagy harcáról szóló elbeszélését Ió elrablásával kezdi, és a perzsa háború a trójainak a folytatása. [182]

JACOB BURCKHARDT
Görög művelődéstörténet

Előszó

Ez a kötetünk, a Hérosztörténetek, még az istenekről és az emberiségről szóló történeteknél is zsúfoltabb. Jószerével annak a napjainkban élő tudós görög szigetlakónak az elbeszélését folytatja, akinek a szájába az istentörténeteket adtuk, s kiegészíti azokat mindenütt, ahol a hérosztörténetekbe torkollottak. De ugyanígy lehetséges volna egy fordított út is: ezeknek a félisteneknek és gyakran épp ezért még keservesebb kínokat szenvedő embereknek a nehéz sorsából kiindulni, s innen hatolni előre a könnyű életű istenek játékos létéhez. Nem az istenek világa, de mégis egy egész világ fog itt megnyílni előttünk, egy hol otthonos, hol meghökkentően idegen világ, és, erről az oldalról nézve, talán először: egy világ, mely a Guadalquivir torkolata és a Kaukázus közt körülbelül Krisztus előtt 1500 óta, tehát legalább kétezer évig tartott, s melyet a nagy istenek és istennők fénye héroszként tisztelt fiaik alakjában ragyogott be.

Annak a történetnek egy része ez, amit mi, az emlékező- és felvevőképességünket meghatározó, közös örökségként, „a mi történelmünknek” nevezhetünk. A pszichológia tapasztalatai alapján kétlem, hogy egy ekkora darab történelmet teljesen ki lehet kapcsolni. S mint történész, az emberiség történetéről alkotott összkép meghamisításának tartanám, ha ennek ismeretét bárki mellőzni akarná. Egyáltalán nem hiszem, hogy én itt végleges formában mutatom be. Ezért ajánlottam könyvem az eljövendő költőknek: öntsék ők a hajdan szellemi valóságként jelenvoltat, ami Európa irodalom- és vallástörténetébe tartozik, új formába, olyanba, ami jobban illik hozzá, mint amire egy ókortudományi mű képes. Könyvemnek nem a megszépítés a célja - mint az ifjúság ábrándjainak oly sokáig megfelelő Gustav Schwab könyvnek, *A klasszikus ókor legszebb mondáinak*, vagy más nyelveken megjelent hasonló kiadványoknak -, s óvakodik az antikvitas lényegiségével világló hagyományának mindennemű kendőzésétől. Kendőzheti az áthagyományozott anyagot a tisztességes szándékú tudományosság is: egy olyan tudni akarás, mely nem ismeri fel a saját, hagyomány megszabta határait. A tudni akarás irányulhat arra, ami adva van, a részletekre és az összefüggésekre, melyeket újabb leletek és megfejtések napról napra tágíthatnak; megkísérélheti szellemileg átvilágítani s léttel megtölteni az egészet, s akkor teljes joggal tarthat igényt a „tudomány” névre. Ám a kelletnél gyakrabban enged a kísértésnek, hogy választ próbáljon adni a kérdésre: hogyan keletkezett, ami adva van, s itt többnyire a kinyomozhatatlanba ütközik. Mert ritkán őrizte meg a hagyomány a keletkezés folyamatát. Különösen érvényes ez az isten- és hősztörténetek anyagára.

Ezt az anyagot szövegek és művészeti emlékek hagyományozták ránk. Ahhoz, hogy meg lehessen ismerni, ami voltaképpen ránk maradt, ezeknek [183] a hagyományórzó formáknak a történetével is foglalkozni kellene. Ez azonban túlságosan eltérítene bennünket attól, ami ránk maradt, a különféle eredethipotézisek és elveszett művek rekonstrukciója felé; olyan fejtegetésekbe kellene bocsátkoznunk, melyek alapján véve mégiscsak a kinyomozhatatlanra vonatkoznak. Az efféle hipotézisek és rekonstrukciós kísérletek, még ha nem válnak is a konkrétan meglévőől elszabadult gondolati játékká, könnyen elkendőzhetik ezt a konkrétot. Ilyen értelemben kendőző jellegű Carl Robert csodálatra méltó műve, *A görög hősmonda* is, másfélezer lapnyi terjedelemben, Ludwik Preller *Görög mitológiájának* bővített kiadása. Hálásan említem ezt a könyvet, mint a nagy anyaghoz egyedül méltó vezérfonalat azok számára, akik mind az irodalmi, mind a régészeti hagyomány legtávolabbi elágazásaival és változataival is foglalkozni kívánnak. Bár ez a mű is felfrissítésre szorulna. Nekem elsősorban arra kellett vállalkoznom, hogy határozottan a tartalomhoz hatoljak el. Ebből a célból iparkodtam - amennyire lehetséges volt - benne élni a szövegekben, s szem előtt tartani a vázafestészetnek és a sírok művészetének (a sírok őrizték a hősztisztelet emlékét legtovább) kimeríthetetlen kincstárát is, nem értelmezésük, hanem inkább a légkörük miatt. Az én feladatom, úgy láttam, a ránk hagyományozott anyagot annyira élővé és könnyedé tenni, hogy a hős-alakok mintegy maguktól lépjenek ki belőle, eredeti körvonalakkal. Ehhez az elbeszélőművészet fejlődése - az út, amit Virginia Woolf óta megtett - a tudományos íróknak is adott némi biztatást. Mindegyik hős, ha kultuszával együtt szemléljük, egy-egy woolfi Orlando, s a hősök és istenségek bizonyos azonosulásainak éppúgy lebegő állapotban kell maradniok, ahogyan Thomas Mann ifjú Józsefének mitológiai önazonosításai lebegnek.

A szépirodalomban az egysíkú elbeszélés sima felületét már rég feltörték. A tudományos irodalomban is ki kellett alakítani egy megfelelő formát, mely egyszerre juttatja szóhoz az antik elbeszélőket - akár többet is egymás mellett és egymás után - és a mérlegelő utánuk-

---

elbeszélőt, s még csak nem is igyekszik egy eredeti elbeszélő mű hatását kelteni, csupán egy ősi elbeszélés-anyag önérvényesítésére hagyatkozik. Megvallom, épp ez a tudományos kísérlet volt számomra a csábító a válogatásnak, a konkrét emberi tartalom felszabadításának és összeillesztésének évekig tartó munkája során: hogy kipróbáljam az anyag önérvényesítését, előbb saját magamon, majd másokon is; s egyúttal kísérlet volt ez az élő humanizmus területén is, mely valamiképpen mindig vonatkozásban áll a görögökkel: hadd találja meg helyes viszonyát a görögök hērōsz-mitológiájához, egy sem pedagógiai okokból nem egyszerűsített, sem szépirodalmi szempontból nem retusált, s bármi más módon sem kendőzött vagy ködösített kép alapján.

Hadd mondjak köszönetet azoknak, akik a Hērōsztörténetekhez - ehhez a humanista kísérlethez, mely az istenekről és az emberiségről szóló [184] történetekben megkezdettnek a folytatása - a feltételeket biztosították: a Svájci Szövetséges Köztársaságnak és kiadóimnak, a zürichi Rhein-Verlagnak és a londoni Thames & Hudsonnak; a német nyelvű kiadás név- és tárgymutatójának elkészítéséért, mely a könyvet használható kézikönyvvé tette, a feleségemnek; a kézirat átolvasásáért Daisy Brody asszonynak, a korrektúraolvasásban való részvételéért dr. Walther Kraus bécsi professzornak, a képek megszerzésében nyújtott baráti segítségéért a Rómában lakó dr. Hellmut Sichtermannak.

Útban Rómából Ascona felé, 1958. április 21. [185]

Bevezetés

Ha a görög mitológia az istenekre és legfőljebb még az emberi nem eredetének mitológemájára korlátozódik, a hērōszok szükségképpen a margóra szorulnak. De az istenek megkövetelik a hērōszokat: ők ugyancsak beletartoznak a mitológiába. Viszont átnyúlnak onnan egy későbbi korba: már nem a történetek idejébe, hanem a történelmi időkbe. Épp az a lényeges különbség a hērōszokról szóló elbeszélések és a tulajdonképpeni mitológia, tehát az istenmitológia és a vele sokszorosán összefonódó, vagy legalábbis vele határos hērōszmitológia között, hogy ez utóbbi többé-kevésbé összefonódik a történelemmel, nem egy időn kívüli „ősidő”, hanem a történelmi idők eseményeivel is, vagy olyan szorosan határos velük, mintha már történelem volna, nem pedig mitológia. A hērōszoktól nem lehet a történelmi egzisztenciát, a történelmiséget eleve elvitatni. Úgy lépnek föl, mintha történelmi alakok lettek volna, s csak kivételes esetekben nyerték volna el az istenlétet, Hēraklés esetében az Olymposon, különben az Alvilágban. De még ha történelmi személyek voltak is, olyan módon szerepelnek a „történeteikben”, mely kiemeli őket a „történelemből”. Nem egészen igazságos hozzájuk az ember, ha rájuk bizonyítja történelmiségüket. Ennek a mitológiai aspektusuk vallja kárát, mely összefüggésbe hozza őket az istenekkel, s mely által ősképekként hatnak. Egzisztenciájuk egy különleges quasi-egzisztencia, mely kevesebb és több a szokott emberi egzisztenciánál: több, mert a kultuszban való továbbélésüket is magában foglalja.

Nem mindig és nem csupán hős-mivoltukkal tűnnek ki: ezért részesítem előnyben a lefordíthatatlan görög „hērōsz” megjelölést a „hőssel” szemben, bár ezt a szót is használom, ahol a helyzetnek megfelel. A hērōszokat az összes történetekben lényegiségük jellemzi, egy sajátos konszisztencia - sokkal inkább, mint egy tulajdonság -, mely alakjukban közös az istenekével. Ilyen közbülső helyzetet foglalnak el egyes, Elő-Ázsia és a Földközi-tenger magas-kultúráitól független mitológiai istenei is a görögök istenalak-típusa és az emberek között. Ez a konszisztencia a költői megformálás során, aminek a hērōszok szüntelenül ki

---

voltak téve, annyira változatlan maradt, hogy például egy teljesen átformált Nagy Sándor, Caesar vagy Napóleon elképzelhetőbb, mint egy egészen másmilyen Perseus vagy Oidipus; illetve egy megmásított Nagy Sándor talán mégsem, mert hiszen ő már az ókorban a hősök sorába lépett. A történelem „hőszaihoz” hozzátartozik a történelmi idő. Egy olyan egyszeri időtartamba ágyazódtak be, melyet számtalan egyidejű adottság határozott meg, s melyen semmit sem lehet változtatni. Egy teljesen „új” Caesar vagy Napóleon is onnan kapná körvonalait, időbeli burkáról lenne fölismerhető. A mitológia hőszaiiban viszont belül van valami, egy mag, ami megváltoztathatatlan és összetéveszthetetlen, amit ugyanannál a [187] hősznál mindig újra megtalálunk. Ralph Waldo Emerson szavai szorosán vallástörténelmi értelemben is érvényesek: „The hero is he who is immovably centred. [A hősz az, aki legbelül rendíthetetlen.] Egyik-másik vonása hasonlónak teheti más hőszokhoz, s vannak hősz típusok is, ahogy szokványos embertípusok is vannak, de a vonásait egyesítő központi magvában a hősz egyedülálló. Az egyedülálló mivoltában konszisztens hősz visszavezetése egy, az emberben és világában régóta preformált lehetőségre, archetipikus jellegének bizonyítása és meghatározása külön, speciális vizsgálódás feladata volna, amit valójában csak lélektani és filozófiai szemszögből lehetne megkísérelni, de olyan történelmi alapvetés nélkül aligha, amit a görög hőszokra vonatkozó hagyomány önnön korlátainak tudatában levő bemutatása ad. De ebben a bevezetésben mégsem kerülhetjük el egészen a filozófiai kifejezésmódot, s „a hősz mítosza” fog kirajzolódni benne.

A hősz, ahogy „történeteiben” élénk lép, még sokkal inkább egy filozófiai ember-tanba tartozik, mint a görög istenek. Teljességgel emberi módon is jellemezhető. Emellett olyan fény esik rá, amit a vallástörténet szemszögből nézve, mely számára az „isten” az adott kiindulópont,¹ az istenség fényének nevezhetünk: a „fény” szót itt metaforikusan használjuk, de éppoly jogosan, mint amikor egy műalkotás fényéről beszélünk, s megérti, aki fogékony rá (mert ez a fogékonyosság is nem egyenlő mértékben kiosztott általános emberi tulajdonság). Az istennek a hősz alakjára eső fénye sajátosan keveredik a halandóság árnyékával. Így alakul ki mitológiai jellege, egy olyan különleges lény jellege, akihez legalább egy történet szorosán hozzátartozik: ami éppen róla, és nem valamelyik más hőszról szól. Ahol ezt a mitológiai jelleget teljesen emberi jellemzés helyettesíti, ahol a hősz történetek harcias férfiakról szóló elbeszélésekké változnak, akiket csak ebben a nem-kultikus értelemben illet meg a „hősz” megszólítás, ahogyan Homéros alkalmazza - olyanformán, mint: „Nemes urak” -, ott véget ér a mitológia; a hősz-mitológia is.

Ez történt az epikus költészetben, mely egész hősz-hadak útjairól és hadjáratairól szólt, mint például az Argonauták útjáról, vagy a trójai háborúról. Mindez - nyilván már a *Heten Thébai ellen* hadjárat is, meg tömegtelen más, elveszett Homéros előtti eposz - saját atmoszférájú hőszköltészetté vált, még ha hősei a mitológia hőszai közé tartoznak is. Mint minden mitológia, a hőszmitológia is szoros kapcsolatban áll a kultusszal. A hőikus költészet azonban, amennyire ismerjük, független volt a kultuszoktól. A kultusszal övezett hősz élesebb határ választja el az eposzbéli hősztól, mint a tragédia hőszától, a tragédia ugyanis mindig megjelenít egy kultikus cselekményt is. Nem anyagukban húzódik a határvonal, hanem az atmoszférák között. Ezt a határvonalat kell szem előtt tartani a görög mitológia hőszainak bemutatásakor is: vigyázni kell, hogy ne válják végül is a hőikus költészet tartalmi ismertetésévé, ne sikkassza el annak sajátos atmoszféráját [188] - amúgy sem kívánja épp a csataleírások iránt fölkelteni az érdeklődést -, s egy egészen másmilyen atmoszférát se keverjen hozzá. De azért a hagyomány-előadásnak az a módja, ahogy az

---

Argonauták útja és a *Heten Thébai ellen-had* járat fennmaradt - az egyiket a tudós költő, a Rhodosi Apollónios őrizte meg számunkra, a másikat a tragédiaköltők -, mégiscsak olyan közbülső lépcsőfok, amit a hērószmítológia újraelbeszélője nem hagyhat figyelmen kívül. Lehetségesnek, sőt kívánatosnak tartom a tiszta hērószköltség újraelmondását is, mely a Homéros nevéhez fűződő két eposz, az *Ilias* és az *Odysseia* tartalmát közvetítené a mai emberekhez, csak nem ebben a könyvben.

Minden hērószhoz hozzátartozott a kultusza: tiszteletének sajátos módja, amit nem szabad a Carlyle-i értelemben vett „hērósz-tisztelettel” összetéveszteni. Ténylegesen „kultusz” volt, egyszerű és szigorú rituális cselekmény, a hērósz megillető, magától értetődő adó-féle, nem pedig a felmagasztalás aktusa. Ugyanaz a tisztelet volt kicsiben, amivel nagyban az alvilági isteneknek, az elköltözöttek urainak adóztak. A hērósz még a holtak közt is beragyogja az istenség fénye, s ez a holtak birodalmából felvilágító fény a közönséges halandók halálba költözött alakjánál is jobban idézi elő azt a mély borzadályt, amiről Walter F. Otto találóan állapította meg, hogy túlságosan egyoldalú volna félelemnek nevezni, mert egyúttal a legünnepélyesebb és legmagasztosabb hangulat is.² A holtak isteneinek és a hērószoknak bemutatott áldozat neve *enagisma* volt; meg kell különböztetni a *thysiatól*, mely elsősorban az égi isteneknek járt. Különleges alakú oltárokon mutatták be; ezek alacsonyabbak voltak, mint a *bómos*, a szokásos oltár, és *eskhara*, „tűzhely” volt a nevük. Rajtuk keresztül kellett az áldozati állatok vérének és az ital-áldozatoknak az áldozati gödörbe folyniok. Ezért tölcser formájúak voltak, és lefelé nyitottak. Mert az áldozat-bemutatásnak ez a módja nem csapott át istenek és emberek közös, víg lakomájába. Az áldozati állatot fejjel lefelé tartották a gödör fölé, nem emelték hátrahajlított nyakkal a magasba, mint az égi istenek számára, és teljes egészében elégették. Ezek a jellemző vonásai a hērószkultusz rítusainak, melyek persze nem folytak mindenütt egyazon merev, megváltoztathatatlan szertartás szerint. Például a Hēraklésnek bemutatott áldozatok ezt a sötét módot egyes helyeken világosabbal egyesítették: Attikában olyan rítussal áldoztak neki bikákat, mint az olymposiaknak. Egyébként olykor más, kevésbé sötét vonások is jelezték, hogy a görögök még ebben a kultuszban is örömeiket lelték.

A kultuszuk egymagában, bármennyire hozzátartozik is a teljes hērósz-portréhoz, bizonyos nem tette volna a hērószokat számunkra oly jelentőssé. Fennmaradt sírjaik sem, bár eléggé impozánsak: például azok, amelyek Mykénei kyklópsi falain belül és kívül találhatóak, vagy az esetlen, „hērószian” hatalmas sírok Eleusis mellett, a Peloponnésosról Thébaiba vezető úton, melyekben állítólag a híres Hetek közül nyugsznak hatan. Sőt, még nevük [189] sem lett volna - bár városok alapításával, uralkodócsaládokkal, nemesi nemzetségekkel, egész törzsekkel függött össze - elég ahhoz, hogy általánosabb jelentőségre tegyenek szert, azokról a hērószokról nem is beszélve (akadtak bőven), akik számunkra csupán üres nevek, vagy akár névtelenek maradtak. A tudomány érdeklődne valamennyiük iránt, mert beletartoznak a görög kultúra összképébe; emberi jelentőségük azonban a ránk hagyományozott történetekben rejlik, melyeknek a kultuszuk a háttere volt.

Úgy tűnhet néha, mintha az isten- és hērósz-történeteket egyaránt bizonyos „mesemotívumokra” lehetne visszavezetni, mintha csupán egy maréknyi ősrégi mese továbbfejlesztésével volna dolgunk, s könnyen lennének ismét ezekre redukálhatók. Ez a látszat, amellet, hogy csalóka, arra is kiválóan alkalmas, hogy elterelje az emberileg megragadó tartalomról a figyelmet. A „motívumok” vagy „elbeszélésszémák”, ha önmagukban válnak vizsgálat tárgyává, mindig csak valamilyen absztrahálás vagy redukció eredményei. Nem léteznek és nem hatnak önmagukban, csupán a „történetekben”, melyek

---

többek a motívumoknál és szkémáknál. A mesék tényleg nagyon motívum jellegűek és nagyon szkematikusak, s ha ebben nem merülnek is ki teljesen, mégiscsak nagymértékben erre redukálódnak. Ezzel is elárulják, hogy viszonylag késői eredetűek. A legkorábbi mesék és mesegyűjtemények mind viszonylag, sőt: abszolút késői korokból származó szövegekben maradtak ránk. Egy nem végiggondolt történeti módszer következtelensége, hogy ezeknek a szövegeknek az analógiájára a „meséket” tartják az isten- és hősztörténetek régebbi formájának. De épp ezek a szövegek nyújtanak nekünk alapot - az egyetlen, amire valóban építeni lehet - arra, hogy a „mesének” nevezett elbeszélésforma jellegén elgondolkozzunk. Aki ezt lelkiismeretesen megvizsgálta és végiggondolta,³ annak a mese relatíve késői eredetét a jellegéből is föl kellett ismernie. A mesemondó szembefordul a korlátaitól szenvedő emberi lét tragikus valóságával, és egy antitragédiát szegz vele szembe. A meseköltő - tudatosan vagy öntudatlanul - cáfoló-művész, mondhatni antitragédiaíró, s alkotása a megcáfolthoz képest másodlagos: az elsődleges, amit cáfol, a mítoszban van jelen. A mese rendszerint véget ér a menyegzővel, a beteljesüléssel. Annak, hogy például Perseus történetében is így van, e mítosz meseszerűségének épp az az oka, hogy egy viszonylag késői, a mykénéi korból származó alakjában került azokhoz a költőkhöz, akik tudomásunk szerint először hivatkoztak rá. A Théseus-történetnél vagy Péleus történetében - csupa hasonló típusú név - még szinte szemmel kísérhető, hogyan lett a mítoszból mese: az egyiknél a tragikus befejezés, Théseus halála Lykomédésnél, teljesen indokolatlan, de mégis ott van, a másikon enyhítő körülmény, hogy az istennővel kötött nászt a mítosz is, a belőle kialakult mese is olyan szerencsének tartja, mely az összes tragikus következményeket ellensúlyozza. A mitológia hősztörténeteire egy másik műfaj áll közel: az [190] elbeszéléseknek egy, épp tragikumában velük rokon formája. A neve ó-északi nyelven saga, németül Sage (magyarul monda). A sagát az óizlandi irodalom konkrét műveiből ismerjük, melyek föltehetően az Izlandba kivándorolt nemesi nemzetségek szájhagyomány őrízte családi krónikáin alapulnak. A „mondát” André Jolles nyomán „egyszerű formának” nevezhetjük, akár csak a „mesét”, de több a valóságtartalma, mint a meséé: épp annak a műfajnak formáló elveként, mely a világot a sagában formába öntötte és rögzítette. „A családdal, törzssel, vérrokonsággal való szellemi foglalkozásból eredt - így jellemzi a sagát a nagy germanista⁴ -, s fölépített egy családfából egy világot, mely száz csillogó változatban azonos maradt önmagával, az ősökkel való büszkélkedés és az apaátok, a családi tulajdon és a családi háborúságok világát, a nőrablások és házasságtörések, vérbosszú és vérbűn, rokoni hűség és rokongyűlölet, az apák és fiak, fiú- és lánytestvérek világát, az öröklődés világát.” Ebből a leírásból szemünkbe ötlük, hogy vannak bizonyos hasonlóságok a görög hősztörténetekkel, például Atreus dinasztiajának történeteivel, de akadnak bőven különbségek is. Közéjük tartozik már az is, hogy Görögországban nem fogad bennünket olyan sűrű, összefüggő, önálló, a hősztörténetekre vonatkozó tradíció - igazi családi hagyomány -, amilyen Izlandban a saga. Töredékeket kell összegyűjtenünk, s ráadásul mindig másodkézből! Igaz, ez a másodkéz gyakran nagy költők keze, elsősorban Homérosé. Mindenesetre következtethetünk belőle a homérosi költészet megelőző szellemi világára, az eredeti hősztörténetek világára, s jogosan vetődik fel a kérdés, hogy a hősztörténetekről szóló mitológiai hagyomány csakugyan az volt-e görög talajon, ami a saga Izlandban, s nem sokkal inkább az emberiségtörténet sajátos jelensége?

Ha belépünk Mykénéi erős várának és királyi városának híres kapuján, melynek oromdísze és megkoronázása egy két oroslán-közrefogta oszlop - a Nagy Istennőnek, a vadállatok úrnőjének kultuszát jelképezi, meglehet: madár alakú epiphaniája helyett -, először egy nagy

---

temetkezési helyet pillantunk meg. Párhuzamosan fölállított kőlapok övezik. Ezzel a gyűrűvel vették körül i. e. a 14. században, amikor a vár kapuja és hatalmas kyklópsfalai már fölépültek, a korábbi királyok mély aknasírait; ebből arra következtethetünk, hogy az utódok tisztelték az elődöket, akik talán nem is voltak az utánuk következő uralkodók vér szerinti ősei - használjuk itt a hērószmitológiából vett neveket, eltekintve hitelességük bizonyításától -, az Atreus-dinasztia tisztelte a Perseus-házat. Schliemann, amikor a sírkörzetet kiásta, egy oltárt talált itt, mely az imént leírt módon szolgált a hērószkultusznak. Abból az időszakból, amikor a királyi vár nem volt már birodalmi székhely, Mykénai-val kapcsolatban két továbbélő hērószkultusz nyomai maradtak fenn, mindkettő a városon kívül: Perseus kultusza - nem a királyoké, akiket talán utódainak, Perseidáknak tartottak -, amit a hagyomány őrzött meg, és az Atreusfi [191] Agamemnón kultusza, amit a régészeti leletek bizonyítanak: megtalálták a kultuszhelyét.

Viszont nem talált Schliemann egyetlen olyan sírkövet sem, melyen a sír-körzetben tisztelt királyi halottak valamelyikének a neve lett volna olvasható. De akkoriban nem is vártak írásbeli dokumentumokat ilyen korai időkből. Amikor azonban nemrégiben egy második, hasonló sírokból álló körzetet találtak s ástak ki a várfalakon kívül, és olyan sírsztélékre bukkantak, melyeken ábrák voltak, vadászatot és hatalmas állatokkal való küzdelmet ábrázoló jelenetek, de egyetlenegy felirat sem, kezdett a kövek hallgatása sokatmondó lenni. Mindmáig semmiféle másutt előkerült leletből sem következtethetünk arra, hogy ez a hallgatás csupán a véletlen műve; nyilván megvan a jelentősége. Ma már ismerjük a mykénéi írást. Emlékei előkerültek a knóssosi palotában, Krétán, s helyel-közzel a szárazföldön is: Nestór pylosi palotájában, Mykénaiban és - hogy itt csupán a hērósz történeteknek ezt a központját említsük - Thébaiban. Plutarkhos mesél nekünk erről az írásról, mely a történeti idők görögjei szerint jobban hasonlított az egyiptomi hieroglifekhez, mint saját betűikhez. A spártaiak, akik Agésilaos alatt, i. e. 380 körül Boiótiá-ban uralkodtak, felnyitottak Haliartosban egy sírt, melyben a hagyomány szerint Alkméné, Héraklés anyja nyugodott, s egy bronztáblát találtak benne, ilyen írásjelekkel,⁵ de sokkal szerényebb kísézőajándékokkal, mint amelyek a mykénéi kőgyűrűk sírjaiból kerültek napvilágra. Sok mykénéi korból való sírt tártak fel az archeológusok, de egyetlenegyben sem találtak feliratot. A palotákban és házakban talált írásos táblák az anyagi javak, az isteneknek és embereknek járó áldozatok és adók jegyzékei. Még mindig érvényesnek látszik Krétára és Mykénaira az a megfigyelés, amit egyszer már megfogalmaztam,⁶ s hadd ismételjem itt Oswald Spengler szavaival: „A krétai leletekből a maguk összességében hiányzik mindennemű utalás egy olyan történeti, politikai vagy akár biográfiai tudatra, amilyen az egyiptomi kultúra embereit az őbirodalom legrégebbi időszakában is teljesen eltöltötte.” Legalábbis a nagy gonddal készített és óvott mykénéi sírokból nem maradt az írásbeli megörökítés vágyának semmiféle nyoma. De azért valamilyen megörökítés mégiscsak maradt ránk, ha nem is írásos. A nagyszabású kupolasírok a városon kívül, i. e. a 15-től a 13. évszázadig épültek. Az értékes kísézőajándékokkal oly gazdagon ellátott aknasírok nem csupán a mykénéi halottkultuszról tanúskodnak, mely a történeti kor görög hērószkultuszának elődje volt, hanem épp a maguk némaságában az emlékezés kultuszáról is, a bizalomról, amit - hogy a történeti görögöknek a sírkörzetek várában már beszélt nyelven szóljunk - Mnemosyné istennőbe vetettek. Egy olyan hitnek sokkal későbbi bizonyítékai szerint, mely bizonyíték a régi halottkultuszon alapult, a halottnak személyesen is órá kellett bízni magát, forrásából kellett az Alvilágban innia. Aki visszaemlékszik saját magára, megfelel a róla való emlékezésnek, amiben tovább él: alighanem ez [192] Mnemosyné legnagyobb adománya. A mykénéi halothittről nincsenek

---

olyan bizonyítékaink, mint azok az arany táblácskák, melyeken útmutatás áll, hogy hogyan lehet elérni ezt a legnagyobb adományt. Azt azonban nem mulaszthatjuk el, hogy körülhatároljunk Mnemosyné számára egy időszakot, mely nem kizárólag a többé vagy kevésbé komor családi visszaemlékezések kora volt, s melyből már a nagy istennő lányai is kivették a részüket. Nestór palotájának feltárása Pylosban, úgy hiszem, meghozta a bizonyítékot arra, hogy egy nagyon emberi, a dolgoknak nagyon örülni tudó epikus költészet előzte meg Homérost, s az ezredforduló zavaros korszakán át egészen az ő fellépéséig tartott.⁷

Hogy az írás mégis mennyire támogatta mind az emlékezetet, mind a költői munkásságot, bajos lenne most megmondani; annyi bizonyos, hogy az írásos emlékek nem állottak előtérben abban a korban, amit épp ezért Mnemosyné korának neveztem. És ha épp ebben van is némi hasonlóság az izlandi sagával, mégsem tartjuk az Atreus-ház komor családtörténetét a görögök egész hērőszmitológiájára jellemzőnek. Egyes hērőszok és hērőinák alakjára világosabb isteni fény esett: mintha hajdani istenségek villannának föl bennük. Nem tudjuk, mennyire törekedtek Mykénai királyai arra, hogy az istenekhez hasonlítsanak, s halottkultuszuk mennyire fejezte ki ezt az igényt. A régészeti leletek⁸ mindmáig egyértelműen amellet szólnak, hogy a görög hērőszkultusz nem egy általános mykénéi halottkultusz, hanem a mykénéiek királyi halott-kultuszának a folytatása. Ha rejlett is benne bizonyos theomorfizmus - még nem tudjuk, milyen értékű -, ez az istenek mítoszában rejló antropomorfizmussal találkozott, amiről egy, már a görög mitológiát idéző, két istennőből és egy isteni gyermekből álló elefántcsont-csoport tanúskodik.⁹ A találkozásnak a hērőszmítoszból kellett megtörténnie. Az isteni behatolt az emberibe, az emberi fölemeltetett az istenekhez; s létrejött a hērősz mítosza. Az emberben volt meg az alapja, s Mnemosyné kettős birodalmából táplálkozott: a halottakéból, mely felé a sírokon gyakorolt kultusz fordult, és a múltból, mely jelenvaló maradt az emlékezés által, s ez embereket istenivé eszményíthetett.

De ez csupán egy feltevés a görögök hērőszkultuszának keletkezéséről. Amennyiben hajlamosak vagyunk arra, hogy a hērőszkultusszal övezett emberek isteni fényét az emberi természetben eleve meglevő törekvés halálban elért megvalósulásának tartjuk, ezt úgy fejezhetjük ki a legmegfelelőbbben, ha egy ellentmondásos alakról beszélünk, mely a hērőszmitológia összes variációit magában foglalja: az istenember alakjáról, számtalan változatában, számtalan történetben. Ebben az esetben az az emberi sajátosság volna a hērősz történetek alapja, hogy az ember a törzsi és családi kötelékben is tudatában van annak az egyedülállónak, ami nem olvad fel ebben a kötelékben. Az egyedülálló eredete, egy lény eredeti volta, akit az anyja mint csodálatra-méltóan újat, még sose voltat hozott a világra, a világba-betörés [193] közvetlensége, mely egy egyedülálló életpályát kezd, a hērőszmitológiában az istenektől való származásként fogalmazódik meg. Ez a filozófia nyelvén a létezés megnyilvánulása az emberben, amihez hozzá kellene fűzni, hogy minden létezőmegnyilvánulás alakokba ömlött, akárhol történt is: a történelemben ugyanúgy, mint a mitológiában, de vizsgálatunk kizárólag ezzel az utóbbival foglalkozik. Az „istenember” kifejezést keresztény jelentésétől függetlenül választom, a görög nyelvhasználat szerint: itt nem az ember megváltását jelenti, hanem az embernek az egyetemes vallástörténetben egyedülálló, magasabb rendű fogalmát. Az általános emberit, amire itt gondolunk, és kereszténységutáni kifejezőmódját már Carlyle szavaival jellemezhetjük:¹⁰ „Létünk lényege, a bennünk rejló misztérium, mely »Én«-nek nevezi magát - vannak-e rá szavaink? - az ég lélegzete; a Legfőbb Lét nyilvánul meg az emberben. Ez a test, ezek a képességek, ez az

---

életünk, mindez együtt nem egy köntöse-e a Megnevezhetetlennek ? »Csak egy templom van a világon

- mondja a jámbor Novalis -, és ez az emberi test. Semmi sem szentebb ennél a magasztos alaknál. Ha meghajlunk az ember előtt, ennek a húsban való kinyilatkoztatásnak hódolunk. Az eget érintjük, ha megérintjük az emberi testet!« Ez a megállapítás retorikus szóvirágnak tűnik, de nem az. Ha jobban belegondolunk, ki fog derülni, hogy tudományos tény, olyan kifejezés, mely a tényszerű igazságot foglalja megfelelő szavakba. *Mi vagyunk a csodák csodája - Isten nagy, kifürkészhetetlen misztériuma.*"

Carlyle a maga egzaltált hērósztiszteletét indokolta így, mely számára a kereszténység alapja is volt, igaz, egy ariánus s ezáltal az antikhoz közelálló módon felfogott kereszténységé; egy hērósztiszteletet, mely - hallgassuk meg a saját szavait -: „heartfelt, prostrate admiration, submission, burning, bondless, for a noblest godlike Form of Man” - leboruló, szívbeli csodálat, alázatosság, égő, féktelen, a legnemesebb isteni emberalak előtt - „nem ez-e a magja (fűzi hozzá) - magának a kereszténységnek is? Ő, akit nem nevezünk meg, a legnagyobb minden hērósztörténetek közül!” A görögök hērósztörténetei viszont éppoly kevésbé egzaltáltak, mint a hērósztiszteletük. Inkább bámulatosan realiztikusak, és semmi sem áll tőlük távolabb, mint a moralista idealizálás, amikor hērósztörténetek emberi tulajdonságairól szólnak. Carlyle pontosan ennek az ellenpólusa. A görög hērósztisztelet a városok, családok, törzsek eredetével foglalkozik - s foglalkozik ugyanakkor az „istenemberrel” is: ez teszi oly sajátosan magasztossá. E két téma közt helyezkednek el, de jóval csekélyebb szerepet játszanak a gazdasági és technikai haladás terén elért vívmányokról és találmányokról szóló történetek. A „kultúrherész” fogalma, amit az etnológusok vezettek be, másfajta mitológiákba tartozik, mint amilyen a görög, s csupán erőszakkal lehetne belegyömöszölni. A „kultúrherész” csak egyetlen funkciójára redukált hērész volna, s a görög hērósztörténetek épp emberi mivolta nem tűrne ilyen redukciót. Hērész, ha a „kultúrherész” akarnók hangsúlyozni benne, legfőképpen vadászherész volna, [194] a vadállatok ellensége, egy Órión, pedig az is több volt ennél. Hērész tetteinek elemzése ugyanis mást mutat. Csak késői felfogása hajlik egy ilyen egyszerűsítés felé. Az emberi kultúra létrejöttéhez szükséges nagy vívmányok közül kettőt, a gabonát és a tüzet, isteneknek és titánoknak (Démétérnek, Hermésnek, Prométheusznak) tulajdonítottak, a fémek megmunkálását isteneknek és földből született őslényeknek: Héphaistosnak, a Daktylosoknak és a Kabiroknak. Csupán a bor adományozója „istenember”, bár az istenek közül való istenember: Dionysos.

A görög hērósztiszteletre, noha egyenlő mértékben foglalkozik az istenemberrel és a városalapításokkal, jellemző, hogy az emberit hangsúlyozza fokozottan, nem pedig valamely alapítás fontosságát. Az indek például az istenit hangsúlyozzák és fokozzák fel egészen durván: hőseikben az isten, aki épp ember alakot öltött, mérhetetlen erő kifejtés által nyilvánul meg. A görögök hērósztiszteletére mi sem jellemzőbb, mint hogy az isteni itt magától értetődik: epiphániái a világon a legtermészetesebbek. Sokkal inkább felfokozódik benne, ami emberi, valamennyi megnyilvánulási formájában, nem utolsósorban annak a sorsnak és szenvedésnek a nehézségében, amit a hērósztörténetek viselnek. A hērósztisztelet az emberinek ilyenfajta hangsúlyozásával kezdettől fogva arra az útra lép, mely jellemző módon a tragédiába torkollik. A hērósztörténetek az ünnepélyesen magától értetődő hērósztiszteletből a tragikus színpadra vezetnek át oda, ahol a régi anyag mindig újabb megrendülések forrása. Ha görög kifejezést keresünk erre a sajátos mitológiai anyagra - mert a görögben nincs „monda”, „saga” értelmű szó -, a tróglói Asklépiadéséhez jutunk el, aki a tragédiaköltészet elhalásának korszakában egy prózai műben adta elő ezt az anyagot, s

---

könyvének a *Tragó-dumena*, vagyis „Tragédiára valók” címet adta. Ezek a történetek mind méltán nevezhetők így, azok is, melyeket a tragédiaköltők véletlenül épp nem dolgoztak fel. Mindig potenciális tragédiák voltak.

Ebben az anyagban nem csupán kicsiny drámákról van szó, melyeknek archetipikus tervében a személyek kellő számú csoportja szerepel, akárcsak az istentörténeteknél, hanem lényegében mindig egy bizonyos drámáról, melyben az „istenember” sorsáról, tehát egy számtalan változatú drámáról van szó. Készenlétben állanak rajta kívül a dráma más, nem mindig színre lépő személyei is: elsősorban az istenember anyja, aki őt egy istentől foganta, azután az isten helyettese, a hērősz földi apja, és gyakran egy egyenlőtlen rangú fiútestvér, sőt akár ikertestvér is. De nincs semmiféle kánon a pályára, amit be kell futnia, a tettekre, amiket végre kell hajtania ahhoz, hogy hērősz legyen. Sors és kifejlet nem azonos. Az igazságot a hērőszről Emerson mondta ki az idézett mondattal: „The hero is he who is immovably centred” - és Rilke erősítette meg. Ezt a mondatot kell mindig újra emlékeztünkbe idéznünk, amikor hērősz történetekkel foglalkozunk. Az isteniség fénye a [195] hērőszban rejlő mozdíthatatlanon nyugszik, de sorsa árnyékot vet rá. Sorsszerű feladatait annak a mozdíthatatlannak a segítségével oldja meg, melyről a kultusza még halálában is bizonyosságot tesz. A legritkább kivétel, ha - mint Hēraklész esetében - nem lesz a halál martaléka. De mindig megéri a halál, „alakjához” tartozik, s a kultusz is erről, a hērőszélet utolsó sorsszerű fordulatáról tanúskodik: hiszen halottkultusz.

A hērősz kultusza és mítosza magában hordja a tragédia magvát. Az attikai tragédia nemcsak anyaga, formáló elve és lényege szerint, hanem időben is a hērőszkultuszhoz és a hērőszmitológiához kapcsolódik. Nincs köztük törés vagy szakadék. A szellemi tevékenység hézagatlan folytonosságának lehetünk itt tanúi, melyet - minthogy a hērőszmitológia a hērőszok elbeszélés által gyakorolt kultusza - jogosan nevezhetünk kultusz-gyakorlásnak. A tragédia nem kevésbé kultikus aktus, mint a hērősztisztelet szent cselekményei: a Dionysos-kultusz nagy, ünnepi, a hērőszok szenvedéseit megelevenítő aktusa. Ezért még erre az egy kérdésre kell válaszolnunk: Dionysoshoz tartoznak-e a hērőszok, és Dionysos őhozzájuk? Itt a kultusz és elbeszélés a hērőszok tiszteletére, ott a tragédiának nevezett drámai játék, Dionysos tiszteletére: szoros összefüggés van a kettő között, s ez már eleve az istennek olyan aspektusát bizonyítja, mely választ ad kérdésünkre: hiszen ő volt a hērősz az istenek között. Így szólították az élisi asszonyok: „Jöjj el, Dionysos hērősz!”¹¹ Ha biztosak volnánk abban, hogy a „hērősz” ebben az összefüggésben csak „urat” jelent, akkor is fel kellene figyelni arra a körülményre, hogy a kitüntetett nevet, mellyel Homérosznál semmiféle kultuszban nem részesülő embereket szólítanak meg, itt egy istennek adják a kultuszában: mégpedig olyan istennek, aki már születésének története által is szoros kapcsolatban áll a holtak birodalmával és a halállal magával. Akár Persephoné alvilági királynő szülte, akár Semelé, a thébai királylány, amikor Zeus villáma már felgyújtotta,¹² születése mindenképp alvilági születés, vagy halálban-születés volt. Ahogyan a gyógyító istent, Asklepiost Apollón a máglyárol vette át anyjától, Korónistól, úgy Dionysost is halálos tűzből emelte ki Zeus. A tűzben-születés története ez, egy olyan isten születése, aki a halálból jön, s akit megéri a halál.

Asklepiosnak is meg kellett halnia; de születése a gyógyítás istenéhez méltó születés volt. És „hērőis”, hērőina volt Semelé is - így nevezték róla a delphoi ünnepet, melyen titkos rítusokkal ünnepelték:¹³ Dionysosnak fel kellett őt az Alvilágból hoznia.¹⁴ De maga Dionysos is meghalt.

Egy isten születése a sírban - ez, az elégs motívuma nélkül is, minden bizonnyal nagyon régi történet volt, mert Perseusról, Mykénai alapító hērőszáról is mesélték, az ő születésének

---

történeteként. Egy föld alatti kamrában született, egy ércteremben, ahová örökre bezárták az anyját, akár egy sírkamrába. A gyermek hangja felhatolt innen a palota udvarába. A történet Argosban, a Mykénaival szemben fekvő királyi várban játszódik le. [196] Megeleveníti számunkra a sírok kőgyűrűjét a mykénai várudvaron, mintha a régi elbeszélők arra gondoltak volna, hogy itt volt az az érckamra a föld alatt. Dionysos halálát viszont Perseus rovására írták. Ő ölte meg, mert távol akarta tartani a kultuszát, így indokolta a hagyomány később Perseus tettét.¹⁵ Lerna mély vizébe dobta az istent. De maga a Dionysos és Perseus közti ellenségeskedésről szóló történet is indokol valamit: azt a Mykéne és Argos környékén uralkodó hiedelmet próbálja megmagyarázni, hogy Dionysosnak köze van az Alvilághoz, melynek bejáratát Lerna, a tőlük nem messze fekvő, történelem előtti város környékére képzeltek. Itt is volt, akárcsak Élisben, egy ünnep, melyen az Alvilágból hívták föl az istent. Élisben azt énekelték az asszonyok, jöjjön Dionysos hérósz bicalábon száguldva a templomába. Lernában a Bugenés Dionysost, a „bikafit” hívták.¹⁶ Trombitaszóval hívogatták: ritka az ilyen szertartás Görögországban - egy korábbi világból, bizonyítással a mykénei korból hangzik felénk -, s egy bárányt fojtottak a Pylaokhos, a „kaputartó” számára a vizek mélyébe. Az Alvilág uralkodóját hívták „kaputartónak vagy kapuzárónak”, Pylartésnek, akit különben Hádésnek is neveztek. Abban az elbeszélésben, mely szerint Dionysos visszahozta Semelét az Alvilágból, az anyjáért szállt alá Lernánál; a Perseus-történet szerint ledobták. De kinek szólhatott a trombitaszó, ha nem olyasvalakinek, aki itt odahaza volt, s csupán a hívásra várt, hogy ismét megjelenjen az élők között?

Ha hérószként hívták, az is a holtak birodalmával való szoros kapcsolatára utalt. És ezzel még igen keveset mondtunk. Nagyobb dolog, amit a filozófus Hérakleitos mondott ki. Mindenütt annak az Egynek a példára bukkant, ami az ellentmondásban nyilvánul meg. *Vette* a példákat, nem ő találta ki: különben hogy lettek volna példák, bizonyításra valók? A látható világból: „A tengervíz a legtisztább és a legtisztátalanabb - a halak számára iható és a menekvés maga, az ember számára ihatatlan és a halál maga;” „A felfelé és a lefelé vezető út - ugyanaz”. És a láthatatlan világból: „Hádés és Dionysos ugyanaz”.¹⁷ Ugyanaz a tanítás ez - számunkra tanítás, nem a kortársak számára -, melyben műalkotások is részesítenek bennünket, elsősorban az archaikus mester, a Xenoklés festő egyik vázakepe, mely a maga módján meséli el, hogyan fogadja - vagy bocsátja útjára¹⁸ - Dionysos, kezében a kantharossal, Persephonét. A legtöbbet azonban néhány Spárta közelében talált archaikus sírtábla árul el,¹⁹ s legutóbb egy gazdag agyagtábla-lelet,²⁰ mely ugyanezt az azonosságot állítja szemünk elé. Ezek a táblák ott trónol az isten, kezében ugyanazzal a borosedénnyel, a kantharossal, vagy a gránátalmával is, amit eledelként nyújtott Persephonénak, s mellette az alvilági királynő. Más jelek - a kígyó, a kutya, a ló, egyszer az ifjúnak formált fej, meg az áldozat, amit kicsiny emberalakok mutatnak be az isteni párnak - félreérthetetlenül arról tanúskodik, hogy ez a Hádés és Dionysos egy személyben a „hérósz” ábrázolja. Sőt mi több! A sírsztélék egyike a spártai bölcs, Kheilón nevét viseli, s azt bizonyítja, hogy az ábrázolás nem általában [197] valamilyen hérószra vonatkozik, hanem az épp itt eltemetett halottra mint hérószra, mint - s ez a legfontosabb tanulság - Dionysosra. A theomorfizmus magasabb rendű célja egykor Görögországban, úgy tűnik, Dionysos volt. Nem valamilyen általános apotheosisra törekedtek, mely nem kíván egy meghatározott alakot magára öltetni, hanem konkrétan ezzel az istennel, az alvilági királynő férjével és a halottak birodalmának uralkodójával kívántak azonosulni. Ez eredetileg nyilván királyi törekvés volt, amit a homérosi költészet, mely szigorúan elzárkózott a dionysosítól, nem vett tudomásul. Főleg ott lehetett honos, ahol Dionysost alvilági királynak tartották; elsősorban a

---

Peloponnésoson, egy olyan területen, melyet Homéros szelleme sokkal kevésbé hatott át, mint a szigetvilágot vagy Athént. E törekvés lényegét azonban még legszerényebb nyomai is elárulják: például a venyigék, amikre az athéniak halottaikat sírjukban fektették.²¹ S milyen nagyszerű nyomai maradtak egy másik szokásnak, melynek hasonló értelme oly könnyen elpárolgott: hogy borosedényeket tettek a sírokba az eltemetettek mellé! Ennek a szokásnak köszönhetjük a vázafestészet remekeit, s egyáltalán, e művészetre vonatkozó tudásunk jó részét. Az antik temetkezési szokások - ez a lefokozott hērószkultusz - egészen a legkésőbbi időkig tele vannak dionyszosi elemekkel. Minden arra a boldogságra utal, azt idézi itt, amit az élet elkerülhetetlen, hadi tettekkel csak szaporított szenvedései után Dionysos, a szenvedésekben és halálban részes isten nyújt. Ő volt a hērósz az istenek között, akit a királyok egykor követni igyekeztek. Egy dalt is énekeltek neki a kecskebakról, mely áldozati állatként szenvedésével helyettesítette őt.²² A dalt *tragédiának*, "a kecskebakra mondott dalnak" hívták, s épp ebben, a tragédiában mutatták be Dionysosnak az egyre merészebb költők a hērószok szenvedéseit.

Mítosza, mely eredetileg minden élőlény sorsát - a növényekét, állatokét és emberekéét egyaránt - felölelte, az isten thébai születéstörténetében olyan vonásokat vett föl, melyek az istenember mítoszára jellemzők. Lernai „Bugenés” jelzője állat alakú istenségektől való származására utal. Thébai anyja, Semelé, még azt a nevet viseli, mely Phrygiában az Alvilág királynőjét jelölte.²³ De itt már csak királylány, az istenek királyának kiszemelt menyasszonya. Nem vagyunk hozzá igazságtalanok, ha csupán földi lányt látunk benne.²⁴ Azoknak a hērósz-szülő anyáknak hosszú sorába tartozik, akiket istenek szerettek, s akik odaát, Túlnan, ahogy az *Odysseia* elmondja, a legelőkelőbb helyet foglalják el. A családfa-költészet külön felsorolta és egymás után dicsőítette őket. „Vagy mint ez a...” - így kezdődött mindegyikük dicsérete, s a költészet egyik műfajává vált. Odysseus eredetileg a saját anyjával való találkozásán kívül csak öröklük akart tudósítani. Semeléről azonban hallgatott; ez sokatmondó hallgatás, s két egymással ellentétes magyarázatot tesz lehetővé. Vagy elzárkózott a költő az istenanya elől is, ahogy az isten elől, vagy azért hallgat róla, mert azzal az elbeszéléssel ért egyet, mely úgy [198] tudta, Dionysos nem hagyta Semelét sokáig az Alvilágban. A thébai szent történet szerint Semelé apja házában foganta és szülte, mint halandó és a szüléskor meghaló anyja, az istent. Így torkollott az istenmítosz Kadmos palotájában a hērószmítoszba. Egy pillanatra tisztán megmutatkozott itt az istenembernek isteniséget és halandóságot egyesítő alakja: Dionysosban, a halandó nő fiában. De ilyenek voltak a hērósz-születések mind. Egy isteni származású lény született, ha nem is a halálban, mint Semelé fia, de végeredményben mégiscsak a halálnak, az Alvilágnak, hogy azután tovább hasson a sírból, és a sírján részesüljön tiszteletben. Ha a hērósz-történeteket a hērószkultusszal kapcsolatos mitológiának tartjuk, ez a felfogás természetesen és következetesen vezet a görög tragédia eredetéhez. Semmi sem állt annyira közel Dionysoshoz, mint egy hērósz sorsa, aki szenvedéseiben és halálán át emelkedett a kultusz középpontjába. Ez a felfogás magától értetődően kínálja a régi probléma megoldását, s egyúttal a megoldás helyességét is igazolja. Felfogásunk a hagyományból alakult ki, amit most részletesen elő fogunk adni. Legjobb lesz, ha Kadmos és Harmonia történetével kezdjük; mert nem csupán Dionysos születési történetével torkollott az istenmítosz épp Kadmos palotájában a hērószmítoszba, hanem egy másik elbeszéléssel is, mely erről az isteni párról szól. Kadmos és Harmonia nem részesült a görögöknél hērószkultuszban, s történetük emberi vonásokban eléggé szegény. Ezért hadd mondjuk el bevezetőben, kik voltak minden valószínűség szerint.

Alighanem egy hős pár lehetett, egy hős és egy hősnő, de nem hellén földön, hanem a távoli Illyriában letek nyugovóhelyre. Már azért is könnyen mesélhetett a hagyomány arról, hogy a Boldogok Szigeteire ragadtattak, mert Görögországban sehol sem tisztelték hős-sírjukat. Kígyóvá változásuk azonban mégiscsak a kultuszban való továbbélésük hőséhez és hősnőéhez illő alakját határozhatta meg. Vagy pedig - ez a másik lehetőség - ebben az alakban még szorosabbá vált kapcsolatuk az Alvilággal. S valószínűleg épp erről volt szó. Ha hős-kultusz nem illette is meg őket, egy alvilági párnak kijáró még ünnepélyesebb kultusz igen. Kultuszuk középpontjában a menyegzőjük állt. Samothrakéban ünnepelték ezt, a misztériumokban. Ugyanezeknek a misztériumoknak másik színhelye Thébai volt, s nem könnyű eldönteni, mennyiben hatott Samothraké a thébai talajon kialakuló kultuszra, s mennyiben alakította Thébai a thrák sziget misztériumait, melyekről csak viszonylag késői építmények tanúskodnak. A misztériumistenségek titkos nevei közül három - Axieros, Axiokersos, Axiokersa - görög, a negyedik, Kadmilos vagy Kasmilos, a Kadmos név kicsinyített alakja. A két kútfő közül, akikre nagyon rövidre fogott forrásunk hivatkozik,²⁵ az egyik, a történész Dionysodóros, minden valószínűség szerint boiótiai, s ő lehetett az, aki ismerte a thébai istenneveket. Thébaiban a misztériumok középpontjában álló isteni párt valószínűleg Axiokersos és Axiokersa, [199] „a menyegzőre méltó”²⁶ névvel írták körül, s épp ezekről a nevekről mondja forrásunk, hogy Hádésre és Persephonéra vonatkoztak. Lakodalmas ünnepséget ábrázolnak a thébai misztériumszentélyben talált vázák festményei is, s nem valószínű, hogy ebben a Kabirionban más istenségek lakodalmát ünnepelték, mint Samothrakéban, a Kabirok szigetén. A szentély a városon kívül volt. A Kadmos-palota szent romjai közt viszont, a thébaiak várában, a Kadmeiában, Dionysos Kadmos ősrégi szobra állt.²⁷ A méltó nőlegény Thébai-ban nem volt más, mint ő, Dionysos és Hádés egy személyben, akit a hős-történetekben Kadmosnak, a misztériumokban Axiokersosnak hívtak, s a méltó menyasszony nem volt más, mint Harmonia, akit egyébként Persephonénak is neveztek. Annak az elbeszélése, hogy hogyan találtak egymásra s ülték meg lakodalmukat, már hős-történetként maradt ránk.

A következőkben sem ez, sem bármely más elkerülhetetlen interpretáció nem öncélú, csupán segíteni kíván az olvasónak, hogy könnyebben birkózzék meg a régebbi történetekben különösen nyers, már kora miatt is redukált anyaggal. Az áttekintést szolgálják a genealógiai táblázatok a függelékben. Ezekben, ahogy a szövegekben is, csupán a legfontosabb ránk hagyományozott nevek szerepelnek. A nevek jó részét ugyanis csupán a genealógusok találták ki, vagy szórványos helyi hagyományokból ásták elő.

A forrásadatokat megszámozva a bevezetés jegyzeteihez csatlakoznak, melyek ugyancsak a függelékben vannak. A forrásjegyzék azoknál a szövegeknél, melyeket az istenekről és az emberiségről szóló történetekben már újra elmondtam, ottani előfordulásukra utal. Hogy megfogalmazásaim az adott helyek filológiai irodalmának kritikáját is magukban foglalják (a Pindaros szövegébe való beavatkozást is, N. 3. 22), azt a szakemberek észre fogják venni. Ez azonban nem zavarja az olvasót.

Az „eljövendő költőknek” szóló ajánlás nem teszi érvénytelenné az egyes fejezetek ajánlásait; ünnepi ajándékként nyújtottam át a „Kadmos és Harmonia” c. fejezetet Walter F. Ottónak, a „Perseus” címűt C. G. Jungnak, a „Sisyphos és Bellerophonés” címűt pedig Thomas Mannnak - a mitológia körüli fáradozásaim három nagy ösztönzőjének, nyolcvanadik születésnapjukra. [200]

Első könyv

I. Kadmos és Harmonia

Nincs egyetlen város sem Mykénén kívül Görögországban, amelynek földjén és környékén annyi hērósztörténet gyülemlt volna fel, mint Thébaiban. És egyetlen hērósz sem részesítettek az istenek és az emberek akkora tiszteletben, mint Kadmost, akiről a thébaiak várát Kadmeiának hívták. Azoknak az őskirályoknak, ország- és nemzetségalapítóknak ötödik nemzedékéhez tartozik, akik a bika-Zeusnak a tehén alakú lóval megült nászából származtak.¹ Csodálattal sorolták fel, milyen sok szál fűzte őt az istenekhez.² Űkapja Zeus volt, a nagyapja Poseidón, az apósa és anyósa Arés és Aphrodité. A lánya, Semelé, Dionysos anyjává lett, és fiával fölszállt az égbe.³ Egy másik lánya is istennővé vált: Inó, aki Leukotheává, a „fehér istennővé” változott át. Ennek fia, Palaimon, más nevén Melikertés, éppúgy isteni gyermek volt, mint Kadmos másik unokája, Dionysos. Mindkét fiú bekerült az istenek történetébe.

Mindez a származástörténetek terjedelmes szövevényét vonja Kadmos köré, mely alighanem a thébai genealógusok műve, akik biztosítani akarták előkelő helyzetét a Zeus uralma alatt álló istenvilágban. Egy olyan nemzetségtől származtatták, melyben Zeus kétszer ült bikánászt. Először Ióval. Ió, mint az istentörténetekből ismeretes, az argosi Inakhos folyamisten lánya volt. Így ő is arról a vidékről származik, ahol később Mykénai és az argosi föld többi erős vára emelkedett. Tehén alakban űzelve-bolyongva, az atyai folyótól a Nílushoz menekült. Ott szülte Zeusnak Epaphost, annak a törzsnek az ósatyját, melyről Danaosnak és lányainak a történetében lesz szó. Ebbe a törzsbe illesztették bele a genealógusok Kadmost is. Állítólag egy tehén nyomában jutott el Boiótiába s alapította ott Thébai várát. Ugyanehhez a törzshöz sorolták a szép Európát is, akit Zeus bika alakban szöktetett meg, az ismert hagyomány szerint Krétára, a kevésbé ismert szerint Boiótiába.

Akár Európa nyomában, akár egy közönséges tehén nyomában vándorolt - a két bikamenyegző szövevényében, mely voltaképpen Dionysos, a bika alakú és bika-sarjként tisztelt isten születésének előtörténete -, Kadmos [201] pásztorként jelenik meg. Így jelent meg már a titántörténetekben is.⁴ Akkor még nem szilárdult meg Zeus uralma az istenek világa felett. Typhóeus sárkány kivágta az inait, s egy barlangba rejtette. Ebben a történetben Kadmos pásztorfiúként bukkan fel. Pásztorsípjával elbűvölte a sárkányt. Így sikerült tőle az inakat visszaszereznie s Zeusnak visszaadnia. Az eset még Kilikiában történt, abban a keleti országban, ahol Kadmos genealógiája szerint a bátyja, Kilix uralkodott.

Az ősidők csordapásztorja, egy tehén nyomában, bár nem közönséges tehén ez, hanem egy isten menyasszonya, s a hold jelét viseli: így közeleg hozzánk Keletről Kadmos alakja, akinek a házában Thébaiban Dionysos volt születendő. Homályban marad - alighanem titokban tartották -, hogy ő maga is nemzett-e egy isteni gyermeket. A Kabirok körében, akiknek titkos kultuszuk volt Samothraké szigetén, de Thébaiban is, az egyik istent Kadmilosnak, „a kis Kadmosnak” hívták. Ez nem volt más, mint Hermés abban az alakjában, melyben gyakran állítottak neki szobrot az athéniek, a samothrakéi szent misztériumok történetéhez híven:⁵ ithyphallikus hennaként. Miért hívták volna ezt a Hermést „a kis Kadmosnak”, ha nem volt Kadmos isteni fia? Egészen későn is tudtak arról, hogy az istenek követe bensőséges kapcsolatban állt Thébai első királyával. Akkoriban persze azt beszélték, hogy Hermés úgy

---

vonzódott Kadmoshoz, ahogy Apollón Hyakinthoszhoz.⁶

Kadmos vándorlásainak története több országra terjedt ki. Agénór, akit apjaként emlegettek, Ió egyik dédunokája, neve szerint „a férfiak vezetője”, Phoynikiában uralkodott.⁷ Fiait Kadmosnak, Phoynixnek, Kilixnek hívták, a lányát Európának. Európa a régebbi elbeszélők szerint inkább Phoynix lánya volt,⁸ és Kadmos talán akkor is a bátyja lehetett. Európa elrablása után az apa elküldte fiait, keressék meg az elraboltat. Megtiltotta, hogy hazatérjenek, míg testvérüket meg nem találják. Így kezdődtek Kadmos vándorlásai. Valójában ő volt az egyetlen, aki a lány keresését komolyan vette. Kilix a hagyomány szerint visszatért, hogy Kilikiában uralkodjék, abban az országban, mely szomszédos a Phoynixről elnevezett Phoynikiával.

Kadmos tovább vándorolt, és elérte a thrákok földjét. Vándorlásának erről a szakaszáról főleg Samothraké szigetén meséltek, ahol ugyanazt a nyelvet beszélték, mint Thrákiában. Itt egyesek szerint felhagyott Európa keresésével, mások szerint egy másik Európára talált.⁹ Hogy ezt hogyan kell érteni, arról a hagyomány nem szól. Annyi bizonyos, hogy a thrák történetekben Kadmos semmiképp sem magányos vándor. Magával vitte testvérkereső útjára az anyját. Ennek holdneve volt: Téléphassa vagy Téléphaé, a „messzevilágító”, vagy Argiopé, „a fehérarcú”. Itt Kadmos újabb fiútestvére bukkan föl: Thasos, a Samothrakéval szomszédos sziget névadója.¹⁰ Egy anya a két fiával - ez a kép lebeg ezekben a történetekben a thrákiai tenger part- és szigetvidéke felett.

Samothrakén más neve is volt mindhármuknak.¹¹ Az anyát itt Élektrának [202] vagy Elektryonénak hívták, fiai a Dardanos és az Étión vagy Iasión nevet viselték. De a két fiútestvér közt harmadikként nemcsak az anyjuk állott. Volt egy lánytestvérük is. Mert ahogy Téléphassa lánya Európa volt, ugyanúgy volt egy lánya Élektrának is. Ez a lány volt Harmonia, a Kadmosnak szánt menyasszony. A samothrakéiak szerint Zeus nemzette őt. És ahogy Zeus Európát, úgy rabolta most el Kadmos Harmoniát. Talán ezért mondták, hogy egy második Európát talált Samothrakén. Elektra úgy kereste leányát, ahogy Déméter Persephonét, és ahogy Téléphassa kereste Kadmoszal Európát. Kadmos viszont, aki a testvére keresésére indult, Samothrakén mátkát talált magának.

Azt is állítja a hagyomány, hogy itt, a misztériumok szigetén tartották az első olyan földi menyegzőt, amin az istenek is részt vettek, s ajándékokat is vittek.¹² Arról is szólt egy történet, hogyan kezdődött a szerelem.¹³ Kadmos épp be akarta magát avatni a misztériumokba, s az ünnepségen megpillantotta a lányok közt Harmoniát. Ez a szép, bár bizonytalannal nem nagyon régi elbeszélés az előképe - ha nem utánzása - egy még ismertebb történetnek: így pillantotta meg Makedóniai Fülöp a samothrakéi misztériumokon először az ifjú Olympiast, Nagy Sándor leendő anyját. Kadmos csak miután megtartotta Samothrakén a menyegzőjét Harmoniával, kapta a jóslatot Delphoi-ban, mely továbbküldte, hogy alapítsa meg városát Boiótiában.¹⁴

De azt is mesélték¹⁵ - s ezzel azoknak a történeteknek a menetébe kapcsolódunk be, melyekben Thrákia egyáltalán nem játszott szerepet, vagy alig valamicskét -, hogy Kadmost kereső útján nem az anyja kísérte,¹⁶ hanem egy felfegyverzett csapat.¹⁷ Társaival különféle földeken vonult át, s útközben kérdezte meg Delphoi-ban a jóshelyet. A válasz még verses formában is ránk maradt. Körülbelül így hangzott:¹⁸ „Fontold meg szavamat, Kadmos, Agénór fia! Kelj fel korán és hagyd el e jóshelyet, szokott ruhádban, s egy vadász-gerely legyen csak fegyvered: így indulj a Phlegyas nép és Phókis földjén át, míg a halálra született Pelagón pásztorához és tehéncsordájához nem érsz. Keresd ki ott a bőgő tehenek közül azt, mely mindkét oldalán a teli kerek hold fehér jegyét viseli: őt válaszd vezéredül a kitaposott

---

ösvényen. S még egy jelt mondok, el ne feledd: Hol a tehén jószarvú fejét először hajtja pihenni a rétre, meghajlítva térdeit - áldozd fel ott a barnaleplű földnek, igaz és tiszta áldozattal; és a földnek bemutatott áldozat után a legmagasabb dombon alapítsd meg széles utcájú városod, letaszítva előbb az Alvilágba a had-isten szörnyeteg őrét. Így leszel híres a jövőben emberek között - és halhatatlan hitvest szerzel magadnak, boldog Kadmos!" Erről a jóslatról sem állíthatjuk, hogy túl régi, de sorait biztosan egy régi történet alapján költötték. Kadmos megtalálta a holdjelű tehenet, amit keresett, az agyagból született pásztornál - mert a Pelagón névből alighanem a *pélogonos* jelentést hallották ki¹⁹ -, és megvásárolta tőle. A földet, ahová őt a tehén elvezette,²⁰ később „tehenországna”, Boiótiának nevezték.²¹ Az [203] állat engedte magát az egész országon át hajtani, s amikor fáradtan lerogyott, a jobb oldalára feküdt. Ez is előre megjósolt jel volt. Ekkor Kadmos előkészítette az áldozatot. Elküldte néhány társát, hogy keressenek egy forrást, mert az áldozat bemutatásához vízre is szükség volt.²² A kiküldöttek azonban nem tértek vissza. Megölte őket a sárkány, mely a forrást őrizte. Mert volt a közelben egy forrás, Areia, „Arés-forrás” nevű. A szörnyű kígyó fölötté tanyázott, egy barlangban. A hadisten²³ egyik ivadéka volt, s Arésé volt a domb is, melyen rövidesen fölépült a Kadmeia, a majdani Thébai akropolisza.

Tehát itt állt Kadmos, a tett előtt, amit csak ő hajthatott végre, akár csakugyan idegenből jött, akár - mint egyesek tudni vélték²⁴ - mégis egy bennszülött ős-ember, a földből sarjadt Ógygos fia volt,²⁵ akinek apjaként később a genealógusok a helybeli hérósz, Boiótost emlegették.²⁶ Olyan földön állt, melyből alapító cselekedete előtt még semmiféle nép sem sarjadt ki, mintha a világ kezdetén állna, az ős-magányban. Mert a tettet egészen egyedül kellett végrehajtania. Úgy szállt szembe a sárkánnyal, mint egy isten a még be nem népesített, csupán néhány ős-ember-lakta földön. Ős-ember volt az agyagból halálra született Pelagón is, akinél megtalálta a holdtehenet, ama első halandók egyike, akiknek jelenléte enyhítette ugyan, de lényegesen nem változtatta meg az ősállapot magányát. Magányos vándorként és nem hősök csapatától kísért hérószként mutatja be Kadmost a jóslat is: egy egyszerű vadászgerely az egyetlen fegyvere.

A tettet pedig teljesen az ősállapotnak megfelelően hajtotta végre, melyben még nem voltak fegyverek: egy kővel ütötte agyon a kígyót.²⁷ Voltak olyan elbeszélők²⁸ és vázafestők, akik csak karddal a kezében tudták Kadmost elképzelni. De a nyers paestumi Assteas meztelenül festette le őt, úti köpennyel a hátán és kis hegyes kalappal a fején. Baljában két vadászgerelyt fog, de nem használja őket: a követ jobbával dobja az óriáskígyóra. A köveknek a történet folytatásában is lesz még szerepük. A legtöbb festő és költő, ha nem látta is Kadmos isteni voltát, abban egyetértett, hogy tette kivételében istennők és istenek támogatták. Egyesek szerint Athéné segített neki,²⁹ és ő adta a tanácsot, hogy a sárkány fogait vesse el. Sőt, ő maga meg is tette ezt helyette.³⁰ Mások úgy tudták, Arés akarata és terve szerint történt minden.³¹ És semmiképp sem állt ellentétben a hadisten lelkületével, ami a különleges cselekedet eredménye lett. Felfegyverzett harcosok sarjadtak a sárkány-fog-veteményből, öten vagy többen, egy egész fenyegető csapat került szembe az egyedülálló Kadmosszal, aki létrehívta őket. De nem vették őt észre. Épp hogy megszülettek a földből, s még alig nyílt fel a szemük. Ekkor a hérósz köveket hajított feléjük. És a harcosok azt hitték, hogy ők maguk támadtak egymásra. Kitört köztük a harc, és megölték egymást. Csak öten maradtak életben: Udaios, „az alapító”, Khthonios, „a földember”, Pelór, „az óriás”, Hyperénór, „a férfifeletti” és Ekhión, „a kígyóember”. Mindnyájukat Spartoinak, „az elvetetteknek” hívták, s „aranysisakos veteményként” [204] lettek híressé.³² Még utódaik, a thébaiak uralkodó nemzetségei is

---

földbólszületetteknek nevezték magukat, s testükön anyajegyként lándzsát viseltek.³³ Így teremtette meg magának a Fegyvertelen egy páncélos és felfegyverzett, harcias nép magját. Végrehajtotta alapító tettet: megalapított egy világot a thébai dombokon, melyben immáron nem a sárkány uralkodott azáltal, hogy feleségül vette Harmoniát, Arés és Aphrodité leányát. Ez nem a Kadmos névből derül ki - mintha a világrendet jelölő görög szót, a *kosmost* hallhatnánk ki belőle -, hanem mátkája, Harmonia nevéből és menyegzőjükből, mely azonmód bekövetkezett. Csupán azok, akik egészen a delphoi isten szellemében akarták az alapítási történetet elmondani, tudták úgy, hogy Kadmosnak vezeklésül előbb még egy nagyévig - nyolc közönséges évig -szolgálnia kellett Arésnek, ahogy Apollónnak is vezekelnie kellett sárkány-ölése után.³⁴ Harmonia, nevéből ítélve, maga a harmónia, az „egyesítő” volt, egy második Aphrodité, és egyúttal a hadisten lánya. S úgy lépett frigyre Kadmoszal, ahogy egyetlen más istennő soha egyetlen hőssel sem, a nagy szerelemistennőről nem is szólva. Frigyüket csak Dionysosnak, az istenek közül való hérósznak Ariadnéval kötött frigyéhez lehetne hasonlítani (ami akkor történt, amikor már Aphrodité Ariadnénak hívták). Igaz ugyan, hogy a samothrakéiek Zeust és Élektrát tartották Harmonia szüleinek, s talán ez volt tulajdonképpen a thébaiak véleménye is, akiknél a város hét kapujának egyike Élektra nevét viselte;³⁵ de ki tudja, hogy nem értették-e ezen az Élektrán, Atlas leányán Aphroditét is, s Harmonián ugyanakkor egy fiatalabb Aphroditét? A két nevet és a két hagyományt úgy is egyesítették, hogy azt mesélték,³⁶ Samothrakéból vitte magával Kadmos Harmoniát, Élektra házából, mert Élektra vállalta, hogy felneveli Aphrodité leányát, aki Arésszel való hírhedt szerelmi kalandjából született.³⁷ A thébaiak ismertek egy olyan történetet is, mely szerint Harmonia sokat tudott olyan dolgokról, melyek a barbároknál estek meg,³⁸ mintha a messziről Görögországba érkezett királylányok egyike lett volna, akár Médeia Korinthosban.

Menyegzőjükre eljöttek az összes istenek,³⁹ elhagyták a kedvéért égi termeiket, s a Múzsák énekükkel ünnepelték a jegyespárt:⁴⁰ olyan ünnepség volt, amilyenel ritkán találkozhatunk a hérósz történetekben. Másodszor akkor ünnepeltek így menyegzőt a földön, amikor Thetis és Péleus, ugyancsak egy istennő meg egy hős kelt egybe. Állítólag maga Zeus egy asztalnál lakomázott a boldog Kadmoszal.⁴¹ A nászmenetben az ifjú pár egy csodálatos fogaton ült. Egy régi vázaképen látni: egy vadkan és egy oroszlán volt a kocsi elé fogva. Ilyen fogatot kívánt később Pelias király is a lánya, Alkéstis számára. Apollón segített akkor Admétosnak az egymást nehezen elviselő két állatot befogni egymás mellé.⁴² Illett az ilyen egybefogás Harmonia, az „egyesítő” lakodalmas menetéhez. Aki végrehajtotta, Apollón, a kocsi mellett lépkedett. S a Múzsák énekeltek. A költők többször is följegyezték, mit [205] énekeltek akkor a Múzsák:⁴³ „Ami szép, az örökre kedves marad.” Szép volt Kadmos diadalma, de még szebb a menyasszony, a tehénszemű, szőke Harmonia.⁴⁴

Az istenek nászajándékairól is tudott a hagyomány,⁴⁵ meg Kadmos jegy-ajándékairól is,⁴⁶ melyek oly végzetessé váltak utódaik számára. Aphrodité egyik ajándéka, amit Kadmosnak adott, egy köpenyszerű öltözet, peplos volt, a másik egy nyaklánc, Héphaistos műve,⁴⁷ annak a jegyajándéknak a megfelelője, amit Európa kapott Zeustól:⁴⁸ ez is arra vall, milyen rangos volt a menyegző, melyből mégsem csupán boldogság származott. Ahol közel van Dionysos, ott közel van a tragédia is. Kadmosnak és Harmoniának négy lánya és egy fia született: Semelét Zeus villáma sújtotta agyon,⁴⁹ Agaué gonosz tébolyában széttépte saját fiát,⁵⁰ Autoonéknak úgy kellett összeszednie a fia, Aktaión csontjait,⁵¹ Inó a fiával, Palaimónnal a tengerbe ugrott.⁵² Semelével elégett Kadmos palotája is, mielőtt a király Harmoniával eltűnt volna. Egyetlen fiára, Polydórosra - a „sokajándékúra” - maradt királyi trónja Thébaiban,⁵³ és

---

a nemzetség folytatása a végzetes Labdakos-Laios-Oidipus ágon.

Azt mesélték,⁵⁴ Kadmos és Harmonia tehénfogaton hagyta el Thébait: erről az isteni párról nem lehet tudni, mikor változott tulajdonképpen kígyóvá. Még Thébaiban történt-e ez az igazi alvilági istenekhez méltó átváltozás, mielőtt útnak indultak északnyugatra?⁵⁵ Vagy csak az illíreknél, akiken a hagyomány szerint később uralkodtak, s akiket a hellének ellen vezettek, egészen Delphoiig? Az enkheleis illír törzs még sokáig hordozott kígyókat hadijelvény gyanánt, s ez a szokás talán kapcsolatban állt azzal az elbeszéléssel, mely szerint Kadmos és Harmonia uralkodott a Balkán-félsziget északi részében élő törzsek felett. Tehénfogatuk állítólag ott ért el az Adriához, ahol most a Budva nevű kis kikötőváros van, amit egykor Buthoénak hívtak,⁵⁶ a thébai uralkodópár gyors teheneiről. Egy fiút is nemzettek itt, az illírek névadóját, Illyriost, akiről azt mesélték,⁵⁷ egy kígyó nevelte gyűrűiben, s tette őt erőssé.

Az illíreknél mutogatták Kadmos és Harmonia sírját is, és két kígyó alakú, rájuk emlékeztető követ.⁵⁸ De azt is állították róluk, hogy elhagyták a földet. Zeus - vagy pedig, azok szerint, akik Aphrodité férjeként a hadistent állították előtérbe, Arés⁵⁹ - a Boldogok Szigeteire vitte őket :⁶⁰ nemcsak Kadmost, hanem Harmoniát is, mindkettejüket kígyó alakban.⁶¹ Mint az ismert isteni pár a spártai sírköveken, vagy az itáliai Locriban talált ión agyagtáblácskákon - ez a pár: Dionysos, mint hérosz és alvilági király, meg az ő királynője - alighanem a holtak között trónolnak. Az élőknek egy kígyópár jelenik meg.[206]

II. A thébai Dioskurosok

Zeus nászai által uralkodott a szépség, a rend, az emlékezet ezen a világon. Eurynoméval, Ókeanos és Thétyis egyik leányával megült násza szilárdította meg a szépség uralmát, mert ebből a nászból születtek a Kharisok. Themis-szel, a természeti törvénnyel, azzal a nagy istennővel kötött frigye, aki a három Hórá, az érs és a megfelelő időpontok úrnőit szülte Zeusnak, megerősítette a törvényszerűségeket, melyek a világ természetes rendjét alkotják. Egybekelése Mnémoszynéval, aki őt a kilenc Múzsával ajándékozta meg, kilenc leányának művészetével gazdagította az emlékezetet. Zeusnak Hérával kötött házassága óta tart az ég uralma fölöttünk emberek fölött, melyben egy isten és egy istennő mint férj és feleség vesz részt. Az első előképszerű menyegző a földön Kadmos és Harmónia menyegzője volt.

Harmonia menyegzőjére eljöttek az ég fiai. Lantszóra épültek fel Thébai falai, majd Amphiön muzsikájára a város a két folyó között.¹

A thébaiak - s más hellének is - sok történetet tudtak különféle isteni ikerekről,² egyenlőtlen vagy akár ellenséges fiútestvérekről. Elég, ha a Meliáról és két fiútestvéréről szóló thébai történetet említjük itt, mielőtt az Amphiön-Zéthos ikerpárról esnék szó. Melia, mint neve mutatja, kőris-nimfa volt, mint azok, akik az első embereket születték s akiket az első emberek feleségül vettek,³ egy földből született lény,⁴ de egyúttal forrásistennő is, s Ókeanos leányának is tartották.⁵ Két fiútestvére volt: Isménos, a két thébai folyó egyikének nevét hordozó, és Kaaithos vagy Kaanthos - ennek a nagyon archaikus névnek helyes alakját már nem ismerték az elbeszélők -, Ókeanos két fia. Ők hozták a világra a testvérgyilkosságot. Ugyanis versengtek lány-testvérükért.⁶ Az alighanem Isménost részesítette előnyben.⁷ Ezért Kaaithos megölte ikertestvérét. Úgy is mesélték a történetet,⁸ hogy Apollón volt, akit Isméniosnak is hívtak, Melia elcsábítója. Kaanthost elküldte az apja, akár Kadmost, hogy keresse meg testvérét. Amikor Meliát Apollón birtokában találta, felgyújtotta Apollón szentélyét, az Isméniont. Melia szülte Ténerost, a jóst, akiről a síkságot elnevezték, melyen a

---

thébiaiak Kabir-szentélye állott.

Hasonló volt ez a háromság ahhoz, amit a Kabirok szigetén, Samothrakén ismertek: két fiú vetélkedik lánytestvéreért, egy kórisnimfáért és ős-asszonyért, elszöktetik és keresik, s testvérgyilkosság, vagy - a történet későbbi alakjában - egy templom felgyújtása lesz a vége. De volt a thébiaiak hérosz-mitológiájában egy másik testvérpár is, egy anyához tartozó két ifjú hős. Antiopé, egy boiótiai folyamisten, Asópos leánya, azzal dicsekedhetett, hogy Zeus karjaiban nyugodott; ő szülte az ikreket, akik később a hétkapujú várost alapították: Amphión és Zéthos. Mert falak nélkül még ők se lakhattak, bármennyire erősek voltak is,⁹ a tág terű Thébaiban. A történet szerint, melyre az *Odysszeia* e szavakkal céloz, a város olyan meg nem erősített [207] település lehetett a Kadmeia, Kadmos egykori palotája körül, amilyenek a krétai települések voltak a knóssosi vagy a phaistosi palota körül Minós király korában.

Antiopé szépsége híressé vált.¹⁰ A ránk tekintő kerekarcú telihold szépsége volt ez: ezt jelenti a neve. Ugyanígy hívták a Napisten feleségét a korinthosiaknál.¹¹ Még azok is, akik Antiopé földi apjáról beszéltek, a Nykteus, „az éji” néven tartották számon. Egy késői, kizárólag emberi történetben nem Zeus volt a szeretője, aki a hagyomány szerint¹² szatír alakban csábította el, hanem egy király, akinek a neve, Epópeus,¹³ a ránk alátekintő égistenre céloz: a korinthosiak számára, akik magas fekvésű várukat Epópénak nevezték,¹⁴ Héliosra, különben Zeusra. Eredetileg nem halandó asszony, hanem Antiopé istennő ajándékozta meg ikerfiakkal az eget királyát, a thébai „Zeus-fiakkal”, ahogy Léda Spártában Kastórral és Polydeukésszel:¹⁵ két fehér csikón vágató lovassal.¹⁶ A Kithairón egyik barlangjában, a hegység attikai felén, Oinoé és Eleutherai helységek közt született Amphión és Zéthos. Anyjuk itt elhagyta őket.¹⁷ A barlangban egy forrás fakadt. Egy pásztor megfürdette ebben az isteni ikreket. Csak már ifjúvá serdülve találtak rá anyjukra újból. Így vitte színre a történetet Euripidész „Antiopé”¹⁸ című híres tragédiájában.

A darab nem maradt ránk teljes egészében, de tartalmát rekonstruálhatjuk. Annak a pásztornak az elbeszélésével kezdődött, akire Antiopé az ikreket a Kithairónon rábízta. A tragédiában Antiopé annak a Nykteus királynak a lánya volt, aki Pentheus, a széttépett Kadmos-unoka halála után trónra került Thébaiban. Antiopénak, miután Zeustól teherbe esett, menekülnie kellett apja elől. A Kithairónon bolyongott, míg végül Sikyónba ért, a korinthosi öböl túlsó partjára. Itt Epópeus király uralkodott, akiben Antiopé oltalmazó férjre talált. Nykteus dühében önkezével vetett véget életének. Öccsére és utódára, Lykosra, „a farkasra” bízta, hogy hozza vissza Antiopét. Lykos elfoglalta Sikyónt, megölte Epópeust, és foglyul ejtette unokahúgát. A Kithairónon, a kadmosi mainasok hegyén át, ahol talán Zeus is találkozott vele annak idején szatír alakban, kellett Antiopénak rabnóként hazatérnie, arra a földre, ahol Lykos volt a király. Útközben szülte meg fiait, éjnek idején, a barlangban, s a pásztorra bízta őket.

A tragédiában a pásztor meséli el mindezt, a barlang előtt, melyben az ikrek ifjúvá serdültek. Még nem mert mindent elmondani nekik, hiszen annak a királynak a nyájait őrizte, akinek a feleségénél, a zsarnoki Dirkenél, Antiopé most rabszolganő-sorsát tengette. Ezután Amphión jelent meg, kezében a lanttal, amit Hermész, Maia fia, az isteni ikrek féltestvére talált fel s ajándékozott neki. Most megénekelte az Eget és a Földet, Mindenek Anyját.¹⁹ Mert a tiszta ifjú csak a dalnak élt. Egészen más természetű volt Zéthos. Épp vadászatról tért haza, s korholta öccsét restsége miatt. Mindegyikük a maga életmódját dicsérte: Zéthos a harcias és tevékeny, Amphión a múzsai és szemlélődő életmódot. Egyenlőtlen testvérek voltak ezek az isteni ikrek, [208] ha ugyan nem ellenségesen szembenállók, mint azok, akik lánytestvérükért

---

vetélkedtek. Most is a bölcs és szelíd Amphióon engedett, s követte a vadászatra²⁰ bátyját. De ezen a napon szökött meg rabszolgaságából Antiopé, mialatt úrnője, Dirké a kadmosi nőkkel együtt mainas-menetben a hegyekbe vonult, Dionysos ünneplésére.

A szökött asszony a barlang előtt találkozott a daliás ifjakkal. Felismerte bennük fiait, akiket Zeusnak szült, s mint anyjuk szólott hozzájuk.²¹ Hasztalan. Az ikrek nem ismerték fel az elgyötört asszonyban Zeus feleségét. Zéthos visszautasította, amikor a barlang rejtekében keresett menedéket. Mert megérkezett Dirké, az őrjöngő mainasokkal,²² valószínűleg azért, hogy egy bikát vigyen el a pásztoroktól, áldozatul Dionysosnak. Itt a szökött rabnőbe ütközött. Tomboló őrjöngésében megparancsolta az ifjaknak, kössék Antiopét a bikára, s már oda is vonszolta saját kezűleg, ahol, úgy hitte, megtalálja az állatot. Abban a pillanatban érkezett meg futva az öreg pásztor. Föltartóztatta a tétovázó ikreket, akik közül alighanem csak Zéthos vett részt az előző jelenetben, s tanúbizonyságát adta, hogy Antiopé csakugyan az anyjuk. A testvérek a nők után rohantak, kiszabadították Antiopét, megragadták Dirkét, és őt kötötték a bikára. Így hurcoltatott a királynő halálra. Lykos uralma is megdőlt. Az ifjak a pásztor segítségével a barlangba csalták, s őt is megölték volna ott, ha Hermés nem lép közbe. Atyjuk utasítását hozta: az uralkodás Zeus fiainak joga, Lykos adja át nekik önként, Dirkét égessék el, s hamvait szórják Arés forrásába. Ettől fogva a forrást és patakot, mely a thébaiakat legbővebben látta el tiszta vízzel, Dirkének hívták.

Zéthos lett a város oltalmazója, Amphióon feladata az istenek megéneklése volt. Lantjátéka és éneke megindította a köveket és a fákat, melyek kikeltek talajukból s fölajánlották magukat az ácsoknak. Hermés megjövendölte, s a hagyomány szerint valóban így keletkezett Thébai erős városa: a megindult kövek lantszóra hétkapujú falakká álltak össze - alighanem azért épp hét-kapujú, mert Amphióon lantjának már hét húrja volt.²³ Ez volt a harmóniája ennek az alapításnak, mely egy kicsiny kosmos megteremtéséhez vezetett. Kevésbé volt harmonikus Amphióon további sorsa.

Mert Niobét kapta feleségül, a legszebb mátkát, Tantalos lydiai király lányát, mint Hermés előre megmondta. S tudjuk,²⁴ milyen szerencsétlenséget hozott a felesége Amphióonra. Niobé-szülte lányait Artemis ölte meg, fiait Apollón. Egyik lányának is Melia volt a neve.²⁵ S ahogyan amiatt a Melia miatt, akiről kezdetben esett szó, vált Kaanthos Apollón ellenségévé, úgy járt Amphióon is. Gyermekei megölése feletti haragjában s bosszút szomjazón meg akarta ostromolni az isten templomát, s Apollón megölte.²⁶ Neki és Zéthosnak közös síremléket állítottak,²⁷ bár halhatatlan isteni lovasoknak tartották a két testvért; nem istenkultuszban, hanem hērószkultuszban részesültek a thébaiaknál.

Antiopé nem maradt thébai földön. Mint istennőnek, messzebbre terjedt [209] a birodalma. Talán bolyongó istennő volt kezdetől fogva, akár Ió vagy Európa. Azt is beszéltek, Dionysos őrjöngővé tette, s ő büntette a bolyongással, mert Dirké épp Dionysost készült ünnepelni, amikor Antiopé miatt meg kellett halnia. Más hagyomány szerint²⁸ Phókisban Phókos hērós, a vidék névadója, befogadta a bolyongót, kigyógyította őrjöngéséből, és feleségül vette. Antiopé és Phókos közös sírját Phókisban, Tithoreia város mellett mutogatták.²⁹

Valahányszor a nap a Bika jegyébe lépett, a tithoreiaiak földet loptak Antiopé fiainak sírjából és anyjuk sírjára szórták: ez a szokás Antiopénak egy isteni bikával való kapcsolatára mutat - akár Zeus volt a bika, akár Dionysos - még halála után is. Ha sikerült a tithoreiaiaknak a lopás, úgy hitték, abban az évben földjük bőségesebb termést hoz, mint a thébaiak földje.[210]

III. Danaos és leányai

A Thébaiban és környékén lejátszódott hősmondáknak és szenvedés-történeteknek ezzel még koránt sincs vége. De most azokra az elbeszélésekre is rá kell térni, melyek más városokban és tájakon játszódtak le, elsősorban Argosban. Ezek is lóval kezdődnek, s bennük is hamarosan előfordul Melia és Niobé neve. Melia kőrisnimfa Argosban Inakhos folyamisten, Ió apja oldalán jelenik meg. Ettől a pártól származott Phoróneus ősember,¹ akihez - hol ilyen, hol olyan vonatkozásban - épp Niobé tartozott őseményként. Lóról a hagyomány nem árulja el, hogy Meliának is lánya volt-e, vagy csupán Inakhosé. Később Agénórnak és Bélósnak, Poseidón és Libyé két fiának dédanyjaként emlegették; erről a Libyéről kapta a nevét egy ország Afrikában. E történetek kezdetén az elbeszélő egyik lábával a Larissa, Argos városának és vidékének kimagasló fellegetvára alatt elterülő-síkságon áll, ahol az Inakhos folyik, a másikkal odaát, ahol a régebben Aigyptosnak is nevezett, délről északra folyó Nílus a Földközi-tengerbe torkollik.

Ismét ikerk és egyenlőtlen fiútestvérek, akikről az elbeszélés szól:² Danaos és Aigyptos, annak a Bélósnak a fiai, akinek a neve a phoinikiai Baal, az „úr” megfelelője. A görögöket, vagy legalábbis egy részüket, a régi időkben Danaoinak hívták, ami a Danaos név többes száma. Meliát többek közt ennek a Danaosnak a feleségeként is említik, apjaként Agénórt nevezik meg.³ Egyik hagyomány a Danaos-Aigyptos ikerpárt közvetlenül lótól származtatja.⁴ Így egy közös családfába került az argosi Inakhos folyamisten, a bolyongó Ió, Melia kőrisnimfa, Niobé ősemény, és a népek és országok egyenlőtlen testvérpárként föllépő képviselői. Danaos és Aigyptos egyenlőtlensége abból állt, hogy egyiküknek csak lányai voltak, a másoknak csak fiai: Aigyptosnak ötven fia volt, Danaosnak ötven lánya. Bélós úgy osztotta ketté országát, hogy Danaos kapta a nyugati felét, Libyát, Aigyptos eredetileg a keletit, Arábiát.⁵ A két testvér mégis hadilábon állt egymással, s a hagyomány szerint Danaos meg a lányai féltek Aigyptos fiaitól. Ezért Danaos megépítette az első ötvenevezős hajót,⁶ s a leánysereggel Inakhos-parti közös őshazájukba menekült.

Ezek a Danaisok nem voltak közönséges lányok. Egyik elbeszélő olyan lényeknek mutatja be őket,⁷ akiknek nincs női hangjuk, harckocsijátékokban gyakorolják magukat, s hol vadásznak a napfény-átjárta erdőkben, hol datolyát, fahajat és tömjént szednek. Már készen állnak a harcra, amit unokatestvéreik ellen kell vívniuk, akik nőül kívánták őket: Aigyptos fiai ellen.⁸ Vagy csak a hajót készítették elő, melynek evezőit maguk markolják meg csakhamar? Ötven amazónt fest le ez a kép, bár sosem nevezték őket így, ötven harcias, férfigyűlölő hajadont, azokhoz hasonlót, akik az amazón nevet viselték, s akik ellen Héraklésnek és Théseusnak kellett harcolnia. Számuk [211] egy négyéves ünnepi ciklus ötven holdjával egyezik, egy „nagy év” első felével. A nagy év második felében csak negyvenkilenc hold volt, ahogy Danaos lányai közül is csak negyvenkilencen maradtak hűségesek apjukhoz. Kérőiken és üldözőiken aratott diadaluk csak itt lent a földön volt olyan szörnyű esemény, az égen az egymást követő holdak vérontás nélkül diadalmaskodtak az éjszakák sötétsége felett. Az Aigyptos sötét fiai elől menekülő lányok végül is megérkeztek hajójukon Argosba, a „világos országba”. Érkezésüket, s ami közvedenül ez után következett, Aiskhylos vitte színre *Oltalomkeresők* című tragédiájában. Szerinte⁹ Pelasgos, a földből született Palaikhthón - az "ó-föld" - fia uralkodott akkor az Inakhos rónaságán. Ő maga és Argos lakói készek voltak oltalmukba venni a Danaisokat és apjukat az üldöző Aigyptos-fiak elől. Mások szerint¹⁰ Danaos visszakövetelte magának Gelanór királytól az uralmat Argos felett, hiszen mégiscsak Inakhos, a folyó és őskirály ivadéka volt. Azon a napon, amikor a népnek Danaos követelésével kapcsolatban állást kellett foglalnia, egy farkas támadta meg az argosi

---

tehéncsorda vezérbikáját, harcba szállt vele és legyőzte. A nép a bikában a saját királyát látta, a farkasban az idegent, s elfogadta az istenek döntését. Danaos átvette az uralmat, s hálából templomot alapított Apollón Lykiosnak, a farkas-Apollónnak. Aigyptos üldöző fiaitól látszatra nem tagadta meg lányait. Kisorsolta az ötven lányt az ötven ifjú között. Végül Aiskhylosnál is sor került erre, bár az *Oltalomkeresők* végén még visszautasítják az egyiptomiakat. De azután a lányok apjukkal borzalmas cselet szőttek. Danaos egy-egy tört adott mindegyik leánynak.¹¹ Eljő a nászéjszaka, és negyvenkilenc menyasszony meggyilkolja vőlegényét. A meggyilkoltak fejét levágták és a Lerna mély vizébe vetették, mely attól fogva negyvenkilenc forrásból szökik elő.

Hyperméstra, az egyetlen, akinek szívét meglágyította egy ifjú közeledése, megszerette mátkáját és nem ölte meg, a férje, Lynkeus által nagy hérószok, Perseus és Héraklés ósanyja lett. De odaadásával hűtlen lett apjához és testvéreihez. Danaos másnap reggel börtönbe vitette és bíróság elé állította.¹² Ennek a bíraskodásnak szentelte Aiskhylos *A Danaisok* című darabját. Alig maradt fenn valamivel több ebből a tragédiából, mint *Az egyiptomiakból*, a trilógia komor középső darabjából, melyben a szörnyűség történt. *A Danaisokban* mármost Hyperméstra úgy jelenik meg, mint aki vétkezett testvérei és apja ellen. Maga Aphrodité vállalta a lány védelmét a bíróság előtt, s kioktatott mindenkit, aki bíraskodni akart, a saját mindenek felett való hatalmáról. A Föld szerelemmel kívánja átjárni a tiszta eget, körülbelül így hangzottak a szavai,¹³ szerelemvágy fogja el a Földet, az Ég esője megtermékenyíti, s azután megszüli a növényeket és állatokat, amikkel az emberek táplálkoznak. Ez az örök nagy példa, amit a szerelemistennő Hyperméstra védelmére idézett. A megmentett ifjú már hajnalhasadás előtt a szomszédos Lyrkeiába menekült. Eredetileg Lyrkeusnak hívták, és nem Lynkeusnak, [212] ahogy Aphareus éleslátású fiát, akiről később lesz szó. Lyrkeiából tűzjeleket adott.¹⁴ A megszabadult, szerető Hyperméstra Larissa fellegvárából válaszolt neki. Így Lyrkeus lett Danaos után Argos királya.

Azt is mesélték,¹⁵ hogy Athéné és Hermés megtisztította Zeus parancsára a többi Danaist a gyilkosságtól, s hogy azután maga az apjuk, Danaos állította oda őket - pontosabban csak negyvennyolcat közülük - egy versenypálya célpontjába¹⁶ győzelmi díjul a futóknak. Még dél se volt, s már szerzett mindegyik lányának férjet. Vagy mégis az egyetlen életben maradt fiútestvér ölte meg mindnyájukat,¹⁷ Hyperméstra és még egy lány kivételével, akiről mindjárt lesz szó? Ezt is beszéltek róluk, s az örök beteljesületlenek példájaként vonultak be a képmások túlnani világába, Hádés házába: akik nem érték el a *telost*, a beteljesülést, akár a nászban való beteljesülés, akár a beavatás értelmében. Az Alvilágban repedt korszokban hordtak szünet nélkül vizet, vagy feneketlen edénybe töltötték. A Danaisok megtölthetetlen korszói közmondásossá váltak.¹⁸

Csak annak a Danaisnak a sorsáról nem esett még szó, akit - név szerint *Amymónét*, "a makulátlant" - Aiskhylos egy szatírtjáték hősnőjévé tett, az *Oltalomkeresőkkel* kezdődő tetralógia befejezéseképpen. A vidám darabból úgy tűnik, a Danaisok véres cselekedete sohasem történt meg, vagy legalábbis Amymóné nem vehetett benne részt. Danaos épp akkor érkezett¹⁹ a lányaival Lernába, Argos kikötőjébe, arra a helyre, amit ma a vízimalmokról Mylinek hívnak. S az apa Amymónét küldte el vízéért, a bemutatandó áldozathoz. Akkoriban még haragudott Poseidón, mert Inakhos bíróként a közte és Héra közt folyó vitában ezt a földet az istenek királynőjének ítélte;²⁰ Héra uralkodott ezen a vidéken Phoróneus ős-ember kora óta, aki elsőnek tisztelte őt, és ő maradt továbbra is az úrnő, híres szentélyében, mely Argos városa közelében, Tiryns és Mykénei között van. Poseidón vereséget szenvedett, akárcsak Attikában, a Pallas Athénével való versengésben.

Ezért haragudott az isten, s nehéz volt forrást találni. Amymóné elfáradt és elaludt, így szólt tovább az elbeszélés²¹ a pompeji festmények stílusában, s egy buja szatír megpillantotta álmában. Vagy pedig - ez a változat még jobban hangsúlyozza a lány amazón-jellegét - vadászgerelyét egy szarvasra hajította, s egy alvó szatírt talált el.

Az megsebesülve rátámadt. A szűz, akár a szatír megsebesítője volt, akár csupán meglepett zsákmánya, segítségért kiáltott, és Poseidón odasietett. Szigonyát dobta a szatír után, s ő lett a Danaos-lány igazi és diadalmas vőlegénye. Amymóné Naupliost szülte neki, Nauplia kikötőváros alapítóját: a város most is ott fekszik a túlsó földnyelven.²² Az isten szép jegyajándékot adott az ifjú asszonynak, a majdani vízinimfának: megengedte, hogy saját kezűleg húzza ki a sziklából a háromágú szigonyt, s így keletkezett az Amymóné hármasforrás, a legszebb Lerna számtalan forrása közül. Egy régi költemény azt mondta:²³ „Argos víznélküli volt, Danaos lányait tették vízben gazdaggá Argost.” [213]

IV. Perseus

Volt egy nagyon régi történet, mely ugyancsak egy Danaos-lányról szólt, akit egyszerűen csak így nevezett: Danaénak. Eredetileg Danaos lányait is Danaainak, „Danaos-lányoknak” vagy „Danaos-asszonyoknak” hívták, s ez a „Danaé” név többes száma. De ő a Danaos-lány volt, a kiválasztott az összes Danaos-lányok közül, azok legtökéletesebb képviselője, olyannyira tökéletes, hogy Zeus földi menyasszonyává és Mykénai alapító hērőszának anyjává válhatott. A történet az apjáról és annak testvéréről, a Danaos-lány Hyperméstra és Lyrkeus unokáiról szóló elbeszéléssel kezdődik.

Az elbeszélés két ellenséges ikertestvérről szól.¹ Akrisiosnak és Proitosnak együtt kellett volna Argoson uralkodnia. Már anyjuk méhében civakodtak. Alig hogy felserdültek, harcba szálltak egymással a hatalomért. Az Argosból Epidaurósba vezető úton egy pajzsokkal díszített piramis állt, egy óriás-sír,² a híres testvérharc emlékére, melyben, a hagyomány szerint, feltalálták a kerek pajzsokat. Ez a harc az egyik hagyomány szerint³ döntetlen maradt. Utána a két fiútestvér megosztotta egymás közt a birodalmat. Akrisios Argosban uralkodott, Proitos Tirynsben, a Kyklópsok által megerősített szomszédvárban. Egy másik hagyomány szerint⁴ Proitos vereséget szenvedett. Kivándorolt Kisázsziába, feleségül vette Lykia királyának leányát, azt az Anteiát vagy Stheneboiát, aki Bellerophonés hērősz iránti szerelméről lett később híressé, s apósa segítségével tért vissza. Onnan jött állítólag a hét Kyklóps is, akik a vár leronthatatlan falait építették.⁵ Proitos három lányáról, akik nem voltak hajlandók tisztelni Dionysost, s ezért az isten örületet bocsátott rájuk, az istentörténetekben volt szó.⁶ Fia, Megapenthés alighanem olyasféle szerepet játszott itt, mint Dionysos thébai üldözője, Pentheus. Azt a változatot, mely szerint Proitos volt tulajdonképpen Danaé fiának az apja, unokahúgának elcsábítója,⁷ figyelmen kívül hagyhatjuk. Cáfolja ezt a híres elbeszélés⁸ Zeus és Danaé, Akrisios egyetlen leánya szerelméről.

Akrisiosnak, Argos királyának csak ez az egy gyermeke született. Ezért megkérdezte a delphoi jóshelyet, számíthat-e fiúgyermekre is. Az isten azt válaszolta, hogy nem; s egyetlen leányának fia épp eléggé végzetes lesz reá. Akrisios Delphoiból hazaérve, palotájának udvarában föld alatti érc-kamrát építtetett, sírbolthoz hasonló. Ide zárta be leányát dajkájaival együtt. Danaé kénytelen volt búcsút mondani a fényes napvilágnak.⁹ Sötétségbe zárták minden időkre, hogy ne szülhessen fiút. Ám maga az istenek királya kívánta meg a Danaos-lányt. Aranyesővé változott, úgy hatolt át Zeus a föld alatti helyiség tetején. A szűz a ruhájába fogta fel az istent. Az esőből kilépett az ég ura. A sír nászi szobává változott.

Zeusnak fia született.

Ez Perseus fogantatásának története. Danaé megszülte gyermekét, és titokban táplálta a dajka segítségével. Hogy mi történt a szülés után, abban az [214] elbeszélők, drámaírók és vázafestők, akik a történetet tovább szőtték, nem értettek teljesen egyet. Egyesek szerint Perseus már három- vagy négyéves volt, amikor Akrisios király odafent, palotája udvarán, meghallotta egy játszadozó gyermek hangját: felhatolt hozzá a mélyből. A fiú labdájával játszott egy vázakép tanúsága szerint, mely a kicsiny Perseust játékszerével a kezében ábrázolja. Felkiáltott, mert elgurult a labdája. A király fölvitette érc-sírboltjából Danaét. A dajka azonmód halállal lakolt, hiszen ő tartotta a kapcsolatot a fenti világgal, hogy táplálhassa a leányt. A palota udvarában ott állt, ahogy illett, Zeus oltára. Ennél az oltárnál kényszerítette Akrisios a lányát, vallja be, ki a gyermek apja. „Zeus”, válaszolta Danaé, de apja nem hitte el. Egy ládába, csukott teknőbe záratta a gyermeket és anyját, s kitétette a tengerre. Halálra szánva úsztak a habok hátán.

Más elbeszélők szerint korábban történt a dolog, rögtön a hős születése után. Az érc-sírbolt sötétjében született, s nyomban a sötét teknőbe zárták. S amikor a szél fúvása és a háborgó tenger félelemmel töltötte el őket, az anya átkarolta - s orcái nem maradtak szárazak! - gyöngéd karjaival a fiát, és így szólt:¹⁰ „Gyermekem, milyen bajba kerültél, és nem tudsz róla semmit! Mély csecsemőálmodat alszol s világítasz a kemény érc-szöges deszkák sötétjében, nem aggaszt a sós hab és a szél süvítése lágy hajad fölött. Bíbor pólyádban hozzám szorítod szép arcodat. Ha riasztana ez az iszonyúság, megnyitnád finom füledet szavaimra. Aludj csak, aludj, gyermekem, aludjon a tenger, aludjon el a mérhetetlen szerencsétlenség! S jöjjön tőled valamilyen fordulat, Zeus! De ha vakmerő volt az imádságom, bocsáss meg nekem!”

Ilyen szavakat hallunk Simónidés, a költő szerint - az isten kedvesének alázatos imáját - a sötét bárkából, s az isteni gyermek fénye ragyog ki belőle. Egy másik költő, Aiskhylos, színpadon mutatja be, *A gyalomhúzó*k című szatírájátékában, hogyan pillantották meg a ládát Seriphos szigetéről.¹¹ Egy Diktys, „hálóember” nevű halász vette észre az úszó tárgyat a partról: „Mi ez? Mire véljem? Bálna, cápa - vagy láda? Uram, Poseidón, és te, tenger Zeusa, miféle ajándékot küldtél nekem?... A holmi nem jön közelebb! Kiabálnom kell!” S Diktys segítségül hívta társait. Egy nagy kerítőhálót vetettek ki, s kihúzták a ládát a partra. A szatírájátékban Diktys segélykiáltására parasztok, pásztorok és halászok helyett szilének jelentek meg, ők voltak ott a láda fölnyitásakor: a hegyek és földek semmirekellő, félig isteni, félig állati lakói, kopasz, tömpe orrú, vörösre festett orcájú lények. A kis Perseus a ládában rájuk nevetett.¹² Ez a nevetés is isteni származásának bizonyosága volt. Danaé előbb megijed balsorsának hirtelen jobbrafordulásától, s zokogva fedi fel a titkot, kicsoda ő és kinek a fia a gyermek. A halász tiszteletben részesíti mindkettőjüket, befogadja őket kunyhójába, mint rokonait,¹³ s valóban azok: a Danaisok révén. Diktys Naupliostól származott, Poseidón és a Danaos-lány Amymóné fiától.

De Seriphoson nem Diktys, hanem a bátyja, Polydektés uralkodott. Ők is [215] egyenlőtlen testvérek voltak, a halász és a király, s bár nem voltak ikrek - egyik hagyomány szerint¹⁴ csak az anyjuk volt közös - mégiscsak egy párt alkottak. A „hálóemberhez” hozzátartozott a „sokakat-befogadó”: ezt jelenti a „Polydektés” név, akár csak „Polydegmón”, az alvilági király számos nevének egyike.¹⁵ Amit egyikük megfogott, annak a másik zsákmányává kellett válnia. Így Danaé Polydektés foglya lett, gyermekével harmadszor került mint-egy az Alvilágba. A király rabnőjeként ezentúl az ő házában lakott.¹⁶ Azt is beszélték,¹⁷ hogy Polydektés feleségül vette, s közben Perseus Athéné templomában nevelkedett: pártfogásába

---

vette az istennő, akinek a születésénél hasonló dolog történt, mint Perseus fogantatásánál: aranyeső hullt az égből.¹⁸

Amikor a hős már felnőtt és megszabadíthatta az anyját, Polydektés *eranost*, vendégséget rendezett, melyre mindegyik meghívottnak valamilyen ajándékot kellett vinnie. A hagyomány szerint így gyűjtött a király jegyajándékot Oinomaos leánya, Hippodameia számára.¹⁹ Nyilván előadta, hogy a szép menyasszony kezére pályázik, akiről akkor az egész világ beszélt: csakhamar bővebben is lesz róla szó. Polydektés *eranosára* mindegyik résztvevőnek egy paripát kellett adnia. Perseusnak, a rabszolganó fiának, nyilván nem volt erre módja. Ha Danaé még mindig Diktys kunyhójában élt, ahogy más elbeszélők tudni vélték,²⁰ akkor a hős a szegény halásznál, mostoha körülmények közt nevelkedett, s mi más szándéka lehetett a királynak, mint mélyen megalázni Perseust? Alighanem föltételezte, hogy a hős ifjú nem tudja a halászkunyhóban a kívánt ajándékot előteremteni, ezért megszegyenülten elhagyja a szigetet, s kiszolgáltatja neki addig féltve óvott anyját. Tudnivaló, hogy a halászok nem tartanak lovat, honnan keríthetett volna Perseus egyet? Ezért dacosan odavágta a királynak: „Elhozom neked a Gorgó fejét!” Polydektés így válaszolt: „Hozd el!” Medusa Gorgónak egy nagyon régi ábrázoláson lóteste van. A legrégebb elbeszélések szerint kanca volt, Poseidón mátkája egyik mén-nászakor.²¹ Így hát Perseus a kívánt ajándékot ajánlotta föl: egy paripát, de sokkal ritkább, nehezen befogható, látszatra elérhetetlen állatot. A kancának, amit följánlott, gorgóarca volt; s aki a gorgófőt megpillantotta, nyomban holtta dermedt. Erre gondolhatott Polydektés is, amikor a hős ajánlatát elfogadta.

Perseus tüstént megbánta, amit ígért. Visszavonult a sziget legszélső csücskébe, és fennszóval kesergett. Minden oka megvolt a panaszra. Ha Danaé még nem volt a király rabnője, most ez a sors várhatott rá, ha fia nem váltja be ígérését. Rajta múlt, hogy megtudja-e szabadítani anyját a „sokakatbefogadó” hatalmából. Ekkor Hermés jelent meg a hős előtt.²² Vagy Athéné sietett elsőnek segítségére? A régi művészek ábrázolásain ő előbb vette pártfogásába, mint Hermés. De kitől kaphatta kölcsön a szárnyas sarut - legalábbis *egy* párból, ahogy Artemidórosnál, az álomfejtőnél olvassuk!²³ -, hogy elhagyhassa a szigetet és a Gorgók közelébe juthasson, ha nem [216] Herméstől? Alighanem így történt Aiskhylosnál,²⁴ *Phorkys lányai* című tragédiájában. A színműíró lerövidítette Perseus útját a háromszor három istennő földjén át, s az első hármat, a forrásnimfákat, alighanem mellőzte.

Pedig nyilván ezek, a naiasok segítettek legelőbb a hősnek kétségbeesett helyzetében. Seriphos szigetének egyik barlangjában laktak; másutt is a görög hegyek cseppkőbarlangjaiban tanyáztak. S az ő birtokukban voltak az eszközök, melyek nélkül Perseus nem hajthatta végre feladatát. Később vissza is tudta adni nekik a három hallatlanul becses tárgyat. Akár ők keresték fel most a hőst, akár Perseus látogatta meg őket Athéné kíséretében: mindenképp ők voltak a megmentői. Látni egy régi vázakepen, hogyan fogadták a nimfák a hősz: egyikük a szárnyas sarukat nyújtotta át neki, másikuk a láthatatlanná tevő süveget, harmadikuk a tarisznyát, a *kibisist*, amibe a gorgófőt rejthette.

Perseus így felszerelve továsietett, mint egy gyors gyalogos a levegőn át²⁵

- a tengeren és az Ókeanoson át, akár a Nap. Egyik hagyomány szerint²⁶ magának a Napnak is Perseus volt a neve. A Gorgók az Ókeanoson túl laktak, a Hesperisek kertjeinél, ahol az Éj birodalma kezdődik.²⁷ Három ősz hajú istennő, vagy talán csak kettő: Phorkys tengeri öreg lányai, a Graiak örködtek előttük.²⁸ Sem a Nap, sem a Hold nem süttött rájuk soha.²⁹ Úttalan erdő-és sziklarengeteg kezdődött ott.³⁰ Azért hívták Kisthénének, „a kövirózsák földjének” is, és keletről is ugyanúgy el lehetett érni:³¹ a sötétség országa volt ez, melyben a fényes

---

égitettek alámerülnek s ahonnan újra felbukkannak - egyformán határos Kelettel és Nyugattal. Föltételezhető, hogy még Pallas Athéné sem ismerte az utat, mely ezen a tájon át a Gorgókhoz vezetett. Mert a fiatalabb istenségek nem tudtak mindenről, amiről az idősebbek, például a Moirák és a Graiák. Perseusnak előbb az ősz istennőket kellett megkörményékeznie, ha meg akarta találni az utat a Gorgókhoz.

A Graiák fölváltva őrködtek,³² mert csak egy közös szemük volt (és egy közös foguk, mint tudjuk). Vajon megpillanthatták volna ezzel a szemmel a közeledőt a sötétségben, ha nem lett volna rajta a láthatatlanná tevő süveg, a "Hádés-sapka?" Perseus mindenesetre odaért, s a közelben várta a Phorkys-leányok őrségváltását, a barlang bejárata előtt, mely talán azonos volt azzal a barlanggal, melyben a Gorgók rejtőztek.³³ A váltáskor az egyik Graia átnyújtotta egyetlen szemüket a másiknak, s ekkor egyikük se látott. Erre a pillanatra várt Perseus: kitépte mindkettejük kezéből a szemet. Megmondta, hogy nem adja vissza, míg meg nem mutatják neki az utat a Gorgókhoz. A testvérek szorult helyzetükben kénytelenek voltak megtenni, amit kívánt. Mikor adta vissza azután a hős a szemet? Amikor megtudta, hogy a barlang bejáratán át jut el a Gorgókhoz? Vagy csak később, menekülése közben dobta oda a Graiáknak a szemet? Vagy bedobta, ahogy egyesek mesélték,³⁴ futtában a Tritónis-tóba? Mekkora jajveszékelésben törhettek ki az ősrög istennők! De már csak a történet után: Aiskhylos *Phorkys lányai* című [217] drámája bizonyonnyal tele lehetett panaszukkal.

Egyetlenegy sor maradt ránk a darabból: ³⁵ „A barlangba mint vadkan hatolt be...” Ebben a barlangban aludt a három Gorgó. Csak egyikük volt halandó, Medusa,³⁶ „az uralkodónő”, mert így is fordíthatjuk a nevét. Perseus kezét vagy szerencséje vezette, vagy Athéné. A hősnek ki kellett tapogatnia Medusa nyakát, elfordítva fejét,³⁷ hogy a maszkszerű ábrázatot meg ne pillantsa. Azt is mesélték,³⁸ hogy az istennő a Gorgó fejét egy ragyogó pajzs tükrében mutatta meg neki: a pajzsot ő adta, vagy saját kezűleg tartotta elébe.³⁹ Perseus egy görbe karddal, ún. *harpéval* volt fölszerelve, ez is isteni ajándék volt. Ezzel az ősi titánfegyverrel vágta le Medusa fejét.

A Gorgó teherben volt Poseidóntól, a hős Khrysaórt és Pégasost, a paripát hordozta méhében. Mindkettő előugrott a nyakából, amikor Perseus lefejezte. A gorgófőt a hős a *kibisis*be rejtette.⁴⁰ S máris menekülnie kellett, mert Medusa két halhatatlan testvére fölébredt s üldözőbe vette. A levegő lett a Perseus és a Gorgók közti harc színhelye. Régi vázaképeken látni, hogyan repül két Gorgó a hős nyomában, s az egyikén még azt is, hogy Perseus fölszáll a Pégasos hátára, mint első Pégasos-lovas, még Bellerophón előtt.⁴¹ Nem lehetett utolérni. A szárnyas saru volt a lábán, kardja a válláról függött - így lehetett látni, Hésiodos művének egyik folytatója szerint, Héraklés pajzsán⁴² -, s úgy repült, mint a gondolat. Hátát a Medusa iszonyú feje fedte. A *kibisist* vállán átvetve viselte. Homlokára húzta a Hádés-sapkát. Éji sötétség terült el a hős körül.

Perseus csakhamar maga mögött hagyta azt a vidéket, ahol a Gorgók tanyáztak, s mely határos volt mindazoknak a népeknek az országaival, melyek állítólag ugyancsak a közönséges halandók országain túl laktak. Északon a hyperboreosoknál lakomázott.⁴³ Délen az aithiopsok földje fölött repült át, s egy sziklás parton - egyesek szerint⁴⁴ Palesztinában lehetett, Jaffa mellett - megpillantott egy szép szüzet. Kitétték oda, s a sziklához kötözték. Ez a megpillantás csúcspont, nem csupán Perseus történetében, hanem a görög dráma-költészet történetében is. Euripidés *Andromedájában* vitte színre a jelenetet. Ezzel ki is mondtuk a szűz nevét. A darabban még az isten is, akinek a tiszteletére az előadást tartották, maga Dionysos is annyira beleszeretett, hogy nem bírta megválni tőle - ahogy a komédiaíró, Aristophanés, tréfásan megállapítja.⁴⁵ A tragédia a hős nagy monológjával kezdődik; Perseus azt hitte,

---

egy szűz képmását pillantotta meg a levegőből, művészkéz alkotását, nem pedig élő leányt.⁴⁶ A monológ csakhamar a hérósz és a hērőina mélységesen megindító párbeszédébe csap át, Andromeda szavaiba:⁴⁷

*Vigyél, idegen, magaddal, óhajod szerint,
hogyan rabnőd, hitvesed vagy szolgálód legyek...[218]*

Az aithiopsok földjén⁴⁸ Képheus uralkodott. Felesége, a büszke Kassiopeia, felergette a tenger isteneit. Szépségversenyre hívta ki a Néreiseket, s azzal dicsekedett, hogy ő aratott diadalt. Büntetésből Poseidón árvizet küldött országára, s ráadásul még egy szörnyeteget is; Képheusnak a lányát, Andromédát kellett számára eleségül kitennie. Így tanácsolta egy jóshely, s szót fogadtak neki. Perseus leszállt, és megölte a szörnyet. Látni egy régi vázaképen, hogyan küzd a tengerből felmerülő vadkanfejű szörny ellen: mindkét kezével köveket dobál rá. A köveket Andromeda nyújtja át neki. A hős kioldozta a lányt béklyóiból. Elragadta szüleitől is, akik nem szívesen engedték el, s komor vőlegényétől, Phineustól: ennek nevével majd az Argonauták történetében találkozunk. Ez a Phineus állítólag Képheus testvére volt, s unokahúgát akarta feleségül venni. Perseus ismét egy olyan ellenséggel állt szemben, aki alakjára nézve, ahogy az Argonautákról szóló elbeszélések leírják, hasonlított a Graiakhoz. Most a gorgófió segített. A hérósz elővette a *kibisisből*⁴⁹ Phineus és emberei kővé változtak. Perseus a levegőn át Seriphosra vitte Andromédát. Végül azonban mind a négyen, akik ebben az aithiops történetben összetartoznak: Kassiopeia és Képheus, Andromeda és Perseus, felkerültek csillagképként az égre.⁵⁰ Athéné megígérte nekik a tragédia végén. De a költő bizonytalannal nem adott volna ilyen jóslatot az istennő szájába, ha nem hitték volna már előbb, hogy látják az égen a tovasiető Perseust.

Miután Perseus levágta a Medusa fejét, és a *kibisisbe* rejtette, s miután Andromédát is megszabadította és megszerezte magának, visszatért Seriphosra. Ismét alighanem Euripidés egyik tragédiájából, a *Diktysből* derült ki, hogy a hérósz az anyját és oltalmazóját, a halászt, oltalomkeresőként találta az oltárnál.⁵¹ Polydektés erőszakossága elől voltak kénytelenek oda menekülni. De visszatért az ifjú hérósz, hamarabb, mint bárki hitte volna. Még véget sem ért az *eranos*, melyre Perseus paripa helyett a gorgófiót ígérte.⁵² A résztvevők, akik mind csak közönséges lovakat tudtak magukkal hozni, még együtt voltak, amikor Perseus megjelent ajándékával, a légen át repülve szárnyas sarujával, s a vállán lógó tarisznyában hozta magával a Medusa fejét. Senki sem akarta elhinni, hogy a hérósz beváltotta ígétét. A legkevésbé a király, Polydektés. Összehívatta a népet,⁵³ nyilván azért, hogy rábizonyítsa Perseusra a csalást. Úgy tűnik, nem kedvelték Seriphosban az ifjút. Perseus a seriphosiak gyűlése elé lépett, kivette a gorgófiót a *kibisisből*, s bizonyítékul fölmutatta a népgyűlésnek. Ettől fogva Seriphos az archipela-gos legsziklásabb sziklaszigetei közé tartozott: valamennyien kővé váltak. A gorgófiót a hérósz Athéné istennőnek ajánlotta föl. Athéné azóta a mellén viseli. A *kibisist*, a szárnyas sarukat és a Hádés-sapkát visszaadta Perseus a nimfáknak. Diktys lett Seriphos királya. Perseus pedig elhagyta a szigetet, és Danaéval és Andromédával hazaindult, Argosba.

Ott már nem Akrisios uralkodott.⁵⁴ Félt, hogy unokája megöli, s ezért hazai [219] árából Thesszáliába, egy másik, ugyancsak Larissa nevű erődítménybe költözött át. Perseus utánament, fölkereste, és ki akart békülni nagyapjával. Erről szólt Sophoklés *A larissaiak* című tragédiája. Megünnepelték a kibékülést, és Akrisios már kész volt visszatérni Argosba.⁵⁵ A békeünnepségen a larissai ifjak diszkoszvetéssel szórakoztak. Perseus nem tudta megállani: kezébe vette a naphoz hasonló korongot, ahogy Apollón tette hasonló tragikus kimenetellel, s elröpítette. A diszkosz a levegőn átrepülve eltalálta Akrisiosot. Csak a lábán találta el, de

---

sebesülése halálos volt. A nagyapát unokája ölte meg. A hērósz körüli fényesség halálos sötétséggé vált. Sötétség következik az égi Nap sugarai után is, hát még egy isteni gyermek cselekedetei után a Földön, aki ráadásul igazi Napgyermek volt!

Tiryns óriás kövekből épült várában akkor Proitos egyetlen fia, Megapenthés uralkodott. Az egyik elbeszélés szerint ő bosszulta meg nagybátyja, Akrisios halálát, s megölte Perseust hazatérése után.⁵⁶ Ez a történet nem maradt ránk, Megapenthésről csak a neve árulja el, hogy „nagyfájdalmú” férfiú volt, talán ő is, mint három lánytestvére, Dionysos ellen harcolt, s végül, mint Pentheust, a thébai „fájdalmak férfiát”, megbüntette az isten. Azt is mondták,⁵⁷ hogy elcserélte országát Perseuséval, mert a hērósz szégyellte magát nagyapja megölése miatt, s nem akart többé Argosba visszatérni. Így ettől fogva Megapenthés uralkodott helyette az argosi Larissában, Perseus pedig Tirynsben. Innen erősítette meg Midea és Mykénai sziklavárát. A mykénéiek később alapító hērószukként tisztelték, s megfélemlítettek Mykéné hēróináról, Inakhos egyik lányáról,⁵⁸ aki egykor ugyanolyan híres volt, mint Tyró vagy Alkméné,⁵⁹ s ő adta a környék leghatalmasabb várának és városának a nevét. De nem maradtak fenn jelentősebb történetek arról, hogyan alapította Perseus Mykénait. Az egyik elbeszélés szerint⁶⁰ egyszer kardhüvelyéért nyúlt, s látta, hogy a hegye, amit *mykésnek* hívnak, elveszett. Azon a helyen alapította Mykénait. Mások a híres kútra emlékeztek, a vár cyklópsfalai alatt, s azt állították: Perseust szomjúság gyötörte, s ezért egy gomba után nyúlt, amit ugyancsak *mykésnek* hívtak. Így keletkezett a forrás, aminél a hērósz felfrissült, s örömeiben alapította az erős várost.⁶¹ Alighanem azután vezette be a vizet kintről a falak alá, a Perseia nevű mély kútba.

Egy nagy, csupa királyból álló család alapítójának is tartották. Andromeda állítólag már előbb szült neki egy Persés nevű fiút, a perzsa királyok ősatyját. Azok később, valahányszor igényt tartottak a hellének földjére, mindig arra hivatkoztak, hogy Perseus az ősatyjuk.⁶² Mykénaiban több fia és egy lánya született: a fiúk közül Alkaios és Élektryón Héraklés két nagyapja volt, a lánya, Gorgophoné, a spártai Dioskurosok nagyanyja. Ám Perseus mégsem tett szert akkora hírnévre, mint dédunokája, Héraklés, mert - a hagyomány szerint⁶³ - Dionysos üldözői közé tartozott, és erőszakos cselekedetre ragadtatta magát ellene. Vajon az elbeszélésekben ő foglalta el Megapenthés [220] helyét, s így lett Dionysos ellensége, vagy inkább Megapenthés foglalta el az ő helyét?

Azt mesélték Argosban, oda érkezett Dionysos Krétáról Ariadnéval, a tengeren át, tengeri asszonyok kíséretében. Perseus harcba szállt vele, és a kíséretéből sok asszonyt megölt. Mutogatták Argosban Khoreia, egy „kartánc” nevű mainas síremlékét,⁶⁴ és a Haliai,⁶⁵ a „tengeri asszonyok” sírját, akik az istennel odaértek. Vázaképeken látni, hogyan harcol Perseus a dionysosi menettel: a gorgófiót tartja a rajongók elé. Azt is beszélték,⁶⁶ Ariadnét kővé változtatta, mielőtt fölkerült koronájával együtt az égre. Eszerint az elbeszélés szerint a két hērósz, Dionysos és Perseus, Zeus két fia, végül is békét kötött.⁶⁷ Argosban temploma és szent körzete volt a krétai Dionysosnak, s állítólag itt volt Ariadné eltemetve.⁶⁸ Egy régi elbeszélés még azt is tudni véli,⁶⁹ hogy Perseus megölte Dionysost és a lernai források vizébe dobta, mely az Alvilág kapuja volt. Ennek mélyéből jelent meg az isten újra, trombitaszóval hívták elő.⁷⁰ De nem lépett-e maga az Isten Lernában az Alvilágba vezető útra, hogy megszabadítsa Semelét?⁷¹ Az üldöző és az üldözött legalább ebben az egy cselekedetükben - anyjuk megszabadításában - hasonlítottak egymáshoz. Perseusnak hērósz-sírt állítottak a mykénéiek a város előtt, az Argosba vezető út mentén,⁷² s ott részesült a hērószoknak járó tiszteletben.[221]

V. Tantalos

Az emberiségről szóló történetek kezdetén többször is felbukkant Niobé neve:¹ Argosban Phoróneus ős-emberrel, Boiótiában Alalkomeneusszal, Pallas Athéné nevelőjével kapcsolatban. Thébaiban Amphión feleségének tartották. Ott azt beszéltek, a felfuvalkodott és borzalmasan bűnhődő asszony Tantalosnak, egy kisázsiai ország, Lydia királyának volt a leánya. Története átvezet bennünket Kisázsiába.

Tantalos is a kezdet kezdetén állt, éppúgy, mint Alalkomeneus, vagy Phoróneus, s bizonyos mértékig a thébai Dioskurosok is. Az ő fia volt Broteas, aki - nevéből ítélve a halandók, a *brotoi* egyik őse - elsőnek formálta meg az istenanya sziklaképmását.² És az ő fia volt Pelops is, akiről Görögország nagy részét Peloponnésosnak, „Pelops szigetének” hívták. Pelops két fia, Atreus és Thyestés, alapította a második mykénéi dinasztiát, s ez az uralkodócsalád még híresebb lett, mint az első, Perseus családja. Így egy fontos szál indul ki Lydiából, Tantalos kisázsiai országából: a Sipylos-hegységből, melynek ormai Smyrna felett magaslanak, s ahol később a kővé vált Niobét mutogatták. Egy tó itt Tantalos nevét viselte.³ Egy másiktól azt mesélték,⁴ ebbe merült el Tantalos városa. A Sipyloson állott sokak által megcsodált sírja,⁵ bár nem ez volt az egyeden hely, ahol hērószkultuszban részesült. Az argosiak is azt hitték, náluk nyugosznak Tantalos földi maradványai,⁶ és a lesbosi Polion városka⁷ hēróont épített számára. A Sipylos-hegységben alapította fiával, Pelopsszal a hagyomány szerint a vidék, vagy akár az egész világ első városát.⁸

Zeus egyik fiának tartották,⁹ de apjaként említették a lydiai Tmólos hegyet is.¹⁰ Anyja Plutó volt, „a gazdag”, Kronos egyik leánya,¹¹ aki mint berekynthosi nimfa¹² bizonyos lány volt a berekynthosi Nagy Anyának is, ha ugyan nem őt magát, mint a gazdagság adományozóját jelölte ez a név. Lydia ősidőktől kezdve híres volt az aranyáról: aranyat rejtettek magukban a hegyek, elsősorban a Tmólos, aranyat hordoztak homokjukban a folyók. Egy név sem illet annyira e vidék legnagyobb istennőjére, mint Plutó. Tantalos feleségét különféleképpen nevezték, többek közt Diónénak. Eszerint a Pleiasok egyike, Atlas leánya volt, s a neve azonos Zeus egyik nagy feleségének nevével.¹³ Rajta keresztül hozták kapcsolatba a genealógusok Atlast, a titánok közül való ősi istent, Lydia királyával.

Tantalos birodalma nem csupán ezt az egy országot foglalta magában: Phrygiára, az Ida-hegységre és Trója síkságára is kiterjedt.¹⁴ Az ő nevét viselte egy hegy Lesbos szigetén is, ahol később hēróont emeltek neki.¹⁵ Neve görög volt, jelentése a vakmerő:¹⁶ ő volt az, aki a legnagyobb vakmerőségre vetemedett. Plutó fiának gazdagsága közmondásossá lett,¹⁷ s a költők szívesen játszottak nevének és a legnagyobb súlyú pénzegységnek, a *talanton*nak [222] egybehangzásával, összekapcsolva „Tantalos talentumait”.¹⁸ Ő is, akár a szentségtörő Ixióon,¹⁹ az istenek asztalánál ült,²⁰ s noha az emberek közé számították,²¹ nem volt halandó: erre mutat büntetésének örökkévalósága. Föl-járt az égbe²² az istenek lakomájára, s maga is meghívta az isteneket Sipylosba, kedves városába.²³ De olyan ételt tálalt az istenek elé, hogy a költők el sem akarták hinni,²⁴ s nem is beszéltek róla szívesen: legalábbis a görög költők nem. A későbbi rómaiak inkább lelték benne kedvüket.²⁵ Mégis el kell mesélnünk, mert ez volt Tantalos vakmerő tette, s bizonyos mértékig azokra az istentörténetekre vezethető vissza, melyekben²⁶ eredetileg a gyermek Dionysosszal történt meg az, ami az őt helyettesítő áldozati alakkal, a gödölyével vagy kisborjával is: földarabolták és megfőzték.

Ilyen áldozati lakomára hívta meg Tantalos az isteneket. Olyasmit tálalt eléjük, amivel sokkal nagyobb bűnt követett el, mint Prométheus, amikor csalással alapította meg a

---

görögök nagy áldozati rítusát. Tantalos vétkezett, mert nem valamilyen helyettesítő állatot, hanem a legjobbat, amit adni tudott :²⁷ saját fiát készítette el étkül az isteneknek, s ezzel az áldozati lakomával várta őket. Levágta a kicsiny Pelopsot,²⁸ szétdarabolta, s húsát megfőzette egy üstben,²⁹ hogy kipróbálja, ahogy a későbbiek hitték,³⁰ vendégei mindentudását. Az istenek tudtak a dolgról, tartózkodtak az evéstől. A régi elbeszélők épp eléggé szörnyűnek tartották, ha valaki ilyen áldozatot komolyan, s nemcsak mintegy játékból, egy állat felajánlásával szán az égieknek. Rhea, a nagy istennő, aki annak idején a gyermek Dionysos tagjait is összeszedte,³¹ ismét összerakta darabjait, s feltámasztotta az üstből a fiút;³² persze Hermés is visszahívhatta az életbe,³³ vagy Klóthó,³⁴ a Moira, aki még nem határozta el a halálát.

Olyan volt ez, mint egy újraszületés. Tiszta maradt az üst, nem szennyezte be a rémtett, s a fiú, amikor kikelt belőle, szebb volt, mint azelőtt :³⁵ úgy csillogott a válla, mint az elefántcsont.³⁶ Azt mesélték, egyik isten mégis megkóstolta a húsát, azon a helyen, ahol most fénylett. A legtöbb forrás szerint Démétér volt az, mert szinte nem volt eszméleténél leánya elvesztése miatt.³⁷ Ez egyúttal arra is utalt, hogy Démétérnek, földistennői minőségében, igénye lehetett a fiú testére. Ezért volt Pelopsnak ezentúl az egyik válla elefántcsontból, amit az istenek illesztettek oda, a megevett válla helyett, s ezért tüntették ki utódait is jellegzetes anyajeggyel: vagy különösen fehér volt az egyik válluk,³⁸ vagy egy csillag volt rajta.³⁹ Poseidón azonnál beleszeretett Pelopsba, s elrabolta a szép fiút. Kocsijába emelte, s arany fogatán fölvitte Zeus palotájába. Ez állítólag előbb történt, mint Ganymédés elrablása.⁴⁰ Csak rossz nyelvek állíthatták, hogy megették a gyermeket, mert anyja nem kapta vissza.⁴¹ De később visszaküldték az istenek az ifjút a rövid életű emberek közé,⁴² hogy a bűnös Tantalos után dicsőséges uralkodó legyen a földön.

Mert különféle bűnöket fogtak rá Tantalosra: bűnöket, de ezekkel az állítólagos bűnökkel, meglehet, csupán leplezni akarták a vakmerő tettet, egy [223] szent cselekmény túlonúl pontos végrehajtását: a szörnyű cselekedetet, mely később megismétlődött Pelops utódainál. Tantalos következő bűneiről meséltek még: mint az istenek vendége, nem vigyázott a nyelvére,⁴³ s elárulta a halandóknak, amiről hallgatnia kellett volna:⁴⁴ a halhatatlanok titkait.⁴⁵ Továbbá barátait is részeltette a nektár és az ambroszia, az istenek italának és ételének élvezetében,⁴⁶ s ez is lopás volt, a Prométheuséhoz hasonló.

Mások vétkeibe is belekeverték Tantalost. A krétai történetekben⁴⁷ szó esett Zeus arany kutyájáról. Pandareos, Meropsnak, az emberiség egyik ősatyjának⁴⁸ a fia, ellopta a csodaállatot, Sipylosba vitte és Tantalos oltalmára bízta.⁴⁹ De az orgazda rászedte a tolvajt. Amikor az visszakövetelte az arany-kutyát, Tantalos azt hazudta, sohase volt nála, s meg is esküdött rá hamis esküvéssel. Zeus megbüntette mindkettejüket: Pandareost kővé változtatta, Tantalost földre sújtotta, és fejére borította a Sipylost. Mások szerint nem Zeus, hanem Tantalos volt Ganymédés elrablója,⁵⁰ vagy legalábbis bizonyos szerepet játszott a fiú eltűnésénél.⁵¹ De nem ezért kellett bűnhődnie. Egy régi költemény csupán azt a bűnt tulajdonította neki,⁵² hogy mikor Zeus megígérte, mint kedves vendégének, hogy bármely kívánságát teljesíti, ó olyan életet kért, amelyet az istenek élnek. Az Olymposi felháborodott, s bár teljesítette kívánságát, egy követ függesztett Tantalos feje fölé: ezért semmit sem élvezhetett mindabból, ami rendelkezésére állott.

Büntetésének színhelye eredetileg bizonytalán az egész világmindenség volt. Nemcsak azért, mert ugyanazt mesélték róla, amit Prométheusról: hogy a kezénél odakötözve kellett egy szikláról lecsüngenie,⁵³ vagy mint Atlasnak, az eget kellett tartania!⁵⁴ Világosan kimondja a hagyomány, hogy ég és föld közt lebegett.⁵⁵ Másutt a „légi vándor” jelzőt kapta.⁵⁶ Ebben a

---

helyzetében - Euripidés szerint⁵⁷ - úgy izzott a feje fölött a Nap, mint egy tüzes kő. A világűrben játszódtak le más ősrégi büntetések is, melyeket csak későbbi elbeszélések helyeztek át az Alvilágba: például Ixión⁵⁸ büntetése vagy Tityosé,⁵⁹ hogy ne említsük ismét Prométheust, az egyetlen, aki megváltatott szenvedéseitől. Tantalos az örök vezeklők közé tartozott.

Sorsát kiszínezték az Alvilágot ábrázoló költők és művészek. Egy tóban áll, olvassuk Homérosunknál.⁶⁰ Álláig ér a víz. Szomjúság gyötri, de nem ihat. Valahányszor lehajlik, hogy igyék, eltűnik a víz, mintha fölszívódott volna, s az aggastyán lábánál előtűnik a fekete föld. Magas fák lógatják a feje fölé gyümölcsüket. De valahányszor szakítani akar belőlük, egy szélroham földobja a gallyakat a fellegekig. Polygnótos, a festő, egy feje fölé nyúló, fenyegető sziklával is megtoldotta mindezt.⁸¹ Egy tarentumi váza alvilág-ábrázolásán látni, hogyan menekül a király hosszú köntösében a kő elől: a Túlvakmerő és Túlsokat-kívánó árnyképe minden időkre. [224]

VI. Pelops és Hippodameia

Szárazföldünknek, az európai és a görög szárazföldnek azt a részét, mely Tantalos fia, Pelops nevét viseli, egyetlenegy földszoros köti össze Görögország többi részével: az Isthmos. Korinthosból kiindulva úgy lehetett a Peloponnésost körülhajózni, hogy ugyanabba a városba, csupán egy másik kikötőbe érkezett meg az ember; ezért mindig is úgy tűnt, mintha egy nagy sziget, önálló földdarab volna. De olyan sok hegyvonulat szeli át, és olyan sok törzs osztozott rajta az ókorban, hogy azt kell mondanunk: nem közönséges hős és uralkodó lehetett, akinek a neve ilyen heterogén területet egységbe foglalt! Dicsősége fennmaradt, de nem maradt fenn olyan nép emléke, melyet róla neveztek volna el. A kormánypálcát, amit Héphaistos mester művészi munkával készített Zeus számára, s amit később Atreus, Thyestés és Agamemnón, Mykénai második dinasztiajának királyai, Argos és számos sziget fölötti uralmuk jelvényeként viseltek, az Olymposi Pelopsnak küldte el Hermésszel.¹ Őt tartották e nagy birodalom első uralkodójának. Sőt, azt is beszélték róla,² hogy Hermés volt az apja, anyja pedig Kalyké, „a bimbó”, az élisi táj egyik nimfája.

De milyen alapító cselekedetet tulajdonítottak neki, ami Kadmoséhoz: a sárkányöléshez, Amphiónéhoz: a lantjátékhoz, vagy akár Tiryns és Mykénai falainak megépítéséhez lett volna mérhető? Sehol nem mutogattak falakat, melyeket ő épített volna. Ehelyett egy olyan alapításról meséltek, amely négyévenként több görög törzset egyesített egy közös, ünnepi együttlétben, mint ahány Peloponnésoson lakott. Ennek az alapításnak a története Oinomaossal, Pisa királyával kezdődik, aki a félsziget nyugati partján, az Alpheios folyó alsó folyásánál elterülő termékeny vidéken uralkodott. Nevéről ítélve „borkirály” - azt kellene hinnünk, szelíd király volt. Aitólia hasonló nevű királyának, Oineusnak a fiútestvérét hívták Agriosnak, „a vadnak” (egyenlőtlen testvérpár volt), Oinomaos viszont magában hordozta a vadságot. Az az Oineus vagy Oinopiön is, akiről az istentörténetekben volt szó,³ inkább kegyetlen volt Óriónhoz, mint szelíd. Oinomaost Arés⁴ hadisten fiának tartották. Az ő idejében még hó is bőven hullott a dombra, amit Olympia látogatói Kronos-dombként ismernek. Héraklés nevezte el így, Oinomaos uralkodása alatt még névtelen volt.⁵

Azt mesélték,⁶ Oinomaos királynak, Arés fiának volt egy Hippodameia, „lószelídítő” nevű leánya, akit senki sem kaphatott meg feleségül. Az apa és lánya közti, emberi viszonyok közt természetellenes kapcsolatnak két indokolása volt. Az egyik szerint maga Oinomaos szerette Hippodameiát. A másik szerint egy jóslat előre megmondta, hogy veje kezétől fog meghalni.

Akár teljesületlen maradt Oinomaos vágya, akár, mint mások beszélték,⁷ lányával már nászra lépett: megölte a kérőket. A fegyvereket és lovakat Aréstól kapta: [225] két kancát, az egyiknek Psylla, „a bolha” volt a neve, a másiknak Harpinna, „a megragadó”, akárcsak Oinomaos anyjának;⁸ mindketten gyorsak voltak, mint a Harpyiák,⁹ szélnél is sebesebbek.¹⁰ Oinomaos úgy tett, mintha annak akarná adni leányát, aki őt kocsiversenyben legyőzi.¹¹ A kocsiverseny célpontja az isthmosi Poseidón-oltár volt,¹² pályája az egész ország, melynek uralmára éppúgy áhítoztak a kérők, mint Hippodameia kezére. Mintegy menyasszonyrablás volt ez is, akár Persephonée, csak fordított értelemben. Mert Hippodameiát meg kellett szabadítani Hádészhez hasonló apjától és férjétől. A kérő kocsiján vitte magával a lányt, s Oinomaos követte a menekülő párt. Ha nem éri utol a kérőt, az megkapja a lányt feleségül, ha utoléri, az üldöző apa megöli a vőlegényt. Oinomaos már sok kérőt megölt így. Mindnek levágta a fejét, s kitzúzte a palotájára. Már tizenkettő volt a megöltök száma. A nem kevésbé jelentőségteljes tizenhárom számot - tizenkét hónap van egy évben, a szökőhónappal tizenhárom - ugyancsak említették,¹³ s úgy tűnik, ezzel Oinamos ideje lejárt. Egyes elbeszélők nem álltak meg ezen a határon, hanem még több szerencsétlent soroltak fel, név szerint.¹⁴ A határvonalat Tantalos fia húzta meg, a „sötétarcú” herceg, ahogy a nevét értelmezni lehetett. Alig került vissza Pelops az istenektől, alig pelyhedzett állán a sötét legénytoll,¹⁵ már feleségül kívánta Hippodameiát. Sötétben ment ki, így szól a hagyomány,¹⁶ a szürke tenger partjára, s isteni szeretőjét hívta. Poseidón azonnal megjelent, s meghallgatta Pelops imáját: „Ha a szerelem ajándékaiért köszönet jár, fékezd meg Oinomaos érclándzsáját, röptés engem a leggyorsabb fogaton Élisbe, és add nekem ott az uralmat. Mert már tizenhárom kérőt ölt meg, s így egyre későbbre halasztja a lánya menyegzőjét. A nagy veszedelemmel nem holmi gyáva ember néz szembe! Ha már halálra vagyunk szánva, miért tengessük életünket a sötétben kuporogva, ahelyett, hogy mindenből, ami szép, kivennők a részünket? A versenyt végigküzdeni az én dolgom, de te add meg nekem a kedves sikert!”

Az isten egy arany kocsit ajándékozott neki, szárnyas paripákkal. Ezen repült keleti hazájából, a Sipylosról a tenger fölött¹⁷ majdani nyugati országába. Szavai olyan hősré vallottak, aki megérdemli a győzelmet. S övé is lett, mert, mint mondtuk, Oinomaos ideje már lejárt. Hippodameia maga is kész volt egy igazi nászmenetre, s egy segítőtárs is állott mellette. A vázafestmények ifjúnak mutatják a nász elősegítőjét, aki nevéből ítéelve épp erre rendeltetett. Myrtilosnak hívják, a *myrtostól*, a mirtusról, a bokorról, mely kedves Aphroditének, viszont gyűlöletes a szűzies istennők előtt. Pelops mirtusfából való szobrot ígért a szerelemistennőnek - így mesélték kisázsiai szülőföldjén¹⁸ -, ha megülheti nászát Hippodameiával. S most Myrtilos, Hermés egyik fia,¹⁹ aki kocsisként szolgált Oinomaosnál, segítette elő a vőlegény győzelmét.

A történet méltó Hermés fiához, de olyan toldalékokkal maradt ránk, amelyek inkább egy közönséges hűtlen szolgálóhoz illenek. Úgy mesélték, hogy Pelops Myrtilosnak, aki szerelmes volt Hippodameiába, odaígérte a segítség [226] fejében a nászéjszakát.²⁰ Mások szerint az ígéretet a menyasszony maga tette,²¹ mert Hippodameia az első pillanatban beleszeretett Pelopsba, s mindenáron biztosítani akarta győzelmét. Állítólag az ország felét is odaígérték Myrtilosnak.²² De sokkal valószínűbb, hogy Myrtilos a nász daimónja volt, s valamilyen különleges módon járt neki az első éjszaka. S meg kellett halnia (hasonmása, Hymenaios²³ sem élte túl a nászát): Pelops az ifjú pár diadalmas kocsiútja során állítólag lelökte a fogatról.²⁴

De ezzel már túlságosan előreszaladtunk. Sophoklés *Oinomaos* című tragédiájának ránk maradt töredéke őrzi Hippodameia szavait, melyek Pelops vonzó báját, a személyéből

---

sugárzó varázst, pillantásának perzselő villámát ecsetelik.²⁵ Euripidés úgy mutatja be *Oinomaos*ban a hős megérkezését, hogy Pelops, amikor megpillantotta a levágott fejeket a királyi palota kapuja fölött, megbánta szándékát.²⁶ Ettől a pillanattól kezdve a vázafestők a legjobb elbeszélőink, akik itt veszik fel a fonalat, s képekben adják elő a történet további menetét.

Oinomaos, mint mindig is szokása volt, szerződést kötött az új kérővel: itáláldozatot mutattak be együtt Zeus Herkeios oltáránál, a palota udvarán. Az ünnepélyes aktusra két megölt kérő, Pelargos és Periphas feje nézett le. Szerződést kellett kötni Hippodameiával is: csak akkor lesz a vőlegényé, ha kocsijukat nem érik utol. Ezután mindketten fölszálltak a kocsira. Oinomaos még hátramaradt, hogy kosáldozatot mutasson be. Az áldozati időt szokta előnyként biztosítani a kérőnek.²⁷ Egy vázaképen látjuk, hogy a világos szőrű kost nem Zeus kapta, mint egyesek hitték, hanem egy olyan istennő, aki emberáldozatokban lelte kedvét: Artemis merev szobra felügyel a cselekményre, mely mintegy előképe az ifjú feláldozásának. A rítus elvégzése után a király fölszállt a kocsira, amit Myrtilos készenlétben tartott számára.

Arés paripái talán még utol is érhatték volna Pelops lovait, amiket Poseidóntól kapott. Az üldözés keresztül-kasul az egész országon át folyt, de Myrtilos csele eleve eldöntötte a győzelmet. Nem rakta be a csapszegeket a kocsi kerekeibe, vagy csak viaszból való szegeket rakott be.²⁸ Amikor azután a kerekek sorra leestek a kocsiról, Myrtilos kiugrott. Oinomaos belegabalyodott a gyepplőkbe, s a lovak halálra hurcolták.²⁹ De azt is beszélték,³⁰ hogy Pelopstól kapta meg a kegyelemdőfést. Ezt a fölösleges véres cselekedetet Pelops egy még rosszabbal tetézte: Myrtilos megölésével, mely Hermés ellen elkövetett bűn volt, végzetes a Pelops-házra.³¹ A gyilkosságot a hagyománv azzal indokolja, hogy Myrtilos erőszakosan követelte segítségé jutalmát.³² Egyik vázaképen látni, hogyan bukik le a kocsiról, melyen Pelops és Hippodameia tovavágtat. S a vázafestők tanúsítják azt is, hogy a győzelmes pár, miután elérte a célt Isthmoson, a tenger felett lebegve körüljárta Pelops egész országát. Ezért kapta a hagyomány szerint³³ a Myrtosi-tenger, mely a Peloponnésos keleti partját mossa, a letaszított kocsihajtóról a nevét.

Azt is mesélték,³⁴ hogy Zeus a villámával romba döntötte Oinomaos [227] iszonyatos palotáját. Csak egyetlenegy oszlop maradt épen a tűz után, és sokáig állt még ércablával megjelölve a szent körzetben, mely ettől fogva ünnepi versenyekre gyűjtötte egybe a görög törzseket: az istenek királyának berkében, az olympiai Altisban. A hagyomány régebbi itteni versenyekről is tud: öt Idai Daktylos versenyfutásáról, akik közül a legidősebbet Héraklésnak hívták, s ő alapította ezt a játékot,³⁵ valamint a birkózómérkőzésről, amit Zeus vívott Kronossal a hataloméért, meg Apollón győzelméről, amit Hermés és Arés fölött aratott.³⁶ De nem ok nélkül magasztalják a költők "Pelops versenypályáját"³⁷ és az ő versenyeit:³⁸ amióta a kocsija legyőzte Oinomaosét, ő uralkodott Olympiában, s később hērószként tisztelték az összes itt épített szentélyekben.

A hērós-sír, amit halála után az Altis közepén emeltek neki, csupán „szolgáló sír”³⁹ volt: üres sír, a tiszteletére. Pelops földi maradványait a szőlőskertekben őrizték, az eltűnt Pisa város területén, Artemis Kordaka temploma közelében.⁴⁰ „Szolgáló sírjánál” viszont, Héra templománál, évenként egy fekete kost áldoztak.⁴¹ Aki evett ennek az állatnak a húsából, annak nem volt szabad Zeus templomába belépnie;⁴² minden Zeusnak bemutatott áldozat előtt áldozattal emlékeztek meg a hērós-ról is,⁴³ de ebből nem ettek. Amikor azután felépült a Zeus-templom, melynek heverő oszlopaikat ma csodálattal szemléljük, a keleti oromzatát olyan szobrokkal díszítették, melyek Pelops és Oinomaos kocsiversenyét örökítették meg: a

---

középen álló Olymposi egyik oldalán a király és Steropé királyné állt, a másikon Pelops és Hippodameia. A két kocsi és hajtóik - köztük Myrtilos is⁴⁴ - egészítették ki a jelenetet: az előkészületet az alapítás tettehez.

Hippodameia az istenkirálynő iránti hálából egy Héra-ünnepet alapított, mely ugyancsak négyévenként ismétlődött: ezen hajadonok futottak versenyt. Az első győztes a hagyomány szerint Khlóris volt,⁴⁵ Amphión és Niobé lánya, az egyetlen, akit az istenek megkíméltek, s aki a hosszú életű Nestór anyja lett. De a Hippodameia név elárulja, hogy neki magának is sokkal több köze volt lóhoz és kocsizhoz. Neve mindenesetre fennmaradt a Zeus-templom nyugati oromzatán is, egy jelenettel, mely állítólag egy másik Hippodameia történetéből való: ez Peirithoos thesszáliai hős sz menyasszonya volt, s az ő lakodalmukon tört ki a harc a lapithák és a kentaurok közt, amelyet az oromzat ábrázolt. Persze itt is voltak kentaurok, a közeli Pholoé-hegységben, és talán lapithák is, ha így hívták a Pisával szemben fekvő Lapithos-hegység lakóit. Ha Pelops és Hippodameia lakodalmán is történt ilyesmi, ez a kései ókorban már feledésbe merült.

Az alapító pár⁴⁶ hat fiát tartotta számon a hagyomány, köztük azt az Atreust és Thyestést, akik a Zeustól származó kormánypalcát örökölték. Két leányukról is említés esik, Lysidikéről, Amphitryón majdani anyjáról, és Nikippéről, Eurystheus anyjáról, meg további tizenhárom fiúgyermekükről,⁴⁷ akik városokat, országokat és királyi nemzetségeket alapítottak a Peloponnésoson és [228] az Isthmoson. Csak egyiküktől nem származtak utódok: Khrysippostól, aki neve szerint - „az aranylovú” - Pelops hasonmása volt. Az ő története ismét Thébaiba vezet bennünket. A hagyomány szerint Hippodameia úgy bánt vele, mintha mostohafia lett volna,⁴⁸ megölette Atreusszal és Thyestésszel, s ezért kénytelen volt Pelops elől Midea várába menekülni.⁴⁹ Onnan szállították a hamvait Olympiába, s helyezték nyugovóra a szentélyében, ahova csak nők léphettek be, s azok is csupán évente egyszer. Nem volt könnyű közeledni hozzá, sem többet megtudni fenségese alakjáról.[229]

VII. Salmóneus, Melanippé és Tyró

Miután Oinomaosról s az imént a feleségéről, Steropéről is szóltam már, akinek a neve „villámot” jelent, hadd essék most Salmóneusról szó, aki Salmóna városát alapította, az Alpheios folyó partján, Pisa közelében, s aki a villámot bűnös módon akarta felhasználni. Salmóneus a hősztörténetek sötét királyainak ugyanabba a sorába tartozott, mint Oinomaos, s a példás büntetést elszenvedők közé is, mint Tantalos és Sisyphos, a bátyja, akinek a történetére hamarosan sor kerül. Családfáját Deukaliónra, Prométheus fiára és Pyrrhára, Epimétheus leányára vezették vissza, a legismertebb özönvizet¹ túlélő házaspárra, bár az is lehet, hogy a nagyapja, Hellén, a hellének névadója, mégsem Deukaliónnak, hanem Zeusnak és Pyrrhának volt a fia.² Ebben az esetben Salmóneus is Zeustól származott.

Apja a szelek királyának nevét viselte, azzal a különbséggel, hogy azt Aiolos Hipponadésnek hívták,³ ezt pedig csupán Aiolosnak. Őt tartották az aiol törzs névadójának. Aiolosnak hívták az unokáját is, akiről vagy a propontisi Aiolát, vagy a nyugati Aiol-szigeteket nevezték el. Ez a legifjabb Aiolos Salmóneus unokaöccse volt. Salmóneus testvére, aki ezt az Aiost és ikertestvérét, Boiótost, Boiótia lakóinak névadóját szülte Poseidónnak, Melanippé volt. Az ő történetét Euripidés két tragédiája tette híressé. El kell ezt mondani Salmóneus története előtt, annál is inkább, mert annak lányával, Tyróval ugyanaz történt, ami Melanippével: a régi történet a kitett isteni ikrekről, olyan alapító hős szokról, amilyenek a thébai Dioskurosok is voltak.

Az idősebb thesszáliai Aiolos király, akárcsak Boreas, az északi szél, a kancák szeretője,⁴ Kheirón kentaur egyik lányának lett a kedvese. A lányt Hippónak vagy Hippének hívták: a szó kancát jelent. Viszont azt is mesélték, eredetileg lányalakja volt, és a neve is másképp hangzott. Szégyellte terhességét, a vadonba menekült, s hogy apja ne lássa, amikor szül, az istenek kancává változtatták.⁵ Kheirónnak ez a leánya látnoki képességgel volt megáldva, s túl sokat árult el abból, amit előre látott:⁶ Asklépios halálát (akit Kheirón nevelt fel),⁷ sőt még a saját apja halálát is.⁸ Azt beszélték,⁹ fecsegéséért Zeus állat alakba, és pedig egy nőstény róka alakjába számúzta.

A leánya születése utáni pillanatban változott át - tájékoztat bennünket az elbeszélő.¹⁰ A lány a Melanippé, „a fekete kanca” nevet kapta, s ez mégis elárulja, hogy családjában a ló alak ősbibb volt, mint az emberi. Poseidón kelt vele egybe, aki oly szívesen öltött ló alakot s tartott mén-nászokat.¹¹ Melanippé ikreket szült neki, Aiolost és Boiótost. Euripidés két tragédiája közül az egyik, *A bölcs Melanippé* - valaha híres darab volt, de később elveszett, a másikkal, *A fogoly Melanippével* együtt - kimerítően adta elő az esetet.¹² Akkor történt a dolog, amikor a lány apjának, Aiolosnak, emberölés miatt egy évet önkéntes száműzetésben kellett töltenie. Melanippé elrejtette az [230] ikreket hazatérő apja elől. Egy bika vigyázott a csecsemőkre az istállóban, s egy tehén szoptatta őket. A pásztorok látták a csodát, s jelentették a királynak. Azt hitték, egy szarvasmarha szült embergyermeket. Aiolos megijedt, s megkérdezte öreg apját, Hellént, mitévő legyen.

Az azt tanácsolta, égessek el a természetellenes sarjakat. Aiolos erre megparancsolta leányának, ékesítse fel a csecsemőket föláldozásukhoz; a lány ugyanis bölcs hírében állt, s értett minden szent cselekményhez. Erre a tudós Melanippé ravasz beszédet tartott a férfiak ellen, s mesélt a dolgok kezdetéről úgy, ahogy az anyja, a kentaurleány annak idején kioktatta. A növények, állatok és emberek közös eredetét hirdette, azt a tant, amit a dalnok Orpheus hívei és tisztelői őriztek meg,¹³ s melyet itt a bölcs kentaur lányára való hivatkozás Kheirónra magára vezetett vissza. Eszerint nincsenek természetellenes sarjak. S meglehet, csupán arról van szó - ezt a lehetőséget sem hallgatta el Melanippé -, hogy egy megesett leány tette ki gyermekeit, s elégetésük akkor gyilkosság volna, nem pedig áldozat.¹⁴ Így vagy ilyenformán beszélt a megtestesült női okosság a színpadon. Az ikreket azonban nem ő mentette meg, hanem próféta-anyja, aki kentaur nő alakban lépett színre, s megjövendölte a gyermekek mint majdani alapító hérószok jövődjét.

A másik tragédiában Melanippé fogolyként került a dél-itáliai Metapontion városába. Fiai itt nőttek föl hőssé. Nem bocsátkozhatunk a részletekbe, az amúgy is messze vezetne bennünket Salmóneustól, akinek a házában kellett ugyanennek a történetnek megesnie. Ezt Sophoklés vitte színre. De ő annyira hű maradt a kitett isteni ikrekről szóló ősi elbeszéléshez, hogy a rómaiak, amikor a tragédiát olvasták, a saját alapító hérószakra, Romulusra és Remusra ismerhettek. S talán akadtak olyan írók is, akik csakugyan felismerték, ami bennük közös, s a római alapítási történetet úgy mondták el újból, hogy még jobban kifejezésre juttatták, ami már magától is kidomborodott. De annak, aki ma meséli el újból Tyrónak, Salmóneus tejfehér lányának a történetét, le kell küzdenie az erős kísértést, hogy ne Tiberisnél kössön ki, aki a tudós hagyomány szerint¹⁵ a római nemzetség-ősanya szerető férje volt. Enipeusnál kell maradnia.

Így hívták a folyót, melynek partvidékén Salmóneus uralkodott, előbb Thesszáliában, az apja, Aiolos országában, azután pedig a Peloponnésoson, Élis földjén, ahol saját városát megalapította. Enipeus jelentése „a felmorajló”. Ilyen nevet bármely morajló folyó viselhetett, vagy akár a tenger is. Poseidón jelzőjeként is használták.¹⁶ Tyró szerelmes volt¹⁷ Enipeusba, a

---

föld legszebb folyamába. Gyakran kiment a pompás víz partjára, melyet Poseidón választott megjelenési alakjául, hogy szerethesse a lányt. Egy bíbor hullám emelkedett ki hegyformán a folyóból, s magába rejtette az istent és a szüzet. Poseidón álmában oldotta meg a lány övét. Miután pedig beteljesítette a szerelem művét, megragadta a lány kezét és így szólt: „Örvendezz, ifjú asszony, hogy szerettelek! Még ebben az esztendőben pompás gyermekeket fogsz [231] szülni. Mert nem hiú játék a halhatatlanok szerelme. Tápláld őket és neveld fel! Most pedig térj haza és hallgass! Poseidón vagyok én, a földrengető.” Így szólt, s eltűnt a hullámzó tengerben.

Tyró ikreket szült, s nem merte magánál tartani őket. Fateknőbe fektette, mely bölcsőül szolgált nekik, s egyúttal úszni tudott a vizen is: ebben a híressé vált kivájt deszkában¹⁸ bízta rá anyjuk a gyermekeket az atyai vízre. Mert Tyró nem vállalta szoptatásukat, átengedte őket Enipeusnak. A teknő a víz színén lebegett, s olyan helyen vetette partra az ár, ahol legelő ménes vonult el. Az állatok megmentették a gyermekeket: egyiküket, aki a Néleus nevet kapta, a pásztorok egyik szukája szoptatta,¹⁹ a másikat egy kanca.²⁰ Minthogy az állat a csecsemő arcába taposott, s az ettől fogva fekete jegyet viselt, ezt a fiút Peliasnak hívták.²¹ Végül az egyik pásztor megtalálta mindkettejüket, felnevelte őket, s megőrizte a kivájt deszkát is, mindazzal együtt, amit anyjuk a kített gyermekekkel adott.

Tyró arca fehér volt, mintha csak tejen élt volna.²² Már a neve is ezt jelezte: ugyanaz a szó, mely sajtot jelent ma is görögül, a juhok fehér, puha ajándékát. Puha volt a királylány teste,²³ s a haja is varázslatosan szép.²⁴ Kemény mostohát kapott Salmóneus második felesége, Sidéroról, „a vasból való” személyében. Keménységétől szenvedett Tyró, amikor Sophoklés Tyró nevű tragédiájában megjelent. Húsz év telt el az ikrek kitétele óta. A mostohaanya ütései nyomán fekete csíkok éktelenítették el tejfehér arcát.²⁵ A szerencsétlen királyleány szép haja is le volt nyírva, hogy még megalázottabbnak érezze magát, akár a csikó, melynek levágták a sörényét.²⁶ S kora reggel vizet kellett hordania a kútról. Ott találkozott a két ifjúval. A pásztor se volt messze, aki kicsiny vagonukat egy tarisznyában vitte, meg a kivájt deszkát. De kísérőjük csak a darab végén lépett fel, hogy a fölismerést lehetővé tegye.²⁷ Előbb Sidéroról jelent meg, mostohalányának üldözője, de kénytelen volt Héra szentélyébe menekülni az ifjak elől, akik az agyonkínzott Tyrót oltalmukba vették. Néleus visszakergette a felesége segítségére siető Salmóneust, s Pelias megölte Héra oltárán a gonosz királynét.²⁸

Alighanem Poseidón atyának volt köszönhető, hogy az istenek királynője nem büntette meg ezért nyomban az utolsó pillanatban kinyújtotta oltalmazó kezét Tyró és fiai fölé. Csak később, az Argonauták története során érte utol a büntetés Peliast. De Sidéroról aligha lehetett Héra kedvence, ha olyanformán viselkedett az istennővel szemben, mint Salmóneus Zeusszal szemben. Hogy milyenek voltak a jó királyok a hérosztörténetek korában, s hogyan virágoztatták fel országukat, azt Odysseus szavai ecsetelik, amikor Pénélopé dicsőségét egy ilyen király dicsőségéhez hasonlítja: ²⁹ [232]

*törvényt védve ki kormányozza erős birodalmát,
nagy népét: s neki ott ad bőven a barnarögű föld
búzát és árpát, roskadnak a fák a gyümölcstől,
ellik időben a nyáj, halat ad bőséggel a tenger,
jó vezetése alatt, és népe virágozik erőben.*

(Devecseri Gábor fordítása)

Az ilyen királyok tudatában voltak annak, hogy az istenek pártfogását élvezik, de tudták azt is, hogy egy felsőbb hatalom áll fölöttük. Viszont voltak másféle királyok is, akik "Zeusnak hitték magukat",³⁰ s ezek közé tartozott Salmóneus.

Saját magának követelte az áldozatokat, melyek az istenek királyának jártak.³¹ Sőt, még villámokat is próbált szórni és mennydörögni, kocsiján föl-alá vágatva az Alpheios partjain.³² Fáklyákat hajított a nép közé, mely gyűlölte őt,³³ s a fáklyák gyakran estek a mezőkre is.³⁴ Vashidakon át vágatott fogatán, hogy a Mennydörgő hangját utánozza.³⁵ Vagy ércüstöket kötöztetett kocsijára, s körbehajtott vele.³⁶ Legalábbis ez illet a szatírijátékhoz, melyben Sophoklés színre vitte az őrjöngő királyt. Látni egy vázaképen, hogy megbéklyózzák s kiszabadítja magát béklyóiból. Zeus végül agyonsújtotta villámával, és Salmóneus az örök bűnhődők egyike lett a Hádésban. A leghíresebb forrás szerint, melyben említés történik róla, Vergilius alvilág-leírásában, odalent is tovább őrjöng kocsijával és fáklyáival, s nem bírja abbahagyni, ahogyan Héraklésnek is örökösen céloznia kellett íjával a Hádésban.³⁷ Héraklés azonban nem maga volt az, csupán a képmása - hiszen ő maga feljutott az Olymposra -, Salmóneusról viszont csak őrjöngve körbeszáguldozó képe maradt az utókorra.

Tyró, miután megszabadult, a nagybátyjának, Krétheusnak, Aiolos egyik fiának lett a felesége, s három fiúgyermeket szült neki: Pherést, Aisónt és Amythaónt. Így őt alapító és nemzetségetya anyja, és nagy nemzetségek ősanja lett. Ikerfiai természetesen rossz viszonyban voltak egymással.³⁸ Pelias Iólkoson uralkodott, Thesszáliában. Néleus alapította Pylos városát a Peloponnésos délnyugati szegélyén, és Khlórist, Niobé leányát, az olympiai Héra-ünnepségek első győztesét vette feleségül.³⁹ Így lett Nestórnak, a trójai háború legidősebb hősének az apja. Pherés egyik fia Admétos volt, akinél Apollón pásztorként szolgált.⁴⁰ Aisón fia volt Iasón, aki az Argonautákat Iólkosból, Pelias városából Kolkhisba vezette. Amythaón egyik fia volt Melampus, „a feketelábú”, aki Proitosnak, Danaé nagybátyjának a lányait örületükből kigyógyította.⁴¹ Proitoshoz pedig, Tiryns erős várába, Bellerophontés története fog visszavezetni bennünket.[233]

VIII. Sisyphos és Bellerophontés

*Mint levelek születése, olyan csak az embereké is;
földresodorja a lombot a szél, de helyébe az erdő
mást sarjaszt újból, mikor eljön a szép tavasz újra :
így van az emberi nemzet is, egy nő, más meg aláhull.*

(Devecseri Gábor fordítása)

E szavakkal kezdi az ifjabb Glaukos Homérosnál¹ származásának elbeszélését. Sisyphostól származott, Aiolos fiától; Sisyphos unokája volt Bellerophontés, Glaukos nagyapja. Ezért illik így kezdenem Sisyphos történetét is, mely azután, minthogy az idősebb Glaukosról, Sisyphos fiáról nincs sok mesélő, Bellerophontés történetéhez vezethet át, aki Kadmos és Perseus mellett a legnagyobb hős és szörnyetegölő volt Héraklés kora előtt. Egy régi tragédia² Sisyphost Tyró erőszakos férjeként mutatta be, holott valójában inkább ravasz volt, mint erőszakos, a legravaszabb az emberek közül.³

A föld őslakói közé tartozott, azok közé, akik még megleshették az istenek kezdetben való tetteit, mint például a fura öreg, aki Boiótiában Onkhéstos közelében egy szőlőhegyen dolgozott, s megpillantotta a kicsiny Hermést az ellopott marhákkal. Ő árulta el a fiút bátyjának, Apollónnak, mint az isten-történetekből tudjuk.⁴ Sisyphos Ephyrában lakott, az Isthmos zugában, ahol később Korinthos épült: őt tartották a város alapítójának.⁵ Ha valaki a szárazföld belsejében, nagy hegyek mögött rejtőző Phlius helységből a Sarónisi-öbölbe akart

---

jutni, könnyen szemmel lehetett kísérni a kimagasló szikláról, amit később Akrokorinthosnak hívtak. Így járt Zeus. Phliusban elrabolta Aiginát,⁶ Asópos folyamisten lányát, Aiakos majdani anyját, akinek a kedvéért az istenek királya annak a szigetnek a hangyáit, melynek Aigina lett a névadója, emberekké változtatta át.⁷ A sziget a Sarónisi-öbölben feküdt, s akkor még Oinónénak, „a borszigetnek” hívták. Asópos a leánya keresésére indult, s eljutott Sisypchos fészkehez. Az tudta jól, hova tűnt a leány, de nem mondott semmit, míg a folyamisten egy forrást nem fakasztott neki odafent, a meredő sziklán.⁸ A mély kút, régi kávájával, az egyetlen, ami odafenn az ókorból máig megmaradt. Ezen az áron fedte fel Sisypchos a rabló kilétét.

A kellemetlen szaglászó ily módon magára vonta az istenek haragját.⁹ Zeus Thanatost, a halált küldte ki ellene. De azt is megleste idejekorán. Jó volna tudni, hogyan járt túl Sisypchos a halál eszén. A történet elveszett. De sikerült neki, s erős béklyóba verte a halált. Attól a pillanattól kezdve a földön senki se halt meg, míg Arés, a hadisten meg nem szabadította Thanatost, s át nem adta neki Sisypchos. De mielőtt leszállt volna az Alvilágba, a ravasz róka kialakudott egy feltételt: hadd beszélhessen még egyszer feleségével, Meropé királynéval. Ekkor titkon lelkére kötötte, hogy ne mutasson be többé [234] áldozatot az alvilági uralkodó párnak. Azok aztán csodálkoztak alant a holtak birodalmában, amikor sokáig nem kaptak fentről semmiféle adományt. E szerint a történet szerint Sisypchos nemcsak ős-ember volt, hanem ős- király is, és csaknem az egész föld uralkodója. Ezek után sikerült ravasz szavaival az Alvilág királynéját, Persephonét¹⁰ annyira elbolondítania, hogy az elbocsátotta, abban a reményben, hogy azontúl ismét bőven árad számukra az áldozati adomány: az áldozati állatok húsa és vére. Így Sisypchos búcsút vett Hádés házatól és Zagreustól, a földalatti Zeus és Persephoné fiától,¹¹ s az Alvilág összes titkaitól. Visszakiáltott nekik, hogy soha viszont nem látásra - e szavak Aiskhylos egyik szatírájékában,¹² a *Megszökött Sisypchos*ban hangzottak el.

Miután így másodszor is megszabadult a haláltól, hadd következzen a híres történet a főszelvény és a mestertolvaj, Sisypchos és Autolykos találkozásáról. Autolykos Hermés fia volt. A tolvajok istene nemzette, Apollón egyik szeretője szülte. Éjjelente Hermés foglalta el bátyja helyét Khioné, a "hóleány" oldalán, a gyakran hóborította Parnassos-hegység egyik rejtett zugában.¹³ Így született az „önfarkas” - mert ezt jelenti az Autolykos név -, aki minden más istennél jobban tisztelte az apját, Hermést. Tőle örökölte a lopás és az ügyes hamisesküvés tehetségét.¹⁴ Mindent láthatatlanná tett, amihez csak hozzányúlt.¹⁵ Feketére tudta változtatni a fehér állatokat, s fehérre a feketéket. A szarvas állatokról levette szarvukat, és szarvatlanokra tette fel.¹⁶

Abban az időben - amikor föltehetően csak kevés ős-ember élt szerte a földön - a két ravaszdi nyájai a Parnassos és az Isthmos közti nagy területen legeltek. Soha nem lehetett Autolykost rajtacsípni, ha lopott. Csak azt látta Sisypchos, hogy nyájai egyre fogyatkoznak, amazéi pedig egyre gyarapodnak. Ekkor cselet eszelt ki. Az elsők közé tartozott, akik az írás művészetét elsajátították. Mindegyik marhájának a patájára bevészte nevének kezdőbetűjét. De Autolykos ezt is meg tudta változtatni,¹⁷ mert mindent meg tudott változtatni az állatokon. Erre Sisypchos ólmot öntött patájuk mélyedésébe, olyan betűk alakjában, melyekből a marhák lába nyomán ez a mondat kerekedett ki: „Autolykos elloppott engem”.¹⁸

Csupán ez után a bizonyíték után ismerte be vereségét a mestertolvaj. Hisz ravaszági verseny volt ez tulajdonképpen, s Autolykos oly sokra becsülte a győztest, hogy nyomban vendégbarátságot kötött vele. Csak az nem egészen világos, ki indítványozta, ami vendégszerető házában történt. Egy úgynevezett „homérosi csésze” eléggé közvetlenül

---

ábrázolja Sisyphost vendégbarátja lányának kamrájában: a főselymát az ágyon ülve, a lányt orsóval a kezében. Vajon titokban surrant be a szép Antikleiahoz? Ez jellemző lett volna rá. De Autolykosra is jellemző volna az ötlet, hogy ravaszságában följánlja a győztesnek a leányát, hadd nemzze vele a legeslegravaszzabbat.¹⁹ Így lett Antikleia Odysseus anyja. E szerint a történet szerint nem Laertéstől szülte az anyja az agyafúrtat, ahogy az *Odysseiából* tudjuk, hanem [235] Sisyphostól; Laertés akkor kérte meg Antikleia kezét, amikor már várandós volt.²⁰ Egy Magna Graecia-i vázafestő örökítette meg számunkra a jelenetet: hogyan mutatja be a szerelmes ifjú áldott állapotban levő menyasszonyát csodálkozó társainak. Mert még csak rá se szedték: a képen Autolykos odatart elébe egy borostyánlevélnél valamivel nagyobb levelet, melyre Sisyphos neve van írva. Ezt a bizonyítékot hagyta ott a betűszerető vendég, a terhesség előidézője. A végleges győzelem Aphroditéé lett, aki ugyancsak látható az ábrázoláson: ő szerezte Odysseusnak a gondos nevelőapát, az akkor még ifjú, szerelmes Laertést.

Meropé királyné is szült Sisyphosnak egy fiúgyermeket: Glaukost, az idősebbet; „tengerzöld” jelentésű neve éppúgy tengeri istenségre vallott, mint Poseidóni szerelmeskedése: hisz a tenger ura kedvét lelta a paripákban és a ló alakban. Körülbelül félúton az Isthmos és a Parnassos vidéke közt, Potniaiban volt Glaukosnak egy ménese, mely a Harpyiákkal és a Gorgókkal nyilván rokon természetű lovakból állott: emberhússal táplálkoztak, s végül széttépték saját urukat Pelias iólkosi király halotti játékain.²¹ Aiskhylos *Glaukos Potnieus* című tragédiája számol be erről.²²

Végül Sisyphos is meghalt, nagyon öregén, végelgyengülésben.²³ Ez elől a halálnem elől nem menekülhetett el. Sírja állítólag az Isthmoson volt,²⁴ de csak kevesen tudták a korinthesiak közül, hogy hol. Azok közé a hērőszok közé tartozik, akiket az Isthmoson tiszteltek, s azt beszéltek, ő alapította²⁵ az isthmosi játékokat a halott Melikertés emlékére.²⁶ Szobrot állítottak itt Sisyphos hērősznak, talapzatán olvassuk a nevét. Híres büntetése viszont örökké hiábavaló fáradozását ábrázolja: hogyan iparkodott minden halandók sorsát elgördíteni magától. Az Alvilágban örökké fölfele görget egy követ egy hegycsúcsra, kezével-lábával nekirugaszkodva. De amikor már-már legyűri a csúcsot, az arcátlan kő hirtelen visszaesik nagy lendülettel.²⁷ A vázaképeken a csúcs Akrokorinthos sziklájához hasonlít. Sisyphos mindig újból nekilát hasztalan munkájának. Tagjai verejtékben áznak, fejét por lepi.

Nemzetségéből csak az idősebbik Glaukos fia és az ifjabbik nagyapja (aki az *Iliasban* fog mesélni róla), Bellerophontés maradt életben. Ha a szép homérosi sorok nem vésték volna oly mélyen az emberek emlékezetébe a genealógiát, mely szerint Sisyphos volt a nagyapja, akkor egyszerűen *csak* a tengeristen fiának tartották volna, akár Glaukosnak hívták az apját, akár Poseidónnak. Anyja Eurynomé istennő²⁸ nevét viselte, egy ős tengeri uralkodónő²⁹ és nagy Zeus-feleség³⁰ nevét, sőt, még az Eurymedé³¹ nevet is, mely az „Eurymedón”, „a széltében uralkodó” - s egyúttal tenger-ura jelentésű³² - név nőnemű alakja. Alighanem Glaukos, a „tengerzöld”³³ fiaként is a tengerből előszökkent hērőszfiú volt, s csakhamar egy Belleros nevezetű ősi ellenség megölője: Bellerophontés vagy Bellerophon.

Semmi többet nem mondhatunk erről az ellenségéről, mint azt, hogy már kezdetben létezett és minden bizonnyal így hívták, mert Bellerophon a rajta [236] aratott győzelemről kapta a nevét, ahogyan Hermés az Argeiophontés jelzót a sokszemű Argos megöléséről. Ez előtt a győzelem előtt állítólag másképp hívták az ifjú hőst: például Hipponoosnak³⁴ (ez a név egy nemes paripával - *hippos* - hozza őt összefüggésbe). Vagy mégis épp ő viselte azt a nevet, amit híres lovának, a Pégasosnak a testvére, Poseidón egyik fia, akiről nem maradt fenn semmiféle történet, genealógiákon és születési történeteken kívül. Ha így volt, nem csoda,

---

hogy eredeti neve helyébe csakhamar a Bellerophontés név lépett, s csak fiú és serdületlen ifjú korában hívták a hőst Khrysaórnak! Ez a név - „az aranykardos” - az egyik genealógiában azon a helyen szerepel,³⁵ ahol különben Bellerophontés: Glaukost, a Sisyphoszarj egyik fiát hívták Khrysaórnak.

Születésének történetét ismerjük. Amikor Perseus levágta Medusa fejét, az két gyermekkel volt Poseidóntól várandós: egy hőst és egy szárnyas mént hordozott méhében, Khrysaórt és Pégasost. Nyakán át ugrottak ki lefejezett anyjuk testéből; Khrysaórról e pillanattól fogva nem hallani többé semmit, csak a ménről szól tovább a történet. Pégasos ivott a Peirénéforrásból.³⁶ Így hívták a korinthosi kettős forrást, mely odafent, Akrokorinthos szikláján fakadt, s odalent, annak az útnak a kezdeténél is, mely Lekhaionba, a korinthosi tengeröböl kikötőjébe és Poseidón szentélyéhez vezetett. A Pégasos névben magában is egy előszökkenő forrásra, *pégére* való vonatkozás rejlik. Állítólag az ő patájának a dobbantására fakadt a Hippukréne, „a lóforrás” a Helikónon,³⁷ s ugyanezt mesélték a Peirénéről is.³⁸ Könnyen keletkeztek róla ilyen mondák, hiszen Poseidón volt az apja. A Peirénét nyilván azért látogatta oly szívesen, mert közel volt apja szentélyéhez, s talán éppen a bátyja miatt is, akinek végül is megengedte, hogy megnyergelje őt: a halandó testvér a halhatatlan paripát. Bellerophontés volt a halandó testvér, talán azonos is Khrysaórral, és akkor ő is Poseidónsarj, egy a sok közül, akiket az isten a földön nemzett. S egy szárnyas lovat kívánt magának apjától. Poseidón teljesítette fia kérését.³⁹ De nem volt könnyű meglovagolni az ivó állatot. Mert akkor még nem találták fel a kantárt. Sokáig kellett a hősnek fáradoznia, míg végül maga Athéné vitt neki egy arany kantárt.⁴⁰ Álmában történt, de az álom egyúttal valóság is volt; az istennő így szólt hozzá: „Alszol, Aiolos királyi ivadéka? Inkább fogd ezt a lovat fékező varázsszerszámot, s mutasd meg Poseidón atyának, de közben ne mulassz el egy fehér bikát áldozni neki!” Az ifjú fölszökkent. Épp az istennő oltáránál aludt, hogy tőle kérjen gondjában tanácsot. Megragadta kezével az arany csodaholmit: ott feküdt mellette.

Polyidoshoz, a látnokhoz szaladt vele: ahhoz, aki megtalálta a hasonlatot Minós csordájának csodaborjára, s a mézesbödönbe fűlt gyermeket, a krétai Glaukost újból életre keltette.⁴¹

Parancsára most Bellerophontés, miután áldozatot mutatott be Poseidónnak, oltárt emelt Athéna Hippiának. Így lett az övé a Pégasos: Poseidóntól kapta ajándékba, Athéné vitte oda hozzá és kantározta [237] föl.⁴² A hős fölült az isteni paripára, s páncélban fegyvertáncot⁴³ járt vele, az istennő tiszteletére.

Bizonyal nem sokkal ezután vált "Bellerophontés"-szá, „Belleros-ölvé”, s ez a neve elfeledtette az előbbit. De neki is, akárcsak Apollónnak Delphyné sárkány megölése után,⁴⁴ vezekelnie kellett és meg kellett tisztíttatnia magát. Nem maradt ránk annak az elbeszélése, hogyan ölte meg Bellerost s szennyezte be magát a vérével, de az igen,⁴⁵ hogy a hős vezeklésképpen elhagyta Korinthost, és Tirynsbe ment. Proitos király uralkodott itt, és megtisztította őt. Proitos akkor már nagyon öreg király lehetett, hisz dédnagybátyja volt Perseusnak, aki Medusát megölte. Alighanem ezért hitték egyesek,⁴⁶ hogy volt egy másik Proitos is, és annak a felesége volt az az Anteia, akiről mindjárt bővebben lesz szó. De a hősztörténetek ritkán törődtek a hősök életkorával, s a héroínáknak csaknem örök ifjúság jutott osztályrészül. Ez a Proitos bizonyal azonos volt az argosival, aki már anyja méhében civódott ikertestvérevel, Akrisiosszal, azután elhagyta a királyságot, amiért annyit veszekedtek, és kivándorolt Kisázsiaiba. Onnan, Lykiából tért haza később egy királylánnyal és hét Kyklopszsal, hogy fölépítse Tiryns erős várát. S minthogy Akrisios visszavonult a thesszáliai Larissába, Proitos mint legfőbb király egész Argost uralma alá hajtotta, ahonnan később három lánya és fia, Megaphentés iparkodott Dionysost távol tartani. Ebben a

---

történetben még nem tartunk ott: Proitos még teljes erőben és hatalommal uralkodik. Nagykirályi minőségében tisztította meg Bellerophontést a gyilkosságtól, s magánál tartotta Tirynsben a korinthusi királyi sarjat. De nem sokáig. A felesége, Anteia ugyanis,⁴⁷ a kisázsiai királylány - a tragédiaköltők Stheneboiának nevezték -, beleszeretett a Pégasos szép lovasába. A történet ugyanaz, mint ami Théseus családjában is megesett később, Phaidra és Hippolytos közt, és nemcsak ott - egy sokkal későbbi időkből való elbeszélő nagy örömeire és halhatatlan dicsőségére, aki csaknem háromezer év múlva ismét fölvette ezt a közismert fonalat. A királyné megpróbálta elcsábítani az ifjút. S amikor nem sikerült neki, így szólt a férjéhez: „Halj meg, Proitos, vagy öld meg Bellerophontést, mert akaratom ellenére szerelemre akart csábítani.” A király megharagudott, de nem merte maga megölni a vendéget. Elküldte Lykiába, az apósához, akit a tragédiaköltők szerint Iobatésnak hívtak, mások, alighanem régebbi elbeszélők szerint ő volt az a bizonyos Amisódaros,⁴⁸ aki a Khimairát felnevelte.⁴⁹ Hozzá küldte Proitos Bellerophontést, lepecsételt táblácskákkal, melyeken végzetes írásjelek voltak.

Kilenc napig látta őt vendégül Lykia királya, kilenc bikát áldoztak föl az ünnepek során. A tizedik napon elolvasta a király a veje levelét, és látta, hogy Bellerophontést halálba kell küldenie. Ezért azt javasolta neki, ölje meg a jószágok közt található csodaállatot. Alighanem ez is, akár a Minós csordájában talált színes csodaborjú,⁵⁰ melynek talányát Polyidos, a látbok oldotta [238] meg, a nyájban született.⁵¹ Az állat egy kecske volt. A növendék kecskét, mely még csak egy telet ért meg, görögül *khimairának* hívták. Ezen a néven őrizte meg az emberek emlékezete a lykiai csodaállatot is, bár csak középszerű kecsketest és kecskefeje. Elöl oroslán volt, hátul kígyó, háromfejű lény volt, s tüzet fújt.⁵² Bellerophontés a saját csodaállatán, a Pégasoson ült, fölemelkedett vele a levegőbe, s onnan ölte meg nyilaival a Khimairát.⁵³ A vázaképek sokkal gyakrabban ábrázolják gerellyel, vagy akár Poseidón háromágú szigonyával a kezében.

A király erre másodszor is halálba küldte: egy istenek által szeretett nép, a solymosok ellen.⁵⁴ De Bellerophontés legyőzte őket. Harmadszorra az amazónok ellen küldte a király, s amikor ebből a harcból is győztesen tért meg, a legjobb lykiai hősök támadtak rá lesből. Egy sem tért közülük haza: Bellerophontés megölte mindet. Ekkor a király fölismerte benne az isteni sarjat, ott tartotta, feleségül adta hozzá a lányát, s neki adta országát felét. Bellerophontés Anteia húgával két fiút és egy leánygyermeket nemzett. Az ő lánya volt Laodameia, aki később Zeusnak Sarpédont szülte; Sarpédónról máshol úgy tudták, hogy ő is, mint a krétai Minós és Rhadamanthys, Zeus és Európa fia volt.⁵⁵ Ahogyan Sarpédón kapcsolatot teremtett Lykia és Kréta között, és ahogy Pelops, az olympiai hős személye összekötötte Lydiát a Peloponnésoszal, ugyanúgy kötött össze Bellerophontés egy másik kisázsiai országot, vagy sokkal inkább két országot: Lykiát és Kariát az argosi birodalommal, mely Korinthost is magában foglalta.

A szárnyas ló lovasának két hazája volt: egy itt, egy odaát. Euripidés *Stheneboia* című tragédiája megjelenítette, hogyan érkezett a hős a Khimaira megölése után repülve Tirynsbe, hogy bosszút álljon Proitos feleségén. Az asszony épp halotti áldozatot készült bemutatni Bellerophontésnek, akit még mindig szeretett.⁵⁶ A hős úgy tett, mintha engedne a királyné szerelmének, fölvette a Pégasos hátára, mintha Kariába, az uralma alatt álló országrészbe akarna repülni vele, s útközben Mélos szigeténél a tengerbe dobta.⁵⁷ Vagy csakugyan kibékült vele, s már csak az álnok Proitosra haragudott? Egy vázaképen, mely Stheneboia tengerbe zuhanását ábrázolja, Bellerophontés eltakarja kezével az arcát. A Phaethónéhoz hasonló zuhanás: zuhanás a Pégasos hátáról - akár bűnös volt a szerelmes

---

asszony zuhanásában, akár nem - lett csakhamar az ő osztályrésze is. Paripájával, azt mesélték,⁵⁸ föl akart szállni az égig, hogy behatoljon az istenek tanácsába. Hogy miként jutott erre az elhatározásra, azt Euripidész egy másik tragédiája, a *Bellerophontés* adja elő. Tapasztalatai arról győzték meg a hērőst, hogy csupán a régi mondásnak van igaza: a legeslegjobb meg sem születni!⁵⁹ Vajon vannak-e istenek egyáltalán?⁶⁰ Ő maga akarta a csodaparipa birtokában kifürkészni. Látni lehetett, hogyan emelkedik a csalódott és kételkedő az ég iránt repülő Pégasos hátán a színpad fölé.⁶¹ Csakugyan csalódásra és kételkedésre volt szüksége Bellerophontésnek ahhoz, hogy az égbe [239] röpülés vakmerő kalandjára vállalkozzék? Keserűségből vagy féktelenségből lett az ég ostromlója? Az isteni mén ledobta vakmerő lovasát.⁶² Az Aléion síkságra, „a bolyongás síkságára” esett, már a régebbi elbeszélők is így tudták, s ott, a távoli Kisázsiaiában, emberkerülő lett.⁶³ Sántítva gyászolta itt halandó sorsát, míg a Pégasos, a halhatatlan, az istenek királyának villámain hordozta,⁶⁴ vagy Éós istennőnek szolgált,⁶⁵ aki a reggelt hozza, és elrabolja az ifjakat. Fölvétetett az Olymposra, az isteni paripák ősi jászalaihoz.⁶⁶ [240]

IX. Phrixos és Hellé

Az Aiolos szélisten nevét viselő nagy nemzetségetyja fia volt Athamas is, Salmóneus és Sisyphos testvére. Az ő története bizonyos vonatkozásban a Dionysos körüli elbeszélésekhez tartozott. Athamas második felesége Inó volt, Kadmos leánya, az isten egyik dajkája; a hagyomány szerint¹ ugyanis Dionysost Athamas házában leányként nevelték fel. Ezekből az elbeszélésekből tudjuk, hogyan végződött a történet Athamas és a királyné örjöngésével, s Inó hogyan ugrott kicsiny fiával, Melikertésszel vagy Palaimónnal a tengerbe, ahol Leukothea istennővé lett. Arról is tudunk, hogy Inó mint Athamas második felesége gonosz mostohája volt Phrixosnak és Hellének, a király első házasságából való gyermekeinek. Most erről lesz részletesebben szó, már azért is, mert a kos hátán a levegőben repülő testvérpár képe - akik közül a fiú megmenekül, s a lány lezuhan - kapcsolódik a legjobban a Pégasos hátán tett utazás történetéhez.

Athamas, az athamánok névadója alapította Halos városát Thesszáliában,² de Boiótia királyának is tartották.³ Ugyanígy volt két hazája Salmóneusnak is: Thesszália és a Peloponnésos. Thesszáliában azt mesélték,⁴ hogy egy Nephelé, „felhő” nevű istennő fölkereste Athamas királyt, s férjül választotta. Ez a felhő nem volt azonos azzal, amelyet a hagyomány szerint⁵ Zeus Héra hasonmásaként küldött Ixióhoz, aki Kentauróst, a kentaurók apját nemzette vele. Ebben a történetben Nephelé két gyermeket szült Athamasnak: Phrixost, „a göndört”, és Hellét, akinek a nevét egy fiatal szarvasüdő vagy őzike is viselhette volna. A király azonban elfordult az istennőtől, és egy földi nőt vett feleségül. Erre Nephelé visszatért az égbe, és aszályal büntette az egész országot. Athamas követeket küldött Apollón jóshelyére, hogy megtudja, mit tegyen ellene. De úgy is mesélték a történetet,⁶ hogy Inó királyné vette rá az ország asszonyait, szárítsák meg titokban a vetőmagot, s ezzel ő idézte elő a mezők terméketlenségét; s ő vesztegette meg a követeket is, akiket Athamas Delphoiba küldött, hogy mondják azt: a jóshely arra utasítja a királyt, áldozza fel Nephelé gyermekeit.

Név szerint Euripidész volt az, aki a történetet ebben a formában vitte színre *Phrixos* című tragédiájában.⁷ Az eredeti elbeszélés alighanem úgy szólt tovább, hogy a fiatal Phrixos maga ajánlotta föl magát áldozatul, hogy elhárítsa az országról az aszályt.⁸ Halos városában még sokáig fennmaradt a szokás, hogy az Athamas nemzetségből származó legidősebb fiút

---

fömláldozzák Zeus Laphystiosnak, ha belép egy bizonyos szent épületbe, a vezető férfiak gyűléshelyére.⁹ Viszont Pelops történetéből tudjuk, hogy egy kos fömláldozásával mintegy már végre is hajtották az emberáldozatot. Most is egy kos segített, nem csupán világos szőrű, mint Pelops esetében, hanem aranygyapjas kos. Ahogyan a Pégasos Poseidón egyik mén-nászának volt a [241] gyümölcse, ez a csodaállat az isten egyik kos-nászából származott.¹⁰ Zeus küldte a kost, hogy megmentse a testvérpárt.¹¹ Mert Hellét is föl akarták áldozni testvérével együtt. Talán szabad elhatározásából vállalta, mert Phrixos is önként ajánlkozott? Vagy egyikük se sejtett semmit, amikor Athamas, aki föl akarta őket áldozni, értük küldetett? Épp kint voltak a király nyájainál, mert apjuk meghagyta nekik, hogy hozzák el áldozati állatul az első kezük ügyébe eső kost.¹² Ez a kos volt a csodaállat, mely feltárta a testvérpár előtt Athamas szándékát, és megmentette életüket.

Azt is beszélték,¹³ hogy anyjuk, Nephelé, Hérától kapta az aranygyapjas kost ajándékba, s ő küldte el gyermekeinek segítségül. Azok fölültek az okos állat hátára, s az a levegőn át egy távoli, keleti ország, Kolkhis felé repült velük. A lánynak az volt a sorsa, hogy csak a tengersizorig jusson el, mely szárazföldünket elválasztja Kisázsától, s manapság az antik Dardanos városról Dardanelláknak hívják. Az ókorban Helléspontos, "Hellé tengere" volt a neve, mert itt esett Phrixos testvére a tengerbe. Így lépett nászra Poseidón-nal, ahogy több festmény értelmezte.

A rémült Phrixost a kos nyugtatta meg, s bátorságot öntött beléje.¹⁴ Eljutott Kolkhisba, Hélios fia, Aietés országába; a király vendégbarátságába fogadta, s a lányát, Khalkiopét - „az ércarcút” - hozzáadta feleségül. A kos azonban kezdettől fogva áldozatra volt szánva. Phrixos följánlotta Zeus Phyxiosnak, a menekültek megmentőjének. Az aranygyapjat Aietés királynak, Kirké és Pasiphaé bátyjának ajándékozta, akiről az istentörténetekben a Napisten családjának bemutatásakor bővebben esett szó. Az ő lánya volt Médeia is, akinek a neve híres és hírhedt lett: híressé az aranygyapjú tette, hírhedté gyilkos tettei és varázslóművészete. A gyapjút Arés szentélyében egy tölgyfára függesztették fel: érte vállalkozott Iasón kalandos kolkhisi utazására az Argonautákkal.

Ez már Phrixos halála után történt; a hős élemedett korban halt meg Aietés palotájában.¹⁵ Khalkiopé négy fiúgyermeket szült neki. Egyikük átvette odahaza, Halosban apja örökét, miután Athamast és Inót büntetésből örülettel sújtotta az isten. [242]

X. Oidipus

Mi maradt Kadmos után Thébaiban, miután Harmoniával eleven kígyó alakban átjutott a túlnani térekre? Semelé kiégett kamrája hajdani palotájában, melyből később Déméter-szentély lett.¹ Ebben a kamrában mutatkozott meg Zeus villámjainak teljes fényében,² itt vette magához megégett anyja méhéből Dionysost. Ezen a helyen esett le egy darab fa az égből,³ s helyettesítette a halandók számára a gyermeket. Polydóros, Kadmos fia és utóda, ércbe foglalta és Dionysos Kadmosnak nevezte el. Egy szőlőtőke vette körül venyigéivel a helyet,⁴ ahova nem volt szabad belépni. Repkény, az isten másik szent növénye fonta körül a gyermek Dionysost,⁵ s ami a helyén állott. Nevéről ítélve - „a sokajándékú” - Polydóros is lehetett volna egy kis Dionysos. De Pinakosnak is hívták,⁶ az „írótáblaembernek”, mert az ő apja, Kadmos hozta be Phoinkióból a görög betűket. Fia, Labdakos⁷ meg éppenséggel egy betű nevét viselte: a lambdát, mely az ábécében a k után következik. De sem róla, sem erről a fiáról nincs sok mesélő, uralkodásának idejét zömmel a thébai Dioskurosok története töltötte ki.

És mi maradt őr utánuk, Amphión és Zéthos után, Zeus és Antiopé fiai után, a hérósz-síron kívül, melyről a tithoreiaiak minden évben megpróbálták földet lopni? Amphiónnal Niobé lépett frigyre, s a boldogtalan anyának és gyermekeinek története nagyon is közismert. Ugyanilyen szomorú volt Zéthos családjának története. De ez az elbeszéléseknek egy másik, különleges fajtájához tartozik, mely azon alapul, hogy a Múzsák egyik adományában egyformán részesülnek az emberek és a madarak: az éneklés adományában. A Múzsáktól a madáralakúság sem volt idegen.⁸ Zéthos feleségéről mesélték,⁹ hogy ő is Pandareos leánya volt, mint az a kettő, akiket a Harpyiák ragadtak el,¹⁰ ő maga pedig, Aédón, „a csalogány”, tévedésből megölte Itylost, a fiát, akit Zéthosnak szült.¹¹ Egy attikai vázafestő ábrázolja a jelenetet, hogyan öli meg ágyában a fiút. Megzavarodott elmeállapotban követte el tettét. Azt is mondták,¹² az elvakult asszony nem a saját fiát, hanem az unokaöccsét akarta megölni, mert irigyelte sógornőjét. Utána fájdalomában azt kívánta, hogy elhagyhassa az emberek világát, s az istenek csalogánnyá változtatták. Ő az, aki Itylost siratja, ha ugyan nem Itysnek hívják a siratottat s nem Prokné fia, akiről Téreus történetében lesz szó.

Zéthos meghalt bánatában, s a thébaiak Laiost, Labdakos fiát hívták meg királynak.¹³ Laios ugyanazt jelenti, csak rövidített alakban, mint Laomedón: „a nép királya”. Egyéves csecsemő volt, amikor Labdakos meghalt, s a két sötét fiútestvér, akik Antiopénak és fiainak történetében játszottak szerepet, Nykteus és Lykos ragadta magához a hatalmat.¹⁴ Amphión és Zéthos idejében Laios még Pelopsnál időzött, s így az ő személye kapcsolja össze a thébai történeteket a pisaiakkal. Az utóbbiakban szerepel Khrysippos, Pelops [243] legigazibb fia, szinte hasonmása: igazi napfiú, neve szerint „aranylovú”, aki bizonyos tekintetben osztotta apja sorsát. Őt is elrabolták, mint Pelopsot, s elrablója Laios volt.

Míndkettejük ellen gyilkos terveket szőttek: a lydiai herceget apja, Tantalos étkül tálalta házában az isten elébe, Khrysipposzt mostohája, Hippodameia akarta megölni, és a saját fiútestvérei, Atreus és Thyestés; ezek állítólag meg is tették.¹⁵ Az elbeszélésekben csak mint kisfiú szerepel, soha nem üli meg nászát, mert kora ifjúságában elrabolják: egy költő szerint¹⁶ maga Zeus ragadja el, akár egy másik Ganymédést. De a tragédia a Laios általi elrablását teszi híressé. Laios, Labdakos fia volt - így adta elő Euripidés a történetet *Khrysipposában* - a fiúszerelem feltalálója.¹⁷ Pelops vendégbarátjaként kocsihajtásra tanította a szép fiút.¹⁸ Azt is mesélték, hogy nem Olympiából, hanem Nemeából rabolta el, és kocsiján Thébaiba vitte.¹⁹ Bár ez csak akkor lett volna lehetséges, ha a nemeai játékokat nem csupán később, Laios unokájának uralkodása idején alapítják. Pelops azután - így szól tovább a hagyomány - háborúval szerezte vissza a fiát. Egy vázafestő bemutatja a rablási jelenetet: hogyan nyújtja ki Khrysippos a karját Laios négyesfogatából apja felé. Egy másik még a háttérben kétségbeesve segítségért kiáltozó Hippodameiát is ábrázolta, mintha nem mostohaanyja lett volna a fiúnak. A rablás eszerint Pelops házában történt. A hagyomány arról is tud,²⁰ hogy Laios ötnapi távolságra utazott Khrysipposért, úgy szeretett bele és szöktette meg. Ilyen messzire volt Pisa és Zeus ligete Thébaitól.

Pelops átka szállt a fiúrabló után: soha ne lehessen fia, vagy ha mégis, a fia kezétől haljon meg.²¹ Azt is beszélték,²² hogy Khrysippos szégyenében megölte magát. A történet más változata szerint²³ Atreus és Thyestés, a két idősebb testvér utolérte a rablót, s visszavitték a fiúval együtt. Ekkor Pelops szíve megesett Laios Khrysippos iránt való szerelmén. Csak Hippodameia biztatta idősebb fiait a legkisebb megölésére, aki nem az ő fia volt. Amikor a fiúk nem fogadtak szót neki, a mostoha behatolt éjnek idején Laios kamrájába, ahol Khrysipposzal aludt, kihúzta a szerető kardját, megsebesítette vele a fiút, s benne hagyta a fegyvert a sebben. Khrysippos nem halt meg, míg tanúvallomásaival meg nem mentette

---

Laiost, s bizonyosságot nem tett, hogy ki volt a gyilkosa. Erre Pelops eltaszította és száműzte Hippodameiát. A történet másik változatát már ismerjük: eszerint Atreus és Thyestés végrehajtotta a gyilkosságot. Pelops átka őket is nyomon követte,²⁴ és nemzetségük nem lett sokkal boldogabb Laios nemzetségénél.

Az egyik tragikus költő Khryszippos öngyilkosságát²⁵ Thébaiba helyezte, abba az időbe, amikor Labdakos fia itt már régóta uralkodott. Laios, mint Thébai királya, a sárkányfogveteményből kikelt Ekhión „kígyóember” dédunokájának és a „magasztos” Agaué-szülte Pentheus, a „fájdalmak embere” unokájának a lányát választotta feleségül: Epikastét, vagy ismertebb nevén Iokastét. Ezen a néven lett olyan híres, egészen a késői korokig, mint szinte [244] egy más királyné sem, egyetlen hősnek az anyja és felesége sem. Ő egy és ugyanazzal a hērósszal kapcsolatban egyesítette magában e két vonatkozást. Általa jutott egy időre a bátyja, Kreón is Thébaiban uralomra. Arra is van egy adatunk,²⁶ hogy Laios megölte az apósát, Menoikeust. Iokasté volt arra hivatva, hogy a királyi hatalom forrása legyen Thébaiban.

De Laiosnak nem lett volna szabad fiat nemzennie vele. Háromszor intette a delphoi jósda:²⁷ csak akkor menekül meg Thébai, ha ő gyermektelen marad. Laios nem volt képes szilárd elhatározásra jutni.²⁸ A jegyespár mintegy tébolyban teljesítette be a nászt:²⁹ Aiskhylos *Heten Thébai ellen* című tragédiája szerint, melyet két másik, elveszett darab előz meg, a *Laios* és az *Oidipus*. A legelső alighanem azt mutatja be, hogyan vonta magára Laios, miután nem fogadott szót a jósdának, azután pedig kitétette a gyermeket, akit Iokasté szült neki,³⁰ Héra haragját is, s közvetlenül utána a delphoi isten gyűlöletét.³¹ Apollón mindig rábízta a jóslatot kérőkre, hogy a jobbat akarják-e választani, amit tanácsol nekik, vagy a rosszabbat, amit ugyanúgy választhatnak. Az isten gyűlöletéhez nagyobb ok kellett: alighanem Khryszippos erőszakos halála Thébaiban, Laios házában ingerelte fel ellene az istent, aki a fiúk és a zsenge ifjak oltalmazója volt. Héra haragjához elég volt annyi, hogy az elrabolt és erőszakkal visszatartott fiú a feleség szerepét töltötte be a királynál. Héra küldte a szfinxet, a szörnyeteget, melyről rövidesen szó lesz, Aithiopiából a thébaiak ellen. Egy olyan változata is volt a történetnek,³² hogy Khryszippos ezért vetett véget önkezével életének, s ezután határozta el Laios, hogy útnak indul Delphoiba, az istenhez, s negyedszer is megkérdezi. Talán ezt az elbeszélést kell a *Heten Thébai ellen* című tragédiában elmondottakkal összefüggésbe hoznunk, s legalább részben Aiskhylosnak tulajdonítanunk. Aiskhylos nem a fiúszerelem feltalálóját látta Laiosban, hanem a rossz szeretőt, akinek birtokában a szeretett fiú tönkrement. Teiresias, a thébaiak bölcs jövendőmondója tudta, hogy az isten gyűlöli a királyt, lebeszélte az utazásról, és intette, hogy inkább Hérának, a házasságistennőnek mutasson be áldozatot. Laios nem hallgatott a jósra, és elindult útján, mely először dél felé³³ egy szűk válaszóthoz vitte a Kithairón és Potniai³⁴ között.

Másképp is mesélték a jóslatnak és Laios indulásának történetét: Iokasté szavai Euripidés *Phoinikiai nők* című drámájában, mely a *Khryszippos* után következett, más előzményekről tudósítanak. Hosszú éveken át élt Laios gyermektelen házasságban Iokastéval,³⁵ míg végül elhatározta, hogy megkérdezi a jósdát, hogyan lehetne utóda. Az isten így válaszolt neki:³⁶ „Ne vesd el magját gyermekeidnek az istenek akarata ellenére! Ha fiat nemzel, meg fog ölni a sarjad, s egész házad vérbe fullad.” Ezután állítólag megnyugodott, és nem kívánt utódot. De erőt vett rajta a bor mámore és a megkívánás, s mégis nemzett egy gyermeket,³⁷ de azonmód kitétette. További sok-sok esztendő múltán indult el, balsejtelmektől úzve, hogy megtudja a [245] jóshelytől, vajon kitétt gyermeke életben van-e. A legrövidebb úton indult Delphoiba, Phókison át,³⁸ s ott egy szűk válaszóthoz ért.

A jóslatról szóló harmadik és legegyszerűbb történetet az a tragédia adja elő, melynek nagysága minden egyebet, amit előtte és utána erről a témáról írtak, elhomályosít és csaknem teljesen elfeledtet: Sophoklés *Oidipus királya*. Thébai királya és királynéja, Laios és Lokasté, intést kaptak Delphoiból: fiuk meg fogja ölni az apját.³⁹ Ezért tették ki a gyermeket. Később tudni vélték, hogyan hangzott a jóslat, a Pythia verses beszédében, mely nem volt valami egyszerű és archaikus: az eset egész előtörténetét összefoglalta.⁴⁰ Csupán ezért idézem az elbeszélés előtt, mely a kitett gyermek sorsáról fog szólni: „Laios, Labdakos fia, pompás utódokat kívánsz? Nemzeni fogsz egy kedves fiút, de az lesz a végzeted, hogy saját gyermeked keze által veszíted életedet. Mert így látta jónak Zeus, Kronos fia, engedve Pelops rettenetes átkának, akinek a fiát elraboltad. Ő könyörögte le rád mindezt.”

Úgy látszik, a korábbi elbeszélők inkább Oidipus alakjára összpontosították figyelmüket, nem pedig kitételének előzményeire. Neve szerint a hérósz „Dagadtlábú” volt; az elbeszélők eléggé nagy fáradsággal próbálták megmagyarázni ezt a különös nevet, s hihetővé tenni, hogy csakugyan a kitett gyermek lábára vonatkozik. Különben könnyen gondolhatott volna az ember valamelyik Daktylosra, a nagy istenanya egyik, földből született fiára. A legrégebbi időkben a daktylosi tulajdonság jelzésére használhattak egyszerű tulajdonnevet a „dagadtlábú” körülírás nélkül is: akkoriban még nyugodtan hívhattak valakit⁴¹ Oidyphallosnak is. De abban a korban, amikor Oidipus történetét megörökítették, ez szemmel láthatólag már nem volt szokás.

A gyermeket télvíz idején egy csöbörben tették ki: így mesélik Aiskhylos *Laiosában*.⁴² A fiúcska mezítenül ül megtalálójára, Euphorbos karján: így ábrázolja egy vázakép. Csak később emlegették a pólyáját is.⁴³ Gyámoltalanságát akarták fokozni, s azért fúrták még át ráadásul a lábát is, aranycsattal⁴⁴ vagy egy hegyes vassal,⁴⁵ hogy azután egy életem át „dagadtlábú” legyen! Az elbeszélő fölösleges kegyetlensége elfedi itt azt, amit nem akartak észrevenni s amire már az imént utaltam: a Vöröshajú ősi daktylostermeszetét,⁴⁶ pedig a vele járó dührohamaikról is lesz csakhamar bővebben szó.

Története azonban olyanformán kezdődik, mint a többi kitett hérószról és isteni gyermekről szóló elbeszélések. Sőt még azt is állították,⁴⁷ hogy Hélios fia volt. Róla is mesélték, amit Perseusról vagy egyszer Dionysosról magáról:⁴⁸ hogy kitették egy teknőben a vízre;⁴⁹ vagy a korinthosi tengeröböl vizére, vagy az Euripos tengersizorosra, mely Euboiát Boiótiától elválasztja. Olyan messzire sodorta a teknőt a tenger, hogy Hippodameia fogadhatta be a talált gyermeket s nevelte fel úgy, mintha ő is Pelops fia volna, akár Khry-sippos.⁵⁰ Ebben a változatban Oidipus azért ölte meg Laiost, hogy védelmezze vagy megbosszulja állítólagos testvérét, s akkor tette magáévá Lokastét, amikor az férjének temetésére Pisába érkezett. Sőt, egy másik változat [246] szerint vetélytársa volt Laiosnak, s ezért ölte meg: az elbeszélés itt nagyon messzire ágazik el, keveredik benne a korai hagyomány a későivel, s az ősi fonálnak nyoma vész.

Egyik régi elbeszélés szerint a teknő a gyermekkel nem jutott messzebb, csupán annak a városnak a közelébe, ahol Polybos, Hermés egyik fia uralkodott.⁵¹ Sikyón volt-e ez a város, Korinthos, vagy Anthédón?⁵² Periboia királynő épp a parton mosta ruháit, amikor kivetette a teknőt a víz.⁵³ Egy úgynevezett homérosi csészén látni, hogy Hermés nyújtja át a gyermeket a királynénak, s Periboia a király ölébe ülteti. S nem hozott balszerencsét a királyi párra. Polybos házában nőtt föl Oidipus, abban a hitben, hogy Periboianak - Meropénak is hívták⁵⁴ - és a királynak a fia. Csak az ismertebb elbeszélés hangzott úgy, hogy nem a tengerre tették ki, hanem a Kithairón hegyre, ahol innen a thébai, amonnan a korinthosi vagy sikyóni pásztorok találkozhattak egymással. Ha Laios pásztorai kitették a csecsemőt, Polybos

---

pásztorai ráakadhattak. Héra mezein történt a dolog, Euripidés előadása szerint.⁵⁵ Sőt, még csak ki se tették a gyermeket, mesélik az *Oidipus királyban*:⁵⁶ a thébai pásztor átadta a korinthosinak, hogy a sajátjaként nevelje föl. Az pedig elvitte gyermektelen királyának ajándékba.⁵⁷ Oidipus maga mondja el ebben a tragédiában,⁵⁸ hogyan vetette szemére - neki, akiből Korinthos legelőkelőbb polgára lett - egy részeg vendég tivornyázás közben, hogy nem a király fia, hogyan hárították el szemrehányását nevelőszülei, amikor faggatta őket, s hogyan indult el titokban, hogy megkérdezze a delphoi istent. S azt is halljuk tőle, hogy az isten nem a kérdésére válaszolt, hanem szörnyű sorssal fenyegette meg: hogy a saját anyjának a férje és apjának gyilkosa lesz. Ezért nem mert visszatérni Korinthosba, hanem másfele indult, Phókison át, egy szűk válaszúton, ahol egy ismeretlen férfi gyilkosa lett. Így hát az elbeszélés, akár Laiossal kezdjük, akár Oidipusszal, mindenképp egy szűk válaszútra visz, akárhol volt is: akár Phókisban, Thébai és Delphoi közt, akár Thébaitól délre, a Kithairón és Potniai között. Itt kellett az apának és a fiúnak találkoznia, anélkül hogy fölismernék egymást: egy boldogtalan apának s éppoly szerencsétlen fiának, akiknek kerülniök kellett volna egymást, s meg is tettek mindent, hogy a találkozástól óvakodjanak. A történethez nem kellett sorsukról okvetlenül előre tudniok: a jóslat bele-játszása nélkül is ugyanúgy elképzelhető. A jóslatban hívó elbeszélők olyasmit kaptak itt fel, ami ősidők óta magját képezte a nem akart és mégis bekövetkezett apagyilkosságról szóló elbeszélésnek. Oidipus nem sejtette, a történet egyik változatában sem, hogy útja a keskeny válaszúton apja útjába torkollik. Ahhoz sem kellett jóslat, hogy Laios attól féljen, a fia megfosztja a tróntól: ennek az ősképe is megvolt már az istentörténetekben, Uranos és Kronos történetében, a görögök és a kisázsiaiak ősidők óta közös, nagyon régi hagyományában. A jóslattal az elbeszélők egy ősrégi félelemnek adtak [247] konkrét formát, s a gyermekkitétel félelemből történt, nem pedig Apollón intésére: azért persze tudott róla, hiszen Delphoi jósisztene volt. Az ember az iszonyatostól való félelmében gyakran rohan az iszonyatosba. Így esett meg ez az emberi dolog is: a fiú útja egy szűk szorosban torkollott az apáéba, ahol egyikük sem húzódhatott félre. „Vándor, térj ki a király elől!”⁵⁹ - kiáltott a szűk úton kocsival átrobogó Laios hírnöke az ismeretlen felé. Oidipusban forrt a méreg. Némán haladt tovább az útján.⁶⁰ A király egyik lova a lábára taposott.⁶¹ Amikor az öreg ráadásul kocsijából még fejbe is vágta szöges végű, villa alakú botjával, mely a lovak ösztökélésére szolgált,⁶² végképp betelt a mérték. A fiú haragjában, nem sejtve, kivel van dolga - ezt határozottan hangsúlyozza a hagyomány⁶³ -, vándorbotjával⁶⁴ agyonütötte apját,⁶⁵ s hozzá még a hírnököt is.⁶⁶ Aiskhylos a haragtól megszállott Oidipus képének még egy jellemző vonását megőrizte:⁶⁷ a gyilkos beleharapott a megölt testébe, s kiköpte a véré.

A történetnek nagyon régi alakjára utal egy késői elbeszélés:⁶⁸ eszerint Oidipus épp lovat lopni indult, és Laiost a felesége, Epikasté kísérte útján, amikor találkozott vele. A történet csúcspontja elől azonban kitér az elbeszélő: azt állítja, Oidipus a gyilkosság után a hegyekbe menekült, ahogy Görögországban még ma is szokás, és nem nyúlt Epikastéhoz. De akkor hogy mehetett a történet folytatásában a királyné önként férjhez a gyilkoshoz, ha tanúja volt a gyilkosságnak, s nem lett azonmód a rabló zsákmánya? Mindez alighanem ugyanabban a dührohamban történt, a régi elbeszélés szerint: a fiú agyonütötte apját és megerőszakolta anyját, az ismeretlen királynét, s általa Thébai trónját is birtokba vette.

Így tudta alighanem az *Odysseia* költője is, mert azt mesélte:⁶⁹ Epikasté a fiának a felesége lett, az magáévá tette, miután apját megölte és kirabolta. Hamar fölfedték ezt az istenek az egész világ előtt. Oidipus királya maradt Kadmos népének Thébaiban, kínok között, az istenek pusztító akarata szerint, anyja azonban eltűnt Hádés kapuján át: bánatában

---

fölakasztotta magát, s fiára hagyta a szenvedést, amit az anya bosszúszellemei küldtek reá. A kínok súlyát Oidipus gyermekeinek is érezniök kellett: ezek a régi elbeszélők szerint nem Epikasté gyermekei voltak, hanem egy második feleségé, aki a szép Euryganeia⁷⁰ - „örömtől messzesugárzó” - nevet viselte. Sőt még egy másik név is ránk maradt, mely ugyancsak Oidipus feleségét jelölte, Astymedusa :⁷¹ ez bármely királynéra ráillett. Az is lehetséges, hogy a két név ugyanarra a második feleségre vonatkozott. Oidipus maga elesett a harctéren - így mondja az *Ilias*⁷² - hatalmas zuhanással.

Homéros egyetlen szóval sem utal Oidipus bölcsességére, amivel a legismertebb elbeszélésben Thébai uralmát Laios meggyilkolása után meg kellett szereznie: mintha soha nem szorongatta volna Kadmos népét a közeli Phikion-hegy szörnyetege, a Phix, vagy más, világosabb nevén a Sphinx, a „fojtogató”! Ha Oidipus Laios elrabolt lovaival vagy öszvéreivel visszatért [248] nevelőapjához, Polyboshoz, ahogy a késői elbeszélő állította,⁷³ aki szerint lovat lopni indult, s ha nem vette birtokába azonnal a királynéval együtt a királyságot is, akkor később kellett Thébaiba indulnia, hogy megszabadítsa a szfinxtől a várost. Laios halála után Kreón uralkodott itt, Iokasté bátyja. Kreón és a város vénei nagy gondban voltak, mióta a leányfejű szárnyas oroszlán vagy kutya beavatkozott a város sorsába.

Egy másik, fentebb idézett hagyomány szerint ez a csapás már Laios életében sújtott le Thébaira. Héra küldte a szfinxet Aithiopiából a kadmeusok ellen, mert túrték a király szenvedélyét Khrysiszpos iránt. Dionysos is küldhette volna a ragadozó oroszlánszüzet szülővárosa ellen, mely megtagadta tőle a tiszteletet. Erre a megállapításra juthatott Euripidés is,⁷⁴ aki azt mondja ki,⁷⁵ amit a csapástól szenvedők maguk gondoltak: az Alvilág küldte föl a szfinxet a thébaiak ellen. Thébai romlására szülte őt a szörnyetegek egész sorának szülőanyja, Ekhidna kígyóistennő,⁷⁶ miután a saját fiával, Orthos kutyával pározott.⁷⁷ A szfinx székhelye a róla elnevezett Phikion-hegyen volt, amikor épp nem egy oszlopon ült a kadmeusok piacterén, hogy kiszemelje áldozatát. Így mutatják a vázaképek: az oszlopon, de a hegyen is. Látjuk, hogyan rabolja el és fojtja meg az ifjakat, s így lehetett Zeus trónusán, Pheidias művén is látni.⁷⁸ Egy régi elbeszélés szerint⁷⁹ Haimónt is elrabolta, Thébai legszebb és legtörekenyebb ifjút, Kreón fiát. Ezután hirdette ki Kreón: azé lesz Iokasté és a királyság, aki legyőzi a szfinxet.

Eredetileg nyilván úgy mesélték a történetet, hogy a hősnek, aki meg akarta ölni a szörnyet, ki kellett mennie a Phikion-hegyre, hogy megbirkózzék vele. Így ábrázolja egy váza Oidipust: buzogányát ütésre emelve, nem pedig a talányon töprengve, az oroszlánszűzzel szemben. Az ismertebb elbeszélés szerint⁸⁰ a thébaiak mindennap összegyűltek, hogy a találós kérdésen törjék fejüket, amit a szfinx feladott nekik. S amikor nem tudták megfejteni, akkor rabolt el mindig egyet-egyet közülük. A rejtvényt a Múzsáktól szerezte,⁸¹ de inkább a szirénekhez, mint a Múzsákhoz tette őt hasonlónak: semmiképp sem volt kezdetől fogva „bölcs szűz”,⁸² sokkal inkább agyafúrt, aki megtanulta egyetlen cselét. A legjobb klasszikus korból származó gemmán látni, hogy bölcsességét egy könyvtekercsből veszi vagy olvassa föl. Úgy énekelte a találós kérdést, akár egy jóslatot:⁸³ „Van egy kétlábú a földön és egy néglábú, ugyanazzal a szóval nevezett, és háromlábú is. Minden élőlény közül, ami a földön, a levegőben és a tengerben mozog, egyedül ő változtatja alakját. Akkor halad a leglassabban, amikor a legtöbb lábán jár.”

Büszke is volt találós kérdésére a szfinx, s zavarba hozta az embereket. Hiszen ők azt a talányt sem értették, mely intésként volt bevésve egy bölcs szavaival a delphoi Apollón-templom előcsarnokában: „Ismerd meg magadat!” - s melynek megoldása: „Hogy ember vagy!” Látjuk, hogyan ül Oidipus a szfinx előtt (több ízben is így ábrázolták a vázafestők), s

---

gondolkodik. Mi lehet ez: „... és háromlábú is”? „Az emberre gondoltál! - kiáltott föl⁸⁴ -, [249] aki, míg a földön mászik ide-oda, alig hogy megszületett, először négylábú, amikor pedig öreg lesz és háta meggörnyed az aggkor terhe alatt, s harmadik láb gyanánt botot használ, háromlábú is \” Amikor a szfinx ezt hallotta, úgy tett, mint a szirének, ha nem fogott valakin az énekük: a tengerbe zuhantak, noha szárnyas lények voltak, s öngyilkosságot követtek el. Tehát így tett a szárnyas oroszlánszűz is, levetette magát sziklájáról,⁸⁵ vagy az oszlopról és Thébai Akropolisáról.⁸⁶ Megint csak egy vázaképen látni, hogyan adja meg neki Oidipus könnyű dárdájával a gyelemdöfést.

Így lett Oidipus bölccsé, s egyúttal a világ legbalgább királyává. Győzelmének díjaképpen - az ismert változat szerint, melyben Iokasté nem volt jelen Laios meggyilkolásánál - saját anyját kapta feleségül, s négy gyermeket nemzett vele: két fiút, Eteoklést és Polyneikést, és két lányt, Antigonét és Isménét; mindannyiukat a Labdakos-ház balsorsa tette híressé. A csupán látszatra bölcs Oidipus semmit sem sejtett mindebből. A különös lényben, amit a szfinx a találós kérdésben feladott, alighanem saját magára ismert, de azt nem ismerte föl, hogy mi az ember, az emberi sors cseleit, melyeknek - ellentétben a sorstalan istenekkel - ki van szolgáltatva a halandó! Az emberi sors teljesült be rajta, s ez a sors az idők folyamán nyilvánosságra került. Mert nem haltak meg mind, akik a gyermeket kitétték, vagy akiknek ki kellett volna tenniük, de nem tették.

Ott volt Thébai egyeden valódi bölcse is, a jövendőmondó Teiresias, aki most vak szemével ugyanúgy keresztüllátott Oidipus tévedésein, mint annak idején Laios eltévelyedésén. De mire maga a király kényszerítette szólásra, addigra már sok év telt el a balgatag pár, anya és fia uralma alatt, s egy pusztító járvány érezte a thébaiakkal, hogy beteg a városuk.⁸⁷

Teiresiasban is - aki neve szerint a jelek, a *teirea* magyarázója volt - volt valami, ami Oidipusszal közös. Ő ifjúkorában vakult meg, a hérósz pedig, aki az anyját vette feleségül, legszebb férfikorában lett vakká. A jósról is azt mondták,⁸⁸ az egyik sárkányfogvetemény ivadéka volt: Udaiosé, „az alapítóé”. Anyját Khariklónak hívták, mint Kheirón, a bölcs kentaur anyját, s Pallas Athéné társnői közé tartozott. Így pillantotta meg Teiresias ifjúkorában, amit soha nem lett volna szabad megpillantania. Az istennő paripáinak örvendezve föl-alá kocsizott Boiótiában, s még ruháit is levetette, hogy fürdővel frissítse fel tagjait. Ezt tette egyszer⁸⁹ a Hippukrénénél is, a "lóforrásnál", a Helikónon, déli csendben és magányban. Teiresias, akinek épp az első legénytoll pelyhedzett az állán, egyedül vadászott kutyáival a szent hely közelében. Iszonyatos szomjúság gyötörte, azért a forráshoz rohant, a szerencsétlen. Akaratlan látta, amit nem szabad megpillantani. Látta Athéné keblét és ölet, s nem volt szabad többé a napot látnia. Az istennő a szemére tette kezét, s megvakította.⁹⁰ De kesergő társnője, Kharikló kedvéért jövendőmondóvá avatta Teiresias: megtisztította fülét, hogy értse a madarak szavát, s egy somfabotot küldött neki, hogy azzal járhatson, mint a látnokok. [250]

Egy másik, Teiresias megvakulásáról szóló történetnek ugyanez az értelme: abban is olyasmit pillantott meg, amit nem lett volna szabad. Azt mesélték, mint ifjú pásztor,⁹¹ egy útkeresztveződésnél⁹² a Kithairónon⁹³ -vagy a Kylléné hegyen,⁹⁴ azon a tájon, ahol Hermés, a kígyópártól körülfont botjával, odahaza volt - látott két kígyót párzani. Ennek a kalandnak, melyről azt hinné az ember: nincs benne semmi rendkívüli Görögország pásztorainak életében, úgy látszik, különös jelentősége volt a régi időkben, mert egy igazi istentréfa kiindulópontjává vált. Teiresias a hagyomány szerint⁹⁵ megölte a párzó nősténykígyót, s abban a szempillantásban maga is nővé változott. Asszonyként élt ezután hét esztendeig, s megtapasztalta a férfi szerelmét.⁹⁶ Hét év múltán ismét megpillantott egy szeretkező

---

kígyópárt. Most a hímet ütötte agyon, s nyomban visszaváltozott férfivá. Épp akkor vitatkozott Zeus és Héra arról, hogy a férfi vagy a női nemnek jelent-e többet a szerelem. Teiresias kérték fel döntőbírónak. „Csupán egy tizedrészét élvezzi a férfi - így hangzott a döntése⁹⁷ -, tízszer annyi gyönyörrel telik el az asszony, örvendezve lelkében.” Héra megharagudott azért, hogy ezt így kimondta, és vaksággal büntette. Zeus viszont a látnoki adománnyal kárpótolta, s hét emberéletnyi hosszú élettel. De a hagyomány szerint a bölcs férfiút nem boldogította az adomány. „Zeus atya - jajgatott⁹⁸ -, vagy rövidebb életet kellett volna hogy adj, vagy csak annyi tudást, amennyit a közönséges halandóknak. Így, ahogy most van, igazán nem nagy megtiszteltetés számomra, hogy hétszer olyan sokáig élek, mint más emberek!” Vakon és isteni tudás birtokában át kellett élnie Kadmosnak és utódainak - hat nemzedéknek - a sorsát, s megőrizhette tudatát, egyedül ő minden ember közül, az Alvilágban is. Ezt az ajándékot Persephoné biztosította számára.⁹⁹ Odysseus később meglátogatta a holtak birodalmában, s őt engedte elsőnek (még ott is látnoki aranypálcáját markolta) a vérrel telt áldozati árokhoz lépni. Teiresias ráismert s megszólította,¹⁰⁰ még mielőtt ivott, miután pedig ivott a vérből, előre megmondta neki egész jövődó sorsát. Oidipus sorsát is látta előre, s be is teljesült, amit Teiresias megjövendölt.¹⁰¹ Amikor a szerencsétlen király kénytelen volt belátni, hogy anyja férjévé, gyermekeinek testvérévé vált, saját kezűleg fosztotta meg magát szeme világától.¹⁰² Ez volt a büntetése azoknak, akik olyasmit láttak, amit nem volt szabad megpillantani: ahogy Teiresias az istennőt vagy a szeretkező kígyókat, úgy pillantotta meg Oidipus az anyját. Egy olyan hagyomány is fennmaradt,¹⁰³ mely szerint nem ő vakította meg magát, hanem Laios öreg fegyvertársai, s csupán uruk gyilkosát akarták megbüntetni, és nem is tudták, hogy az a fia is volt. Többen próbáltak újabb és újabb fordulatokat költeni a régi történethez. Euripidés *Phoinikiai nők* című drámájában Iokasté, mint ősz anyakirálynő, sok-sok évvel szégyenének leleplezése után is él még, reszkető lábakkal,¹⁰⁴ csupán két fiának holtteste fölött, akik egymást kölcsönösen [251] megölték,¹⁰⁵ vet véget életének, a legmélyebb mélységekig megtapasztalva fájdalomteli anyaságának kínjait. A történet összes további változataiban azonmód fölakasztotta magát, mihelyt szégyene nyilvánvalóvá lett.

A vak Oidipus eltűnt a thébaiak szeme elől. Hogy testi jelenléte ne mocskolja be a nap tiszta világát,¹⁰⁶ rejtekben, mintegy bebörtönözve őrizték hozzátartozói: Kreón¹⁰⁷ vagy a fiai.¹⁰⁸ Fogyatékos értelemmel tűrte mindezt,¹⁰⁹ ingerlékenyebben és lobbanékonyabban, mint valaha. Megtiltotta fiainak, hogy bármikor is királyi edényeket tegyenek elébe, meséli tovább a történet.¹¹⁰ S amikor ezt a szőke Polyneikés mégis megtette, s a jámbor Kadmos ezüstasztalát Oidipus elé állította, megöltve az arany serleget édes borral, a vak észrevette, gúnynak hitte, nagy gonoszság szállta meg lelkét s megátkozta fiait: azt kívánta, vassal osztozkodjanak atyai örökségükön.¹¹¹ Amikor viszont egyszer megfedkeztek arról,¹¹² hogy az áldozatból a királynak járó részt, a lapockát küldjék el apjuknak, s egy combcsontot küldtek helyette, Oidipus ezt is észrevette, a húst a földre dobta, s ismét átkokat szórt fiaira: imájában kérte Zeust és a többi istent, hogy a két fiú egymás kezétől haljon meg, s együtt szálljon le az Alvilágba.

A *Phoinikai nőkben* Oidipus úgy bukkan elő palotafogságából, mint egy kísértet,¹¹³ hogy átkainak beteljesülését lássa. Bebörtönöztetése saját palotájában - egy föld alatti helyiségben, ahol meg is halt egy késői elbeszélés szerint¹¹⁴ - csupán egyik formája volt szenvedéseinek. Ebben az Euripidés-tragédiában Antigoné, idősebbik és erősebbik lánya vezeti el Oidipust a harctérről, ahol utoljára dédelgethette a három szeretett lény testét, Iokasté, Eteoklés és Polyneikés tetemét.¹¹⁵ Elrendelt sorsához még a fáradtságos vándorlás is hozzátartozott.¹¹⁶

Antigoné kísértte az úton, mely Kolónosba vitt, Poseidón szikladombjához és Athén meg az Alvilág küszöbéhez, a szent helyre, ahol a delphoi jóshely szavai szerint be kellett végeznie életét.¹¹⁷

Sophoklés késői öregkorában írt, *Oidipus Kolónosban* című, utolsó tragédiájában találkozunk velük. Csakhamar Isméné is csatlakozik hozzájuk az úton, melyen apa és lánya már jóval a testvérharc előtt elindult. Koldulva vándoroltak az országon át. Az ősz Oidipus se volt már olyan hirtelen haragú, mint régen. Keveset kért, s beérte a még kevesebbel, amit kapott.¹¹⁸ Szenvedő hērósszá lett, aki halála után értékes kincssé válik, és oltalmazza az ellenségtől azokat, akiknek a földjén örök nyugalomra tért. Sophoklés szűkebb hazájában kellett ennek bekövetkeznie, Kolónos község földjén, a szikladombon. Itt volt az anyák bosszúistennőinek, az Erinyseknek - akiket a nép Eumeniseknek, „jóakaróknak” is hívott - szent ligetük, ahova nem léphetett halandó láb. Ide tartott Oidipus, ez volt a kínok útjának végcélja, itt fogadták be kegyelemmel.¹¹⁹

Bizakodó lélekkel lépett be a ligetbe, ahova nem léphetett emberi láb. Tudta: itt kell bevárnia, hogy földrengés, mennydörgés és villámlás¹²⁰ adja hírül bekövetkezendő eltűnését. Az ország urára, Théseusra bízta magát és [252] sírjának a titkát, mely nem lesz közönséges sír, de mégis oltalmazni fogja az athénieket. Sürgősen hívatta Théseust, amikor Zeus megadta mennydörgésével az első jelet.¹²¹ Úgy dörgött, mint szűnni nem akaró zivatar idején: egyik dörgés a másik után, egyik villámlás a másik után. S ekkor a vak lett vezetővé, ő ment elől, Théseus előtt, és két lánya előtt, akik idáig vezették. Biztos léptekkel követte Oidipus a lelkek kísérőjét, akit nyilván látott, amikor megszólította Hermés néven, követte a holtak birodalmának istennőjét, akit nem mert néven nevezni.¹²² A meredek szakadék szélén megállott.¹²³ Vaslépcsők vezettek innen a sziklák tövéhez. Az Alvilágba vezető számtalan ösvény itt futott össze. Itt leült Oidipus, egy üreges körtefa és egy kő sír közé. Ledobta piszkos ruháit, s felszólította lányait, hogy mosdassák meg és öltöztessék fel, ahogy egy halottat illik. S velük együtt zendített rá a siratóénekekre, amikor az alvilági Zeus dörgése felmorajlott. Ez is elmúlt, s hallgattak mindnyájan. Borzadva hallották egy isten hangját:¹²⁴ „Halljad, halljad, Oidipus! Miért váratsz bennünket?” Csak Théseusnak volt szabad látnia, ami ezután következett.¹²⁵ Még sokáig állt ott, s eltakarta az arcát. Oidipus eltűnt.

Alighanem hasonlóképpen írta le a történeteket Aiskhylos is, akiről azt mondták,¹²⁶ *Oidipusában* elárult valamit, ami Démétér misztériumaihoz tartozott: ezek a misztériumok egyúttal a lányának, a holtak birodalma istennőjének misztériumai is voltak. A régebbi elbeszélők szerint Oidipus nem jutott el Kolónosig. A szenvedő sokáig bolyongott, miután maga fosztotta meg magát szeme világától, a Kithairón körüli vad hegyi tájon,¹²⁷ ahol annak idején kitették, s ahol hirtelen haragjában, mit sem sejtve, agyonütötte az apját. A sírját is mutogatták azon a vidéken. Hozzátartozói, azt mesélték,¹²⁸ Thébaiban akarták eltemetni. De a thébaiak nem túrték. Szerencsétlensége mintegy megbélyegzetté tette. Így egy másik boiótiai helységben, Keosban temették el. De több szerencsétlenség történt a faluban, s a lakosok azt hitték, Oidipus sírja hozta rájuk a bajt. Végül Eteónosban temették el. Ez a falu is Boiótiában volt, és később Skarphénak hívták. Éjnek évadján temették el itt titokban, s nem tudták, hogy a hely Démétér szent körzetében volt. Amikor ez kiderült, az eteónosiak megkérdezték a delphoi istent, mitévők legyenek. Apollón azt válaszolta: „Ne nyúljatok az istennő oltalomkeresőjéhez!” Így ott hagyták a sírját, s azt a helyet azóta „Oidipus szentélyének” hívják.

Vázaképeken látni, hogy ifjú férfiak és ifjú asszonyok közelednek a sírhoz. Vajon Oidipus fiaira és lányaira gondoltak a festők? Vagy más ifjú emberek voltak, sőt talán jegyespárok,

---

akik itt áldozatot mutattak be a hérósznak, akinek a szenvedései, ha saját hozzátartozóinak nem is, de az őt tisztelő idegeneknek talán mégiscsak áldást hoztak? Sírján, melyet egy oszlop jelzett, ez a felirat volt :¹²⁹ „Hátamon mályvát hordok s asphodelost, ezergerőkerűt, keblemen pedig Laios fiát, Oidipust.”[253]

XI. A spártai Dioskurosok és unokatestvéreik

Kastór és Polydeukés neve - talán még ismertebb latin alakjuk: Castor és Pollux - máig is két elválhatatlan testvér barátságát jelképezi. Nem csupán őket tartották *Dios kuroinak*, "Zeus fiainak". A thébaiak is ismertek és tiszteltek alapító hérószaik közt Dioskurosokat, két ikertestvért, akiknek az istenek királya volt az apjuk: Antiopé fiait. Ha azonban a Dioskurosokról hallunk, külön jelző nélkül, akkor rendszerint Léda ikerfiáról van szó, akiket az istentörténetekből ismerünk, akárcsak az anyjukat.¹ Tyndaridéseknak vagy még korábban Tindaridéseknak is nevezték őket, állítólag Tyndareós nevű földi apjukról. Meglehet, ebben az apa-névben is benne rejlik a „Zeus fiai” megjelölés, olyan nyelven, amit korábban beszéltek Görögországban.

A Kastórról és Polydeukésről szóló elbeszélést a hérósz történetek közt mégis Tyndareós királlyal kell elkezdni. Mert ezek a történetek szeretik a családfát, mely a hérószokat földi apák és anyák és sokszoros rokonságszálaival kapcsolja össze. A hagyomány azt tartja tehát,² hogy Perseus leánya, Gorgophoné, a „Gorgóölő”, aki apja győzelme emlékére kapta ezt a nevet, először Periéréshez ment feleségül, Aiolos egyik fiához, aki Messéniában uralkodott, Oikhalia városában: így hívták akkor a misztériumok későbbi helyét, Andaniát. Két fiat szült Periérésnek, Aphareust és Leukipposzt, akinek áttetsző neve fehérlovút jelent. De állítólag ő volt az első asszony,³ aki az első férje halála után újra férjhez ment. Másodsorú Oibalos felesége lett, aki nevéreől ítélve egy lakóniai Daktylos-féle ősember volt, „a nemző”, akit egyesek Hyakinthos testvére, Kynortas, a „kutyaébresztő” fiának tartottak.⁴ Tyndareós Oibalos és Gorgophoné, vagy - egy másik hagyomány szerint,⁵ mely mit sem tudott erről az egész családfáról - egy Bateia, „bozót” nevű forrásnimfa fia volt.

Tehát a Dioskurosok családfája Tyndareós révén lakón földben gyökerezett. Így illett egy spártai királyhoz - mert Tyndareós Spárta királya lett -, s a spártai Dioskurosokhoz, akiket a felesége szült. Igaz ugyan,⁶ hogy nem uralkodott zavartalanul Lakóniában. Féltestvére, Hippokoón, egy időre elűzte. Héraklés ültette később ismét trónra. Tyndareós a görög szárazföld nyugati részébe menekült. A legtöbb elbeszélés szerint Thestios uralkodott ott, annak a Pleurónnak egyik ivadéka, aki az aitóliai Kurések városát, Pleurónt alapította. De más elbeszélések szerint alighanem Thestios is alapított városokat: az aitóliai Thestiát, s még elébb egy másik Thestiát Lakóniában.⁷ A spártaiak szerint Tyndareós egyáltalán nem Aitóliába költözött, Thestioshoz, hanem a lakóniai Pellana városába.⁸ Thestios Aitóliában már egy híres leány apja volt: Althaiáé, akiről Meleagros történetében lesz szó. Másik híres leánya a hagyomány szerint Léda volt. Azt is mesélték ugyan,⁹ hogy Thestios felesége, Panteidyia, a „mindentudó”, nem tőle, hanem Glaukostól, Sisyphos [254] fiától foganta Lédát. Nem volt könnyű az ősszónynak - mert Léda az volt, mint neve tanúsítja - apát és családfát találni.

Ismerjük a híres történetet,¹⁰ mely szerint Léda Lakóniában foganta a Tindareós-fiakat: Zeus hattyú alakban szerette őt, a Taygetos csúcsa alatt. Alighanem efölött a hegy fölött látták leggyakrabban a nagy fehér madarak vonulását. A messéniai tengeröbölben, a spártai parttal szemben egy Pephnos nevű kicsiny sziklasziget emelkedik ki a habokból: itt jött Kastór és

---

Polydeukés, az ikerpár a világra. De két lánytestvérük, Helena és Klytaimnéstra születési helyének nem ezt a szigetet tartották. Gondoljunk csak a vázaképre,¹¹ mely Léda fiait ifjakként ábrázolja, míg a tojás, melyből azután Helena született, közöttük fekszik az oltáron: ez a jelenet Tyndareós királyi székhelyén játszódott le, akár Pellana volt az, akár Spárta. Pephnos viszont alig valamivel nagyobb egy sziklazátonynál, csak égi gyermekek születhettek itt: bizonyos, hogy egy közönséges földi nő sem kereste föl a szigetet, amikor szülni készült. Csakis szárnyai lehettek annak az anyának, s tojást kellett raknia, mint a tenger madarai teszik, és Léda égi hasonmása, Nemesis istennő. Alighanem ilyen alakban hozta világra az éjszaka lánya, akár egyik néven nevezzük, akár a másikon, a fiait, s még hallani fogjuk, hogy azoknak a szárnyai sem merültek egészen feledésbe.

Az ókorban a kerek sapka, a *pilos* eredetét is, amit lovaglás közben viseltek a Dioskurosok, vagy kantárszáron fogva paripájukat, azzal magyarázták,¹² hogy a tojásból tapadt rájuk, amikor a héjából előmászta. A későbbi elbeszélők szerint¹³ Hermés vitte az isteni gyermekeket Pephnosról Pellanára. Mutogatták ércszobraikat a kicsiny szigeten, nem voltak egy lábnál magasabbak, noha őket is „a nagy isteneknek” hívták, akár a Kabirokat, s azt beszélték,¹⁴ hogy az ár, mely télidőben elborítja a zátonyt, szobraikat nem mozdította el. A spártaiaknak elegendő volt két H-alakban összekötött gerenda, vagy két karcsú amfora, melyekre az ábrázolásokon gyakran tekeredik kígyó, hogy kedves Tindaridáikra emlékeztesse őket.

Messéniának, a Lakóniával szomszédos országnak is megvoltak a maga isteni ikrei. Ezek a spártai Dioskurosok unokatestvérei voltak. Gorgophoné első házasságából Aphareust szülte. Ez Arénét, a féltestvére, Tyndareós hűgát vette feleségül.¹⁵ De nem volt sem biztosabban, sem kevésbé apja a fiainak, mint Tyndareós a spártai Dioskurosoknak. Az ikreknek, akiket Aréné szült, igazi apja állítólag Poseidón volt.¹⁶ Elsősorban az óriás Idast nemzette a tenger ura. De rendkívüli lény volt Lynkeus is, „a hiúszemű”: éles tekintete behatolt a föld mélyébe.¹⁷ A spártai Dioskurosokról szóló elbeszélésnek messéniai unokatestvéreikre is ki kell terjednie, mert útjaik csakhamar keresztezték egymást.

Idasról azt beszélték,¹⁸ ő volt a legerősebb az egész földön. Magával Apollónnal vívott párviadalt egy szép leányért: Marpéssáért, Euénos aitóliai király lányaért.¹⁹ Erről az Euénosról, Arés egyik fiáról ugyanazt mondták, mint [255] Oinomaosról: csak annak akarta adni a lányát, aki legyőzte a kocsiversenyben. De mindig ő győzött, levágta a legyőzött fejét, s ezekkel a fejekkel díszítette palotáját. Idas a szüzek kartáncából rabolta el Marpéssát, amit egy réten lejtettek Artemis tiszteletére. A rétet Ortygiának, „Fürjmezőnek” hívták, akárcsak az istennő születési helyét. Idas a leggyorsabb paripákat kapta meg apjától, Poseidóntól. Hasztalan vette üldözőbe Euénos. Amikor a király látta, hogy a lányrabló a zsákmányával átsuhan a Lykormos folyón, leölte saját lovait, és a habokba vetette magát: a folyót azóta Euénosnak, „jógyeplőjűnek” hívják.

De az erős vőlegény kis híja, hogy mégis el nem veszítette Marpéssát. Megjelent egy még hatalmasabb, s elrabolta Idastól menyasszonyát. Mint a jégmadár nőténye, úgy jajveszékelt a lány Apollón karjaiban.²⁰ Akkor történt ez, amikor Idas a zsákmányával már megérkezett Messéniába.²¹ A hérósz nem nyugodott bele: kifeszítette íját az isten ellen.²² Azt tartották,²³ Idas nyilai kikerülhetetlenek. De Zeus nem engedte, hogy a végsőkéig fajuljon a dolog. Elküldte Hermést,²⁴ vagy - egyik vázafestő ábrázolása szerint - követét, Irist, s megparancsolta, bízzák a lányra a választást. Marpéssa a földi vőlegényt választotta. Attól félt, hogy Apollón elhagyja, ha öreg lesz. Így magyarázták a választást a késői elbeszélők,²⁵ akik már nem gondoltak arra, milyen pusztítónak tarthatta égy halandó Apollón ölelését.

Marpéssa úgy viselkedett, mintha a halál maga vette volna őt birtokába. Leányát, akit Idasnak szült, Alkyonénak, „jégmadárnak” is nevezték,²⁶ annak emlékére, hogyan kesergett fájdalmában az anyja az isten karjai közt. Egyébként Kleopatrának hívták, „apjáról híresnek”, és Meleagros felesége lett.

A lányrablás a menyegzőnek bizonyos formája volt, amit Persephoné elrablása már az ősidőkben megszentelt, s főként Lakóniában vált bevett szokássá. A spártai Dioskurosok megelőzték ebben minden halandót. Állítólag nemcsak fiúunokatestvéreik voltak ikrek, hanem két lányunokatestvérük is: Leukipposnak, Tyndareós másik féltestvérenek a lányai. De az is lehet, hogy a lányokat nem hozták kapcsolatba semmiféle halandó apával, hanem égi „fehér csikók” jelentéssel hívták őket Leukippiseknek. Apollónt tartották az apjuknak,²⁷ s olyan neveket kaptak, melyek a hold két megjelenési alakjához illettek: Phoibé, „a tiszta”, az újhold sarlójához, Hilaeira, „a vidám” pedig a teliholdhoz. Phoibé Athéné papnője lett, Hilaeira Artemisé.²⁸ Később szentélyük volt Spártában, a Dioskurosok szent lakhelyének nevezett ház szomszédságában.²⁹ A Leukippiseket Aphrodité szent kerületében rabolták el. Itt játszottak társnőikkel, amikor Kastór és Polydeukés beemelte őket kocsjába. Egy attikai vázafestő ábrázolása szerint jelen volt a szerelemistennő és Zeus is: jóváhagyták a rablást, mellyel két isteni pár spártai szokás szerint kötött házasságot.

De ezzel megkezdődött az ellenségeskedés a két isteni fiúikerpár között. A Leukippiseket, azt mesélték,³⁰ eredetileg messéniai unokatestvéreiknek [256] ígérték oda esküvel. De a Dioskurosok nagyobb ajándékaikkal megvesztegették Leukippost, s azért engedte, hogy megszőktessék unokahúgaikat. Idas és Lynkeus üldözőbe vette a rablókat. Aphareus síremlékénél érték őket utol, s így ért a történet tragikusan véget. A régebbi elbeszélők szerint³¹ másképp kezdődött az ellenségeskedés. A négy fiúunokatestvér, Lakóniából Kastór és Polydeukés, Messéniából Idas és Lynkeus, együtt betört Árkádiába, hogy marhákat raboljanak északi szomszédaiktól. Nagy zsákmánnyal tértek haza, s a felosztást Idasra bízták. Az négy részre osztott egy tehenet, és azt javasolta, aki elsőnek fogyasztja el a maga negyedrészt, az kapja meg a zsákmány egyik felét, aki utána lesz kész, az a másikat. Ezután előbb a saját negyedrészt falta fel az óriás Idas, azután a Lynkeus negyedét is, s így az egész zsákmányolt csordát a messéniai testvérpár hajtotta haza. Rútul kijátszották a Dioskurosokat. Még sok kalandban vettek részt Léda fiai, és soha nem szakadtak el egymástól: Kastór a paripák megszabolója volt, Polydeukés ökölvívó.³² Az Argonauták vállalkozásakor is találkozunk majd velük. De csak akkor volt tökéletes a Tindaridák képe, amikor egy ragyogó nőalak állt közöttük: szép testvérük, vagy maga a legnagyobb istennő, minden istenek anyja. Hogy a Dioskurosok a Nagy Anya, Rhea Kybelé szolgálatában állottak, arról a sziklába vésett képek tanúskodnak a szicíliai Akrai városa mellett. Testvérüknek, Helenának akkor szolgáltak, amikor az attikai Aphidna várából kiszabadították. Ez a Théseus-történetek körébe tartozik, mert Théseus volt az első, aki megszőktette Zeus leányát. Az unokatestvérek közti ellenségeskedések történetének s egyúttal a Tindaridák³³ emberszabású földi életének a vége sokkal később következett be, Péleus és Thetis lakodalma után.

Paris már útban volt, Aphrodité biztatására és oltalma alatt, az istennő fia, Aineias kíséretében, hogy ő is megszőktesse Helenát. Spártában már nem Tyndareós uralkodott, hanem a veje, Menelaos. De szép feleségét - eléggé óvatlanul - csakhamar egyedül hagyta a kisázsiai vendégekkel. Paris és Aineias, amikor megérkeztek Lakóniába, legelőször a Dioskurosokat, testvérük mindig készenlétben álló oltalmazóit látogatták meg. Zeus akarta ezt, mert alighanem ő intézte úgy, hogy az ikerpár távol maradjon attól, ami Spártában és Lakóniában ezután történt. A lakomán, amit a vendégek fogadására adtak, Idas és Lynkeus is

---

ott volt. Ismét tréfálkoztak a maguk otromba módján, s úgy beszéltek a Dioskurosok lányrablásáról, mintha csak azért tették volna, hogy ne kelljen a két menyasszonyért jegyajándékot fizetniök Leukipposnak.

Nos, válaszoltak a Tindareós-fiak, akkor most helyreütjük a csorbát, és gazdagon megajándékozunk szép marhákkal! S már indultak is, hogy elhozzák Idas és Lynkeus csordáit Messéniából. Polydeukés ment elöl, hogy elhajtsa a marhákat. Kastór egy tölgyfa odvába bújva állt lesben, mert föltételezték, hogy unokatestvéreik utánuk jönnek. Így őrizetlenül hagyták a [257] testvérüket, kiszolgáltatva a trójai herceg csábítóművészetének, aki az ikrek távollétében elérte célját.

A messéniai ikrek sem maradtak sokáig a lakomán. Lynkeus útban hazafelé gyorsan fölmászott a Taygetosra, mely Lakóniát Messéniától elválasztja. A hegycsúcsról mindenén átható tekintete megpillantotta a fa odvában leselkedő Kastórt. Szólt a bátyjának, s Idas eltalálta dárdájával a meglepett Dioskurost. Kastór megölése után a két unokatestvér futásnak eredt. De Polydeukés ott volt a közelben - egyik elbeszélés szerint ő is a tölgyfában rejtőzködött -, s űzőbe vette őket. Aphareus sírján érte őket utol: ott következett be a vég. A két messéniai kitépte apja síremlékét a földből. Polydeukés dárdája halálos sebet ejtett Lynkeuson, de őt meg a feléje hajított sírkő találta el, s a kő után maga Idas is rávetette magát az elkábult Polydeukésre. Zeus a villámát hajította kettejük közé, s az agyonütötte az óriást. Így hát halottsiratás nélkül égett el Aphareus két fiának teteme. Polydeukés odaszaladt a testvérehez, s látta, hogy a végét járja. Zeushoz kiáltott, s arra kérte, küldjön őreá is halált. Zeus odament hozzá és így szólt:³⁴ „Te az én fiam vagy, de őt egy hērōsz nemzette, anyád férje, halandó magból!” S választást ajánlott fel Polydeukésnek: vagy az Olymposon élhet örökké, vagy egy napot mindig a föld alatt tölt a testvérel, a másikat az égi palotában az istenekkel, Kastórral együtt. Polydeukés azt választotta, hogy része legyen a fényben is, és a sötétségben is mindörökké. Így most mind a ketten egyik nap Zeusnál időznek, a másik nap hērōsz-sírjukban Therapnénál, Spártával szemben, az Eurótas másik partján, ahol szentélyt emeltek Helenának is. Sötét, föld alatti tanyájukon laknak,³⁵ amikor nem élvezik az égi fényt. Azt beszélték,³⁶ és hitték is, hogy az égen világító csillagok, s az „Ikrek” csillagképben ismerték föl őket.³⁷ Gyakran díszíti pilosuk hegyét egy csillag, s néha még a hold is övezi, mintha a két Dioskuros, vagy legalábbis a kerek sapkájuk az ég két félgömbjét ábrázolná.³⁸ Tisztelőik számára bizonytalán többet jelentettek minden időkből a többi hērōsznál: égi istenségek, de leáldozók, akár a csillagzatok, viszont nincsenek egy sírhoz kötve, hanem gyors lovasok, akik a levegőn át száguldva, fönről megjelennek ott, ahol az emberek - akárhogy is legyen - segítségül hívják őket a veszedelemben: segítik és megmentik a hozzájuk folyamodókat a csaták veszedelmében, de még gyakrabban a tenger veszedelmében.

Ha veszélybe jutott hajót mentenek meg téli viharok idején, nem lovasként tűnnek fel, hanem olyan alakban, ahogy gyakrabban mutatkoztak a korábbi időkben az istenek: mint szárnyas égi lények. A hajósok fehér bárányokat vágnak le - így írja le a hagyomány³⁹ - a hajó tatján, melyen már átcsapnak a viharszél-űzte hullámok, s Zeus fiait hívják segítségül. Azok meg is jelennek nyomban, sebes szárnyakon. A levegőn át rohannak oda. Elcsendesednek a vad szelek, kisimulnak a tajtékos habok: jó jel a tengerészeknek fáradozásaik közepette. Csak nézik és örvendeznek, mert megmenekültek.[258]

XII. Meleagros és Atalanté

Léda testvére, vagy pontosabban az, akit Aitóliában a legnagyobb joggal tarthattak az őssasszony testvérenek: Althaia, a zsombékos vidéken termő mályváról kapta nevét. Férje Oineus volt, Kalydón királya, akit a borról (*oinos*) neveztek el. Az ilyesféle nevű királyoknak erősen alvilági vonásaik is voltak: főleg Oinomaosnak, aki a palotáját Hippodameia kéréinek levágott fejeivel díszítette. Oinopiónról, Khios királyáról, aki a vadász Óriónt leitatta s azután megvakította, azt mesélték,¹ a föld alatt egy érckamrában rejtőzött el. Őt ezenkívül Dionysos sarjának is tartották,² vagy egy Oinomaos nevű hírhedett duhaj fiának.³ Oineusnak egyetlen ilyen borzalmas vonása sem volt, viszont volt egy Agrios, „a vad” nevű fiútestvére, aki állítólag⁴ később elűzte Oineust. És magáról Oineusról is azt beszélték, hogy agyonütötte a fiát, Toxeust, az „ljaszt”, mert nem tartotta tiszteletben apja szőlőskertjét, s átugrotta az árkát. Az egyik genealógia szerint⁵ Oineus Aitólostól származott, az aitóliaiak névadójától. Ez Endymiónnak és egy forrásnimfának a fia volt,⁶ noha különben mindig csak Seléné és Endymión szerelméről meséltek. Úgy tűnik, a holdistennő szerelme egy őslénnel egyike az emberi nem eredetéről szóló igen régi történeteknek. Egy másik genealógia szerint⁷ Oineus Deukalióntól származott, akinek a fia, Orestheus, Oineus nagyapja volt. Aitólos eszerint csak Oineusnak volt a fia. Orestheusnak, a „hegyiembernek”, volt egy szukája, melyről azt mesélték, egy botot szült. Orestheus elásta a botot, s csakhamar kiderült, hogy ez volt az első szőlőtőke. Így a szuka sem lehetett más, mint az égi kutya, a Sirius, mely megérleli a szőlőt. Ennek az Orestheusnak a fia, akit nem azért hívtak „hegyiembernek”, mert a hegyek belsejében tanyázott, inkább azért, mert kutyájával vadász-életmódot folytatott, már a Phytios, „ültető” nevet viselte, s ennek a fiát hívták Oineusnak.

Más elbeszélők szerint⁸ az emberek csak Oineus uralkodása alatt ismerték meg a bort. Gyakran megesett, hogy egy kecskebak eltűnt egy időre a nyájtól, s jóllakottnak látszott, amikor visszatért. A kecskepásztor utánament, és a szőlőtőkénél találta meg a bakot: édes szőlőt legelt róla. A pásztor neve Orista alakban maradt ránk,⁹ ez az Orestheus vagy Orestés név eltorzított alakja. Staphylosnak is nevezték,¹⁰ s a szőlőt eszerint róla hívták *staphylé*nek. Oineus csinált a szőlőből bort, és saját magáról nevezte el. A vizet, amit először keverték a borhoz, az Akhelóos folyóból mérték, s ezt sem felejtették el a költők.¹¹

De ki tanította meg Oineust a kábító ital felhasználásának módjára? Azt mesélték,¹² Dionysos tért be a király házába. Nem őt akarta meglátogatni, hanem a királynét, Althaiát. Oineus úgy tett, mintha nem vette volna észre az isten szándékát, és elment, hogy a városon kívül mutasson be áldozatot. [259]

Athénben sem történt másképpen: a királyné, a „király” címet viselő arkhón felesége, elküldte férjét, amikor Dionysos látogatására várt. A szőlőtőke és a tanítás, hogy miként kell vele és a borral bánni, a hálás isten ajándéka volt Oineusnak. Arról nincs szó ezekben a történetekben, hogy a kecskebakot, mely a szőlőtőkét lelegelte, föláldozták, de a Dionysos-vallás számos hagyományából tudunk róla.

Althaia Dionysos szerelméből egy leánygyermeket szült: Déianeirát, neve szerint a férfiak iránt ellenséges szüzet, egy végzetes asszonyt, akiről Héraklés történetében lesz majd szó. Oineustól Althaia több fiát szült.¹³ A leghíresebből azt beszélték, Arés fia volt, akit Althaia ugyanazon az éjszakán szeretett, amikor Oineust.¹⁴ Mert nem volt egykönnyen hihető, hogy Meleagros nem isteni származású. Az ő születésének pillanatától kezdve ismét egy fadarab játszott szerepet Oineus házában, de nem az, amelyik a bor áldását hozta rájuk.

Azt mesélték,¹⁵ Meleagros születésekor megjelent a három Moira. Beléptek a terembe, melyben Althaia épp megszülte fiát. Klóthó, az első Moira, azt énekelte: nemeslelkű ember lesz. Lakhesis, a második, azt jövendölte, hogy hős lesz. Atropos, a harmadik, a tűzhely

---

lángjaiba nézett, ahol egy fadarab égett. Azt énekelte: annyi ideig fog élni, amíg ez a fahasáb egészen elég. Ekkor Althaia fölugrott fekhelyéről, kikapta a hasábot a tűzből, és egy ládába rejtette,¹⁶ senki sem tudta, hová, a palotában. A fiúnak pedig a Meleagros nevet adták, ami olyasvalakit jelöl, akinek a gondolatai a vadászaton járnak, a legrégebbi görög nyelven, melyben még nem vonták össze a magánhangzókat.

Oineus birodalmában nagy istenség volt Artemis, az isteni vadászónő. Ám a borember, Oineus, mégis megfélemedezett róla egyszer.¹⁷ Azt beszéltek,¹⁸ egy aratási ünnepségen minden istent vendégül látott, csak neki nem vágott le áldozati állatot a pompás lakomán. Nagy bajt hozott ezzel a saját fejére. Az istennő megharagudott, és egy vadkant szabadított rá a király termékeny földjeire. Akkor volt az állat,¹⁹ hogy egyetlen vadász se tudta egymaga leteríteni, még Meleagros sem. Sok városból kellett férfiakat toborozni a vadászathoz, s a vadkan így is jó néhányat máglyára küldött közülük. Végül Artemis egymás elleni küzdelemre ajzotta fel a vadászokat, s így a kalydóni vadászat csupán kezdete lett a büntetésnek, amivel az istennő Oineus házáat sújtotta.

A kalydóni vadkanvadászatra mindenekelőtt Meleagros három nagybátyja ment el, Althaia testvérei, Pleurónból, a Kurések közeli városából. A Kurések Aitóliában egész nép voltak, míg Krétában csak három isteni ifjút neveztek így, akik fegyvertáncot jártak a gyermek Zeus körül.²⁰ Sőt, azt is beszéltek²¹, hogy egész Görögországból összegyűltek a hősök a kalydóni vadászatra. Senki sem maradt otthon, aki akkor a hérószok közül életben volt, az egy Héraklés kivételével, akinek a munkái után kellett járnia. Később azt [260] állították,²² akkor Omphalénál szolgált. Eljött a két Dioskuros, Kastór és Polydeukés, és messéniai unokatestvéreik, Idas és Lynkeus, eljött Théseus Athénból, Iphiklés, Héraklés féltestvére Thébaiból, Iasón, Admétos, Peirithoos, Péleus és apósa, Eurytión Thesszáliából, Telamón Salamisból, Amphiaraios Argosból, Ankaios és Atalanté Árkádiából és sokan mások. De a két utóbbi balvégzetet hozott.

Ankaios saját magára hozott balvégzetet. Nevéről ítélve birkózó volt, aki erőteljes ölelésével összetöri az ellenfél bordáit; egy névrokonával együtt vett részt az Argonauták vállalkozásában. A másik Ankaios a hagyomány szerint²³ azt a jóslatot kapta, hogy sosem fog szőleje nedvéből inni. Akkor már odahaza volt, Samoson, szőlőt ültetett, s épp akkor fejezték be az első szüretet. Odahívatta a jóst, kinyomta kezével egy szőlő nedvét a serlegbe, és ajkához emelte. Akkor mondta a jós a híres szavakat: „Sok minden van még a száj és a serleg széle közt!” Ankaios még nem nedvesítette meg ajkait, amikor kiáltozás hallatszott, hogy egy vadkan pusztítja a szőlejét. Letette a mustos serleget, kirohant, hogy leterítse az állatot, s az megölte őt. Valaki alighanem balvégzetet jósolt az árkádiai Ankaiosnak is, mert eldugták a fegyvereit a házában.²⁴ Medvebőrbe öltözve, csupán egy kétfokú bárdal fölfegyverkezve vonult ki vadászni, s a kalydóni vadkan agyarái által lelte halálát. Sok sebből vérezve,²⁵ ott maradt az óriás állat lábai alatt. Római szarkofágokon a kétfokú bárdot a kalydóni vadászaton a halál istensége viseli: az ő jegyében állt ez a kaland ősidők óta.

A szép vadászónő, Atalanté részvétele a kalandban Meleagrosra és Oineus házára volt végzetes. Személyében mintegy Artemis maga jelent meg a vadkanvadászaton, mert a vadkant senkinek sem volt szabad leterítenie, aki nem őhöz tartozott. Még zsákmányként is Artemis tulajdona maradt. Atalanté semmiképp sem volt közönséges halandó. Senki sem tudta később, hol van eltemetve. Egy epigrammaköltő csak annyit mondott: „távolabb”.²⁶ Viszont fennmaradt egy elbeszélés arról, hogy állat alakban örökéletű lett: oroszlán alakjában - s Artemist is oroszlánnak tartották a nők.²⁷ Apja hol Iasios²⁸ volt (Iasiónnak is nevezték²⁹), a krétai vadász³⁰ - mert Atalanté személye nem kapcsolódott egy adott tájhoz, csupán általában

---

az artemisi tájakhoz -, hol egy bizonyos Skhoineus,³¹ „a kákaember”. Artemisi tájak voltak a magas hegységeken kívül az ingoványok is. Láp veszi körül Kalydónt, és csakis lápos vidéken lehetett Skhoineus városa, Skhoinus, „a kákaváros”.³²

Azt beszélték,³³ Atalanté apja a gyermek születése előtt fiút várt. Amikor lánya született, nem vette észre, hogy a lánya fiúnak is beillenek, s kitétette, a Parthenion-hegységben, ahogy az egyik elbeszélés mondja.³⁴ Egy nőtény medve vette itt magához a gyermeket. Ez természetes volt Artemis körében,³⁵ ahol a nagy istennőt és kicsiny hasonmásait nőtény medvéknek tartották és hívták. Vadászok találták meg és nevelték fel a leányt. Egy másik elbeszélés szerint³⁶ ő hagyta el önként apja házát, hogy ne kényszerítsék [261] házasságra, s visszavonult a vadonba. Egyedül vadászgatott. Egyszer ő is úgy járt, mint Artemis, akit két óriásfiú, Alóeus fiai üldözőbe vettek:³⁷ két kentaur támadt rá.³⁸ Atalanté a nyilával megölte mindkettejüket.

De mégsem menekülhetett meg teljesen a szerelem elől, hiszen Artemis sem maradt egészen érintetlen tőle.³⁹ A szőke vadász nő szépsége⁴⁰ az erdő mélyébe is odacsalta a kérőket,⁴¹ bár Atalanté súlyos feltételt szabott. Ő volt a világ legjobb futója. Versenyfutást ajánlott üldözőinek: menyegzőre vagy a halálba. Előnyt adott a kérőnek, s megígérte, hogy az övé lesz, ha előbb ér a célba, mint ő. Ellenkező esetben nyilaival megölheti a kérőt, amikor utoléri.⁴² A hagyomány nem őrizte meg az agyonlőtt kérők számát. Ő is meztelenül versenyzett, akárcsak az ifjak: senki sem bírta ellenállni a kísértésnek.⁴³ Szép volt Hippomenés is; Poseidón-ivadék volt, akár Hippolytos, s a neve is hasonló volt: „a mén féktelenségét” foglalta magában, Artemis kegyeltjének a neve pedig „egy szabadjára engedett mént”. A ravasz Hippomenés előreszáguldozott, de három aranyalma volt a kezében. S ez döntötte el a versenyfutást.

Az almák Dionysos koszorújából valók voltak, Aphrodité adta őket az ifjúnak:⁴⁴ ellenállhatatlan szerelmi varázs sugárzott belőlük.⁴⁵ Amikor Atalanté megpillantotta az almákat, szerelmi mámor szállta meg.⁴⁶ Hippomenés a lába elé dobta az aranyalmákat. Vagy mégis csak a ragyogásuk bűvölte el Atalantét, akár egy kislányt? Utánuk nyúlt, fölvette az almákat, s a vőlegény közben beért a célba. Atalanté követte őt egy sötét berekbe.⁴⁷ Egy rejtett erdei szentély volt ott, a Iucus nemorensisbelihez hasonló, ahová - a mai Lago di Nemi partján - Artemis a szeretett Hippolytost szöktette, s ahova a vadászok még késői korokban is lecsüngő almáktól súlyos almafagallyat vittek neki áldozatul.⁴⁸ A szentély, melyben Atalanté egybekelt Hippomenésszel, a Nagy Istenanyáé volt,⁴⁹ akiről tudjuk,⁵⁰ hogy „Nagy Artemisnek” is hívták. Állítólag azzal büntette meg a szerelmespárt, hogy oroslánpárrá változtatta őket és a kocsija elé fogta: ez a késői elbeszélés mégiscsak öröklételet ajándékoz a szeretőknak. Eszerint örökké részt vesznek az istenek anyjának diadalmeneteiben. Akkoriban az volt a közfelfogás,⁵¹ hogy az oroslánok szüzen élnek egymással, csak párducokkal párosodnak: tehát az átváltoztatás örök szüzességre ítélte Hippomenést és Atalantét.

Régebben Atalanté meghódításának más módjáról is meséltek.⁵² E szerint az unokatestvére, Melanión pályázott a kezére. Még össze is cserélték néha Hippomenésszel,⁵³ és talán nem ok nélkül. A szerelmi történet ugyanaz, csak az isteni lány kezdettől fogva barátságosabb arcát mutatja ebben az elbeszélésben. Az ifjú neve is régebbinek tűnik, mint a Hippomenés vagy Hippolytos név: hol Melaniónnak, hol Meilaniónnak írták. Ezért a fordítása sem biztos. Aristophanés korában ezt mesélték a gyermekeknek Athénban :⁵⁴ „Így járt az ifjú Melanión - elmenekült a menyegzője elől és a vadonba ment - és a hegyekben lakott. - Nyulakra vadászott itt - hálóval, amit maga szőtt -, [262] s volt egy kutyája. - És nem tért haza soha

---

többé." A történet folytatása alighanem úgy hangzott, hogy megpillantotta a hegyekben Atalantét. Egy szarvasborjút ajánlott fel neki jegyajándéku.⁵⁵ Sokáig küzdött a lány elnyeréséért, híres lett kitartó iparkodása. Ebben a történetben is⁵⁶ volt vetélytárs, de a győztes Melanión maradt, aki a kemény vadászélet elviselésével a legtovább törte magát a szűzért.⁵⁷ Egybekelésükről is maradtak fenn történetek,⁵⁸ s ezek megőrizték egy fiú nevét is, akit Atalanté Melaniónnak szült: Parthenopaios⁵⁹ volt, „a szűz fia”. Később ő is Thébai ellen indult a hetekkel.

Amikor Atalanté megjelent a kalydóni vadászaton, nagy lett az izgalom a férfiak között. Már kilencedik napja⁶⁰ látta vendégül Oineus az egybegyűlt hősöket. De azok tiltakoztak: nem indulnak egy nővel a veszedelmes vadászatra. Alighanem régi, szent szokás volt, hogy a férfiak csak egymás társaságában mentek vadászni. Most először akart egy női lény részt venni a vadászatukon. Meleagros azonban - így vitte színre Euripidés a régi történetet - feleségül kívánta Atalantét, az első pillanattól fogva, amikor meglátta.⁶¹ Arra kényszerítette a hősöket, kezdjék meg a tizedik napon a vadászatot.⁶² Ankaios azok közé tartozott, akik a leghevesebben ellenkeztek, s áldozatul esett a vadkannak. Nem ez volt az egyetlen halálos végű baleset, ami ezen a vadászaton történt. Péleus véletlenül eltalálta az ipát, Eurytiónt a dárdájával. Ankaioson kívül egy másik vadászt is megölt a vadkan. De a legnagyobb szerencsétlenség a vadászat végén következett be.

Már hat napja tartott a vadászat.⁶³ A hatodik napon ketten együtt ejtették el a vadkant: Atalanté és Meleagros. Elsőnek a lány találta el az állatot a nyilával. Az ifjú adta meg neki a halálos dőfést. Ezután következett a hús elosztása és a nagy lakoma, ahogy a vadászaton részt vevő férfiaknál szokás. A vadkan feje és bőre annak járt, aki az állatot leterítette.⁶⁴ Meleagros ezeket a darabokat Atalanténak engedte át. Három nagybátyja, Althaiia testvérei nem akarták ezt túrni. Törzsük jogait⁶⁵ hangoztatták, amit képviseltek. Összetűztek. Elragadták a trófeákat Atalantétól. A civódásból harc lett, s Meleagros megölte anyja testvéreit. Hírül vitték Althaiának, hogy testvérei a fia kezétől pusztultak el, s az idegen leány a trófeák diadalmas birtokosa.

A harcot, amit Meleagros a három nagybátyjával vívott, eléggé hamar kiszínezték. A kalydóni aitolok és a pleuróni Kurések közötti háborúról meséltek.⁶⁶ S ha az elbeszélő egyúttal epikus költő is volt, könnyen megfélemedezett arról, hogy a viszály Atalanté miatt tört ki, s hallgatott a nem egészen elégett fahasábról is, mely a pleuróni asszony, Althaiia birtokában volt. Az *Iliasban* az öreg Phoinix úgy mondja el a történetet,⁶⁷ hogy Meleagros haragvó anyja térdre hullt, omló könnyei sűrűn áztatták keblét; két kezével verte a földet, és az Alvilág uralkodóihoz kiáltozott, Hádészhoz és Persephonéhoz: így kívánta a saját fia halálát.

Amikor ezt Meleagros megtudta, így folytatta a történetet az epikus költő,⁶⁸ megharagudott anyjára, visszavonult a háborúból, s a felesége oldalán [263] heverészett, a szép Kleopatra, Idas és Marpéssa leánya mellett. Meleagros ebben az elbeszélésben is, mely nem tudott Atalantéről és a fahasábról, a női vonzóerő rabja lett. Hasztalan könyörögtek neki a kalydóni vénnek,⁶⁹ hogy induljon hadba az ellenség ellen, hasztalan kérlelte az apja, az anyja és a testvérei. Engedte, hogy a Kurések betörjenek a várba, s egészen a házáig nyomuljanak előre. Csak mikor a kövek már a hálóterem tetejére hullottak, melyben a szép Kleopatrával feküdt, s a felesége sírva kérte, óvja meg a rabszolgaság gyalázatától, akkor ragadott fegyvert, s űzte ki az ellenséget a városból.

Közben az Erinysek az Erebosban meghallották az anya átkait.⁷⁰ A harcban Apollón szállt szembe a hērósszal halálos nyilaival.⁷¹ Az isten keze semmissé és fölöslegessé tette a fadarab

---

varázserejét. Eredetileg másképp volt. Ősidóktól fogva így tudták, s így hirdette egy régi tragédiaköltő a színpadról:⁷² „Nem kerülte el a szörnyű sorsot, gyorsan elemésztette az égő hasáb lángja, a rettenetes, gonosz cselekvő anya műve.” Ezt tette Althaia: elővette a féltve őrzött fadarabot a ládából, és a tűzhely lángjaiba dobta. Amikor elhamvadt, Meleagros is összeesett a csatatéren⁷³ - vagy pedig, a legrégebb elbeszélések szerint,⁷⁴ még a vadkan feldarabolásakor, három nagybátyja holtteste mellett.

A kalydóni asszonyok szüntelenül siratták a hērószt, aki élete virágjában halt meg. Örökös panaszukkal madárrá változtak, meleagrisokká, vagyis gyöngytyúkokká.⁷⁵ Ahol az attikai sztéléken egy ifjú halott álmodozó vadászként áll, valamiképpen mindig újra Meleagros van jelen, az ő történetét idézi emlékezetünkbe a sztélé, nem részleteiben, hanem a korai, meg nem érdemelt halál példájaként. Az Alvilágban ő volt az egyetlen, akinek árnyától még Hēraklés is félt.⁷⁶ S amikor Meleagros könnyek közt mesélt neki a kalydóni vadászatról, akkor esett meg először, s az egyetlen alkalommal, hogy az ő szeme is megnedvesedett: könnyezett Zeus és Alkméné fia, a legnagyobb a hērósztok között. [264]

Második könyv

Hēraklés

Dionysos volt a hērósztok között az istenek között. Fogantatása és születése Kadmos király házában, Thébaiban, Zeus és Semelé királylány fiaként, igazi hērószt-fogantatás és hērószt-születés volt. Egy hērószt-életpálya kezdete lehetett volna mindez, ha Dionysos nem lett volna mégis isten: isten, aki így az anyja által bensőségebb kapcsolatba lépett a halandókkal, mint a többi istenek, Asklépios kivételével. Ez a születése egyébként egyesek szerint csupán egy volt a három születése közül, az első, Persephonétól való születése és a harmadik, Zeus combjából történt születése közt: ezért hívták a hozzáértők „háromszor születettnek”.¹ A másik két születése által jóval a hērószt-lét fölé magaslott. Mint isten, Persephonétól született, s új istenné Zeus maga hordotta ki. Ilyesmi csak egyszer esett meg az istentörténetekben.

Hēraklésszel csak félig-meddig hasonló dolog történt. Őt halandó anyja Zeustól halandó létre szülte. Hosszú földi pályát kellett megjárnia, mielőtt az Olymposra való bevonulását ünnepelhette. Sötét árnyak vetődtek reá, mielőtt végérvényesen fölragyogott. Alighanem azok a hellének jártak el a leghelyesebben, akik, mint Kós szigetének lakói,² este egy juhott égettek el számára hērósztáldozatul, s másnap reggel bikát áldoztak neki, mint istennek. Hasonlóképpen cselekedtek egy másik nagy sziget, Thasos lakói, a feliratok és az áldozatok maradványainak tanúsága szerint, amiket itt feltárt szentélyében találtak. Hérodotos, a történész azt hitte, ugyanazzal az istennel találkozott itt, akit Phoinikiában, a tyrosiaknál ismert meg.³ Ezért méltányolta annyira a kétféle áldozati szokást. De aligha lehetett igaza, amikor el akarta egymástól választani az istent és a hērószt, mintha két különböző személy volna. Ily módon Dionysost, Persephoné fiát is meg kellene különböztetni Dionysostól, Semelé fiától. Holott ebben az esetben is fel kell ismerni az egyiket a másikban.

A sikyóniak állítólag⁴ eleinte csak a hērósztak áldoztak. De csakhamar jobb belátásra tértek, s attól fogva az áldozat mindkét módját gyakorolták. A tanítást, miszerint Hēraklés isten, olyasvalakinek köszönhették, aki csakugyan jártas lehetett a dologban: egy bizonyos

---

Phaistosnak, aki idegenként [265] érkezett hozzájuk, alighanem Krétából, s miután Sikyón királya lett, a nagy déli szigetre utazott, s átvette ott az uralmat.⁵ Héraklés fiának vagy unokájának tartották őt, Héraklést pedig az Idai Daktylosok egyikének, ugyancsak krétai eredetűnek. Az Idai Daktylosként számon tartott Héraklésnek egy másik utódjáról is tudunk, egy bizonyos Klymenosról, aki a krétai Kydóniába való volt.⁶ És Daktylosként, nem pedig Zeus és Alkméné fiaként rendezte meg a hagyomány szerint⁷ testvéreivel Krétából érkezve az első versenyfutást Olympiában, Héra régi kultuszhelyén.

Ebben a minőségében, Daktylosként tisztelték a tyrosiak, a kisázsiai iónok,⁸ a kósiak, és minden bizonnyal a thasosiak is. Egyik forrásunk szerint⁹ a kósi áldozat első fele Héraklést, a Daktylost ünnepelte. Daktylos-mivoltához illett a lakodalom istenének méltósága is: Kós szigetén ezt a tisztet is ő töltötte be.¹⁰ A daktylosi tulajdonságok jelölték sajátos életpályája kezdetét. A földből sarjadt, phallikus óslények testvéri körébe sorolták, a Nagy Istenanya fiai közé, de egészen különleges: egyedi, hasonlíthatatlan, egy istennőnek szolgáló isten volt. Onomakritos, a költő, mégis kissé melléfogott, mikor Démétér egyik daktylikus szolgájában vélte őt felismerni:¹¹ ez a szolgálat sokkal jellemzőbb volt Oidipus pályájának kezdetére, arra az életpályára, mely, mint tudjuk, Démétér szent körzetében és az Alvilágban ért véget. Héraklés azáltal magasztosult Zeus fiává, hogy Hérának, a nagy házasságistennőnek szolgált.

Az istennő szolgájának istenvoltát bizonyítják a rítusok, melyek - eredetileg két fázisban - egységet képeztek Kóson is, Sikyónban is. Hérával való kapcsolatára nem csupán az mutat, hogy házasságisteni méltóságot viselt Kóson, hanem a Héraklés név is, világos jelentésével: „Akinék Héra adott dicsőséget”. Hogy miképpen lett osztályrésze a dicsőség, a következőkben mondom el. Istenségét magával vitte a Zeus és Alkméné fiáról szóló történetekbe is - mert így lett világszerte ismert. Nyilván a bölcs költőnek van igaza,¹² aki őt *hērós theosnak*, „istenhērósznak” nevezte. Más korai istenekről is meséltek hērósz történeteket. De egyikük sem volt oly nyilvánvalóan isten a hērószok közül, mint Héraklés. [266]

I. Thébai történetek

1. Származástörténetek

Talán nem nagy túlzás, ha azt mondjuk:¹ egyetlen más istent sem tiszteltek a thébaiak annyi körmenettel és áldozattal, mint Héraklést. Nagyon büszkék voltak rá, hogy nemcsak Dionysos, hanem ő is náluk született. Ez a genealógusok számításai szerint Kreón, Oidipus nagybátyja idejében történt. Thébai hērósz volt, akár Oidipus, Amphitryón is, Héraklés földi apja, s boiótiai hēróinaként tisztelték Alkménét, a Zeus-sarj anyját. Mindketten Perseusra vezették vissza családfájukat, mert Héraklést különben tirynsi hērószként és az argosi és mykénéi birodalom lakójaként ismerték.

Perseus fiai három erős várban uralkodtak Argos földjén: Mykénaiban, Tirynsben és Mideában. Az egyik fiút Alkaiosnak vagy Alkeusnak hívták. A genealógusok szerint az ő fia volt az imént említett Amphitryón. Nagyapjáról nevezték Héraklést Alkeidésnek: neve sokkal inkább a hős bátorságát, *alkéjét* juttatja eszünkbe. Olyanok is voltak, akik tudni vélték, hogy Héraklést magát hívták korábban Alkaiosnak,² vagy egyszerűen csak Alkeidésnek,³ s később a delphoi jóshelytől kapott új nevet.⁴ Anyja, Alkméné nevében is szerepelt a „bátorság” szó. Az ő apjaként Élektryónt emlegették, egy másik Perseus-fit, s a Perseus-ivadékok harmadik családi váráról kapta a „Mideai lány” nevet.⁵ A tirynsi várról nevezték a

---

fiát Tirynsinek.⁶ Férje, Amphitryón állítólag csak Héraklés születése után költözött át Tirynsből Thébaiba.⁷ Ez Élektryón halála után történt. Ekkor vette át a harmadik Perseus-fi, Sthenelos az uralmat Mykénai és Tiryns felett. (Mideát átengedte a Pelops-fiaknak, Atreusnak és Thyestésnek.) Sthenelos után a fia, Eurystheus lett Mykénai⁸ és Tiryns királya: tehát ő is tírynsi volt⁹ és Héraklés ura, még akkor is, ha Héraklés, mint később általában vélték, valójában Thébaiban született. Tehát a Perseus-fiak birodalmában épp csak elkezdődtek azok az események, melyek a hērósz születéséhez vezettek.

A görög szárazföld közelében nyugaton, Akarnaniával szemben sorakoznak a taphosiai vagy téleboasok - a „messzekiabálók” - szigetei. Ezeken Pterelaos király uralkodott. Poseidón kegyelméből legyőzhetetlen volt, míg arany hajszála a birtokában maradt.¹⁰ Nagyapja volt a tengeristen, anyai ágról való dédapja viszont Méstór volt, egy Perseus-fi. Pterelaos hat fia, hat vad tengeri rabló,¹¹ megjelent egyszer Mykénai előtt, s azt követelték Élektryóntól, akinek a leányán, Alkménén kívül nyolc fia is volt, adja át nekik a hatalmat. A király elutasította öccse, Méstór utódait; azok bosszúból elhajtották a marháit. A harc, mint annyiszor a hērószok korában, a tehenek miatt tört ki. A harcban elesett Élektryón hét fia - a nyolcadik még túl kicsi volt - és Pterelaos öt fia. Az életben maradt taphosiai hajóikra vonultak vissza, [267] melyek a Peloponnésos nyugati partjánál vesztegeltek. A marhákat Élis királynál, Polyxenosnál hagyták. Amphitryón tőle vásárolta vissza őket. Amphitryónra, az unokaöccsére bízta Élektryón az országát és a lányát, míg ő maga hadba készült a téleboasok ellen, hogy megbosszulja fia halálát. Ekkor újabb szerencsétlenség történt, megint csak a tehenek miatt, melyeket Amphitryón visszavásárolt és hazavitt. Az eset részletei nem maradtak ránk, csak annyi, hogy Amphitryón valamiért dühbe gurult.¹² Vagy talán teljesen véletlen volt, hogy buzogányát az egyik tehén után dobta? A buzogány visszapattant az állat szarváról, s megölte Élektryónt. Így hát Amphitryónnak kellett átvennie a had vezetését a téleboasok ellen. Nem közeledhetett oltalmára bízott menyasszonyához, Alkménéhez, míg hét bátyját meg nem bosszulta. Maga a lány szabta ezt a feltételt apja halála után. Héraklés fogantatásának előkészülete volt ez: a szűz királynő lett az istenek királya fiának az anyja. De Amphitryónnak előbb - így tudták azok az elbeszélők, akik a hērósz fogantatását és születését Thébaiba helyezték - új hazát kellett a maga és Alkméné számára keresnie. Nagybátyja, Sthenelos kiutasította az országból,¹³ miután Élektryónt, haragjában vagy pusztá véledenségből, megölte. Így került az ifjú pár Thébaiba. Kreón megtisztította Amphitryónt a gyilkosságtól. Alkméné szűzi felesége maradt, míg bosszúesküjét nem teljesítette. De még sokáig nem került erre sor. Akkoriban egy róka nyugtalanította Thébait.¹⁴ A veszélyes állat barlangja a Teuméssos hegyen volt. S minthogy oly gyorsan tudott futni, hogy senki sem érte utol, könnyűszerrel elrabolta a városból, amit csak akart. A thébaiak havonként egy gyermeket tettek ki számára, hogy különben kímélje meg őket.¹⁵ Amphitryón se bírta volna leteríteni a vadállatot. Épp sereget gyűjtött a téleboasok ellen. Kephaloszhoz fordult, az attikai hērószhoz, akinek a felesége, Prokris magával hozta Krétából¹⁶ Minós kutyáját, amit Zeus ajándékozott Európának.¹⁷ Ez elől a kutya elől éppúgy nem menekülhetett egyetlen élőlény sem, ahogyan senki sem bírta a teuméssosi rókát utolérni. A kutya követte a rókát a thébai rónaságon, s Zeus mindkettejüket kővé változtatta. Ezután Amphitryón hadba indult Kephalossal, a phókisi Panopeusszal és Heleiosszal, a legifjabb Perseus-fival, a taphosiaiak ellen. Szerencséjükre Komaithó, Pterelaos leánya, beleszeretett az egyik hadvezérbe - Amphitryónba vagy a szép Kephalosba¹⁸ - s elrabolta apjától az arany hajszálat, mely győzhetetlenné tette. Ily módon sikerült Amphitryónnak Alkméné testvéreiért bosszút állnia. Most győztesen tért vissza hozzá.

De nem adatott meg neki, hogy szűzi felesége, Danaé dédunokája vele töltsen nászéjszakáját. Zeus kereste fel Alkménét Amphitryón alakjában. Az istenek királya aranyserleget tartott a kezében, meg egy nyakláncot, ahhoz hasonlót, amit Európának ajándékozott;¹⁹ úgy lépett Alkméné hálókamrájába.²⁰ Az ifjú mátka a téleboasok felől érdeklődött, legyőzte-e őket. A férje alakját viselő isten közölte, hogy véghezvitte a bosszú művét: ennek jele a [268] serleg, amit Poseidón ajándékozott a taphosiak első királyának.²¹ Betelt a nász, Zeus teljesítette be a földi győztes helyett, egy éjszakán, melyről azt állították később, háromszor olyan hosszúra nyúlt, mint más éjszakák.²² Ahogyan a hagyomány szerint Hermész első tolvaj-éjszakáján másodszor is fölkelt a hold,²³ most úgy tűnt, hogy háromszor kelt fel. Ezért nevezték Héraklést, Zeus Alkménével töltött éjszakájának gyümölcsét *triselénos*nak, a háromszoros hold gyermekének.²⁴

Akár még azon az éjszakán tért haza Amphitryón,²⁵ akár a következőn,²⁶ Alkméné mindenképpen ikrekkel lett viselő: egyik gyermeke Zeus fia volt, a másik, akinek Iphiklész, „ereje által híres” lett a neve, Amphitryoné. De úgy is mesélték a történetet, hogy felesége nem részesítette a győztest olyan fogadtatásban, amelyet várt. „Már tegnap megérkeztl, szerettel engem, és elmesélted tetteidet” - mondta neki,²⁷ s bizonytalanul megmutatta a serleget. Ekkor Amphitryón felismerte, ki foglalta el a helyét - alighanem Teiresias, a jós is segített ebben²⁸ -, s nem nyúlt az isten mátkájához.

2. A Hérósz születése

Nem könnyű a további elbeszélés során ragaszkodni ahhoz a régi történethez, melyben Héraklésnek - mint neve tanúsítja - Héra szerezte hírnevét. Minthogy azonban régi művészek is (például a Sele torkolatánál, Paestumban) Héraklés tetteivel díszítették az istenek királynőjének templomát, mégiscsak azt kell hinnünk, Héra is kedvét lelta a hősből. A ránk maradt történetekben csaknem mindig úgy jelenik meg, mintha a legádázabb ellensége volna. Ez az állapot már közvetlenül a hérósz születése előtt kezdődött, amikor közeledett Alkméné vajúadásának órája. Azon a napon, amikor Héraklés volt születendő, Zeus Aténak, az elvakultságnak esett áldozatul. Meghirdette hangosan az összes isteneknek:¹ „Hallgassatok rám, istenek és istennők mind, hogy kimondjam, amire a szívem buzdít! Ma a nehéz szülések segítő istennője, Eileithyia, egy olyan férfit fog a napvilágra segíteni, aki uralkodni fog az összes körülötte lakókon, egy férfiút az én véreből való férfiak nemzetségéből!” Héra úgy tett, mintha kétkedne szavaiban, s megeskette rá, hogy a gyermek, aki azon a napon az ő véreből való férfiak nemzetségéből kipottyant egy nő lábai elé, valóban uralkodni fog az összes körülötte lakókon. Zeus nem gyanított cselt és megesküdt. Héra föl pattant, s elhagyta az Olympos csúcsát. Argosba sietett, ahol Pelops leánya, Nikippé, a Perseus-fi Sthenelosnak, Mykénai és Tiryns uralkodójának a felesége, hetedik hónapja hordozta magzatát. Koraszüléssel világra segítette a gyermeket, Alkméné vajúadását pedig késleltette. Nem engedte oda a szülés istennőit Amphitryón feleségéhez. S miután ez megtörtént, közölte Zeusszal, hogy megszületett a férfi, aki uralkodni fog minden argosi fölött: Eurystheus, Sthenelos fia. Hiába ragadta meg most Zeus Atét, az elvakultság istennőjét [269] a hajánál fogva, s hajította le az Olymposról, messzire, az emberek közé: esküjét nem vonhatta vissza.

Héraklés alighanem mégis ugyanazon a napon pillantotta meg a nap világát, csak nem ő, hanem Eurystheus lett (neve szerint „a szélében erős”: olyan név, amit az Alvilág királya is viselhetne) az argosi-mykénéi birodalom nagy királya, s alattvalója lett Héraklés, bár e

---

szerint a történet szerint Thébaiban született. Míg Alkméné szülési fájdalmak közt feküdt a palotában, az előcsarnokban ott ült Eileithya,² a három Moira társaságában, keresztbe vetett térdel, s kezét szorosán térdére kulcsolta. Ekkor hirtelen egy menyét futott el előtte.³ Megijedtek az istennők, magasba emelték a kezüket, s megnyílt, ami addig zárva volt... Vagy pedig nem menyét volt, hanem „a menyétleány”, Galinthias vagy Galanthis - mert a menyét görögül *galé* -, Alkméné játszótársnője, s ő eszelte ki ezt a csel? Ő szaladt ki a szülő asszony kamrájából az előcsarnokban ülő istennőkhöz, és felkiáltott: "Zeus akaratából Alkméné fiút szült, nektek nincs itt semmi dolgotok!" Az istennők csodálkozva tárták szét kezüket, s abban a pillanatban hozta világra Alkméné Héraklést. A rászédett istennők erre a ravasz lányt olyan állattá változtatták, mely - még sokáig tartotta a közhit - fülén át fogan és a száján át szül. Hekaté maga mellé vette őt szent szolgálójának. Héraklés bevezette házában Galinthias tiszteletét, és a thébiaiak áldozatot mutattak be neki a hērősz ünnepei előtt. Ők mesélték azt is,⁴ hogy a rászédettek nem istennők voltak, hanem gonosz boszorkányok, akiket Históris, „a tudó”, Teiresias leánya vezetett félre a hamis hírrel, hogy Alkméné megszülte gyermekét. A menyét pedig később a fülön át való fogantatás hiedelme miatt Szűz Mária jelképe lett. Héraklés a hónap második napján született,⁵ s utána - egyesek szerint egy éjszakával később⁶ - az ikertestvére, Iphiklés. Ez csupán a neve szerint volt a bátyja hasonmása, egy olyan Héraklés, aki a saját erejéből lett híres, mielőtt Héra is hozzásegítette. Alig maradt ránk valamilyen történet Iphiklésről, legföljebb annyi,⁷ hogy - mintha Zeus elvette volna az eszét - elhagyta házát és szüleit, s önként vállalta a szolgaságot Eurystheusnál. Állítólag később nagyon megbánta, de nem tudunk erről többet. Nem ő lett Héraklés legkedvesebb társa, hanem Ioalos, akit Iphiklés fiának tartottak, s akit a thébiaiak ugyanúgy tiszteltek, mint az argosiak Perseust.⁸ Héraklésszel kapcsolatban egyezséget kötött Zeus Hérával.⁹ Bár Eurystheus kapta meg az uralmat Tiryns és Mykénai felett, és Héraklésnek a szolgálatába kellett állnia, míg tizenkét munkát el nem végez számára, utána Zeus fia elnyeri a tetteivel kiérdemelt halhatatlanságot.

De hol vagyunk még ettől! Hiszen egy olyan történetet is ismerünk,¹⁰ melyben Alkméné a kicsiny Héraklést, Héra féltékenységétől félve, nyomban születése után kitette, azon a helyen, amit később Héraklés-síkságnak hívtak. Épp arra járt Pallas Athéné és Héra, látszólag véletlenül. De nyilván nem volt szándékosság nélkül való a szűzi istennő részéről, akivel az *alké*, a [270] védekezni kész bátorság bensőséges kapcsolatba hozta Alkméné fiát, Alkaiost vagy Alkeidést, ahogy ugyancsak nevezték. Csodálattal nézte az erős csecsemőt, és rábeszélte Hérát, hogy szoptassa meg. A gyermek azonban olyan hevesen szopott, hogy az istennő nem bírta a fájdalmat elviselni, s eldobta magától. De az istenek királynőjének a teje addigra már halhatatlanná tette. Athéné elégedetten vitte vissza a csecsemőt anyjának. Egy másik elbeszélés szerint¹¹ viszont úgy történt a dolog, hogy Hermés helyezte a gyermek Héraklést az alvó Héra keblére, égi termében, s amikor az istennő fájdalmában eldobta magától, s teje tovább folyt még, akkor keletkezett a tejút.

Ez történt az égen, más történet Amphitryón palotájában, Thébaiban. Egy régi elbeszélés szerint¹² nyomban az ikrek születése után esett meg, egy újabb szerint,¹³ amikor már tízhónaposak voltak mindketten. A thébiaiak, a kabiok tisztelői, nyilván ősidők óta ismerték ezt a képet: egy isteni gyermek két kígyó között - ha nem is első hóstett gyanánt, mint ebben a történetben. Tárva-nyitva állt Alkméné lakosztályának ajtaja, az újszülöttek sáfrányszínű pólyájukban feküdtek odabenn. Két kígyó siklott be, az istenek királynője küldte őket: szájukat nagyra tátották, hogy lenyeljék a két csecsemőt. De az a gyermek, akinek Héra által kellett híressé válnia, Zeus fia, fölemelte fejét, s kipróbálta, első ízben, erejét a birkózásban.

Megragadta két kezével a két kígyót, és addig fojtogatta, míg ki nem szállt szörnyű testükből az élet. A félelemtől megdermedtek az asszonyok, akik Alkméné ágyánál segédkeztek. Az anya fölugrott fekhelyéről, s ő maga akarta gyermekeit megvédeni a két szörny rémtette elől. Előrohantak a kadmeusok fegyveresen, élükön Amphitryón kivont karddal, s a csodálattól, borzadálytól és örömtől földbe gyökerező lábbal állt meg, amikor a gyermek hallatlan merészségét és erejét látta. Nyomban odahívatta a szomszédos palotából Teiresiaszt, Zeus kiváló jövőmondóját. Az meghirdette neki és az egész népnek a gyermek sorsát: hány féktelen állatot fog megölni szárazföldön és tengeren, hogyan fog harcolni az istenekkel a gigászok ellen, s milyen jutalomban lesz végül része.

Mi sem volna egyszerűbb, mint Héraklés tanítómestereinek felsorolásával folytatni most a történetet, ahogy a késői elbeszélők tették:¹⁴ Amphitryóntól tanulta a kocsihajtást, Eurytostól a nyíllövést, Kastórtól a fegyveres harcot, Autolykostól a birkózást, és így tovább. Mintha Héraklés csak egy királyfi lett volna, igaz, isteni származású, de nem isteni lény, nem olyasvalaki, aki csak látszatra hasonlított más hérószokhoz. Hiszen a többiek sosem vétettek föl az Olymposra, hanem a sír anyai ölébe szálltak, mint Oidipus! Ám Héraklés emberfölötti vad természetének kitörései azokban a történetekben sem maradhettek rejtve, melyek csupán Amphitryón fiának és csakhamar Kreón vejének az életéről szóltak.

A betűvetést állítólag Linostól tanulta: a hagyomány szerint Linos hozta be az írást Görögországba. Erről a Linosról - Apollón,¹⁵ vagy Urania Múza¹⁶ [271] fiáról - mindenki tudta, hogy korán meghalt, erőszakos halállal, s a lakomákon és táncnál minden dalnok és lantos siratta.¹⁷ Az egyik elbeszélés szerint Kadmos ölte meg, mert ő akart az első lenni, aki bevezeti a helléneknél az írást.¹⁸ Egy másik késői elbeszélés úgy tudta, Linos feladata volt Héraklést megtanítani az írás és a lantjáték művészetére, s még meg is fenyítette¹⁹ a csöppet sem tanulékony hérósz-csemetét. Egy vázafestő bemutatja, hogyan töri szét az ifjú hérósz a széket, amin ült, tanítómestere fején. Ezért hát Amphitryón, mondja tovább a történet,²⁰ kiküldte a fiút a nyájához. Ott, a pásztorok közt nőtt föl, négy lábnyi magasra, mire betöltötte tizennyolcadik évét. Szemének tüze elárulta isteni lényét. Soha nem tévesztett célt a nyíllövésben és a gerelyvetésben. Egy nagy darab sült és egy kosár fekete kenyér volt a mindennapi étke.²¹ A szabadban élt és a küszöb előtt hált.²² De ez már a hérósz vándoréveire vonatkozik; amikor a Kithairón pásztorai közt élt, mi sem volt ennél természetesebb. Thébaiban Apollón Isménios szentélyében mutogattak egy háromlábát, mely állítólag Amphitryón fogadalmi ajándéka volt,²³ annak emlékére, hogy fia, Alkaios²⁴ fölvette a babérkoszorús papi ifjú tisztét: ez a tisztég egyéves volt a thébaiaknál. Azt a küzdelmet viszont, amit Héraklés a bátyjával, Apollónnal a delphoi háromlábért vívott, ennél a tudósításnál sokkal régebbi emlékek őrizték meg. Ám erre a testvérvisszályra csak jóval később került sor a hérósz életében, s majd a maga helyén lesz róla szó. Most inkább ifjúkori kalandjaira térek rá, melyeknek színtere Thébai volt, vagy a Thébai körüli hegyek. Itt hajtotta végre második hőstettét, s mutatta meg első ízben Daktylos természetét.

3. Ifjúkori történetek

A Kithairón-hegy, melynek lejtőin a thébai pásztorok nyájukat legeltették, számos isten- és hérósz-történet színhelye volt. Itt ülte meg Zeus szent nászát Hérával, itt követték Semelé testvérei őrvjögve Dionysost, ide tették ki Amphiónt és Zéthost, ide a gyermek Oidipust, itt bolyongott Antiopé és a szenvedő öreg Oidipus. A Kithairón és a másik boiótiai istenhegy, a Helikón közt feküdt Thespiái városa, ahol a hagyomány szerint¹ később Héraklésnek, mint

---

Idai Daktylosnak, egy nagyon régi stílusú szentélye volt. Itt abban az időben, amikor az ifjú hērōsz a pásztoroknál idōzött, Thespios király uralkodott. A hagyomány nem döntötte el, hogy az oroszlán, mely Hēraklēs és Amphitryōn nyájait dézsmálta, a Kithairónról² vagy a Helikónról³ jött-e le. A történeti időkben már nem tanyáztak itt oroszlánok. Hēraklēsnek kellett ettől a csapástól megszabadítania az országot.

Fegyvertelenül kōszált itt, a hegyek között. De híres buzogányát, mely nélkül alig tudja az utókor elképzelni, a hagyomány szerint⁴ a Helikónon szerezte: egy vadolajfát húzott ki a földből gyökerestől. A pásztorok gyakran jártak ilyen buzogányforma bottal. Egyúttal legegyszerűbb vadászfegyverük [272] is volt, ugyanúgy, mint az ismert, görbe végű pásztorbot, amit a nyulak után dobtak. Hēraklēs ezt az első buzogányát - vagy egy másodikat vagy harmadikat, mert erről is több hagyomány maradt fenn⁵ - később Hermēs Polygios-nak, vagy, helyesebben Polygyiosnak, „a soktagúnak” szentelte; ez is annak a jele, hogy egy ilyen hatalmas bot különösen illett egy daktylikus lényhez -mert ezen a néven Hermēs is az volt.

Hēraklēs az oroszlán ellen indult, s eljutott Thespios királyhoz. Az szívesen fogadta, vendégül látta, s ahogy annak idején Autolykos Sisyphostól, ő is unokákat akart a hērōsztól.⁶ Ötven lánya volt, és sorra mind az ötvenet beküldte Hēraklēshez, hogy háljon velük. Csak egyikük állt ellen a hērōsznak. Ez annál szorosabb kapcsolatba került vele később. A többiek fiaikat szültek, egyikük, vagy ketten⁷ ikreket - ezek a Hēraklēs-fiak telepítették be később Szardínia szigetét⁸ -; viszont az egyetlen, aki ellenállt, a papnője lett életfogytiglan.⁹ Ő volt a thespiai Hēraklēs-templom első szūzi papnője, és minden szūzi papnő felesége az istennek, akinek szolgál. Azután leterítette Hēraklēs az oroszlánt, s bőrét a fejére és vállaira borította:¹⁰ ismerjük ezt a jellegzetes öltözékét, melynek eredetéről egyébként más történet is maradt ránk.¹¹ Eszerint a bőrt a nemeai oroszlánról húzta le: erről a tettéről később lesz szó.

A Kithairón és a Helikón lejtőin lezajlott kalandjai után Hēraklēs visszatért Thébaiba. Már tizennyolc éves volt - a késői elbeszélők szerint,¹² akik már nem tudták a korábbi idők kortalan hőseit elképzelni -, s buzogánnyal és oroszlánbőrben járt. Útközben követekkel találkozott,¹³ akik a boiótiai Orkhomenosból jöttek, a minyések városából, ahol akkoriban Erginos király uralkodott. A thébaiak évekkel azelőtt megölték az apját, mert megharagudtak valami apróság miatt,¹⁴ ami Poseidón onkhéstosi ünnepén esett meg. Erginosnak kellett a gyilkosságot megbosszulnia; legyőzte a thébaiakat, és súlyos adót rótt ki rájuk: húsz éven át évente száz tehenet kellett a minyések-nek küldeniük. Még nem telt le a húsz év, és a teljesen védetlen Thébaiban¹⁵ a gyenge Kreón uralkodott. A követek, amikor Hēraklēs találkozott velük, épp Thébaiba tartottak, hogy behajtsák az adót, s viselkedésük nem lehetett valami szelíd.

Hogy hogyan folyt le a találkozás köztük és az ifjú hērōsz közt, arról nem szól a hagyomány, csupán azt árulja el, hogy mi lett a vége: Hēraklēs levágta a követek orrát és fülét, nyakukba akasztotta, s ezt az adót küldte Erginos királynak. Erre újból fölkerekedtek a minyések Orkhomenosból, hogy bosszút álljanak. A legrégebb elbeszélések szerint Hēraklēs egyedül szállt szembe a sereggel.¹⁶ Pallas Athéné fegyverezte föl,¹⁷ megverte a minyéseket, és megszabadította Thébait. Kreón hálából hozzáadta a lányát, Megarát feleségül.¹⁸ Hēraklēs fuvolaszóval vitte haza menyasszonyát¹⁹ Amphitryōn palotájába: senki sem sejtette, milyen rettenetes lesz a vége. Kreón átadta neki az uralkodást Thébaiban.²⁰ [273]

Amphytriōn az egyik hagyomány szerint²¹ elesett a támadó minyésekkel vívott harcban, egy másik elbeszélés szerint²² a palotájában élt Megarával és unokaival, Hēraklēs fiaival, miután a hērōsz elhagyta őket. A thébaiak később tisztelettel adóztak neki hērōsz-sírjánál,

---

unokájával, Iolaossal,²³ Iphiklész fiával, Héraklész kedvencével együtt: azzal, aki Héraklész ötven fiát egy másik hagyomány szerint Thespiából Szardíniába vezette. Mutogatták Thébaiban a palota maradványait is, melyet a két építésmester-hérosz, Agamédész és Trophónios, Erginos fiai építettek számára.²⁴ Állítólag még Alkméné nászi szobáját is föl lehetett ismerni a romok között. Sőt, a boiótiaiak azt hitték, az ő földjükön, Haliartosnál van Alkméné sírja, míg a spártaiak, a Kadmeia elfoglalása után, ki nem nyitották a sírt, és szerény tartalmát - többek közt egy mykénéi írásjelekkel telerótt ércablát is²⁵ - saját városukba át nem vitték. Bizonytalán a mykénéi korból való régi hérosz-sírokat tulajdonították a thébaiak és szomszédaik Héraklész hozzátartozóinak.

De az elbeszélőknek mégis át kellett vinniök a héroszt, miután így számos szállal Thébához kötötték, Tirynsbe, a mykénéi birodalomba, ahol Eurystheus király alattvalója volt. Ott uralkodott az istennő, akit a vidékről "Argosi Hérának" neveztek. A Tiryns és Mykénéi közötti hatalmas hegyterazon emelkedő szentélye nem volt egyetlen város tulajdona, de volt az istennőnek külön temploma Tirynsben is. Itt őt tartották a vár úrnőjének, nem pedig Pallas Athénét. A várral együtt az istennő szolgája, a tirynsi Héraklész is Eurystheus hatalmába került. Már elmeséltem, miféle csel következménye volt ez az alárendeltség. Régi elbeszélés volt ez, de nem annyira régi, mint Héra és Héraklész összekapcsolása: ez a kapcsolat talán még az istenek királynőjének és az istenek királyának frigyét is megelőzte. Abban az időben, amikor Zeus még nem vette feleségül Argos nagy istennőjét, Héra csel nélkül is országa királyának rendelkezésére bocsáthatta isteni szolgáját, akit dicsőséggel kívánt megajándékozni. A thesszáliai Admétosz királynak is volt egy isteni szolgája, maga Apollón,²⁶ és ő is, akár Eurystheus, földi uralkodó volt, bár neve az alvilági királyt is jelölhette. Azt beszélték, Eurystheus követet küldött Thébába Héraklészért.²⁷ Vagy Héraklésznek magának támadt kedve Tiryns kyklópsi falai közt lakni,²⁸ s ezért kellett munkáival fizetnie. Bár még nem értünk a thébai történetek végére, most mégis át kell térnünk a tirynsiekre, illetve mykénéiekre, mert Eurystheus székhelye Mykénaiban volt, s Héraklésznek Mykénaiba kellett a király minden egyes parancsának teljesítése után visszatérnie, hogy átvegye a következő megbízatást. [274]

II. A tizenkét munka

1. A Nemei oroszlán

Az argosi síkság északi szegélyén, nem messze Tirynstől és Mykénaitól magaslanak a hegyek, melyeken át az út Korinthosba vezet. A legmagasabbnak különleges alakja félig felfordított asztalra emlékeztet: ez az Apesas, melyen Perseus először mutatott be áldozatot Zeusnak.¹ Egy régi elbeszélés szerint ugyanis idáig emelkedett fel az árvíz szintje, melynek habjai Perseust partra vetették. Az Apesas alatt terül el a széles nemei völgy, s közelében több barlang is van. Az egyik hegyet ezért Trétosnak,² "átfúrtnak" hívják. Egy oroszlán tanyázott ezen a tájon, s rettegésben tartotta az egész hegyvidéket. Egy isten küldte büntetésből a környék lakói, Phoróneusz ős-ember utódai ellen. Az egyik egyszerűbb elbeszélés meséli így,³ s már ez is, úgy tűnik, több a kelleténél. Nem lett volna elég, mint a hősnek való feladat, megbirkózni egy oroszlánnal, ha nem istenek küldték is? Héraklész tizenkét munkájának részleteit ősidők óta oly sok névtelen és neves költő adta elő és színezte ki, hogy nem csodálhatjuk, ha ennek a vadállatnak a származásáról is hallunk egy különleges történetet. Az egyik elbeszélés szerint⁴ Ekhidna kígyóistennő⁵ volt az oroszlán

---

anyja, s a saját fiától, Orthos kutyától szülte. Eszerint a nemeai oroszlán testvére volt a thébai szfinxnek. Héra hozta ide, a saját országába, keletről, az arimaiak földjéről. Mások szerint⁶ az állat eredetileg Selené holdistennőnél lakott. Az istennő lerázta magáról, így esett le az Apesas-hegyre. A csodaállattal való küzdelem leírásaiból is ilyesmi derül ki, mert nem fogta semmiféle fegyver.

De ezek a részletek csak díszítmények, s minden egyéb is, amivel még megtoldották a történetet. Annyi bizonyos, hogy az oroszlánban, mellyel csak egy Héraklés birkózhatott meg, volt valami különleges. Elsősorban a halál és az Alvilág megtestesülése lehetett. Az oroszlánok, melyeket a régi művészek a sírokra helyeztek, akkor is erre a vonatkozásra utalnak, ha nem épp a nemeai oroszlánt akarták ábrázolni. Állítólag Héraklés maga is egy oroszlánt állított fel az orkhomenosiakon aratott győzelme után Artemis Eukleia temploma előtt:⁷ ez a név arra a felfogásra utal, mely alvilági istennőnek tartja az istennőt, aki oroszlán volt a nők számára.⁸ Héraklés mint vadász nem a föld közönséges állatait irtotta, mint Órion,⁹ nem is lépett föl vadászistenként az Alvilág urának szerepében, hanem úgy tűnik, a halálra vadászott. Kísérteties állatokat győzött le és ejtett foglyul, az istenek, néha kimondottan az alvilági istenek tulajdonait. Amikor a nemeai oroszlán legyőzése után az állat bőrét a fejével együtt fejére és vállára borította, ami azelőtt halállal fenyegette a halandókat, menekvésük ígéretévé változott.

Azt mesélték,¹⁰ hogy Héraklés, amikor az oroszlán ellen indult, egy kis [275] városba tért be a nemeai erdőségek szélén, Kleónaiba. A késői elbeszélés szerint a házigazdája, Molorkhos, szegény paraszt és napszámos volt,¹¹ az eredeti történetben alighanem ős-ember és Molorkhia város alapítója.¹² Fiát megölte az oroszlán, s most föl akarta áldozni egyetlen kosát a vendég tiszteletére. Héraklés visszatartotta: várjon még harminc napig. Ha nem tér haza az oroszlánnal vívott küzdelemből a harmincadik napig, akkor a kos nekik mint hērósznak áldozza föl, ellenkező esetben a Megmentő Zeusnak. Molorkhostól megtudta a hērós, hogyan győzheti le az állatot. Mindenképp birkóznia kellett vele, még akkor is, ha Héraklés, ahogy régi ábrázolásokon látni, kardot és lándzsát is használt, vagy, mint később mesélték,¹³ az állatot egy buzogányütéssel elkábította előbb. Be kellett hozzá hatolnia a barlangjába, melynek állítólag két bejárata volt: Héraklés betapasztotta az egyiket.¹⁴ Mindehhez harminc napra volt szüksége. Nem ahhoz, hogy Kleónaiból eljusson a szomszédos Nemeába! Hanem nyilván, hogy leereszkedjék a mélybe, ahol a szörnyeteg tanyázott. Vagy csak az álma tartott ilyen sokáig, miután az oroszlánt megfojtotta? Meséltek erről az álomról,¹⁵ s nem szabad róla, a halál testvéréről megfeledkeznünk. A Héraklés munkáit ábrázoló metopéképek az olympiai Zeus-templomon még csaknem félálomban mutatják a hőst, így emlékeztetnek veszélyes alvására. De amikor a harmincadik napon mégis fölébredt, zellerkoszorút tett a fejére, mint aki a sírból jön: mert zellerrel díszítették a sírokat.¹⁶ Ilyen koszorút hordtak később a nemeai játékok győztesei, s utánuk az isthmosi győztesek is.¹⁷

Molorkhos, mondja tovább az elbeszélés, már halotti áldozatot akart bemutatni a hērósznak, amikor az megjelent élve. A kos ebben az elbeszélésben Zeus Sótérnak, a megmentő istennek áldozták föl: de az is lehet, hogy Héraklés kapta meg később, áldozati állatul. Még egy éjszakát töltött Molor-khosnál. Kora reggel útnak indult dél felé, s a hágón át Argosba gyalogolt. Onnét küldött egy öszvért vendéglátójának, amit megígért neki, s olyan megbecsülésben részesítette, mintha sógorságban volnának.¹⁸ Az oroszlánnal állított be Mykénaiba, Eurystheus rezidenciájára.¹⁹ A király úgy megrémült a hērós félelmetes tettétől, hogy nem engedte azontúl belépni zsákmányával a várba. Elég, ha a kapu előtt mutatja meg. Ez az elbeszélés úgy tudja, hogy Eurystheus már akkor levitetett egy érchordót a föld alá, s

---

abba bújt, valahányszor Héraklés közeledett. Csak hírnökén, Kopreuson, a "ganaj-emberen" át érintkezett vele.

A hérósz lenyúzta az oroszlánról a sebezhetetlen bőrt, miután fölhasította az állat karmaival.²⁰ Zeus pedig, a fia tiszteletére, emlékül az égen helyezte el az állatot: az Oroszlán lett az állatövben.²¹ [276]

2. A Lernai kígyó

Argos városa szomszédságában, délnek, de Mykénaitól és Tirynstől se nagyon messze, a Pontinos-hegy¹ és a tenger közt húzódó keskeny sávon valóságos szakadékok sorakoznak, melyeket a mészhegység tövében fakadó források édes vízzel töltenek meg. Ezekkel a forrásokkal kapcsolatos a Danaisok története, a szakadékokkal pedig Dionysos sorsa, aki, miután Perseus megölte őt, ezeken át jutott le az Alvilágba, hogy ott uralkodjék, és amikor visszahívták, ismét ezeken keresztül tért vissza a földre. Az Alvilág a lernai szakadékok vizein át közvetlenül határos volt Argos földjével. A határ, az alvilág-bejárat öre a kígyó volt, melyet Héraklésnek a nemeai oroszlán után le kellett győznie.

A hagyomány szerint ez is Ekhidna kígyóistennő szülötte volt,² de nem volt külön neve. Viszont magától értetődő lett, hogy a *hydra*, „vízikígyó” szó épp rá vonatkozik. A lernai gyilkos szukának³ - mert így is nevezték - volt egy tulajdonsága, mely a testvéréhez, Kerberoshoz, az Alvilág másik őréhez tette hasonlóná: a sokfejűség. Kerberos csak a genealógiájuk szerint volt a bátyja :⁴ őt sokkal tovább tartották a holtak őrizőjének, mint a hydrát. A lernai vízikígyónak e sajátossága hamar feledésbe merült. Igaz ugyan, hogy azt beszéltek, lehelete megölte az embereket.⁵ Tanyáját is pontosan megjelölte a hagyomány :⁶ egy platán gyökerei között lakott, az Amymóné hármassforrás mellett. Görögországban az ilyen helyeken óriásplatánok nőnek, óriás gyökerekkel és óriás üregekkel. Az óriás vízikígyó a mocsárban nőtt föl, úgy mesélték,⁷ s pusztította a nyájakat és a földeket.

Tudjuk, hogy a Kerberost hol háromfejűnek, hol ötfejűnek mondták;⁸ ugyanilyen nehéz a hydra fejének állandó számát megállapítani. Az ábrázolásokon öt és tizenkettő közt mozgott, a költők viszont kilenc,⁹ ötven¹⁰ vagy száz¹¹ fejről beszéltek. Azt is mondták, hogy csak *egy* feje volt halhatadán, középen, a nyolc halandó fej között,¹² s a késői mesterek a hydra *egy* fejét olykor emberire formálták. Ezzel hűtlenek lettek egy ősrégi hagyományhoz. Mert az egy közös alaktalan testből felszökkenő számtalan kígyófej képe egy ősrégi mitológiából tűnik át a Héraklés-történetekbe. Mezopotámiának, a két folyó országának régi mesterei számára, akik először örökítették meg, jelentése minden bizonnyal kétségtelen volt. Azt fejezték ki ezzel, milyen nehéz legyőzni azt az ellenséget, aki ellen ők is egy hőst léptettek fel, s aki - bármely néven nevezték is - nem lehetett más, mint a halál. A harc kilátástalanságát - ami alól egyedül Héraklés volt kivétel - a görög elbeszélés azzal érzékeltette, hogy minden levágott fej helyébe nyomban két másik nőtt. Héraklésnek magának is segítőre volt szüksége, ha végezni akart a szörnyeteggel. Egy ifjabb hérósz segített neki: thébai unokaöccse, Iolaos.

Csak ennyi maradt fenn a kaland elbeszéléséből:¹³ a hérósz megérkezett Iolaossal harci kocsján az ősi Lerna város közelébe, s a fészkeben találta, [277] az Amymóné-forrásnál az alvilági kígyót. Tüzes nyilakat lőtt az odúba, így kényszerítette arra, hogy bújjon elő. Mihelyt kimászott, a hős rögtön megragadta. A hydra rátekeredett a hérósz egyik lábára. Régi ábrázolásokon látni, hogy Héraklés nem a buzogányával, hanem görbe karddal támadt a kígyóra. De mindegyik levágott feje helyébe két eleven nőtt. Azonkívül volt ott egy óriásrak

---

is, mely beleharapott a hérósz lábába. Ezt, az odú szörnyeteg-őret, kellett megölnie előbb. Csak azután hívta segítségül Iolaost. A fiatal hős csaknem egy egész erdőt irtott ki, hogy lángoló fahasábokkal kiégesse a kígyó sebeit, s ne nőjenek újabb fejei. Ezután Héraklés le tudta vágni a halhatatlan fejet is. A Lernából Elaiusba vezető úton ásta el. Nyilait megmártotta a méregben, mellyel tele volt a kígyó teste. Az óriásrák felkerült az égre, az állatöv egyik jegyeként, az Oroszlán mellé. Héra emelte őt oda.¹⁴ Ez az a hely, ahol a csillagmagyarázók tanítása szerint az emberek lelke a mélyebb régiókba száll alá.¹⁵ A Rák jegyében kezdődik az ég alvilági fele.

Úgy látszik, az elbeszélők nem tudták biztosan,¹⁶ hogy Héraklésnek Eurystheusnál tizenkét munkát kellett-e elvégeznie, vagy tizenkét évre szolt a kötelezettsége, s esetleg tíz munka is elég volt hozzá. Az engesztelés és szolgálat időszaka az isteneknél egy nagyévig, vagyis nyolc esztendeig tartott. Így volt ez Apollónnál,¹⁷ így volt állítólag Kadmosnál, és az egyik számítás szerint Héraklésnél is: az első tíz munkát állítólag nyolc év és egy hónap alatt végezte el.¹⁸ A tizenkettes szám a hónapok és az állatövi jegyek száma. Emlékeztünk rá, hogy Héraklés maga eleve harminc napra szabta az időt, amit a nemeai oroszlánnál fog tölteni. Ez egy régebbi, keletibb felfogásra vall, s erre utalnak a rák és az oroszlán égi megfelelései is. S a tizenkettes szám eléggé erősnek bizonyult ahhoz, hogy a munkák tízes számát teljességgel kiszorítsa, pedig egykor bizonytalansággal az is érvényes volt.

Eurystheus, úgy mondták, a tizenkét munka közül kettőt nem akart elismerni, és pedig először épp a lernai hydra legyőzését nem, mert Iolaos segített a hérósznak.¹⁹ Ilyen kibúvókat csak később, s még csak nem is következetesen adtak Eurystheus szájába. De csakugyan tény, hogy két munkájának nem az volt a célja, mint ami az eddig elmondott kettőnek és további nyolcnak: a halál elleni harc. Eurystheus azt kívánta, hogy Héraklés ebben a harcban maradjon alul. De akkor lernai munkája épp a legérvényesebbek közé tartozott.

3. A Keryneiai gímszarvas

Argos földjét nyugatról magas hegyvonulatok választják el Árkádiától: a Parthenion és az Artemision. Nevük - „A szűz hegysége” és „Artemis hegysége” a szűzi nagy istennőre utal, aki itt uralkodott. Artemis temploma az Artemision-hegység egyik csúcsán volt, s az istennőt itt Oinatisnak, oinoé-belinek hívták; Oinoé, „Borfalu”, volt az utolsó helység és terület, mely még Argoshoz tartozott. Ide kellett most Héraklésnek elmennie. Eurystheus [278] megbízta a harmadik feladattal: vigye az aranyagancsos szarvast elevenen Mykénaiba. A szarvas Oinoé istennőjének a tulajdona volt, de az árkádiai Keryneia sziklán még Artemis elől is iparkodott elbújni.² Az egész vad Árkádia volt a legelője, s hozzá még az istennő hegyei is Argos közelében. Állítólag onnan járt le a parasztlakók földjeire, s pusztította a termést.³ De bizonytalanság nemcsak ezért lett épp ő a harmadik szörnyállat, melyet Héraklés a nemeai oroszlán és a lernai hydra után elejtett!

A szarvasteheneknek abban az időben se volt agancsuk, s ha ennek volt, ráadásul aranyból való, akkor nem lehetett közönséges állat, csakis isteni lény. Azt is mesélték,⁴ Artemis egyik társnője, Taygeté titánnő, akiről a Taygetos-hegység a nevét kapta, változott át büntetésből aranyagancsos ünővé, mert megengedte Zeusnak, hogy szeresse. Artemis büntette ezzel. Mások szerint⁵ Artemis így akarta őt megmenteni. De miután Taygeté mégis élvezte Zeus szerelmét, ő maga szentelte a szarvasünőt, mellyé át kellett volna változnia, engesztelésül Artemis Orthosíának.⁶ Nehéz itt az isteni állatot a héróinától és az istennőtől megkülönböztetni. Amikor a féktelen óriásikrek, az Aloadák üldözték Artemist, ő maga volt

---

az üldözött szarvasünő.⁷ A leg-szabatosabban úgy lehetne megfogalmazni, hogy egy aranyagancsos isteni lény csalogatta üldözőjét, Héraklést maga után. Nem abban rejlett a szarvas-gím terhes, veszélyes és nyugtalanító volta, hogy különösen vad volt,⁸ mint egyesek hitték, s képes volt felvenni vadászával a harcot, hanem hogy menekült, és a vadász nem bírta üldözését abbahagyni, mindenáron el akarta ejteni a ritka vadat. Üldözése azért volt veszedelmes, mert az ismert vadászterületen túlra vezetett, egy másik országba, ahonnan soha nincs visszatérés. Ezért kellett Héraklésnek a gímszarvast foglyul ejtenie, nem pedig lelőnie, ami könnyű lett volna a kiváló íjásznak, s amit egy nagyon késői változat szerint⁹ meg is tett. Megint csak nem holmi közönséges vadászat volt, amivel megbízták.

A gímszarvas először elmenekült előle Oinoéból az Artemision-hegységbe, azután tovább egész Árkádián át le a Ladón folyóig. Minthogy a hérósz sem megölni nem akarta, sem megsebesíteni, egy egész éven át üldözte.¹⁰ Hogy hova vezette őt az üldözött állat ez alatt az idő alatt, Pindaros egyik ódájából tudjuk meg - a vadolajfaágról van benne szó, amit Héraklés Olympiába vitt, hogy a győztes koszorúja legyen -, és egy régi vázafestőtől is. Istriában, így szól az ének,¹¹ Artemis lépett az üldöző elébe. Ott, az Adria legészakibb zugában, a Timavus torkolatánál volt az istennőnek egy ligete, ahol, azt mesélték, békében éltek a szarvasok a farkasok mellett.¹² A vidék lakói, a venetusok, Reitiának nevezték az istennőt; ez az Orthia vagy Orthósia név fordítása lehet. Oda érkezett az üldözött és üldözője, Apollón szent népe, a hyper-boreosok országán át,¹³ s az Istria név ugyanúgy jelölte az ő földjüket is, mint a félszigetet a Timavusnál. Istria túlnani országából hozta Héraklés a vadolajfa-dugványt az akkor még fátlan Olympiába. Egy régi vázakép viszont [279] azt mutatja, hogy az üldözés során még messzebbre jutott Túlmanra, egészen a Hesperisek kertjébe. A gímszarvas az aranyalmák fája alatt áll, s két nő őrzi, a Hesperisek. E szerint Héraklés épen került ki a Túlman maradás veszélyéből, s visszaindult, egy másik szerint zsákmányként magával vitte az aranyagancsot.

Az árkádiai Ladón folyótól messze feküdt a Hesperisek kertje, s mégis határos volt vele, ahogy az Alvilág Lernánál határos volt Argossal: ezek a területek kívül estek azon a világon, amelyben mi élünk, olyan területek, melyeket az elbeszélők csak lassan helyeztek át a mi világunkba. Nemcsak a folyót hívták Ladónnak, hanem a kígyót is, mely az aranyalmafát őrizte.¹⁴ A gímszarvas át akart úszni a Ladón folyón. Így hát ebben az elbeszélésben¹⁵ még nem érkezett meg „Túlmanra”, amikor Héraklés utolérte és elfogta. Csak nagyon késői elbeszélők hitték, hogy lőtt is rá. A hős összekötötte zsákmánya lábait, ahogy a veji Apollón-templom régi szobra mutatja, a vállára vette, s visszaindult vele Árkádián át. Itt lépett elébe az isteni testvérpár, Apollón és Artemis, a Túlman istene és a Túlmanra átvezető hegy- és lópvidék istennője. Csaknem harcra került sor a két testvér, Zeus két fia közt, ahogy később a delphoi háromláb miatt is. Látni az ábrázolásokon, hogy Apollón erőszakkal el akarta venni a hérósztól a gímszarvast. Artemis a szemére vetette, hogy megölte szent állatát. Héraklés a kényszert hozta fel mentségére, s megmutatta neki, hogy elevenen viszi a szarvast - vagy csak az agancsát - Mykénaiba. Erre az istennő megbocsátott neki.

4. Az erymanthosi vadkan

Artemis legősibb vadászterülete az Erymanthos-hegység volt, Árkádia északnyugati sarkában, Akhaia és Élis határán; tánctere is volt itt, a hosszan elnyúló hegyhátakon, s ugyanúgy szerette ezt a vidéket, mint a Taygetost.¹ Héraklésnek itt kellett negyedik feladatát elvégeznie: Eurystheus az erymanthosi vadkanért küldte. Amikor az istennő megharagudott

---

egy vidékre, mint például Meleagros történetében, dühöngő vadkant bocsátott rá, mely feldúlta a parasztok földjeit. Itt nincs ilyesmiről szó, csak annyit mond el a történet, hogy Psóphis lakói panaszkodtak az erymanthosi vadkan miatt.² De megint csak nem ezért kellett Héraklésnek a vadkant elevenen elfognia és Mykénaiba vinnie. A parasztok azzal is beérték volna, ha leteríti az állatot.

A hős megint átgyalogolt egész Árkádián, s legelőbb az Alpehios-völgy és az Erymanthos közti fennsík, Pholoé erdeibe jutott el. Ezen a vidéken kentaurok laktak, akiknek ugyanolyan természetük és szokásaik voltak, mint a lapithák félig állati ellenfeleinek Thesszáliában. Ráadásul itt is voltak a közelben lapimák, de ezekkel nem volt Héraklésnek semmi dolga. Pholos kentaur, aki itt egy barlangban lakott, vendégbarátjaként fogadta.³ A vendéglátó sültet tálalt fel a hősnek, míg ő maga nyers húst evett. Az egyik [280] elbeszélés szerint a bölcs Kheirón is ott volt,⁴ a legigazabb a kentaurok között.⁵ A thesszáliai lapitháktól vonult vissza a Peloponnésosra, s most a Pélion helyett a Malea hegyfokon lakott. Héraklés kért-e bort,⁶ vagy a vendégszerető Pholos ajánlotta fel? Kibontotta a kentaurok közös borát, amit egy nagy pithosban őrzött. Sőt, úgy mondták, ez a bor Dionysos ajándéka volt,⁷ maga az isten szánta a hősnek.⁸ Veszélyes ajándék volt, melynek természetét, úgy látszik, még nem ismerték a kentaurok. Régi vázafestők szívesen ábrázolták a jelenetet, hogyan merít Héraklés elsőnek a nagy edényből.

A bor illata most odacsalta a többi kentaurt is, és a kentaur-symposion csakhamar a kentaurok harcává fajult, amit ugyancsak szívesen színezték ki a művészek és elbeszélők. Azt állították, a Pholoé-hegységtől egészen Kheirón maleai barlangjáig dúlt a harc. Egészen odáig üldözte Héraklés a kentaurokat mérges nyilaival. Egyik nyila, amit Elatosnak szánt, áthatolt áldozatán, és eltalálta az isteni Kheiront is. Hiába próbálta őt a hős saját gyógyírjaival meggyógyítani: túl erős volt a hydra mérge. A térdén sebesült meg a bölcs kentaur, és sem felgyógyulni, sem meghalni nem tudott. Így hát visszavonult gyógyíthatatlan sebével a barlangjába, és itt szenvedett, míg föl nem ajánlhatta magát Zeusnak a szenvedő Prométheusért.⁹ Csak ekkor halt meg Kheirón, és Prométheus megszabadult. Héraklés nyilától halt meg a derék Pholos is. Kihúzta a mérgezett nyilat az egyik kentaur teteméből, és csodálkozva nézte, hogy ilyen apró fegyver megölhetett egy akkora lényt; leejtette a lábára, s a nyíl őt is megölte. Héraklés pedig eltemette barátját, és továbbindult az Erymanthos-hegységbe.

Felverte fekhelyéről a vadkant, fölkergette a havas hegycsúcsokra, megfogta egy hurokkal, vállára dobta az állatot, s visszatért vele Mykénaiba. Így került sor a régóta előkészített jelenetre, amit a vázafestők ugyancsak szívesen megörökítettek. A hős - hátán a vaddisznóval - lábát a föld alatti pithos szélére teszi, amibe Eurystheus elbújít. Csupán a gyáva fickó fejét és karjait látni. Annyira megijedt a vadkantól: akár a haláltól.

5. A Stymphalos-tó madarai

Árkádia északkeleti csücskében terül el a mocsaras Stymphalos-tó, melyet valaha árnyas erdők vettek körül.¹ Megszámlálhatatlanul sok madár tanyázott itt.² Ha mind felrebbentek, elhomályosították a napot.³ Ugyanilyen megszámlálhatatlanul sok lélek érkezett az alvilági mocsaras Akherónhoz: „Ennyi madár rajzik a tengernél, amikor a hideg tél napmeleg országokba küldi őket..”⁴ „Látod egyiket a másik után, akár a madarak könnyű szárnyaikon, a pusztító tűznél is sebesebben szállnak az alkonyi isten partja felé.”⁵ A nyugati part, ahol a Napisten leáldozik, az egyik tragikus költő idézett szavaiban a holtak birodalmát jelenti.

Arra utalnak itt a madarak.

Képmásuk díszítette e mocsaras vidék úrnője, Artemis Stymphalia⁶ [281] templomát. Madárlábú szüzek szobrai is álltak itt, s a mocsár halálhozó szirénjeinek tartották a stymphalosi madarokat. Azt beszélték, ezek a mocsári lények⁷ emberevő madarak voltak, Arés nevelte fel őket.⁸ Olyan éles volt a tolluk, hogy megsebezte, akire ráesett.⁹ Itt is túl kevés volna annyit mondani,¹⁰ hogy kárt tettek a termésben. Ismét az volt Héraklés feladata, hogy valami halálosat támadjon meg és hessegessen el. El kellett kergetnie a Stymphalos-tó madarait.

A mocsár szélén emelkedő dombra ment föl,¹¹ és nagy lármával fölriasztotta a madarokat. Azt mesélték,¹² érckereplőket csattogtatott, s már ez is elég volt ahhoz, hogy megszabadítsa a tavat a madaraktól. Régi vázaképeken látni, hogyan célozza meg a hős parittyával a madarokat, vagy a buzogányával hadakozik velük. De legfőbb fegyvere az íj volt ellenük.¹³ Azok a madarak, melyeket nem lőtt le, a fekete-tengeri Arés-szigetre menekültek. Ott később az Argonauták is összeakadtak velük.¹⁴ Az olympiai metopékepen Héraklés Pallas Athénének mutatja zsákmányát: az egyik elbeszélés szerint az istennő segített tanácsával vállalkozásában a hősnak. Héraklés a halálhozó madarokat azután, tettének tanújelül, nyilván Mykénaiba vitte.

6. Augeias istállói

A következő feladat a Peloponnésos nyugati partján várt Héraklésre. Augeias uralkodott itt, Élis királya, Hélios egyik fia. Neve „sugárzó” jelent, s azt is mesélték,¹ hogy szeméből a nap sugarai ragyogtak. Tehéncsordái alighanem a Napisten jószágához tartoztak. Birodalma itt volt, a nyugati parton; inkább a leáldozó nap királysága volt, s ő maga inkább az Alvilág fölött uralkodott, mint Élis tartomány fölött. Hozzá küldte Eurystheus a hérószot.² A feladat, amivel megbízták, az alvilági királyság másik oldalára utal: a gazdagság mellett a mocsokra. A tehének ganéja elborította az istállókat, s a hagyomány szerint³ ez is dögvészt hozott az egész országra. Héraklésnek kellett a trágyát eltakarítania, s feladatát az is megnehezítette, hogy egy nap alatt kellett a munkát elvégeznie.

Azt is mesélték, hogy megbízója nem csupán Eurystheus volt, hanem - elsősorban - Augeias.⁴ Egyik elbeszélés szerint⁵ a munka béreként királyságának egy részét ajánlotta fel Héraklésnek. Úgy tűnik, a hérósz ezzel együtt megkapta a király lányát is feleségül. Ha viszont nem sikerült volna a munkát egy nap alatt elvégeznie, rabszolgaként örökké a trágyát kellett volna az istállókból kihordania. Héraklés feleségei közt említés történik Augeias Epikasté nevű lányáról is.⁶ Az elbeszélésnek az a változata, melyben azután a lánnyal kapcsolatban is becsapták, és ezért később harcba szállt Augeiasszal, nem maradt ránk. Más elbeszélők szerint⁷ Héraklés elhallgatta a király előtt, hogy Eurystheus bízta rá a feladatot, s maga kötötte ki magának a nyájak tizedrészét, ha sikerül az istállókat kitakarítania. Az esemény tanúja Phyleus, [282] a király fia volt. Hogy milyen lendülettel forgatta a söprűt vagy az ásót, megcsodálhatjuk az egyik olympiai metopé domborművön: Későbbi elbeszélők szerint fölbontotta a majorság falát, és egy folyót vezetett - vagy akár két folyót, az Alpheioszt és a Péneioszt - az istállókon át. Megtörtént a lehetetlen, amiben Augeias nem hitt. Amikor ráadásul azt is megtudta, hogy Eurystheus róta ezt a feladatot Héraklésre, nem akarta megtartani a szavát. Az elbeszélésnek ebben a formájában, mely bizonyonnyal nem a legrégebbi, a király letagadta, hogy valaha is megígért valamit. Sőt, egy bizonyos Lepreus, „a rühes” azt tanácsolta neki, hogy kötöztesse meg a hérószot.⁸ Vitájukban bírónak kellett

---

döntenie.⁹ Phyleus az apja ellen tanúskodott. Augeias megharagudott, és kiutasította fiát és Héraklét az országból, mielőtt döntésre került volna sor: emiatt vezetett a hērósosz később háborút Élis ellen.

Héraklés hazafele indult Mykénaiba; útközben betért Ólenos városában Dexamenos királyhoz, akinek a neve - „a befogadó” - éppúgy illik egy vendégszerető halandóra, mint az Alvilág urára, akit különben Polydektésnek vagy Polydegmónnak, „a sokakat befogadónak” is hívtak. Azonkívül Dexamenos nem mindegyik elbeszélésben volt ember, és apja a lánynak, akit Héraklésnek meg kellett mentenie; olykor kentaur volt, aki el akarta rabolni a lányt.¹⁰ Ezt a kentaurt, akivel a hērósosz most meggyűlt a baja,¹¹ Eurytióznak is hívták: ez ugyanúgy, mint az Eurytos név, jó lövészt jelent, pontosabban a halottak birodalmából való lényt, Géryoneus pásztorát. A keleti művészek íjászként ábrázolták a kentaurokat, s ezzel a vad és erőszakos lények halál-jelentését fejezték ki. Görögországban azt tartották,¹² egy kentaur sem használ íjat.

Nem volt íja Ezrytión kentaurnak sem, akiről most szó lesz. A hērósosz abban a pillanatban érkezett meg Ólenos királyának házába, amikor épp a királylány és Eurytión lakodalmát ülték: Eurytión erőszakkal kényszerítette a lányt, hogy fogadja el vőlegényének.¹³ Vagy pedig egy igazi vőlegénnyel ülték meg a menyegzőt, s a vendégek közt volt Eurytión, aki el akarta rabolni a menyasszonyt¹⁴ Héraklés agyonütötte a kentaurt, és megmentette a lányt. De nem azért, hogy magának tartsa meg! Csak abban a változatban, melyben már ezt a menyasszonyt hívják Déianeirának,¹⁵ tette őt már előbb, Dexamenos vendégévé, a magáévá. De megígérte neki, hogy visszatér és hazaviszi mint feleségét. Héraklés távollétében kényszerítette a lányt Eurytión arra, hogy őt fogadja el vőlegényének. Abban a pillanatban, amikor a kentaur a testvéreivel el akarta vinni a menyasszonyt, megjelent Héraklés is, ahogy megígérte, s megint, akár csak Pholos és Kheirón történetében, kentaurölő lett.

Hiába jelentette azután Mykénaiban, hogy elvégezte a munkát Élis királyánál : a király nem fogadta el. Eurystheus a hős szemére vetette, hogy nem-csak neki végezte el, hanem Augeias megbízásából is. [283]

7. A thrák Diomédés paripái

A tizenkét munka sorrendje nem volt minden felsorolásban egyforma. De az elbeszélők legalább abban, úgy látszik, egyetértettek, hogy Héraklés első feladata a nemeai oroszlán legyőzése volt, és hogy első hat munkáját a Peloponnésos valamelyik vidékén, Mykénai és Tiryns körül, Argos közelében kellett elvégeznie. Csupán a hetedik munkától kezdve kívánt tőle Eurystheus egyre messzebbre vivő, egyre hosszabb vándorutakat. Egyre több történet szólt arról is, hogy mi minden esett meg vele vándorlásai során a parancs elvégzésén kívül. Így már Thrákiába tett útjáról is, melynek az volt a célja, hogy Diomédés király veszedelmes lovait Mykénaiba vigye. Ezzel a vállalkozással kezdem most második hat munkájának elbeszélését.

Diomédés paripái emberhúson éltek, s később azt állították róluk,¹ ugyanazok voltak, mint amelyek Pelias halotti játékaiban széttépték Glaukóst, Sisyphos fiát. Valójában nehéz eldönteni, hogy a négy ló, melyek elé egy gemmán egy embert vetnek oda abrakul - a véres jászolba, ahogy az egyik tragikus költő mondja² -, a potniai Glaukosé volt-e, vagy a thrák királyé. Egy régi vázaképen szárnyas lovak. Biztosan rokonságban voltak a Harpyiákkal, Gorgókkal, Erinysekkel, s a kancákkal páرزó északi szél, Boreas hazájában, Thrákiában voltak leginkább

---

otthonosak. De az Alvilág királya is *klytopólos* volt, azaz „lovairól híres”.³ Paripák vitték hozzá a hősöket. Ha azután valamelyiküket trónolva vagy lakománál fekvé ábrázolták, s ráadásul még egy ló is benéz az ablakon, akkor senki sem vonhatja többé kétségbe, hogy egy halott tiszteletéről van szó. Ha nagyon régi síri edényeken ünnepélyesen befogják őket egy hős halotti kocsija elé, vagy - a késői elbeszélők történeteiben - vadak, és felfalják a hősöket, akkor mindig a Halál lovai, s így kell érteni az emberevő paripákról szóló különös történetet is.

Diomédész, a halállovak tulajdonosa, Arész hadisten fia volt. Ő uralkodott a thrák bistónok törzse felett. Hozzá küldte Eurystheus Héraklét, hogy hozza el a lovait. A hérósz Thesszálián át ment, s betért Pheraiban Admétosz királyhoz: ezt a történetet Euripidész tette halhatatlanná *Alkésztisz* című darabjában. Admétosz, „a megfélemezhetetlen”, maga is az Alvilág királyának egyik nevét viselte, s ő volt az az uralkodó, akinél Apollón egy nagyéven át szolgált. Az isten Admétosz nyájait őrizte,⁴ és itatta⁵ híres lovait, a világ legjobb paripáit.⁶ Alkésztisz, Pelias iólkosi király legszebb lányát is az ő segítségével nyerte meg.⁷ Pelias azt a feltételt szabta a kérők számára,⁸ hogy fogjanak egy oroszlánt és egy vadkant a lakodalmass kocsija elé. Apollón ezt már Kadmos és Harmonia menyegzőjének ünnepén is véghezvitte, s most megtette Admétosz is.⁹ Azt mesélték,¹⁰ hogy a menyegzős kamra tele volt kígyókkal, amikor a vőlegény kinyitotta: ez állítólag Artemisz büntetése volt, mert a király elfelejtett áldozatot bemutatni neki. Talán egy régebbi elbeszélés maradványát [284] láthatjuk ebben, melyben Admétosz és Alkésztisz, ahogyan egy föld alatti királyi párhoz illett, kígyómenyegzőt tartott.

Abban az elbeszélésben viszont, melynek folytatása elmondja, hogyan érkezett meg Héraklész Pheraiba, Apollón megígérte, hogy kiengeszteli Artemiszt, sőt, a Moirákat is megszedítette, akik a lakodalmi ünnepségen jelen voltak. Addig itatta őket borral, míg lerészegedtek,¹¹ s nászajándékot alkudott ki tőlük: a részeg Moirák kétszer olyan hosszúra nyújtották Admétosz rövid életét, azzal a feltétellel,¹² hogy azon a napon, amikor meg kellene halnia, másvalaki, esetleg az apja, az anyja vagy a felesége, önként eltávozik az életből. Hamarosan eljött az a nap, s erről szól Euripidész drámája.

Azon a napon hagyta el Apollón Admétosz házáat, melyen Thanatos, a Halál belépett.¹³ Azért jött, hogy elvigye Alkésztisz királynét. Mert senki más nem volt hajlandó meghalni Admétosz helyett, még agg atyja vagy öreg anyja sem, csak ifjú felesége. Most elbúcsúzik férjétől és két kicsiny gyermekétől. Gyász és siralom tölti be a palotát. Ebben a pillanatban érkezik Héraklész.¹⁴ A király nem árulja el vendégének, ki halt meg. Hadd lakmározzon nyugodtan. Már kivitték Alkésztisz, a síremlék mögött vár a királyné Thanatos, a Halál,¹⁵ hogy elhurcolja magával. Csak most tudja meg a hérósz, mi történt. A halotti menet után rohan, és a Halállal birokra kelve, elragadja tőle zsákmányát.¹⁶ Az Agathón tragédiaköltőnél lefolyt híres beszélgetésben, amit a nagy Platón örökített meg,¹⁷ említenek egy történetet, melyben az Alvilág istenei bocsátják szabadon Alkésztisz, annyira csodálják, hogy önként megy le a Hádésba. Phrynikhosz viszont,¹⁸ a régi drámaíró, leírta, hogyan birkózott a hérósz a Halállal. Admétosztól tovább vándorolt Héraklész Arész fiához, a legfélelmetesebb halálistenek egyikéhez, az iszonyatos Diomédészhez. Azt beszéltek róla,¹⁹ vad lovait vasláncsal kötötte az ércjászolhoz, s szerencsétlen idegenek húásával etette. Héraklész a saját urukat dobta abrakul eléjük, hogy megszelídítse őket, s elhajtotta az állatokat Mykénaiba. Eurystheus a hagyomány szerint Hérának szentelte a lovakat, s a fajtájuk állítólag Nagy Sándor koráig fennmaradt.²⁰

Más elbeszélők Abdéra thrákiai görög város alapításával hozták összefüggésbe ezt a

---

történetet. Oda érkezett Héraklés hajón,²¹ társainak egész csapatával. Megszerezte a lovakat őrzőiktől, s lehajtotta a bistónok országából a tengerhez. Diomédés a bistónokkal üldözőbe vette. Erre a hős a lovakat kedves Abdérosa oltalmára bízta, harcba szállt üldözőivel, megölte Diomédést, és menekülésre kényszerítette a bistónokat. Közben Abdéros a lovak áldozata lett: halálra hurcolták, vagy szétépték szokásuk szerint. Héraklés eltemette Abdérost, és hős-sírjánál megalapította Abdéra városát.

Láthatjuk, hogy a történet így átvezet a hősmitológiából azokhoz az elbeszélésekhez, melyek egész hős-hadak hadjáratairól szólnak. Azt is mesélték, hogy Héraklés ez után a thrákiai munkája után csatlakozott az [285] Argonautákhoz.²² De nem maradt velük sokáig, mert amikor a Márvány-tenger egyik öblébe értek, elveszítette ifjú társát: a szeretett fiút, Hylast elragadták a forrásnifák.²³ Míg kétségbeesetten kereste, az Argó hajó továbbshant a kedvező széllel.²⁴ Héraklés azután egyik elbeszélés szerint gyalog érkezett meg Kolkhisba,²⁵ és részt vett az aranygyapjú megszerzésében, mások szerint²⁶ visszatért munkáihoz, melyeket, ahogy sorsa kiszabta, Eurystheus számára teljesítenie kellett.

Az Argonauták vállalkozása egy másik hős, Iason nevét tette híressé; az ebben való részvételnél sokkal inkább illett Hérakléshez (ő maga ezt daimónjának, személyes sorsának nevezi Euripidésnél²⁷), hogy a halálos Arés mindhárom fiát legyőzte Thrákiában, Makedóniában és Thesszáliában: Diomédésen kívül Lykaónt és Kyknost is. Lykaón felett aratott győzelmének története nem maradt fenn, a Kyknossal vívott küzdelmét Hésiodos költeményeinek egyik folytatója énekelte meg.²⁸ Nevéről ítélve Kyknos, „a hattyú”, Apollón szolgái és kedvencei közé tartozott. Apollón egyik berkében tanyázott Pagasainál, Thesszáliában,²⁹ s rajtaütött az isten tisztelőin, amikor hekatombáikkal arra vonultak a Delphoiba vezető úton.³⁰ Tehát e szerint az elbeszélés szerint semmiképp sem lehetett Apollón szolgája. Apja, Arés, testi valójában támogatta őt két fullajtárjával, Deimossal és Phobossal, az „Ijedtséggel” és a „Félelemmel” együtt. Héraklést Athéné kísértte a harci kocsiján, amikor Kyknos ellen harcolt, s az istennő tartotta kezében a győzelmet és a dicsőséget.³¹ Héraklés merész kocsihajtója Iolaos hős volt, a befogott ló pedig az istenek lova, Arión,³² melyet Démétér szült egykor Poseidóntól.³³ Héraklés nem zsákmányolta, hanem ajándékba kapta,³⁴ vagy kölcsön,³⁵ s továbbadta Adrastosnak.

Úgy is mesélik a harc kimenetelét,³⁶ hogy Arés segített ugyan Kyknosnak, de Zeus villáma szétválasztotta a küzdőket. A legtöbb elbeszélés szerint azonban a hős megölte Kyknost, és Zeus csak akkor avatkozott be villámával, amikor a két fia harcolt egymás ellen: Arés és Héraklés.³⁷ Egy régi vázaképen az egyik oldalon a tengeri öreg és Poseidón, a másikon Apollón és Dionysos nézi a Kyknos teteme fölött kibontakozó küzdelmet, amit Zeus csendesít le. A Hésiodos-folytató elbeszélésében az istenek királya nem lépett közbe. Pallas Athéné előkészítette Héraklést arra, hogy Arés is bele fog vegyülni a fia érdekében a harcba, s a hős eltalálta lándzsájával az istent a combján. A sebesült Arést kocsihajtói fölvitték az Olymposra. Héraklés elvette Kyknos fegyvereit. Az elesettet apósa, Kéyx temette el később; Apollón az Anauros folyó habjaival árasztotta el a sírját.³⁸

Kyknos, akárcsak apósa, Kéyx, s annak felesége, Alkyoné, inkább a madarak közé tartozott. Kéyx a hím, Alkyoné a nőstény jégmadár neve volt görögül. Eredetileg, úgy beszéltek, emberpár voltak, Héraklés barátai. De annyira fejükbe szállt a kevélység, hogy Zeusnak és Hérának nevezték egymást. Büntetésből az istenek madárrá változtatták őket.³⁹ Az elbeszélők még arra [286] is képesek voltak, hogy a hadisten gyilkos fiává tegyék a hattyút, Apollón szent madarát, melyről azt hitték, csak akkor csendül fel éneke, ha érzi halála közeledtét.⁴⁰ De nem is találhattak jobb ellenképet hozzá, mint Héraklést, aki Diomédés

---

halálhozó paripáit is megzabolázta, s magával vitte őket Argosba.

8. Minós bikája

A legtöbb elbeszélő szerint Eurystheus előbb Krétába küldte Héraklét a bikáért, s csak azután Thrákiába, a paripákért. A bika tulajdonosa állítólag Minós király volt, de aligha lehetett ő, hiszen az a bika volt ez, melyről már volt a krétai történetekben szó,¹ s melybe Pasiphaé beleszeretett. A most következő elbeszélés² csak annyiban tér el ettől, hogy a bika ebben nem tölti be a királyné szeretőjének szerepét. A hullámokból merült fel, azt beszéltek, s Minós már előbb megfogadta, hogy fel fogja áldozni Poseidónnak azt, ami a tengerből bukkan elő.³ De olyan szép volt az állat, hogy Minós egy másik bikát áldozott föl helyette, s ezt elküldte tehéncsordáihoz.

Eddig a pontig azonos az elbeszélés Pasiphaé történetével, ahogy azt Euripidész *A krétaiak* című darabjában színre vitte; bár ott Poseidón azzal bünteti Minóst, hogy beteges szenvedélyt ébreszt a királynőben a bika iránt.⁴ De Poseidón más büntetéséről is beszéltek:⁵ az állat megvadult, s Minós csak Héraklés segítségével szabadulhatott meg tőle. Ezért küldte Eurystheus a hérószot Krétára, hogy elevenen vigye a bikát Mykénaiba. Maga Minós is segített vállalkozásában.⁶ Régi vázakepeken látni, hogyan fogták meg a bikát: egy kötéllel, amit Héraklés az állat szája és elülső lába köré hurkolt, vagy akár kötélnélkül, úgy, hogy előlről rávetette magát a bikára. Majd fejbe verte a buzogányával, s amikor elkábult, magával vitte Mykénaiba. Ott szabadon engedte. Sokáig kószált a féktelen állat a Peloponnésoson. Végül az Isthmoson át Marathónba ért; ott Théseus újra befogta, s végül föláldozta Apollónnak.⁷

Ez Théseushoz illő tett volt. Ha igaz, hogy a korábbi időkben Héraklésnek csak tíz munkáját tartották számon, akkor bizonyos ez a kaland és a most következő elbeszélés későbbi eredetű.

9. Az amazónkirálynő öve

Admété,¹ Eurystheus leánya megkívánta Hippolyté amazónkirálynő övét. Ezért a király a Fekete-tenger melléki kisázsiai országba, Pontosba küldte Héraklét; itt, a Thermódón folyó mentén laktak az amazónok, egy csupa harcias nőből álló nép. Gyermekük közül csak a lányokat nevelték fel, jobb mellüket levágták, hogy ne akadályozza őket a nyíllövésben és a dárdavetésben, s a balból szoptatták lányaikat. A királynőjük, Hippolyté volt a legvitézesebb. Övét jelvényül kapta az apjától, Aréstól. Héraklés a hősök nagy [287] csapatával indult erre a hadjáratra.² Társai közt volt Théseus, akiről hamarosan bővebben lesz szó, és Telamón,³ a salamisiak és aiginaiak hérósza. Vállalkozásuk az Argonauták útjához volt hasonló, s egyesek úgy tudták, hogy az összes Argonauták részt vettek benne.⁴ Más elbeszélők szerint a hadjárat során egy trójai háborúra is sor került: arra, amit Héraklés a tirynsiek csapatával,⁵ Iolaossal és Telamónnal vezetett Laomedón trójai király ellen.

Volt egy régi történet⁶ az alattomos Laomedónról, a Zeustól ajándékba kapott híres lovak tulajdonosáról.⁷ Hasonló történetet tartottak róla számon, mint Admétosról. Apollón nála is pásztorként szolgált,⁸ a „nép uránál” - ezt jelenti a neve, s az alvilági király uralkodik a legnagyobb népen -, s vele volt Poseidón is; ő építette Trója falait.⁹ Az istenek ember alakban szolgáltak,¹⁰ s versengve¹¹ buzgólkodtak a város építése körül. De Laomedón becsapta őket: nem adta meg a kikötött bért. Sőt, azzal fenyegetőzött,¹² hogy össze fogja kötni kezüket és

---

lábukat, és eladja őket idegenben, s ráadásul még a fülüket is levágja. A bér, amit ígért - vagy mindkettejüknek, vagy annak, aki buzgóbban teljesíti szolgálatát - nem lehetett más, mint a híres lovak. Ezekért a lovakért érkezett Héraklés is hat hajójával Trója alá.¹³

A rászedett Poseidón, a vár építője ugyanis - így folytatódott a történet¹⁴ - egy tengeri szörnyet küldött a trójaiak ellen, Apollón pedig dögvészt. Jóshelye azt tanácsolta,¹⁵ áldozzák fel Laomedón leányát, Hésionét a szörnynek. Kítették a leányt királyi öltözetben a tengerpartra,¹⁶ s Laomedón a megmentének ismét az isteni paripákat ígérte oda, melyekkel megrövidítette Poseidont. Héraklés vállalta a feladatot. A trójaiak sáncot emeltek neki Pallas Athéné segítségével a parton, hogy szükség esetén oda húzódhasson be a szörnyeteg elől.¹⁷ Egy régi vázaképen látni a szörnyeteget: óriáshal, nyitott szájába épp belép a hérósz, jobbában sarlóval, hogy levágja óriás nyelvét. Hésioné teljes díszben nézi. Azt is beszélték, hogy Héraklés beugrott az állat torkába,¹⁸ sőt három napig maradt a gyomrában, és kopasz fejfel tért onnan vissza.¹⁹ Így ölte meg a szörnyeteget. De neki sem akarta Laomedón odaadni a lovakat, és sértegette a hérószot.²⁰ Így került sor Trója első feldúlására. Csak üres utcák maradtak a városból, amikor Héraklés továbbvonult.²¹ Emberei közül különösen Telamón tüntette ki magát,²² s jutalmul megkapta Hésionét feleségül.²³ Héraklés lelőtte Laomedont és a fiait,²⁴ a legkisebb kivételével. Ezt Hésioné mentette meg: kiváltotta aranszövésű fátylával. Mindaddig Podarkésnek, „gyorslábúnak” hívták az ifjút, az egyik hagyomány szerint,²⁵ de ettől fogva a *priamai* = „kiváltom” szóból képzett Priamos nevet kapta. Ő érte meg királyként később, öregkorában, Trója második pusztulását.

A régebbi elbeszélők szerint²⁶ ez után a győzelem után vonult Héraklés a társaival az amazónok ellen, az újabbak szerint²⁷ inkább megfordítva. Héraklés, hogy eleget tegyen Eurystheus megbízásának, csapatával Themiskyránál kötött ki, a Thermódón torkolatánál. Az amazónok nem utálták a [288] férfiakat, s Hippolyté hajlandó lett volna odaajándékozni Héraklésnek az övét.²⁸ Egy vázafestő ábrázolja a jelenetet: a nyugodtan üldögélő hérószot és a szkítha nadrágba öltözött amazónt, amint nyájasan nyújtja át övét a hősnek. Vagy Héraklés már előbb foglyul ejtette a testvérét, Melanippét,²⁹ s az öv ellenében bocsátotta később szabadon?³⁰ De azt is mesélték,³¹ hogy maga Héra is megjelent amazón alakban. Ő ébresztett gyanút az asszony népben Héraklés és övéi iránt; elhíresztelte, hogy az idegenek Hippolyté elrablását tervezik. E szerint az elbeszélés szerint mégis ütközetre került sor a hérószok és az amazónok között. Héraklés megölte Hippolytét, s levette a halott királynőről az övét: az olympiai metopé domborművön látni, hogyan haldoklik Hippolyté a földön.

Azok az elbeszélők, akik úgy tudták, Héraklés volt az amazónok első legyőzője, s Théseus csak a kísézője, azt állították, győzelméért Théseus Antiopé amazónt kapta jutalmul, ahogy Telamón Hésionét.³² Mások szerint Théseus ejtette foglyul az amazónkirálynőt,³³ elvette az övét,³⁴ és Héraklésnek ajándékozta. Azt is mondták még,³⁵ hogy az amazón, akit hazavitt, s aki a fiát, Hippolytost szülte, nem Antiopé volt, hanem Hippolyté. Erre a történetre a Théseusról szóló elbeszélések közt kerül majd sor. Az övet Mykénaiban őrizték,³⁶ ha ugyan nem Héra szentélyében, ahol Admété teljesített papnői szolgálatot.³⁷

Külön elbeszélések szólnak a hérószok visszaútjáról; egy nagyon régi történet nem Héraklés könnyű munkájához kapcsolódik, amit az amazónoknál végzett el, hanem a nehezebbhez, amit Trójánál vitt véghez.³⁸ Azt mesélték,³⁹ ugyanazon a napon, amikor Héraklés elhagyta Tróját, Héra rávette Hypnost, az Alvás istenét, hogy ringassa Zeust mély álomba. Ekkor ő maga heves vihart keltett, és Kós szigetére vetette a hérószot, messzire barátaitól. Hat hajója közül öt elveszett.⁴⁰ A sziget lakói kövekkel dobálták meg, amikor megérkezett.⁴¹ Éjszaka kötött ki, és Eurypylos királlyal, „a széleskapujával” gyűlt meg a baja: neve világosan az

---

Alvilág uralkodójára utal. Miután a királyt agyonütötte,⁴² a fiával, Khalkódónnal, az „ércfogúval”⁴³ is meg kellett küzdenie, s az megsebesítette. Csak Zeus menthette meg a fiát⁴⁴ - kitől is voltaképpen? Neve már elárulta: a halálistentől.

A kós-szigeti Antimakheia város lakói kissé bővebben adták elő a történetet.⁴⁵ Miután Héraklés a Lakétér-foknál utolsó hajójából csak az embereket és a fegyvereket mentette szárazra, egy juhnyájjal találkozott és pásztorával, Antagorasszal. Azt mondták,⁴⁶ ez Khalkodón testvére volt. Antagoras - eredetileg alighanem „a szembejövő”, akárcsak Antaios - bizonyonnyal csak Khalkodón másik, kevésbé áttetsző neve. Héraklés egy kost kért az ismeretlen pásztortól. De Eurypylos fia birkózásra hívta ki. A birkózás csakhamar csatává fajult, mert a meropsok, Kós lakói, Antagorasnak segítettek, Héraklés társai pedig vezérük védelmére keltek. Eleinte ők maradtak alul; a hērósza maga is kénytelen volt visszavonulni. Egy thrák rabnőnél bújt el, s [289] asszonyruhában rejtőzködött, míg le nem győzte végül a meropsokat. Tarka női ruhában ünnepelte azután lakodalmát a király lányával, Khalkiopéval, az „ércarcúval”. Azóta visel Héraklés papja Antimakheiaiban női ruhát és női fejdíszet az áldozat bemutatásakor, és minden vőlegény ugyanilyet az esküvőn. Héraklés nem akkor öltözött utoljára női ruhába: később még egy történetben lesz erről szó. Mert ilyen álöltözetben szolgál majd Omphalé királynénak is: női ruha és női szolgálat illet az istennő szolgájához, akit a leges-legrégebbi történetekben Héra nyilvánvalóan nem üldözött, s nem kellett Zeusnak megmentenie.

A történet Homérosnál⁴⁷ úgy ér véget, hogy fölébredt az istenek királya, s látta, milyen bajba jutott a fia. A tengerbe akarta dobni Hypnost, s el is pusztult volna a szárnyas isten, ha nem menekül az anyjához, a minden isteneket megfélemező Éjszakához. Őt tisztelte Zeus, és nem akart bánatot okozni neki. De Hérát fölfüggesztette arany kötélen, két üllőt kötve a lábára, a levegőbe. Egyeden isten se tudta megszabadítani, s amikor Héphaistos megpróbálta, az olymposi lehajította a mennyei palota küszöbéről, messze le a földre.⁴⁸ Azután Zeus kiszabadította fiát Kósból, s hazavezérelte, a lótlapláló Argosba.

10. Géryoneus marhái

Géryoneus marháikért messze nyugatra küldte Héraklést Eurystheus. Át kellett kelnie az Ókeanoson, és elérnie Erytheiát,¹ az alkonypír szigetét, ahol Eurytión pásztor és a kétfejű Orthos kutya, a Kerberos és a lernai hydra testvére² őrizte a ködös istállóban a marhákat. A marhák bíborvörösek voltak,³ s a gazdájuk Géryoneus volt: tőle kellett őket Héraklésnek elrabolnia, és elhajtania a messzi Argosba. Géryoneus a hagyomány szerint⁴ Khrysaór és Kalliroé Ókeanis fia volt, azé a Khrysaóré, „az aranykardos hőse”, aki a Pégasossal együtt szökkent elő a lefejezett Medusa nyakából.⁵

Olyan apa illet hozzá, aki nem pásztor volt, hanem, ahogy a festményeken látni, sisakos, páncélos, pajzzsal és lándzsával felfegyverkezett harcos. A neve - Géryoneus vagy Géryonés - „üvöltözöt” jelent. Mert az üvöltözés hozzátartozott a csatához.⁶ Ha a megsebesült Arés fölüvölt, az olyan, mint kilenc- vagy tízezer harcos csatakiáltása.⁷ Géryoneus pásztorának, Eurytiónnak - ezt az íjásznevet viselte egy kentaur is a Dexamenosnál lejátszódott kalandban - Arés volt az apja.⁸ Géryoneust háromfejűként emlegetik,⁹ de valójában - a költők¹⁰ és a vázafestők tanúsága szerint - háromtestű volt, legalábbis deréktól fölfelé; hat karral harcolt, és szárnyai is voltak,¹¹ hogy - akár a Harpyiák, az Erinysek vagy egy ragadozó madár - lecsaphasson áldozatára. Pajzsjelvénye a sas volt. Vörös tehenei alkonyatkor legeltek. Ott leselkedett, talán kiáltozott is napnyugat felől, s halálba hívta a harcra és marháira vágó

---

férfiakat.

A legrégebbi elbeszélések szerint Héraklésnek bizonyosan nem kellett túl [290] messzire mennie, csupán a Peloponnésos nyugati partjára, hogy fölszálljon az egyetlen járműre, amin Géryoneus vörös szigete elérhető volt. Talán csak a déli parton fekvő Pylosig ment, ahol a beszélő nevű „könyörtelen” Néleus uralkodott, Poseidón és Tyró fia, akiknek történetét már elmondtam. Azt mesélték később,¹² Néleus és a fiai megdézsmálták Géryoneus marháit, amikor Héraklés hazafelé terelte őket, csak Nestór nem: ezért őrá bízta a hős az uralmat Pylos fölött. De azt is mondták, bezárták a város kapuját, amikor Héraklés Pylos elé érkezett, még a csorda nélkül, s biztosan nem azért, mint később állították,¹³ hogy megtisztítását kérje. Akkor nem iparkodtak volna az istenek maguk visszatartani a behatolástól.

A Pylos név, amit egy másik város is visel ugyanazon a parton - s ott ráadásul egy Hádés-szentély is van¹⁴ -, az elbeszélők számára, akik már nem ismerték a Nestór-palota pompáját, a *Hadu pylait*, a Hádéskaput jelentette. Volt egy régi történet, amire már Homéros utal:¹⁵ Poseidón, Héra és Hádés¹⁶ - más költők szerint Arés és Apollón is¹⁷ - támogatta Néleust, amikor Héraklés Pylost szorongatta. Zeus és Pallas Athéné a hőszt segítette. Az megsebesítette háromkampós nyilával Hérát a jobb mellén, s olthatatlan fájdalmat okozott neki.¹⁸ Háromszor döntötte fel lándzsájával Arést, és harmadszorra átszúrta a combját.¹⁹ Nyilával Hádést is megsebesítette a vállán, „Pylosban a halottaknál” - így mondja szó szerint az elbeszélés.²⁰ Paiéon, az istenek orvosa gyógyította meg az Olymposon.²¹ Néleus elesett, s tizenegy fia is a tizenkettő közül.²²

Egy másik, talán még régebbi elbeszélés szerint²³ Héraklésnek Pylosban Néleus egyik fiával volt kiváltképpen dolga: Periklymenossal, „a híressel”. Alighanem ő is ugyanazt személyesíti meg, akit Eurypylos fiai Kós szigetén. Azt beszélték, eredetileg Poseidón egyik fia volt, s apjától azt a képességet kapta ajándékba, hogy sokféle alakot ölthetett magára. Hol sas alakban jelent meg, hol hangya alakban, hol mint méh, egy egész méhrajjal, hol kígyó alakjában. Méh alakban Héraklés lovainak járomgombjára ült. Az elbeszélés későbbi változata szerint a hős Athéné segítségével fölismerte s lelőtte a méhet. Talán az volt az eredeti történet, melyben nem ölte meg sokalakú ellenfelét: az megmenekült sas alakban.²⁴ Még egy nagy utazás állt Héraklés előtt Pylos kapujának bevétele után, mielőtt Géryoneust legyőzte és a marháit elhajtotta volna.

A későbbi elbeszélők szerint útja először Észak-Afrika országain át Héraklés híres oszlopaihoz vezetett, melyeket ebből az alkalomból állított oda. Egyesek úgy tudták,²⁵ ezen az útvonalon találkozott vele Libyában Antaios óriás. Antaios nem volt más - erre vall a neve -, mint „a szembejövő”. Szellem-jelenésekről szokták azt mondani, hogy „szembejönnek” valakivel. Démétért, amennyiben ő is a holtak, a „Démétreioi” úrnője volt, ebben a minőségében ugyancsak „Antaia anyának”²⁶ hívták, s elsősorban Hekatét hívták így, a kísértetek úrnőjét, aki szétküldi őket,²⁷ s aki ugyancsak „szembejöhet”. [291]

Antaiosról két különböző történet maradt fenn. Az egyik szerint²⁸ az afrikai Irasa város királya volt. Ő is, akár Danaos, versenyfutást rendezett csodaszép leánya kérőjé számára: így lett a kyrénéi Alexidamos a veje. Egy másik elbeszélés szerint²⁹ óriás volt, s birkózásra kényszerítette - akár a hasonló nevű Antagoras - az idegeneket. Erősebb volt mindenki másnál, s a legyőzöttek koponyájával díszítette apja, Poseidón templomát.

Ereje pedig abból fakadt, hogy a Föld fia is volt, s valahányszor teste a Földet érintette, anyja még nagyobb erőt öntött belé.³⁰ Héraklés fölvette vele a harcot: így birkózott már Kóson vagy Alkéstis sírkövénél is. Nem engedte, hogy Antaios a földre essen, s ha mégis leesett, nyomban újra fölemelte. Így elfogyott az óriás ereje: Héraklés legyőzte és megölte. De a

---

hérosz is kimerülten nyúlt el a földön és elaludt. Ekkor köréje gyűltek a Pygmaiosok, Egyiptom mulatságos törpéi, akik a pompeji falfestményeken gyakran űzik huncutságaikat, és - így szól az egészen késői elbeszélés³¹ - bosszút akartak állni a bátyjuk, Antaios haláláért. Hiszen ők is a földből bújtak elő! Héraklés valóságos óriás volt a szemükben. Harci gépekkel készítették elő a támadást ellene, akár egy hatalmas erődítmény ellen, s mintaképévé váltak egy sokkal későbbi elbeszélésnek, mely nem Görögországban játszódott le, hanem egy ködös szigeten, túl az északi Holtak tengerén. És Héraklés? Fölébredt, és nevetve söpörte be a törpéket oroszlánbőr kacagányába, hogy elvigye méltó zsákmányként Eurystheusnak... Nemcsak ez az elbeszélés hozta kapcsolatba Héraklést a Géryoneushoz való útja során Egyiptommal, hanem az a történet is, mely Busirisról³² szólt, a Nílus deltájában fekvő hasonló nevű város, vagy egy másik, Memphis közelében levő Busiris királyáról. Az egyiptomiak nyelvén „Osiris házának” hívták ezt a várost: ez a név körülbelül megfelel a Busiris szónak. Osirist, a halottak istenét változtatták át az elbeszélők a zsarnok Busiriszá ebben a történetben. Busirisnak az volt a szokása, hogy föláldozta Zeusnak az idegeneket,³³ s ő maga is emberhúst evett.³⁴ Hogy valószínűbbé tegyék az elbeszélést, azt mesélték,³⁵ kilencéves szárazság sújtotta Egyiptomot, s egy kyprosi jós úgy magyarázta az erre vonatkozó homályos jóslatot, hogy ilyen borzalmas áldozatot kell évente bemutatni. Busiris elsőnek a jóst áldozta fel. Amikor Héraklés Memphisbe érkezett, foglyul ejtették. Hagyta. Egy másik hagyomány szerint³⁶ birkóznia kellett a királlyal. A birkózás során, vagy pedig, ahogy szívesen ábrázolják a vázafestők, amikor föl akarták őt áldozni az oltárnál, a földhöz vágta Busirist és kitekerte a nyakát, s ugyanígy bánt el fekete pribékjeivel is. De még Antaios és Héraklés találkozásáról se mondtam el mindent.

A késői elbeszélők szerint Antaios nem Lybiában, hanem Mauretániában találkozott vele, a tengersizorosznál, mely Afrikát elválasztja Európától. Az óriás itt alapította városát, Tingrist, a mai Tangert, és itt mutogatták később a sírját: egy dombot, melynek alakja hanyatt fekvő férfira hasonlít.³⁷ Itt még [292] sokkal jobban kitárul a tenger nyugat felé, mint Pylosnál. Szemben, messze, az ibériai parton, Cadiz városa fekszik. Odaát állította fel Héraklés az oszlopokat, melyeknek felirata így szól: Gadeirából nincs átkelés nyugat felé,³⁸ Még távolabb torkollik a Guadalquivir az Atlanti-óceánba: ezzel, a Tartéssos folyóval csaknem pontosan szemben feküdt, Stésikhoros költő szerint, Erytheia szigete.³⁹ A távolság odáig nem volt akkora, mint az út, amit a napnak Kelet-Aithiopiáig be kellett járnia, de az irány ugyanaz volt.

Hasztalan küldték az elbeszélők a héroszt ilyen hosszú vándorútra: itt sem volt céljához közelebb, mint már "Pylosban a halottaknál", ahol az istenek ellen fordította nyilait. Istenek ellen kellett följazania íját, ha ki akarta kényszeríteni az átkelést, melyről felirata azt hirdette, hogy nincs - akár ott, akár itt. Az elbeszélés úgy folytatódik, mintha közvetlenül a pylosi történetekhez kapcsolódnék. Héraklés most a Napisten ellen ajzotta föl íját,⁴⁰ bizonyosan nem a rekkenő hőség miatt!⁴¹ Hélios megijedt, és kölcsönadta a hősnek a nagy aranyserleget, melybe minden este leszállt, hogy átjusson benne az Ókeanoson, Keletre.⁴² Erytheia küldte és vezérelte a kelyhet,⁴³ az a Hesperis, akiről a szigetet Alkonypírnak hívták.⁴⁴ A hérosz már benne ült a serlegben: ekkor még Ókeanos is megpróbálta, utolsónak, megakadályozni átkelését. Felkavarta a habokat, s félelmetes arcával fenyegette meg.⁴⁵ De amikor Héraklés most őellene is kifeszítette íját, keresztülengedte.

A vörös szigeten az istállóknál vert tanyát a hérosz, az Abas-hegyen.⁴⁶ Orthos kutya rögtön megszimatolta és rátámadt. Héraklés a buzogányával ütötte le az állatot. Eurytión a kutya segítségére sietett, de a hős őt is megölte. Egy másik pásztor a közelben legeltette csordáját. A

---

csorda Hádésé volt, pásztorát Menoitésnek hívták; ez jelentette Géryoneusnak a rablást. A hērősz már az Anthemos, a „virággal teli” folyó mentén terelte a barmokat, amikor Géryoneus utolérte. Három kezével három lándzsát szegezett Hēraklésnek, másik három kezével három pajzsot tartott vele szembe. Aréshez volt hasonló, amikor elébe toppant.⁴⁷ Hēraklés fölvette vele a harcot, és lenyilazta a háromtestűt. Magával vitte a csordát a serlegbe, és hamarosan kikötött a Tartéssos folyónál. A Napisten ismét beszállt aranyserlegébe. Zeus fia sötét babérerdőben tűnt el.⁴⁸

Sokféleképpen beszéltek el, hogyan tért haza Hēraklés Argosba, végig a Földközi-tenger partja mentén hajtv a pompás csordát. Mindenütt rablók leselkedtek a ritka zsákmányra. És mindegyik népnél és minden városban, amit útba ejtett, s melyek miatt egyre nagyobb kerülőket kellett tennie, Mauretániától kezdve⁴⁹ egészen a távoli skythák földjéig,⁵⁰ nászra léptették az ügybuzgó genealógusok, hogy az uralkodócsaládok visszavezethessék rá a családfájukat. Nem mondom el itt az összes történeteket, hiszen jó részük szinte nem is tartozik már a görögök hērőszmitológiájába. Az egyik példának okáért az volt, amit Prométheus jövendölt meg a hērősznak⁵¹ (mert egyes elbeszélőknél Géryoneus marháinak elhajtása előtt ment el a Hesperisekhez, [293] s akkor találkozott útközben a titánnal). A liguriai parton Poseidón két fia el akarta rabolni a marhákat Hērakléstől.⁵² A hērősz megölte őket, s így harcba keveredett a ligurok népével. Hēraklés összes nyilait kilőtte a támadókra, s azután, még térdelve, kezével köveket keresett. De puha volt a talaj, s bizonyára leteperik, ha Zeus kőzáporral segítségére nem siet.⁵³ Ezután már sikerült a rájuk dobált kövekkel elkergetni a ligurokat. Azon a helyen keletkezett a köves "Plaine de la Crau".

Hēraklés tovább hajtotta a marhákat. Áthajtotta egész Tyrrhénian, az etruszkok földjén, egészen a Tiberis kanyarulatáig, ahol később Róma épült. Akkoriban ott Volcanus (így hívták a vidék lakóinál Héphaistost) egyik fia tanyázott az Aventinuson, a csupán félig ember alakú Cacus.⁵⁴ Tűzköpő gyilkos volt, méltó fia apjának, aki fia barlangjától nem messze, a hullaégető máglyák lángjai közt uralkodott. Cacus is háromfejű volt,⁵⁵ mint Géryoneus, s állítólag szemet vetett a marhákra. Ellopott Hērakléstől négy bikát és négy tehenet. Behúzta őket visszafelé, a farkuknál fogva, a barlangjába. A hērősz észre se vette volna a lopást, ha nem bődulnek fél a bezárt állatok, amikor a jóllakott csorda továbbvonult. Haragosan fordult vissza Hēraklés, s nekirohant az Aventinusnak, azon a felén, ahonnan a barmok bőgése hallatszott. Cacus megijedt, s egy sziklatömböt eresztett le láncon a barlang bejárata elé. Ezt a kaput még Hēraklés se bírta lerontani, de letépett egy nagy sziklát a hegyről, úgyhogy hirtelen fedél nélkül maradt a barlang, s ami elébe tárult, olyan volt, mint a holtak birodalma.⁵⁶ Hasztalan köpött Cacus tüzet a hērőszra, az megragadta híres birkózó fogásával,⁵⁷ a "hēraklési csomóval", és összeroppantotta. A marhákat kiszabadította, és kivonszolta Cacus félig állati hulláját a napvilágra. Hálából a hely közelében oltárt emeltek Hēraklésnek, amit a rómaiak *Ara maximá*nak neveztek, s hērőszkultusza itt sokáig fennmaradt.

Itália déli csücskén egy bikaborjú elszakadt⁵⁸ a csordától, s átúszott Szicíliába. Innen származik a mai Reggio város neve, Rhégion, a *rhégnynai* – „elszabadulni” igéből, és a hagyomány szerint⁵⁹ az országot is a bikaborjúról - az ott lakók nyelvén *vitulus* - nevezték el eredetileg Vitaliának, később Itáliának. A bikát Eryx, Poseidón egyik fia besorolta csordájába; erről a rablóról kapta nevét az Eryx hegy. Amikor Hēraklés ezután átkelt a tengerszoroson, a Skylla is⁶⁰ rabolt tőle bikákat. Hēraklés agyonverte, és Eryxszel is harcba szállt, aki az elymosok törzséhez tartozott. Úgy állapotok meg, ha Hēraklés győz, övé lesz az elymosok földje, ellenkező esetben viszont Eryx megkapja az egész csordát.⁶¹ Hēraklés ezzel az

---

ellenfelével is birokra kelt, s háromszor győzte le Eryxet. Erre hivatkoztak később a görögök, amikor Spártából átkelve elfoglalták Szicília földjét.

Végül megérkezett a hérósz a marhákkal a korinthosi Isthmosra. Egy hatalmas ellenség leselkedett rá itt: Alkyoneus óriás.⁶² Az istenek történeteiben említettem,⁶³ hogy amikor az olymposiak a gigászok ellen harcoltak, két, [294] részben halandó férfit is be kellett a harcba vonniok, mert csak így győzedelmeskedhettek a föld fia felett. Dionysos és Héraklés volt ez a kettő, a két hérósz az istenek között. Héraklés harcra kelt Alkyoneus gigással, és megölte. Később úgy mesélték ezt a történetet,⁶⁴ hogy a gigászok megtámadták Héraklést, amikor az Itálián át vándorolt, a phlegrai rónaságon, Cumae mellett, s az istenek siettek segítségére. Így aratott ott diadalt a gigászok, köztük Alkyoneus felett is.⁶⁵ Egy régebbi elbeszélés szerint a phlegrai rónaság és Paliéné, ahol Héraklés leterítette Alkyoneust, a Makedóniánál a tengerbe nyúló Khalkidiké félszigeten volt, s Héraklés Kósról érkezett oda társaival. A történetnek ezt a változatát is elmondom.

Alkyoneus is a csordáiról volt híres, akárcsak Géryoneus.⁸⁶ Állítólag Hélios marhái voltak, s eredetileg Erytheián legeltek, nan lopta őket az óriás.⁶⁷ Emiatt tört ki a háborúság az istenek és a gigászok között,⁶⁸ De az az elbeszélés, melyben Héraklés megtámadja társaival a gigászokat, megint csak más történethez tartozik. Alkyoneus nem engedte, hogy rajtaüssenek: egyetlenegy kődobással tizenkét harckocsit zúzott szét, a harcosokkal és kocsihajtókkal együtt.⁶⁹ Csak akkor fordult meg a harci szerencse, amikor Hypnos Pallas Athéné ösztönzésére elaltatta a gigászt. Erről csak a Vázafestők jóvoltából tudunk: ők ábrázolják az alvó óriást, s az alvás szárnyas istenét, amint fölötte lebeg. Héraklés buzogánnyal és íjjal közeledik a gigászhoz, háta mögött az egyik oldalon Telamón, a másikon az istennő látható. Más vázaképeken Hermés segít a hérósznak. Titokban mégiscsak egy kis gigantomakhia folyt le itt család eszközzel, melynek során Alkyoneus ebben az elbeszélésben életét vesztette.

De a történet állítólag az Isthmoson is megesett. Az óriás itt nem volt pásztor: minthogy az Alkyóni-öbölnél, „a jégmadarak tengerénél” tartózkodott, alighanem Kyknoshoz hasonló lény volt. A hagyomány sokféleképp magyarázza, miért jajonganak a jégmadarak szélcsendes téli napokon - azért hívják ezeket "halkyóni napoknak"⁷⁰ -, s az egyik változat szerint Alkyoneus lányai ők, s apjukat siratják, akit Héraklés agyonütött. Az Isthmoson mutogatták a követ is, amit az óriás a hérószra dobott.⁷¹ Héraklés a követ buzogányával elhárítva, visszadobta a gigászra. Azután megérkezett Géryoneus marháival Mykénaiba, s Eurystheus fölládozta őket Hérának.⁷²

11. A Hesperisek almái

Héraklésre várt az a feladat is, hogy elhozza az aranyalmákat a Hesperisek kertjéből. Egyszer már odatévedt, a keryneiai szarvasűnő nyomán. S ugyanúgy odamehetett volna Libyából,¹ vagy Erytheiába vivő vándorútja bármely más pontjáról is. De magától, isteni vezetés vagy jóváhagyás nélkül, ezt nyilván nem tehette meg. Azt mesélték,² előbb Zeus és Themis lányait kellett az Éridanosnál fölkeresnie: alighanem abban a barlangban, melyben ez az isteni [295] folyó a Túlnanról átfolyik a földre. Az elbeszélő egyszerűen csak „nimfáknak” nevezi őket, de Zeus és Themis lányainak tartották a Moirákat,³ és a Hesperiseket is.⁴ Így hát ezek a rejtélyes istennők voltak az igazi tanácsadói. Tudták, hogy Héraklés halhatatlan, és ezért be szabad lépnie a Hesperisek kertjébe. Azt tanácsolták neki, keresse fel Néreust, és addig szorongassa, míg útba nem igazítja.

Nem tudjuk, hol találta meg Héraklés a tengeri öreget, melyik földközi-tengeri öbölben. De lehetett a Tartéssos folyó torkolata is. Egyik helyen ugyanis azt olvassuk, Héraklés Néreustól kapta⁵ az aranyserleget, amiben átkelt Erytheiába, majd, hogy a Tartéssostól indult a Hesperisekhez,⁶ s végül, hogy ezen az útján is használta a napserleget.⁷ Azt sem tudjuk, miért kellett a hérósnak egy fiatalabb tengeri istenséggel, Tritónnal birkóznia.⁸ A korai művészek szívesen ábrázolták, hogyan birkózott Héraklés Tritónnal vagy Néreusszal, de az erről szóló régi elbeszélések később elvesztek. A tengeri öreg különféle alakokat tudott magára öltetni: kígyóvá változott, vízzé és tűzzé. A hérósz nem eresztette el, s ő lett a győztes. Néreusszal folytatott birkózásának jutalmaképpen megkapta az útmutatást a Hesperisek kertjéhez, s eredetileg alighanem egész útjának jutalmaként válhatott istenné.

Aiskhylos is adott egy tanácsadót Héraklésnek *A megszabadított Prométheus* című tragédiájában, aki jövendő sorsát is megjósolta, a megbüntetett titán, az emberiség jótevője személyében. Zeus mégis a fia számára tartotta fenn,⁹ hogy Prométheust - miután már Kheirón fölajánlotta érte meg nem érdemelt szenvedéseit - megváltsa kínjaitól. A bölcs tengeri vén, úgy tűnik, olyanformán jelölte ki most a hérósz útvonalát, hogy legelőször a meleg nap-országokba jusson. Azt is beszélték,¹⁰ Arábia is útjába esett, s megölte ott Éós és Tithónos egyik fiát, Émathiönt, aki meg akarta akadályozni, hogy leszedje a Hesperisek almáit.¹¹ Talán így érkezett el a bíborhomokos, szent Vörös-tengerhez is, az aithiopsok ércként villogó, mindeneket tápláló tavához az Ókeanos közelében, ahol a mindentlátó Hélios a lágú víz meleg habjaiban fürösztli halhatatlan testét és kimerült paripáit.¹² Mert onnan jöttek a titánok is Prométheushoz. Kínjai a skythiai Kaukasoson kezdődtek.¹³ Egy oszlophoz kötözve, melyről azt is mondják,¹⁴ hogy karóként hatolt át a testén, túrnie kellett, hogy egy saskeselyű egész nap marcangolja halhatatlan máját. Amennyit nappal felfalt belőle, éjszaka mindig újranozott. Egyik reggel, amikor a sas szokása szerint ismét odarepült, Héraklés lelötte: egy régi vázafestő megörökítette számunkra a jelenetet.¹⁵ Egy másik régi vázákép Prométheus ellenképét is megmutatja: Atlast, s a háta mögött a Hesperisek kígyóját.¹⁶ Ebben az elbeszélésben talán nem a föld keleti és nyugati peremén álltak szemben egymással, ahogy a Kaukázus és az Atlasz-hegység, hanem délen és északon. Északon tartja a vállán Atlas a tengelyt, mely körül a csillagos ég kering: ott van a pólus, melyre az égen a Kis- és a Nagymedve vigyáz.¹⁷ Tehát úgy látszik, többfelől is meg lehetett [296] közelíteni a Hesperisek kertjét. Egyik bejáratát Émathiön őrizte délen. Prométheus viszont Atlashoz küldte a hérószot, a Hesperisek szomszédjához, s azt tanácsolta, ne ő maga hatoljon be a kertbe, hanem Atlast kérje meg, hozza el neki az aranyalmákat.¹⁸ A Hesperisektől a legáltalánosabb érvényű történet szerint soha többé nem térhetett volna vissza. E szerint az elbeszélés szerint Héraklésnek még messzire kellett vándorolnia, Észak felé. Prométheus pontosan elmagyarázta, merre menjen.¹⁹ Egyenes út vezetett oda a szárazföldre át, mintha a hérósz mégiscsak a Kaukázustól indult volna, s egy csodás járművön érkezett volna oda is, akárcsak a legmesszebb fekvő délre. Erytheiai útjával kapcsolatban a napserlegen kívül mesélnek egy érchajóról is, melyre oroszlanbőr-kacagányát tűzte fel vitorla gyanánt.²⁰ De ha a szükség úgy kívánta, gyalogolni is tudott a tengeren át,²¹ sőt, ahogy egy vázáképen látni, kocsin is átsuhant a habokon, Hermés vezérletével. Az északi szél birodalmába fog jutni, jelezte neki előre a titán, s vigyáznia kell, hogy az örökös viharok föl ne kapják a levegőbe. Útja azután a lósajtevő skythák országán át visz tovább, köztük a föld legigazságosabb és leg-vendégszeretőbb népén, a gabiosokon át, akiknek nem kell a földet megművelniük, mert önként hozza nekik a termést. Ekkor már csaknem meg is érkezik a hyperboreosokhoz, a Rhipaios hegység mögé, ahol az Ister, a nagy

---

folyó ered, amit Duna néven jobban ismerünk. A hyperboreosok országába és onnan a Hesperisekhez a keryneiai gímszarvasról szóló elbeszélésben is eljutott, bár ott csak véletlenül.

Persze nem mindegyik elbeszélő tétetett meg ekkora kerülőutat a hérósszal. Egyesek szerint ott terült el a Hesperisek kertje, ahol a hajózás a vörös vizeken a nyugati Atlasnál véget ér.²² Ott volt Zeus egyik palotája és Héra nász-nyoszolyája a halhatatlan forrásoknál, ahol a talaj termékenysége még az isteneket is boldogítja.²³ Az aranyalmát az istenek királynője kapta nászajándékkul a Földanyától:²⁴ ezért esett róla és őrzőiről már az istentörténetekben is szó.²⁵ Egyik őrzőjét maga Héra rendelte oda: Ladón kígyót; ez sosem hunyta le a szemét,²⁶ és a genealógusok szerint testvére volt Ekhidnának, a két halálos kutya, Kerberos és Orthos, meg a lernai kígyó anyjának. Neki is, akár a hydrának, sok feje volt és sokféle hangja.²⁷ Nyilván riasztó hangok voltak: nem olyanok, mint a Hesperisek, az Éj estvéli lányainak csengő hangjai! Az ő énekük inkább csábító volt, mint riasztó.

A három Hesperist - illetve lehet, hogy négyen vagy még többen voltak - még a ragadozó halálistennőkkel, a Harpyiákkal is azonosították.²⁸ De ők soha nem mozdultak a fát körülvevő kertjükből, s nem is úgy énekeltek, mint a szirének a tengerjárók útján. Aki hozzájuk érkezett, mintha a Boldogok Szigeteire érkezett volna: egyeden halandó sem találta meg hozzájuk az utat. Aki mégis eljutott oda, s ráadásul kinyújtotta kezét az istenek királynőjének tulajdona, az aranyalmák után, az kétszeres halállal halt meg; vagy legalábbis [297] cselekedetével megzavart és feldúlt egy virágzó szent területet, egy félreeső, távoli helyet, melyhez nem volt az embereknek semmi közük.

Atlas, a Hesperisek szomszédja, ravasz isten volt,²⁹ csalárd és alattomos titán, akinek büntetésből kellett az ég tengelyét hordoznia. Vállalta, hogy elhozza az aranyalmákat, de csak ha a hérósz addig tartja helyette az eget. Egyik elbeszélés sem árulja el, miféle csellel szerezte meg az almákat, csak azt tudjuk meg, milyen álnokul viselkedett Héraklésszel szemben.³⁰ Elhozta az aranyalmákat, de nem azért, hogy odaadja a hősnek. Úgy akarta intézni a dolgot, hogy ezentúl Héraklés tartsa helyette az eget. Egy mókás régi történet szerint a hérósz úgy tett, mintha beleegyezne. Csak egy szívességet kért Atlantól: annyi időre vegye át az ég tengelyét megint, amíg ő párnát készít a fejére. És a ravasz titán egyúttal ostoba titán is volt: lerakta az almákat a földre, és átvette az ég terhét. Héraklés pedig zsákmányával Eurystheushoz sietett. Az olympiai metopékepen látni a párnát a tarkóján. Ott Pallas Athéné segít a hérósznak, és Atlas nyugodtan és bölcsen hozza él neki a gyümölcsöket. De olyanformán is mesélték a történetet, hogy maga Héraklés hatolt be a Hesperisekhez, megtámadta a fát őrző kígyót, s végül megölte.³¹ S látunk a vázaképeken olyan ábrázolást is, melyen a hérósz békésen áll a Hesperisek körében: ez azt a változatot jeleníti meg, mely szerint Héraklés az istennők beleegyezésével és segítségével végezte el feladatát. Erről az utolsó fordulatról sokkal többet tudunk meg a vázafestőktől, mint a költőktől. Bár azt is elárulja a hagyomány,³² hogy Ladón, az örökéber kígyó, a Hesperisek mohóságától is óvta az aranyalmákat. Mert szívesen leszedték volna, noha a gyümölcs Héráé volt, vagy, egy másik hagyomány szerint,³³ Aphroditéé. Tehát a Hesperisek segítettek elaltatni a sárkányt. Meidias attikai festő, aki Héraklésszel együtt a hérószok egész sorát vitte be - egy valóságos Argonauta-hadat - a Hesperisek kertjébe, Médeia varázslónőt is szerepelteti, varázsfüves ládikájával, a vállalkozásban. A paestumi Assteas még részletesebben színezi ki a jelenetet: Kalypsó is itt van, akinek a tenger köldökén fekvő szigete³⁴ ugyanahhoz a túlnani birodalomhoz tartozik, mint a Hesperisek kertje, s italt nyújt egy csészében a sárkánynak, az pedig csak hörpöli, és nem veszi észre, hogy az egyik Hesperis a másik oldalon szedi a

---

gyümölcsöt, sem hogy Héraklés már kapott egyet, s a másik két Hesperis már meg is kóstolta az almákat! Az egyik mester szerint - ez is attikai festő volt, s az Omphalost, a világ köldökét is odafestette a vázára³⁵ - a varázssital bor volt: ott áll a nagy keverőedény, a kígyó szelíd, a három Hesperis mainasszá változott, a háttérből Pánok nézik őket, Ioalos is ott van köztük, s a középben álló Héraklést egy lebegő Niké koszorúzza meg: övé a győzelem. Egy harmadik attikai festőnél már nem látni a kígyót: a hērōsz agyonütötte. A Hesperisek körülveszik Héraklést és két fiatalabb hērōszt. Válla mögött áll Erős, és szedi az almákat. A Szerелеm uralkodik itt - nem úgy, mint Apollóniosnál, a [298] költőnél,³⁶ akinek az elbeszélésében az Argonauták a kígyó megölését követő napon érkeznek meg a Hesperisek kertjébe. Az istennők csengő hangon sírnak, és bánatukban a hősök szeme láttára fává változnak át: egyikük fekete-nyárfává, másikuk szilfává, a harmadik fűzzé.

A művészek egy másik jelenet megörökítéséről sem feledkeztek meg, vagy jobban mondva, ezt egyedül ők mutatták be: hogyan adja vissza Héraklés az isteneknek - Zeusnak és Hérának - az elrabolt arany gyümölcsöt. Az elbeszélés csupán annyit mond, hogy épp csak megmutatta Eurystheusnak az almákat.³⁷ De azt is beszélték,³⁸ hogy Mykénai királya nem is akarta elfogadni, hanem a hērōsznak ajándékozta őket. Állítólag sehol nem volt szabad őrizni ezeket a gyümölcsöket. A Hesperisek almái az istenek tulajdonát képezték, még a templomi kincseknél is szentebbek voltak. Ha bárki megkérdezett volna egy elbeszélőt, mi történt velük, csak ezt a választ kaphatta: visszajutottak tulajdonosaikhoz.

12. Hádés kutyája

Egyes elbeszélőknél Héraklés utolsó előtti munkája a Kerberos fölhurcolása az Alvilágból, s az utolsó a Hesperisek almáinak megszerzése, mely egyértelmű az istenné levéssel. De a fordított sorrend is igen gyakori.¹ Mert a hős istenségének utolsó próbája, Eurystheus utolsó kísérlete, hogy őt a halálba küldje, mégiscsak ez az alvilági feladat, Hádés kutyájának felhurcolása volt. A király nem találhatott volna ki számára ennél nehezebb munkát, vallotta később az árny, aki a holtak birodalmában Héraklést helyettesítette.² S ez a megbízatás ismét egy szent terület megsértésével járt. Ilyen terület volt Hádés háza megállapított határain túl, azóta, hogy fölosztották a világot a főistenek között. Megsértése hallatlan cselekedet volt, amire még egy hērōsz sem vetemedhetett, legkevesbé egy közönséges hērōsz. A hērōszok tragikus kapcsolatban állottak a Hádésszel, csupán az istenhērōsz, a halál ellen győztesen harcoló nem. De ő sem maradt egészen érintetlen ebben a küzdelemben. Erről majd később lesz szó.

Az eleusisiak azt mesélték,³ Héraklés előbb beavattatta magát a misztériumokba, hogy meg ne sértse az Alvilág isteneit: így az övéik egyikeként mehetett le hozzájuk. De sok gyilkosság száradt a lelkén, beszennyezte legyőzött ellenségeinek vére. Főleg a kentaurok megölésétől kellett őt megtisztítani. Egyik hagyomány szerint⁴ akkoriban, amikor Eleusis még nem tartozott Athénhez, nem volt szabad idegent beavatni. Így Héraklés előbb kénytelen volt adoptáltatni magát egy Pylios, "Pylosi" vagy „a Hádés-kapuhoz tartozó” nevű eleusisi férfival, s így „a Pylosi” fia lett. Ez a történet épp azt fejezi ki más szavakkal, amit a hērōsz beavatottként el akart érní. Eumolpos vállalkozott az engesztelő szertartásra, a *hierophantés*, a misztériumok főpapja, akit még az alapító és első beavatott, Démétér, a nagy istennő maga részesített [299] a titkos beavatásban.⁵ A megtisztítás rítusait, az engesztelés módját nem tartották titokban. Még sokkal később is ábrázolták őket, mint amikor ez a történet keletkezett, így például egy szarkofágon és egy márványurnán, amit Róma közelében

---

találtak. Héraklés letakart fejfel ül itt egy trónuson, s engedi, hogy a szent cselekmények, melyek visszaadják tisztaságát istenek és emberek előtt, végbe menjenek fölötte. Mögötte a misztériumok alapítója és pártfogója, az istennő látható, a titkos kultusztárgyak zárt kosarán ülve. Az egyik ábrázoláson a megtisztult Héraklés már a mystések öltözetében barátkozik az istennő kígyójával. A beavatást magát nem volt szabad profán szemek elé tárni, még kevésbé beavatatlanoknak elmondani.

A költő Euphorión sorai viszont⁶ föltehetően arra utalnak, hogy Eurystheus átkaival kísértte Héraklés egész útját, Eleusistól az Isthmoson át a Tainaronig, a Peloponnésos déli csücskéig. Rettegett attól, hogy a hērószt még az Alvilágból is elevenen fog visszatérni. Azt az átkot szórta rá, hogy Artemis, akinek a félsziget legdélibb foka, az Alvilág bejáratának környéke szent területe volt, nyilazza le, s a hērószt Askalaphos kövét legyen kénytelen cipelni odalent. Ezek az átkok alighanem az eleusisiak elbeszélésén alapultak. De nem ez az elbeszélés volt a legrégebb.

Eredetileg Héraklés nem tette meg a kerülőutat Eleusison át, hogy eljusson Tirynsből a Tainaronig. Hogy egy régi „Héraklés Hádés-járása” miképpen adta elő ezt a történetet, arra csak néhány nyomból következtethetünk, amit a későbbi elbeszélőknél hagyott, meg Vergilius előadásából, mely Aeneas alvilági látogatását írja le. A Tainaronról egy barlang vezetett a halottak birodalmába. Héraklés behatolt oda, nem beavatottként, hanem föltehetően kivont karddal.⁷ Különbö is igyekezett e vállalkozása során hasznát venni a kardjának. De hiába. A halálistenek és halálszellemek ellen, úgy tűnik, csak a birkózás és a kődobás volt hathatós fegyver. A római költő dicséri a holtak öreg révésze, Kharón nyers, viruló erejét,⁸ de aligha Aeneasszal kapcsolatban, aki az aranyággal, a szent szertartásnak megfelelően közeledett! Viszont könnyen birkózásra kerülhetett volna sor Kharón és Héraklés közt. De úgy látszik, a révész annyira megijedt a hērósztól,⁹ hogy felvette az ősrégi, fakéregből varrt csónakba.¹⁰ A gyöngye jármű csaknem alámerült a hērószt súlya alatt,¹¹ de hiszen már az Argóval, az Argonauták jól megépített hajójával is majdnem ugyanez történt.¹² Kharón utólag keservesen megbánta, hogy fölvette Héraklést.¹³ Azt mesélték,¹⁴ büntetésből egy évig kellett megbilincselve vezekelnie.

Így kelt át a hērószt a Hádés vizein. A mocsaras folyó lényegében azonos volt az Akherónnal, mely Görögország északnyugati részén a Stymphalos-tóhoz hasonló, ingoványos Akherusztóvá öblösödik. Kiváltképpen az épeirosi Akherón és az arkádiiai Styx folyóról¹⁵ mondták, hogy az Alvilágba torkollanak. A mocsaras terület túlsó partján a Kerberos várta a közeledőket, mint egy jó juhász kutya, aki tudja, kit kell az érkezők közül Hádés nyájaihoz [300] terelni, s kit elkergetni. Sőt még farkcsóválással is köszöntötte azokat, akiket ott akart tartani; de ha látszott rajtuk, hogy vissza kívánnak térni, nyomban fölfalta őket.¹⁶

Nyershúsevő állat volt,¹⁷ érces hangon ugató. Ha a három¹⁸ vagy akár ötven¹⁹ száját kitértette,²⁰ mindent elnyeléssel fenyegetett. Nem ok nélkül tették meg testvérének a lernai hydrát!²¹ Az ábrázolásokon látni, hogy a teste részben harapós kígyókból állt: hol a farkát alkották, hol a törzséből nőttek ki. De amikor a Kerberos Héraklést megpillantotta, reszketve menekült urához, az Alvilág királyához, s elbújt Hádés trónja alatt.²²

A lelkek is elmenekültek a hērószt elől.²³ Csupán Meleagros lelke nem. Csak nemrég halt meg. Testvérét, Déianeirát hajadonként volt kénytelen otthon hagyni, az atyai házban, s most könyörgött Héraklésnek, vegye el feleségül.²⁴ Azt beszélték,²⁵ csillogó fegyverzetben lépett majdani sógora elé, s Héraklés kifeszítette ellene íját. De Meleagros felvilágosította, hogy a lelkek nem sebezhetőek, és sebeket osztani se tudnak. Héraklés mégis, továbbra is félt, hogy Héra küldte ellene ezt a ragyogó hőst. Amikor azonban Meleagros elmondta neki szomorú

---

történetét, akkor esett meg, egyetlenegyszer, hogy Zeus fiának a szemébe könnyek gyűltek. Ő maga kérdezte meg Meleagrost, nincs-e egy lánytestvére az apja, Oineus házában: szívesen feleségül venné. A válasz így hangzott:²⁶ „Otthon hagytam a finomnyakú Déianeirát, aki még mit se tud Aphrodité gyönyöreiről.” Így választott magának Héraklés az Alvilágban végzetes feleséget.

Ezután a gorgófővel találkozott. Ettől a szörnyű jelenségtől később Odysseus állítólag úgy félt, hogy visszafordult,²⁷ mielőtt szembekerült volna vele. Héraklés viszont kardot rántott ellene.²⁸ Ismét kioktatták, hogy a riasztó ábrázat az árnyak birodalmában csupán üres kép. Alighanem Hermés világosította föl. De talán mégis megtámadta a Medusa képmását! Egyébként is beavatkozott Hádés látszólag oly szigorú rendjébe. Egy kő alatt, egy alvilági sír-félében feküdt Askalaphos, Hádés szolgáló daimónja, büntetésből, mert Persephoné ellen tanúskodott.²⁹ Héraklés fölemelte a követ és megszabadította a daimónt, de Démétér, aki sosem bocsátotta meg Askalaphos vétkét, nyomban fülesbagollyá változtatta. Héraklés az összes lelkeket meg akarta vendégelni meleg vérral, s levágott egyet Hádés marhái közül. Ugyan-az a Menoités volt a pásztor, aki elárulta a héróoszt Géryoneusnak: Menoités, a „néveltikoló” Keuthónymos³⁰ fia. Kihívta birkózásra a héróoszt, és Héraklés összeroppantotta a bordáit. Csak Persephoné kedvéért eresztette el.

Mert eljutott egészen az alvilági uralkodópár trónusáig. Egy régi vázafestőtől tudjuk meg, hogyan folytatódott eredetileg a történet. Héraklés egy követ ragadott fel a trónoló pár ellen. Hádés fölugrott és egyik irányba menekült, a másikba futott el a kutyája. Csak Persephoné maradt állva, szemtől szembe a héróossal. A későbbi elbeszélők azt állították,³¹ a királyné kegyesen fogadta Zeus fiát, hiszen a testvére volt. Még inkább így lehetett, ha Héraklés már eleusisi beavatottként érkezett a holtak birodalmába.³² S az [301] egyik elbeszélés szerint³³ ezután az Alvilág királya maga engedte meg, hogy magával vigye a kutyát, ha fegyvertelenül, csak páncéllal-oroszlánbőrrel felszerelve sikerül foglyul ejtenie. Ebben a történetben Héraklés ekkor visszatért a Hádés-kapuhoz, az Akherónhoz, ahol Kerberos őrködött, s addig fojtogatta a kutyát, míg az megadta magát. Az állat még iparkodott megharapni a farkával, de azután hagyta, hogy láncra verje. Láncra vezette föl a héróosz Hádés kutyáját a felvilágra.

A Hádés-palota kapujánál még két foglyot látott ülni³⁴: Théseust és Peirithoost; azért bűnhődtek, mert el akarták rabolni az Alvilág királynéját. Erről a történetről is később lesz szó. Egy kövön ült a két héróosz,³⁵ s örökre ott kellett volna maradniok, az volt a büntetésük.³⁶ Szinte teljesen dermedtek voltak, csak kezüket nyújtották ki a közeledő héróosz felé. Héraklés legalább Théseust föl tudta oldozni dermedtségéből. Megfogta a kezét, és újra életre keltette.³⁷ Ugyanezt akarta tenni Peirithoossal is, de akkor megremegett a föld, s a héróosz otthagya őt egyedül.

Héraklés Troizénben, Athénnal szemközt, Argos keleti csücskén látta viszont a nap világát,³⁸ vagy Hermionénál,³⁹ a félsziget déli felén. Onnan indult tovább, láncra vezetve a Kerberost, Tiryns és Mykénai felé. Bóven csurgott a nyál a reszkető kutya habzó szájából.⁴⁰ A kígyók hátracsavarodva a vadállat bozontos hasa alatt öltögették a nyelvüket mindkét oldalon. A Kerberos szeme kéken villogott: így cikáznak a szikrák a kovácműhelyben, ha a pöröly veri a vasat, és ütése alatt döng az üllő. De mégiscsak elevenen jutott el a Hádésből Tirynsbe, s ezzel végezte el Héraklés az ellenséges Eurystheus számára az utolsó munkát. Az ijedt asszonyok és gyermekek saját szemükkel látták a mideai útkeresztveződésnél.

Egy régi vázafestő megörökítette a jelenetet, hogyan menekül a mykénéi király a láncán nekiugró szörnyeteg elől a föld alatti pithosba, akárcsak az erymanthosi vadkan elől. Egyik

---

elbeszélés szerint⁴¹ Héraklés maga vitte vissza a kutyát a Hádésba, egy másik szerint⁴² megszökött tőle félúton Mykénai és Héra szentélye közt, a kútnál, melyet ettől fogva Eleutheron Hydór-nak, „a megszabadító víznek” hívtak. De Héraklés olyan iszonyúan megváltozott az Alvilágban, hogy visszatérése után a "Kharón" névvel rokon jelzót kapott: Boiótiában "Kharops" néven tisztelték.⁴³ [302]

III. Héraklés tettei és szenvedései tizenkét munkája után

1. A Kallinikos

Miután Héraklés visszatért az Alvilágból, joggal illette meg leghíresebb jelzője: Kallinikos, „a szépgyőzelmű”. Nyilván a halál fölött aratott győzelem volt összes győzelmei közül a legszebb. És szinte Héraklés volt az egyetlen az istenek és a hérószok között, akit Kallinikosnak hívtak.¹ S szokássá vált az egyszerűbb embereknél, s bizonytalannal nem csupán a késői ókorban, hogy fölírják az ajtó fölé:²

E helyt Héraklés Kallinikos, Zeus fia lakik: belépni itt a rossznak nem szabad!

A rosszon elsősorban a halált értették, akit inkább nem neveztek meg nyíltan, s lehetőleg senki sem írta föl a nevét ajtaja fölé. Egyedül Héraklés tudta ezt a gonoszt még akkor is elúzni, ha már ott volt a házban, s ő épp véletlenül és csaknem késve érkezett: sikerült elhítenni az ostoba halállal, hogy a hérósz megelőzte!

A hagyomány szerint Telamón állította az első oltárt Héraklés Kallinikosnak,³ vagy más néven, ami ugyanarra utal, mint az idézett sorok: Héraklés Alexikakosnak,⁴ „a rosszat elhárító Héraklésnek”, Trója elfoglalásakor, amikor az irigy Héraklés halállal fenyegette őt. És a trójai győzelem már Héraklés diadalmas hadjáratainak történetéhez vezet át. Különösen a dórok tartották nyilván, hogy a hérósz Aigimiosnak, legelső királyuknak, akivel akkor még nem vándoroltak át a Peloponnésosra, háromszor segített: ⁵ egyszer a lapithák ellen, majd a dryopsok ellen, s végül Ormenion királya, Amyntór ellen - ezek mind Thesszália és Trakhis, a végzetes Oita-hegy környékének lakói voltak. Spártában is, ahol akkor még nem a dórok laktak, Héraklés győzte le Tyndareós öccsét, Hippokoónt, és annak fiát, s visszahelyezte a Dioskurosok földi apját ősi székhelyére.⁶

Saját magának is tartozott még egy hadjárattal: büntető hadjáratot akart indítani Augeias ellen, aki nem adta meg az ígért jutalmat istállóinak kitakarításáért. Élis királyának az ikrek segítettek, akiket Aktór felesége, Molioné szült Poseidónnak. Aktór Augeias testvére volt, az ikrek földi apjuk után Aktorióne, anyjuk után Molione névre hallgattak.⁷ Ezek a Poseidónfiak, Kteatos és Eurytos,⁸ egy tojásból keltek ki, akár a spártai Dioskurosok. A tojás ezüstből volt,⁹ és a testvérpár még elválaszthatatlanabb egységet alkotott, mint Kastór és Polydeukés. Ha egyikük megzabolázta a harckocsi paripáit, a másik tartotta a gyeplőt.¹⁰ Azt beszélték,¹¹ ikerpár mivoltuk különös [303] módon nyilvánult meg: összenőtt pár voltak, s Héraklés nagyobb fáradsággal birkózott meg velük, mint Augeias istállóival.

Még Héraklés sem győzött kettő ellen, mondta a régi közmondás.¹² A csodálatos istenfiak szétverték a seregét, amikor Élisben táborozott vele.¹³ Állítólag féltestvére, Iphiklés ebben a harcban esett el.¹⁴ Azt is beszélték később, hogy Héraklés megbetegedett a hadjárat során.¹⁵ Hamarosan újra fogunk erről a betegségről hallani, mely még növelte bosszúvágyát. Akkor fegyverszünetet kötött az Aktorióne-ikkal; de amikor ezek meghallották Héraklés betegsége hírére, megszegették a fegyverszünetet, s tovább dúlt a háború, míg az isthmosi játékok ünnepi időszakára miatt félbe nem kellett szakítani. Az ikrek elmentek a játékokra, s

---

útközben, Kleónainál, Héraklés alattomban rajtuk-ütött. Csak így tudott a hérósz fölébük kerekedni, s végül is megölte őket.¹⁶ Ez a győzelem nem hozott rá dicsőséget. Ilyen sötéten végződött a ravasz Augeias és emberfölötti segítőitársai ellen vívott harca. Hasztalan esküdön ellene bosszút Molioné az átkaival¹⁷ meggyilkolt fiaért. Héraklés Élisben Augeias helyébe a fiát, Phyleust ültette a királyi székbe, aki annak idején mellette tanúskodott.¹⁸

Majd újjászervezte az olympiai játékokat, s a legszebb győzelmek szerzője lett az ókorban.¹⁹ Az olympiai győztes vadolajfa-gallyakból font koszorú: kapott; Héraklés a hyperboreosok földjéről hozta a fácskát.²⁰ Egy másik szent fát az Akherón mellékéről ültetett át Héraklés Olympiába: az ezüstnyárfát.²¹ Csak ennek a fájáról volt szabad áldozati tüzet gyújtani az olympiai Zeus számára. Héraklés építette föl Pelopsnak is a hérószáldozatok nagy tűzhelyét,²² tizenkét oltárt állított a tizenkét istennek,²³ és ő ünnepelte először úgy az olympiai játékokat, ahogy később mindig tartották. Hozzáfűzi a hagyomány,²⁴ hogy mindegyik versenyben diadalt aratott. De ki is kelhetett volna komolyan versenyre vele, a Kallinikossal?

2. Az őrjöngő

Míg Héraklés Eurystheusnál szolgált, sokáig távol volt családjától, melyet Thébaiban alapított. Ennek sorsa voltaképpen még a "thébai történetekhez" tartozott, és egyes elbeszélők a tizenkét munka elé helyezték, sőt, úgy tüntették fel, mintha Héraklés épp gyermekei sorsa miatt, vezeklésül vállalta volna magára a tirynsi szolgálatot.¹ De az a boiótiai hagyomány, mely szerint Héraklés mint Kharops, iszonyú természettel tért vissza a holtak birodalmából, úgy tűnik, Euripidésnek ad igazat, aki ezt a tragikus történetet színre vitte, s közvetlenül az Alvilágból való visszatérése utáni időpontra tette.

A thébaiak szerint Megara nyolc fiút szült Héraklésnek.² Sírjukon ifjú hérószok gyanánt tisztelték, és Khalkoarainak, "ércátok-sújtotta" hérószoknak nevezték őket, de nem szívesen beszéltek arról, hogyan pusztultak el atyjuk kezétől a szerencsétlenek. Euripidés szerint csak hárman voltak, de [304] őt a színpad lehetőségei korlátozták az ábrázolásban. *Héraklés*ében felléptet egy Lykos királyt, annak a fiát, akit az *Antiopé*ban szerepeltetett - ez szorongatja a hérósz családját, és el akarja pusztítani: nevelőapját, Amphitryónt, a feleségét, Megarát, és három fiát. Héraklésről tudják, hogy leszállt az Alvilágba. S minthogy még mindig nem tért vissza, immár a holtak közé sorolják. Amphitryón, sőt Megara sem lát más kiutat szorongattatásukból: csupán a közös halált, a gyermekekkel együtt. Már föl is díszítették a három kicsit a temetéshez.³ Ekkor érkezik meg Héraklés az Alvilágból. Még nem ment el Eurystheushoz. A Kerberost az alvilági Démétér, Démétér Khthonia berkében, Hermionénál hagyta,⁴ és Thébaiba sietett. De kissé meg van zavarodva. Az első pillanatban nem ismeri fel az öreg Amphitryónt, vagy a neve esett ki emlékezetéből.⁵ A hálátlan kadmeusokat vérfürdővel fenyegeti.⁶ Most a palotában fogadja - Megarával és gyermekeivel, akikhez csakhamar Amphitryón is csatlakozik - Lykost és a pribékjeit. Azok nem is sejtik, hogy megérkezett, s a hérósz azonmód agyonveri őket. De a téboly már tanyát vert a házban. Euripidés őt is fellépteti a színen, Lyssa, „az őrjöngés” személyében: Héra küldte, Iris kíséri. Héraklést hatalmába keríti az örület, azt képzelet, továbbsiet Eurystheushoz, már oda is ért, s a gyermekei az ő gyermekei. Üldözőbe veszi őket, egyiküket buzogányával veri agyon, a másik kettőt lenyilazza; Megarát is lelövi, s megölné Amphitryónt is, ha Pallas Athéné nem dobna egy „kijózanító követ”, *lithos sóphronistért*⁷ a mellére. Ettől összeesik, mély álomba merül, és amikor nagy nehezen fölébred, nem tudja, mit cselekedett.

Euripidés maga is az elbeszélés korábbi változatára utal, amikor Héraklész a megtisztító tűzről beszél nála.⁸ Eredetileg alighanem úgy tudták, hogy hazatérése után gyújtott ilyen tüzet; Assteas vázafestő ábrázolásán a ház bútorait és edényeit már bedobta a tűzbe, s épp az első gyermeket viszi a máglyára. A háttérből, mintegy a palota felső emeletéről, Iolaos, Alkméné és Mania, a téboly nézi; Megara jajveszékelve menekül a kitárt ajtón át. Az egyik hagyomány szerint Héraklész csakugyan tűzbe dobta fiait.⁹ Azt is mesélték,¹⁰ hogy amikor kijózanodott, Megarát összeházásította Iolaossal, és örökre elhagyta Thébait, hogy másutt alapítson családot. Mert Héraklész semmiképp sem volt nőrabló, mint Thészeus, Poseidón fia. Még az Augé-históriában sem volt az: erről a különös történetről Téléphossal, a fiával kapcsolatban lesz majd szó. Ez után a szerencsétlenség után is Héra szolgálatában maradt. Ám az elbeszélők a hērószt újabb leánykéréseiről szóló történetekkel csupán későbbre tolták az időpontot, amikor a megtisztító tűz, mely eredetileg neki volt szánva, de ő előbb a fiait dobta bele - végül az ő számára lobbant fel. Egy leánykérés, mely mégis lányrablássá fajult, s egyúttal a vendéggyilkosság bűnébe döntötte Héraklést, elevenen máglyára vitte az isten-hērószt. [305]

3. Az istentelen

Már akkor is eléggé dicstelen tettet követett el Héraklész, amikor lesből megölte a Molioné-ikerpárt, amint az isthmosi játékokra igyekeztek, de az mégiscsak annak a csalásnak a megtorlása volt, amit az isteni ikrek nagybátyja, Augeias követett el a hērószt ellen. Összefüggött azzal a történettel, melyben Élis királyának istállóit kitakarította, s alighanem azzal is, hogy a királylányt neki ígérték. Hasonló eset volt Héraklész kalandja Eurytossal, Oikhalia várurával, melynek vendégölés, majd leányrablás lett a vége. Senki sem tudja pontosan, hol volt Eurytos vára. Öt Oikhalia nevű város tart Görögországban igényt arra, hogy róla lehetett szó: egy Messéniában, egy Thesszáliában, egy Aitóliában, egy Euboiában és egy Trakhisban. De talán mégis azoknak van igazuk, akik az Oikhalia névből az *oikhomenoi*, az „odaérkezettek” szót hallották ki. Eurytos nevének jelentése szerint a jó íjász, aki megfeszíti íját és célba talál, mint Apollón, a *rhytór toxón*.¹ Eurytos Melasnak vagy Melaneusnak, „a Feketének” volt a fia.² Azt mesélték,³ nyíl-lövő versenyre hívta ki Apollónt, és az isten lelőtte. Egyes elbeszélők úgy magyarázzák közeli kapcsolatát az istennel, hogy Apollón maga adta neki ajándékba az íjat⁴ s tanította meg löni;⁵ itt Eurytos csaknem egy második Apollónnak tűnik. Mások szerint Apollón legalábbis a nagyapja volt.⁶ Eurytos a fiára, Iphitosra hagyta⁷ az íjat, amit tőle kapott. Iphitos Odysseusnak ajándékozta, amikor apja kancájának végzetes kimenetelű keresése során összeakadt vele Messéniában.⁸ És Pénélopé kérői, mint később bővebben előadom, épp egy Apollón-ünnepen⁹ lelték az isten ajándéka által halálukat. Eurytos is, mint más vérszomjas királyok, akik mind mintegy hasonmásai voltak a halálistennek, kihirdette: ahhoz adja feleségül leányát, a szép Iolét - virágneve régebbi alakjában violát, ibolyát jelentett -, aki legyőzi őt abban, amiben különösen ügyes.¹⁰ És róla is azt beszélték, mint Oinomaosról, hogy szerelmes volt a lányába, meg akarta tartani magának,¹¹ és ezért szabta feltételül a győzelmet a nyíllövésben. Héraklész, miután fölriadt örületéből és elvált Megarától, a nyíllövő versenyre Oikhaliaiba érkezett. Később azt mesélték,¹² őt is Eurytos tanította löni annak idején, míg mások skytha¹³ tanítómesterét emlegették, vagy a krétai Rhadamanthyst,¹⁴ aki az egyik hagyomány szerint¹⁵ átjött Boiótiába, és Alkménét Amphitryón halála után feleségül vette. Senki nem lehetett oly méltó ellenfele a

---

„legyőzhetetlen íjásznak”, mint Héraklés. Mert milyen más nevet lehetne Eurytosnak adni? Csak a vázafestőktől tudunk meg további részleteket az oikhaliai nyíllövő-versenyéről, de tőlük sem eléggé egyértelműen. Az egyik ábrázoláson látni, hogy már négy nyíl rezeget a célban, de Héraklés, aki az összes elbeszélések szerint megnyerte a versenyt, már Iphitost és Eurytos egy másik fiát is megölte. Most a lány felé irányozza íját, mintha a nyíllövőverseny díját is az Alvilágba akarná küldeni. Eurytos és a lány egyik testvére iparkodik a hērósz [306] a lövéstől visszatartani. Bár ő lett a győztes, megtagadták tőle - ebben az összes elbeszélések egyetérténe - a verseny jutalmát. Most mégis hozzáadják Iolét. A váza másik oldalán látni, hogy a hērósz lakománál fekszik, Dionysos belép a házba, és a menyasszony megkoszorúzza a győztest. Egy régebbi vázaképen Iolé a fekvő férfiak között áll: egyfelől Héraklés, másfelől az apja és testvérei közt. Megint más vázafestők bemutatják, hogyan támadják meg Eurytos fiai Héraklést, akitől lakomázás közben elvették az íját és buzogányát. Csak a gúnyos szavakat őrizte meg a hagyomány,¹⁶ melyekkel Eurytos és a két ifjú szépíteni igyekezett szószegését: szemére vetették Héraklésnek gyermekei meggyilkolását, amit örületében követett el, és szégyenszemre csúfosan kidobták a fegyvereitől megfosztott, bortól elgyengült hērósz.¹⁷

Ilyen előzmények után foglalta el Héraklés Oikhaliát; ennek ugyanúgy óhatatlanul be kellett következnie, mint az Augeias elleni bosszúhadjáratnak Héraklés megrövidítése és megszegyenyítése után. Iphitost, Eurytos idősebb fiát még előbb vezette balsorsa Héraklés kezei közé. Iphitos apja tizenkét kancáját kereste,¹⁸ melyek még öszvércsikóikat szoptatták, s így jutott el Tirynsbe, Héraklés lakóhelyére. Nála voltak a kancák, akár ő maga tulajdonította el őket bosszúból,¹⁹ akár Autolykos lopta számára Eurytostól.²⁰ Ő azonban nagyobb szabású bosszútervet kovácsolt.²¹ Vendégül látta Eurytos fiát, sőt, ő hívta meg, mintha mi sem történt volna.²² Ám sem az istenek figyelő szemét nem tartotta tiszteletben, sem az asztalt, melyhez vendégét ültette, s meggyilkolta Iphitost.²³ Különbőféleképpen írják le a bűnös tettet. De abban valamennyi elbeszélő egyetért,²⁴ hogy a házigazda körülvezette vendégét Tiryns magas kyklópsfalain, és ledobta egy toronyból.

Később úgy tudták, kétszer kerítette Héraklést hatalmába a téboly:²⁵ egyszer, amikor gyermekgyilkosságot, s másodszer, amikor vendéggyilkosságot követett el. Vérbűn és örület: mindkettőtől meg kellett a tettesnek tisztulnia, s föloldozást kellett nyernie. A Spárta melletti Amyklaiban találta Héraklés az egyik embert, aki hajlandó volt őt megtisztítani:

Déiphobosnak hívták, s Hippolytos fia volt.²⁶ Erről az engesztelésről nem tudunk többet. De legalább alkalmat adott az elbeszélőknek arra, hogy ennek kapcsán egy másik ellenséges összeütközéséről is beszámoljanak. Ez az ellenségeskedés még istentelenebb cselekedetre ragadta Héraklést, s ellenfele a nagy Eurytosnál is nagyobb valaki volt:²⁷ a leghalálosabb íjász. Azt mesélték, a hērósz behatolt Apollón delphoi szentélyébe, s el akarta rabolni az ott őrzött legszentebb tárgyat: a háromlábú üsttel.

Apollón kétszer szállt szembe Héraklésszel tizenkét munkája során. Először a testvérét támogatta, amikor Héraklés a keryneiai gímszarvasra vadászva túl messzire hatolt be Artemis birodalmába. És ő védelmezte ellene más istenekkel együtt Pylost, a kaput, melyen Héraklés behatolt, hogy a Túlnanra eljusson. Most pedig saját templomát is védenie kellett ellene: [307] Héraklés a szentek szentjébe tört be, s bátyja legszentebb tulajdonát vette birtokába. Ez az istentelen cselekedet lett volna Héraklés legnagyobb tette, már azért is, mert Apollón annak az ellenségnek volt nagyobb neve, aki ellen folyton folyvást harcolt; minden más nevével nagyobb. Viszont a kaland csupán végső határa lett minden addigi tettének, mintegy jelentőségteljes összefoglalásuknak tarthatták mindazok, akikben elevenen élt a

---

tudat, hogy az isten nyilai terjeszthették - ha haragra gerjedt - a leghathatósabbban a halált emberek és állatok között.²⁸

Később úgy magyarázták a háromláb-rablást,²⁹ hogy Héraklés a szent tárggyal saját jóshelyet akart alapítani az árkádiai Pheneosban - mert egészen odáig magával vitte -, s Apollón ezért még ezer év múlva is neheztelt a pheneosiakra. Az egyik hagyomány szerint³⁰ eleve úgy keletkezett a viszály Zeus két fia közt, hogy Héraklés egyszer a jóshelytől akart tanácsot kérni, de azt a választ kapta a Pythiától, hogy az isten nincs ott, és nem hajlandó jósolni neki. Egy másik változatban épp ellenkezőleg, a hērōsz azért jött Delphoiba, hogy bűnéért megengesztelje az istent, de Apollón visszautasította.³¹ Iphitos megölése elég ok volt arra,³² hogy a jóshely megtagadja Hérakléstól a választ, ha személyesen lépett a templomba. A gyilkosokat kiutasították a szentélyből, de tanácsot kaphattak, hogyan engeszteljék ki bűnüket, ha közvetítő személy által kérték.

A művészek szívesen örökítették meg a jelenetet, melyben a két testvér közti ellenségeskedés tetőfokára hágott, amikor már csak testvérviszályt láttak benne, az istenek játékát. Ott Delphoiban is ábrázolták, a thébaiak pedig még a pénzükre is rányomták a jelenet képét, hogyan siet tova Héraklés a templom kirablása után a háromlábbal. Itt vették fel a szobrászok és a váza-festők is az elbeszélés fonálát. A hērōsz már elhagyta a templomot, úgy látszik, már eléggé messzire jutott a háromlábbal egy bizonyos úton, amikor Apollón utoléri, gyakran Artemis társaságában. Athéné a hērōsz pártfogójaként vesz részt a rablásban. Az istennők iparkodnak visszatartani az istent, vagy szétválasztani az ellenfeleket. Apollón megragadja a szent tárgy egyik lábát. Héraklés fölemeli buzogányát. Miután az istennőknek nem sikerült, csak Zeus maga csendesíthette le az isten és a hērōsz viszályát. Azt mesélték,³³ villámát dobta a küzdők közé. Erre szétváltak és békét kötöttek. Talán olyan messze történhetett Delphoitól, amennyire Gythion fekszik a lakón parton. Mert ezt a várost állítólag együtt alapították a kibékülés után.³⁴

Héraklésnek mégis bűnhődnie kellett: egyesek szerint a templomrablásért is,³⁵ de legalábbis a vendégyilkosságért. Ez volt Zeus akarata³⁶ és Apollón utasítása.³⁷ A vérdíjat az egyik elbeszélés szerint³⁸ nem Iphitos apjának, hanem a testvéreinek kellett megfizetnie. Tehát ebben a történetben Eurystost még az oikhiai nyíllövőversenyen ölte meg. Iolét a testvérei nem adták ki, s hagyták, hogy Héraklés bosszúvágyón vonuljon el. S most vezeklésül [308] háromévi rabszolgaságot kellett vállalnia. Hermés elvitte Héraklést a rabszolgapiacra, s eladta három talentumért.³⁹ A lydiai királyné, Omphalé vette meg.

4. A nők szolgálja

Nem mindegyik elbeszélő vélekedett úgy, hogy Héraklés szolgálata az aranyсарus Omphalé királynénál¹ különösebb indoklásra szorul. Elég volt ehhez Héra szolgálójának daktylos-természete. Ezt a szolgálatot, amit az aranyáról híres országban teljesített, ahol azelőtt Tantalos uralkodott, összefüggésbe hozták a hērōsz egyéb kalandjaival. Egyesek szerint a szép királynő kedvéért hagyta ott az Argonautákat.² Talán a lydek maguk, vagy a körülöttük lakó görögök állították,³ hogy a kétfokú fejsze, a lyd uralkodók jelvénye Kandaulés király előtt, Héraklés ajándéka volt. Ő adta Omphalénak: Hippo-lyté amazónkirálynőtől vette el ezt a szent fegyvert, s magával hozta Sardesbe. Régi történet volt az is, amit az ázsiai partról látható Kós-sziget lakói meséltek, akik házasságistenüket tisztelték Héraklésben,⁴ női ruhába öltöztették a vőlegényt, és arra hivatkoztak,⁵ Héraklés is ezt tette, és pedig legelőször egy thrák rabszolganőnél. Ugyanez esett vele meg most Omphalé-nál is.

Egyik elbeszélés szerint⁶ a kétfokú fejszét viselő, Hérakléstől származó lydiai királyok

---

ősanja rabszolganő volt, Iardanos lánya. Egy lydiai folyót hívtak Iardano6nak,⁷ s az ő lányának tartották Omphalét, aki később Héraklésszel a dinasztiaát megalapította.⁸ Neve az *omphalos*, "a köldök" szó nőnemű alakja, s föltehető, hogy rabszolganők ilyen nevet viselnek. De nem csupán az apjáról, Iardanos folyamistenről tudunk, hanem első férjéről is: Tmólos hegyistenről, Tantalos apjáról.⁹ És az összes elbeszélésekben ő volt az úrnő és Héraklés a szolgálja. Amit az elbeszélők Görögországban a „rabnő” vagy „özvegy” megjelöléssel nyilván tapintatosan akartak kifejezni, ha ugyan nem letagadni,¹⁰ az a lehető legtermészetesebb volt Lydiában, ahol a lányok nem szüzen, hanem hetairaként éltek. Házasságuk érdekében tették ezt: így gyűjtötték össze hozományukat, s azután maguk házasították ki magukat, saját maguk úrnőjeként.¹¹ Ezenfelül az *omphalos* nem csupán az emberi test köldökét jelenti, hanem egy kőből való kultikus tárgyat is, a föld köldökét, melyhez egy istennő tisztelete is hozzátartozott: Delphoiban Themis vagy Gaia, Paphoson Aphrodité tisztelete.

Omphaléről egyetlen történet sem beszél úgy, mintha istennő volna. Az elbeszélők, akik mind görögök voltak, inkább erkölcstelen nőnek tartják,¹² bár Héraklés nem viselkedik nála másképp, mint a kósi vőlegények az esküvőn. Gyakran mesélték, és későbbi művészek ábrázolták is, hogyan vett föl a hērós az úrnője kedvéért női ruhát. Ezt legtöbbször úgy színezték ki, hogy Omphalé ruháit és ékszereit vette föl. S még abban is van valami szertartásos, ahogy Héraklés egy késői elbeszélésben¹³ előbb az arany napernyőt tartja a [309] királynő feje fölé, amikor a Tmólos hegy szőleibe vonulnak Dionysos-ünnepekre, azután pedig szüzen, teljes önmegtartóztatásban az ünnep előestéjén ruhát cserél vele: a hērós veszi föl a sok finom, becses holmit, ami: Omphalé viselt, s a királynő ölti magára az oroszlánbőr-kacagányt és markolja meg a buzogányt.

Ugyancsak a késői elbeszélők szöttek úgy tovább az asszony szolgálatában álló Héraklés történetét, hogy női munkát végzett, vagy olyan feladatokat vállalt, mint amiket Eurystheus szolgálatában kellett teljesítenie. Rokkát adtak a kezébe, s leültették a gyapjúfonó rabszolganők közé.¹⁴ Kikeresték a Héraklésnek tulajdonított, számtalan tett közül azokat, melyek tizenkét nagy munkájához képest kicsiny munkáknak tetszettek, s úgy állították be, mintha ezekkel a lydiai királynő bízta volna meg a szolgálját.¹⁵ Beszéltek¹⁶ például egy mindent elnyelő kígyóról, mely a lydiai Sangarios folyónál tanyázott, s Héraklés ugyanúgy ölte meg, mint a nemeai hydrát: ezért került, mint kígyótartó férfi, Ophiukhos, a csillagképek közé.

Az Omphalé parancsára végzett munkák egyike volt¹⁷ a hosszú farkú Kerkópsok foglyul ejtése. Nevük „farkost” jelent. Éppúgy lehetett őket Kataroknak tekinteni, mint majmoknak. A régi elbeszélők leírása szerint „hazugok, csalók, lehetlent művelő csibészek, örök csavargók, akik tévútra csalják az embereket”.¹⁸ Ketten voltak testvérek: Ólos és Eurybatos. Később a „csirkefogó” jelentés tapadt az „Eurybatos” névhez.¹⁹ Azt tartották róluk.. „Oikhaliából” jöttek (tudjuk, miféle hely lehetett ez), a hármastakon csavarogtak, és kifosztották a boiótiaiakat. Más ismert neveik elárulják, hogy eredetileg ők voltak a Kabir-testvérek. Hiszen az egyik Kabirt „üllőnek” hívták,²⁰ s a Kerkóps-nevek közt szerepel az Akmón és Passalos, „üllő” és „csapszeg”;²¹ anyjuknak pedig Theiát tartották, „az istenit”, Ókeanos egyik lányát,²² aki egyébként titánnő volt,²³ s neve a nagy istenanyát is jelenthette. Kisázsiaiban a Kerkópsok Ephesos környékén laktak,²⁴ a görög szárazföldön Thermopylaiban tanyáztak, a „meleg kapukon” (ezt jelenti Thermopylai)²⁵ átvezető útszoros legszűkebb szakaszán. Az itteni gyógyforrásokat, mint később hitték, Pallas Athéné épp a fáradt Héraklés kedvéért fakasztotta.²⁶ Rablóknak való hely volt, de a hőforrások miatt a Kabiroknak való hely is. A hērós egyszer itt aludt el egyik vándorlása során. Valaha figyel-

---

meztette a Kerkópsokat az anyjuk, hogy óvakodjanak a Melampygostól, „a feketefarútól”.²⁷ A hērész azonban a hátán aludt. Mellette heverték²⁸ a fegyverei. Ezeket akarta a két testvér elcsenni. De Hēraklész nem aludt annyira mélyen. Fölébredt, és szabad kézzel megragadta mindkettejüket. Összekötötte a két mókás teremtményt, fölakasztotta őket a lábuknál fogva egy vízfordó rúdra, s úgy vitte magával, mint két vödört. A kópék a hős háta mögött fejfelé lógva, először nagyon megijedtek, de aztán hirtelen harsányan felnevettek: beigazolódott anyjuk intése. Csodálkozva kérdezte Hēraklész, miért nevetnek, s azután ő is velük nevetett. Jutalmul kioldozta [310] bilincseiket. Azt is mesélték,²⁹ Zeus később majommá változtatta őket, s benépesítette velük Pithékusait, a „Majomszigetet”, Ischiát. Dél-Itáliában bohózatot játszottak róluk, s egy vázakép is megörökíti, hogyan viszi Hēraklész a Kerkópsokat, mint két majmot, dupla ketrecben Eurystheus királyhoz, s űz csúfot belőle. Hēraklész másik feladata volt, állítólag ugyancsak Omphalé parancsára, Syleusnál, a rablónál és szőlőbirtokosnál végzett munkája. A „rabló” szó csupán enyhe fordítása a névnek, mert az a *syleus*, aki úgy kifoszt valakit, hogy csak a pucér teste marad meg, s még azt is eladja. Ebben a történetben Syleus rabszolgaként dolgoztatta szőlőskertjében az idegeneket.³⁰ De volt³¹ egy Dikaios, „igazságos” nevű fiútestvére, és egy Xenodiké, „az idegeneknek igazságot szolgáltató” nevű lánygyermek is.³² Úgy látszik, csupán Syleus maga garázdálkodott az arra járó idegenekkel. Arra vonatkozólag, hogy pontosan hol történt a dolog, az elbeszélők nem értenek egyet. Makedóniában volt egy „Syleus rónasága”.³³ De azok, akik úgy mondták el a történetet, hogy Omphalé bízta meg a hērészt a rabló elpusztításával, Syleust lydiainak tartották.³⁴

Euripidész a *Syleus* című szatírájában úgy vitte színre a történetet, hogy Hermész adta el a rablónak a hērészt. Nem lehetett könnyű dolog, mert Hēraklész semmiképp sem festett rabszolgának.³⁵ S ugyan ki akarna egy urat venni a házába,³⁶ olyat, akinek már a pillantása is félelmet kelt? Szeme úgy lángolt, mint a bikáé, amikor oroszlánt lát. Ki se kellett hogy nyissa a száját³⁷ ahhoz, hogy fölismerjék: nem a parancsok teljesítője, hanem osztogatója ő. Csak Syleus volt eléggé merész ahhoz, hogy megvegye ezt a rabszolgát az istenek követétől. És miután megvette, beállította szőlejebe, kapálni. Csak erre várt Hēraklész: hogy kapa legyen a kezében! Xenodiké nyugodtan ellophatta a hērésztől a buzogányt és oroszlánbőr kacagányát, s megszökhettek velük - így ábrázolja egy vázakép, és a késői elbeszélőknél ugyanúgy bűnhődik, mint az apja³⁸ -, a hērész úgy használta a kapt, mint senki más!

Először kikapálta az összes szőlőtövet gyökerestül,³⁹ behordta őket Syleus házába, és nagy tüzet gyújtott velük, hogy kenyeret és húst süssön. A legjobb bikát feláldozta Zeusnak,⁴⁰ feltörte a pincét és leszedte a legszebb boroshordó fedelét. Kiemelte sarkaiból a ház kapuját, azt használta asztalnak. S hogy a tüzet kioltsa, egy folyót vezetett be a kertbe. Azután lakomázni kezdett. Amikor Syleus hirtelen megjelent, s megdöbbenve látta, hogy a hērész egész vagyonát elpusztította, Hēraklész őt is asztalhoz hívta.⁴¹ A póruljárt gazember erre alighanem szitkozódni kezdett, s nem kerülte el halálát. A buzogány szinte életre kelt a hērész kezében.⁴² Xenodikére ráparancsolt, hogy törölje le könnyeit, s behúzta a háza, de semmiképp sem azért, hogy megbüntesse.

A szerelmes történet egy későbbi elbeszélés szerint⁴³ Dikaios házában játszódtott le, a Pélión hegyén. Ő lett öccse halála után a lány nevelőapja és [311] Hēraklész vendéglátó gazdája. És Xenodiké Hēraklész felesége lett. Amikor a hős továbbvonult, a lány belehalt az utána való vágyakozásba. De ő nem hagyta el örökre a szeretett asszonyt, s visszatért hozzá. Holtan találta, már a máglyán, s maga is tűzhalált kívánt halni vele. De visszatartották, és egy Hēraklész-szentélyt építettek Xenodiké sírján.

A hős egy további tettének színhelye a Lydiával szomszédos Phrygia volt. De épp erről a munkájáról senki sem állítja, hogy Omphalé parancsára végezte; viszont legalább annyira hozzátartozik Héraklés kisázsiai kalandjaihoz, mint a lydiai királyné szolgálata. Az elbeszélés Lityersés phrygiai aratóról szól, aki egyúttal emberarató is volt. Görög vidékeken Lityersésnek hívták a dalt is, amely az embereket aratáskor munkára buzdította ;⁴⁴ az isteni aratóról nevezték el, aki először énekelte.⁴⁵ A dal eredetileg alighanem elmondta, hogyan kényszerítette Lityersés az embereket az aratásra, noha a finomabb énekesek ezt később elfelejtették vagy elhallgatták. Lityersés Kelainában lakott, „a sötét helyen”, s arra kényszerítette az arra járó idegeneket, hogy versenyt lendítgessék vele a sarlót.⁴⁶ Az alulmaradókat korbáccsal kergette el. A legtöbb aratódal nyilván a történetnek ezt a szelídebb változatát őrizte meg. De azt is mesélték,⁴⁷ hogy az alulmaradóknak - s a versenyben mindenki alulmaradt az isteni aratóval szemben - lekaszálta a fejét, s a hullákat belekötözte a kékbe. Apjaként Midas királyt emlegették;⁴⁸ de ilyen aratást egyetlen földi király sem takarít be, csupán az Alvilág ura.

Lityersés amellet nagy zabáló hírében is állott.⁴⁹ Csupán kenyérből megevett naponta háromszor három szamaraskocsi-rakományt, s a tízamphorás borosedényt „kis mérőnek” nevezte. Ez egy satírájából derül ki, mely arról szól,⁵⁰ hogy Daphnis, a gyöngéd, szerelmes pásztor, a phrygiai rém karmai közé kerül, s csaknem áldozatul esik neki. De Lityersés - halljuk tovább⁵¹ - másoktól sem irigyelte az ételt, s megvendégelte áldozatait. Lakomázás közben jelent meg Héraklés is. Előbb aratási versenyre állt ki a királlyal. A Maiandros folyó termékeny partján arattak, ahol embernyi magasan állt a gabona. Végül Héraklés learatta Lityersés fejét is, lefejezett testét pedig, akár egy korongot, a folyóba hajította.⁵²

Azt is mesélték,⁵³ hogy Héraklés csupán a lydiai Hyllos és Akhelés folyók meleg forrásaitól gyógyult meg (az Akhelés a Hyllosba folyik). A nimfák, Akhelés lányai, megfürdették a meleg vízben. Héraklés az egyik fiát, akit Déianeira szült neki, Hyllosnak nevezte el, egy másikat, Omphalé szülöttét, Akhelésnek.

5. Héra és Déianeira megmentője

Héraklés Omphalénál hangsúlyozottan volt nő szolgája. De nőknek szolgált akkor is, amikor megmentette őket: Hésionét a tengeri szörnytől, Alkástist a haláltól, Dexamenos lányát a kentauroktól. Mindegyik megmentő [312] cselekedetével egyszerre Hérát is szolgálta. A hagyomány szerint egyszer az istenek királynéját is megmentette szorongatott helyzetéből. Rendkívüli elbeszélő lehetett, akinek az előadása nyomán a művészek ábrázolták, s így megőrizték számunkra ezt a történetet. Egy pillanatra sem tévesztette meg, hogy a költők szerint Héra ellenséges viszonyban állt Héraklésszel. Látni a metopékon Héra szentélyében, a Sele-torkolatnál, Paestum közelében, de egy attikai vázaképen is, hogyan történt a támadás. Nem kentaur volt a támadó, hanem a szemtelen szilének. Hiszen még az égen is a szilén lép az állatöv görög ábrázolásain a kentaur jellegű íjász helyébe. Szilének tartóztatták fel útján az istennőt, amikor hajdan a földön vándorolt.¹ Hirtelen ott termett Héraklés, mint megmentő. Az attikai vázafestő Hermést is odarendelte kísérőként az istenek királynője mellé. De igazi védelmezőjévé, akinél Héra szemmel láthatólag védelmet keresett, a hős lett, a metopéképen a kardjával, a vázán buzogányával; a hős, aki nevében viselte a nevét. Hasonló módon lett Héraklés Déianeira megmentőjévé is. Így nevezték, többek között, Dexamenos lányát is, aki csaknem áldozatul esett a kentaurnak. De az igazi Déianeira apja Oineus volt, vagy pedig, mint mások állították,² Dionysos maga; ő tért be Kalydónban Althaia királynéhez. Nevéről ítélve nemcsak harcias³ szűz volt, hanem férfiülölő is.

Nyilván sokáig ellenkezett, míg végül hajlandó volt férjhez menni. Ezért könnyögött a bátyja, Meleagros Héraklésnek az Alvilágban, hogy vegye feleségül. Úgy tűnt, csak ők lesznek egymáshoz méltók.

De amikor a hérósz útnak indult Aitóliába, ahol - Pleurón és Kalydón vidékén, az Akhelóos és Euénos folyók közt - Oineus uralkodott, egy erőszakos kérő már régóta⁴ zaklatta a leányt, és sokféle alakban iparkodott elnyerni. Akhelóos folyamisten volt az. Bikaként pályázott rá,⁵ kígyóként és bikafejű emberként, mint egy második Minótauros. Mint bikát, szarvasszakállas fejjel, vagy akár mint bikakentaurt ábrázolták a régi mesterek, ha épp nem a Tritónnal, a tengeri kentaurral való hasonlóságát akarták hangsúlyozni.⁶ Hogy eléggé sok köze volt a holtak birodalmához, arra a szirénekkal való kapcsolata utal: egy korábbi elbeszélés szerint⁷ ő nemzette őket, egy későbbi szerint⁸ vérének cseppjeiből keletkeztek, amikor Héraklés letörte a szarvát.

Mert ez lett a vége.⁹ Déianeira a folyó magas partjáról nézte,¹⁰ és ijedtében nem látta,¹¹ hogyan birkózik a két kérő egymással. Igazi versengés, *agón* volt a menyasszonyért.¹² Késői elbeszélők¹³ különösen fontosnak tartották, hogy Héraklés Akhelóos szarvával együtt szerezte meg a menyasszonyt, s ezt a szarvat Amaltheia szarvával azonosították, a kimeríthetetlen bőségszarvával, amit a hérósz egyes ábrázolásokon buzogány helyett tart a kezében, vagy Dionysostól kap. Azt is beszélték,¹⁴ hogy Akhelóos visszakapta Hérakléstől a saját szarvát, s Amaltheia szarvát adta érte a hérósznak cserébe. A [313] folyamisten így legyőzött bár, de azért értékes ajándékot hátrahagyva vonult vissza.

Ezzel a győzelemmel, amit Héraklés egy istenen aratott, kezdődött Déianeira mátkaságának a története. De nem ezzel ért véget. Az öreg Oineus királyról¹⁵ már Meleagros történetében esett szó. Jóságos uralkodó volt, a boristen vendégbarátja, és nevére ítéelve hasonmása is. De ahogyan a bős és törvénysértő Syleus szőlősgazdának volt egy igaz bátyja a derék Dikaios személyében, ugyanúgy volt Oineusnak egy vad testvéröccse. Az egyenlőtlen testvérpár szüleit Portheusnak,¹⁶ „a pusztítónak”, és Euryténak hívták.¹⁷ Oineus fiai voltak Meleagroson, a vadászon kívül Toxeus, „az íjász”, Thyreus, „a kapus”, és Klymenos, „a híres”: csupa Hádés-nevű lény. Aki nyugat felé akarta elhagyni Oineus birodalmát - az ország eleve nyugaton volt -, annak az Akhelóoson, aki kelet felé készült, az Euénoson kellett átkelnie. Ennél a folyónál, melyet azelőtt Lykormosnak hívtak,¹⁸ találkozott Héraklés, amikor ifjú mátkájával hazafelé tartott, Nessos kentaurral. Egy folyamistént hívták így, Ókeanos egyik fiát.¹⁹ Ő volt itt a révész, ő vitte át a hátán az embereket, s díjat követelt érte.²⁰

Nessos azt állította, hogy igazságossága jutalmául bízták rá az istenek a révész szolgálatot.²¹ Hérakléstől nem kívánt más díjat, csupán hogy előbb az ifjú asszonyt vihesse át a folyón. Alig ült Déianeira a hátára, már erőszakoskodni kezdett vele. Vázaképeken látni, hogy a hérósz utánarohant és - akár elrablója hátán ült még az ifjú mátká, akár visszavette már - ledöfte kardjával, vagy agyonütötte buzogányával a kentaurt. Ezután ő maga volt kénytelen átvinni feleségét a vízben. S bizonytalanság is tette, bár a történetnek ez a változata már nem maradt ránk. De úgy is mesélték, hogy Nessos csak a túlsó parton akart erőszakot elkövetni Déianeirán.²² A költő Arkhilokhos kiszínezte,²³ hogyan jajveszékelt az ifjú asszony, amikor a kentaur szándékát észrevette, s hogyan hívta a férjét segítségül. Héraklésnek most meg kellett mutatnia, milyen mesteri lövés. Nyíla eltalálta a túlsó partról az erőszakoskodót, s megmentette a feleségét.

Sophoklés, aki *Trakhisi nők* című tragédiájában színre vitte Déianeira történetét, vele mondatja el, hogyan történt a szerencsétlenség az Euénos folyónál. Héraklés nyilván gyalog gázolt át szokása szerint²⁴ a vízben. Déianeira a folyó közepén érezte Nessos²⁵ szemtelen kezét.

Fölkiáltott. Zeus fia épp megérkezett a túlsó partra. Megfordult, és nyila átjárta a kentaur mellkasát. Nessos nem halt meg rögtön. Még volt ideje haldoklás közben rászedni Héraklés feleségét. Még egy utolsó jótettet akar vele tenni, hazudta. Vérének, mely mérges sebéből folyik, nagy varázsereje van. Fogja föl. Déianeira alighanem hordott magával, mint a görög utasok szokták, egy kis palackot ivóvíznek. Héraklés, hazudta a kentaur, egy más nőbe se fog beleszeretni, ha olyan inget hord, amit az ő vérével itatott át. Déianeira megfogadta a [314] végzetes tanácsot, fölfogta Nessos véré, míg az haldokolva kívánszorgott a partra, s odahaza egy ércüstbe rejtette.²⁶

Így vitte haza Héraklés a feleségét, Déianeirát. A legtöbb elbeszélő szerint - biztosan nem mindegyik szerint - mindez nem sokkal azután történt, hogy hérósz visszatért az Alvilágból, de még mielőtt Oikhaliában megszegyenyítették, s Iphitos meggyilkolásáért rabszolgasorban vezekelt Omphalénál. Eszerint Déianeira, ugyanúgy, mint előbb Megara, a sokáig várakozó feleség volt, aki férjének Hylloson kívül más fiakat is szült.²⁷

6. A földi vég

Héraklés még nem állt bosszút oikhaliai gyalázataért. Ezért Déianeirát vendégbarátja, Kéyx házában hagyta, Trakhisban. Ide, az Oita-hegység körüli vidékre vonult vissza övéivel a vendéggyilkosság után Tirynsből.¹ Hadsereget vezetett² Eurytos magas tornyú vára ellen,³ és Oikhalia elesett. A várúr és fiai elpusztultak, Iolé Héraklés rabnője lett. Azok az elbeszélők, akik össze akarták kötni a történetét Déianeiráéval, azt mesélték,⁴ hogy Héraklés Iolét ágyasává tette, s előnyben részesítette a feleségével szemben. De nem maradt ránk tulajdonképpen szerelmes történet Héraklésről és Ioléről. Am épp azáltal, hogy a nők szolgálja lányrablónak lett, saját halálát készítette elő.

Déianeira azt hitte, eljött a pillanat, amikor hasznát veheti Nessos ajándékának. A kentaur azért adta oda és őriztette vele a véré, hogy elpusztítsa Héraklést. Előre látta, hogy lesz rá alkalom. Adomány és Déianeira félrevezetése: a kettő együtt volt a kentaur ajándéka. Egy jóslatról is tudunk,⁵ mely előre megmondta a hérósznak, hogy nem valamilyen élőlény, hanem az Alvilág egyik lakója okozza majd a halálát. Mit sem sejtve vette most át a méreggel átítatott ünnepi köntöst, amit az ugyancsak mit sem sejtő Déianeira küldött neki, hogy vegye föl, amikor hálaáldozatot mutat be Zeusnak.⁶ De amikor a ruha égetni kezdte a bőrét, s nem tudta a méregbe mártott kelmét letépni testéről,⁷ nyomban fölismerte a jelet,⁸ s meghagyta, hogy készítsék el számára a máglyát az Oita-hegyen.

Később azt állították,⁹ Apollón tanácsára döntött így. Nessos ajándékától kínlódva követet küldött Delphoiba, és azt a választ kapta, hogy vitesse magát teljes fegyverzetben az Oitára, s készítsen ott egy nagy máglyát. A továbbiakról Zeus gondoskodik majd. Héraklés ebben a történetben is saját elhatározásából lépett a máglyára. Elhatározását, ahogy a *Trakhisi nők* című tragédia megjeleníti, borzalmas dühkitörés előzte meg. Testi fájdalmai egyesültek a hérószok e sajátos betegségével, dühkitörésre való hajlamukkal, mely voltaképpen mindig az örülettel határos. A követet, aki a halálos köntöst hozta neki, a tengerbe dobta a Kénaionról,¹⁰ Euboia szigetének észak-nyugati előhegyéről, ahol be akarta mutatni az áldozatot Zeusnak.¹¹ Amikor [315] hazavitték Trakhisba, a szenvedő hérósz bosszút akart állni Déianeirán. De az már megölte magát férje kardjával,¹² amikor tettének következményéről értesült. S most, hogy Héraklés megtudta szenvedésének okát is, a kentaur cselét, közölte utolsó kívánságait Hyllosszal, Déianeirától született, legidősebb fiával. Az első kívánsága az volt,¹³ hogy készítsenek neki máglyát, a második,¹⁴ hogy Hyllos vegye feleségül Iolét. Ezt a lakodalmat már nem érthette meg.

Ezután fölvitette magát Zeus mezejére, az Oita fennsíkjára,¹⁵ ahol soha nem kaszálták le a füvet.¹⁶ Amióta először lobbant fel itt Héraklés máglyája, amit az ünnepein mindig újra meggyújtottak egy kövekkel elkerített helyen, ahol a hamuja napjainkig látható, azóta a rétet Phrygiának, „a felégetett helynek” hívják.¹⁷ Azt beszélték,¹⁸ akkor fakadt a hegyből a maliai Dyras folyó, a mai Gorgopotamos, hogy eloltsa az óriási tüzet, mely Héraklés eleven testét elemésztette. De hasztalan keletkezett a folyó. Hiszen a hős maga akart elégni: Hyllos az ő kívánságára rakta a máglyát, de meggyújtani nem volt képes.¹⁹ Ott ült a szenvedő Héraklés a hatalmas fahasábokon, s egy idegenre várt: várta, hogy egy vándor bukkanjon fel az úton, mely Thesszáliából az Oita-hegyen át Delphoiba vezet. Ekkor jött arra Philoktés, annak a Poiasnak a fia,²⁰ aki egykor hasonló fájdalomok közt állítólag ugyanezt kiabálta: Gyújtsd meg, jóember, gyújtsd meg!”²¹ Mások szerint²² maga Poias kereste eltévedt birkáit a hegyen, s ő gyújtotta meg a máglyát. Értékes jutalmat kapott érte: ²³ Héraklés íját. A hős ajándékozta megváltó tetteért Philoktésnek, vagy az apjának, Poiasnak, akitől a fia örökölte. Csupán ezzel az ijjal lehetett később elfoglalni Tróját.

Ám a tűz, mely itt lángra lobbant, nem volt szomorú tűz. Valahányszor a görögök Héraklés emlékeztére bárhol meggyújtották,²⁴ vidám ünnepséget rendeztek, s gyöngéd érzések légkörében²⁵ emlékeztek a nagy Daktylosra. Tagjai a tisztító lángok közt istenivé váltak;²⁶ az isten halandó teste nem égett el (tévesen hitték ezt egyesek²⁷), mintha egy halandó holtteste lett volna. Azt beszélték,²⁸ az égő máglyáról felhőbe burkolva, mennydörgés közepette fölszállt az égbe. Amikor a hozzátartozói össze akarták szedni a hamu közül a csontjait, ahogy a tetemek elégetése után szokás,²⁹ nem találtak semmit.³⁰ Egy vázafestő mester s alighanem már előtte egy szatírköltő is megörökítette Héraklés csontjainak keresését. Szerintük a keresésben szatírok is részt vettek, s rémülten ugrottak vissza, amikor megtalálták a hős üres páncélját a még nem egészen leégett máglyán. Közben Héraklés megifjodva, szinte gyermekifjúként suhant tova Pallas Athénével egy négyesfogaton az Oita csúcsain. A csillagjósok tudták,³¹ hogy azon a kapun át hajtott be az égbe, mely a Skorpió jegyében van, a Nyilas, az égre emelt kentaur szomszédságában.

Sok művész ábrázolta Héraklés égbeszállását. A legszebb kép, egy régebbi korból származó attikai amphorán, a szent ágyon volt látható, amit Héra [316] tiszteletére állítottak föl és falaztak be a paestumi föld alatti templomcskában. Héraklés itt hajdani ellenfelei, az Apollón-Artemis testvérpár jelenlétében száll föl Athénével a kocsira. Hermés kíséretre készen áll mellette. Nem helyeztek volna oda egy ilyen ábrázolással díszített edényt, ha nem hitték volna az emberek, hogy az istenek királynéja örömét lelte a hős Olymposra emeltetésében. Most már az istenek gyülekezetéhez tartozott. „Kedves Zeus”

- kiált föl a tündöklő társaságban, Sósias mester vázáján. Azután Athéné odavezeti Zeushoz. Héra Zeus mellett ülve fogadja őt.

Azok, akik azt hitték, hogy csakugyan ellenséges viszony volt Héra és Héraklés közt, a kibékülésükről is beszámoltak.³² Zeus még arra is rávette Hérát, mondták,³³ hogy elvégezze Héraklésen a második születés rítusát. Egy szülő asszony testtartásában ölébe vette, s ruháin át leengedte a földre. Egy másik történet szerint, amit Itáliában meséltek, mint több más történetet is, melyeket nem mondhatunk itt el - Görögországban nem hittek volna ilyesmit -, Héra ezután keblét nyújtotta neki, akár egy csecsemőnek. A jelenettel egy tükröt díszítettek az etruszkoknál. Így lett Héraklés teljesen Héra fiává.

Héra mint Teleia, a nagy házasságistennő,³⁴ maga adta a lányát, Hébét Hérakléshez.

Menyegzőjüket - Héra mostohafiának és saját ifjabb hasonmásának a menyegzőjét³⁵ - az istenek hegyén, az olymposiak gyülekezetében ünnepelték.³⁶ Itt uralkodik Héra veje arany

---

palotájában.³⁷ Erről énekelték a költők:³⁸ „Most hát isten ő, mögötte vannak a szenvedések és fáradozások, ott él ő, ahol az Olympos többi lakója, halhatatlanul, nem öregedőn, s övé Hébé, Zeus és Héra leánya.” A földi Héraklés képmása - mert a föld vándora is feledhetetlen maradt fáradozásaival -, *eidolonja* az Alvilágba került. Ott találkozott vele Odysseus.³⁹ Körülötte a lelkek suhogása volt hallható, akár a madarak szárnysurrogása, amint riadtan szerterebbentek minden irányba, annyira megrémültek tőle. Olyan volt, mint a sötét éj, iját kezében tartotta, nyíllal az idegén. Szemét félelmetes pillantással nagyra meresztve, örökké lövésre készen állt. Hasonló alakban látták őt az égbolton is: az Engonasin csillagképben,⁴⁰ a jobb térdére ereszkedő, mindig fáradozó férfi alakjában⁴¹ - ezt az emléket állította Zeus a fia fáradozásainak.

Az övéi számára e földi fáradozások hiábavalók voltak. Bár jó néhány király és nép származtatta magát tőle,⁴² s jó néhány genealógus iparkodott hozzá visszavezetett családfákat összetákolni, megtévesztve az utókort, Héraklés a saját személyében nem volt dinasztiaalapító, sem törzsi hērōsz. Megarától, thébai feleségétől született fiait ő küldte saját maga előtt tűzhalálba, és Kéyx vendégszerető várából lépett a máglyára. Még csak saját otthona sem volt, amikor a földet elhagyta. Azokról a gyerekeiről, akiket Déianeira szült neki, több elbeszélés keringett, de mind egyetértettek abban, hogy Héraklés ivadékai eltűntek a Peloponnésosról. Csak így beszélhettek a genealógusok az [317] ivadékok ivadékainak visszatéréséről, s így kapcsolhatták össze ezzel a visszatéréssel a dórok Spártába érkezését.⁴³

Héraklés gyermekei az összes elbeszélések szerint Eurystheus elől menekültek el, a király ugyanis a hērōsz istenné válása után halállal fenyegette őket.⁴⁴ Kéyx nem tudott nekik a mykénéi király hatalmával szemben védelmet nyújtani, s azt ajánlotta, vonuljanak odébb.⁴⁵ Így városról városra menekültek, az egyik elbeszélés szerint egészen Thébaiig. Iolaos egyesek szerint Szardíniában halt meg, ahova Héraklésnek Thespios lányaitól született fiaival vándorolt ki, mások szerint viszont nagyapja, Amphitryón sírjába volt eltemetve; ezek azt állították, öregkorában hadba vonult Eurystheus ellen és levágta a fejét.⁴⁶ Sőt, volt egy elbeszélés, mely szerint Iolaos akkor már halott volt, és a sírjából kelt föl, hogy megbüntesse Eurystheust.⁴⁷ Aztán újra meghalt.

Egy másik elbeszélés úgy tudta,⁴⁸ ő maradt Héraklés gyermekeinek védelmezője (az volt már kezdettől fogva), s Argosból velük együtt Attikába menekült. Az athéniak befogadták a kis csapatot, s ellenállást tanúsítottak a nagy hadsereggel megjelenő Eurystheusszal szemben. Hyllos is ott harcolt Iolaos mellett, s ő vágta le⁴⁹ Mykénai királyának a fejét. A történet más változata szerint⁵⁰ az öreg Iolaos hērōsz imádkozott Hébéhez és Zeushoz, hogy adják vissza ifjúságát, csak egyetlenegy napra. Két csillag világított a harcocsija fölött, s az emberek azt kiáltották: Hébé és Héraklés! A két istenség felhőbe burkolta Iolaost, s a hős megfiatalodva lépett ki belőle; legyőzte Mykénai királyát, és élve vitte el Alkménéhez. Az nem bocsátott meg neki. Ez volt Eurystheus halála.

A győzelemért azonban, úgy mesélték Athénban,⁵¹ egy lánynak még kellett halnia. Ezt az áldozatot kívánta Persephoné. Látni fogjuk, hogy ez a történet Athénban gyakrabban is előfordul. Az öreg Alkménével Héraklés nőivadékai is Attikába menekültek.⁵² Egyikük, mint igazi Héraklés-sarj, önként fölajánlotta magát áldozatul. Azon a helyen, ahol föláldozták, egy forrás fakadt, mely a jövő számára megörökítette nevét.⁵³ „Boldog”, Makaria volt a neve, s ugyanígy hívtak egy forrást Marathónnál is, a boldogság kútfejét.

Harmadik könyv

I. Kekrops, Erekhtheus és Théseus

Amikor az athéniak azt akarták, hogy alapító hérószuk nevével jelöljék őket, Kekropidáknak: Kekrops utódainak, vagy, sokkal inkább, Kekrops rokonainak hívták magukat. Szívesen hangoztatták ugyanis, bár ezt a nevet viselték, hogy nem egy hímnemű ős-lénytől származnak, hanem közvetlenül Attika gyöngéd, vörös földjétől, amely az ősidőkben vad állatok helyett embereket szült.¹ Kekrops - neve eredeti alakjának (Kerkóps) tanúsága szerint, mely „farkost” jelentett² - félig kígyó volt, félig ember:³ kígyó, mint földből sarjadt lény, de ember alakú is, és ezért *diphyés*, „kétféle természetű”. Földből sarjadtnak lenni, és egyúttal a szűzi istennő, az apjalánya Pallas Athéné neveltjének, s az istennő szellemében alkotni: az ős-athéninek ezt a képét legelőször Kekrops testesítette meg. Ő fedezte fel, úgy mondták, az ember kétféle származását:⁴ hogy nemcsak az anyától, hanem egy apától is származik az ember. Ő alapította meg a házasságot egyetlenegy férfi és egyetlenegy nő között,⁵ egy intézményt, mely később Athéné istennő oltalma alatt állott. Ez volt az alapító-tett, méltó egy ősatyához, aki nem volt személyes őse az athéniaknak, de mégis neki köszönhették atyai ágon a származásukat. Azok a történetírók,⁶ akik nem fogadták nagy megértéssel a földből származást, még a *diphyés* megjelölését is úgy akarták értelmezni, mintha a Kekrops óta érvényes két származási vonalat fejezné ki, sőt, egyesek őt magát is kétnemű ős-embernek tartották.⁷

Uralkodásának történetét úgy színezték ki, mint egy ember-király uralmát. Az athéniak általában a *synoikisist* tartották a tulajdonképpeni alapító tetteknek, melynek emlékezetét a *Synoikia* ünnepen ünnepelték: az attikai partvidéken szétszórta lakó emberek egyesítését egy nagy közösségbe. Ezt a tettet már Kekropsnak tulajdonították.⁸ Azt is mondták, hogy ő nevezte el a saját nevével az athéniak várát, a később híressé vált Akropolist, Kekro-piának.⁹ De azt egyik hagyomány sem állítja, hogy ő maga építette. Lányainak történetéből¹⁰ inkább úgy tűnik, Pallas Athéné maga saját kezűleg fáradozott azon, hogy az Akropolist bevehetetlen várrá tegye. Ő hozott el ebből a célból egy még magasabb sziklát Paliénéből, de megharagudott Kekrops [319] lányainak engedetlensége miatt, s leejtette azon a helyen, ahol ma is fekszik, és Lykabéttosznak hívják. S Kekrops óta élt Attikában egy *laos*, nép, a rendezetlen tömeg helyett,¹¹ mert amikor megrendezte az első népgyűlést, meghagyta, hogy mindenki hozzon magával egy követ, *laast*, és dobja középre. Így számlálta meg Attika őslakóit, s húszezren voltak. Az ő nevéhez fűzték¹² a földbe temetkezés szokását is, mely által mintegy a nagy anyaöltre bízták a holtat. A sírok helyét bevetették gabonával: nem tartottak külön temetőket, hanem tisztán adták vissza a holtak földjét az élőknek. A síremléket megkoszorúzták, megénekelték, és dicsérték a halottat. De hazudni nem volt szabad róla. Ilyen törvényeket tulajdonítottak Kekropsnak, az őskirálynak. Noha nem ember volt, hanem félig emberi, félig isteni lény, és az athéniak oltalmazó hérósa és ura minden időkre,¹³ vele kezdődött állítólag az emberhez méltó élet Attikában. Akik hangsúlyozták, hogy Kekrops alapította meg a házasságot, azt állították,¹⁴ hogy őelőtte rend nélkül keveredtek egymással férfiak és nők. Még sokáig fennmaradt egy hagyomány, mely szerint a nő helyzete eredetileg más volt, mint a nyilvános életből kizárt athéni nőké később, a történelem folyamán. Ez maradt fenn annak az elbeszélésnek legkésőbbi alakjában is, mely arról szólt, hogyan vette

---

birtokába Pallas Athéné ezt a földet. A híres történet e változata szerint¹⁵ az olajfa csupán Kekrops uralkodása alatt sarjadt ki a földből. Ugyanakkor fakadt egy forrás is. Ekkor a király megkérdezte a delphoi jóshelyet, és azt a választ kapta, hogy az olajfa Athéné istennőt jelenti, a víz Poseidón istent; a polgárok döntsék el, melyikükről nevezik el a várost. De akkor még a nőknek is volt szavazati joguk, s ők egy szavazattal többségben voltak. Így győzött Athéné, s Athénainak nevezték róla a várost. Poseidón dühbe gurult - indulatos természetét számos történetből ismerjük -, s elárasztotta a partokat. Hogy kiengeszteljék, a nők lemondtak korábbi jogaikról, s azóta a gyermekeket sem anyjuk neve, hanem az apjuké szerint különböztetik meg.

Az eredeti elbeszélés Kekrops uralkodásának legnagyobb eseményéről másképp hangzott. Az athéniak, és nemcsak ők, hanem más görögök is, tisztában voltak azzal, hogy isteneik nem mind mindenkoról és nem mind egyformán uralkodtak minden görög tájon. Argosban azt mesélték,¹⁶ Héra vitába szállt Poseidónnal az ország birtokáért. Az ottani ős-ember, Phoróneus, és az argosi folyamistenek voltak a bírúk: az istennőnek ítélték az országot. Bizonytalán Héra volt itt ősidóktól fogva az úrnő, Poseidón a később érkező; de azután is mindig újból megvonta az argosiaktól a vizet, s az Inakhos folyó többnyire teljesen ki van száradva mindmáig. Phoróneust Héra különleges tisztelőjeként és pártfogoltjaként ismerjük.¹⁷ Hasonló volt Kekrops viszonya Athénéhez, s bajos megmondani, melyik történet volt korábbi, vagy már eredetileg is egymás mellett állott mindkettő.

Pallas Athéné és Poseidón, így hangzott a régi elbeszélés, vetélkedtek [320] Attikáért. Az istennő a versengésben az első olajfát sarjasztotta ki a sziklából, melyen később a temploma épült. Az isten ugyanott ráütött háromágú szigonyával a köves talajra, és sós víz fakadt odafent a sziklán. Ezt később "Erekhtheus tengerének" hívták.¹⁸ Az Erekhtheion, a városvédő Athéna Polias szentélye, később az isteni hatalom mindkét jelvényét egybefoglalta itt: az olajfát és a sós forrást. De akkor, az ősidőben, Kekropsnak, az ország királyának - aki e szerint az elbeszélés szerint alighanem az egyetlen lény volt a földön - kellett eldöntenie, ki győzött. Úgy vélekedett,¹⁹ hogy sós víz van mindenütt, ahova csak néz az ember a szárazföldről, olajfa viszont egyedül csak ott, Attikában sarjadt ki;²⁰ s az országot és a várost győzelmi díjjul Athénének ítélte. De voltak athéniak, akik úgy vélték, egy ekkora eseményt - hogy szülőföldjük Athéné tulajdona lett - nem övez kellő dicsőség, ha csupán egy földi lény, Kekrops döntéséből ered, s ezért a tanú szerepét juttatták neki a bíróé helyett.

Így ábrázolta Pheidias a versengést a Parthenón nyugati oromcsoportja közepén. Kekrops itt csupán az egyik sarokból nézi az eseményt. Az egyik vázafestő képén csak az olajfára tekeredő kígyó jelzi ottlétét. Az elbeszélésnek ebben az alakjában a tizenkét nagy isten volt a döntőbíró.²¹ Bár voltaképpen csak tízen lehettek, hiszen Athéné és Poseidón is a tizenkettő közé tartozott. Az elbeszélők abban sem értettek egyet, hogy a verseny már az istenek jelenlétében kezdődött-e,²² vagy csak a döntéskor jelentek meg. Csupán ez utóbbi esetben volt szükségük tanúra, aki - az egyetlen földi lény - tanúsíthatta, hogy Pallas sarjasztotta az első olajfát.²³ A vitát azonban, úgy tűnik, Poseidón kezdte:²⁴ itt is ő volt a később érkező. Az istenek egyenlő számban szavaztak mindkettőre: Zeus döntötte el szavazatával a lánya javára a versenyt.²⁵ Kekrops volt azután az első, aki őt „a legfőbbnek”, Hypatosnak nevezte,²⁶ aki az első oltárt építette és az első Pallas-szobrot fölállította.²⁷

Kekrops bensőséges kapcsolata az istennővel örökre fennmaradt. Titokzatos vonatkozás volt ez, melyről nem sokat vagy egyáltalán semmit sem beszéltek. Viszont ismeretes Kekrops kettős kapcsolata Aglauros-szal, s ez Athéné mellékneve is volt:²⁸ sötét cselekményeknél viselte ezt a nevet, melyeket egyesek misztériumnak tartottak.²⁹ Ez a név és mellékneve

---

régebben Agrauros lehetett, „a szántóföldön tanyázó”, nem pedig Aglauros.³⁰ Kekrops felesége volt,³¹ de egyik lányát is így hívták a három közül,³² épp ez utal kettős kapcsolatukra. Aglauros, Kekrops három lányának az anyja,³³ egy fiát is szült neki, név szerint Erysihthont, „a földoltalmazót”. Nem tudjuk, hogyan oltalmazta a földet, csak annyit, hogy gyermektelenül halt meg:³⁴ olyasféle lény lehetett, mint az olympiai Sósipolis, „a város megmentője”,³⁵ aki ugyancsak nem hős volt, hanem kígyó alakú isteni fiú, a vidék oltalmazója. Kekrops lányairól azt mesélték,³⁶ egy hasonló alakú fiúgyermeket bízott oltalmukra Pallas Athéné, kosárba zárva: a kicsiny Erikhthonios. Ismerjük a történetet: az egyik lány, vagy akár Kekrops két lánya, kíváncsiságból a [321] kosárba pillantott, s ezzel a titokzatos gyermek őrzésére méltatlannak bizonyult.

Bizonyos mértékig Kekrops ismétlődött meg mindkét néven: mint Erysihthón és mint Erikhthonios. De a hely, ahol a sírját mutogatták, nem sír volt, hanem újabb jele Athénéhez fűződő szoros kapcsolatának. Az istennő szent kerületében volt, ahol az első olajfa is állott. Mikor fölébe építették a máig is álló, pompás épületet, az Erekhtheiont, az oszlopokat lányszobrokkal kellett helyettesíteni, hogy az állítólagos sír, a Kekropion tetejét tartsák. Kekrops itt alighanem a kígyóban volt jelen, melyet „az istennő házőrzője-ként” tartottak ebben az épületben.³⁷ De az attikai történetírók, akik a királyok jegyzékével akarták megajándékozni országukat, mintegy Kekropsot támasztották fel Erikhthoniosban, a második ős-athéniben, akinek különleges születési történetét az Athéné istennő körüli elbeszélésekből ismerjük.³⁸ Őt helyezték a harmadik helyre az őskirály után, s neki tulajdonították a Panathénaia³⁹ és más nagy athéni ünnepek alapítását. Ő építette állítólag Athéna Polias előbb már említett szentélyét,⁴⁰ s állíttatta fel benne az istennő faszobrát,⁴¹ és ide is temették; ezek már nem olyan igazi mitológiai elbeszélések, mint a Héphaistos általi nemzéséről és a gömbölyű kosárban átélt viszontagságairól szóló. Sokkal inkább úgy tűnik, beszélő-neve, mely hangsúlyozottan egy Khthonios, egy föld alatti térségekkel kapcsolatos lényt jelöl, eredetileg nem egy idefönt, a mi világunkban uralkodó királyt jelentett, hanem egy titokzatos gyermeket, akit misztériumokban tiszteltek és ritkán hallható történetekben említettek. A földből született hērószt pedig, akiről nyíltabban beszéltek - Homérosunk szerint Athéné nevelte föl,⁴² és lakótársává választotta,⁴³ bizonyosan abban a templomban, amit róla neveztek el Erekhtheionnak⁴⁴ -, Erekhtheusnak hívták.

Az athéniek egy ős-lényről nevezték magukat Kekropidáknak, erről a királyukról és hērószukról pedig Erekhtheidáknak.⁴⁵ Az Erekhtheus név Erikhtheus alakjában⁴⁶ ugyanazokat az elemeket foglalja magában, mint az Erikhthonios összetett szó, de úgy végződik, mint a régi, igazi személynevek. A hagyományos történet, mely Héphaistos és a Földanya fiáról szól, éppoly határozottan⁴⁷ vonatkozott rá, mint Erikhthoniosra, és Athénével való kapcsolata sem volt kevésbé szoros és bensőséges. Erikhthoniosról ugyancsak nem állapítható meg egyértelműen, hogy maga a gyermek volt-e kígyó, s nem inkább kígyók őrizték-e:⁴⁸ amikor fölveték az athéni királyok sorába, egészen ember alakúnak minősítették. Erekhtheus már egyetlen biztosan rávonatkozó történetben sem kígyó alakú. Viszont beszéltek még Poseidónnal vívott tragikus küzdelméről is, melyben végül vereséget szenvedett: a szigony ütése alatt elnyelte a föld.⁴⁹ Ez más történet volt, mint az, melyben a tengeristen háromágú szigonya csupán sós forrást fakasztott az Akropolis sziklás talajából! Eszerint Poseidón - Zeus lányának a nagybátyja az olymposi rendben - végül mégis behatolt Athéné legsajátabb birodalmába és tulajdonába. De csak [322] akkor részesülhetett tiszteletben az istennőnek és soknevű lakótársának szentélyében - hērószként Erekhtheusnak hívták -, ha épp az ő nevéet vette föl: így lett Poseidón Erekhtheus.⁵⁰ Amikor féltő volt, hogy az

---

athéniek a tenger nagyhatalmú istene mellett megfélemeznek a föld alatt tanyázó öreg hárósról, egy jóslat figyelmeztette őket, hogy az Erekhtheionban Poseidón oltárán Erekhtheusnak is áldozzanak.⁵¹ Közös nevük és kultuszuk a kibékülésük jele volt: tanúsította, hogy az isten továbbra is egyenjogú lakótársának ismerte el a hárószot ebben a szentélyben.

De még sokáig meséltek arról, hogy Erekhtheus hadakozott, ha nem is Poseidónnal, legalábbis a fiaival, akik északról jöttek és az athéniek thrákoknak tartották őket, úgy emlékeztek rájuk vissza: például Immardosszal,⁵² Eumolpos fiával, vagy - ahogy Euripidész írta le összetűzésüket *Erekhtheus* című tragédiájában - magával Eumolposszal.⁵³ Eumolposról, „a jó énekesről”, az eleusisiak hárószáról és a hierophantések őseiről, később még lesz szó. Viszont ezzel a csatával kapcsolatban emlékeztek meg (nem tudhatjuk már, Euripidész volt-e az első) azokról az athéni szüzekről is, akiknek az alvilági isten áldozataként meg kellett halniuk, mint Déméter lányának; hárónőknek tartották őket, és háróina-kultuszban részesítették Athénban.

Ennek a kultusznak a helye nem kevésbé volt szent, mint az athéni Erekhtheion vagy Théseion: olyan háróon volt, mint ez a kettő. Leókorion⁵⁴ vagy Leókoreion⁵⁵ volt a neve; a „Leókoroi”, a „néplányok” vagyis a népért föláldozott szüzek szentélye. Később azt beszéltek, egy Leós nevű férfi - neve Attikában azonos hangzású a *leós*, „nép” szóval - engedte, hogy föláldozzák három leányát; ezek mentették meg az athéniakat. Nevük - Praxithea, Theopé és Eubul⁵⁶ - alvilági istennőkre is illenek. Ugyanezt mesélték a Hyakinthisekről, Hyakinthos négy leányáról; Hyakinthosról később azt mondták, „spártai férfi” volt,⁵⁷ tudjuk, hogy Hyakinthosnak Spárta mellett, Amyklaiban volt kultusza. Hyakinthos lányait állítólag akkor áldozták föl az athéniakért, amikor Minós szorongatta a várost, és a népet még dögvész és éhínség is gyötörte. Az áldozatkész lányokat „Parthenoi” néven is tisztelték - ez volt a legszerényebb nevük -, és nem sokat beszéltek arról, hogy miféle „szüzeket” értettek rajta. Legelsőként a hazáért életüket áldozók közt mégis Aglaurost⁵⁸ említették, aki a titokban tartott, sötét szertartásokon Athéné hasonmása volt, s rajta, a Kekrops-lányon kívül Erekhtheus lányait,⁵⁹ főleg az egyiket: Khthoniát, „a földalattit”.⁶⁰

Hogy athéni nőknek csakugyan meg kellett-e egyszer úgy halniuk, mint ezeknek a háróináknek, akik bizonyos mértékig mind azonosak Persephonéval, azt mitológián kívüli történelmi bizonyítékok híján sose dönthetjük el. Gyakran emlegették őket a hazaszeretet példaként, amióta Euripidész színre vitte történetüket. Amikor Eumolpos nagy thrák sereggel Athén ellen vonult - így mondta a tragédia⁶¹ -, Erekhtheus király megkérdezte a delphoi jóshelyet, és azt a választ kapta, hogy egyik leányát föl kell áldoznia a [323] győzelemért. Három lánya volt, és a felesége, Praxithea - „az áldozatot behajtó” - maga is a föláldozás mellett foglalt állást.⁶² A szülők nem tudtak a három lány fogadalmáról:⁶³ megesküdtek, hogy mindhárman meghalnak, ha meghal az egyikük. Így pusztult el Erekhtheus családja. Egyik lányát föláldozták, a többiek önkezükkel vetettek véget életüknek. A csatában Erekhtheus győzött: megölte (Euripidész előadása szerint) Eumolpos.⁶⁴ De ő se maradt életben. Poseidón kívánságára Zeus agyonsújtotta villámával.⁶⁵ A tragédia végén megjelent Athéné, és jelentette a nézőknek, hogy Erekhtheus lányai a Hiasok csillagképévé változtak át.⁶⁶

A történetírók, akik a királyok egész sorával akarták gazdagítani az athéniakat, Erekhtheusnak a lányain kívül, akiknek a számát hatra növelte a hagyomány, fiúgyermeküket is adtak, elsőnek egy második Kekropsot:⁶⁷ ennek az unokája volt Aigeus,

---

Théseus halandó apja. Igazi apjának - ő volt az athéniak leghíresebb hősza, s államuk igazi alapítójaként tisztelték - Poseidónt tartották. De Aigeusnak is volt, a nevéől ítélve, köze a tengerhez, amit állítólag róla neveztek el Égei-tengernek. Az *aix*, „kecske" szó jelölte a hullámokat is,⁶⁸ és talán ezért hívták az emberek a százkarú Briareóst, az Égei-tenger öregebb istenét, Aigaiónnak is,⁶⁹ Poseidón hasonmását viszont Théseus apja szerepében Aigeusnak. Tehát a két föld-fia, Kekrops és Erekhtheus után a tengeristen egyik fia vette át az alapító hős feladatát az athéniak államának őstörténetében.

Az Akropolisról dél felé nézve,⁷⁰ a legtávolabbi messzeségben, a peloponnésosi part hegyei közt, a kicsiny Troizén várost pillanthatjuk meg. Amikor Aigeus Athénben király lett, odaát Pittheus,⁷¹ Pelops és Hippodameia fia uralkodott. A lányát úgy hívták, ahogy az ég fényét: Aithrának. Bellerophontés hős pályázott a kezére.⁷² De nem hős-feleség lett belőle, hanem hős-anya, akit a fia tett híressé. Még apjának, Pittheusnak sem volt ellene kifogása, hogy továbbra is a szülői házban maradjon, akár egy szűzi királylány, s ott szülje meg örökösét.

Volt Troizénnal szemben egy kicsiny sziget a tengerben, oly közel a parthoz,⁷³ hogy gyalogszerrel át lehetett gázolni oda. Régebben Sphairiának, „gömb alakúnak" hívták, később pedig, Aithra szent menyegzője után, Hierának, „a szentnek". A szigetcske ettől fogva Athéné szent helye lett. Templomát Aithra Athéné Apaturiának szentelte, mert az istennő csellel, *apatéval* csalta őt a szigetre. De az Apaturia jelző sokkal inkább abban a minőségben jelöli Athénét, melyben az istennő a szüzeket, mint leendő anyákat, fölvette a férfiak uralma alatt álló közösségbe. Ezért a troizeni szüzek esküvőjük előtt övüket ajánlották fel a templomban az istennőnek. Azt mesélték,⁷⁴ Athéné egy álomképpel vezette félre Aithrát. Azt álmodta a lány, áldozatot kell Sphairián bemutatnia, Pelops kocsihajtója, Sphairos halotti szellemének. Ezt a kocsihajót különben Myrtilos néven ismerik, de a labda, a *sphaira*, ugyanúgy a szeretők nászi egyesülését jelentette, mint a mirtus. Állítólag a szigeten [324] volt a nászra vivő kocsihajtó sírja. Amikor Aithra fölébredt álmából, átment a szigetre, s ott Poseidónnal, isteni vőlegényével találkozott.

Egy másik elbeszélés szerint⁷⁵ a találkozás Athéné templomában történt, ugyanazon az éjszakán, amikor Pittheus parancsára Aigeus Aithrával hált.⁷⁶ Aigeusnak addigra már két felesége volt,⁷⁷ de házasságai meddőek maradtak. Ezért Delphoiba zárandokolt, és ott ezt a jóslatot kapta:⁷⁸ „Ne oldd ki előbb a borostömlő lábát, csak Athénban." Aigeus nem értette meg a mondást, s ahelyett, hogy azonnal hazatért volna, kerülő utat tett, s közben betért Pittheushoz, aki bölcs hírében állott.⁷⁹ Az nagyon is jól megértette az isten mondását: Aigeus Athénba hazatérve, végre fiút nemzett volna, amire úgy vágyott. Pittheus azt akarta, hogy az ő lánya szülje meg a várva várt fiút. Hogy leitatta-e Aigeust,⁸⁰ és becsapta, vagy csak rábeszélte,⁸¹ bajos lenne megmondani. Rávette, hogy hazatérése előtt egy éjszakát töltsön Aithrával. Amikor a hős, aki egy tengeristen nevét viselte, másnap reggel fölkel a mennybolt fényéről elnevezett leány mellől, otthagyta nála a kardját és saruját. Ezekre az ismertetőjelekre egy hatalmas követ gördített,⁸² és meghagyta Aithrának: ha fiát szülne, s az majd olyan erős lesz, hogy el tudja gördíteni a sziklát, vegye magához a kardot és a sarut, és menjen velük Athénba. Aigeus meg fogja róluk ismerni a fiát. E szavakkal otthagyta az ifjú nőt Troizénben, mely azután Théseus első hazája lett.

Mutogatták később Troizén kicsiny kikötőjében, Kelenderisben születésének helyét, melyet attól fogva Genethlionnak, „születési helynek" neveztek.⁸³ Egyik régi elbeszélésben Pittheus nem a bölcs és oltalmazó szerepét játszotta, mert az eset után Aigeus lelkére kötötte Aithrának, ne árulja el, kitől való a gyermeke.⁸⁴ De a legtöbb elbeszélő úgy írta le Théseus

---

gyermekéveit, mint egy Pittheus házában élő királyfiét. Amikor hétéves volt,⁸⁵ Héraklés betért Troizén királyához, és a lakománál letette oroszlánbőr kacagányát. Az összes nemes fiúk jelen voltak a vendégségben, de amikor a bőrt megpillantották, mind elszaladtak: egyedül Théseus nem. A gyerekek azt hitték, élő oroszlán hever ott. A kicsiny hérósz is azt hitte. Kirántotta az egyik szolga kezéből a baltát, és meg akarta ölni az állatot. Gyermekkorára végére érve Delphoiba zarándokolt, hogy haját Apollónnak áldozza. De nem vágatta le gyermekhaját egészen, csupán a homlokát övező fürtöket: ezt a hajviseletet később théseisnek nevezték róla.⁸⁶ Tizenhat évesen⁸⁷ félrelökte a sziklát, mely alatt apja kardja és saruja rejtett, s lábára kötötte a sarut, oldalára a kardot.

Épp reá illettek, így kellett lennie, ez volt a jelek egyik értelme; nemcsak a kardnak kellett ráillenie, hanem Aigeus sarujának is, melyben most útnak indult Athén felé. A legrégebbi elbeszélésekben biztosan Aigeusszal és Poseidónnal egyforma termetű hérósz volt. És bár a költők és művészek versengve ecsetelték ifjú szépségét, azokat az ábrázolásokat sem felejtették el egészen, melyeken hosszú szakállt viselt.⁸⁸ Az egyik vázaképen látni, hogyan rántja [325] ki valamiért a féktelen, szakálltalan ifjú - ez a képe maradt a legnépszerűbb - épp megszerzett kardját gyöngéden közeledő anyja, Aithra ellen. Talán nem tőle, hanem Pittheustól tudta meg a szikla titkát? Anyja vissza akarta tartani őt a veszélyes vándorlástól a korinthosi Isthmoson át? Sok alakban lesett rá ott a halál. Hasonló alakokban, mint amilyenekben Héraklés legyőzte. Később azt állították, Héraklés akkor Omphalénál időzött; ezért az ifjabb hérósznak kellett átvenni a feladatait Hellasban.

Az első veszedelmes fickó, akivel a szomszédos Epidaurus földjén találkozott, Periphétés volt,⁸⁹ „a körbebeszél” - az Alvilág urához is illő név -, aki a Korynétés,⁹⁰ „a bunkóseMBER” melléknevet viselte. Ez Héphaistos és Antikleia fia volt⁹¹ - a hagyomány nem árulja el, azé az Antikleiaé-e, aki Sisyphosnak volt a lánya, és szülőanyja Odysseusnak is -, vasbuzogányát apjától kapta, s alighanem tőle örökölte gyenge lábát is. Lesben állt és agyonütötte az arra járókat, míg végül Théseus őt ütötte agyon, s attól fogva ő hordta magával a buzogányt,⁹² mellyel egyes ábrázolásokon is látható.

Kenkhreainál,⁹³ Korinthos egyik kikötőjénél (kettő volt), ahol bekanyarodik az Isthmosra az út, újabb veszély leselkedett rá. Sinis volt, „a rabló”, Poseidón fia,⁹⁴ azé az istené, akinek szent körzete volt ez a fenyves-vidék, mások szerint⁹⁵ Polypémón, „a sokat rontó” (megint csak Hádés lehetséges neve) és Sylea, „a fosztogató” sarja. Jelzője Pityokamptés,⁹⁶ „fenyőhajlító” volt. Két lehajtott fenyőcsúcs közé kötözte az idegeneket, s a kiegyenesedő fák széttépték őket.⁹⁷ Ráadásul áldozatait arra kényszerítette, hogy segítsenek neki: az idegen tartotta az egyik fenyőt, míg ő lehajlította a másikat. Théseus is ezt tette, de aztán Sinist ölte meg így. Sinis lányáról azt mesélték,⁹⁸ rendkívül szép és nagy leány volt, Periguné, „a kertkörüli” nevezetű. Théseus elől az asparagusok és pimpinellák alá menekült, s könyörgött kertje növényeinek, mentsék meg úrnőjüket. A hérósz szép szavakkal magához csalogatta, és Periguné özánya lett egy családnak, melyben ezeket a növényeket különös tiszteletben tartották.

Korinthos földjén volt még a Krommyón nevű,⁹⁹ a hagymáról, *krommyon*-ról elnevezett helység is. Egy öregasszony lakott itt és egy koca, melyet úrnőjéről¹⁰⁰ Phaiának, a „szürkének” vagy „sötétnek” hívtak. Ez biztosan a kísértetek színére utalt, s a koca alvilági, halálos állat volt.¹⁰¹ Théseus lándzsával és karddal harcolt a koca ellen, vagy pedig, mint a legkorábbi hérószok: kődobással. A vázaképeken látni az öregasszonyt is, egyszer Krommyó névvel jelölve, amint jószága megmentéséért könyörög.

Az útnak, mely az Isthmosról a Geraneia-hegység, a daru-hegység alatt Megara környékén át

---

Athén felé vezet, legveszélyesebb szakaszán a mészkő-vidék - görögül: *skiron* - halálos ura, Skirón székel. Az út itt a régi időkben peremösvénnyé keskenyült. Jobb felől ma is meredek hegyfalak emelkednek. bal felől ugyancsak meredeken lejt a hegyoldal lefelé a vízig, melyben - azt mesélték¹⁰² - egy tengeri teknősbéka úszott: egy hádési állat, mely széttépte [326] és felfalta az embereket. Valahányszor megszakadt az út odafent - s ez a történeti időkben is gyakran megesett -, a vándornak le kellett ereszkednie egészen a tengerig, s a keskeny partszegélyen folytatnia útját, sőt néhol még a vízen is át kellett gázolnia, vagy úszva eljutnia odáig, ahol ismét felmászhatott a peremösvényre. Viharos időben életveszélyes volt ez az útszakasz. Mindig Hádés-kapu volt, a teknősbéka nélkül is, és azután is, hogy Théseus leküldte Skirónt a Hádésbe.

Főnt egy sziklán ült az útonálló, és arra kényszerítette az arra járókat, hogy mossák meg a lábát.¹⁰³ Mintha ez lett volna az átjárás bére. Ha a vándor vállalkozott a megalázó szolgálatra, Skirón egy rúgással letaszította a tengerbe, étkül a teknősbékának. Théseus azonban a fejéhez vágta a mosdótálat - így ábrázolták az eseményt a vázafestők, és alighanem a komédiaköltők is¹⁰⁴ -, s azután a tengerbe hajította a gyilkost, hogy a teknősbéka őt falja föl.¹⁰⁵ Egy másik, ritkábban előforduló ábrázoláson a hérósz a teknősbéka hátán ül: egy paestumi metopén szakálltanul. Egy régi vázaképen szakállas férfi - néha ilyennek is festették -, s a teknősbéka átviszi egyik szikláról a másikra. Így történt a hajdan közismert elbeszélés szerint, amit egyetlen költő sem hagyott ránk.

Megarában viszont azt tartották,¹⁰⁶ Skirón nem útonálló volt, hanem a rablók megfélemezője és az igazak barátja, Kykhreus veje és Aiakos apósa. Kykhreus a szemközti fekvő Salamis szigete lakóinak Kekropsa volt: földből született félig-ember, félig-kígyó.¹⁰⁷ A salamis csatában kígyóként¹⁰⁸ jelent meg a görögök hajóján, győzelmük jele és előidézője volt, és kígyó alakban volt Démétér templomszolgája is Eleusisban.¹⁰⁹ Aiakos, a megaraiak szerint Skirón veje, Zeus és Aigina sziget névadó nimfájának a fia,¹¹⁰ megkapta az Alvilág kulcsait.¹¹¹ Mindezek az említett helyek - Megara mészkővidéke, Eleusis és Aigina - láthatók Salamisról, és mindkét hérószhoz, Kykhreushoz és Aiakoshoz egyformán illik a rokoni kapcsolat egy alvilági istennel, ami Skirón is volt.

Amikor Théseus megérkezett Eleusis földjére, olyan lényel találkozott, mely nevéből ítélve a legrégebb elbeszélésekben¹¹² hasonló lehetett a kígyó alakú Kekropshoz vagy Kykhreushoz: Kerkyón, „a hosszúfarkú” volt a neve. Az ismert elbeszélések szerint szenvedélyes birkózó volt,¹¹³ mint Héraklés jó néhány ellenfele, akikkel meg kellett küzdenie. Kerkyón is birkózásra kényszerítette az arra járókat, akár csak azok, s mindenkit megölt, akit kihívott. Az úton Megara és Eleusis közt mutogatták¹¹⁴ a helyet, ahol halálos játékát űzte. Théseus a magasba emelte Kerkyónt, mint Héraklés Antaiost,¹¹⁵ s úgy földhöz vágta, hogy szörnyethalt. Később azt beszélték,¹¹⁶ épp Théseus találta ki a birkózás művészetét, és Kerkyónt inkább az ügyességével ölte meg, mint az erejével.

A hatodik, aki Théseusnak Athénba menet útját állta, több nevet viselt: a legismertebb Prokrustés,¹¹⁷ „a kinyújtó”, ütésekké kinyújtó, ahogy a [327] kovács nyújtja ki pörölycsapásokkal a vasat. Mások szerint csak jelzője volt a Prokrustés,¹¹⁸ akár az ugyanilyen jelentésű Prokoptas;¹¹⁹ eredeti neve Damastés, „a megfélemező”.¹²⁰ A név rejtetten a pörölyre utal, ahogy a Damnameneus daktylos-név is.¹²¹ A pöröly állítólag azé a Polypémóné, „sokat rontóé” volt előbb,¹²² akiről az imént mondtuk, hogy Sinis rabló apja volt, s mások szerint Skirón¹²³ és Prokrustés apja is,¹²⁴ ha ugyan nem Prokrustés másik neve volt Polypémón.¹²⁵ Alighanem egy pörölyt hordozó alvilági istenre - akit az etruszkok ábrázolásairól ismerünk - gondoltak azok is, akik azt állították¹²⁶ róla, hogy Erineosnál tanyázott, a vadfügefánál,

---

ahonnan az eleusisiak elbeszélése szerint Hádés Persephonét elrabolta.

Mások meg úgy tudták,¹²⁷ hogy a halálos kovácműhely a Korydallos-hegységben volt. Erre vezetett a Szent Út Eleusisből Athénba. Itt dolgozott Prokrustés a szerszámaival.¹²⁸ De nem holmi közönséges üllőn, hanem egy sziklába vésett vagy kovácsolt ágyon: ebbe fektette az utast, hogy megdolgozza pörölyével. Mert az ágy mindig túl nagy volt: ki kellett a fekvőt nyújtania. Akik nem gondoltak a Prokrustés, Prokoptas, Damastés név jelentésére, később azt állították,¹²⁹ hogy két ágya volt: egy nagy és egy kicsiny. A nagyba kényszerítette a kistermetűeket, a rövidbe a hosszúakat, s kinyúló tagjaikat levágta.¹³⁰ Théseus ugyanezt tette vele,¹³¹ s miután megtisztította a halálos veszedelmektől az egész utat,¹³² elért a Szent Úton Athénba.

Dicső híre előtte járt. Azon a helyen, ahol a Szent Út átvágta a Képhisos folyót, Phytalos hős nemzetsége fogadta őt.¹³³ Itt fogadta egykor Phytalos, „az ültető”, szíves vendéglátóként Déméter istennőt,¹³⁴ s kapta tőle az első fügefát ajándékba. Ivadékai, a Phytalidák, megtisztították Théseust oly sok szükségszerű gyilkosság után.¹³⁵ A tisztító áldozatot Zeus Meilikhios, az Alvilági Zeus oltárán mutatták be, akinek a fügefa szent fája volt. Így merült föl Théseus első ízben a halál birodalmából, de csakhamar ismét életveszélybe került. A nyolcadik napja volt ez a Kronos-hónapnak, amit az athéniak később Hekatombaionnak¹³⁶ neveztek, és körülbelül megfelel a mi júliusunknak. A hónap nyolcadik napja viszont Poseidóné volt.¹³⁷ Így Théseus megérkezése éppen az apja szent napjára esett. A veszély azonban, azok szerint az elbeszélők szerint, akik úgy tudták, a hős földi apja, Aigeus király, már akkor Médeia férje volt, a varázslónő részéről fenyegette.

Médeia előre tudta, hogy a közelgő hős a trónutód.¹³⁸ Az ő műve volt, hogy Aigeus mindazok után, amiket Théseusról beszéltek, nagyon félt tőle,¹³⁹ és a felesége rábeszélésére méreggel töltött serleget nyújtott át a vendégnek. Ez volt a kivégzés módja az athéniaknál. Talán épp Médeia vezette be akkor? A vendég fogadása Apollón Delphinios szentélyében történt: azt mondták,¹⁴⁰ ott volt Aigeus palotája. Egy későbbi elbeszélés szerint¹⁴¹ épp akkor folyt a templomépítkezés. A munkások fönt álltak az elkészült falakon, s ökrösszekéren hozták a tetőt. Théseusnak ebben az elbeszélésben még nem volt szakálla, hosszú ión köntösben volt, amelyet a nők is hordtak, s haját fonatokban [328] viselte. A férfiak lekiáltottak neki fentről: „Egy házasságra érett leány, s csak így, kíséret nélkül, egyedül kószál?” Erre Théseus kifogta az ökröket, fogta a kocsit a tetővel, és földobta a munkásoknak. Más elbeszélők¹⁴² - és váza-festők is - úgy tudták, hogy előbb elküldték az ifjút a marathóni bika ellen, s csak mikor visszatért győztesen, akkor fogadták méregpohárral.

Théseus - előtte járó híre szerint - ifjúsága virágjában levő fiú volt,¹⁴³ akit két szolgáló kísért. Sapka ült vörösseszőke fején, a spártaiak sapkájához hasonló, bíborszín inget viselt, és puha gyapjúköpenyt. Szeme izzott, mint a tűz a lémnosi isteni kovács műhelyében, s esze a harcon járt. Így kereste az utat Athénba, így talált oda s érkezett meg az áldozati lakomára, mely halálos itallal várta. A serleget apja nyújtotta feléje.¹⁴⁴ Ő pedig kivonta elefántcsont markolatú kardját,¹⁴⁵ mintha le akarna vágni egy darabot az áldozati lakoma húsból. Valójában azért tette ezt, hogy Aigeus fölismerje őt. Még kezébe is adta az öregnek a kardot,¹⁴⁶ amikor a serleget átvette tőle. „Megállj, fiam!” - kiáltott fel Aigeus,¹⁴⁷ s pillantása ekkor a sarura esett¹⁴⁸ -, „Jaj, ne idd meg!” S kiütötte a serleget az ifjú kezéből.¹⁴⁹ A helyet, ahol a mérgező földre ömlött, bekerítették a Delphinionban, és Médeiát kiűzték az országból.¹⁵⁰ Az ő tulajdonképpeni történetét, melyhez ez a később kitalált epizód eredetileg nem tartozott hozzá, csakhamar részletesen el fogom mondani.

A hagyomány¹⁵¹ Théseus attikai ellenségeiről is tud. Pallas volt az, meg az ötven fia; azt

---

remélték, Aigeus halála után az egész országot uralmuk alá hajtják. Paliénében laktak, a Pentelikon déli nyúlványán: vad gigásznép volt.¹⁵² Az apát, Pallast, Pandión fiának és Aigeus testvérének tartották. Fiai hadat indítottak Théseus ellen. Két csapatra oszlottak. Az egyik úgy tett, mintha Sphéttos felől akarná megtámadni a hērószt, míg a másik Gargéttosban leselkedett rá. De egy agnusi ember, az a bizonyos Leós, akinek a lányai önfeláldozó halálukról lettek híressé, elárulta a csejt Théseusnak. Ő volt a gargéttosi csapat hírnöke. A hērész megölte Pallas lesben álló fiait, a többiek szétszóródtak. Azóta voltak a két attikai falu, Paliéné és Agnus lakói ellenséges viszonyban egymással; az efféle falvak fekvését csak ritkán, véletlenül tudjuk pontosan meghatározni. Azt is mesélték, hogy Théseus megölte Pallast¹⁵³ és valamennyi fiát,¹⁵⁴ egy másik változat szerint csak egyetlenegy, vaddisznóvadászaton, s azért is önkéntes száműzetéssel kellett vezelelnie.¹⁵⁵ Ezért vonult vissza egy évre Troizénbe. Ennek azonban sokkal később kellett történnie.

Talán úgy gondolták az elbeszélők,¹⁵⁶ hogy Pallas fiai akkor leselkedtek Gargéttosnál Théseusra, amikor Marathónba ment, hogy megzabolázza a bikát. Mert arra vezetett az út, a Hyméttos északi nyúlványa alatt, a marathóni síkságra, amit a vad állat feldúlt. A legismertebb elbeszélés szerint¹⁵⁷ Aigeus, miután a fiát ilyen váratlanul visszanyerte, szinte zár alatt tartotta, hogy ne tegye ki magát egy újabb kaland veszélyének. Tetteinek azt a sorát, amit [329] Hēraklész tetteihez lehetne hasonlítani, a hērész már elvégezte. Most olyanok következtek, melyek inkább egyéni jellemére vetnek fényt: a marathóni bika befogása után három vakmerő nőrabló vállalkozás, meg az amazonok ellen viselt háború. Bár a bikáról azt mesélték később, azonos volt azzal, amit Hēraklész hozott Krétáról Argosba s itt szabadon engedett;¹⁵⁸ de lehet, hogy ezt a kalandot is, akárcsak az amazonok legyőzését, előbb Théseusról mesélték, és csak később Hēraklészről is. Az a részlet, hogy az állat tüzet köpött, teljesen a későbbi elbeszélőknek tulajdonítható.¹⁵⁹ A bikával való harc különös ügyességet kívánt: olyat, amiben a krétai ifjak váltak ki Minós korában. Théseus számára ez mintegy előkészület volt későbbi vállalkozásához, amikor egy sokkal veszedelmesebb bikával, a knóssosi labyrinthus lakójával kellett szembeszállnia.

Alighanem kora hajnal volt még, amikor titokban elhagyta Aigeus palotáját. Kristálytisztá volt az ég,¹⁶⁰ amilyen csak Attika fölött tud lenni. Délután felhők gyülekeztek a Parnés-hegység fölé, s villámok villantak fel a Théseus háta mögött magasló Hyméttos felett. Azon a helyen, ahol a vihar utolérte, később egy hēróina-sírhoz hasonló, kicsiny szentély állott. A parasztnép itt az Alvilág egyik lakóját tisztelte Hekalé, vagy még gyengédebb megszólítással: Hekaliné néven,¹⁶¹ nagy szeretettel. Valaha nagy istennő lehetett, s közeli barátság fűzhetette az ég királyához, akinek ugyancsak áldozatot mutattak be itt: akárcsak Hekaté.¹⁶² Ez a név már ismerősebben hangzik. De azt is mesélték,¹⁶³ vendégszerető öregasszony volt, akinek a kunyhója egy vándor előtt se maradt zárva. Ő látta vendégül azon a viharos éjszakán Théseust; a hērész másnap reggel vidáman indult tovább, s szállt szembe a bikával. Megragadta a szarvainál fogva.¹⁶⁴ Jobbjával leszorította az egyik szarvát, baljával a fűjtató állat orrlyukaiba nyúlt, és lenyomta egészen a földig.¹⁶⁵ A bika kénytelen volt követni őt.¹⁶⁶ Kötelen vezette a hős a híres állatot Athénbe. Sok ember járt és álldogált az úton, s Théseus e szavakat kiáltotta oda a népnek:¹⁶⁷ „Ne meneküljete el, hanem a leggyorsabb közületek vigye hírül apámnak, Aigeusnak: Théseus közeledik, s elevenen hozza magával a bikát a vízben gazdag Marathónból!” Mind megálltak, paíant énekeltek, s a fák leveleit dobálták az ifjúra. Így ünnepelték szerte-szerént a diadalmat. Théseus pedig visszasiertet Hekaléhez. Akkor érkezett meg, amikor már az öregasszony sírját hantolták.¹⁶⁸ A hērész nagy tisztelettel temette el őt, megalapította Hekalé démoszt¹⁶⁹ és Zeus Hekaleios kultuszát: legalábbis

---

később mindkét alapítást neki tulajdonították.¹⁷⁰ A bikát föláldozta Apollón Delphiniosnak. Ha Androgeós, Minós egyik fia, mint előtte sokan mások, áldozatul esett a marathóni bikának, ez csakis Théseus megérkezése előtt történhetett. A hagyomány szerint¹⁷¹ az athéniak nem voltak épp ártatlanok a dologban: Aigeus küldte az idegen királyfit a vad állat ellen.¹⁷² Más elbeszélők¹⁷³ úgy tudták, hogy Androgeóst megölték Attikában, amikor épp útban volt Thébai felé, [330] Laios halotti játékaira. De az is lehet, hogy a krétai királyfi ki akarta próbálni ügyességét a híres bikán. Minós épp Paros szigetén tartózkodott¹⁷⁴ és a Kharisoknak áldozott, amikor hírül vitték neki a fiát ért szerencsétlenséget. Letépte homlokáról a koszorút, s fölkiáltott, hogy hallgassanak el a fuvolák: a parosiak azóta koszorú és fuvolaszó nélkül áldoznak a Kharisoknak. És Androgeós halála balszerencsét hozott az athéniakra.

Minós egyéni balszerencséjét ismerjük az istentörténetekből,¹⁷⁵ de a Héraklés krétai kalandjáról szóló elbeszélésből is: Pasiphaé királyné szerelmét a szép bika iránt, és a bikafejú Minótauros születését, akit azután Daidalos csodaműve, a börtönútvesztő, a labirinthos zárt magába. Minós volt akkor a tenger ura.¹⁷⁶ Kivonult flottájával Athén ellen, hogy bosszút álljon a fiáért, és áldozatot követeljen Pasiphaé fia számára. Előbb Megarát foglalta el. Ott Nisos uralkodott, Aigeus másik testvére. Pandión e fiát bíborszínű hajfürtje tette halhatatlanná.¹⁷⁷ Csak azért lehetett legyőzni, mert leánya, Skylla beleszeretett az idegen királyba, és levágta ezt a fürtjét. De Minós rútol hálálta meg szolgálatát: a hajójához kötözve vonszolta a lányt a tengeren át. S Nisos tengeri sassá változott,¹⁷⁸ Skylla pedig ciris-madárrá. Annak a partvidéknek a lakói nyilván tudták, milyen tengeri madarakra gondoltak. Mi csak annyit tudunk, hogy azóta mindig követi az egyik a másikat. Minós továbbvonult Athén ellen.

Vagy elegendő volt az ő hatalma, vagy a csapások¹⁷⁹ győzték le az athéniakat, amiket az istenség küldött Androgeós elpusztítása miatt: a dögvész és az éhínség. Iszonyú adót vállaltak magukra: ettől fogva minden kilencedik évben hét ifjút és hét szüzet küldtek Krétára, akik a Minótauros áldozataként eltűntek a labirinthosban. Amikor Théseus a marathóni bikát legyőzte, már tizennyolc év múlt el, és harmadszor került sor az áldozatra szánt csapat kiválasztására, melynek Knóssosba kellett hajóznia. A többieket sorshúzás útján szemelték ki, Théseus azonban önként ment velük,¹⁸⁰ mint egy a tizennégy közül, ha ugyan nem mint tizenötödik.¹⁸¹ Bár egyesek úgy tudták,¹⁸² hogy őt is kisorsolták. A legrégebb elbeszélés szerint azonban úgy indult a saját hajóján vagy Aigeusén Krétára, mint egy kalandos útra, s az a történet nyilván a sokkal későbbiek közé tartozik, mely szerint Minós maga ment Athénba, ő maga válogatta ki az áldozatokat, közöttük Théseust is,¹⁸³ s vitte őket a saját hajóján Knóssosba.

Az elbeszélők¹⁸⁴ és a vázafestők még a hét fiú és hét lány nevét is tudni vélték. Az első a szüzek közül az az Eriboia volt, aki Periboia néven is ismeretes,¹⁸⁵ és később, mint Telamón felesége, a salamisai Aias anyja lett.¹⁸⁶ Abban a történetben, melyben a krétai király maga hajtotta be a gyászos adót, Minós útközben belészeretett,¹⁸⁷ megérintette a lány fehér orcáit, mintha rabnője volna. Eriboia fölkiáltott és Théseust hívta. A hős látta a dolgot, szeme elsötétült, s fájdalom szaggatta szívét. Így szólt a királyhoz: „Zeus fia, nem olyanok a szándékaid és gondolataid, mint illenék! Őrizkedj [331] holmi erőszakos cselekedettől! Betöltjük sorsunkat, amit a mindenható Moira és az igazságos Diké az istenek akaratából számunkra elhatározott, ha elér bennünket. De te uralkodj magadon. Ahogyan téged Phoinix kedves nevű, bölcs leánya az Ida hegység csúcsa alatt Zeusnak szült, hogy leghatalmasabb légy az emberek között, úgy szült engem is Pittheus leánya Poseidónnak, a tenger istenének.

Menyasszonyi fátylát az ibolyafürtű Néreisektől kapta. Ezért mondom neked, Knóssos hadvezére, hagyd abba a fájó sértegetést. Mert nem kívánám a halhatatlan Éós kedves fényét megpillantani, ha erőszakot követnél el ez ifjú csapat bármely tagján. Inkább megmutatom neked kezem erejét. Ami azután következik, azt a sors fogja eldönteni." Így szólt a hérósz. Nagy vakmerőségén csodálkoztak a hajósok. Hélios veje dúlt-fúlt mérgében, és újabb tervet szőtt. Imádkozott Zeushoz, és kérte, hogy ha csakugyan ő az apja, villámával tanúsítsa. Poseidóntól viszont azt a jelet kívánta, hogy az ifjú hozza föl a gyűrűt, amit ő a tengerbe dob. Majd meglátják, melyiküket hallgatja meg az apja! Zeus teljesítette a nagyravágyó kérést, és túlzott megtiszteltetésben részesítette fiát: villámával bizonyította származását. Most Poseidónra és Théseusra került a sor. Nem rettent meg a hérósz szíve. Megállt a hajó farán, és a mélybe ugrott. Szívesen fogta föl ölébe a tenger. Minós elámult szívében, de gyorsan továbbröpítette hajóját az északi széllel. Reszkettek az athéni fiúk és lányok. Ragyogó szemükből patakzott a könny, s el voltak készülve a legrosszabb sorsra. Bakkhylidés költő szerint, akinek elbeszélését csaknem szóról szóra idéztük, delfinek vitték Théseust apja házába. A vázafestők ábrázolása szerint, akik valószínűleg egy ismert festményt követtek, Poseidón és Amphitrité fia, Tritón vette hátára az öccsét. Gondos kézzel irányította az ifjút a tengerfenéki palotába. Fekvőhelyén fogadta őt a király, trónusán a tenger királynéja. Théseus megijedt,¹⁸⁸ akkora fény sugározta be akár a tűz, a Néreisek tagjait és arany diadémjukat. Csillogó bíborköpenyt terített vállaira Amphitrité, s rózsákkal átszótt koszorút helyezett gyapjas hajára, azt, amit a lakodalmán kapott ajándékba a szerelem istennőjétől. Mekkora volt a fiúk és a lányok öröme, s Minós rémülete, amikor Théseus királyi pompában bukkant föl a hajó mellett, a víz meg se nedvesítette, s átnyújtotta az aranygyűrűt!¹⁸⁹

De a történetet, mint már mondtuk, úgy is mesélték, hogy a hérósz az apja hajóján utazott Knóssosba. Fekete vitorlával hajózott ki - így folytatódott az elbeszélés¹⁹⁰ -, de a király egy fehérét, vagy talán bíborszínűt¹⁹¹ is adott vele, hogy azt vonja föl, ha győzelmesen tér haza. És a történet valamennyi változatában, nemcsak azokban, amiket már elmondtam, egy fenséges nőalak - ha ugyan nem egy istennő, Amphitritéhez mérhető - fogadta Knóssosban az ifjú hőst. Amphitriténél való fogadtatása csupán előjátéka vagy talán késői visszhangja volt annak a fogadtatásnak, amiben Ariadné részesítette. Ariadné, Hélios és Zeus unokája, akit Pasiphaé, a Napisten leánya szült Minósnak, könnyörült meg - így mondja szó szerint a hagyomány¹⁹² - Théseuson, [332] amikor elsőként akart a labirinthos sötétjébe önként behatolni. Azon a neven vált híressé,¹⁹³ mely a krétaiak görög nyelvén „a felettebb tisztát”, *arihagnét* jelentett, de ugyanitt Aridélának, „a felettebb világosnak” is hívták. Ezen a két néven eredetileg nagy istennő volt: tiszta, mint föld alatti, és világos, mint égi. Még akkor is az istenekről szóló történetekben volt a helye,¹⁹⁴ amikor Théseus iránt való, közismert szerelme miatt az istenek hűtlen szeretői közé került. Az athéni ifjú kedvéért elárulta saját bátyját:¹⁹⁵ a Minótaurost, az embertestű és bikafejű csodaállatot, mely egy csillagos lény nevét is viselte - mint Asterios¹⁹⁶ vagy Asterión¹⁹⁷ -, és a vázafestők olykor csillagokkal behintett testtel ábrázolták. Ezért is számíthatták Ariadnét a nagy bűnös nők közé,¹⁹⁸ s állíthatták a Nap másik unokája, az ugyancsak testvérgyilkos Médeia mellé. De eredetileg Dionysoshoz lett hűtlen, különben nem bujtotta volna föl ellene az isten Artemist.¹⁹⁹ Ezt a történetet jobban ismerték a régebbi elbeszélők, az újabbak inkább Théseus hűtlenségét ecsetelték. Ezek szerint a hérósz megesküdött Ariadnének, hogy hazaviszi, mint feleségét, s ezzel szerezte meg magának a segítségét.²⁰⁰ De annak a története nem maradt ránk, hogy Théseus miképpen nyerte meg a királynő szerelmét. Egy nagyon késői

---

elbeszélésben akkor pillantotta meg Ariadné Théseust, amikor egy bizonyos Taurosszal, „Bikával” mérkőzött, aki Minós ember-vetélytársa volt Pasiphaénál. De ez az elbeszélés is egy nagyon korai időkből való közlést őrzött meg számunkra: hogy a krétai nők végignézték a férfiak játékeit.²⁰¹

Azt nem tudhatjuk meg, hogyan talált Théseus alkalmat arra, hogy egészen egyedül találkozzék Ariadnéval, s az átnyújtsa neki egyszerű ajándékát, mely a labirinthosból való visszatérését biztosította. A lány egy nagyon régi ábrázolás szerint épp font, amikor az ifjú kérőn és becézőn nyújtotta ki feléje kezét. Alighanem az ő okos ötlete volt, hogy Théseus kezébe adja az orsót a fonallal. Vagy egy gombolyag volt, amire már föltekerte a szálát, ahogy egy régi vázaképen látni? Nem kellett neki a csejt Daidalos mestertől megtanulnia, ahogy késői elbeszélők tudni vélték!²⁰² Az okos lány kioktatta a hērószt, hogy a fonal végét erősítse oda magasan a labirinthos ajtajára, s ne engedje el a kezéből. A labirinthos nem volt útvesztő olyan értelemben, hogy a belépő nem találhatta meg legbelső zugát: csupán tudnia kellett, hogy ugyanazon az úton térhet vissza, s ez volt a nehéz. Amikor később maga a labirinthos építője, az athéni Daidalos, fiával, Ikarossal együtt be volt ide zárva, csak úgy bírt megszökni, hogy szárnyakat készített tollakból és viaszból, és feltalálta a repülést. Ezt a szomorú történetet is ismerjük.²⁰³ Ikaros túl közel repült a Naphoz, szárnyai megolvadtak, s a tengerbe zuhant, melyet állítólag róla neveztek el Ikarosinak. Csak az öreg mester menekült meg.

A labirinthos legbensőbb zugában aludt a Minótauros. Théseus az üstökénél ragadta meg, s föláldozta Poseidónnak. Azt is mondták²⁰⁴ - s így is ábrázolták -, hogy a szerető Ariadné elkísérte a hőst, és koszorújával világított [333] neki a sötétségben. Vagy talán a diadémját adta Théseusnak, nem a fonalat? Akkor a hűtlenség megbocsáthatatlan vétkét követte volna el. Hiszen a koszorút az egyik hagyomány szerint²⁰⁵ lányságának jutalmául kapta. De az elbeszélők és a vázafestők, úgy tűnik, nem gondoltak ezzel kapcsolatban bűnre, csupán arra, hogy a koszorú Ariadné ősidóktól ismert ékessége volt, akármelyik vőlegényétől kapta is: akár Dionysostól, akár Théseustól. Ha a hērész hozta el neki azt, amit Amphitritétől kapott, végül egy isteni kéz akkor is a csillagképek közé emelte: Ariadné koszorúja az égre került világítani. Théseus leszúrta a labirinthosban a Minótaurost. Látni egy régi vázaképen, hogyan áll a párviadal kiinduló helyzetében a bikafejűvel, akit itt Taurominionnak hívnak. Egyik kezükkel kölcsönösen megragadják egymást, a másikban a hērész kardot tart, a félig állati lény pedig követ. Azt is mesélték,²⁰⁶ hogy Théseusnak nem volt fegyvere, hanem pusztá kézzel fojtotta meg, birkózó és ökölvívó viadalban az ellenfelét. De gyakran hord magával az ábrázolásokon buzogányt vagy bunkót is. Így jelenik meg győzedelmesen az alvilági épület kapujában, ha ugyan nem vonszolja magával a halott bikaembert is. Az athéni fiúk fogadják, s egyikük megcsókolja megmentő kezét.

Hajóra szállt Ariadnéval. A fiúkat és szüzeket sem hagyta ott, s azt beszélték,²⁰⁷ előzetesen kiverette a krétai hajók fenekét. Éjnek évadján indultak haza.²⁰⁸ Ha még ugyanazon az éjszakán érték el Dia szigetét, akkor nem Naxos szigete volt - melyet akkoriban állítólag ugyanúgy hívtak²⁰⁹ -, az Ariadnétól való elszakadásnak, majd Ariadné és Dionysos újraegyesülésének a színhelye, hanem az Amnisos-öböl előtt fekvő Dia, Kréta kicsiny sziget-szomszédja. Egy régi elbeszélés szerint²¹⁰ Artemis itt Dionysos tanúság-tételére nyilaival megölte Minós hűtlen leányát. A kyprosiak viszont úgy tudták,²¹¹ hogy Ariadné az ő szigetükön halt meg, gyermekágyban, míg mások azt állították,²¹² hogy még Krétán fölakasztotta magát, mert a hűtlen Théseus elhagyta. Ezeket a történeteket azért találták ki, mert számos helyen mutogatták a sírját, ahol áldozatot mutattak be neki, mint egy Alvilágba

---

visszatért istennőnek. Így Argosban,²¹³ a Krétai Dionysos szentélyében, az Égi Aphrodité temploma mellett, vagy Kyproson, ahol őt magát tisztelték égi aspektusában, Ariadné Aphrodité néven.²¹⁴ De Ariadné épp azt köszönhette Dionysosnak, hogy nem maradt meg csak föld alatti istennőnek, sem halandó királylánynak, akinek Daidalos mester szép táncteret épített,²¹⁵ és akit azután „a labirinthos úrnőjének” tartottak.²¹⁶ Mégis égbeszállása az istennel - akár a krétaiak Dia-szigetén történt, akár, ahogy a naxosiak óhajtották, az ő Diájukon, akár azután történt, hogy Théseus hűtlennek bizonyult, akár mielőtt erre sor kerülhetett - maradt fenn egyedül érvényes történeteként a későbbi időkben.

Éjszaka megjelent Dián - így hangzott az Ariadné égbeszállásáról szóló elbeszélés egyik változata²¹⁷ - Dionysos, s elvette a szép menyasszonyt a hóstól. Látni egy tarentumi vázaképen, hogyan vonul vissza Théseus kivont [334] karddal, mintegy védekezve hajójára, míg az isten megéri az alvó Ariadné mellett. Egy másik változat szerint,²¹⁸ melyet ugyancsak ábrázol egy vázakép is,²¹⁹ két istenség jelent meg Dián, Dionysos és Pallas Athéné. Ketten együtt vették rá Théseust, hogy Ariadné nélkül hajózzék tovább. Az elbeszélés harmadik változatában²²⁰ az isten megjelent a hérósznak álmában, és fenyegetéssel kényszerítette, hogy engedje át neki Ariadnét. Théseus megijedt, s otthagya a lányt mély álmában: a legtöbbször így írják le a jelenetet.²²¹ Naxoson Dionysos még ugyanazon az éjszakán fölvitte Ariadnét a Drios-hegyre.²²² Itt előbb ő tűnt el, azután a leány. Későbbi ábrázolásokon egész csapatával jelenik meg az isten, fölkelte az alvót, s dionysosi lakodalmi menetben viszi magával. Úgy is mesélték,²²³ hogy az isten küldött feledést Théseusra, azért feledkezett meg teljesen menyasszonyáról a magányos szikla-szigeten,²²⁴ és nélküle vitorlázott tovább. Nem egészen egyedül maradt ott Ariadné, hanem a dajkájával, Korynéval, „a rüggyel”, akinek a sírját mutogatták Naxoson.²²⁵ Ebben az elbeszélésben Dia a kicsiny sziget volt a mai Naxos előtt, ahova egy töltésen gyalogolhatunk át, hogy megcsodáljuk egy templomkapu hatalmas márványfoglatát.

Théseus továbbhajózott a fiúkkal és a lányokkal Délosra,²²⁶ eltáncolta velük a darutáncot, egy kartáncot, mely a labirinthos tekervényeit utánozta, áldozatot mutatott be Apollónnak, és fölállította az Aphrodité-szobrot, amit Ariadné mintegy a saját *alter egójaként* vitt magával. Ezután Hagné Aphrodité néven tisztelték Déloson. Egy régi vázafestő ábrázolása szerint ezen a szabadulási örömnepségen nem a szobor volt jelen, hanem még Ariadné maga a dajkájával. Théseus vezette a kartáncot és játszott a lanton. Az athéniek ettől fogva²²⁷ fiaik és lányaik megérkezésének emlékére - szüretidőre esett - Phaléronban, a parton mindig megünnepelték az isteni párt: Dionysost és Ariadnét. De emellett megemlékeztek egy szomorú eseményről is. Théseus vagy a kormányosa nagy örömeiben²²⁸ (vagy az Ariadné elvesztésén érzett fájalmában²²⁹) elfelejtette kicserélni a vitorlát. Aigeus az Akropolisról megpillantotta a fekete vitorlát, amit a hajó induláskor viselt, s leugrott a szikláról. Így lett Théseus a király, és azóta hívják a tengert, mely fölött Ariadné, az istennő és hősalkakja lebeg, Égei-tengernek.

A Théseus hűtlenségéről szóló elbeszélések bizonyosan azért maradtak fenn nagyobb számban, mert Poseidón fia különben is nagy nőrabló hírében állt.²³⁰ Azt beszélték,²³¹ azért hagyta el Ariadnét, mert Aiglé, Panopeus lánya iránt emésztette a szerelem. Aiglé, „a fény”, egy fényes lányra illő név, ugyanúgy, mint Phaidra, „a ragyogó”, Ariadné testvére, akit Théseus Deukalióntól, Minós fiától kapott feleségül később, amikor szerződést kötött vele²³² - ha ugyan nem rabolta el, ahogy egy elveszett elbeszélés mondja, Ariadnéval együtt. Az ilyen nevek megfelelnek Ariadné fény-oldalának, az „Aridéla” megjelölésnek. Szinte azt is lehetne mondani, hogy ebben az esetben Théseus Aridéláért hagyta el Ariadnét. Talán Panopeus

---

lánya is istennő volt a korábbi [335] időkben, s azonos volt azzal az Aiglével, akit a Panopeus várral szomszédos Orkhomenosban a Kharisok anyjának és Hélios feleségének tartottak,²³³ másrészt pedig a Korónis, „Varjúszűz” nevet is viselte. Aiglé néven és Korónis melléknéven volt ismeretes Apollón hűtlen kedvese is, aki Asklépiost szülte neki.²³⁴ Aiglét²³⁵ és Korónist²³⁶ ugyanúgy Dionysos dajkái közé is sorolták, ahogy Ariadnét magát is.²³⁷ S végül egy vázaképen láthatjuk, hogyan rabolja el Théseus Korónét - a név ebben az alakjában van odaírva a lány mellé -, míg a hős két másik híres szeretője, Helena és Antiopeia, az amazón, iparkodik ezt megakadályozni. Alighogy megpillantotta, már elszaladt vele - mondja a festő felirata.

Soha egyetlen elbeszélőnek sem sikerült ezeket a lányrablási jeleneteket véglegesen érvényes sorrendbe illeszteni. Volt ugyan egy régi hagyomány, mely szerint²³⁸ Théseus előbb rabolta el Helenát, mint Ariadnét. Viszont később kiszámították,²³⁹ hogy már ötvenévesnek kellett lennie, amikor a szép Zeus-leány első rablója és férje lett. Ebben a vállalkozásban, Helena elrablásában, a barátja, Peirithoos is részt vett, akinek a lakodalmán kezdődött Thesszáliában a harc a lapithák és kentaurok között. Ha a két történetet, a lakodalomról és a nőrablásról szólót, nem egymástól függetlenül, hanem a két hős élettörténetével kapcsolatban egymás után mesélték el, s hozzá még a két hős legvakmerőbb kalandját is: azt a kísérletet, hogy elrabolják az Alvilág királynőjét, akkor két legmerészebb vállalkozásuk, a két Zeus-leány, Helena és Persephoné elrablása, csupán a két barát életének későbbi szakaszában következhetett be. Idővel az athéniak Kastórijává és Polydeukésévé váltak, mintha már eleve, s nem csupán elrablójaként álltak volna kapcsolatban Helenával: mintha nem kellett volna őt előbb Spártából Aphidnába vinniök, s mintha a Sunion foktól keletre fekvő Helené-sziget Nemesis leányának egyik kevésbé ismert születési történetéből kapta volna a nevét. Talán úgy hangzott ez az attikai születési történet, hogy Nemesis istennő, akit ugyanazon a parton, Rhamnusban tiszteltek, Heléné szigetén szülte a leányát, Helenát. A hagyomány úgy kívánja, hogy itt térjünk ki a lapithák királyáról, Peirithoosról szóló thesszáliai történetre. Peirithoos Zeus fiai közé tartozott.²⁴⁰ Dia szülte, Ixióon felesége, a neve szerint az éggel kapcsolatban álló héraína,²⁴¹ az ég királyának.²⁴² Ezért tartották a későbbiek²⁴³ Ixióon fiának és a szentségtörőtől származó²⁴⁴ kentaurok fiútestvérének. Zeus állítólag mén alakban nemzette őt,²⁴⁵ ahogy Kronos Kheirónt. Erős, csaknem titáni fajzat volt ez a lapitha törzs, s Peirithoos volt a királyuk. Ugyanehhez a törzshöz tartozott Kaineus is, Elatos, „a fenyő-ember” fia;²⁴⁶ azt a kentaurt is így hívták, akit Héraklés megölt. De eredetileg Kaineus Elatos lánygyermeke volt, Kainis, „az új” néven, aki kedvesétől, Poseidóntól megkapta a kegyet, hogy férfivá és sebezhetetlenné válhasson.²⁴⁷ A kentaurok azután fenyőtörzsekkel elevenen²⁴⁸ döngölték a föld alá. Még [336] térdei sem rogyantak meg az ütések alatt,²⁴⁹ s az Alvilágban visszanyerte korábbi, női nemét.²⁵⁰

Akkor történt a dolog, amikor ezek a vad, állati lények Peirithoos és Hippodameia lakodalmán megkóstolták a bort:²⁵¹ már ismerjük a Héraklés-történetekből a kentauroknak ezt a gyengéjét. Hippodameiát Déidameiának²⁵² vagy Iskhomakhénak,²⁵³ „az erővel küzdőnek” is nevezték, előző két neve viszont „megfékezést” fejez ki. Ugyanaz a dicső nőalak lehetett, aki Pelops menyasszonya volt Pisában, s akiről jóformán csak annyit tudunk, hogy a nevéből ítélve „lófékező” volt. A régebbi elbeszélés szerint, amit igen tartózkodón ad elő a költő,²⁵⁴ Eurytión kentaur egyedül érkezett Peirithoos palotájába, ahol a lapithák épp a lakodalmat ünnepelték, s a bortól esztét vesztve, szégyenletesen viselkedett. Levágták az orrát és füleit, és kidobták. Így tört ki a háború a kentaurok és a lapithák közt. Később részletesen kiszínezték,²⁵⁵ hogyan erőszakoskodtak az ünnepségre meghívott kentaurok az

---

asszonyokkal, Eurytos - így is nevezték - a menyasszonnyal, s hogyan kezdődött a borosedények hajigálásával a vérfürdő, melyben mindkét részről sokan elpusztultak. Théseus ebben is részt vett, mint a vőlegény legfőbb segítőtársa,²⁵⁶ vagy pedig a háborúban,²⁵⁷ mely a vérfürdőt követte. A háború azzal végződött, hogy elűzték a kentaurokat a Pélion vidékéről, azon a napon, amikor Hippodameia megszülte a fiát, Polypoitést.

Théseus és Peirithoos barátságának a története²⁵⁸ viszont nem Thesszáliában játszódott le, hanem Attikában, csupán egyszer hagyták el bizonyos időre közös vállalkozásuk során az országot. Attika, és pedig Peirithoidai község lakói saját hērőszukként tisztelték Peirithoost. Nem tudjuk pontosan, hogyan került oda, mielőtt Théseust megismerte. Nevéről ítélve, „körbeszaladgáló” lehetett. Eljutott hozzá Théseus erejének és vitézségének a híre,²⁵⁹ és próbára ingerelte. Théseus egyik tehéncordája Marathón közelében legelt. Peirithoos odament és elhajtotta. Théseus fegyvert ragadott, és üldözőbe vette a rablót. Amikor az észrevette, megállt és szembefordult Théseusszal. Csodálattal nézték egymást - mindketten a másik szépségét és bátorságát -, s egyikük se rontott a másikra. Elsőnek Peirithoos nyújtotta kezét, és kérte Théseust, ítélkezzen fölötte a tehénrablás miatt: megfizeti a büntetést, amit kiró rá. Théseus elengedte a büntetést, és barátságot és szövetséget ajánlott föl neki. Kolónosban esküvővel erősítették meg a kötést. Mutogattak később²⁶⁰ egy sziklabemélyedést, amiben a bort keverték, amikor szövetségükre áldomást ittak. Az egyik elbeszélés szerint²⁶¹ ezután hívta meg Peirithoos Théseust a lakodalmára Thesszáliába, s csak sokkal később pályáztak mindketten Helena kezére. Egy másik elbeszélés úgy tudta:²⁶² elhatározták, hiszen mégiscsak Zeus és Poseidón fiai voltak, hogy Zeus lányait veszik feleségül.

Helena akkor még csak tizenkét éves volt,²⁶³ ha ugyan nem még fiatalabb,²⁶⁴ akár Léda szülte Zeusnak Lakóniában, akár Nemesis istennő Attikában. Théseus várából, Aphidnából le lehetett látni a rhamnusi völgybe, ahol [337] az éjszaka lányának, Helena isteni anyjának a szentélye volt. Azt mesélték később,²⁶⁵ Théseus megkérte a lány kezét Tyndareóstól, és szívesen lépett volna sógorságra a spártai Dioskurosokkal.²⁶⁶ Csak miután nem kaphatta meg békésen Helenát, rabolta el őt a kartáncból Artemis Orthia szentélyében²⁶⁷ - ha ugyan nem Rhamnusban történt a dolog, vagy a közeli, brauróni Artemis-templomban. Erről azonban nem maradt ránk följegyzés, csupán a spártai lányszöktetésről. A Dioskurosok csak Tegeáig üldözték a lányrablókat. Azok sorsolással döntötték el,²⁶⁸ melyikük kapja meg Helenát feleségül. A sors Théseusnak kedvezett. Ő vitte haza a szüzet Aphidnába, anyjához, Aithrához. Kastór és Polydeukés kiszabadította Helenát Aphidnából, Aithrát pedig rabságba hurcolták.²⁶⁹ Még Trójában is ő szolgált Helenának,²⁷⁰ ahol a másodsor elrabolt hasztalan várta, hogy két bátyja ismét megjelenjék²⁷¹ és megszabadítsa. Théseustól egy lánygyermeket szült:²⁷² azt az Iphigeniát, akit azután Agamemnón és Klytaimnéstra lányának tartottak, mert Helena átadta a testvérének, miután Argosban világra hozta. Egyik hagyomány szerint²⁷³ ennek a lánynak a sorsa továbbra is kapcsolatban állott Attikával: nem Aulisban, hanem Braurónban áldozták fel.

Aphidnát nem Théseus, hanem a vár névadója, Aphidnos védelmezte a Dioskurosok ellen, s meg is sebesítette Kastórt a jobb combján.²⁷⁴ Théseus maga kénytelen volt²⁷⁵ elhagyni ifjú feleségét, akit fogolyként rejtegetett Aphidnában, hogy most ő kísérelje el Peirithoost sokkal veszedelmesebb vállalkozására: hogy az ő számára is raboljanak egy Zeus-lányt. Vagy eredetileg ez is az ő vállalkozása volt, Ariadné megszöktetőjéhez illő, és csak később tulajdonították, a kaland bűnös volta miatt, Peirithoosnak? Mert útjuk a Túlvilágra vezetett, amit a későbbi szerzők a thesprótosok²⁷⁶ országával vagy az épeirosi molossosok földjével

---

helyettesítettek,²⁷⁷ s menyasszonyul Persephonét szemelték ki. A két elvetemült ifjú²⁷⁸ a Hádés királynéját akarta elhurcolni hálókamrájából, amit az Alvilág királyával osztott meg. A tainaroni Hádés-bejáraton át hatoltak be,²⁷⁹ melyet Théseus egy római költőnél részletesen leír,²⁸⁰ ugyanott, ahol nem sokkal utánuk Héraklés is behatolt az Alvilágba.

Azt mesélték,²⁸¹ Kharónt a ladikjával nem találták szokott révjében, az Akherónnál. Az elbeszélés folytatása elveszett, így nem derül ki, hogyan sikerült nekik a holtak révészt odacsalogatni, s élve fölszállniok a lelkek hajójára.²⁸² Nyilván nem erőszakkal történt, ezt a hagyomány Héraklésnek tartotta fenn, hanem csellel. Mert csellel fogadta őket azután az Alvilág uralkodója is. Hellyel kínálta őket²⁸³ a két sziklából kivésett trónuson,²⁸⁴ palotájának kapujánál.²⁸⁵ Azt mondta nekik, üljenek ott, míg ajándékokat hoz nekik. De ezek a trónusok a feledés, a Léthé ülőhelyei voltak.²⁸⁶ Úgy ültek ott, mint akiket odabilincseltek,²⁸⁷ a magukról-megfeledkezés teljesen megdermesztette őket. Csak a kezüket tudták kinyújtani Héraklés felé, amikor arra jött.²⁸⁸ Egyes elbeszélők a Léthé bilincseit kézzel foghatóvá tették: vagy [338] kígyók voltak,²⁸⁹ vagy száz meg száz lánccal²⁹⁰ - vagy mintegy odanőttek a sziklához mindketten.²⁹¹ Azt is mondták tréfából,²⁹² hogy Théseus alfélének egy része ottmaradt, amikor Héraklés a kezénél fogva fölállította, s innen származik utódai, az athéni ifjak testének meredek vonala. A Héraklés-történetekben hallottuk, hogy csak Théseus tudott újra életre kelni és visszatérni. A régi elbeszélések szerint akkor még alighanem fiatal volt, s olyan változat is volt,²⁹³ hogy Peirithoos is visszatért vele együtt. Halála után azonban Théseusnak tovább kellett bűnhődnie: örökké ott ült sziklatrónusán,²⁹⁴ míg barátjára olyasfajta büntetés várt, mint a szentségtörő Ixiónra,²⁹⁵ aki az ég királynéját akarta elcsábítani, vagy még azelőtt Tantalosra.

Alighanem hosszú élet állt még Théseus előtt, bár csak Helena elrablásáról mondja határozottan a hagyomány, hogy megelőzte a krétai kalandot, a Hádésba való betörésről nem. Az az elbeszélés, mely szerint még egyszer megtalálta élve az utat oda, sőt, talán (amit később nem akartak elhinni²⁹⁶) még Peirithoost is megszabadította, nem maradt ránk, s egyik-másik történet²⁹⁷ azt is tagadta, hogy Théseus maga megmenekült az Alvilágból. Igazán híres hazatérése a labirinthosból való visszatérés volt, melynek úrnőjét ugyanannyira nem nevezhette örökre a magáénak, mint Persephonét. Helenát elvették tőle a Dioskurosok, Ariadnét Dionysos. De az övé maradt Athén trónja, miután Aigeus a fekete vitorla láttán leugrott az Akropolisról, vagy pedig - ahogy még pontosabban vélték tudni²⁹⁸ - a tengerbe, mely az ő nevét viseli. Théseus alapító tetteként az maradt fenn, hogy ő egyesítette Attika falvait athéni állammá.²⁹⁹ Általa keletkezett itt, úgy mondták, egy közös *politeia*, közös állami élet: ennek a cselekedetnek az egész Attika volt a színhelye, s ettől fogva a Synoikia ünneppel ünnepelték. Kekropsnak nem egészen ugyanezt a tettet tulajdonították: ő nem falvakat, a már meglévő községeket egyesítette, hanem az őslakókat szervezte egy közösségbe. Állítólag Théseus nevezte³⁰⁰ elsőnek Athén városát *Athénainak*, többes számban, és a Panathénaiát (melyet különben a hagyomány szerint Erikhthonios alapított) ő alakította az „összes athéniak”, nem csupán a városiak, hanem a vidék lakóinak közös ünnepévé is. Az elbeszélők korának csaknem valamennyi hérosz-vállalkozásában szerepeltették. Közmondássá vált:³⁰¹ „Semmit se Théseus nélkül”; vagy pedig,³⁰² minthogy nem volt szüksége segítőtársra: "Egy második Héraklés jött a világra!"

Így lett Héraklés kísérőjévé az amazónok elleni hadjáratban is. Ebből a kalandból vitte magának haza harcias feleségét, aki neki Hippolytost szülte. A vállalkozás amúgy is inkább volt Théseushoz, mint Hérakléshez méltó. Az amazónkirálynőt, akivel Héraklés szembekerült, Hippolytének hívták, s gyakran nevezik így Hippolytos anyját is: ez a név

---

talán már eleve ehhez a fiúhoz fűzte. Az a változat, mely szerint Théseus szerezte meg zsákmányul Hippolyté övét, és ő ajándékozta az idősebb és nagyobb hērósznak, még a Hēraklész-történetekben is fennmaradt. Az elbeszélőknek elég fáradságukba [339] került Hēraklész amazónját a Théseusétól megkülönböztetni. Akik azt állították, hogy Théseus tiszteletajándékkul kapta a magáét Zeus fiától, ezt az amazónkirálynő testvérének tartották, és az Antiopeia vagy Antiopé hold-néven emlegették, amit a thébai Dioskurosok anyja is viselt. A Théseusról szóló történetekben az amazón alakja odaillett Helena, Persephoné és Ariadné alakja mellé, akik mind hasonlítottak egymáshoz, s alighanem ez az alak lebegett különféle neveken az elbeszélők szeme előtt.

Valóban úgy jelenik meg előttünk, mint egy ázsiai Helena, akit keletről szöktettek nyugatra, s akiért azután úgy harcoltak görög földön, ahogy Léda leányaért keleti földön, Trójában. A Danaisokról szóló elbeszélésben is amazónszerű leányok érkeztek keletről Görögországba. De csak az athéniak állították, hogy az igazi amazónok jöttek át Kisázsziából egész seregükkel, s megostromolták az Akropolist. Különös sírokat mutogattak az idegeneknek, melyeket az amazónoknak tulajdonítottak: Athénban Antiopé sírját,³⁰³ Megarában Hippolytéét.³⁰⁴ A félholdszerű amazónpajzs alakjáról következtettek erre. Az amazónháborút, melyben Théseusnak a saját városát kellett védelmeznie, megelőzte az amazónok elrablása, s eredetileg ebben az esetben is alighanem Théseus játszotta a lányrabló szerepét, nem pedig Hēraklész.

Azt mesélték,³⁰⁵ Hēraklész hasztalan ostromolta Themiskyrát, az amazónok városát, s csak akkor tudta bevenni, amikor Antiopé beleszeretett Théseusba és elárulta övét. De híresebb volt az az elbeszélés,³⁰⁶ melyben Théseus Peirithoossal indult amazónrabló útjára, ahogyan együtt rabolták el Helenát is. Egy vázaképen látni Antiopét Théseus karjai közt, a hērész mellett a barátját, aki védelmezi. Az amazón Athénban egy fiat szült Théseusnak. A legtöbb elbeszélés szerint ez a fiú Hippolytos volt, egy régebbi szerint az a Démophón, aki később Trója ellen vonult, s kimentette nagyanyját, Aithrát az égő városból.³⁰⁷ Különben Démophónt és öccsét, Akamast Phaidra fiainak tartották: Phaidra volt Théseus felesége, mióta a krétaikkal békét kötött. Egészen addig úgy élt Antiopé, vagy akárhogyan is hívták az amazónkirálynőt. Théseusszal, az elrablójával, ahogyan Helena Parisszal Trójában.

Az amazónok hada azért jelent meg, hogy megszabadítsa királynőjét,³⁰⁸ vagy megbosszulja azt a gyalázatot, hogy Théseus egy második feleséget vett melléje.³⁰⁹ A sereg északról érkezett, nagy kerülővel a Fekete-tenger partjáról, mert az amazónok nem hajósok voltak, hanem lovasnép.³¹⁰ De az is lehet, hogy csak azok a nőharcosok lázadtak fel, akiket a sértett Antiopé maga hozott magával. A sereg balszárnya³¹¹ az Areopagost választotta támaszpontul, azt a helyet, ahol később az Amazóneion, az amazónok tiszteletére épült hērész-szentély állott, a jobbszárny a Pnyxet. Onnan nyomultak előre az Akropolis ellen. Közben egy athéni sereg a Múzsák dombjáról hátba támadta őket. Így az ostrom negyedik hónapjában kénytelenek voltak békét kötni. Az athéniak mindezt igaz történetnek tartották. Két nagy falfestmény jelenítette meg nekik az amazónokkal vívott harcot: az egyik a Théseionban volt. [340] Théseus szentélyében³¹² - de nem abban, amit később neveztek így -, a másik a Stoa Poikilében, a „tarka csarnokban”.³¹³ Szívesen ábrázolták a váza-festők is a harc egyes jeleneteit, a szobrászokról nem is szólva, akik oly sok templomot és emlékművet ékesítettek - és nemcsak Athénban - a harcoló és haldokló amazónok képével.

Azt is mesélték még,³¹⁴ hogy Hēraklész a barátja segítségére sietett, és hogy a másik híres amazón, aki később Trója szövetségeseiként vonult hadba és Akhilleus kezétől esett el: Penthesileia is részt vett ebben a harcban. Ő ölte meg, véletlenül, úrnőjét.³¹⁵ Mások szerint

---

Théseus maga volt az, vagy a társai, abban a pillanatban, amikor föllobbant az amazónok zendülése, s a királynő Phaidra lakodalmán megfenyegette a palotában egybegyűlt vendégeket.³¹⁶ Végül fennmaradt még egy elbeszélés³¹⁷ Antiopé haláláról: Théseus oldalán harcolt amazón-társnői ellen, akik vissza akarták őt szerezni maguknak, s egy Molpadié, „az énekesnő” nevű amazón nyilától esett el; a hérósz nyomban megbosszulta halálát. Az athéniek azonmód síremléket állítottak Mol-padiénak is, ugyanúgy, mint Antiopénak - vagy legalábbis azt hitték két régi athéni sírsztéléről, hogy a két amazón emlékét örökíti meg. Így hát a hérósznak csak a második krétai királynő, Phaidra maradt meg, és az amazón fia, a szép és csodálatos ifjú, Hippolytos. Az amazónok legfőbb istensége Artemis volt, elsősorban neki szolgáltak, bár inkább tekintették példaképüknek a Fekete-tenger partvidékén tisztelt istennő kegyetlenségét, mint a görög Artemis tisztaságát. Nevéről ítélve Hippolytos is vad, elszabadult mén lehetett, ahogy az amazónok is féktelen kancákhoz hasonlítottak, s ezért hordtak olyan neveket, mint Hippolyté, vagy mint az a Hippó, aki az egyik hagyomány szerint³¹⁸ Artemis szentélyét alapította Ephesosban, de azután megbüntette az istennő, mert nem vett többé részt a szüzek kartancában, az oltára körül. Hippolytos Troizénben mint ifjú vadász kizárólag a szűzies Artemisnek szolgált. Ott nőtt föl dédapja, Pitheus földjén, s Phaidra ott³¹⁹ szeretett bele daliás, szűzies mostohafiába. Ennek a boldogtalan szerelemnek a történetét Euripidés kétszer vitte színre, s a két tragédia közül az egyik ránk is maradt. Volt az athénieknek³²⁰ magasan, fent az Akropolis déli nyúlványán, egy kicsiny Aphrodité-szentélyük, amit a „Hippolytos feletti” Aphroditének neveztek, s azt mondták róla,³²¹ Phaidra alapította, mert onnan leste folyton szerelmes pillantásával a troizéni partot. E szerint az elbeszélés szerint³²² akkor pillantotta meg először az ifjút, amikor az, minden beavatás odaadó híve (így Orpheusénak is),³²³ elment Athénba, hogy részt vegyen az eleusisi misztériumokban. - Phaidra még sokáig fékezte szenvedélyét a mit sem sejtő ifjú iránt, míg végül kénytelen volt Théseust elkísérni Troizénba. A troizéniaknak viszont³²⁴ Hippolytos-szentélyükben volt egy „leskelődő Aphrodité”-templomuk, s azt beszéltek, arról a helyről leskelődött a szerelmes Phaidra, amikor Hippolytos meztelenül tornázott a szomszédos stadionban, melyet később az ő nevével [341] jelöltek. Ott állt a mirtusfa is, melynek leveleit a királyné izgalmaiban haj tűjével összeszurkálta. Nagy volt Aphrodité hatalma, de csak a szép királyné hódolt be neki, az ifjú ellenállt. Csupán Artemisről akart tudni, Aphroditéről nem.³²⁵ Bármennyire kimutatta is Phaidra iránta való szerelmét, visszautasította a büszke asszonyt. Így ismétlődött meg Bellerophontés története: a történet, mely nemcsak a görögöknél volt meg. A szenvedélyében magát kiszolgáltatató királyi asszony megvetett szerelme gyűlöletté és félelemmé változott át. Phaidra megvádolta Hippolytost Théseusnál, hogy el akarta őt csábítani. Az elbeszélés legegyszerűbb alakjában³²⁸ hálószobájának betört ajtajára s a saját megtépett ruhájára mutat. A férj hitelt ad szavainak, megátkozza fiát, és kiutasítja országából. S minthogy apja, Poseidón megígérte, hogy teljesíti három kívánságát,³²⁷ többek közt Hippolytos halálát kívánja. Amikor az ifjú a sarónisi öböl partján hajtatott nemes paripáival Epidauros felé, ahonnan később Argosba készült,³²⁸ földrengés támadt, s rengeni kezdett a tenger is. Fölcsapott egy hullám, elborította az Isthmost, egy bika kelt ki belőle, és megvadította Hippolytos lovait. Azok megbokrosodva, kitépték a kocsi hajtója uralma alól, s az ifjút halálra hurcolták. A troizéniek szerint Hippolytos nem így halt meg. A sírját sem mutogatták,³²⁹ mint az athéniek,³³⁰ noha tudták, hol feküdt. Viszont mutogattak egy vadolajfát Artemis Sarónia temploma közelében, s azt mesélték,³³¹ Hippolytos itt gabalyodott bele lovainak kantárjába, s mint-egy fölakasztotta magát a görbe fára. Ez a halálnem Artemis

---

körében gyakran előfordult. Phaidra is fölakasztotta magát, s azt beszéltek,³³² az Alvilágban egy hintán himbálózott föl-alá, játékosan utánozva saját halálát.

A troizéni lányok Hippolytost a pompás szentélyben siratták, amit Diomédés építtetett a tiszteletére,³³³ mindig az esküvőjük előtti napon,³³⁴ s áldozatul az ifjúnak, az emésztő asszonszereleni áldozatának, egy hajfürjtüket ajánlották föl. Pedig nem volt halott. Nem tartozott azok közé a hérószok közé, akik mindenkorra meghaltak. Artemis kiragadta kedvencét a halálból. Az ő kedvéért³³⁵ keltette Asklépiost,³³⁶ aki a közeli Epidaurusban lakott, gyógyfüveivel ismét életre. A troizéniek az égen látták Hippolytost, a kocsihajtó csillagképében.³³⁷ De az albai hegyek lakói, Itáliában, Róma közelében tudták,³³⁸ hogy Virbius isten, aki Diana berkében, Aricia mellett, a Nemi-tó körüli sötét erdőben rejtőzött, nem volt más, mint Hippolytos: Artemis oda szöktette. Nyilván ezért nem volt szabad ebbe a szent körzetbe lovakat bevinni: az újra életre kelt isten halálára emlékeztettek.

Théseus halálának módját a hagyomány nem írja le egyértelműen. Ő, aki befogadta Oidipust, hogy a thébai hérósz Attika földjében térhessen nyugalomra, s aki segített a Héraklész-sarjnak, hogy apjuk ellenségétől és üldözőjüktől, Eurystheustól végképp megszabadulhassanak, kénytelen volt elhagyni Attikát, s egy távoli sírban, Skyros szigetén nyugodni - míg meg nem találták, sok évszázad múltán, a csontjait.³³⁹ Voltak azután olyan elbeszélők is, [342] akik szerint nem tért vissza többé az Alvilágból, miután alászállott Peirithoos-szal, hogy elrabolja Persephonét. Mások, akik Hádész-járását ugyancsak élete vége felé időzítették, egy Erekhtheus-dédunokáról beszéltek,³⁴⁰ az első demagógról, aki, míg ő a holtak birodalmában időzött, föllázította ellene a népet. Ezután ment Skyrosba, s ott Lykomédész király letaszította egy magas szikláról a mélybe:³⁴¹ így halt meg távolban és ok nélkül, s ilyen halál után nyilván sírja sem maradt fenn, vagyis eredetileg nem volt hely, ahol hérószkultusz-ban részesülhetett volna: halálneme inkább az égbe ragadtatáshoz hasonlítható. Szentélye, a Théseion az Akropolis feljáratánál, csupán akkor lett sírjává, amikor állítólagos csontjait Skyrosból Krisztus előtt 473-ban átszállították oda. [343]

II. Iasón és Médeia

A hérósz, aki útnak indult az Aranygyapjúért, annak a törzsnek volt a sarja, melyhez Phrixos, Athamas fia is tartozott. Phrixost vitte az arany kos Kolkhis-ba, a Kaukázusba. Athamason, Phrixos apján kívül Salmóneus és Krétheus is Aiolos fia volt: az egész nagy nemzetség Aiolostól származott. Annak az ágnak az ősanja, melyről most szó lesz, Tyró, Salmóneus leánya, ikerfiakat szült Poseidóntól, Néleust és Peliast, de azután a nagybátyjától, Krétheustól is szült több fiút: elsőnek Aisónt, aki Aisón városát alapította Thesszáliában. Ennek volt a fia Iasón, az aranygyapjú hérósza. Miután Phrixos, apjának az unokaöccse, Aiétes király vejeként Kolkhisban meghalt, a gyapjú Aiétes birtokában maradt. Tőle, Hélios fiától kellett a család számára visszaszerezni.

Aisón és Iólkos városa (ez utóbbit Krétheus alapította) szomszédos a nagy thesszáliai tengeröböllel, a Pagasai, ma Volo-öböllel. Iólkosban Krétheus mostohafia uralkodott, a Poseidón-sarj, Pelias, Aisón féltestvére: közös anyjuk, mint mondtam, Tyró volt. Az összes fiútestvérnek fiai születtek: Peliasnak Akastos, Néleusnak, aki Pylosban, a Peloponnésos délnyugati csücskében uralkodott, nem kevesebb, mint tizenkét fia, köztük Nestór. Féltestvéreinek, Aisónnak, Pherésnek és Amythaónnak is fiai voltak: Amythaóné Me-lampus, a jós, aki Proitos leányait meggyógyította, Pheresé Admétos, Apollón kedvence és Alkéstis férje, Aisóné, mint tudjuk, Iasón. Iasónnak, az egész család leghíresebb tagjának az anyja

---

különféle neveken ismert, vagy inkább különféle nevek mögött rejtőzik: talán Polymédé¹ volt, Autolykos² egyik lánya, vagy Alkimedé,³ Minyas egyik lánya, hogy más neveket ne említsünk. Kheirón, a bölcs kentaur nevelte föl,⁴ akinek a tanyája, a Pélion-hegység, ott magaslik mindkét város, Aisón és Iólkos fölött. A kentaur, ez az isteni származású erdei állat nevezte őt először Iasónnak,⁵ s a név gyógyítót vagy gyógyuláshozót jelent.⁶

Neve szerint Iasónnak Iasioshoz vagy Iasióhoz, Démétér kedveséhez⁷ is lehetett valami köze. Csakhogy Hérának⁸ volt a kedvence, és nem Persephoné anyjának. Mindkét nagy testvér-istennőről azt beszélték, sokáig kóboroltak a földön: Démétér, amikor a lányát kereste, Héra, amikor haragjában elhagyta Zeust, vagy visszatérőben volt hozzá, s vándorlása során, ahogy a Héraklés-történetekből tudjuk, orcátlan szilének is megtámadták. Iasón vadászat közben találkozott vele, akárcsak Iasios vagy Iasió, a krétai vadász Démétérrel. Ez a találkozás azonban egy folyónál történt, melynek magasan állott a vize, akár a thesszáliai Anauros⁹ vagy Enipeus volt az,¹⁰ akár egy másik folyó.¹¹ Iasón nem ismerte föl az öregasszonyban, akinek alakját Héra magára öltötte, az istennőt, fölvette a hátára és átvitte a vízen. Azt is mondták,¹² hogy ebből az alkalomból elveszítette egyik saruját. Így félig mezítláb jelent meg az áldozatnál,¹³ amit Peüas Iólkosban mutatott be atyjának, [344] a többi isteneknek, de az istenek királynőjének nem.¹⁴ Mert már tudjuk Tyró történetéből, hogy nem tartozott Héra tisztelői közé. Ezért is bűnhődnie kellett.

Iasón az összes elbeszélésekben elvesztette egyik saruját, s a *monosandalos*, az "egysarus férfi" felbukkanása nem csupán az Iasóonnal kapcsolatos történetekben volt szorongást keltő. Aki így jelent meg - még ha isten volt is, mint Dionysos -, mindig olyan benyomást keltett, mintha egy másik világból érkezne, alighanem az Alvilágból, s a másik cipőjét otthagya volna zálogul és annak jeléül, hogy féllábbal oda tartozik. Ráadásul Pelias azt a jóslatot kapta,¹⁵ hogy egy egysarus férfi kezétől hal meg. Most, amikor az egész Iólkos városát meghívta az áldozathoz, a hős az épp a mezőn volt az Anauros túlsó partján. Aki úgy tudták, hogy nem vadász volt, hanem szántóvető,¹⁶ azt állították, ekéjét az Anaurosnál hagyta, mezítláb gázolt át a folyón, s azután a bal saruját elfelejtette újra felkötni. Egy másik változatban a saru a folyóba veszett.¹⁷ Amikor tehát Pelias szeme elé került, annak nyomban eszébe jutott a jóslat. Nem szólt aznap semmit, másnap azonban ismét Iasónért küldetett, s megkérdezte, mit tenne, ha azt jóslták volna neki, hogy egy bizonyos férfi a polgártársai közül meg fogja ölni. „Elküldeném azt az embert - válaszolta Iasón - az aranygyapjúért.” S Pelias így szólt: „Menj és hozd el!”

Egy másik elbeszélés szerint¹⁸ Pelias két jóslatot is kapott. Az egyik azzal fenyegette, hogy Aiolos egyik utódja által fog meghalni. De leginkább, így hangzott a másik jóslat, attól őrizkedjék, aki a magasfekvésű istállóktól fél saruban érkezik Iólkosba. S amikor eljött az ideje, valóban onnan érkezett a félelmet és csodálatot keltő férfiú. Két gerely volt nála. Úgy volt öltözve, mint a közeli Magnésia-félsziget lakói. Azonkívül egy párducbőr borította vállát, hogy óvja az esőtől. Haját még soha nem nyírta meg, lángolón hullt alá hátára. Mintha a saját nyugalmát akarná próbára tenni, megállott Iólkos piacterén, a nép nyüzsgő sokaságában. Senki sem ismerte, mindnyájan iparkodtak kitalálni, ki lehet. Apollónra gondoltak, Arésre, az Alóadákra és Tityosra, de sorra elvetették ezeket a gondolatokat. Míg az emberek erről tárgyaltak egymás közt, Pelias király is odahajtott ösvérfogatán. Szeme mereven a sarura tapadt, amit az ifjú ember, mint szembetűnt, csupán a jobb lábán viselt. A király eltitkolta ijedelmét, s megkérdezte az idegent, hol a hazája, kik a szülei.

Szilárdan és szelíden válaszolt amaz: „Kheirón tanítását hozom magammal. A barlangból jövök, ahol Khariklóval és Philyrával, a kentaur feleségével és anyjával laktam együtt, s a

---

tiszta kentaur-leányok neveltek fel. Húszéves lettem, anélkül, hogy bármilyen nem helyénvaló szót mondtam volna nekik. Azért tértem most haza, hogy megszerezsem apám régi méltóságát, amit Zeus ajándékozott egykor Aiolos fejedelemnek, s amit most másvalaki visel jogtalanul." Így beszélt még tovább, a legnagyobb nyíltsággal, és [345] sejtelve sem volt róla, ki előtt áll. E szerint az elbeszélés szerint Pelias jogtalanul bitrolta a trónt, mely Iasón szüleinek járt; azok, gyermekük életét féltve, nyilvánosan meggyászolták, mintha nyomban születése után meghalt volna, s titokban elküldték Kheirónhoz. Most apja, Aisón háza után érdeklődött az ifjú, s azon a néven nevezte meg magát, amit a bölcs kentaurtól kapott. Tehát ennek a történetnek az volt az előzménye, hogy jog szerint Aisónnak, Krétheus legidősebb fiának kellett volna Iólkosban uralkodnia, nem pedig Peliasnak, akit Tyró a Krétheusszal való házassága előtt szült Poseidónnak. Aisón, meséli tovább a történet,¹⁹ könnyekre fakadva fogadta fiát. Odajöttek a fiútestvérei és azoknak fiai is, hogy unokaöccsüket és unokatestvérüket üdvözöljék: Pherés és Admétos a thesszáliai Pheraiból, Amythaón és Melampus Messéniából. Iasón öt napon és öt éjjelen át látta őket ünnepélyesen vendégül apja házában. A hatodik napon előadta nekik szándékát: vissza akarja szerezni Peliastól a királyi trónt. Azok nyomban fölkeltek, s elkísérték őt Pelias palotájába. Iasón szelíden és bölcsen szólott a király előtt. Közös anyai eredetükre hivatkozott, s békés osztozkodást javasolt: Pelias tartsa meg magának a nyájakat és földeket, amiket Aisóntól elvett, de adja vissza a jogart és a trónt, melyek Krétheus egyik fiát illetik meg. Nyugodtan válaszolt neki Pelias is: úgy fog tenni, csupán az alvilágiak egy kívánsága nyugtalanítja. Ő már túl öreg ahhoz, hogy teljesítse, Iasón viszont ifjú erejének teljes virágjában van. Phrixos megjelent neki álmában, és azt kívánta, keressék fel Aiétés házát, és hozzák el onnan az ő lelkét és az aranygyapjút. Megkérdezte ezután a delphoi jóshelyet, s az is úgy nyilatkozott, hogy hajót kell Kolkhisba küldeni. Ez Iasón uralmának az ára. Pelias esküvel is megerősítette ígéretét.

Aiétés arany termeiben - azt mondta egy régi elbeszélés²⁰ - pihenték ki magukat éjszaka a napsugarak. Bizonytalán nem embernek való hely volt Aiétés székhelye a Phasis partján, mely a hajósok híradása szerint a Kaukázus felől torkollott a Fekete-tengerbe. Aiának hívták a várost - "Aiáról" kapta nevét Aiétés -, s így hívták az országot is, amit a kaukázusi Kolkhisszal azonosítottak, eredetileg azonban alighanem a Hajnal, Éós országát jelentette. Egy halott király lelke számára, aki útban volt az istenülés felé - mert Pelias nyilván hazudott, amikor az álmát elmesélte, vagy egy későbbi kor felfogását adták a szájába - a hajnali fénynek e távoli országa épp megfelelő hely lehetett. Minden bizonytalán halhatadán, isteni lényeknek való hely volt. Tudjuk,²¹ hogy Aiétés Héliosnak és a Nap feleségének, Persének²² vagy Perséisnek²³ volt a fia, s a krétai Pasiphaé királynénak és Kirkének a fiútestvére, Kirkének, akinek a szigete, Aiaia, Aiához tartozott, akár keletre, akár nyugatra feküdt az országtól, ahol a napsugarak aludni tértek és újból fölébredtek. Aiétés termet is ilyenformán kell elképzelnünk: a Nap háza volt, de egyúttal a láthatatlanság, a Hádés helye is. Itt volt elrejtve az aranygyapjú, egy óriáskigyó szigorú őrizetében. A feladat, amit Iasón vállalt, a Perseuséhoz volt hasonló, s ugyanúgy sárkánnyal kellett megküzdenie, mint Kadmosnak. És ő is talált [346] közben egy menyasszonyt, akit nem keresett, akárcsak Kadmos Harmoniát és Perseus Andromedát, s ez a menyasszony segítőtársa lett, mint Théseusnak Ariadné: a Nap másik unokája, aki elkísérte ezután az emberek világába, de nem tartós boldogságba.

Iasón az összes elbeszélések szerint csupán azt a feladatot vállalta, amit mintegy maga szabott ki magára: hogy visszaszerzi az aranygyapjút a halandók világán túl fekvő házból. A

---

hagyomány azt tartotta,²⁴ hogy ez a feladat átok gyanánt nehezedett Aiolos nemzetségére, mióta Atharnas föl akarta áldozni a fiát, Phrixost, s arra kényszerítette, hogy Aiétés túlvilági birodalmába meneküljön. Ezáltal a göndörfürtű királyfi föláldozása bizonyos mértékig mégis megtörtént, Zeus haragra gerjedt a föláldozó iránt, s ki kellett engesztelni. Ezért gyűlt egybe a sereg, hogy elkísérje Iasónt. Ahhoz, hogy eljusson Aiétéshez és vissza is juthasson onnan, rendkívül gyors hajóra volt szüksége, s halni kész társakra legénységül. Ez a hajó, amit úgy megcsodált mindenki,²⁵ mintha az első hajó lett volna,²⁶ Athéné istennő segítségével épült,²⁷ ha ugyan nem ő maga építette.²⁸ Argó, „a gyors” volt a neve,²⁹ s földi építőjéé Argos. Hatalmas fenyőfákat döntöttek ki a Pélion hegyén³⁰ s úsztattak le a Pagasai-öbölbe.³¹ A hajó, amit készítettek belőle, a legrégebb elbeszélésekben beszélni is tudott³² - mert, mint később állították,³³ építéséhez dódónai tölgyfadeszkákat is fölhasználtak. Első legénysége minyésekből állt:³⁴ ezek laktak több városban azon a vidéken, ahol egykor Atharnas, egyik hagyomány szerint³⁵ Mínyas egyik fia uralkodott. Ilyen város volt Boiótiában Orkhomenos, Thesz-száliában Mínya. Orkhomenosban a minyések Zeus Laphystioszt tisztelték; neki akarta Atharnas Phrixost föláldozni. Ezek az emberek szálltak föl Iasón-nal az Argó hajóra, s eveztek, ha ugyan nem a szél röpítette a hajót, a távoli Aia felé.

A hazatérés miatt volt fontos, hogy az Argó különösen gyors legyen. Azt a kevéskét, ami az Argonauták (így hívták ettől fogva az Argó hajóseit) legrégebb történetéből elmondható, Kirké adta elő Odysseusnak.³⁶ Nem egészen pontosan, mert mégsem akarta az út egész titkát fölfedni. Odysseus akkor Aiaia szigetén időzött, útban hazafelé a holtak birodalmából, s a Túl-nanra vezető Sziklakapu (a legrégebb Argonauta-történetben) alighanem csak a hazatérőkre volt veszedelmes. Kirké elárulta, hogy hívták ezt az embereknél: Planktainak, „a mozgó szikláknak”. Kirké elmondta azután, hogy ezeken a sziklákon repültek át a galambok, melyek az ambrosziát vitték Zeus atyának. De még ezek közül is el-elveszett egy. Az atya mindig újból kiegészítette a számukat. Azért tette ezt - nem nehéz kitalálni -, hogy megmaradjon a galambraj olyannak, amilyenek az égen látjuk: a Pleiasoknak. Az ország, ahonnan a galambok az ambrosziát hozták, bizonyval csak a Hesperisek kertjéhez hasonlítható. Az utolsó galamb azonban áldozatul esett a mozgó szikláknak, amikor összecsapódtak. Ezért hívták őket pontosabban Plégades-nek³⁷ vagy Symplégadesnek,³⁸ kevésbé pontosan Planktainak.³⁹ A [347] galambokon kívül csak a mindenki által szeretett Argó kelt át itt épségben Héra vezetésével, útban visszafelé Aiétéstől. Így számolt be róla a varázslónő,⁴⁰ akihez az Argonauták betértek visszaütjük során.

A vállalkozásban a későbbi költők, elsősorban a rhodosi Apollónios elbeszélése szerint nemcsak a minyések vettek részt, hanem, akárcsak a kalydóni vadászaton, Görögország minden tájáról összegyűlt hősök. Iasón,⁴¹ miután Pelias király megbízta a nagy feladattal, mely a fáradságos munkák egész sorával ért fel,⁴² s miután Argos mester - akárkinek a fia volt is⁴³ - Athéné vezetése alatt elkészítette számára az Argót, hírnököket küldött szét, társakat toborozni. Az Argó a legnépszerűbb hagyomány szerint⁴⁴ ötven evezős számára épült. Legalább ötven férfinak kellett a vállalkozáshoz egybegyűlnie. Első helyen a boiótiai kormányost, Tiphyst kell említeni; alighanem már akkor ő kormányozta az Argót, amikor még csak minyéseket hordott a hátán. Halál várt rá az úton, bár Athéné maga küldte el az Argonautákkal.⁴⁵ Iasón elvesztette őt útközben,⁴⁶ ahogy Aeneas Palinurusát. Az istenfiai közül legelőbb⁴⁷ Zeus fiai érkeztek Iólkosba: Héraklés, Kastór és Polydeukés. Azután Poseidón fiai: Euphémos Tainaronból és Periklymenos Pylosból, akit különben Néleus fiának tartottak, Nauplios, Amymoné fia,⁴⁸ és a messéniai ikrek, Idas és Lynkeus.⁴⁹ Apollón nemzetségéből Orpheus ment el,⁵⁰ s az énekes Philammón,⁵¹ Apollón egyik fia⁵² is részt vett a

---

vállalkozásban. Hermés fiai voltak Ekhión és Erytos, az ikrek,⁵³ meg Aithalidés,⁵⁴ az Argonauták hírnöke. Utánuk következett Augeias, Élis királya, akit a Héraklész-történetekből ismerünk, mint Hélios fiát,⁵⁵ és Boreas fiai: Kalais és Zétés. Majd két jós: Idmón, ugyancsak Apollón fia,⁵⁶ és Mopsos, Apollón tanítványa⁵⁷ - Péleus és Tela-món,⁵⁸ Aiakos fiai és Zeus unokái, Admétos,⁵⁹ Iasón unokaöccse, s még Akastos, Pelias fia is, akiről azt beszélték,⁶⁰ apja akarata ellenére ment el.

Ezzel az istenek fiait mind felsoroltam, de nem említettem mindenkit, aki isteni származásra hivatkozhatott. A hagyomány végül még Meleagrost és Atalantét,⁶¹ sőt Théseust és Peirithoost⁶² is a pompás hadhoz csatolta: a névtelen vagy feledésbe merült minyések helyébe a trójai háború előtti idők legnagyobb hőszy-gyülekezete lépett. Ezért az expedícióról szóló későbbi elbeszélések sok híres nevet beleszórtak még, de a többi hőszy külön kalandjai nem tartoztak Iasón sorsához, csupán az Argó és az Argonauta-had viszontagságai. Vakmerő cselekedeteikről volt ugyan szó, de ezek az ismert elbeszélésekben nem lépték túl a halandók világát. Nem léptek át a Túlvilágba, csupán az Iólkosból a Fekete-tenger partjaira megtett hajóút kereteit töltötték ki. Az utazást az Apollón Embasiosnak, a behajózás istenének szentelt oltár építése és az áldozat bemutatása után⁶³ mégis Orpheus⁶⁴ éneke vezette be, akinek minden halandók közül a legjobban kellett ismernie az utat az Alvilágba és onnan vissza az élők közé. Az indulás előtti éjszakán a dolgok és az istenek kezdetéről énekelt. Mindez egy különösen szent vállalkozás előkészítését jelezte. [348] Az expedíció valóban már az első szigeten, ahol az Argonauták kikötöttek, különleges, ha nem is egyértelmű apollóni jeleget öltött. Átok nehezedett a szigetre: a lémnosi baj, a legnagyobb, ami Görögországban még késői időkben is ismeretes volt.⁶⁵ A nagy Lémnosz-sziget asszonyainak alighanem olyasféle férfigyűlölő hajlamaik voltak, mint Danaos lányainak és az amazónoknak: nem adóztak Aphroditénak az őt megillető tisztelettel,⁶⁶ s ezért az istennő Aphrodité-ellenes szaggal büntette őket. Embereik emiatt idegenkedtek tőlük, átvették a thrák part szokásait,⁶⁷ thrák lányokat raboltak maguknak, és velük éltek. A lémnosi nők amazóni dühvel fordultak férjeik és azok ágyasai ellen. Összebeszéltek, és nem csupán a vétkeket, hanem az egész férfiúi nemet kiirtották a szigeten: mindegyikük megölte az apját, férjét és fiait. Hypsipylé, aki most Lémnos királynője lett, egyetlenegy férfiúi lényt mentett meg: az apját, Thoas királyt, „a rajongót”, Dionysos egyik fiát. Kitétte egy ládában a tengerre, ahogy annak idején Perseust is kitétték, és Prasiai lakói szerint⁶⁸ Dionysost magát is. Vele a Kabirok,⁶⁹ a sziget férfiistenei elhagyták Lémnost. A nők egyedül uralkodtak itt ezentúl, de egyikük sem mehetett többé férjhez.

Ez volt az első nagy csapás Lémnoson: a férfiak kiirtása és annak következményei. Később még egy másikról is beszéltek,⁷⁰ a lémnosiak attikai ágyasainak meggyilkolásáról: de ez már nem tartozik ehhez a történethez. Ebben Iasón és az Argonauták hozták meg a gyógyulást: s épp ebben rejlik vállalkozásuk apollóni jellege. Érkezésüket két nagy tragédiaköltő vitte színre: Aiskhylos és Sophoklés.⁷¹ Ezek szerint a vihar kényszerítette őket partraszállásra. A lémnosi nők fegyveresen szaladtak ki a partra,⁷² s el akarták kergetni a férfiakat, de végül mégis egyezség jött létre Iasón és Hypsipylé közt, s ez megengesztelte Aphroditét. Az egyezség nem Héraklésnek volt köszönhető, aki távol tartotta magát a lémnosi nőktől,⁷³ hanem annak a hőszynek, aki útnak indult az aranygyapjúért, és már itt elnyerte egy királyi leány szerelmét; sikerét a nők szerelemvágának köszönhetette. Versenyeket rendeztek, s a győztes Argonauták pompás ruhákat kaptak, így ünnepelték az általános egybekelést.⁷⁴ A nők kinevették a korán megőszült Erginost, aki teljes fegyverzetben vett részt a versenyfutásban, de ő győzelmével megmutatta, hogy az ifjúság megfér az ősz hajjal.⁷⁵ A

---

nagy menyegzői lakomára ismét megérkeztek a Kabirok a szigetre, s megtöltötték a borosedényeket.⁷⁶ Több napig,⁷⁷ későbbi elbeszélők szerint⁷⁸ hónapokig vagy évekig tartott a nászi idő Lémnoson. Aphrodité kiengesztelődött,⁷⁹ és Hypsipylé, akit Euripidész tragédia-hősnővé tett, mint magára maradt kedvest, nem haragudott Iasónra, amikor annak tovább kellett hajóznia.⁸⁰ Két fiát szült neki: Euénost⁸¹ és a kis Thoast.⁸² A többi lémnosi nő is szült ismét, s a sziget újból benépesült mindkét nemmel.

Samothraké nincs nagyon messze Lémnostól, és a samothrakéiak azt beszélték később,⁸³ hogy Iasón és a Dioskurok, Héraklés és Orpheus ónáluk [349] avattatta be magát a misztériumokba, s részesei lettek itt a nagy istenek megjelenésének. Ezért volt ezeknek a hőszoznak mindig szerencsájuk tengeri és hadi útjaikon. Még az edényeket is mutogatták,⁸⁴ az Argonauták fogadalmi ajándékait, melyeket akkor ajánlottak föl, amikor a szigeten partra szállva beavatást nyertek.⁸⁵ Ez is megszentelte utazásukat.

Az a régebbi elbeszélés nem maradt fenn, mely arról szól, hogyan keltek át az Argonauták a Hellésponton, s milyen kalandjuk volt Artakia medve-forrásnál, talán ugyanott, ahol az óriási laistrygónok kövekkel dobálták meg Odysseust és társait.⁸⁶ Kyzikos város lakói — ez a város később is megvolt pontosan ugyanott, a Propontis, a mostani Márvány-tenger partján — úgy tudták,⁸⁷ hogy a Föld hatkarú fiai laktak a szomszédságukban, a Medve-szigeten vagy sokkal inkább Medve-félszigeten, melyen a Dindymón-hegy emelkedett. Ők maguk, a doliónok, nem szenvedtek szomszédaiktól, mert Poseidóntól származtak. Királyuk, Kyzikos, egy fiatal ember, Iasóonnal egyidős, egyszer intést kapott, hogy fogadja barátságosan a hőszozok seregét, ha odaérkezik. A király épp akkor ünnepelte mézesheteit Klekével, „a híressel”, a perkotéi király lányával, amikor az Argonauták kikötöttek. Ő mégis elébük sietett, és gazdagon megvendégelte őket. Csak mikor a hőszozok föl akartak menni a Dindymón-hegyre, akkor támadták meg a földbölcsülett óriások az Argót. De Héraklés is ott volt. Az óriások java részét ő ölte meg, a többieket a visszatérő Argonauták. Ezzel kezdődött a szerencsétlenség, amit a hőszozok a doliónokra hoztak. Nyomban elhagyták az Argóval a kikötőt, és nem vették észre, hogy az éjszaka folyamán visszasodorta őket a szél a partnak egy másik pontjára, amit később a Szent Sziklának neveztek el, de a „szent” szó baljós jelentésével. A sötétségben nem ismerték fel a doliónokat, és a doliónok sem őket: azt hitték, valamilyen ellenség tör rájuk, s harcra készen fogadták az érkezőket. Kyzikos király ismét elhagyta ifjú feleségét, s nem tért vissza hozzá többé. Elesett az Argonauták kezétől, sok-sok emberével. Amikor felvirradt, s a vélt ellenségek kölcsönösen egy-másra ismertek, előbb az Argonauták törtek ki hangos jajveszékelésben, siratva az elesetteket. Három napig tartott a siratás. A nimfák megsiratták az ifjú asszonyt, aki fölakasztotta magát, amikor férje haláláról értesült. A sok könnyből keletkezett a Kleité-forrás. Még tizenkét napig fújtak ezután ellen-szelek, s az Argonauták nem hajózhattak tovább. A tizenkettediken Mopsos jós fölfigyelt a jégmadár hangjára, s megértette. Azt tanácsolta Iasóonak, engesztelje meg a Nagy Istenanyát. Ismét fölmasztak a hőszozok a Dindymón-hegyre. Az erdőben egy rendkívül vastag, vadon nőtt szőlőtőkét találtak. Argos ács, az Argó hajó építője kifaragta ebből Rhea szobrát, az alighanem egyetlen istennőét, akinek a szőlőtőke szent növénye volt.⁸⁸ Rheát erről a hegyről, s más ugyanilyen nevű hegyekről Dindymenének is nevezték.

Az Argonauták további útjuk során, Mysiában, elvesztették a szép Hylast a vízínimfák miatt,⁸⁹ s vele együtt Héraklést is: miután sokáig hiába kereste [350] a szeretett fiút, visszatért munkáihoz.⁹⁰ A bebryxek földjén, a későbbi Bithy-niában, a Márvány-tenger partján Polydeukés bebizonyította, hogy ő a legjobb ökölvívó. Legyőzte a környék urát, annak a forrásnak a gazdáját, melyből a hőszozok vizet akartak hozni: Amykost, Poseidón és a

---

bithyniai Melia nimfa fiát.⁹¹ Talán nem is ölte meg,⁹² csupán megeskette az apjára, hogy soha többé nem fogja zaklatni az arra járó idegeneket. E szerint az elbeszélés szerint az Argonauták akkor már átkeltek a Bosporoson. A történet ismertebb változata szerint az utolsó tengerszoros előtt még egyszer kikötöttek az európai parton, Bithyniával szemközt, a thrákiai thynosoknál.

Az elbeszélők a thynosok földjére helyezték át Phineus palotáját, mely eredetileg ott volt, ahol a sötétség birodalma kezdődött. Ezért már Perseus találkozott egy Phineusszal, aki - mint Hádés Persephonét - az unokahúgát, Andromedát akarta feleségül venni. A genealógusok⁹³ olyanformán sorolták Phineust Agénór utódai közé, mint Kadmost: vagy a fiának tartották, vagy az unokájának, ha ugyan nem tették Agénór fiútestvérévé és Bélós fiává,⁹⁴ vagy egyszerűen Poseidón egyik fiává.⁹⁵ A legrégebb elbeszélők (és egy régi vázafestő) alighanem Erikthót adták hozzá feleségül: ez a név Phineust egyúttal az alvilági királynő és egyik Boreas-lány férjévé is avatja, mert mindkettőt emlegették Khthonia néven is (ez az Erikthó világosabb alakja). De a ránk maradt elbeszélésekben Phineus sokkal inkább áldozata, mint ura az Alvilágnak, mely többféle alakban: vakság és a Harpyiák alakjában gyötörte őt. De vakságában is tudta - ő, aki a holtak birodalmának iszonyatos voltát annak szomszédságában jobban érezte, mint bárki más -, hogyan lehet úgy behatolni oda, hogy talán vissza is térhessen az ember. Azok a férfiak, akik ugyanerre képesek voltak, meghozhatták neki a kínjaitól való megváltást is.

A hagyomány szerint jós volt, aki a mindent-látás adománya birtokában maga választotta magának a testi vaksággal együtt járó hosszú életet:⁹⁶ a vakság vagy ezért a vakmerő választásért volt a büntetése, vagy azért, mert már Phrixosnak megmutatta a Túlvanra vezető utat. Más elbeszélőknél⁹⁷ - mert mind magyarázatot kerestek arra, hogy Phineus vak létére tisztán látott a holtak birodalmának sötétjében - a látnokság Apollón ajándéka volt, megvakítása és kínosan hosszú öregkora viszont Zeus büntetése. Az istenek királya rossz néven vette tőle, hogy az emberek előtt a legvégsőkig feltárta a jövőt. A Harpyiákat Hélios küldte ellene,⁹⁸ mert felfuvalkodottságában lemondott arról, hogy lássa a nap világát. A Harpyiák mindig eljöttek, amikor az ételt Phineus elé rakták, s kikapták a kezéből és szájából. Amit otthagytak belőle, az úgy bűzlött, hogy senki nem bírt meglenni a közelében.⁹⁹

Vakon, beesett arccal, mint egy halott, jelenik meg a híres vázaképen, melyen valaha az ágy fejénél ülő felesége, Erikthó neve is olvasható volt. S így írja le az elbeszélő is:¹⁰⁰ ismét itt voltak a Harpyiák, elrabolták az ételét, de mégis hallotta a hősök közeledését, s tudta, mert Zeus jelezte előre, hogy ők fogják az étel élvezetét visszaadni neki. Mint egy élettelen árnyék, [351] emelkedett föl fekvőhelyéről, s botjára támaszkodva, összecsukló lábakkal tapogatódzott a fal mentén, míg elért az ajtóhoz. Járás közben tagjai reszkettek a gyengeségtől és az öregségtől. Mint a rászáradt pörk, úgy fedte aszott testét a mocskok, csupán a bőre tartotta össze csontjait. Elhagyta hálótermét, de térdei nem vitték tovább. Le kellett ülnie az udvar küszöbére. Sötétvörösén vette körül a szédülés, úgy érezte, kifut lába alól a talaj. Ájultan esett össze. Az Argonauták ámulva álltak körül. Nagy nehezen nyerte vissza eszméletét az aggastyán, s köszöntötte a hősöket; mindent tudott róluk, s a saját sorsáról is tudomásukra hozott mindent. Két sógora, Boreas két fia, Kalais és Zétés, ugyancsak eljött az Argonautákkal; nekik kellett az öreget a Harpyiák-tól megszabadítaniok.

Az ikrek meg is tették ezt, miután Phineus megesküdött nekik, hogy egyik istent sem haragítják magukra; ez is arra mutat, hogy eleve nem egy isten küldte a Harpyiákat Phineushoz, arra a helyre, ahol a Túlvilág kezdődött, legalábbis az Argonauták számára. A két ifjú hős odarakta a hullaszerű aggastyán elé az étket, hogy még utoljára elrabolják a

---

Harpyiák. Azok rikácsolva vetették rá magukat. A férfiak mind fölkiáltottak, de Boreas két szárnyas fia kivont karddal állt ott, s a ragadozó madarak után repültek, melyek egy szempillantás alatt elnyeltek mindent, s csupán ocsmány bűzt hagytak maguk után. Üldözésük a tenger fölött, mint már az istentörténetekből tudjuk,¹⁰¹ egészen azokig a szigetekig tartott, melyeket ettől fogva Strophadesnek, a Fordulat Szigeteinek hívtak. Ott visszafordultak az üldözők és az üldözöttek, miután Iris, Zeus szárnyas hírnöke megállította a két testvért, és megesküdött, hogy a Harpyiák soha többé nem fogják Phineust zaklatni. Nem halhattak meg, mert ők is a természet rendjéhez tartoztak; de lakásul a föld mélyét választották Minós szigete, Kréta alatt.¹⁰²

Az Argonauták egész éjszaka, Kalais és Zetés visszatéréséig, együtt lakomáztak Phineusszal, s az most kioktatta őket arra, amire Kirké Odysseust: az egyik világból a másikba vezető útra. Az Argonauták eredetileg alighanem azt tudták meg Phineustól, hogy miképpen térjenek vissza, nem pedig, hogy miképp hatoljanak be a másik világba. A vak látnok szerint ugyanis Zeus galambjait kellett utánozniok, melyek az ambrosziát hordták a másvilágból az isteneknek az Olymposra, a mi világunkba. Egy galambot kellett a „Sötétkék Sziklák” közti résen áteresztetniök, a két szikla közt, melyek a Bosporoson, de eredetileg a Túlvilág határán meredeztek. Úgy fognak átkelni ők is, ahogy a galamb. A két szikla összecsapódott, hogy szétmorzsolja a madarat. Azután ismét szétnyíltak, s íme! ahogy Zeus galambjai közül is mindig csak az utolsót tudták elcsípni, úgy most is, csupán a galamb farkának néhány tollát szelték le. A galambot Phineus tanácsára vitték magukkal az Argonauták. S az Argó úgy suhant át a sziklák között, melyek épp ismét visszahúzódtak, mint egy szárnyas nyíl: csupán a tatja csücskét vágta le a sziklák, különben épen maradt. Attól az időtől fogva áll a két szikla oly közel egymáshoz, [352] ahogy a későbbi szerzők kissé túlzó állítása szerint a Bosporos: valójában a tengersizoros kiszélesedik a Fekete-tenger felé. Ez a Túlvilágba vezető út az eredeti történet szerint valószínűleg végképp bezárult, miután egyszer mégis sikerült halandó hősöknek visszatérni rajta. De később úgy is mesélték ugyanezt a történetet, hogy a sziklák örökre szétváltak, miután Iason Médeiával átjutott rajtuk.¹⁰³ Még a késői elbeszélő is, akinek tudósítását olvassuk, a költő Apollónios, azt mondatja a szerencsésen átsuhant Argó hőszaival, hogy a Hádésből menekültek meg.¹⁰⁴

Phineus közlése szerint¹⁰⁵ a „Sötétkék Sziklák” közül megmenekülve, egy „Fekete Sziklához” kellett eljutniok, és a „Fekete Sziklától” az „Akheróni előhegységhez”, ahonnan meredek ösvény vezet le a Hádésba, s ott torkollik az Akherón folyó a tengerbe. Lykos királyt, „a farkast”, aki itt vendégszeretően fogadta az Argonautákat,¹⁰⁶ Phineus név szerint nem említette, de ebben a látszatra oly barátságos országban két társukat veszítették el, mindketten meghaltak: Idmón, a jós, és Tiphys, a kormányos. S az elhagyatott Thynias szigeten,¹⁰⁷ egy „tonhal-szigeten” - mely épp ott van a kisázsiai part közelében, ahol Bithynia Mariandyniával, Lykos népének országával határos -, találkoztak Apollónnal.

Olyan hagyományról is tudunk,¹⁰⁸ mely szerint Athéné istennő baljával visszalökte a „Sötétkék Sziklákat”, jobbával pedig előrelökte az Argót. Amikor pedig az Argonauták a kietlen sziget kicsiny öblébe érkeztek, épp hajnalodott: az az óra volt, amikor az éjszakai isten a nappal istenévé változik át, s ebben a pillanatban teljesen megmutatkozik. Épp Lykiából jött Létó fia, és a hyperboreosokhoz igyekezett, így szól az elbeszélés.¹⁰⁹ Aranyos fűrtjei, mint a lecsüngő szőlőfűrtök, lengtek kétfelől az isten orcái körül, ahogyan tovalépdelt. Baljában ezüst íját tartotta. A hátán jobb válláról puzdrája csüngött alá. Lábai alatt rengett az egész sziget, a hullámok magasra csaptak a partnál. Tanácstalan ámulat nyűgözte le az Argonautákat. Senki se mert az isten szép szemébe nézni. Csak álltak ott,

---

lesütött szemmel. Az pedig a tenger fölött tovasietett a levegőben. Csak jóval később jött ki hang Orpheus torkán, s így szólt a hősökhöz: „Nevezzük a szigetet a Hajnali Apollón szent szigetének. Mert hajnalban jelent meg mindannyiunk előtt. Bemutatjuk neki áldozatul, amit itt találunk, s oltárt építünk a sziget egyik fokán. Ha majd megadja nekünk a szerencsés hazatérést, illő módon kecskéket áldozunk neki. Most zsírt és italokat ajánlunk fel. Te pedig, urunk, aki megjelentél, légy kegyes hozzánk!”

Apollón vadászszerencsével áldotta meg a hērőszokat. Így mégis gazdag áldozatot tudtak bemutatni neki. Kiáltozásuk a Héóosnak, „a hajnali Apollónnak” szolt, neki énekelték paiánt s táncoltak körtáncot. Az éneklést Orpheus kezdte meg himnuszával: az isteni fiút dicsőítette benne, aki nyilával megölte a kígyót a Parnassoson. S az ünnepség befejezéseképpen az áldozatot megérintve mind hűséget esküdtek egymásnak, s egy szentélyt avattak [353] fel Homonoia, az egyetértés tiszteletére, egy szentélyt, mely még a késői időkben is fennállt. Harmadnap hagyták el az Argonauták Thynias szigetét.

Phineus megmondotta nekik előre, milyen partokat és népeket keressenek föl - a mariandynosokkal kezdve - s melyeknél hajózzanak tovább, mielőtt a Phasis széles folyamán fölleveznek Kolkhis földjén Aiába, Aiétés király székhelyére. Annak a Sthenelosnak a sírján,¹¹⁰ aki Héraklésszel az amazónok ellen harcolt, a parton, mely nem esett messze az Akheróntól és a dionysosi Kallikhoros folyótól,¹¹¹ az Argonauták áldozatot mutattak be. Mert Persephoné megengedte a hős lelkének, hogy megjelenjék a sírhalmán, teljes fegyverzetben, s viszontláthassa a férfiakat, akikkel együtt élt. Sinópénál¹¹² Héraklés másik három, itt maradt társa csatlakozott az Argonautákhoz. Az amazónok országában, a Thermódón torkolatánál, Iasón is tábort vert,¹¹³ de nem került sor harcra az amazónokkal, mert Zeus jókor küldött kedvező szelet. A nyomorúságos khalybes nép földje előtt, akik füstbe burkolva munkálják meg a vasat,¹¹⁴ a hērőszok csak tovasuhantak, ugyanígy a tibarénosok és a mossynosok, két fordítva élő nép földje előtt is. Mert a tibarénosoknál¹¹⁵ a férfiak feküdtek ágyba, amikor a nők szültek, a mossynosok pedig¹¹⁸ mindazt nyilvánosan művelték - a szeretkezést is -, amit mások titokban, és titokban, amit mások nyilvánosan.

Viszont Phineus tanácsára kikötöttek az Argonauták Arés szigetén, ahol a Stymphalos-tó madarai tanyáztak, mióta Héraklés elűzte őket Görögországból. A hősökre veszélyes lett volna, ha rájuk hullatják éles tollaikat. Az Argonauták megéreztek a veszedelmet, amikor a szigethez közeledtek,¹¹⁷ ezért két részre oszlottak: csupán csapatuk fele maradt az evezőknél, a többiek pajzsokkal tetőt képeztek a hajó fölött, s fegyvereikkel lármát csapva, elűzték a halálhozó madarakat. Így partra tudtak szállni Arés szigetén, gerendákba kapaszkodva, Phrixos fiai is: Argos, Kytissóros, Phrontis és Melas, akik egy hajótörésből menekültek meg. Elhunyt apjuknak az volt a kívánsága, hogy menjenek el a boiótiai Orkhomenosba, s hozzák el onnan nagyapjuk, Athamas kincseit; mivel pedig Athamas és Krétheus, Iasón nagyapja, testvérek voltak, most hasznára lehettek unokatestvérüknek: visszatérhettek az Argonautákkal Aiába, hogy ott ajánló szavakkal vezessék be a hősöket anyai nagyapjuknál, Aiétésnél.

E kalandjuk után az Argonauták Philyra szigete előtt hajóztak el,¹¹⁸ mely nem a hársfáról kapta nevét, amit ugyanígy hívnak, hanem Kronos kedveséről,¹¹⁹ Ókeanos egyik lányáról, aki a legbölcsebb kentaurt, Kheirónt szülte neki. Itt lepte meg a szerelmespárt Rhea, az istenek anyja.¹²⁰ Mint egy mén, úgy ugrott föl az istenek atyja a nimfa öleléséből. Megszégyenülten menekült el Philyra is, egészen Thesszáliáig, a Pélion-hegységbe, ahol a kentaurt megszülte. Ez még a titántörténetek idejében történt, amikor Zeus kisgyermekként rejtőzködött Kréta egyik barlangjában. Erről a hajdani Kronos-szigetről pedig az Argonauták csakhamar a

---

Kaukázus látótávolába érkeztek. [354]

Megpillantották az istenek királyának sasát, mely a közönséges madarakénál hatalmasabb szárnycsapásokkal repült a legmagasabb csúcs felé. S csakhamar meghallották a kínozott titán jajgatását is, akinek a máját a sas tépte. Még nem jelent meg Prométheus megmentője, amikor az Argó a Kaukázus lábánál bekanyarodott a Phasis folyó torkolatába.

A régebbi elbeszélőknél Phrixos fiai alig játszottak szerepet az Argonauták történetében: rendszerint már jóval előbb visszatértek apjuk hazájába. A költő Apollóniosnál is, akit eddig követtünk, inkább fölingerelték, mintsem megszelídítették Hélios fiát azzal, hogy Iasónt a két társával Aiétés palotájába bevezették. Aiétés a hagyomány szerint tudta apjától,¹²¹ hogy a saját nemzetsége részéről fenyegeti veszedelem. De sem a saját fiára, Apsyrtosra nem gyanakodott, akit a kolkhisiak nap-néven Phaethónnak is neveztek,¹²² sem a lányára, Médeiaira, hanem csakis Phrixos és Khalkiopé fiaira, akik most az idegen harcosokkal érkeztek meg. A régebbi elbeszélőknél Aiétésnek valószínűleg nem két lánya volt - Khalkiopé, „az érc-arcú”, és Médeia, „a jó-tanácsú” -, hanem csak egy, Médeia, akit a felesége, Idyia¹²³ „a tudó”, vagy pedig egy másik hold-néven Neaira,¹²⁴ „az új” szült neki. Gyanakvó természetű és rosszindulatú volt Aia uralkodója az összes elbeszélésekben; segítő és ártalmas bűbájosságok tudója volt, bár Iasón iránti szerelmétől maga is bűvületbe esett, szép, de csakhamar elsötétülő arcú leánya, Médeia.

A legrégebbi történetben Iasón közvetítő nélkül (s az Argót valószínűleg nem rejtette el a minyések hadával a Phasis nádasában, mint Apollóniosnál) lépett Aia földjének királya elé, s követelte vissza családjának az aranygyapjat. A királylány az ifjút, aki sugárzott, mint a Sirius, az ismert elbeszélés szerint¹²⁵ ezüstös fátyolán át pillantotta meg.¹²⁶ A király válaszképpen az aranygyapjút őrző óriáskígyó torkába küldte a hérószot. Úgy is mesélték,¹²⁷ hogy a gyapjú egy bozótban csüngött ki a kígyó szájából, s akkora volt a kígyó, hogy könnyen lenyelhette akár az Argót is, ötven evezőseivel együtt. „Arés berkének” hívták a sűrű bozótot, mely mindegyik elbeszélésben - akár csak Kadmos és Harmonia thébai történetében - a halál helyét, Hádés körzetét jelentette. S ha nem a szörnyeteg szájából lógott ki az aranygyapjú, akkor egy tölgyfa csúcsáról csüngött alá, az ágakra kiterítve,¹²⁸ s a fát őrizte a kígyó, vagy pedig, mint a vázaképeken látni, egy sziklán hevert, s a kígyó a szikla köré csavarodott.

Egy vázafestőtől tudjuk meg azt is, hogyan került elő Iasón az óriáskígyó torkából: ugyanolyan állapotban, mint Héraklés a nemeai oroszlán barlangjából, s ez volt a természetes állapot, valahányszor az Alvilág visszaadott egy halandót az élők világának. Ájultan lógott ki a sárkány szájából. A gyapjú látható a fán, és Athéné istennő jelenléte, a bagollyal, tanúsítja, hogy a hérósz mégsem halott. Halálosan kimerülve tért vissza a szörnyeteg hasából, és szüksége volt egy megmentőre, hogy az halálittas állapotából életre keltse. Ezen az ábrázoláson Athéné volt az, különben pedig Médeia, aki a [355] vázaképeken varázsfüveivel nyomon követi a hérószot. A későbbi elbeszélők a legnehezebben épp Iasónnak e látszólagos és bizonyos mértékig mégis elszenvedett halálával birkóztak meg, amivel az aranygyapjút megszerezte.

Szívesebben adták elő úgy a történetet, hogy Aiétés három próbát mért Iasónra,¹²⁹ és Médeia segítségével mindháromat megállotta.¹³⁰ Eredetileg a történetnek ebben a későbbi alakjában is biztosan a sárkány megölése volt az első. Második próbaként szántásban kellett Aiétésszel versenyeznie, s végül még első helyre is tették ezt a próbát. Héphaistos két érc lábú és érc-szájú, tűzköpő bikát és egy egy darabból álló acélekét¹³¹ ajándékozott a Nap fiának. Aiétés mély barázdát szántott ezzel, és utána Iasónnak is ugyanezt kellett tennie. Ledobta magáról

---

ruháját;¹³² egy kenőcs, Médeia ajándéka, megedzette tagjait a tűz ellen. Így ő is igába kényszerítette a csodaállatokat, s meghúzta a kívánt barázdát.

Ehhez a próbához egy másikat is fűztek később.¹³³ A versenyszántás után a hērósznak he kellett vetnie a megölt sárkány fogaival a földet, s meg kellett ölnie a belőle sarjadt óriás harcosokat. Azok, akik harmadik próbaként említették a sárkány megölését, azt állították,¹³⁴ hogy Pallas Athéné Kadmos thébai sárkányfog-vetésekor megtartotta a sárkányfogak felét, s odaadta Aiétésnek erre a célra. Így Iasón se tehetett egyebet, tovább utánozta Kadmost,¹³⁵ s egy nagy követ dobott a földből sarjadtak közé, mire azok gyilkolni kezdték egymást. Ami hátra volt, azt elvégezte ő maga az Argonautákkal.

De az összes elbeszélésekben - a régi, értelmes történet szerint is, melyben Iasón a halálos sötétségből, a kígyó hasából hozta föl az aranygyapjat, és az új, erőltetett kitalálás szerint is, mely a három próbáról tudósított - hasztalan lett volna minden cselekedete, ha nem sikerül a hērószoknak a halálukat tervező Aiétés éberségét kijátszaniok. Hiszen Hélios sötét fia és lakóhelye mégiscsak Hádéshez és a házához hasonlított. Egyik régebbi elbeszélés szerint¹³⁶ az aranygyapjú Aiétés házában volt elrejtve. Miután Iasón megállotta a próbát - ebben az esetben csak a szántási versenyt -, a király lakomára hívta meg az Argonautákat. Úgy tervezte, míg a hērószok nála lakomáznak, fölgújtja az Argót. De amikor már majdnem meg is tette,¹³⁷ Aphrodité vágyat ébresztett benne a felesége, Eurylyté szerelme után. Míg a király a királyné mellett hevert, Idmón, a jós menekülésre szólította föl az Argonautákat. Lépteik zaja jelt adott Médeiának. Ő is fölkelt, és elmenekült Iasónnal.

A költő Apollónios másképp írja le az esetet.¹³⁸ Médeia akkor kelt fel, amikor Aiétés az első két próba után, melyeket Iasón sikeresen megállott, a versenyszántás és a földből sarjadt óriások megölése után épp arról tanácskozott harcosaival, hogyan pusztíthatnák el az Argonautákat. Az éjszaka titánnője,¹³⁹ a Holdistennő látta, hogyan siet a királyné az éjen át, mintha ő maga lett volna: az ő hasonmása,¹⁴⁰ s hívja magához az Argóról Iasónt. Együtt léptek Arés szent berkébe, ahol az óriáskígyó az aranygyapjat őrizte. Médeia egy [356] frissen metszett boróka gallyával, amit előzetesen valamilyen varázsszerbe mártott, énekelve behintette a sárkány szemét. A szörnyeteg elaludt, és Iasón levette a tölgyfáról a gyapjút. E szerint az elbeszélés szerint a hērósz nem ölte meg a sárkányt, csupán távolodóban hátrahátrapillantgatott, míg a leány utol nem érte. Ahogyan egy szűz próbálja a felkelő telihold fényét kamrájában vékony hálóköntösével felfogni, s örvendezik neki, úgy örvendezett most Iasón, magasba emelve a nagy aranygyapjat, melynek fénye sugárzón verődött vissza a fejről.¹⁴¹ Egy régebbi elbeszélés szerint¹⁴² nyomban ott, a Phasis partján egyesültek szerelemben; az ismert későbbi költemények szerint Médeia még sokáig Iasón szűzi menyasszonyaként kísérte az Argonautákat, míg végül mégis meg kellett ülniök lakodalmukat a phaiákok szigetén.

Apollónios többször is leírja Médeiának Hekaténál tett látogatását. Avatott papnője volt ő az éji istennőnek, aki uralkodott az Alvilág bejáratán, sőt, Persephonéval való titkos azonosságában, az éjben vándorló Brimó, a Földalatti, a holtak úrnője¹⁴³ nevében, a holtak birodalma fölött is. Egyes genealógusok¹⁴⁴ azt állították, Hekaté volt mindkét varázslónő anyja: Kirkée is, akit Aiétés testvérének tartottak, Médeiáé is. Hekaté templomában beszélt Médeia először Iasónnal,¹⁴⁵ vette ki mellpántjából a kenőcsöt¹⁴⁶ és nyújtotta át a hērósznak, hogy megeddze magát vele a bikák tüze ellen. A "prométheusi kenőcs"¹⁴⁷ volt ez, annak a virágnak a nedve, mely a Kaukázus szurdokaiban a megkínzott titán véreből sarjadt: rőfnyi magas volt, színe a Kórykos sáfrányához hasonló, de gyökere húsvörös. Jajgatott és rengett a föld, kivágták belőle. Médeia másodszor¹⁴⁸ a Halys torkolatánál, Paphlagorban, Iasónnal való

---

szökésének harmadik napján mutatott be áldozatot Heka-ténak. A költő nem merte leírni a borzalmas cselekedetet.

Mások mesélték el az iszonyú tettet,¹⁴⁹ melyet Médeia azért követett el, hogy visszatartsa Aiétest és a kolchisiakat az üldözéstől. Ez a rettenetes cselekedet Tantalos tettehez, vagy a földalatti gyermek Dionysosnak, Persephoné fiának¹⁵⁰ feldarabolásához hasonlítható.

Csak hogy itt nem a testrészek megevése, hanem újbóli összerakásuk volt a cél. Már említettem, hogy volt Médeianak egy Apsyrtos vagy Phaethón nevű öccse.¹⁵¹ Ennek anyját Asterodeianak,¹⁵² „a csillagok útján járó”-nak hívták: a holdistennőre illő név.¹⁵³ A régebbi elbeszélők szerint¹⁵⁴ Apsyrtos kicsiny gyermek volt, s talán az égen mindig újból kialakuló csillagokhoz hasonló. Médeia kivette őt bölcsőjéből, és magával vitte az Argóra. Úgy is mesélték a történetet,¹⁵⁵ hogy még odahaza, Aiétes palotájában ölte meg az öccsét, nem pedig útközben, amikor üldözőbe vették őket. Mert erre szolgált a gyermek föláldozása: Médeia feldarabolta, és tagjait az üldözők lába elé, vagy a Phasisba dobta. Míg Aiétes összeszedegette és újból összerakta őket, addig az Argonauták elmenekültek.

Apollóniosnál Apsyrtos Aiétes felnőtt fia volt. Amikor az Argó a Halys torkolatától elindulva átszelte a Fekete-tengert, s befutott az Istros egyik [357] ágába - a Dunába, melyről azt hitték, egy másik torkolata is van, az Adria felé -, Apsyrtos a folyó másik ágán át elébekerült a hērőszoknak. Meséltek az Istros szigetéről is, mely az Ión-tengerben volt, az Adria folytatásában; Artemis temploma állt itt.¹⁵⁶ Valószínűleg az istennő istriai szentélyéről van szó, ahova állítólag Hēraklész is eljutott a keryneiai gímszarvas üldözése során. Az Argonauták itt azon vették észre magukat, hogy bekerítette őket a kolchisiak serege, melynek parancsnoka Apsyrtos volt. A kolchisiak másik flottája megkerülte Görögországot, és a másik oldalról közeledett az Ión-tengerhez. Látszatra megegyeztek abban, hogy Médeiat Artemis szentélyében sorsára bízzák, s a hērőszok serege háborítatlanul vonul tovább az arany-gyapjúval. Ezzel a látszatmegegyezéssel csalta Médeia törbe a bátyját; Iasón letaglózta, mint egy bikát, a templom közelében.¹⁵⁷ A kolchisi sereg szétszóródott, s az Argó ismét görög tengerre futott be: az Ión-tengerre, az Adria felől, s fedélzetén nemcsak az aranygyapjat vitte, hanem egy vérbűn szeny-nyezte gyilkospárt is. A hajó nagy veszélyben forgott a két bűnös miatt, amikor a „Fekete Kerkyra”, a mai Korcsula szigete előtt elhaladt.¹⁵⁸ Ekkor a hajó maga szólalt meg,¹⁵⁹ és intette a hērőszokat, kanyarodjanak el Kirké varázslónő tanyája felé, mert ő feloldozhatja Iasónt és Médeiat Apsyrtos megölésének vérbűne alól.

Így hát az Argonauták észak felé vették útjukat, hogy onnan kerüljék meg az Appenini-félszigetet, melyről azt hitték annak idején, hogy sziget, s két hatalmas folyam határolja észak felől: az Éridanos, vagyis a Pó, és a Rhodanos, a Rhône. A hērőszok főlhajóztak az egyiken, míg a másik folyóba nem értek, melyről azt tartották, az Éridanoson kívül is van még két ága, s az egyik az Ókeanosba, a másik a Tyrrhén-tengerbe torkollik.¹⁶⁰ Kis híja, nem vették észre a tyrrhén ágot. Apollónios elbeszélésében azonban Héra minden pillanatban segítón állott mellettük. Kirké ebben az elbeszélésben nem keleten lakott, hanem nyugaton: ott, ahol a Monte Circeo magaslik, ma már nem egy szigeten, hanem a Tyrrhén-tenger partjának egyik félszigetén. Kirké a szemének arany fényéről fölismerte unokahúgát - a Napisten összes gyermekeinek és unokáinak¹⁶¹ megvolt ez a sajátossága -, s megtisztította bűnétől a párt:¹⁶² egy újszülött malacot tartott fölébük, s azután az állat véréből csöpögő kézzel imádkozott Zeushoz, a megtisztító istenhez. Ezután Kirké mégis kiutasította házából Médeiat, mert elárulta az apját.¹⁶³

Az Argonauták - az egy Iasónt kivéve - nem léptek be Kirké házába, és sértetlenül hajóztak el a szirének szikláinál, mert Orpheus harsány dalával túlharsogta a veszélyes éneket. A

Skylla és a Kharybdis, meg a Planktai között, melyeket ez az elbeszélés megkülönböztet a Symplegadestől - a Bosporos „Sötétké Sziklaitól” -, Thetis segítette át a Néreisekkel az Argót.¹⁶⁴ A hērőszok látták Hélios marháit és hallották bógésüket Trinakrián,¹⁶⁵ s miután gyorsan maguk mögött hagyták Sziciliát, csakhamar kikötöttek a phaiákok szigetén.¹⁶⁶ A Makris vagy Drepané, „a sarló” név Korfura vonatkozott. [358]

Nyomban az Argonauták után a kolchisiak másik serege is odaérkezett, s Médeia kiadatását követelte Alkinoostól. Médeia kikönyörögte előzetesen Areté királynétól, hogy vegye őt oltalmába: a történet ebben a késői alakjában Odysseus kalandjaihoz illeszkedett, melyek a hērőszoktörténetek során csak később vezetnek a phaiákokhoz.

Ezután, mondja tovább az elbeszélés,¹⁶⁷ Alkinoos úgy határozott, hogy csak akkor adja vissza apjának a kolchisi királynőt, ha még nem lett Iasón felesége. Areté egyik éjszakai beszélgetésükből megtudta a döntést a királytól. Titokban közölte az Argonautákkal. Még ugyanazon az éjszakán megölték a lakodalmat, a sziget nimfája, Makris barlangjában. Ott készítettek számukra násznyoszolyát, s a hatalmas aranygyapjat terítették rá.¹⁶⁸ Héra, aki szerette Iasónt, támogatta házasságukat, és házasságistennőként később is mindig oltalmazta Médeiát, egy csapat nimfát küldött a lakodalomra, fehér keblükben tarka virágokkal. Az aranygyapjú fénye őket is beragyogta, s a vágy tüzét gyújtotta szemükben. De röstellték kézzel megérinteni a gyapjút. A hērőszok koszorúsan énekeltek nászi énekeket Orpheus lantjának hangjai mellett. Hadd érezze úgy Iasón és Médeia, mintha lakodalmuk nem itt folyt volna le egy barlangban, hanem - ahogy voltaképpen illett volna - odahaza, Iólkosban, Aisón palotájában.

De akkor még messze voltak attól, hogy megérkezzenek Iasón szülőföldjére. A kilenc napon és kilenc éjen át¹⁶⁹ tomboló viharok az Argót Drepané-ból Libyába vetették, a sekélyes és veszedelmes Syrtis-öbölbe, ahol kénytelenek voltak kiszállni, és gyalog vándorolni a sivatagon át. Déli hőségben három kísérteties isteni asszony jelent meg itt Iasónnak,¹⁷⁰ Libyé lányai,¹⁷¹ és azt tanácsolták, hogy anyjuknak, aki oly fáradalmasan hordozta őket tulajdon testében, hasonlóval viszonzozzák jótéteményét. Erre¹⁷² a hērőszok a vállukra vették az Argót, és tizenkét napon és tizenkét éjen át vitték a hajót a sivatagon át. Közben rettenetesen gyötörte őket a szomjúság. Amikor végre letették terhüket a Tritónis-tó tükrére, elrohantak, forrást keresni. Így jutottak el az Argonauták a szent földre,¹⁷³ ahol Ladón kígyó egészen az előző napig őrizte a Hesperisek almáit. Mert csak egy nappal előbb járt itt Héraklés, és ölte meg a sárkányt. Az almákat magával vitte. A gyászoló Hesperisek a hērőszok szeme láttára változtak három fává. De vissza is tudtak változni,¹⁷⁴ s ők mutatták meg nekik a forrást, amit Héraklés egyetlen lábdobbantással¹⁷⁵ fakasztott egy sziklából. Már nem tudták a hősök Zeus fiát utolérni; csak Lynkeus vélte, hogy látja, amint megy az országon át a végtelen messzeségben.¹⁷⁶

A Tritónis-tóról a nyílt tengerre vezető átjárót se találták volna meg, ha nem akad az útjukba Tritón, előbb ember alakban,¹⁷⁷ később mint tengeri állat farkú isten. Ember alakban egy göröngyöt ajándékozott az Argonautáknak, amit Euphémós hērész, Poseidón fia, hálásan fogadott. Saját eredeti alakjában vezette és toltá át azután az Argót a tengerre. Krétán csak úgy [359] tudtak kikötni, hogy Médeia a varázslatával ledöntötte az ércből való Talost,¹⁷⁸ aki naponta háromszor körbejárta a nagy szigetet. Ellenséges pillantásával megbabonázta az óriás szemét:¹⁷⁹ az óvatlanul megsebezte egy éles kővel a bokáját, azon a helyen, ahol sebezhető ere rejtett, s elvérezve, nagy zajjal zuhant a földre. Az Argonauták előzetesen oltart állítottak Poseidónnak és a fiának, Tritónnak,¹⁸⁰ most pedig Athéné Minóisnak építettek szentélyt.¹⁸¹

A legmélyebb éjszakában közeledtek végül a görög szigetvilághoz, melyet egykor a „Sötétkéek Sziklák” Hádés-kapuján át, a Helléspontoson és a Bóspo-roson át vezető úton hagytak el. Olyan mély, olyan zord és olyan sötét volt ez az éjszaka, hogy az Argonauták maguk se tudták, hogy a Hádésön át hajóznak-e, vagy a vizek hátán.¹⁸² Iasón magasba emelte kezét, s Phoibost hívta fennhangon. Erre megjelent az isten, ismét egy magányos szigeten, mint egykor, amikor a hērósok áthatoltak a „Sötétkéek Sziklákön”. Első epiphaniája alkalmával, Thynias szigetén, Apollón íja ezüstösen csillogott a baljában.¹⁸³ Most arany íját tartotta magasra jobbában,¹⁸⁴ s a két Melas-szikla egyikén állott, melyeket állítólag csak később neveztek így egy Melas, „a fekete” nevű emberről.¹⁸⁵ Az Argonauták megpillantottak az isten fényében egy parányi szigetet, s amikor itt kikötöttek, épp felderengett a virradat. Egy árnyas berekben oltárt építettek itt, Apollónt a fényéről, az *aiglér*ről, Aiglítésnek nevezték el, a szigetet pedig Anaphénak: ez a név a görög fül számára magában foglalja az *anaptó*ból származó „felvilágítani” szót. Ettől fogva ünnepelték itt Apollón Aiglítés ünnepét.¹⁸⁶

Amikor a hērósok az ünnepség után elhagyták Anaphét, Euphémós visszaemlékezett az álmára, amit azon az éjszakán álmodott, s elmesélte Iasónnak. A göröngyőről álmodott,¹⁸⁷ Tritón ajándékaról, amit még mindig őrzött. Álmában keblén melengette, s úgy tűnt neki, a göröngyöt teljesen átította a melléből csorgó tej. Azután pedig egy szűzzé változott a göröngy, s ő egyesült vele. Bánta ezt a tettet, hiszen ő maga szoptatta a leányt; az ifjú asszony megvigasztalta, s fölfedte, hogy Tritón és Libyé istennő leánya. Küldje le őt a Néreisekhez, hogy a tengerben lakjon Anaphénál; csakhamar ismét föl fog merülni a napvilágra, lakhelyül Euphémós utódai számára. Iasón utasítására Euphémós a tengerbe dobta a göröngyöt. Erre fölmerült a mélyből a Kallisté sziget, „a legszebb”, melyet később Thérának, „a vadászterületnek” hívtak, s Euphémós utódainak nemzetsége lakott rajta.

Ez alighanem Théra, a későbbi Santorin sziget lakóinak elbeszélése volt. Az aiginaiak őriztek egy történetet arról, hogy az Argonauták az ő szigetükön is kikötöttek:¹⁸⁸ hogy el ne szalasszák a kedvező szelet, versenyt futva hordták a vizet az Argóra, s így alapították meg a Hydrophoria ünnepet.¹⁸⁹ Iasón és Médeia híres története azonban, mely akkor már nem tartozott az Argonauták történetéhez - ez véget ért azzal, hogy az Argó megérkezett a Pagasai-öbölbe -, Iólkosban egészen váratlan irányba fordult. Már láttuk, mi a hasonlóság és mi a különbség Iasón és Théseus sorsa közt. Mindkét hērós az [360] Alvilág egyik területére hatolt be - Iasón az aiai kígyó torkába, Théseus a labirinthosba -, s mindketten e területen otthonos isteni leányban leltek kegyes segítőtársra: Théseus Ariadnéban, „a labirinthos úrnőjében”, aki az ő kedvéért elárulta apját, s halált hozott a bátyjára, Iasón pedig Médeióban, aki ugyanazt tette. Ariadné is útnak indult a hērós hazája felé, de nem jutott el odáig. Médeia, aki ugyancsak odaát, a Túlvilágon volt otthon, és Hélios ivadékai közé tartozott, be is vonult Iasónnal annak hazájába, s az emberek csakhamar megéreztek egy túlvilági úrnő hatalmát.

Azt beszélték róla, az emberek megölésével és feldarabolásával el tudta érní, hogy újjászülessenek és megfiatalodjanak: olyasmit művelt, mint amit állítólag Dionysossal tettek a titánok.¹⁹⁰ Sötét, alvilági cselekedet volt ez, a kultuszban az áldozati állattal csinálták ugyanezt: korábbi időkben alighanem nyilvánosan, később titokban. Még borzalmasabbnak tűnhetett, amikor az istent jelképező feldarabolt áldozat testrészeit meg is főzték egy üstben, egy gazdagabb rítus szerint.¹⁹¹ De mégis vigasztaló volt, hogy azt mesélték,¹⁹² maga a Nap is egy üstbe száll be minden este - a költők üst helyett olykor „aranyserleget” mondtak -, ebben kel át az éji Ókeanoson, s reggel megifjodva lép ki belőle. Ismerjük a történetet, hogyan adta át Hélios az üstjét Héraklésnek, hogy átkeljen benne Géryoneushoz. Egy ilyen edénynek az

---

emléke él a Médeia varázsüstjéről szóló elbeszélésekben: a kultuszban áldozati edény, az elbeszélők számára varázsedény, melyből egykor Pelops, s előtte alighanem már egy isteni gyermek is¹⁹³ elevenen szökkent elő.

Amikor Iasón megérkezett az Argonautákkal Iólkosba, apja, Aisón már olyan öreg volt, hogy részt se bírt venni a nagy ünnepségen, amivel a nép és a többi apák és anyák a hērőszokat fogadták.¹⁹⁴ Ekkor mutatta be Médeia először varázstudományát, mellyel - a költők és elbeszélők szerint¹⁹⁵ - később Iasónt is megifjította. Lehetséges, hogy Pelias már meghalt, mire a hērőszok megérkeztek, s a fia, Akastos, aki elkísérte útjára Iasónt, épp jókor érkezett, hogy a gyakran ábrázolt¹⁹⁶ és megénekelt¹⁹⁷ halotti játékokat megrendezze, melyeken azután az Argonauták is részt vettek, mielőtt szétszéledtek volna. De úgy is mesélték, hogy még élt a király, csak már aggastyán volt, megifjodásra szoruló. Mert hiába kapta meg Pelias mégis az aranygyapjat, miután - így mondja ez az elbeszélés¹⁹⁸ - Aisónt és a feleségét, s még Iasón öccsét is halálba hajszolta. Az egysarus férfiről szóló jóslat is megmondta, hogy Iasón Médeiaival pusztulást hoz Peliasra.¹⁹⁹ Az idegen asszony elbolondította a király lányait: azok ki akarták próbálni apjukon a megifjító varázst. Csupán Pelias egyik lánya - az egyik elbeszélés szerint öten voltak²⁰⁰ -, Alkéstis nem hitt Médeianak, s az ábrázolásokon is ő az egyetlen, aki elfordul a cselekedettől. A többi négyet - vagy talán csak ketten voltak?²⁰¹ - meggyőzte Médeia: szemük láttára földarabolt egy vén kost, darabjait megfőzte egy üstben, s az edényből egy báránynak ugrott elő. Pelias leányai földarabolták és megfőzték apjukat, de az nem kelt újból életre. [361]

A bosszú műve után Iasón Akastosnak engedte át Iólkos uralmát, s ő maga feleségével oda vonult, ahol a Nap unokájának örökölt szülőföldje volt Görögországban, ahol királynő volt s megoszthatta trónját a férjével.²⁰² Az egész szárazföldön csak Korinthos volt Hélios tulajdona. A korinthesiak a Napistent tisztelték legfőbb istenük gyanánt. Eredetileg az ő szent területe volt az Akrokorinthos magasba szökő csúcsa,²⁰³ ő engedte át Aphroditénak.²⁰⁴ Itt Hélios feleségét is Antiopénak hívták, akár csak a thébai Dioskuro-sok anyját, akit Zeus feleségének tartottak. Ő szülte Héliosnak Aiétést²⁰⁵ és Alóeust, aki azonos lehetett az Alóadák²⁰⁶ apjával, s az odalent, az Asópos folyónál elterülő vidéket kapta a Napistentől ajándékba. Aiétés kapta az osztzkodásnál Korinthost. Helytartóját az Akrokorinthos egyik magaslatáról Bunosnak nevezték el. Ezen a magaslaton állott - nem oly magasán, mint Aphrodité Urania szentélye - Héra Akraia,²⁰⁷ vagy korinthesi jelzőjével: Bunia temploma.²⁰⁸ A korinthesiak ugyanannyi gyermeket küldtek ide templomi szolgálatra,²⁰⁹ mint az athéniek a knóssosi labirinthosba: hét fiút és hét lányt, akiknek az egész évet a szentélyben kellett tölteniök, mintegy számkivetésben vagy halálban. Megsíratták őket és áldozatokat mutattak be nekik, mintha haragvó alvilági istenek volnának.

Médeiaról azt beszélték, ő alapította az Aphrodité-szentélyt a hegy leg-csúcsán,²¹⁰ de temploma itt - akár a Hekaté-templom Aiában - a Héra-templom volt. A hagyomány szerint²¹¹ Zeus akart a férje lenni, de ő hűséges maradt Hérához, s ezért az istennő halhatatlanságot ígért a gyermekeinek. Ez a halhatatlanság jutott a korinthesi fiúknak és lányoknak osztályrészül a Héra-szentélyben. Hogy azután az ismert elbeszélésben Médeia gyermekeinek mégis meg kellett halniuk, s a hét fiúnak és hét lánynak helyettük enyhébb formában kellett a halált elszenvednie, annak eredetileg a holdhónap körpályája lehetett az oka, melyben tizennégy napot szenteltek a hold fölkelésének, de ugyanannyit a leáldozásának is. Valahányszor Médeia megszülte egy-egy gyermekét - így szólt egy elbeszélés,²¹² mely már részben őrá hárította a bűnt -, Héra szentélyébe vitte; ott rejtegette őket, remélve, hogy halhatatlanok lesznek. Hogy mit művelt ott a gyermekekkel, azt nem mondja meg az

---

elbeszélés, csak annyit, hogy csalódott, és Iasón tetten érte a ki nem mondott cselekvés közben; így járt Déméter is, amikor Démophoont akarta Eleusisban halhatatlanná tenni,²¹³ és Thetis is, amikor ugyanezt próbálta megtenni a gyermek Akhilleusszal.²¹⁴ Iasón nem értette Médeia mentegőzését, nem bocsátott meg neki, és visszatért Iólkosba. Erre Médeia is elhagyta Korinthost, s csak később kezdték azt állítani, más történetek cáfolataként,²¹⁵ hogy a királyságot átadta Sisiphosnak, akit szeretett.

Azt is beszélték,²¹⁶ hogy a korinthisiak maguk ölték meg Médeia hét fiát és hét lányát, mert nem bírták elviselni az idegen varázslónő uralmát. Vagy Kreón királynak, Bellerophontés²¹⁷ második trónutódának a hozzátartozói álltak ezzel a tettel bosszút Médeia a király megöléséért. Ezek terjesztették [362] azt a mendemondát is, hogy saját gyermekeinek gyilkosa volt. Egy régi formája lehetett ez a tizennégy gyermek látszólagos haláláról szóló elbeszélésnek. Ez a vonás ahhoz a másik Médeia-arculathoz illett, amit az elmondott történetek során már Aiétésnek és Apsyrtosnak, Peliasnak és a lányainak is megmutatott, és amit Euripidés tett világhírűvé *Médeia* című tragédiájában. Nála a szerelmében és mintegy Héra istennőt képviselő királynői és feleségi méltóságában megsértett Médeia halandó asszonyként jelenik meg a színen,²¹⁸ az általános asszonysors viselőjeként,²¹⁹ akinek ráadásul a legnagyobb igazságtalanságot és hálátlanságot kellett elviselnie, ami egy férfi megmentőjének valaha is osztályrészül jutott.²²⁰

A korinthisiak azt mesélték²²¹ Glauké nevű forrásukról, mely a város piacterétől nem messze fakad egy hatalmas sziklatömbből, hogy a hasonló nevű nimfa eredetileg királylány volt, s ebbe a vízbe vetette magát, hogy megszabaduljon a kínoktól, amiket Médeia ajándékai hoztak reá. Mert Iasón az ő kedvéért hagyta el Korinthosban Aiétés leányát. A varázslónő haragra lobbanva gyilkos ajándékokat küldött az új asszonynak; adományait a két fiú vitte el, akiket Iasónnak szült, Mermeros és Pherés. Ebben az elbeszélésben a korinthisiak megkövezték őket. Az ő emlékműveiket is mutogatták a forrás közelében. Euripidés állítja azt, hogy anyjuk kezétől haltak meg, s még nagyobb sértésekről is beszél, mint amilyen Iasón újabb házassága és Médeia eltaszítása volt.

Szerinte Kreón, a menyasszony apja - ez a „hatalmas” jelentésű királynév mindig és mindenütt minden költőnek és elbeszélőnek rendelkezésére állott - kiutasítja országából a kolchisi asszonyt. Ezzel csordultig telik a megaláztatások pohara.²²² Iasón nem úgy áll mellette, mint egy társuralkodó a Nap nemzetségéből való királynő mellett, hanem mint egy alávetett sorsú menekült, aki hasznot akar húzni a király lányával kötendő házasságból.²²³ Ekkor hirtelen megjelenik egy igazi király, Aigeus Athénből; még nincs gyermeke, s épp Troizénbe tart Delphoiból, Pittheushoz,²²⁴ s vele megjelenik egy új haza²²⁵ ígérete is Médeia számára: az istenek földi országa, Attika.²²⁶ Többé semmi nem fékezheti az Aia titánországból²²⁷ származó királyi asszony vad indulatait. Legyen Iasón gyermektelenné! Cselből azt a kegyet kéri tőle, hogy ajándékokat küldhessen gyermekeivel a menyasszonynak.²²⁸ A két szőke kisfiú²²⁹ átadja a halálhozó köntöst és aranykoszorút; a mérgektől elég a királylány és az apja, s azután a tulajdon anyjuk mészárolja le a fiúkat, hogy a mindent elpusztító balvégzet apjukat, Iasont is tönkretégye, ahogy megérdemli.

A gyilkos asszony megjelenik két fia holttestével a kocsin, amit Hélios atya küldött neki.²³⁰ Sárkányfogaz ez, akárcsak Triptolemos fogata, melyen Persephoné birodalmából fölmerült. Médeia kocsiját azonban, a vázafestők tanúsága szerint, még hatalmasabb kígyók húzták. Az egyik képen egy alvilági daimón a kocsihajtó, Oistros, „az őrzöngés” nevű, kígyókkal a hajában. [363]

Médeia magával vitte holt gyermekeit Héra Akraia szent körzetébe, s ott temette el őket saját

---

kezűleg, hogy attól fogva misztikus tiszteletben részesüljenek.²³¹ Iasónnak megjósolta a halálát: ott éri majd utol, ahol az Argót az istennőnek szentelte. Így is lett: vagy az Isthmoson történt, Poseidón szentélyében,²³² ahol a hérósz leheveredett a korhadt hajó árnyékába, s egy gerenda agyonütötte, vagy Héra templomában sújtotta halálra az istennőnek szentelt Argó csonkja.

Médeia halhatatlan volt.²³³ Aigeusszal élt, míg Théseus el nem jött, s át nem vette a királyi hatalmat Athén felett. Ezt nem tudta megakadályozni. Aigeusnak egy Médos nevű fiát szült,²³⁴ s azt beszélték, keletre menekült vele; ő lett általa a médek névadója. Ezek és hasonló, más történetek, melyek ismét messzire vinnének bennünket Görögországtól, könnyen kapcsolhatók a régebbi elbeszélésekhez, melyek a Nap lányunokájának egy másik, utolsó és végleges megérkezését tartották számon. Az Élysionban²³⁵ - vagy pedig, ha másképp akarjuk nevezni a helyet, ahol Kadmos és Harmonia is örökké élt: a Boldogok Szigetein²³⁶ - Médeia Akhilleus felesége lett mindörökké. Iasónnak szentélyt építettek mindenütt, ahova a közhit szerint az Argonauták eljutottak, még Arméniában és Médiában is.²³⁷ Görögországban viszont hírneve háttérbe szorult az imént említett ifjabb hérószé mögött, akit ebben az időben még a nimfák tápláltak Kheirónnál.²³⁸

III. Orpheus és Eurydiké

El sem tudjuk képzelni az Argót Orpheus, a csodálatos énekes és lantos nélkül. Már a régi művészek is gyakran ábrázolták az Argonauták közt. Ha valaki, épp ő lehetett hasznára a hadnak, mely a Túlvilágba akart behatolni. Hiszen Orpheus arról lett híres, hogy egymaga is vállalta a veszélyes alvilági utat. Nem ő volt az istenekről és a hősokról szóló történetekben az első, akiről azt mesélték: énekével és lantjátékával - a kettő együtt egy művészeti ág volt - csodákat művelt. Tudjuk, hogy Hermés találta föl a lantot, és ő volt az első, aki lantkísérettel énekelt.¹ Az istenek közül a bátyjának, Apollónnak ajándékozta a lantot, a hérószok közül egy másik testvérének, aki később ellenséges viszonyba került Apollónnal: Amphiónnak. A hagyomány szerint² a madarak megszámlálhatatlan rajokban keringtek Orpheus feje fölött, s a halak magasra ugráltak feléje a sötétkék tengerből, úgy hatott rájuk az éneke. Látjuk őt, lanttal a kezében, az Argón. De amikor azt halljuk, hogy éneke még a köveket és a fákat is megindította,³ akkor Thébai falai jutnak eszünkbe, melyek Amphión lantszavára nőttek magasra. Az egyetlen cselekedet, amit egyedül Orpheus hajtott végre, az volt, hogy énekével mindent lenyűgözött, ami vad, még az Alvilág vad hatalmasságait is, és eljutott egészen Persephonéig. Ez a vállalkozása Perseus és Héraklés, Théseus és Iasón mellé állítja a görög hérószok sorában.

Tiszteletét egy nagy közösség tartotta fenn; ez azt vallotta, olyan könyvek vannak a birtokában, melyek magukban foglalják Orpheus kinyilatkoztatásait, beszámol bennük alvilágjárásáról, és elmondja mindazt, amit ott lent tanult, majd a földön tanított és alapított. Egyetlen törzshöz vagy nemzetséghez sem tartozott szorosabban, mint tanítványaihoz és híveihez. Egyébként a történetek - és kultuszhelyei is - elsősorban az Olympos vidékéhez fűzik, s csak azután a még északabbra fekvő tájakhoz. Az összes elbeszélések szerint valamelyik Múzsának volt a fia, a legtöbb szerint⁴ Kalliopée. Fiának⁵ és tanítványának⁶ a Musaios nevet adták, vagy pedig egy Musaios, „a Múzsák embere” nevű férfi apjává tették őt, aki már a fia előtt „a Múzsák embere” volt. S ha „múzsai”, akkor alighanem „apollóni” is volt kezdetől fogva.⁷ Apollónt tartották⁸ isteni apjának: így apollóni alaptermészete kétszeresen is megnyilvánult, anyja révén és apja révén is. Ám azok, akik többet akartak tudni

---

származásáról és születéséről, az apját Oiagrosnak nevezték.⁹ Ne bocsátkozzunk itt annak vizsgálatába, hogy így hívtak-e egy folyót is az Olymposztól északra,¹⁰ ahogyan például Marsyas is folyónév volt, s egyúttal egy vad erdőlakónak, Apollón vetélytársának a neve is. Oiagros „magányos vadászt” jelent, olyat, aki egyedül vadászik. Orpheus Pieriában,¹¹ az olymposi Múzsák földjén nőtt föl. Apollón volt a tanítómestere.¹² Azon a lanton tanította muzsikálni az isten, amit Herméstől kapott ajándékba, s [365] továbbadta Orpheusnak. Az ifjú az Olympos erdős szurdokaiban¹³ gyűjtötte először maga köré lantja és éneke hangjaival a fákat és a vadállatokat, ott mutatkozott meg Kalliopé fia először Apollón hasonmásaként. Vadállatok, hiúz, oroszlán és őz hallgatta odaadón az isten énekét is, amikor Admétos nyájait őrizte.¹⁴ Ha nem mondanák ki az elbeszélések a dalnok nevét, s nem állna ott a képeken, melyek lantoként ábrázolják Orpheust, nem lehetne mindig tudni, melyikükről van az adott jelenetben szó. .

A legtöbb elbeszélő számára már itt, az Olympos lejtőjén kezdődött Thrákia vad földje, noha Pieria még Makedóniához tartozott. Egy Pieria nevű thrák országról regéltek,¹⁵ s ott adtak királyságot Orpheusnak. Azt állították, hogy a fák az igazi „Pieriából” egészen idáig követték, s thrákká avatták Orpheust. A későbbi vázafestők hittek nekik, míg a korábbiak még ragaszkodtak az igazsághoz, mely nélkül nem lenne Orpheus történetének értelme, s maga a hős léte is értelmetlen volna. Hiszen ábrázolásaiból is kitűnik, hogy hellén volt a thrákok között, s a neve sem idegen. Thrákul másképp hangzott volna az „Orpheus” név. Persze nem oly könnyen érthető, mint Oiagros, ami ugyancsak nem lehetne egy thrák férfi thrák neve, de talán nem volt indokolatlan, s nem is értelem nélkül való, hogy a dalnok egyik késői tanítványa Orpheus sötét köntösét, melyben az Argonauták nevében áldozatot mutatott be Hekaténak, az *orphné*, „sötétség” szóból származó kifejezéssel jelölte.¹⁶ Sötétséggel volt kapcsolatban Orpheus, alvilági útjánál ugyanúgy, mint később is, amikor éjszaka részesítette beavatásban az embereket, ahogy illett.

A Múza fiát az Eurydiké utáni vágy vezette a Túlvilágba. Ebben különbözött Théseustól és Iasóntól, hogy Perseusról és Héraklésről ne is szóljunk, akik végképp nem valamilyen női - akár halandó, akár isteni - lény iránt való szerelemből vállalkoztak az útra. De Orpheus abban mégis Théseus sorsán osztozott, hogy Eurydiké éppúgy nem térhetett vele vissza hazájába, hogy örökre vele maradjon, mint az athéni hérósszal Ariadné. Bár azt beszéltek róla, már előbb a dalnok felesége volt, Orpheusnak éppúgy volt egy isteni vetélytársa, ahogy Théseusnak Dionysos személyében. Épp e vetélytárs révén került Eurydiké oly korán kapcsolatba a holtak birodalmával.

Mindkét neve szerint - mert ennek a híres történetnek a hősínáját is két néven ismerjük, akárcsak Ariadné, akit Aridélának is hívtak - akár a Túlvilág úrnője is lehetett volna. Eurydiké jelentése „a széltében bíraskodó”: ez a név eredetileg csak az Alvilág királynőjének járt, bár később sok előkelő nő viselte a halandók között. A másik nevére már nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy Agriopé,¹⁷ „vadarcú”, vagy inkább Argiopé, „a fényes arcú” a helyes alakja: így hívták Thamyris dalnok anyját is.¹⁸ Az Argiopé változat mellett szól, hogy Orpheus késői tanítványai,¹⁹ akik egyébként Musaiost mesterük fiának tartották, Selénét, a holdistennőt emlegették anyjaként. Az elbeszélők nyilván holdszerűnek látták Orpheus szeretett asszonyát, még ha [366] az Alvilág áldozatának, és nem királynéjának ismerték is. Bár Persephoné, a Hádés által elrabolt, mindkettő volt: áldozat és királyné egy személyben, akihez Orpheus, Eurydiké iránt való szerelmétől indítva, leszállt a férje házába.

A történet a ránk hagyományozott változat szerint²⁰ Thesszáliában kezdődött, ahol egyszer már sikerült egy hűséges feleséget, Alkéstist, Admétos király hitvesét kiszabadítani a halál

karmaiból. Héraklés híres kalandja volt ez a thrák Diomédéshez vezető útján. Ahogy előbb Apollón Admétosnál,²¹ úgy élte most Aristaios pásztoréletét a szép Tempé-völgyben, az Olympos alatt: Kyréné nimfa szülte őt Létó fiának, hogy kicsiny Zeus legyen belőle és egy második szent Apollón.²² Aristaios fő büszkesége, mint közismert, a méhei voltak. Nevéről ítélve „a legjobb fajta” volt, ami csak van a világon. A holtak „mézes” Zeusa, Zeus Meilikhios, akit kígyó alakban tiszteltek az élők, persze ugyancsak nem volt más fajta, mint Aristaios, noha az ő méheiről nem esett kimondottan szó. Az isteni méhészt üldözte Eurydikét.²³ Az ifjú asszony menekült előle, menekülés közben elesett, s egy kígyó a bokájába mart.²⁴ Társnői, a dryasok, megsiratták a hegyek közt, mélyen bent Thrákiában.²⁵ Mire Orpheus odafutott, addigra Hádés már elragadta ifjú feleségét. Utána indult, jajveszékkelő énekkel, végigvándorolt egész Görögországon, le a Peloponnésos legdélibb csücskéig, a Tainaronig. Lantjában bízva²⁶ lépett a holtak birodalmába vivő sötét útra,²⁷ melyen alig egynéhányan jártak előtte az élők közül: a két barát, Théseus és Pei-rithoos, akik el akarták rabolni Persephonét, és Héraklés, amikor fölhozta a Kerberost. Kharón a kellesténél jobban emlékezett mindegyikükre.²⁸ De végül őt is lenyűgözte Orpheus lantja. Még azt is beszélték,²⁹ elhagyta ladikját s követte az éneklő Orpheust, hogy meghallgassa csodálatos énekét, amit a földalatti uralkodópárnak ad elő. Míg Orpheus énekelt,³⁰ a Kerberos nem ugatott. Ixión kereke megállott. Tityos máját nem marcangolták a keselyűk. Danaos lányai abbahagyták a hasztalan vízfordást. Sisyphos leült a kövére. Tantalos megfeledkezett éhségéről és szomjúságáról. Az Erinyszek álmélkodtak, és a holtak bírái sírtak. Sírt a lelkek végtelen raja is, Orpheus köré gyűlve. Csak Eurydiké nem volt köztük. Még az újonnan érkezett árnyak közt időzött, s kígyómarta bokájával lassan közeledett.³¹ Egy Magna Graecia-i mester festményén (itt gyakran díszítették a sírokba tett vázákat az Alvilág képeivel) a szerelem repülő Erós alakjában vezeti Eurydikét. Persephonét is látni, aki meglágyulva Orpheus dalától, kegyes mozdulattal hívhatja az ifjú asszonyt. A dalnok maga a két nőalak közt áll. Már fogja kedvese kezét, de nem néz senkire sem, egyik képen sem. Ez volt az alvilágiak törvénye: senkinek sem volt szabad megpillantania őket. Elfordított arccal áldoztak a halottak istenségeinek. Csupán a hang volt megengedve a holtak birodalmában, de egyetlen pillantás sem. Orpheus hangja csodákat tett, de nem tehetette a Halált, ama másik birodalom [367] isteneihez tartozást meg nem törtéنتté. Az alvilágiak törvénye Persephoné törvénye volt.³² Az is megerősítette a törvényt, hogy az élő lázadózott ellene. Épp megszegése által lépett érvénybe a törvény igazában. Eurydiké követhette szerető férjét: Orpheus az énekével elérte ezt. De nem volt szabad a halálból az életbe vezető nehéz út folyamán rápillantania. Miért nézett rá a dalnok mégis? Mi volt az oka, az élő és a halott közötti nagy, végleges elszakadáson kívül? Örület volt?³³ Meg akarta csókolni az asszonyt?³⁴ Vagy csak biztosan akarta tudni, hogy követi?³⁵ Egy klasszikus attikai dombormű ábrázolja a jelenetet. Itt már nem ketten vannak, hanem hárman: Orpheus hátrafordult, ránéz. Eurydiké a szerelem és a búcsúzás mozdulatával könnyedén vállára teszi a kezét. Közben jobbát már Hermész, a lélekkísérő fogta meg. Ahogyan a hagyomány szerint Zeus mennydörgése hallatszott, amikor Oidipus eltűnt az Alvilág küszöbén, ugyanúgy döngés hangzott föl akkor is, amikor Eurydikét visszahívták a holtak birodalmába: háromszor egymás után dördült fel az elháríthatatlan végzet hívó szava.³⁶ Hasztalan futott Orpheus az elenyésző után, próbált visszatérni az Alvilágba. Kharón nem vitte át újból a ladikján.³⁷ Túl merészen hasonlították Orpheust az ókorban³⁸ Dionysoshoz. Az isten fölhozta anyját, Semelét a Hádésből. Amire ő képes volt, arra Orpheus nem volt képes. De ettől fogva árnyék esett apollóni lényére, s ez dionysosi árnyék volt. Orpheus egyformán

---

tartozott mindkét istenhez. Viszont nem Dionysos ellenfele és áldozata lett, hanem a thrák nők ellenfele, s vad tombolásuk áldozata, az őrzöngésé, amivé a boristen tisztelete fajult. Orpheus állítólag hét hónapot töltött egy hatalmas szikla alatt, a makedóniai Strymón folyó torkolatánál, egy barlangban,³⁹ miután, egy másik hagyomány szerint,⁴⁰ hét napig rostokolt az alvilági folyó partján anélkül, hogy egyetlen falatot magához vett volna. Megtartóztatta magát a nőktől, nem akart többé nászt ülni.⁴¹ Alighanem ebben az időben keresték föl a vad erdőlakók,⁴² thrákiai férfiak, mint a vázaképek mutatják, vagy szatírok, kisebb-nagyobb fiúk, ahogy egy késői dombormű örökítette meg. Nem egészen kicsiny gyermekek voltak - el kellett érni bizonyos életkort a magasabb beavatáshoz -, hanem ifjak. Orpheus hústól való megtartóz-tatásban, "orphikus életben" nevelte őket, az istenek és a dolgok kezdetéről énekelt nekik, és részesítette őket a beavatásban, amit az Alvilág istennőjénél tett látogatásáról hozott magával. Később azt beszéltek,⁴³ Zeus agyonsújtotta villámával, amiért misztériumaival oktatta az embereket.

A régebbi történet viszont úgy tudta,⁴⁴ a thrák nők vették rossz neven Orpheustól, hogy már három éve megtartóztatja magát a szerelemtől és a nőktől. Csak ifjakkal tartott kapcsolatot, s azt beszéltek róla,⁴⁵ ő vezette be a thrákoknál a fiúszerelemet. Épp azért, mert csak ifjú férfiak vették körül, nem pedig asszonyok, mint Semelé fiát, most Apollónhoz vált hasonlatosabbá. Aiskhylos⁴⁶ *Bassarai* című tragédiájában - így nevezték Thrákiában a bakkhánsnőket - Orpheus egyszer fölkel éjnek évadján és megmászta a [368] Pangaion hegységet, hogy tisztelje a fölkelő napban Apollónt. Ugyanoda hajtott föl az istenük a thrák mainasok rajongó csapatát is, éj szakai Dionysos-ünnepségeik alkalmából.⁴⁷ Aligha tudtak a titokról, amit Aiskhylos valószínűleg ugyanannak a trilógiának egy másik, *Ifjak* című tragédiájában mondott ki, amikor magát Apollónt szólíttatta a Karral Kisseus és Bakkheus, "repkénykoszorús" és "bakkháns" néven.⁴⁸ És Orpheus a költő véleménye szerint talán csakugyan túl messze ment egy egyoldalú tiszteletben, amióta visszatért a holtak birodalmából, s haragudott az Alvilág isteneire: hiszen azok közt mégiscsak Dionysos uralkodott, mint Hádés és földalatti Zeus. A dalnok bolyongása során a Pangaion hegységben odatévedt a thrák bakkhánsnők titkos ünnepére.⁴⁹ Azok nyilván fölismerték, nem örületről volt szó, mint a thébai nők esetében, akik oroszláznak nézték Pentheust. S széttépték a Múza fiát.

Az egyik elbeszélő viszont⁵⁰ úgy tudta, volt egy titkos rítusok céljaira berendezett nagy beavatási épület, egy Leibéthra nevű makedón városban: alighanem hasonló ahhoz, amit Samothrakéban tártak fel. Itt gyűltek össze bizonyos napokon a thrák és a makedón férfiak Orpheusnál. Fegyvereiket letették az ajtó előtt. A haragos asszonyok fölkapták a fegyvereket, megölték a férfiakat, akik kezük közé jutottak, s a beavató pap, Orpheus felszabdalt testét darabonként a tengerbe vetették. Ebben az elbeszélésben a dalnok feje átúszott a Melés folyó Smyrna melletti torkolatába, ahol később Homéros, a trójai háború költője, mint a folyamisten fia megszületett. Ott vették ki fejét a vízből, s héroont állítottak Orpheusnak, később pedig szentélyt, melybe egyetlen nőnek se volt szabad belépnie.

Egy másik elbeszélés szerint⁵¹ Orpheus egész Thrákiában föl-alá vándorolt, ahogy később az orphikus beavató papok Görögországban, és a férfiak csatlakoztak hozzá. A nők eleinte nem merték őt megtámadni. De azután borból merítettek bátorságot, s azóta vonulnak a thrákok részegen a csatába. Vázaképeken látjuk, hogyan támadják meg a részeg thrák asszonyok a törékeny énekest gerellyel és nagy kövekkel, mindennel, ami csak kezük ügyébe esik. Neki csupán lantja van, azzal védekezik, földre bukva, hasztalan. Testének darabjait szétszórták mindenfelé.⁵² A Múzsák szedték össze s temették el kedvencüket Leibéthrában. Lantját, mert

---

nem találhatott Apollón és Orpheus után méltó tulajdonost, Zeus Lyra néven a csillagképek közé emelte.

Van Orpheus fejről és lantjáról még egy különös történet.⁵³ A gyilkos nők levágták a fejét, lantjára szögezték és bedobták a tengerbe, vagy inkább a thrák Hebrosba;⁵⁴ a fej úszva tovább énekelt és a lant tovább zengett.⁵⁵ A folyó a tengerbe vitte az éneklő fejet, s a tenger áramlata Lesbosra, arra a szigetre, ahol később legdúsabban termettek a dalok és csengett az édesszavú lant. A fejet itt a Bakkheionban, Dionysos szentélyében temették el, a lantot Apollón templomában őrizték.⁵⁶ Így illett, s ez felelt meg Orpheus dionysosi sorsának és' apollóni természetének. Sokkal később arról is beszéltek,⁵⁷ hogy [369] jóshelye volt Lesboson, és szép vázaképek és vésett kövek tanúsága szerint az ifjak kinyilatkoztatásokat kaptak a dalnok fejtől, míg végül Apollón maga parancsolt neki hallgatást.⁵⁸

Akárhol temették is el Orpheust, a sírján fészkelő csalogányok édesebben és harsányabban énekelnek, mint másutt.⁵⁹ Két sírja volt Orpheusnak Makedóniában, az Olympos lábánál: egy Leibétrában,⁶⁰ s egy másik a "Zeus város", Dion⁶¹ közelében: azért kellett hamvait átvinni ide, mert a másik sír kinyílt, amikor az oszlopok ráomlottak. Valószínűleg a nagy tolongásban döntötte fel véletlenül az oszlopokat és az urnát az összecsődült tömeg, mert mindenki saját fülével akarta hallani a csodát: déli órában elaludt egy pásztor a síron, s álmában Orpheus dalait énekelte, oly édesen és messzezengőn, mintha a dalnok halhatatlan hangja csendült volna föl a holtak birodalmából.

IV. Téreus, Eumolpos és Kephalos

Téreus úgy jelenik meg az elbeszélésekben és az attikai színpadon, mint egy igazi thrák. Ugyanúgy az athéni királyi családdal kerül kapcsolatba mindkét felesége, Prokné és Philoméla révén, mint egy másik thrák, Eumolpos, az anyja, Khioné, és ahogy Kephalos, Éós kedvence, a hűtlen felesége, Prokris révén. Ennek a három hérósznak és feleségüknek a története visszavezet bennünket Attikába, vagy legalábbis Attika közelébe, mielőtt ismét a thébai és mykénéi nagy események szálát vesszük föl.

Mert Téreus állítólag Attika határaitól nem messze, Daulisban¹ uralkodott, a Parnassos lábánál. Tehát eredetileg ő maga sem volt kimondottan Thrákiába való. Csak egy későbbi elbeszélés mondja,² hogy hajón látogatta meg apósát, Pandión királyt Athénban. Sokkal inkább azok közé a thrákok közé tartozott, akik - akárcsak újkori rokonaik, az albánok - vad hegyvidékeken laktak Görögországban, s az athéniak már őstörténetükben tudósítottak róluk. Később még mutogatták is Téreus sírját Megarában,³ s itt nem mesélték azt, amit másutt, hogy búbos bankává vagy héjává változott. Csupán megállapították, hogy azon a vidéken láttak először búbos bankát. Talán nem mindenütt beszéltek az átváltozásáról sem, mely által a hérósz tragikus története a számos madártörténet egyikévé vált. Elsősorban a felesége átváltozásáról esett szó, s még annál is előbb Zéthos feleségének átváltozásáról; ez Pandareos egyik lánya volt, és Aédónnak hívták, ami, mint tudjuk, csalogányt jelent. Egy régi ábrázoláson Téreus feleségeit sem Proknének és Philomélának hívták, hanem „csalogánynak” és „fecskének”: Aédónnak és Khelidónnak.

Téreus thrák király, Arés fia,⁴ feleségül kapta Pandióntól Proknét. Prokné az egyik volt az athéni király két lánya közül, Erikhthonios egyik unokája. Jutalmul kapta Téreus, mert segítséget nyújtott Pandiónnak a háborúban Labdakos thébai király ellen. Prokné egyetlen fiát szült neki, Ityst, a hamarosan és mindig siratandót. Mert csakhamar ismét megjelent a thrák Téreus Athénban, hogy Prokné testvérét is elvigye: Philomélát, „a nyájakat szeretőt” -

---

neve a fecskére illik, mely szívesen fészkel az akiokban, de Hekaté alvilágistennőre is, aki ugyancsak szereti az aklokat és nyájakat.⁵

Philoméla története csakugyan alvilági volt. Téreus Prokné hamis halálhírét vitte Athénba,⁶ hogy a másik királynőt is megkapja feleségül. S amikor már az övé lett, az ő halálhírét vitte meg Proknénak.⁷ Ez nem felelt meg a valóságnak; de Persephoné sorsának is így maradt fenn a híre a tájékozatlan halandóknál, akik nem tudták, hogy az Alvilág királynéjává lett. Róla is el lehetett mondani ugyanazt, amit Philoméláról: hogy erőszakot követtek el rajta, és néma lett, mint egy halott. Ugyanezt mesélték Itáliában egy alvilági istennőről,⁸ csak fordított sorrendben: Laráról, aki eredetileg fecsegő [371] volt, mint a fecskék, de azután elnémult örökre, és követnie kellett Mercuriust - így hívták Hermést a rómaiaknál - a holtak föld alatti berkébe. Útközben akarata ellenére gyermekeket fogant a lélekkísérőtől: a Larok anyja lett. Philoméla egy erdőmélyi rejtett istállóban esett áldozatul a komor királynak, a testvére férjének.⁹ Oda hurcolta Téreus a sógornőjét, s hogy ne fecsegje ki erőszakos tettét, a barbár király kivágta a nyelvét. Ezután fogva tartotta Philomélát az istállóban, az őserdő mélyén, s Proknéval elhitette, hogy meghalt a testvére. De Philoméla mesterien szótt. Erdei fogságában szótt egy köntöst, melynek képei bemutatták szenvedésének történetét, s elküldte Proknénak. A királyné így értesült Téreus büntetéről. Épp a boristen éjszakai ünnepének időszaka volt: Prokné tombolva vonult át a bakkhánsnőkkel az erdőn, s magával ragadta Philomélát a rajongó csapatba. S most a két testvére ugyanazt művelte a gyermek Itysszel,¹⁰ amit Mínyas lányai dionysosi örületükben egyikük fiával: feldarabolták. Tudatosan és szándékosan cselekedték ezt, s nem tépték szét a gyermeket, hanem szétvagdalták, és megfőzték darabjait egy üstben. Így történt Dionysos történeteiben is,¹¹ hogy Médeia borzalmas tetteit ne is említsük. Prokné meghívta a férjét, mintha titkos szent lakomára hívná.¹² A titánok lakomája volt ez, amire odacsalogatták Zeust,¹³ Tantalos lakomája, melyre meghívta az isteneket. Téreus evett a feltálatl ételből, s csak akkor ismerte föl, hogy mit evett, amikor Philoméla a fia fejét dobta oda neki. Kivont karddal vette üldözőbe a két asszonyt. S meg is ölte volna őket, ha Zeus nem változtatja mindhármukat madárrá. De azért nem lett az esetből egyértelmű átváltozási történet. Nem egyeztek meg az elbeszélők abban, hogy Téreus héja vagy búbos banka alakját öltötte-e magára, s hogy Philoméla siratta-e csalogányként Itys halálát,¹⁴ akit a régebbi elbeszélők fecskének tartanak, vagy Prokné, ahogy a legtöbb elbeszélés végződik.

A thrák Eumolpos neve Erekhtheusszal kapcsolatban fordult elő, aki Pandión utóda a királyok listáján. Tőle származtatta magát az eleusisiak legelőkelőbb nemzetsége, melyből a misztériumok főpapja, a hierophantés - „a szentélyek megnyitója” - mindenkor kikerült. Az Eumolpos-sarjak eredetileg alighanem mind *eumolpoi*, „jól éneklők” voltak, mert szépen kellett énekelnie mindenkinek, aki a titkos cselekményeket vezette a szent éjszakákon. Eumolpos eredetileg nem személynév volt, hanem ünnepélyes megjelölés, amit a misztériumok papja a tisztségével együtt vett föl; papságának időszakára ugyanis névtelenné vált,¹⁵ régi nevét a tengerbe dobta,¹⁶ melynek mélyével az első, thrák Eumolpos különös vonatkozásban állott. Ez ki fog derülni a történetéből.

A történet csaknem ugyanaz, mint a Téreusé. Csupán tragikus kimeneteléről nem tudunk, s arról sem szólnak az elbeszélők, hogy Eumolpos madár alakot öltött volna magára. De egy klasszikus vázakepen, ahol apjának. Poseidónnak a megfelelője, mégiscsak megjelenik a lábánál egy hattyú, amit a régiek éneklő madárnak tartottak, s az athéniak a Strymón torkolatánál élő [372] thrák madárnak. Bár az is lehetséges, hogy akik thráknak nevezték Eumolpost, ugyanúgy, mint Téreus esetében, nem az északi országra gondoltak, hanem

---

Megara környékére, mely délről Eleusisszal határos. Meséltek egy Eskhatiótis,¹⁷ „a legtávolabbi végen levő” nevezetű tóról is, mely az Isthmos mögött feküdt; állítólag fürdés közben sokan eltűntek itt Eumolpos thrák seregéből, mely segített az eleusisiaknak az athéniak ellen viselt háborúban.

Eumolpos anyja, Khioné, „a hófehér”, éppoly otthonos lehetett az Eskhatiótis-tónál és az Isthmos, Salamis és Eleusis közti tengeren, mint messzi Északon, a thrák tengeren. Az ő személye fűzte a papi énekest az athéni királyi családhoz. Boreas,¹⁸ az északi szélben megnyilatkozó isten elrabolta magának az Ilissosnál Óreithiát, Erekhtheus lányát, Prokné és Philoméla unokahúgát.¹⁹ Óreithia, „a hegységben viharzó”, neve szerint bakkhánszó, mint a nagynénjei; ő szülte a szélistennek a két szárnyas fiút, Kalaist és Zétést, akik részt vettek az Argó útján, és Khionét, aki Poseidón kedveseinek népes hadához tartozott.²⁰ Khioné titokban szülte a tenger istenének Eumolpost, és a tengerbe dobta a gyermeket. Azt beszéltek, apja magához vette a csecsemőt és átvitte Aithiópiába. Hogy hol nevelték föl a fiút, azt nevelőanyjának a neve árulja el: Benthésikymé, „a hullámok mélyén időző”. Itt, a vizek birodalmában, a Téreuséhoz hasonló történet játszódott le. A férfivá serdült fiú feleségül kapta Benthésikymé egyik leányát, s ez fiát szült neki, Ismarost vagy Immaradost (mindkét név thrák), aki később az Erekhtheus ellen vívott harcban az eleusisiak oldalán esett el.²¹ De Eumolpos kierőszakolta magának felesége testvérének a szerelmét is.²² Hogy miképpen került itt is sor arra, hogy egy férfi két nővel kössön házasságot: egy hērós és két hēróina, eredetileg alighanem két istennő frigyére, és hogy mi lett a vége, arról nem szól a hagyomány. A tenger mélyében játszódott le mindez, egy Alvilágban, amit Eumolposnak vakmerő tettei miatt a fiával együtt el kellett hagynia. Viszont Démétér kegyelméből az első közt részesült a misztériumokban,²³ melyeket ő és az utódai később Eleusisban tettek a beavatottak számára hozzáférhetővé.

Erekhtheus egyik lányát, Óreithia egyik testvérét hívták Prokrisnak, „a mindennek előtt kiválasztottnak”: tehát egyúttal Prokné és Philoméla unokahúga volt. Családjának összes nőtagjai közül ő hasonlított leginkább a holdistennőre. Seléné sem csupán Endymiónt szerette, Pántól is hagyta magát elcsábítani. A holdra jellemző a változékonyság. A férj, aki Prokrisszal a szerelem és a hűtlenség váltakozó játékát űzte, „a szép fej”, Kephalos volt; neve a *kephalé*, „fej” szóból származik, s az egyik attikai községet is így hívták. Az ifjú neve és alakja az istentörténetekből ismert.²⁴ Neve még az athéni királyok sorában is szerepel.²⁵ Thorikos városa, ahol a legtöbb elbeszélés szerint uralkodott, az ország keleti partján feküdt, közel a félsziget déli csücskéhez, s ez nézett az összes attikai kikötőváros közül leginkább Kréta felé: még jobban, mint Prasiai, ahonnan előbb Délosba és Naxosba hajóztak, s [373] csak azután Krétába. A háttérben húzódó hegység volt Kephalos és Prokris vadászterülete. Mert nemcsak Kephalos volt szenvedélyes vadász,²⁶ hanem Prokris is nagy vadász. Tévedhetetlen gerelye volt,²⁷ és egy gyors, halhatatlan kutyája, melyről már volt szó a Héraklés-történetekben, a teuméssosi rókával kapcsolatban. A Prokris hűtlenségéről szóló első elbeszélés arany homlokpántjához kapcsolódott. Állítólag Pteleón, az attikai Ptelea, vagyis „szilfalu” alapító hērósza csábította el őt ezzel az ajándékkal. Kephalos rajtakapta az idegennel szeretkezés közben. Egy másik elbeszélés szerint Kephalos maga rejtőzött az idegen alakjába. Vadászszenvedélye ürügyén²⁸ hagyta el ifjú feleségét, vagy valamilyen vérbűn kényszerítette arra, hogy érintetlenül várassa őt nyolc éven át.²⁹ Ebben az elbeszélésben ő maga jelent meg az arany ékességgel, oly gyönyörű alakban, hogy Prokris nem ismert rá, s engedett csábításának. Vagy éjszaka jelent meg Kephalos,³⁰ miután kerítőnek hírnököt küldött előre sok arannyal, s kalandra csábította Prokrist. Csupán a szerelmi

---

nyoszolyán fedte fel kilétét megtévesztett feleségének. Prokris megbántva és megszegyenülten ugrott föl, s átmenekült Minóshoz, a nagy szigetre. Csak akkor tért vissza onnan, amikor sikerült meggyógyítania Kréta királyát, s viszonzásul megkapta tőle a gerelyt és a kutyát. Minós betegsége abból állt - legalábbis így magyarázták és színezték ki a késői elbeszélők -, hogy egyeden nőhöz sem közeledhetett, mert testéből ölelkezéskor állatok özönlöttek elő: kígyók, skorpiók, százlábúak. A késői elbeszélők nem alakítottak ki egybecsengő véleményt sem arról, hogy Pasiphaé akarta-e ilyen gonosz varázssal megakadályozni férje szerelmeit,³¹ vagy más eredete volt a bajnak, sem arról, hogy milyen gyógymódot alkalmazott Prokris. Pasiphaét nem csupán boldogtalan királynénak tartották, hanem halhatatlan istennőnek is. Jól tudjuk, milyen szörnyeteget szült. Egy titokzatos régi krétai történet élt itt tovább, amit összefüggésbe hoztak Prokris Attikától való távollétével, s különféle varázstudományokkal, melyek holdszerű asszonyokhoz illettek. Amikor Prokris Attikába visszaérkezett, még mindig szerelmes volt Kephalosba, s féltékenykedett a szerelmi kalandok miatt, melyekbe férje a vadászatok ürügyével indokolt hosszú távollétei alatt bocsátkozott. Azt mesélték,³² hogy most meg ő akarta próbára tenni férjét, s egy idegen nő alakjában kísértésbe vitte a szép ifjú férfit. Ebben az elbeszélésben Prokris csak akkor fedte fel kilétét Kephalosnak, amikor az már engedett a kísértésnek. A szerelmes asszony így megszegyenítette férjét, de rögtön meg is ajándékozta gerelyével és kutyájával. Más elbeszélők szerint³³ Kephalos vadászgerelye véletlenül eltalálta a féltékeny vadásznőt, amikor Prokris a nyomában járva, elbújt egy bozótban: a férfi azt hitte, vadat öl meg a sűrűségben. Akár meghalt Prokris, akár életben maradt - egy holdszerű alak egyesítheti magában e kettőt-, Kephalost elragadták tőle. Hallottuk az istentörténetekben: Éós, a hajnal istennője, akinek a féltékenységgel magyarázták a kései elbeszélők³⁴ Kephalos balgaságát is, beleszeretett a szép ifjúba, és elrabolta.

V. Amphiaraos és a thébai háború hērósza

Thébaiban Oidipus átka mindkét fián beteljesült: Eteoklésen, „az igaz hírnevűn”, és Polyneikésen, „a sokviszályún” is. Számos király és előkelő férfiú viselte a régi időkben az Eteoklés nevet. Ezért nem minden elbeszélő és színműíró tartotta mindig szem előtt, hogy eredetileg csak Eteoklés lehetett a derék és Polyneikés a gonosz testvér. Sophoklés úgy tudja,¹ hogy a két fiútestvér eredetileg teljesen át akarta engedni nagybátyjának, Kreónnak a hatalmat, minthogy mindketten féltek az Oidipus családjára nehezedő átoktól. De azután mindkettejüket lebírtá az uralomvágy és a civakodás Vágya. Előbb Polyneikés, az idősebbik volt a király, nyilván Kreónnal együtt, minthogy Oidipus mindkettejüknek szemére hányja, hogy száműzték.² Később pedig, úgy tűnik, Polyneikés egyeduralkodó volt, majd Eteoklés, az öccse elűzte őt.³

Euripidés másképp tudta.⁴ Szerinte a két fiú megegyezett, hogy föl váltva fognak uralkodni, egy-egy évig, s míg egyikük király, a másikuk önkéntes számkivetésbe vonul. Eteoklés, az idősebb kezdte az uralkodással, Polyneikés, az ifjabb a számkivetéssel. De az esztendő elmúltával Eteoklésnek nem volt kedve elhagyni a trónt, s végleg száműzte Polyneikést. Az Argosban keresett segítséget bátyja ellen. De valószínűleg az az elbeszélés a legrégebbi, amit talán Aiskhylos is követett *Heten Thébai ellen* című tragédiájában, amikor szembeállította Polyneikést, a nevéhez híven születése és gyermekkora óta civakodót, Eteoklésszel.⁵ Ebben a régi történetben végzetes szerepet játszottak a nászajándékok, amiket Kadmos kapott az istennőktől, s Harmoniát ékesítette fel velük: Athéné köntöse és Aphrodité nyakéke.

Polyneikésnek ugyanis - így szólt a történet⁶ - választania kellett a thébai királyság és a Kadmos örökségéből származó kincsek között, melyeket akkor kap meg, ha más városban óhajt uralkodni. Ő azonban mindkettőt akarta, vagy sokkal inkább: el akarta pusztítani a bátyját mindenáron. Ezért a kincseket választotta, s visszavonult velük Argosba, ahol akkoriban Adrastos, „a vissza nem riadó” uralkodott. Hadd szóljak néhány szót arról is, hogyan szerezte királyságát Adrastos.

Miután Perseus akaratlanul megölte a nagyapját, Akrisioszt, Argost a dédnagybátyjára, Proitosra bízta, s Tiryntset kapta érte cserébe. A Dionysosról szóló elbeszélésekből⁷ ismerjük Proitos két vagy három lányának történetét: gonosz téboly szállta meg őket, mert nem akarták vállalni az isten titkos rítusait. Melampus jós, Amythaón fia és Iasón unokaöccse gyógyította meg őket, az argosi birodalom kétharmada árán. Egyharmada megmaradt Megapenthésnek, Proitos fiának, egyharmadot megtartott magának Melampus, s egyharmadot a bátyjának, Biasnak engedett át. Melampus az összes elbeszélésekben segítőtje volt a bátyjának. Még hallani fogjuk, hogyan szerezte meg [375] neki feleségül Néleus szép lányát, Pérót. Ő maga inkább próféta volt és Dio-nysos tiszteletének terjesztője - ennek phallikus rítusait állítólag ő vezette be a görögöknél⁸ -, mint valamilyen város uralkodója. Még a Kithairón déli lábánál megbúvó Aigosthena nevű kikötővárossal volt leginkább kapcsolatban, ahol később a sírját is mutogatták, s tiszteletére ünnepet rendeztek évenként.⁹ Argosban Bias és az ivadéka uralkodtak: a fia, Talaos, s utána Adrastos, Talaos fia. Adrastos különös jóslatot kapott, még mielőtt Polyneikés Argosba érkezett volna: a két lányát egy oroszlánhoz és egy vadkanhoz adja férjhez.

Ugyanazon az éjszakán, amikor Polyneikés megérkezett, egy másik menekült is befutott Argosba: Tydeus, annak a boldogtalan aitoliai Meleagrosnak a féltestvére, akit Gorgé, Oineus fia, Zeus akaratából a saját apjától szült.¹⁰ A riasztó családból származó, sötét hős odahaza vérfürdőt rendezett unokatestvérei közt, mert állítólag Oineus életére törték;¹¹ a régi idők legvadabb harcosa volt. Adrastos álmatlanul elmélkedett ágyában a különös jóslat értelmén,¹² amikor fegyvercsörgés hatolt füleihez a palota propylaionjából. Kapuja előtt a két menekült harcolt az éji szállásul fenntartott helyért. Adrastos kilépett a kapun, s nyomban megértette a jóslatot: a két ifjú vadkanhoz és oroszlánhoz volt hasonló.¹³ A késői elbeszélők még jobban meg akarták könnyíteni a dolgát, s azt állították,¹⁴ hogy a harcosok a pajzsukon címerállatként vadkant és oroszlánt viseltek, sőt,¹⁵ hogy Polyneikés oroszlánbőr, Tydeus vadkanbőr öltözetben volt. De Adrastosnak biztosan nem volt erre szüksége. Nyomban tudta, hányadán áll, amikor megpillantotta a két hőst: Déipylé lányát Tydeushoz adta feleségül - ebből a házasságból született Diomédész, a trójai háború félelmetes hőse -, a másikat, Argeia nevűt, Polyneikéshez. Mindkét vejének megígérte, hogy visszatelepíti hazájába, és pedig a thébait előbb.

Polyneikés magával hozta-e nászajándékul „az argosi lány”, Argeia számára Harmonia kincseit? A nyakláncot most, annyi bizonyos, arra használta föl, hogy sereget gyűjtsön szülővárosa ellen. Hét hadvezérre volt szükség Thébai hét kapuja ellen. S nem hiányozhatott közülük Amphiaraos, Adrastos sógora és egykor leghatalmasabb ellensége, aki egyszer még el is űzte őt egy időre Argosból.¹⁶ Adrastos Sikyónban később olyanforma tiszteletben részesült a szenvedéseiért, mint másutt Dionysos.¹⁷ Amphiaraos, Oiklés fia, Melampustól származott, Adrastos pedig Biastól. Azt is beszéltek,¹⁸ hogy Adrastos apját, Talaost, „a tűrőt”, Amphiaraos, „a kétszeresen arési” ölte meg, amikor Adrastost elűzte. De Adrastos maradt a hatalmasabb. Visszaszerezte Argost, s a volt ellenségek kibékültek: hajlottak egy nő szavára. Mert Eriphylét választották döntőbírául, Amphiaraos feleségét, aki a legtöbb elbeszélő

---

szerint¹⁹ Talaos egyik lánya volt. A régi, egy nőalakból és két férfiből álló háromságot ismerhetjük fel itt. Most a két hős Eriphylé révén sógorságba került egymással. Bármennyire civakodtak is,²⁰ megfogadták [376] Eriphylének, hogy döntéséhez fogják tartani magukat. Azért tűztek össze, mert Amphiaraios nem akart az Adrastos szervezte sereggel hadba vonulni Thébai ellen. Ellenezte a háborút,²¹ bár nagy harcos volt, mert mint az Alvilággal kapcsolatban levő lények - s talán ezért hívták „kétszeresen arésinek” - látta a jövőt. Tudta, hogy életét veszti a Thébai elleni háborúban.

Most azonban Eriphylének is meg kellett mutatnia alvilági természetét, mely híressé tette.²² Amphiaraios nem csupán vonakodott hadba vonulni Thébai ellen, hanem - így halljuk későbbi elbeszélőktől²³ - még el is bújt, és csak a felesége tudta, hol rejtőzködik. Ezért őt kereste föl Polyneikés. Egy híres vázaképen látni, hogyan lép, mint vándor, a szép Eriphylé elé - egy darumadár, a hattyú rokona, áll kettejük között -, s hogyan csábítja bűnre, elővéve Harmonia nyakékát az ékszeresládikából, az ifjú asszonyt. Eriphylé elárulta férje búvóhelyét, és felszólította, fogadjon szót Adrastosnak. Amphiaraios, a látnok erről a megvesztegetésről is tudott. Elment a háborúba, de előbb megparancsolta fiainak, hogy öljék meg anyjukat, ha ő nem térne vissza a hadból.

Amphiaraios nemcsak a saját veszét látta előre, hanem a hadjáratban részt vevő többi hadvezérét is. Adrastost is²⁴ ezzel fenyegette, de az nem minden elbeszélés szerint jelent meg személyesen Thébai kapui előtt. Az egyik elbeszélésben egyedül ő került ki élve a harcból, szakadt köntösben:²⁵ a paripája, Areión, Héraklés ajándéka²⁶ mentette meg. Olyan szenvedések vártak még rá, melyekről nem tudunk bővebbet. Az egyik történet szerint²⁷ ő és a fia, Hipponoos, Apollón intését követve, önként máglyára szálltak, mint Héraklés. De ez a történet is elveszett, az epikus költeményekkel együtt, melyek részletesen előadták a Thébai elleni háborút. Annyi azonban bizonyos, hogy a hetek hadjárata a leghaszontalanabb és legtragikusabb hadjárat volt, amit valaha is indítottak. Csupán arra szolgált, hogy Polyneikés és Eteoklés megölhessék egymást, s a hét kapu ellenálljon minden támadásnak.

Polyneikés mellett Tydeus biztatott mindenkit a leghevesebben erre a háborúra.²⁸ Egy régi elbeszélés szerint²⁹ követként járt Thébaiban a nagy hadsereg előtt. Könnyű kitalálni, milyen üzenettel ment követségbe Eteokléshez és a kadmeusokhoz: fölszólította őket, adják át az uralmat Polyneikésnek. A hírnököket Zeus oltalmazta, s Tydeust különös szeretettel óvta Pallas Athéné.³⁰ Termetre kicsiny volt, de sorra egymás után kihívta párviadalra az ifjú thébai harcosokat, s könnyűszerrel legyőzte mindnyájukat. Erre a kadmeusok kelepcét állítottak neki az úton, amikor visszaindult: ötven ember lesett rá. Mindet megölte, csak egyikük menekülhetett meg, mert az istenek jeladással megóvták az életét.

Az istenek az intó jelek egész sorával figyelmeztették a sereget, amikor felvonult.³¹ Ezek közé a jelek közé sorolták egy gyermek sorsát is, akinek a szenvedései híres ünnepi játékok alapítására adtak indítékot Nemeában, akárcsak a gyermek Palaimón szenvedései az Isthmoson.³² Csupán jelzői maradtak [377] ránk, a gyermek igazi személynevét nem tudjuk. Opheltésnek³³ nevezték, „a pártolónak”, vagy Arkhemorosnak, „a halál megindítójának”: azt beszéltek, Amphiaraios szólította így, mert az ő halála csupán kezdete volt a pusztulásnak. Állítólag királyfi volt, s egy híres nevű dajka gondozta: Hypsipylé, „a magaskapujú”. A dajka Euripidésnél Lémnos királynéja, Thoasnak, Dio-nysos fiának a lánya volt, s a távoli szigetről mint rabszolganőt hurcolták ide; a késői elbeszélők a tragédiaköltőt követték.³⁴

Neve az Alvilág királynőjére is illett. Hypsipylére bízták Nemeában a király gyermekét. Egy jóslatról meséltek, mely megtiltotta, hogy a gyermeket letegyék a földre, míg járnai nem tud.³⁵ A Hetek serege átvonult a nemeai völgyön. A férfiak forrást kerestek, s a dajkától

---

érdeklődtek, aki véletlenül épp szembejött velük a csecsemővel. Az zavarában letette a gyermeket a földre, ahol dúsan nőtt egy viruló növény: a zeller, amivel nyilván nem ok nélkül szokták megkoszorúzni a halottakat: a halál utáni viruló sorsukra utalt. Hypsipylé előreszaladt a hősök előtt, hogy megmutassa nekik a forrást, amit ettől fogva Adrasteiának hívtak.³⁶ Közben egy nagy kígyó,³⁷ mely a helyet őrizte, csaknem egészen fölfalta a gyermeket. A hérószok megölték a sárkányt, eltemették a fiút, és halotti játékokat rendeztek a tiszteletére, melyeket ezután Nemeai Játékok néven minden második évben megismételtek. Végre ott állt a hét hadvezér a hét kapu előtt, Aiskhylos felsorolása szerint Tydeus, Kapaneus, Eteoklos, Hippomedón, Parthenopaios, Amphiaraos és Polyneikés;³⁸ Euripidésnél ugyanezek³⁹ Eteoklos kivételével, mert nála Adrastos is ott volt, az egyetlen, aki túlélte a háborút. Aiskhylos *Heten Thébai ellen* című tragédiájában a thébai hősöket is megnevezi, akiket Eteoklés kiválasztott, és szembeállított a támadókkal. De híresebb lett a kapuk előtt álló hét hadvezér, főleg azok, akik a támadáskor különleges módon haltak meg. Kapaneus, Proitos fia, Megapenthés unokája, azt hitte, megostromolhatja létrával a falat:⁴⁰ ő volt az első és egyetlen a görög hérószok közül, aki ezt merészelte, s vakmerőségével kihívta maga ellen Zeus haragját. Csak annyiba veszi a villámokat, kiáltotta,⁴¹ mintha forró napsugarak volnának. Zeus egyetlenegy villámcsapással levetette létrájáról.

Félelmetes példa volt Tydeus halála is. Melanippos, „a feketelovú”, Astakos, „a homár” fia, egyesek szerint a *Spartoi* nemzetségéből való,⁴² de inkább poseidóni hérósz, lándzsájával hasba szúrta Pallas Athéné félelmetes kedvencét.⁴³ A hagyomány nem mondja meg világosan, hogy őt közben Tydeus, vagy csak az odasiető Amphiaraos sebezte meg halálosan. Ellensége már haldokolva feküdt, s közeledett Athéné, hogy átnyújtsa pártfogoltjának a halhatatlanság italát. Ekkor Tydeus, vérezve és a sebe miatt őrzöngve, odakiáltott Amphiaraosnak, hogy dobja oda neki ellenfele fejét.⁴⁴ A látnok tudta, mi lesz ennek a következménye, de utálta a háborúra uszító Tydeust, s odadobta neki Melanippos kettészelt fejét.⁴⁵ Tydeus, akár egy ragadozó állat, [378] utolsó leheletével kihörpölte ellensége agyvelejét.⁴⁶ Athéné elfordult tőle, s hagyta meghalni.

Ekkor Amphiaraos látta, hogy Periklymenos, „a szerte hírneves” lép elébe: Poseidón egyik fia, akinek neve Hádésra is ráillett. Ő ölte meg előzetesen Parthenopaiost, Atalanté fiát is, egy kődobással a kapu ormáról.⁴⁷ A látnok elmenekült előle kocsijával. Poseidón fia üldözőbe vette. Hogy milyen mesz-szire űzte, arra vonatkozólag az elbeszélők nem értenek egyet. Mert Thébai közelében és kicsit messzebb is több község tartott igényt arra, hogy Amphiaraos a saját, föld mélyén lakó hérószuk. Zeus meg akarta óvni látnokát attól a szégyentől,⁴⁸ hogy hátba döfi az ellenség gerelye, azért villámával kettéhasította a földet, s az elnyelte Amphiaraoست kocsistul. De hol történt ez? Egy kicsiny kikötőváros, az Attika északi partján, a boiótiai határon fekvő Órópos lakói azt állították, hogy az ő földjükön: egy szurdokszerűen zárt, szelíd völgyben, ahol később egy Amphiaraeiont, Amphiaraos-szentélyt emeltek. Ettől fogva itt volt a nagy harcos és látnok jóshelye, s itt tisztelték őt gyógyító alvilági istenként, egy második Asklépiosként is.

Már nála beigazolódott a mondás, amivel Téléphos történetében találkozunk majd: a sebet ejtő gyógyít is. A fiánál, akinek harcias neve, Amphilokhos, „kettős lesállásút” jelent, ugyanígy volt: ő is gyógyító hérósszá lett halála után.⁴⁹ Másik fia, Alkmaion, megbosszulta apjuk halálát az anyján. Egy késői elbeszélés szerint Eriphylét még egyszer megvesztegették: Polyneikés fia, Thersandros, Harmonia köntösével fizetett neki azért, hogy fiait elküldte az Epigonosok, a Hetek fiainak háborújába, ismét Thébai ellen. Alkmaion megölte Eriphylét, de a végtelen ajándékok családjukban maradtak, s végül őt is miattuk ölték meg.⁵⁰

Tudjuk Oidipus történetéből, hogy a két testvér, Eteoklés és Polyneikés, párviadalban egymás kezétől esett el, és Sophoklés tragédiájából, mely Oidipus nagyobbik lányának nevét viseli címként, hogy Antigoné, a nemeslelkű szűz, Kreón törvénye ellenére eltemette száműzött bátyját, s ezért meg kellett halnia. Volt egy elbeszélés a Hetek, vagy jobban mondva, csupán a hat támadó temetéséről is (mert Amphiaraios máglyája mindenképp üres maradt⁵¹). Azt beszéltek⁵² - s így vitte színre a történetet Euripidés is, *Hiketides, Oltalomkeresők* című tragédiájában⁵³ -, a thébaiak nem adták ki az elesettek holttestét anyjuknak, hogy eltemethessék. Adrastos és az anyák kérésére Théseus vitte el a holtakat hadi erővel Eleusisba és a Kithairónra.⁵⁴ Az ókorban hat, Eleusis közelében emelkedő, az ősidóktól származó hatalmas sírról azt hitték, a thébai háború legnagyobb hőszeinek földi maradványait rejtik magukban,⁵⁵ s ugyanezekről a sírokról hiszik ma, hogy rájuk találtak. Ami nem sikerült az apáknak, az sikerült a fiúknak, az Epigonosoknak. Tíz évvel később hadba vonultak Thébai ellen, ahol akkor Laodamas, [379] Eteoklés fia uralkodott. Ebben a háborúban foglalták el és - már volt, aki ezt is ki merte mondani - rombolták le először Thébait. Az újabb hét hadvezér közül csak Aigialeus esett el, Adrastos fia, ellentétben az apjával, aki az első thébai háborúban egyedül maradt életben.⁵⁶ Többen közülük csakhamar Trója alatt harcoltak. Ott szerzett hírnevet Tydeus fia, Diomédés is.

VI. Atreus és a dinasztiaja

Pelops két fia, Atreus és Thyestés, szoros kapcsolatban állt az anyjával, Hippodameiával. Khrysiszpos meggyilkolása után mindhármukat Sthenelos király fogadta be¹ Midea fellegrárában, Perseus ivadékainak birodalmában. Nyilván együtt menekültek el mindhárman, szörnyű cselekedetük, a legifjabb testvér megölése után. Perseus háza Mykénaiban Eurystheusszal kihalt; Hyllos ölte meg, ezzel bűnhődött Héraklésnek és ivadékainak a szenvedése miatt. Héraklés fiainak azonban nem engedtetett meg, hogy rögtön visszatérjenek a Peloponnésosra. Az istenek előjelekkel akadályozták visszatérésüket.² Akkor vette át Atreus Mykénaiban a királyságot,³ s a peloponnésosiak, köztük a tegeaiak seregét a Héraklés-fiak ellen vezette. Hyllos, Héraklés fia, párviadalban esett el: Ekhemosszal, Tegea királyával kellett megvívnia. Héraklés fiai az attikai Trikorythosba vonultak vissza, s csak ötven év múltán volt szabad hazatérniük.⁴ Hasztalan kereste föl Polyneikés és Tydeus Mykénait, hogy sereget toborozzanak a Thébai ellen indítandó háborúra, melyben azután Argos elvérzett: Zeus riasztó jelekkel megakadályozta a mykénéiek részvételét.⁵ Így a görög hősmitológia utolsó ötven évét, ami a Héraklés-fiak visszatérését megelőzte, Atreus háza, e család viselt dolgai töltötték ki. Ezek közül a legnagyobb esemény a trójai háború volt. Görögország nagykirályi jogára, a Zeus olymposi királyságának megfelelő földi királyság nem Perseusé lett, sem Thébai valamelyik királyáé, s Héraklésé sem, aki itt is meg ott is, Thébaiban is és Mykénaiban is a királyok alattvalója volt. Elsőnek Pelops kapta meg, aki apja, Tantalos áldozati üstjéből kelt ki. Homérostól tudjuk,⁶ hogy a jogart Héphaistos készítette. Ő adta Zeusnak. Az istenek királyáé adta tovább, Hermés pedig Pelopsnak. Pelops Atreusnak adta. Utána Mykénai királyai örökölték: Thyestés örökölte Atreustól, Agamemnón Thyestéstől. De a két fiútestvér mást is örökölt apjától:⁷ az átkot, amivel Pelops legkedvesebb gyermeke, Khrysiszpos meggyilkolásáért sújtotta őket. Ennek a gyilkosságnak a története elveszett, de bizonyos kapcsolatot teremt Pelops feldarabolása és Thyestés fiainak bűne közt. S volt még egy végzetes tulajdona ennek a háznak: az arany kos,⁸ melytől ugyanúgy függött a hatalom birtoklása, mint Zeus jogarától. Iasón aranygyapja az

---

elbeszélések egy másik körében erre utal, mintegy jelképe ennek a csodaállatnak. Pelops történetében Oinomaos egy világos szőrű kost áldozott fel helyettesítő áldozatként, s a leendő uralkodó megmenekült a haláltól. Az áldozatot annak az istennőnek a szobra előtt mutatták be, akit a görögök Artemisnek neveztek, s akinek a Fekete-tenger partján emberáldozatot szoktak bemutatni. A hérósz halála után legalább a tetemét egy Artemis-szentélyben helyezték el. Phrixos történetében az a kos viselte az aranygyapjat, mely őt a [381] feláldozástól megmentette, s azután Iasónnak vissza kellett a gyapjat a Fekete-tenger mellékéről hoznia, hogy elnyerje az uralmat Iólkoson. Nem ismerjük a történetét, hogyan akarták föláldozni Phrixost, de tudjuk az isten-történetekből,⁹ hogy mostohaanyja, Inó, Athamas két fiát - saját gyermekeit - az áldozati üstbe dobta. Médeia üstjéből Iólkosban egy megifjodott kos ugrott elő. Alighanem egy régi keleti történet szólt arról, hogy a leendő uralkodó helyett egy fiatal kos szenvedte el az üstben megfőzött, feldarabolt isten kínjait - vagy egy arany bárány, Krisztus, az égi királyfi majdani jelképének elődje. Mykénaiban az aranykos birtoka a törvényes király ismertetőjele volt.

Atreus és testvére, Thyestés királyságának a története számunkra akkor kezdődik,¹⁰ amikor még Mideában laknak, de már nem hármásban az anyjukkal, Hippodameiával. Egy másik végzetes nőalak köti össze őket, ahogy Eriphylé kötötte össze Adrastost Amphiaraoossal. Ez az Aeropé, „a ködfehér arcú” nevet viseli. Minós unokája volt, Atreus felesége, de megcsalta férjét Thyestésszel. Ő őrizte az arany bárányt, ládába zárva - bizonynal gyapjú alakban -, s titokban odaadta a szeretőjének. Az elbeszélők úgy tudták, hogy a bárány mint áldozati állat Artemisé volt, s olyanformán színezték ki a történetet, hogy Atreus egykor nyájainak legszebb barmát az istennőnek ígérte, de nem adta oda neki, amikor az aranygyapjat megpillantotta. Meg akarta tartani magának, s ládába rejtette a kincset. Mások úgy tudták,¹¹ hogy Her-més küldte a csodaállatot Atreus birkái közé; az ő fia volt a szerencsétlen Myrtilos, a kocsihajtó, akinek a segítségével Pelops Oinomaost legyőzte; így állt az isten bosszút fia haláláért a győztes családján. Egy pásztor elvitte a bárányt Atreusnak, s az végül a hűtlen Aeropé által Thyestés birtokába jutott. Mindez még Mideában történt.

Amikor tehát a mykénéieknek egy jóslat¹² azt parancsolta, hogy Pelops egyik fiát válasszák királlyá, Atreusért és Thyestésért küldtek. Versengés támadt köztük, melyikük legyen a király. Thyestés csalárdul azt javasolta, az kerüljön trónra, akinek birtokában van az arany bárány. Atreus azt hívé, hogy a bárány nála van, egyetértett a javaslattal. Erre Thyestés felmutatta a gyapjat, s Mykénai királya lett. Atreusnak száműzetésbe kellett mennie.¹³ De Zeus nem hagyta a dolgot annyiban. Megváltoztatta a csillagok járását:¹⁴ a Nap nyugaton kelt fel és keleten nyugodott le. Ebből fölismerték a mykénéiek, hogy rosszul választottak. Erre Atreus elűzte testvérét.¹⁵ Thyestés száműzöttként bolyongott. Ám Atreus sem érezte magát biztosan a királyságában; úgy tűnik, Thyestésnek, aki Aeropé kegyéből az aranybárány birtokába jutott, mégiscsak több joga volt rá, mint a bátyjának. Neve szerint „az áldozat férfia” volt, bár a késői elbeszélők vajmi keveset tudtak erről az áldozatról. Ezzel szentelték királlyá, s ezt a szentelést kellett eltörölni. Nyilván ezért eszelte ki Atreus a legszörnyűségesebbet.

A késői elbeszélőknek eléggé nagy fáradságukba került a szörnyűség [382] megindokolása. Azt állították,¹⁶ Atreus csak ekkor fedezte fel felesége hűtlenségét, s a kibékülés ürügyén hívta vissza Thyestést, hogy bosszút álljon rajta. A régebbi elbeszélésekben viszont Thyestés, úgy tűnik, egyáltalán nem is ment száműzetésbe, s Atreus alighanem rögtön azután, hogy trónra jutott, tálalta az öccse elé a szörnyű lakomát. Ezáltal a Mykénai uralma alatt álló világ az Atreus-dinasztia idejében teljesen összekuszálódott. Atreus azt tette, amit a nagyapjáról,

---

Tantalosról meséltek. De nem a saját fiait mérszárolta le, hanem Thyestés gyermekeit, s mindenki mástól elkülönítve hívta meg öccsét,¹⁷ hogy egyen a megsütött belső részekből és a főtt húsból.¹⁸ Hasonlóképpen hívta meg Prokné és Philoméla Téreust. Ez a büntetés rettenetes módja volt Keleten:¹⁹ egy szent cselekmény szentségtörő végrehajtása; Görögországban olyan alakban maradt fenn, hogy egy gödölyét, a Dionysos-misztériumok helyettes áldozati állatát főzték és sütötték meg.²⁰ Már Tantalos szentségtörőn mutatta be ezt az áldozatot, s most még szentségtörőbben Atreus, hogy Thyestés, ha eszik belőle, maga is szentségtörő legyen, s ezzel teljesen tönkregye. Amikor Thyestés észrevette, mit evett,²¹ hanyatt vágódott, kihányta, amit megevett, fölrugta az asztalt és megátkozta családját: úgy bukjon el, ahogy az asztal feldőlt. Azt is beszélték,²² kocsiját akkor a Nap is visszafordította. Atreusnak két fia volt Aeropétól: Agamemnón és Menelaos. Thyestésnek fiai lemészárlása után csak egy lánya maradt. Így tudta a legtöbb elbeszélő. Csak azok állították, akik mellőzni akarták Aigisthos születési történetét,²³ hogy már akkor megszületett a bosszúálló, és Thyestés csecsemőként magával vitte a száműzetésbe. Hogy miképpen született a bosszúálló később, arról kétféle változatot őrzött meg egy bizonyos nagyon régi hagyomány. Ez a hagyomány nyilván fontosnak tartotta, hogy a bosszúálló egy alvilági jellegű frigyből támadjon, a lemészárolt gyermekek apjának tulajdon lányával kötött frigyéből: ilyesmit meséltek Zeusról és Persephonéről is.²⁴ Az egyik változat szerint a delphoi jóshely szólította fel Thyestést,²⁵ hogy így hozza létre a bosszúállót. Thesprótoshoz menekült, aki az Alvilág peremén lakott,²⁶ s ott a lányával, Pelopiával hált, aki a legjámborabbnak bizonyult apja iránt, amikor tőle a bosszúállót méhébe fogadta.²⁷ A másik szerint Pelopia úgy járt, mint Augé, Athéné papnője, Tegeában,²⁸ aki Téléphost foganta Hérakléstől: erre a történetre is hamarosan sor kerül. Pelopia Sikyónban lakott. Thyestés azon az éjszakán érkezett ide, amikor áldozatot mutattak be Athénének.²⁹ A lánya vezette a szüzek ünnepi kartáncát. Megcsúszott tánc közben, s bemocskolta ruháját az áldozati állat vérével. Otthagyta a lányokat, és a folyóhoz ment, hogy kimossa ruhájából a véryomokat. Levetkőzött. Thyestés egy bokorban rejtőzködött, s most letakart fővel rontott rá. Így szület Pelopia egy fiúgyermeket, s kittede. Egy kecske táplálta a fiút, azért nevezték Aigisthosnak.³⁰ Amikor felnőtt, megtudta, ki volt az apja, megölte Atreust, s ismét Thyestést tette Mykénai királyává.³¹ [383]

Atreus sírját később Mykénaiban mutogatták,³² Thyestés sírját az Argosba vezető út mentén. A sírt egy kőkos koronázta.³³ Számos régi sír viselt ilyen oromdíszet; de amikor épp ezt nevezték Thyestés síremlékének, nyilván arra is gondoltak, hogy ő volt az aranybárány birtoklása által kijelölt király, nem pedig Atreus. Egy másik elbeszélés szerint³⁴ Agamemnón és Menelaos Thyestést Kythéra szigetére száműzte. Nem mindegyik elbeszélő tartotta a testvérpárt Atreus fiainak; egyeseknél Atreus a nagyapjuk, s az apjuk egy bizonyos Pleisthenés,³⁵ akinek a genealógusok nem tudtak egyértelműen helyet találni a Pelops-sarjak családfáján. A két fiú, akikre a dinasztia továbbvitele várt, száműzetésben nőtt föl. Tyndareós, Spárta királya vitte őket később haza Mykénaiba. Thyestés Héra oltárához menekült előlük,³⁶ s így élve maradt. Agamemnón lett Mykénai nagykirálya, Menelaos a spártai királyságot örökölte Tyndareóstól. Uralkodásuk nem lett boldog. De a nagyobb átok az idősebb fiúra nehezedett, aki Pelops jogarát viselte Thyestés után.

VII. A trójai háború előjátéka

Görögországban a régebbi hérószok is érezhették a nagy istennők oltalmazó és kegyosztó

---

hatalmát. Zeus leánya, Pallas Athéné támogatja Zeus fiait. Ő készítette elő Théseus Poseidón által való fogantatását is. Héra segítette a maga módján dicsőséget szerezni Héraklésnek és Iasónnak. Egy égi istennő isteni ikrek anyjaként magára vállalta különféle neveken - Antiopé, Melanippé, Tyró és Léda a legismertebbek - az ős-asszony szerepét, arról nem is szólva, hogy isteni leányok, például Harmonia, Ariadné, Médeia alakjában frigyre lépett a föld lakóival. Viszont csupán annak a hérósz-kornak az elején, mellyel a világtörténelem mitológiailag elkezdődött, abban az időben, amikor a föld már szenvedett a túlságosan nagyszámúvá vált emberiség terhe alatt,¹ szültek nagy istennők mintegy bűnhődésképpen halandó férfiakról gyermekeket. Ezek által ért az emberi nem a csúcspontra. Mondhatni, csupán itt lépnek be a hérósz-történetek a mi felfogásunk szerint való „időbe”: ami addig volt, mind „ősidő” volt, vagy még „ősidővel” elegyes „idő”.

A szerelemistennő a görög tenger ázsiai partján egybekelt Ankhisészszel, a trójai pásztorral,² a Héraklés által megbüntetett Laomedón unokaöccsével, s Aineiast szülte tőle, akit nem nevelt fel ő maga, hanem az Ida-hegység nimfáira bízott.³ Aphrodité fia külsőre az istenekhez lett hasonló,⁴ s a trójaiak közül egyedül őt óvták meg az égiek,⁵ hogy az emberiség jövődjének története számára megmaradjon. Benne tisztelték a rómaiak nemzetük alapítóját, a Földközi-tenger összes partjaira s még annál is messzebbre kiterjedő hatalmuk forrását. Anyja és Phoibos Apollón mentette ki Aineiast a Diomédésszel vívott párviadalból,⁶ Poseidónnak köszönhette, hogy Akhilleus nem győzte le.⁷ A görögök közt Akhilleus volt istennő fia. Aineiast születését már ismerjük az istentörténetekből. Most azt mondom el, hogyan került sor Akhilleus születésére.

Az istentörténetekből tudjuk,⁸ hogy Thétis, Eurynomé és Amphitrité mellett Thetis is a görög tenger nagy istennői közé tartozott. Mielőtt Akhilleus anyjává lett, Zeus és Poseidón versengett érte. Ha a két nagy isten egyikétől szülte volna a fiát, az még hatalmasabb lett volna, mint az apja, s a Thébai és Trója megvívásáért folyó háborúk helyett, melyekben az emberiség gyengült meg Görögország határain kívül és belül, egy új istenuralom kora jött volna el, egy új istenkirály alatt. Themis, a Hórák anyja, akinek nem csalás és megtévesztés volt a dolga, hanem az idők jókor való megérlelése, tudott arról, hogy uralomváltozás fenyegeti az isteneket. Őva intette a két versengő testvért.⁹ Az ő tanácsára¹⁰ Zeus úgy határozott, hogy erőszakkal férjhez adják a tengeristennőt egy halandóhoz.¹¹ Más régi elbeszélők hozzáfűzték még, hogy Héra olyan férjet választott számára, aki az isteneknek különösen kedves, hiszen Thetis nevelte fel őt,¹² s az ő kedvéért menekült el [385] Thetis Zeus násza elől¹³ - bizonynyal a saját elemébe, a tengerbe. Az istenek királya itt alighanem Poseidónnal találta magát szemben, s már csaknem kitört a két fiútestvér közt a harc, csupán Themis szava józanította ki mindkettőjüket.

A tengeristennő kiszemelt vőlegénye Thesszáliában lakott, Kheirón kentaurnál, a Pélionon.¹⁴ Nem lehet biztosan megmondani, hogy neve a hatalmas hegyhez fűzte-e, vagy az agyagos földhöz, a *páloshoz*, vagy talán más, előttünk rejtett jelentése volt a Péleus névnek. Aiakos, Zeus és Aigina sziget-istennő fia, akinek a kedvéért az istenek királya a hangyákat emberekké: myrmidónokká változtatta,¹⁵ Endéisszel nemzette Péleust; Endéis „az ellenségeskedő”, annak az alvilági jellegű Skirónnak a lánya, akit Théseus megölt. Tudjuk, hogy egy másik hagyomány szerint a myrmidónok, akik Akhilleust később elkísérték Trójába, thesszáliai őslakók voltak, s nem csupán Péleus-szal vándoroltak oda;¹⁶ ennek a felfogásnak a hívei azt állították,¹⁷ hogy Kheirón volt Endéis apja, Zeus a fiát Aigináról Thesszáliába vitte s királlyá tette a Pélionon.¹⁸ Egyébként Aiakos a jámborságáról¹⁹ volt híres. Amikor Pelops bűne miatt egész Görögország terméketlenségben szenvedett, Aiakos oldotta fel az átkot.

Pelops ugyanis barátságot színlelve megölte Stymphalos királyt, s testrészeit szétszórta az egész országban: megint egy szentségtörő áldozat története, amelyről már annyiszor esett szó. Aiakost nem csupán Zeus, hanem az Alvilág királya is tisztelte: tudjuk, hogy megkapta a Hádés kulcsait.

Aiakosnak Péleus állítólag nem az egyetlen fia volt. Azt mesélték, hogy Telamón,²⁰ „a tűrő” vagy „elviselő”, a salamisi Aias apja, nem csupán barátja volt Péleusnak, hanem az öccse is. Volt még egy féltestvérük, Phókos, „a foka”;²¹ ezt Aiakos Psamathéval, a „homokleánnyal”, Néreus egyik leányával nemzette, aki foka alakban akart elbújni előle. A két testvér - akarva vagy akaratlanul²² - megölte Phókost. Mutogatták a sírját Aiginán, apjának, a Hádés-kulcsok őrének szentélye mellett.²³ Telamón ezután Salamis szigetére telepedett át, Péleus Thesszáliába. A menekültet Phthia királya, a kentaur-nevű Eurytión fogadta be. Megtisztította bűnétől, vejévé fogadta, s neki adta az ország harmadrészét.²⁴ De akkoriban mintegy mély árnyék vetődött Péleusra, s végzetes csapást hozott mindenkire. Kivonult Eurytiónnal a kalydóni vadászatra,²⁵ és, mint már a szerencsétlen vállalkozás történetéből tudjuk, véletlenül megölte a saját apósát. Ahelyett, hogy visszatért volna Phthiába, kénytelen volt Iólkosba menekülni, ahol Akastos, Pelias fia tisztította meg bűnétől. Péleus birkózóként részt vett Pelias sokszor megénekelte halotti játékaiban is.²⁶ A művészek szívesen ecsetelték mérkőzéseit, főleg birkózását a szép Atalantéval: izgalmas látványosság volt ez, s megtettek minden óvintézkedést, hogy a birkózás ne váljék szerelmi viadallá. Mert szép volt Péleus is, s nem csoda, hogy szépsége éppoly végzetessé vált, mint Bellerophontésé és Hippolytosé. Akastos felesége beleszeretett a birkózóba, s [386] amikor a hős nem hajlott a csábításra, vesztére tört. A késői elbeszélők szerint, akik egyesítették az összes Péleus körüli történeteket, rágalmainak első áldozata Eurytión lánya volt, Phthiában: azt hitte, elhagyta a férje, s felakasztotta magát.²⁷

Akastos hitt a feleségének, mint mindegyik férj ebben a régi történetben, s ennek megfelelően cselekedett. Minthogy Péleus a vendégbarátja volt, nem akarta ő maga megölni a vendégét, akit épp megtisztított bűnétől. Vadászni küldte a Pélion vadjai ellen, először nem egyedül, hanem más vadászokkal együtt, hogy versenyezzenek. Nyilvánvalóan régi történet ez is; ezzel magyarázták egykor azt a szokást, hogy a vadászsísteneknek, Artemis Agroterá-nak és Apollón Agraiosnak csak a vadállat nyelvét mutatták be áldozatul.²⁸ Azt mesélték,²⁹ a többi vadász vitte haza a vadakat, melyeket Péleus terített le, s maguknak követelték a győzelmi díjat. Közben a hős alighanem aludt a Pélionon. Ő érkezett meg utolsónak, tarisznyájában az állatok nyelvével, s ezzel bizonyította fölényét.³⁰ Akastos ezután úgy akarta elpusztítani a hősöt, aki egy istállóban aludt, hogy először a kését vette el.³¹ A dolog részleteiről nincs tudomásunk, csak annyit árul el a hagyomány, hogy Péleus a kését, Daidalos mesterművét erényének díjaképpen kapta az istenektől,³² és hogy Akastos, amikor a csodás holmit kezében tartotta, nem tehetett egyebet,³³ csupán imádkozott, s a szép pengét, Héphaistos munkáját, tehén-ganajba rejtette,³⁴ hogy a hős legalább ne védekezhessen az arra kószáló kentaurusok ellen. Alighanem csodakés volt, s azért nevezték Daidalos remekének, mert nem lehetett a saját ura ellen használni. Kheirón előkereste a tehén-ganajból, s visszaadta a hősnek. Az ő barlangjában³⁵ kapta meg Péleus az istenek üzenetét, hogy neki, az egész ország legjámorabb halandó férfjának, kell Thetis istennővel egybekelnie. Zeus nászai és Kadmos és Harmonia menyegzője után ez volt a legjelentősebb lakodalom az egész mitológiában, az istenek és a hősök történetében. De nem volt olyan könnyű Péleusnak, mint ahogy a késői költők előadták,³⁶ a tengeristennőt előbb Néreus palotájából Kheirón barlangjába³⁷ vinni, majd haza, Phthiába, a termékeny szárazföldre, ahol azelőtt

Eurytión uralkodott.³⁸ Ki kellett várni egy teliholdas éjszakát,³⁹ a nászra alkalmas éjt.⁴⁰ A telihold fényénél lépett ki Thetis a tintahalak partjára, a Pélion meredek keleti oldalának fővenyére, s vezette testvéreinek körtáncát az oltár körül, melyen áldozatot szoktak bemutatni nekik, Néereus leányainak. Alighanem úgy kelt ki az ezüzlábú istennő⁴¹ a habokból, ahogy az ősidőkben Phoibé a saját tavából ugyanannak a hegységnek a nyugati felén.⁴² A hérósznak erősen meg kellett ragadnia, s karjai közt kellett tartania Thetist.⁴³ Nem egyszerű birkózás volt, mint Atalantéval, hanem párviadal a szerelemért. Az ellenkező menyasszony az ősi tengeristenségek összes átváltozó művészetét kifejtette. Tűzzé változott és vízzé,⁴⁴ oroszlánként vicsorított a fogaival⁴⁵ s kígyóként próbált kisiklani Péleus öleléséből.⁴⁶ Végül a legédesebb hal alakjában - melyről az a [387] part a *Sépias Akté* nevet kapta⁴⁷ - megadta magát. Egyetlen hang sem szökött ki a birkózók száján.⁴⁸

Reggel eljöttek az istenek a lakodalomra. Régi szokás volt a görögöknél, amit ez a történet is megerősít, hogy a hozzátartozók a nászéjszakát követő napon ajándékokat vittek az ifjú párnak: annak az ünnepnek a folytatása ez, amit *Epaulián*nak hívtak,⁴⁹ mert a menyasszony és a vőlegény az ősidőkben alighanem egy *aulion*ban, egy mezei kunyhóban hált először együtt. Úgy tűnik, a régi vázafestő, Klitias egy ilyen tanyán akarta a nász utáni reggelen ábrázolni Thetist: egy kerek agyagkunyhóban, amit Péleus eszkábált össze nászi kamrául, melyet azonban a művész oszlopokkal és oromzattal látott el, hogy előkelőbb legyen. Előtte állt a hérósz, s fogadta a felvonuló isteneket. Elsőnek Kheirón üdvözölte őt. Mellette Iris, a hírnök lépdelt, s ő vezette az istennőket és az isteneket: Hestia, Démétér és a kentaur felesége, Kharikló ment elől, Dionysos és a három Óra a sarkukban, azután nyomban Zeus és Héra a Múzsákkal, akik más hagyomány szerint is⁵⁰ énekeltek az ünnepségen. Utánuk további istenpárok következtek: Poseidón és Amphitrité, Aphrodité és Arés, Apollón és Artemis, Néereus és Dóris, Hermés és az anyja, Maia, s őelőttük a Moirák, szám szerint négyen, talán ők is, mint a Múzsák, azért, hogy énekeljenek a lakománál⁵¹ s megjósolják az új pár nagy fiának születését. Ókeanos sem hiányzott a sorból, s vele nyilván Thétyis is megjelent: ők voltak a nagyszülők az egyik részről, míg a másiktól Zeus Péleus nagyapjaként is szerepelt. Bizonyos, hogy a Kharisok is eljöttek: nélkülük nem lett volna igazi lakodalom.⁵² Dionysos a bort hozta ajándékba, a hátán, egy amphorában, melynek később - tudta a művész és tudták a kép nézői - tragikus rendeltetése lett. Azt beszéltek,⁵³ Poseidón akkor ajándékozta Péleusnak a halhatatlan lovakat, Baliost és Xanthost, a „derest” és a „pejt”; ezek kísérték el Akhilleust Trójába, s tragikus prófétáknak bizonyultak. Kheirón a kőrifadárdával ajándékozta meg az ifjú férjet, mely ugyancsak tragikus hírnévre tett szert később, a gyermek kezében, akinek születését mintegy előre ünnepelték⁵⁴ - ha ugyan nem maga Péleus nyeste, vonult vele egyedül Iólkos ellen, s foglalta el a várost.⁵⁵

Ám ez valamivel később történt. Az istenek nem csupán azért jöttek, hogy köszöntsék a párt és megajándékozzák, hanem lakomára is.⁵⁶ Abban az időben még gyakran ültek és lakmároztak együtt a halhatatlanok és a halandók.⁵⁷ Ez akkor esett meg utoljára, amikor Thetis ülte menyegzőjét a halandó Péleusszal. Az összes istenek együtt voltak, Zeus mindenkit meghívott, csak természetesen - legalábbis természetesennek tűnik - Eriszt, a „viszály” istennőt nem.⁵⁸ Előzetesen feltehetően megtanácskozta a dolgot Themisszel,⁵⁹ a bölcs istennővel, aki épp megakadályozta, hogy ő maga keljen egybe Thetisszel, a saját vesztére - vagy inkább a tenger egyik nagy istennője kereste fel s tanácsolta ezt? Egy másik hagyomány szerint⁶⁰ Mómos, a „gáncs” volt akkoriban Zeus tanácsadója. Amikor a szorongatott föld panaszára el akarta [388] pusztítani villámával és özönvízzel az emberiséget, Mómos lehordta; ehelyett Helena nemzését tanácsolta, s Thetis és Péleus

---

lakodalmát, e két esemény összes következményeivel: azzal a végső következménnyel is, hogy utána el fog tűnni a hērőszok nemzetsége.⁶¹ Erisnek mégis meg kellett volna a megnyegzős lakomán jelennie. S minthogy nem engedték oda,⁶² egy almát dobott a lakomázók közé, mely éppoly híres lett az utókorban, mint az az alma, amiről a héber hagyomány szól. Akár a Hesperisek kertjéből való volt Eris almája, ahogy egy nagyon késői költő tudni vélte,⁶³ akár csupán azért volt aranyból,⁶⁴ mert istennőkhöz nem illett másmilyen: hozzá tartozott egy belevésétt⁶⁵ vagy csak kimondott,⁶⁶ vagy talán még ki se mondott szó is, amit mégis mindenki megértett: a Legszebbnek. Kallisté, „a legszebb”, a halandók szájában isteni név volt, amit minden más istennő előtt Artemis viselt.⁶⁷ Most a három leghatalmasabb istennő nyújtotta ki kezét a kárhozatos ajándék után: Héra, Athéné és Aphrodité. Ezzel kitört a viszály, mely egy halandó döntőbíráskodása által az emberi nem meggyengüléséhez, Trója eltűnéséhez és a mykénéi birodalom felbomlásához vezetett. Az istenek királya maga jelölte ki az ifjút, akinek döntenie kellett.⁶⁸ Hozzá vitte el Hermés Zeus parancsára az almát, s vezette el a három istennőt a tengeren túlra, míg Péleus a lándzsájával és halhatatlan paripáival előbb Iólkos ellen vonult, hogy megbüntesse Akastost és feleségét, s azután Thetisszel és hadizsákmányával megtartotta bevonulását Phthiába.⁶⁹ A késői elbeszélők szerint⁷⁰ Pharsalosban és a Thetideion, „Thetis szentélye⁷¹” nevű városban lakott és uralkodott Thetis halandó férje, az istennőé, aki - mint mindjárt hallani fogjuk - nem mindegyik elbeszélés szerint maradt vele.

A Helléspontoson túl emelkedett az Ida-hegység, s ez alatt az istenhegy alatt, egy dombon, a Skamandros - az istenek nyelvén a Xanthos, „a szőke” folyó - partján⁷² Trója erős vára. A várat Poseidón és Apollón építette Laomedón számára, s Héraklés és Telamón, Péleus öccse vagy barátja rontotta le először: ezt a történetet már ismerjük. Most Priamos uralkodott itt, Laomedón egyetlen fia, akit Héraklés megkímélt.⁷³ Eredetileg Podarkésnek, „jólábúnak” hívták, s már volt róla szó, hogyan kapta a hagyomány szerint híres nevét: testvére, Hésioné váltotta ki aranszövésű fátylával Hérakléstől. A lány követte azután Telamónt Salamisba, és ő szülte neki Teukrost,⁷⁴ aki később a féltestvérével, Aiasszal együtt részt vett a trójai háborúban. Mert valóra vált Hésioné vágya: Trója feltámadt legkisebb öccsének uralma alatt.⁷⁵ Priamos az újraépített várban népes királyi család feje lett; egyetlen családban sem volt ennyi gyermek a hērőstörténetekben. Feleségei és ágyasai ötven fiúgyermeket szültek neki, hogy a lányairól ne is szóljunk: akkor beszél Akhilleusnak ötven fiúról,⁷⁶ amikor legtöbbjük már elesett. Valóban azt jelentheti a „Priamos” név, amit a *perramos* szó: királyt.⁷⁷ Hekabé királynénak viszont minden bizonnyal isteni neve volt: így hangozhatott a phrygek [389] nyelvén annak az istennőnek a neve, akit az attikai parasztok Hekaléjuknak neveztek. A hērőstörténetek mindkét öregasszonya mögött a nagy Hekaté istennő baljós alakja magaslik föl. Hekabé apjaként⁷⁸ a Sangarios folyót említették, s több halandó is szóba jött, köztük egy Kisseus, „repkényes” nevezetű. A hagyomány szerint Hekabé sem halt meg földi nő módjára, hanem kutyává változott, tüzesszemű kísértet-szukává,⁷⁹ s a tengerbe vetette magát:⁸⁰ így illett az „erős istennőhöz”, akinek egyik megjelenési formája a tengeri szuka, a Skylla volt.⁸¹ Hekabé rögtön első fia, Hektór, „az oltalmazó”⁸² születése után, aki a legsikeresebben verte vissza Trója alól a görögöket, második terhessége alatt⁸³ azt álmodta, hogy égő fáklyát szült. A tűz kiterjedt az egész város fölé. A királyné álmában az egyik költő szavai szerint⁸⁴ egy tűzvívő, százkarú Erinys rontotta le Tróját. A jóskok közt, akiktől erre az álmra magyarázatot kértek, megemlíti Hérophilét,⁸⁵ „a Hérának kedveset” is, az első és legidősebb Sibyllát, Apollón Smintheus papnőjét. De jós volt Cassandra is, Priamos leánya, ki a prófétaság adományát ugyancsak Apollónnak köszönhette, csak soha senki sem hitt neki, büntetésből,

mert visszautasította az isten szerelmét.⁸⁶ Kassandra azt követelte, öljék meg a gyermeket, akit Hekabé szülni fog.⁸⁷ Erre Priamos kivitette a fiút az Ida-hegységbe, s kitétette.⁸⁸ Ez a vidék a vadállatok úrnőjéé volt, aki, mint tudjuk,⁸⁹ szívesen öltött magára medve alakot. A gyermekkel az történt, ami Atalantéval: egy anyamedve szoptatta öt napig.⁹⁰ Pásztorok akadtak rá,⁹¹ s előbb Parisnak,⁹² később azonban Alexandrosnak, „férfiakat elhárítónak és oltalmazónak⁹³” nevezték el: mindkét név királyfira illő. Vajon Oinóné, a dionysosi nevű nimfa, egy folyam-isten lánya, aki a késői elbeszélők⁹⁴ szerint Paris felesége volt pásztor korszakában, eredetileg a dajkája lehetett? Akármilyen alakban és akármilyen néven is: annyi bizonyos, hogy az Ida-hegység egy isteni nőlakója tartotta életben a gyermeket. Hermés Zeus parancsára a trójai királyfihoz vitte a három istennőt, hogy ő döntse el, kié legyen az alma. Ő mondja meg, melyikük a legszebb, a régi költők és elbeszélők szerint, akik nem csupán a vonzó bájt értették ezen, hanem a legfőbb jót is a világon levő minden jó között. Mert hiszen ahhoz nem volt sem egy királyfi, sem egy pásztorfiú döntésére szükség, hogy bárki megállapítsa: Aphrodité a legvonzóbb, legbájosabb az égen, a földön és a tengeren. Igaza volt a filozófusnak, aki azt állította,⁹⁵ Parisnak itt a harci fegyelem, a szerelemnek szentelt élet és a királyság közt kellett választania: a három közül az első lett volna Athéné ajándéka, a harmadik Héraé. A mindegyik alakjában isteni lét három formája lépett elébe, s e formák pompáját is magukon viselték mindhárman. Mindhárman szépek voltak, de hogy még növeljék szépségüket, megmosdottak az Ida bővizű forrásaiban.⁹⁶ De még Aphrodité sem vetkőzött le a régi elbeszélések szerint. Éppenséggel nem a szép test ragyogása volt a legfontosabb. A szerelemistennőt a Kharisok és a Hórák [390] a tavasz összes színeiben pompázó köntösbe öltöztették,⁹⁷ fejére illatos virág-koszorút tettek, s énekszóval kísérték Parishoz. A pásztornak mégis égnek állt a haja az istennők megjelenésekor,⁹⁸ mintha szellemeket látna. A legszívesebben elszaladt volna. Ekkor az istennők fölajánlották neki ajándékaikat:⁹⁹ Athéné győzelmet és hősi életet, Héra uralmat Ázsia és Európa felett, Aphrodité pedig Zeus leányának, Helenának a birtoklását. Amikor Paris megtudta, milyen választás áll előtte, lefitymálta a másik két istennőt.¹⁰⁰ Balgaságában szükség nélkül megsértette őket, s elvakította a szerelmi vágy, bár sose látta a Dioskurosok szép hűgát. Helena szépségének híre bejárta az egész világot; Théseus már elrabolta, de két bátyja visszahozta Aphidnából, s ismét Lakóniában tartózkodott. Oda kellett Parisnak átmennie érte, s ehhez hajókat kellett ácsoltatni.¹⁰¹ Alighanem ekkor történt, amit egy vázafestő jelenít meg: az ida-hegyi Artemis visszavitte a királyfit a szülői házba. Azt is beszéltek,¹⁰² hogy Paris maga döntötte ki a fenyőket az Ida-hegységben, melyekből a hajót ácsolták, azt a hajót, mely hasonlíthatatlanul több szenvedésnek lett az okozója, mint az a másik, mely egykor a Pélionról szállt le a tengerre. Thetis Thesszáliában szülte meg fiúgyermekét Péleusnak, s azután a legtöbb elbeszélés szerint visszatért a tenger mélyébe,¹⁰³ bár talán nem örökre: alighanem megosztotta istenétét Péleus háza és Néreus palotája között. Voltak ugyan elbeszélők, akik azt állították,¹⁰⁴ csak egyetlenegyszer hált a hērósszal, ahogy Aphrodité az ismert istentörténet szerint¹⁰⁵ Ankhisésszel. Ebben az elbeszélésben Akhilleus alighanem a tenger mélyén született, s Thetis kitette a partra, ahova később oly gyakran ment ki a hős, hogy anyját hívja.¹⁰⁶ Az Akhilleus név víz mélyén élő lények, olyan folyamistenek nevével rokon, mint Akhelóos és Akhelés. Vele kapcsolatban is regéltek egy névcseréről:¹⁰⁷ állítólag előbb Ligyrónnak, „harsány hangúnak” hívták. Különbféle magyarázatokat találtak ki arra, aminél mi sem természetesebb: hogy Thetis szívesebben élt a saját elemében, mint Phthia termékeny földjén. Például, hogy Péleus megsértette.¹⁰⁸ Vagy hogy a gyermekeit - mert a késői

---

elbeszélők szerint többet is szült - vízzel telt üstbe dobta, úgy próbálta ki, hogy halhatatlanok-e.¹⁰⁹ Vagy halhatatlanná akarta őket tenni, mint Démétér Démophoónt, s tűzbe tartotta.¹¹⁰ Mind belepusztultak, csak Akhilleust sikerült Péleusnak megmentenie. De Thetis haragudott, mint Médeia, hogy megzavarták titkos cselekvésében :¹¹¹ olyan ismert történetek ismétlése mindez, melyek közül eredetileg egy se vonatkozott Akhilleusra. Úgy tűnik, régebbi, bár ugyancsak nem egészen régi elbeszélés az, melyben az istennő a Styxbe, az alvilági folyóba mártotta fiát.¹¹² Ezáltal Akhilleus sebezhetetlen lett, kivéve a sarkát, mert anyja a sarkánál fogta. De Thetis később csaknem halhatatlanná tett fiát is elhagyta. Péleus Kheirónhoz vitte a gyermeket, s a kentaur a barlangjában oroszlánok és vadkanok belső részeivel s medvék [391] velejével táplálta.¹¹³ Hatéves korában kezdett Akhilleus vadállatokra vadászni.¹¹⁴ Kheirónnak köszönhette szerény életmódját,¹¹⁵ s tőle tanulta a gyógyítás tudományát.¹¹⁶ Később szívesen hitték¹¹⁷ és ábrázolták, hogy Kheirón a lantjátékra is megtanította Akhilleust.

VIII. A trójai háború hőszei

A régi elbeszélőknek soha nem sikerült a hősmitológia különálló történeteit ellentmondások nélkül egyetlen nagy történetté összeilleszteni. Főleg az időrendi bizonytalanságokat nem tudták kiküszöbölni: hogy mi történt egyidejűleg, mi előbb, és mi később. Ki ne tudta volna, hogy Atreus két fia, Agamemnón és Menelaos, a két legveszedelmesebb lányt vette feleségül annak a Tyndareósnak a házából, aki a két fiútestvért hazájába visszavitte: Klytaimnéstrát és Helenát? De mikor történt ez? Ahogy Helenát már elrabolták egyszer, mielőtt Menelaoshoz férjhez ment, Klytaimnéstrának is volt már egy férje Agamemnón előtt. Állítólag¹ Thyestés fia volt ez, s dédapjáról Tantalosnak hívták. Ebben a történetben Agamemnón hatalmas szerelemre gyulladt unokatestvérének felesége iránt. És ekkor mutatkozott meg először semmiféle korlátot nem ismerő uralkodótermészete is, egy földi Zeushoz illő jelleme, akinek ifjúkorában még titáni vonásai is voltak. Agyonverte Tantalost, letépte a gyermeket anyja kebléről és földhöz vágta, s erőszakkal elrabolta az ifjú asszonyt.² Korai szenvedélyes frigye Klytaimnéstrával, akit nem tartottak Zeus lányának, megmagyarázza, hogy Agamemnón az öccse, Menelaos számára feleségül kérte Helenát, miután a Dioskurosok megszabadították. Mert Mykénai nagy királya nem maradhatott le a lánykérésről, neki kellett győzelmet aratnia.

A Helena kezéért való versengés tehát arra az időszakra esett, amikor már nem Thyestés uralkodott, hanem Agamemnón. De az az állítás,³ hogy Akhilleus akkor csak azért nem győzte le Menelaost, mert még gyermek volt és Kheirón gyámsága alatt élt, vagy amivel Helena dicsekedett Euripidésnél :⁴ hogy Thetis fia is jelen volt a kezéért versengő kérők között, semmiképp sem illik bele az időrendbe. Ha Helena egy lánygyermeket hagyott otthon⁵ (aki tán kilencéves lehetett⁶), amikor Paris elszöktette, akkor Péleus és Thetis lakodalma előtt kellett férjhez mennie. Azzal a szokással, hogy egy királyleány kezéért a méltó kérők az egész országból összegyűlve versengtek, nem annyira a lánynak kívántak alkalmat adni a választásra, mint inkább a kérőknek lehetőséget arra, hogy akkora pompát és hatalmat fejtsenek ki, amekkorára csak képesek voltak. Ezt akkor is megtehették, ha nem jelentek meg személyesen.

Tehát afféle verseny volt ez a híres szép lányért, az arany Aphrodité hasonmásáért,⁷ akit Léda, Ókeanos egyik lánya - mert az is volt, ha nem több annál⁸ - Zeusnak és Tyndareósnak szült. A bíró tisztét a földi apa mellett⁹ a lány testvérei, a Dioskurosok is vállalhatták.¹⁰ Azt

---

mesélték,¹¹ a versengésben valamiképpen az összes hősök részt vettek, akik később Trójánál küzdöttek Helenáért: ezek nem csupán kisebbrangú királyok voltak, vagy a királyok kísérői, s nem csupán „nemesurak” értelemben voltak „hősök”, hanem [393] küiön történet fűződött mindegyikükhöz, s haláluk után különleges tiszteletben részesültek - olyan alakok, akikre egy senki máséval föl nem cserélhető sors árnyéka vetült. Ha meg akarjuk őket ismerni, a sorsukra kell egy pillantást vetni, a jövőbe.

Azt már említettem, hogy Agamemnón nem saját maga, hanem öccse számára pályázott a lány kezére. Ő vezette Menelaos helyett a görögök seregét is Trója ellen, s a háború kilenc esztendeje után kis híja, hogy teljes vereségüket nem okozta, épp azzal, hogy olyan volt, amilyen: ízig-vérig király¹² - feje és szeme akár Zeusé, öve akár Arésé, mellkasa mint Poseidóné -, szép és felséges,¹³ de mindig egy nővel végzetes kapcsolatban álló. Trója falai alatt Khryseis volt ez, az ágyasa, Apollón papjának, Khryseisnek a lánya; miatta megsértette az istent.¹⁴ Akkor nagyobb szenvedély fűzte ehhez a nőhöz, mint Klytaimnéstrához,¹⁵ aki ezalatt¹⁶ Mykénaiban a bosszúállóval, Thyestesnek Pelopiával kötött, alvilágias frigyéből született fiával kelt egybe. Tragikus színpadra való történet lett belőle: a nagy király, akit feleségének szeretője letaglóz, mint egy bikát.¹⁷ A bika és a tehén képe, ahogy Cassandra, a jósnő, akit Agamemnón magával hurcolt Argosba, látta a királyi párt,¹⁸ voltaképpen a legrégebbi időkben nem is volt méltatlan egy isteni párhoz: Zeushoz és Hérához. Spártában, a bátyját túlélő Menelaos székhelyén oltárt állítottak Zeus Agamemnónnak,¹⁹ mintha a hős halála után csakugyan azonossá vált volna az istenek királyával. Hérosz-tiszteletének helyét megőrizte számunkra a föld méhe: Mykénai külső területén, ahol Perseusnak is volt kultusza, egy régi hídnál, a várba vezető út mentén.

Elsőként²⁰ vagy legalábbis az első kérők között²¹ szerepel Odysseus. Ő maga nem ment el és ajándékokat se küldött, hiszen tudta, hogy Menelaosé lesz a győzelem: a kicsiny Ithaka királya nem mérkőzhetett Argos és Mykénai nagy királyának öccsével. Csupán távolról, üzeneteivel adott tanácsokat a Dioskurosoknak.²² Állítólag tőle származott az a tanács,²³ hogy Tyndareós eskesse meg a kérőket: mindnyájan elfogadják Helena választását, s a kiszemelt férj segítségére sietnek, ha bárki el akarná vitatni tőle a feleségét. Amikor ugyanis kérőként megjelentek, gyilkos indulatokkal voltak eltelve egymás iránt.²⁴ Így valamennyien esküt tettek, egy föláladozott lovon állva.²⁵ Ez lett az egyik oka annak - a másik Agamemnón vezérlő hatalma volt -, hogy a hajdani kérők később Menelaos szövetségeseként részt vettek a Trója ellen indított hadjáratban.

Odysseus szívesebben vette feleségül Pénélopét,²⁶ mint Helenát; Pénélopé Tyndareós öccsének, Ikariosnak volt a lánya, s a hűség példaképe lett minden időkre. Nevében a *pénélops*, „réce” szó rejlett,²⁷ s ennek az állatnak a képe a sírokban talált régi edényeken gyakran utal egy oltalmazó jó istennőre. Odysseus feleségének emberi alakja viszont már a hősök költészetbe tartozik, melynek határait itt folyton súroljuk ugyan, de csak akkor lépjük át, ha ez a hősmitológia bemutatásához nélkülözhetetlen. [394]

Láthatjuk, hogy Odysseus minden ember közt a legokosabbnak bizonyult, bár mégsem annyira okosnak - ezt is hallani fogjuk csakhamar -, hogy kibújhasson a gyász- és szenvedésteli háború alól, mely őt Pénélopétól elválasztotta, s számára végül az ismert kalandos úttal végződött. De így is méltó volt nagyapjához, a mestertolvajhoz, Autolykoshoz, aki az egyik régi történet szerint, amit már elmondtunk, azért hozta össze a lányát, Antikleiat Sisyphosszal, a főkópéval, hogy ilyen unokát szüdjön neki. Amikor Odysseus megszületett Laertes házában, akinek a fiaként szerepelt a trójai háború hősök sorában, Autolykos épp a vejenél és leányánál vendégeskedett. Nagyapja térdére helyezték a

---

gyermeket, s kérték, találjon ki egy nevet az újszülöttnek.²⁸ A vén rabló állítólag így szól: „Minthogy oly sok ember gyűlölete kísért idáig, hadd hívják Odysseusnak.” „A gyűlölt” görögül *odyssomenos*, s így magyarázta az *Odysseia* költője hősének nevét, bár nála semmiképp sem volt olyan gyűlöletes alak, mint más, Homérosznál nem szereplő elbeszélésekben. De egyúttal azt is megtudjuk itt, hogy a neveknek abban az időben jelenteniök kellett valamit, a görögöknél ugyanúgy, mint más népeknél.

Odysseus Autolykoson, Hermés fián keresztül Herméstől származott. De egyúttal azok közé a hērőszok közé tartozott, akik Athéné istennő különleges oltalma alatt állottak.²⁹ Állítólag³⁰ Athéné Alalkomené szent körzetében született Boiótiában, s ezért hívtak a hagyomány szerint egy ithakai várost is Alalkomenainak. Akár Alalkomené egyik, akár másik szent helye kapcsán, annyi bizonyos, hogy az istennő születésétől fogva oltalmazta Odysseust. A trójai háborúban Pallas Athéné másik pártfogoltjával, Diomédésszel volt - akinek a neve nyomban az övé után következik Helena kérői között³¹ - a legszorosabb kapcsolatban. Véres tetteket hajtott vele végre, s nemcsak olyanokat, melyekre Trója elfoglalásához feltétlenül szükség volt. Ezért sokan meggyűlölték, hogy Aias Odysseus elleni heves gyűlöletéről ne is beszéljünk. Minderről lesz még szó.

A Thébai ellen vonuló Hetek közül Tydeus, Diomédés apja volt Athéné kedvence, de, emlékezhetünk rá, rettenetes és méltatlan kedvence. Az istennő átvitte anyai szeretetét Tydeus fiára. Ez, mint már említettem, részt vett az Epigonosok közt Thébai feldúlásában, s Adrastos vejeként uralkodott Argosban: nem volt sokkal szelídebb lelkületű, mint az apja, inkább egy második Arés volt, Athénéval kapcsolatban álló. Ő lett Trója falai alatt a legderekabb vitéz Akhilleus után, s még Arésszel szemben is fölénybe került. Athéné támogatásával eltalálta gerelyével a hadistent, az földre zuhant és akkorát kiáltott, mint kilenc- vagy tízezer harcos.³² Előzetesen már Aphroditét is megsebezte, aki megmentette előle a fiát, Aineiast.³³ Az összes harcolók közül egyedül neki oszlatta el Pallas Athéné szeme elől a ködöt, hogy fölismerje a harc zűrzavarában az isteneket.³⁴

De már készen várta a büntetés a szenvedélyes harcost, aki véres mestersége kedvéért elhagyta szép feleségét. Nem sokáig zokogott éjszakánként [395] Aigialeia, Adrastos okos leánya, magányos ágyában, oly hangosan, hogy fölriadt rá az egész ház!³⁵ Csakhamar vigasztalást keresett Argos ifjú férfiainál.³⁶ Akár hazatért Diomédés,³⁷ s feleségének szeretői kergették el,³⁸ akár elkerülte Argost,³⁹ s nyomban Dél-Itáliába ment: annyi bizonyos,⁴⁰ hogy a bagolyszemű szőke istennő halhatatlan istenné tette őt, akit Magna Graeciában tiszteltek,⁴¹ főképpen a kicsiny szigetek egyikén - ma Le Tremiti e szigetcsoport neve -, a Monte Garganoval szemben. A sziget az ő nevét vette föl, míg társai vadkacsákká változtak a Gargano alatti mocsarakban,⁴² "Diomédés-madarakká". Fönt a hegyen, ahol ma Mihály arkangyalt tisztelik, állítólag Kalkhas, a trójai görög jóvendőmondó kapott jóshelyet.⁴³ Odysseus későbbi ellensége, Aias, Telamón fia is ott volt Helena kérői között.⁴⁴ Kicsiny szigetéről, Salamisról nem ígérhetett nagy jegyajándékot, de följánlotta - s úgy tűnt neki, nagyszerű ajánlatot tesz⁴⁵ -, hogy összerabolja az összes nyájakat Troizénből, Epidaurusból, Aiginából, Megarából, Korinthosból, Hermionéból, Masésből és Asinéből. Képes is lett volna rá hosszú dárdájával. Athéné oltalmazó közelsége nélkül is úgy vonult a csatába, mint Arés,⁴⁶ s megjelenését és harci tetteit csak Akhilleus múlta felül.⁴⁷ Óriási termetű volt,⁴⁸ s pajzsa toronymagas;⁴⁹ nemcsak őt takarta el egészen, hanem vele együtt féltestvérét, Teukrost is,⁵⁰ - de páncélt még nem viselt, mintegy a régi időkől termett ott a harcban, Trója alatt. Még a régi hērőszok kőhajítása is hadi művészetéhez tartozott.⁵¹ A későbbi elbeszélők őt is sebezhetetlennek tartották, mint Akhilleust,⁵² s nevét szerintük Héraklés találta ki.⁵³ Zeus fia

akkor állított be Telamónhoz, hogy hadba hívja Trója ellen, amikor az társaival épp lakomázott. Héraklés arany serleggel a kezében imádkozott apjához, s arra kérte, adjon vendégbarátjának, a szép Eriboia férjének olyan bátor fiúgyermeket, akinek a teste sebezhetetlen lesz, akár az ő oroszlánbőr kacagánya, s bátorsága is ennek megfelelő. Zeus egy sast repített oda e szavak megerősítéseképpen, mire Héraklés felkiáltott látnoki szóval: „Fiad születik, Telamón, amilyenre vágyol. Nevezd őt az *aietos*ról, a sasról Aiasnak!”

Egy másik elbeszélés szerint⁵⁴ Héraklés tette a kicsiny Aias sebezhetetlenné, és pedig úgy, hogy oroszlánbőr kacagányába tekerte, csak a hónaljánál nem ért a bőr a gyermekhez. Mert Aias nagyon sebezhető volt: féktelen természete, rabló kedve és nagyvonalúsága nem ismert határt. Az Akhilleus tiszteletére tartott halotti játékoknál a végsőig fajult a doio. Thetis a fia fegyverzetét, amit Héphaistos készített, annak a hérósznak tűzte ki jutalmul, aki a trójai háborúban a legnagyobb érdemeket szerezte.⁵⁵ Nehéz döntés volt: Odysseus és Aias közt kellett választani.⁵⁶ Amikor végül, Pallas Athéné akarata szerint,⁵⁷ a döntés a ravasznak, és nem az erősnek kedvezett, Aias megtévelyedett és megölte magát.⁵⁸ Hátborzongató példája lett annak, hogyan büntetik az istenek a féktelenséget,⁵⁹ amit inkább gyermekteg, mint bűnös tulajdonságnak vélne az ember, s ami egyik hérószra sem volt annyira [396] jellemző, mint erre a hosszú dárdás és toronymagas pajzsot viselő óriásra. Még az Alvilágban is haragudott Odysseusra, s békülékeny szavaira nem válaszolt.⁶⁰ A salamisiak pedig szentélyt építettek neki a város főterén, s fölállították benne ébenfaszobrárt; tiszteletéhez az athéniek is csatlakoztak.⁶¹ A salamisi csata előtt az összes görögök Aiashoz és az apjához imádkoztak.⁶² Állítólag volt egy másik ilyen nevű hérósz is Helena kérői között: a Boiótiától északra fekvő Kelet-Lokrisból származó Aias, Oileus fia.⁶³ A salamisi Aias úgy összebarátkozott ezzel a sokkal kisebb termetű hőssel⁶⁴ Trója falai alatt, hogy szinte egy hérószpárként jelentek meg mindenütt, a két Aias, mint két oroszlán, mely ugyanazt a gödölyét szerzi meg zsákmányul,⁶⁵ vagy két bika, mely ugyanazt az ekét húzza :⁶⁶ egyik sem tudott betelni a harccal.⁶⁷ Oileus fia kicsiny volt ugyan, de gyors lábakkal vette úzóbe az ellenséget.⁶⁸ S igazi szentségtörő bűnössé lett. Amikor Trója elesett, és Cassandra a szoborhoz menekült, melyet a trójai nők mint Pallas Athéné tiszteletére, Aias erőszakkal elrángította onnan. Cassandra olyan görcsösen kapaszkodott az istennő szobrába, hogy az felborult.⁶⁹ Erre sem hederített a vad Aias. Ha az nem igaz is,⁷⁰ hogy erőszakot követett el a szerencsétlen jósnőn, s a szobor a gaztett láttán égnek emelte szemét,⁷¹ föltehetően csak azért nem, mert maguk a görögök akadályozták meg ebben, s meg akarták kövezni.⁷²

Aias, bár nem törődött az istenekkel, megesküdött, hogy letesz szándékáról;⁷³ Kassandrának Agamemnont kellett követnie. Athéné haragja mindkettejüket üldözte, de Aias jobban.⁷⁴ A flottát, amivel a két bűnös hazaindult (Agamemnón Kassandrával), a Kaphareus-foknál, Euboia szigetének dél-keleti nyúlványánál vihar érte utol.⁷⁵ Aias hajója elsüllyedt, de Poseidón megengedte, hogy kiússzon egy közeli sziklára.⁷⁶ Belekapaszkodva fölkiáltott, hogy az istenek akarata ellenére is megmenekül. A tenger istene szétmorzsolta a sziklát, és Aias vízbe fulladt. A lokrisi Opus lakói mégis tisztelték a hérószot,⁷⁷ alighanem egy hatalmas kígyó alakjában: ez a kígyó, egy késői elbeszélő szerint,⁷⁸ úgy követte őt életében, mint egy kutya. A lokrisiaknak azonban, Aias bűnének engesztelésére,⁷⁹ lányokat kellett ezer éven át,⁸⁰ sőt még annál is tovább⁸¹ rendszeresen Priamos egykori országába atkűldeniök, hogy nehéz szolgálatot teljesítsenek az ilioni Athénénél.⁸²

A hagyomány szerint⁸³ a trójai háború két orvos-hérósza, Makhaón és Podaleirios, Asklépios két fia is pályázott Helena kezére. Amikor Paris nyila megsebesíti Makhaónt, a seborvost, az a háború mélypontja a görögök számára.⁸⁴ Idomeneusról, Minós unokájáról kimondottan

---

tudjuk,⁸⁵ hogy nem követeket küldött, hanem személyesen ment lánykérőbe. De neki sem az rendeltetett, hogy Helena férjeként legyen híressé; csupán Trójánál véghezvitt hadi tetteiről lett nevezetes, s hazatérését követő viszontagságairól. Hazafelé menet ő is nagy viharba került. A veszedelemben megfogadta, hogy föláldozza Poseidónnak az első élőlényt, amellyel találkozni fog.⁸⁶ A szárazföldön elsőnek a saját fia sietett elébe, vagy pedig - ilyen történet is maradt [397] ránk - a lánya.⁸⁷ Hogy csakugyan föláldozta-e gyermekét, arról nem szólnak a késői elbeszélők: talán vonakodott megtenni. Népe elűzte, át kellett települnie. Magba Graeciába; itt az ország legszélső csücskét, az Otrantótól délre eső részt vette birtokába.

Helena a koszorút, mely Zeus vejének járt, Menelaosnak nyújtotta át.⁸⁸ Agamemnón öccse olyanformán került be a hērósz történetekbe, ahogy a régi kisázsiai királyok valamelyik istennő kegyelméből, azzal a különbséggel, hogy őt az istenség - Helena alakjában, Zeus akaratából és anyja, Nemesis akaratából - férjéül választotta. Spártával szemben, az Eurótas keleti partjánál, Therapné térségében a régi idők óta szentélye volt Helena istennőnek, aki itt - azt beszélték⁸⁹ - személyesen is megjelent, ha egy rút gyermeket szép leánnyá kellett átváltoztatni. Menelaosnak pedig az jutott osztályrészül, hogy Helena az istenek közé emelje,⁹⁰ s elevenen ragadtassák el az Élyisionba⁹¹ - s közben úgynevezett sírjaikon tisztelték mindkettejüket Therapnéban.⁹² Nem épp az utolsó hely illette meg a trójai háború hősei közt,⁹³ bár egyúttal szelídség is jellemezte őt minden időkre;⁹⁴ inkább szolgáló, mint követelő társa volt isteni feleségének. Ha egy alvilági istennek volt Menelaos - „aki a népre vár” - a neve, legföljebb a halottak szelíd uráé lehetett. Szőke volt, kék szemű, karcsú lábú, orcáin legénytoll pelyhedzett.⁹⁵ Helena egyetlen leánygyermeket szült neki, mintegy a saját ifjabb hasonmását, ahogyan Hébé Héra hasonmása volt, ő maga pedig Lédáé vagy Nemesisé. Az istenek a régi hagyomány szerint⁹⁶ nem szántak neki több gyermeket, miután a bájós Hermionét világra hozta.

Házasságuk leginkább Thetis és Péleus frigyéhez lett volna hasonlítható, ha fel nem bukkan Zeus akaratából, s most Aphroditéből is Paris, az új kiválasztott. Ez alighanem tíz évvel a Helenáért folyó versengés után történt. A spártai Dioskurosok történetéből tudjuk, hogy a trójai királyfit, amikor Aineias, a szerelemistennő fia kíséretében Lakóniába érkezett, Kastór és Polydeukés nem Spártában, hanem Amyklaiban fogadta.⁹⁷ Azt is elmondtam, hogy a Dioskurosok messéniai unokatestvéreikkel való viszályuk miatt csakhamar eltávoztak. Spártában Menelaos fogadta a vendégeket. A tizedik napon⁹⁸ - a tízes a jelentős szám ebben a történetben - Krétára kellett utaznia. Idomeneus, Minós unokája⁹⁹ gyakran vendégeskedett nála. Helenát Aphrodité úgy hatalmába kerítette, mint egy halandó királynét, s a nagy Homéros szerint az is volt.¹⁰⁰ Követte Parist éjnek idején a királyi ház kincseivel.¹⁰¹ A pár Kranaén, a „sziklás szigeten”¹⁰² kelt egybe (mindegy, melyik volt az Égei-tenger számtalan csöpp szigete közül). Mintegy Ariadné története ismétlődött meg itt, csak Paris egyszerre játszotta benne Théseus és Dionysos szerepét. Lakodalmukat Trójában ülték meg.¹⁰³ Iris, az istenek hírnöke megvitte Menelaosnak Krétába a történetek hírét.¹⁰⁴ Menelaos a bátyjához, Mykénaiba sietett.¹⁰⁵ Nestór királlyal, Néleus egyetlen életben maradt fiával is tanácskozott Pylosban¹⁰⁶ - a többieket Héraklés [398] ölte meg —, s úgy tűnik, az akkor már öreg bölcs vállalta, hogy Odysseusszal együtt ráveszi Péleust, engedje fiát, Akhilleust hadba vonulni Trója ellen.¹⁰⁷ Thetis fiának sorsa Trójához kapcsolódott: nyilván erről énekeltek a Moirák szüleinek lakodalmán magasztos és sötét szavakkal. Úgy tűnik, egész Görögország tudott Akhilleus sorsáról, ha nem is annyit, mint isteni anyja. De őt nem kötelezte a kérők esküje arra, hogy a hadjáratban részt vegyen. Az egykori kérőkhöz követeket küldött¹⁰⁸

Agamemnón, emlékeztette őket esküjükre, s rámutatott arra, hogy ezentúl egyetlen király sem lehet Hellasban biztos a felesége felől, ha nem büntetik meg a csábítót. Így is tíz évbe telt, ¹⁰⁹ míg mind egybegyűjtötték legénységüket és hajóikat Aulisban, majd elindultak Trója felé.

Odyseus elég okos volt ahhoz - egyedül ő, ¹¹⁰ Péleuson kívül, aki Thetistől tudta előre a fiuk sorsát, ¹¹¹ s azért nem akarta elengedni Trójába -, hogy a felhívást elhárítsa magától. A hagyomány szerint ¹¹² egy jóslat előre megmondta neki, hogy ha hadba vonul, csak húsz év múlva térhet vissza övéihez. Csakugyan tíz évig tartott a trójai háború, és további tízig Odyseus bolyongása. Amikor tehát Agamemnón ¹¹³ nagy kíséretével, melyben Menelaoson kívül Palamédész, Nauplios fia, Amymóné Danaos-lány unokája is ott volt, megérkezett Ithakába, a ravasz róka úgy tett, mintha bolond volna. Ifjú férj volt, nemrég vette el Pénelopét. Volt egy kicsiny fiuk, aki csakhamar joggal viselte a Télemakhos nevet: mert ekkor dőlt el, hogy az apja „messze csatázó” lesz. Mintha egészen elment volna az esze, egy lovat és egy ökröt fogott be ekéje elé, s olyan fejedőt viselt, ¹¹⁴ mely semmiképp sem illett egy királyhoz: inkább egy mulatságos Kabirhoz vagy Héphaistoshoz tette őt hasonlatossá. Palamédész, a *palamai*, „fogások és ügyeskedések” hősza, átlátott rajta. Letette a kicsiny Télemakhos a balga szántóvető elé a földre. „Jöj csak el a szövetségünkbe” - mondta neki. ¹¹⁵ Odyseus nem tehetett egyebet, el kellett mennie, ha nem akarta a barázdát a saját fián át húzni. De gyűlölködő természetét Palamédész csakhamar megérezte. Az utókor nem csupán nagy feltalálóként ¹¹⁶ - a betűk, a számozott kockák és a számok ¹¹⁷ feltalálójaként tartotta számon: ő lett az első ártatlanul elítélt is. A görögök megkövezték Trója falai alatt, mert Odyseus aranyat csempészett a sátrába, és Priamos hamisított levelét. ¹¹⁸

Homéros nem mond minderről semmit, s annak a történetét se mondja el, hogyan helyezte Thetis biztonságba a fiát, ¹¹⁹ mielőtt Nestór és Odyseus elhívta. Elküldte a kilencéves fiút ¹²⁰ Lykomédész királyhoz Skyros szigetére, ahhoz, akinél Théseus ok nélkül halálát lelte: neve szerint egy „farkasgondolatú” királyhoz. Akhilleus maga Homérosnál ¹²¹ Enyeusnak nevezi Skyros királyát: ez a név „jó harcost” jelent. Egyébként Enyeus a hagyomány szerint ¹²² Dionysos és Ariadné fia volt. Akhilleus úgy rejtőzködött Skyros szigetén, ahogy a kicsiny Dionysos Athamas házában: ¹²³ lánynak nevelték. [399]

A király lányai közt élt, s a haja színéről Pyrrhának, „vörösesszőkének” hívták. ¹²⁴

Híre ment, hogy Akhilleus Lykomédésnél van elrejtve. Skyros királya biztos volt benne, hogy nem találják meg a fiút, megüzente hát a királyoknak és Agamemnónnak: „Gyertek és keressétek meg!” Odyseus megjelent Lykomédész palotájában, és női ruhákat vitt magával, ajándékba a király lányainak. Így beengedték a *parthenónba*, ¹²⁵ a szüzek lakótermébe. A ruhák alatt egy pajzsot és egy dárdát rejtett el. Miközben Odyseus a lányoknak a ruhákat mutogatta, egyik embere belefújt egy kürtbe, mintha harci riadó volna. Akhilleus a fegyverek után kapott, s így felfedte kilétét. A király egyik leánya, Déidameia - „az ellenségeket leigázó” - akkor már teherben volt a hősztől. ¹²⁶ Ő szülte neki (s Akhilleus büszke volt a fiára ¹²⁷) a leendő kétnevű harcost: Pyrrhosnak hívták, „a vörösesszőkének”, és Neoptolemosnak, „a háború megújítójának”. Odyseusnak később őt is el kellett Skyrosból hoznia, ¹²⁸ hogy a görögök bevehessék Tróját.

Homéros úgy mondja el a történetet, ¹²⁹ hogy Akhilleus kiszaladt apja házából Odyseus és Nestór elé, csodálattal vezette be kézen fogva a két vitéz harcost, s Péleust nem vitte rá a lélek, hogy visszatartsa fiát. Veleadta Poseidón ajándékát: halhatatlan lovait, melyeknek Héra később emberi hangot adott, ¹³⁰ hogy figyelmeztessék ifjú urukat a veszélyben - vagy megjövendöljék korai végét -, s a hatalmas lándzsát, melynek nyelét a lakodalmán metszette.

IX. Iphigeneia és testvérei

Amikor Agamemnón Aulisba vonult, a szövetséges királyok egybegyűlt táborába, hogy a görögök seregét Trója ellen vezesse, várában három lánygyermeket hagyott és egy viruló fiút,¹ a kicsiny Orestést, Klytaimnéstrával, kárhozatos feleségével. A lányokat Homéros szerint² Khrysothemisnek, Laodikének és Iphianassának hívták. Azt a kettőt, akit a tragédiaköltők név szerint híressé tettek, mi más néven ismerjük: Laodikét Élektra, Iphianassát Iphigeneia néven.³ Egyébként nem mindegyik költő tartotta az Iphigeneia és Iphianassa neveket csupán egyazon héróina két elnevezésének,⁴ noha régebben nyilván fölváltva használták őket ugyanannak az isteni lénynek a megszólítására, aki eredetileg nem tartozott Agamemnón családjához. Iphianassa jelentése „az erővel uralkodó”, Iphigeneia talán „erővel a születéseken uralkodó”, és Iphigeneia Artemis egyik mellékneve is volt.⁵ Az ő személyében Helena mellett a sokalakú holdistennő másik, sokkal szigorúbb - artemisi, és nem aphroditéi - megjelenési formája lép szoros kapcsolatba Atreus házával.

A Théseusról szóló történetekből tudjuk, hogy Iphigeneiát még Helena lányának is tartották, akit azután szült, hogy kiszabadult Aphidnából, Argosban, s a testvérére bízott, hogy ő nevelje föl. Abban a történetben, amit most elmondok, Iphigeneia Agamemnón és Klytaimnéstra elsőszülött, legszebb lánya volt. Mialatt a hadsereg és a flotta, mellyel Agamemnónnak át kellett Trójába kelnie, Aulisban gyülekezett - sőt, a ciprusi költő szerint, aki a trójai háború előjátékát és eseményeit egészen az *Ilias* előjátékáig és cselekményéig mesélte el, s Téléphos történetét az Iphigeneiáé elé ékelte be, másodszer gyülekezett⁶ -, a nagy király és a görögök hadvezére vétkezett Artemis ellen. A széles tengeröböl, melyben a hajók várakoztak, alighanem Hyria és Aulis közt feküdt - Homéros ezzel a két helységgel kezdi meg a felsorolást⁷ -, Euboiával szemben, Boiótiában, olyan vidéken, ahol ma nincsenek erdők, akkor azonban Artemisnek nemcsak temploma,⁸ hanem szent berke is volt.⁹ Itt követte el bűnét Agamemnón, és itt kellett engesztelő áldozatot bemutatnia.

Nem könnyű Agamemnón bűnbeesésének történetét újra elmondani, mert a késői elbeszélők nagyon lerövidítették és leegyszerűsítették,¹⁰ sőt, el is torzították,¹¹ a tragédiaköltők pedig csak utalásokkal érintik. Úgy tűnik, épp szokatlanul sokáig nem fűjt a hajózásnak kedvező szél. Ekkor Agamemnón magától megígérte, hogy az istennőnek áldozza a legszebbet, amit az az esztendő elébe hoz.¹² Artemis alighanem elfogadta a felajánlást. Ezután úgy esett, hogy a király véletlenül¹³ fölhajtott az istennő berkében egy szarvasborjat, sarjadó agancsút, foltos szőrűt.¹⁴ Ezt a szép teremtményt kívánta-e az istennő áldozatul? A király szájából meggondolatlan szó csúszott ki:¹⁵ „Még [401] Artemis maga sem ... !”¹⁶ Nyilván arra gondolt:¹⁷ „Még Artemis maga sem mentheti meg az állatot, bármennyire akarná is!” Mert Agamemnón jól megcélozta, s nyomban megölte a szarvasborjút¹⁸ ott, a szent berekben. Csak ne vonta volna kétségbe túlzott önbizalmában az istennő hatalmát!

Így ismét elromlott az idő, vagy vihar tört ki,¹⁹ vagy teljesen elállt a szél.²⁰ Megkérdezték Kalkhast, a sereg jóságát, mit tegyenek; ő kijelentette,²¹ hogy Agamemnón elsőszülött leányát kell feláldozni, csak így csillapíthatják le a sértett istennő haragját: ő az egyedén megfelelő ellenérték az elmulasztott áldozatért.²² Érte kellett küldeni, elhozni az anyjától. De oda fogja-e adni Klytaimnéstra a lányát, hogy föláldozzák? Állítólag Odysseus találta ki, mit hazudjanak neki:²³ Akhilleus feleségül veszi Iphigeneiát, azért kell Aulisba mennie. Nász és halál, mint Oidipus lányainak híres siratódalában,²⁴ mindig rokon gondolatok voltak, amióta Hádés Persephonét elrabolta. Követséget küldtek Klytaimnéstrához. Odysseus vitte a királyasszonynál a szót.²⁵ S ő maga kísérte a lányt Aulisba, mintha menyegzőjére vezetné.²⁶

De azután mégsem vonszolták Iphigeneiát szőke hajánál fogva az áldozat helyére.²⁷ Egy pompeji falfestményen látni, hogy Odysseus és Diomédés a karjukon emelik magasba²⁸ s viszik az oltárra. Lehullott róla a sáfránysárga köntös,²⁹ amit a brauróni Artemis szolgálói viseltek,³⁰ keble csupaszon várta a kést.³¹ Agamemnón elfordult és eltakarta arcát. A lány kitárta karjait istennője felé. Kalkhas viszont, az áldozó pap, már látta, mi fog történni. Artemis figyelt a jelenetre, s megmutatta megmentő hatalmát, melyben Agamemnón kétkedett. Abban a pillanatban, amikor le kellett volna szúrni,³² egy szarvas-ünőt tett a lány helyére, s elragadta Iphigeneiát a levegőn át a taurosi félszigetre - ma Krim a neve -, hogy mint papnője a barbárok közt szolgáljon neki. Ott emberáldozatokat mutattak be Artemisnek: az odavetődött görögöket áldozták föl. Őket kellett a papnőnek az istennő számára birtokba vennie,³³ aki itt Parthenos, „a szűz”, vagy akár Iphigeneia néven³⁴ ilyen embertelen tiszteletben részesült. De Iphigeneia, mint Artemisnek szolgáló héraína és az attikai Braurón istennőjének alteregója, végül mégis visszatalált görög hazájába.³⁵ A görögök abban a hitben éltek, hogy föláldozták Iphigeneiát,³⁶ s hiába tudta másképp - ha ugyan másképp tudta - Klytaimnéstra. A csalás és lányának elvesztése sértette anyai büszkeségét, vad természete kitört, s a végsőig férje ellen fordult. Így került sor Agamemnón házában a király hazatérése után a véres tettekre, melyekről a legidősebb lány csak sokkal később értesült. Az *Odysseia* elbeszélése szerint nem a saját palotájában döfték le Agamemnont, mint egy bikát, hanem Aigisthosnál, aki megérkezése után vendégül látta.³⁷ A király nem sejtette, hogy felesége már régen követte a bosszúállót és csábítót annak házába.³⁸ Az egyetlen, aki figyelmeztethette volna, Cassandra, áldozatul esett Klytaimnéstrának: a királyné első gyilkos tette férje ágyasának megölése volt.³⁹ A könnyörtelen asszony⁴⁰ tombolva hajtotta [402] végre régóta tervezett bosszúját, Aiskhylos szerint Agamemnón palotájában. Kétszer, sőt háromszor csapott le a bárddal,⁴¹ amikor a nagy király, a fürdőmedencéből kilépve, fürdőlepedőjébe gabalyodva, nem tudott védekezni. Így mondja el maga Klytaimnéstra⁴² az *Agamemnón* című tragédiában. S bosszútervéhez tartozott a majdani bosszúálló, saját fia, Orestés meggyilkolása is. Orestést a testvére, Elektra, aki egy Kadmos történetéből ismert nagy istennő nevét viselte, mintegy második Pallas Athéné gyanánt oltalmazta s helyezte biztonságba Aigisthos uralma elől.⁴³ Orestés alighanem méltó volt a nevére - „a hegyek férfija” - abban az időszakban, amikor Phókisban felnőtt, s később is, amikor anyja meggyilkolása után, az Erinysektől űzetve bolyongott. Phókis a Delphoi körüli hegyes-völgyes táj neve. A fiút itt, a Parnassos lábánál, alighanem Krisa városában fogadta be az öreg Strophios, aki rokona és vendégbarátja⁴⁴ volt Agamemnónnak,⁴⁵ s itt barátkozott össze Pyladésszel: házigazdájának fia hűséges barátja s későbbi vándorlásain elválhatatlan társa lett. Együtt nőtt föl a két ifjú, s bizonyára kedvét lelte bennük, s oltalmazta őket Apollón, annak a jóshelynek az istene, melynek körzetében éltek. Ha Orestés csakugyan megkérdezte a jóshelyet,⁴⁶ hogy bosszút álljon-e apja haláláért, ez a kérdés sokkal inkább helyénvaló volt, mint azok a kérdések, amiket a többi hős tett föl a delphoi istennek. Mint apjának felnőtt fia, alighanem magától is rálépett volna a bosszúállás útjára. De szabad-e a fiúnak apja megölését a saját anyján megbosszulnia? Ki vállalhatja ezért a felelősséget? Apollón az egyik régi elbeszélés szerint egy íjat ajándékozott az ifjúnak, hogy azzal védekezhessen az Erinysek, anyja bosszúszellemi ellen.⁴⁷ Az isten útmutatása nem volt kétséges. Hét évig uralkodott Aigisthos az argosi és mykénéi birodalom felett. A nyolcadik évben tért haza Orestés Phókisból, Athén felől.⁴⁸ Szemmel láthatólag Pallas Athéné oltalma alatt (ezt az istennőt, az apja-lányát, Agamemnón családjában mintegy Elektra képviselte) érkezett meg

---

őseinek királyi várába. Homéros itt nem bocsátkozik részletekbe, s nem írja le, hogyan állt a fiú bosszút az anyján és annak szeretőjén. Hadd kövessük mi is hallgatólagosan az ő példáját, nem pedig a nagy tragikus költőkét, akik eljátszatják - különféleképpen, ki-ki a maga módján - a gyilkossági jeleneteket: Aiskhylos a *Khoéphorothan*, *A halotti áldozatvivőkben*, Sophoklés és Euripidés a két *Elektra* című tragédiában. Azon a napon,⁴⁹ amikor Orestés megrendezte rettenetes anyja és a gyáva Aigisthos halotti torát, érkezett haza Menelaos is Helenával bolyongásaiból a trójai háború után Argosba, s utazott tovább a szárazföldön Spártába. Orestés még nagyon messze volt attól, hogy egy arkádiai hérósz-sírban nyugalomra térjen.⁵⁰

A nagy tragédiaköltők közül ketten mutatják be, hogyan üldözték őt az Erinysek: Aiskhylos az *Eumenisek* c. darabjában és Euripidés az *Orestésben*. Nem sokat használt az üldözöttnek az új, amit Apollóntól kapott, s az isten [403] nyilai sem, melyekkel maga Apollón célozta meg delphoi templomában az ősi istennőket, az anyagyilkosság bosszúszellemét.⁵¹ Még az athéniek legfőbb bírósága is, mely előtt Apollón vállalta a gyilkosságért a felelősséget, és Athéné Orestés pártján dobta be a kavicsot,⁵² csupán egyenlő szavazatszámmal döntött az anyagyilkos ügyében, s nem mindegyik hagyomány szerint mentette fel. Orestés vándorlásai még nem érthettek véget. Nem hagyták el az összes Erinysek, néhányan tovább üldözték.⁵³ Ekkor Delphoiban az isten oltára előtt földre vetette magát, s még egy utolsó tanácsot kért: különben nem bír tovább élni.⁵⁴

Így kapta Orestés az utasítást, hogy hozza el Artemis égből lehullt szobrát a taurosok országából.⁵⁵ Ennek a kultusképnek szolgált Iphigeneia. Hozzá küldte az isten - bár nem mondta meg - Orestést és Pyladést. Amikor a két görög ifjú megérkezett, Iphigeneiának föl kellett volna őket áldoznia. Tudjuk, mi következett ezután: az egymásra ismerés és mindnyájuk megmenekülése, a szobor elrablása és a papnő hazatérése - régi és új költőket egyaránt megragadó történet. A régiek közül Euripidés vitte színre, s az ő nyomába lépett egy új, akinek a műve, úgy tűnik ma, még méltóbb Iphigeneia alig leplezetten isteni alakjához.

X. Téléphos

Aulis nem csupán a trójai háborúnak volt a kiindulópontja. Iphigeneia föl-áldozásának következményei messze túlvezettek rajta a jövőbe. És a görögök első expedíciója nem akart hadjáratá válni, melynek leírásakor egy korábbi eseményhez kell visszanyúlni. Azt mesélték, az Aulisban összegyűlt görög flotta már a Helena elrablását követő második évben kifutott a tengerre,¹ de tévedésből nem Phrygiában, Priamos birodalmában kötött ki, hanem valamivel délebbre, Mysia partvidékén, melyet Teuthras királyról² Teuthraniának hívták. A görögök itt rokonaikkal kerültek szembe ellenfélként, akik föl akarták őket tartóztatni, s fő ellenfelük egy hérósz volt, aki az elbeszélők szerint Arkádiából vetődött ide, de tisztelete odaát, az arkádiai Parthenion-hegységben ugyanúgy, mint Kisázsiaiban, főleg Pergamon városában, alighanem nagyon régi történeteken alapul. Nem csupán Héraklés fiának tartották: az összes Héraklés-fiak közül őt szülte az apjához leginkább hasonlónak az anyja.³ Neve Téléphos volt, vagy bővebb alakjában - föltehetően így értelmezték s használták később - Téléphanés, „a messze világító”.

Anyját az elbeszélésekben többnyire Augénak hívták: ezt a szót mindig a világosság megjelölésére használják. Alighanem így hívták abban a régi történetben is,⁴ mely szerint Héraklés útban Laomedónhoz találkozott vele, bizonyos Teuthras királynál, aki Téléphos

---

anyját az összes elbeszélések szerint magához vette. Ebben a változatban Téléphos nem csupán árkádiaiakkal vándorolt be Kisázsiába, hanem Héraklés itt nemzette.⁵ Árkádiában egy Athéna Alea templomával és Téléphos Parthenion-hegyi szent körzetével kapcsolatos szent történetet meséltek a hérósz fogantatásáról és születéséről. Az Alea szó - Athéna mellékeve, amit a tegeaiak használtak - az oltalmazó meleget jelenti, amit délen mohón keres az ember bizonyos évszakok hidege és nedvessége ellen. Erről nevezték el Augé apját,⁶ a templom alapítóját is⁷ Aleosnak. Augét Athéna papnőjének tartották⁸ Tegeában. Inkább az alteregója volt, azzal a különbséggel, hogy vállalta a szülést, s ennek megfelelően „a térdelő Augé” néven volt Tegeában szobra, mely a régi idők szülőasszonyainak jellegzetes testtartásával ábrázolta.⁹

Szent, mert templommal kapcsolatos, de azért nem kevésbé komor történet szölt Téléphos fogantatásáról: arra emlékeztetett, ahogyan Pelopiát erőszakolta meg a saját apja. Aligha történhetett teliholdkor, olyan éjszakán, amikor nászt szokás ülni, és amikor Akhilleus is fogantatott; bár az elbeszélők megemlékeznek egy éjszakai kartáncról,¹⁰ de Athéné tiszteletére újholdnál táncoltak a szüzek. Egyúttal az az időszak volt, melyben a lányok a ruhájukat mosták, vérfoltos ruhát Pelopia történetében. S a hagyomány egyenesen ki-mondja,¹¹ hogy Héraklés a forrásnál lepte meg Augét, Athéna Alea temploma mellett. Pompeji falfestményeken látni, hogy a lány épp ruháját mosta. [405] Héraklés mentségére szolgál,¹² hogy részeg volt. Épp Spártából jött,¹³ ahol visszahelyezte Tyndareóst a trónjára,¹⁴ s olyasmi történt, ami ritkán esett meg a nők szolgálójának életében: annak az isteni hatalomnak az eszközeként, melynek akarata volt ez a szülés, erőszaktevő lett.

Az egyik hagyomány szerint Augé előbb Athéna szent körzetében¹⁵ rejtette el titokban született gyermekét. Az istennő nem egyezett bele, intó jeleket küldött, Aleos fölfedezte a titkot, kítette Téléphost a Parthenionra, s Augét átküldte Poseidón fia, Nauplios kíséretében a tengeren túlra.¹⁶ Így, vagy mi több: egy ládában, ahogy Elaia teuthraniai kikötőváros egy pénzdarabján látszik, érkezett meg Augé Teuthras királyhoz. Téléphost a Parthenionon - egy másik hagyomány szerint ott született¹⁷ - egy gímszarvas szoptatta. Ennek is volt agancsa,¹⁸ akár Artemis csodaszarvasainak. A fiút a nagy istennő oltalmazta, akit odafenn alighanem Parthenosnak, alant, a tegeai fennsíkon pedig Aleának hívtak, s aki talán maga akarta a születését is. Héraklés is visszatért, és elámult a csodálatos gyermekek; az társat is talált magának a Parthenion-hegységben: Parthenopaiost, Atalanté fiát.¹⁹

Ez a világosabb születési történet, mely a komor fogantatási történet után következett, s a költők és festők kiszínezték. A gímszarvas szoptatta fiúnak, Héraklés leginkább apjára ütő fiának vándorra kellett válnia. Sorsa nem sokban különbözik más kóborló hérószokétól: Korythos király pásztorainál²⁰ nőtt föl Árkádiában, s maga a király fogadta fiává.²¹ A Korythos név Apollón egyik jelzője is volt, és pedig a gyógyító istené,²² akire később Téléphos ugyancsak rászorult. Ifjúvá serdülve megölte két nagybátyját, Augé testvéreit,²³ s megnémult. Azt kívánta ugyanis a törvény, hogy a gyilkosok veszítsék el a hangjukat.²⁴ A jóshely a megnémult Téléphost²⁵ „a legtávolabbi mysiaiakhoz” küldte.²⁶ Hangtalanul kelt át a tengeren, Teuthraniába. Azt is mondták,²⁷ hogy Parthenopaios elkísérte. Teuthras királyt épp ellenség szorongatta. A két hős, elsősorban Téléphos megszabadította, Teuthras bizonytalansággal megtisztította a gyilkosságtól. De visszanyerte-e a hangját is? Szándékosan hallgatott, vagy csakugyan megnémult? Ezután csaknem úgy járt, mint Oidipus.²⁸ Teuthras Augét, akit lányává fogadott, hozzáadta feleségül. Már egymás mellett feküdtek, amikor egy hatalmas kígyó jelent meg köztük. Ha előbb nem, ebben a pillanatban visszanyerte Téléphos a hangját, s az anyja megismerte fiát.

Az összes elbeszélések szerint Télephos lett Teuthras trónutóda. Feleségének különféle neveket adtak. Argiopénak²⁹ hívták, „fehéarcúnak”, de Hierának, „a szentnek” is; fenséges, amazónszerű alak volt, aki a görögök ellen vívott nagy csatában esett el a Kaikos-síkságon.³⁰ A fia Eurypylos volt, „a széleskapujú”, a kéteiosok³¹ vezére; a görögök később szinte egészen megfélemedtek erről a népről,³² mely alighanem még a hettita birodalomból maradt meg. Télephos fiai közé sorolták Tarkhónt és Tyrsénost is, az etruszok két alapító hērőszát,³³ akik Itáliában találtak maguknak hazát, s végül³⁴ [406] Apollón ciprussá változtatott szeretőjét, Kyparissost.³⁵ Télephos, a Kisázsiaival szoros kapcsolatban álló, arkádiai hērősz (talán még abból az időből származó hērősz, amikor a görög föld egy része a hettiták birodalmához tartozott) szembeszállt a görögökkel, akik útban Trója felé elpusztították Teuthraniát. A Kaikos folyó torkolatánál fekvő síkság volt a csatatér.³⁶ Télephos egészen a hajóig szorította vissza a jövevényeket.³⁷ Már csak Akhilleus és Patroklos tanúsított ellenállást.³⁸ Patroklost idősebb³⁹ szolgáló társul⁴⁰ adta Péleus Akhilleus mellé. De mostantól fogva, hogy kimutatta bátorságát, az ifjabb hērősz nem akart többé megválni tőle a csatatéren. Mert Patroklos, akinek vigyáznia kellett Akhilleusra, már akkor elővigyázatlan volt. Télephos megsebesítette. Sósias mester vázaképen látni, hogyan kötözi be sebéit Akhilleus, aki őt is megtanította a sebkezelésre.⁴¹ Télephos futásnak eredt, amikor Akhilleus visszaverte támadását. Menekülés közben belegabalyodott a Kaikos-síkságot borító venyigékbe.⁴² Így mély sebet kapott Akhilleustól a felső combján, egy sebet, mely nem akart begyógyulni. De nemhiába verte vissza a görögöket. Azok visszahajóztak Argosba,⁴³ s csak lassan gyűltek össze ismét Aulisban. Télephosra azonban fájdalmas vándorút várt: ahhoz, aki megsebezte. Apollón jóshelye a lykiai Patarában⁴⁴ ezt a jósíget közölte vele: a sebet ejtő lesz a seb gyógyítója is.⁴⁵ Meg kellett keresnie Akhilleust, s rávennie, hogy gyógyítsa meg: ezt a történetet még szívesebben dolgozták fel a tragédiaköltők, mint Télephos korábbi sorsát. Euripidésnél mysiai nemezkalamban,⁴⁶ koldusként jelenik meg a görög királyok körében a színen.⁴⁷ Ékesszólása s az eszközök, melyekkel elérte célját, nem tartoztak a régi történethez. Akhilleus, aki Patroklost meggyógyította, meggyógyította őt is. De azt is beszélték, hogy a gyógyításnak nem a megsebesítő hērősz, hanem a megsebesítő fegyver által kellett végbemennie.⁴⁸ A híres lánzsza hegyéről kaparták le⁴⁹ a gyógyírt, s beleszórták a sebbe. Miután Télephos meggyógyult s összebarátkozott a görögökkel, hazatérhetett, ha ugyan nem indult maga is, mint egyesek állítják,⁵⁰ Trója ellen. Nem őhozzá, hanem a fiához, Eurypyloshoz, Télephos trónutódához⁵¹ küldött Priamos követséget, és segítségét kérte. Eurypylos előbb az anyja miatt nem mert engedni a hívásnak. Ekkor Priamos egy arany szőlőtökét küldött neki,⁵² nyilván a seb kiengesztelésére, amit Télephos egykor a venyigékbe gabalyodva kapott. Erre elment a fiú a háborúba. Anyja bizonyonnyal nem az a Hiera volt, aki elesett a görögökkel vívott csatában. Télephosnak később hērőszáldozatokat mutattak be Pergamonban. Aki erről az áldozatról visszatért, annak nem volt szabad Asklépios templomába belépnie, míg meg nem mosdott.⁵³ A himnuszokban, melyeket az Asklépieionban a gyógyító isten tiszteletére énekeltek, először mégis Télephos dicsőségét zengték.⁵⁴ Csak Eurypylost nem volt szabad a szentélyben senkinek sem említenie, mert ő ölte meg az orvos-hērősz, Makhaónt Trója falai alatt.

XI. Prótesilaos és Laodameia

A görögök nyolc évvel azután, hogy először fölkerekedtek, gyűltek össze ismét Aulisban¹ s álltak végre útra készen. Tudták, hogy legalább kilenc háborús évnek néznek elébe. Csak két

---

vagy három napja voltak együtt Aulisban, amikor feltűnt a jel, amiről Homéros mesél az inasban.² Épp a nagy áldozat bemutatásával foglalatoskodtak: százával áldozták föl a legszebb teheneket oltáraikon, egy dűsvízű forrásnál, mely, mint annyi más forrás Görögországban, egy hatalmas platán alól zubogott elő. Még sok évszázaddal később is mutogattak egy fadarabot ennek a platánnak a fájából Artemis templomában.³ Az áldozat közben egy vérvörös hátú kígyó bukkant fel. Az egyik oltár alól kúszott ki, s a platánra vetette magát. A legfelső ágon egy veréb ült fészkeiben a kicsinyeivel. A kígyó a nyolc verébfiókát azonmód lenyelte, s azután kilencediknek az anyjukat is. Őt magát, a szörnyeteget, Zeus kővé változtatta. Ebből látták, hogy nem természetes jelenségről van szó. Kalkhas, a jós, megfejtette a jelet: a háború kilenc évig fog tartani, csak a tizedikben esik el Trója.

Már ebből is látszott, hogy Trója, más néven Ilios vagy Ilion, a halál helye lesz a görögök számára: mindnyájuk életének sok-sok esztendejét nyeli el, és sokaknak az életét teljes egészében. Apollón⁴ leghalálosabb megjelenési formájában, ezüst íjával védelmezte a várat. Trója ennek az íjnak az oltalma alatt állott, akár az isten maga, akár halandó kéz lőtte ki az ő irányításával a halál nyilait. Velük szemben keveset használtak a lándzsák és a kardok, s a pajzsok és páncélok is alig. Csupán *egy* íj léphetett föl ellene. Emlékezhetünk rá, hogy Héraklés az íját, mellyel oly gyakran győzte le a halált, a máglyán egy vándornak ajándékozta, aki épp az Oita-hegyen át gyalogolt. Akár Poias volt, akár Philoktés - akár az apa, akár a fia -, annyi bizonyos, hogy a megajándékozott Thesszáliában lakott, Phthia szomszédságában, s Phthiában előbb Eurytión, utána Péleus uralkodott. Ezzel az íjjal jelent meg most Philoktés Aulisban: „birtokának szerelmese” - ezt jelenti a neve - ettől a birtokától soha nem vált meg. Embereitől, akik hét hajón kísérték - s jó íjászok voltak mind⁵ -, csakhamar meg kellett válnia, s íja még sokáig nem hajtott hasznot a görögöknek, akik most Trója alá indultak.

Ilios távolabbi körzetében volt egy kicsiny sziget, Lémnos közelében.⁶ Ismerték jó ideig;⁷ mutogatták az oltárt, mely Philoktés által lett híressé, a hérosz fegyvereit s egy ércből mintázott kígyót. Neának is nevezték ezt a szigetet,⁸ „az újnak”: illett ez a név egy vulkanikus szigethez, mely bármikor újra eltűnhet, s ezzel az is történt a tudósítások szerint.⁹ A régi elbeszélőknél a sziget neve Khryse, „az aranyból való”, az ezüstíjas isten arany kultusz-társnőjéről; egyébként néha maga Apollón is aranyíjjal jelent meg.¹⁰ Apollón volt a sziget ura és oltalmazója,¹¹ oltára állt itt, melyre a görögök kilenc év [408] múlva engesztelő hekatombát küldtek.¹² Akkor, amikor először futott be hajójuk Khryse szigetére, s ezzel átlépték Trója tágabb területének határát, állítólag Philoktés vezette őket ide, hogy áldozatot mutassanak be az istennőnek, mert ez volt Ilios elfoglalásának feltétele.¹³ Az oltárt vagy Iasón építette¹⁴ (Philoktés a későbbi elbeszélők szerint¹⁵ az Argonauták közé tartozott), vagy Héraklés, útban Laomedónhoz.¹⁶

Akár Philoktés vezette a görögöket az oltárhoz, akár ők maguk akarták fölkeresni a szentélyt, Khryse istennő mindenestre olyasmit művelt itt, amihez képest az aulisi jel legföljebb halovány utánzás volt. Szent kígyója, a templom őre,¹⁷ a közeledők csoportjából épp Héraklés íjának hordozóját támadta meg. A lábába harapott.¹⁸ A harapás nyomán gennyes seb maradt, amitől az összes görögök undorodtak.¹⁹ Társai átvitték a sebesültet Lémnosra, s otthagyták az íjával együtt. Philoktés volt az első áldozat. A második, halálos áldozatra akkor került sor, amikor a görögök először léptek trójai földre. Ez a második talán Philoktés unokatestvére volt, Iphiklosnak - az egyik hagyomány szerint²⁰ Poias testvérenek - a fia.

Iphiklos Phylakéba való volt, ugyancsak Phthia szomszédságába; a nyájairól híres Phylakos, „a csász”²¹ volt az apja. Neki magának, „az erejéről híresnek” nem voltak gyermekei, mert nem tudott nemzeni. Ekkor érkezett Phylakéba Melampus, a jós, Proitos örököse és lányainak gyógygyógyítója,²² hogy elhajtsa Phylakos teheneit. A teheneket jegyajándéknak szánta: meg akarta szerezni az öccse, Bias számára a szép Péró, Néleus leánya kezét. Először elcsípték. Minthogy azonban még a gerendákat rágó szű beszédét is megértette, sikerült neki, Phylakos és övéi nagy ámulatára, beomló börtönéből megmenekülnie. Viszont szabadságának és a teheneinek az ára Iphiklos gyógygyógyítása volt. Melampus levágatott két bikát, és a hússal odacsalogatta a ragadozó madarakat. Odarepült egy vén keselyű is, s Melampus megtudta tőle Iphiklos betegségének okát. Gyermekkorában látta, hogyan heréli ki az apja a kosokat, s azután a fiú mellé dobta a kést. Iphiklos elmenekült, apja dühös lett, s mélyen belevágta a kést egy szent tölgyfába. Idővel eltakarta a ránövő fakéreg; most meghagyta a jós, hogy hozzák elő, levakarta a késről a rozsdát, és megitta Iphiklosszal. Így gyógyult meg Iphiklos. Először Podarkést nemzette, „a jólábút”. Azért adta neki ezt a nevet, mert ő maga oly gyorsan tudott futni a búzatáblákon át, hogy egyetlen kalászt sem roppantott össze.²³ Második és jobbik fia²⁴ Prótesilaos volt, aki nevében hordozta az elsőség igényét: „az első, aki a hadnépet széjjelereszti”. Ő ugrott elsőnek a partra, amikor a hajók befutottak Trója fövenyére. Egy ismeretlen trójai férfi megölte, pedig ifjú feleséget hagyott odahaza, befejezetlen házában.²⁶ De „befejezés”, beteljesítés, *teleté* volt - akár egy áldozati cselekmény tökéletes véghezvitele, vagy egy beavatásban való részvétel, mely a beavatottat szoros kapcsolatba hozta az alvilágiakkal - abban az időben a háború is.²⁶ Később úgy mondták,²⁷ [409] Prótesilaostól kapta Ilios az első beavatást, és a görögök egy különösen magas sírhalmot emeltek neki Elaiusban, a Helléspontos túlsó partján. A sírhalom csúcsáról épp Trójára lehetett látni.²⁸ Belsejében úgy tisztelték a hérószot, mint egy templomban.²⁹ A közhit szerint³⁰ a héróont körülvevő szilfák³¹ elszáradtak és újra kisarjadtak, mihelyt olyan magasra nőttek, hogy csúcsuk megpillanthatta az ellenséges várat.

De még egy nagy kegyben részesítették Prótesilaost az alvilági istenek. Ifjú feleségét nem elégítette ki alig megkezdett házassága és a legmagasabb megtiszteltetés jelei, amiket egy elesett hős kaphatott. Csak egyetlenegy napig volt igazán Prótesilaos felesége:³² vagy Polydóra volt, Meleagros lánya,³³ vagy - ahogy a régi és új költők műveiben szerepel³⁴ - Laodameia, Akastos leánya. Ha Laodameiának hívták, maga is az Alvilág királynőjének nevét viselte: „a népeket leigázó”, ha Polydórának, „az ajándékokban gazdagnak”, inkább dionysosi nevet. Amire vállalkozott, méltó volt a nagyapja, Oineus házához is, melyet egykor Dionysos látogatott. Mert oda tért vissza Prótesilaos félig kész házából az ifjú asszony - inkább, mint Akastos házába, ahogy mások tudni vélték³⁵ -, s másodszor is férjhez akarták adni.³⁶ De ő inkább Dionysos éjszakai beavató szertartásait választotta, a titkos cselekményeket, melyekre késői szarkofágokon látható ábrázolások utalnak. Így osztályrészül juthatott, hogy nem Dionysos, hanem a saját férje jelent meg nála az Alvilágból, egyesülhetett vele, s örökre együtt is maradtak.

Az Alvilág istenei megadták Prótesilaosnak ezt a kegyet. Elengedték egy napra³⁷ - vagy talán csak három óra volt³⁸ - a feleségéhez, nem árnyként, hanem testi virágjában, mintha nem halt volna meg.³⁹ Azt is beszéltek, hogy Laodameia képmást készített az uráról, s épp szölongatta, amikor Hermés odavezette hozzá Prótesilaost.⁴⁰ Az egyik szarkofág ábrázolásán feje a dionysosi szentségeket őrző ládában van. Vagy gyümölcsáldozatot mutatott be⁴¹ a hasonmásnak, gabonarostában, ahogy egy másik szarkofágon látjuk. Ismét egészen a férjéé lett, s miután Prótesilaos eltűnt, őt is holtan találták. Férje ölelésében halt meg,⁴² vagy

---

önkezeléssel vetett véget életének.⁴³ A képmással és a dionysosi szertartás kellékeivel együtt égették el.⁴⁴ Szülővárosában, Phylakében versenyekkel is ünnepelték Prótesilaost;⁴⁵ a Helléspontosnál szőlőt és gyümölcsöt, s tavasszal tejet kapott áldozatul.⁴⁶

XII. Akhilleus és ami a trójai háború után következett

Akhilleust nehezen engedte az anyja hadba vonulni Ilios ellen. Agamemnón és szövetségesei mindent megtettek, hogy a háborúba csalogassák, s rávegyék Péleust, küldje el velük a fiát. Tisztában voltak Akhilleus származásával: ő volt közöttük az egyetlen, aki istennő fia. Thetis viszont világosan látta előre fia sorsát: hogy nem ölheti meg büntetlenül Hektórt, az Apollón által oltalmazott vár védőjét. És ki lenne képes visszatartani őt a tettől, amire nagy lelke hajtja? Más sors volt az övé, mint az „istenhérosz” Héraklés sorsa. Akhilleus, a Trója alá egybegyűlt héroszok legszebbike,¹ aki olyannyira „rövid időre született”,² hogy mindenki másnál méltóbb a „halandó hérosz” névre, a halállal szembenézve és vállalva a halált rögzítette sötét árnyékot hordozó félisteni alakját minden időkre.

Paris ítélete és okatlan sértő szavai két istennőt kezdettől fogva a támadók pártjára állítottak (bár amúgy is a görög héroszok pártfogói voltak): Athénét és Hérát. Nem csupán Apollón nyilainak teljesen kiszolgáltatott halandók akarták elfoglalni Tróját, hanem egyéni sorsú héroszok is. A küzdelem szabad játéktere állt előttük a harcosokkal szemben, akikkel összecsaptak. Ezek közül nem mindegyiknek irányította az isten a kezét. A régi elbeszélők szerint az a Kyknos, aki már a szárazföld és Tenedos közötti³ tengerszorosban, vagy később a parton⁴ meg akarta akadályozni a görögök partra szállását, nem volt Apollón fia, ahogyan egy másik Kyknos sem, akit Héraklés a thrák Diomédéstől jövet megölt. Csupán egy harmadik Kyknosról mondja egy késői elbeszélő,⁵ hogy Apollón fia volt, s egy negyedikről, a ligurok királyáról és Phaethón rokonáról, hogy Hélios fiát gyászolva, bánatában hattyúvá változott⁶ - de mindettől teljesen függetlenül egy elveszett ősrégi történetben csak egyetlenegy Kyknosról, egy „Hattyú” nevű, s alighanem mindig is thrák Apollón-sarjéről volt szó.

Priamos thrák szövetségese lehetett az a Kyknos, aki elsőnek támadta meg a görögöket, állítólag Poseidón és Kalyké, egy „virágkehely” nevű nimfa fia. A gyermeket hattyúk vették körül, amikor a halászok megtalálták a parton.⁷ Nem ember volt, hanem rémalak, egészen fehér⁸ és sebezhetetlen,⁹ s nekiment Akhilleusnak, aki másodiknak lépett, Prótesilaos után, a partra. Szíj-csapásokkal fenyegette meg Thetis fiát.¹⁰ Akhilleus az őslényt egy kővel ütötte agyon:¹¹ ezt a tettet sokáig újra meg újra megénekelték a költők.¹² Kyknos fölsikoltott,¹³ ahogy a hattyúk haláluk óráján; a trójaiak pedig, amikor látták, hogy elbukik, visszahúzódtak a falak közé, s megkezdődött az ostromzár.¹⁴ Csupán egyetlenegy kúthoz jártak ki az asszonyok a városból - a sokat emlegetett Skaiai kapu előtt volt ez, Apollón Thymbraios szentélye közelében (a jóillatú *thymbráról*, a borsfűről hívták így¹⁵) - s egy lovas ifjú [411] kíséretében hordtak vizet. S ez adott módot Akhilleusnak egy borzalmas cselekedetre, amit a késői időkben nemigen énekeltek meg a költők. Annál gyakrabban ábrázolták a régi művészek a sírokba tett edényeken, templomok homlokzatán, fegyvereken és sírkamrák falain. A tett egy rettenetes istenségnek bemutatott áldozat emlékét őrzi örökre.

Hogy is lehetne másképp megmagyarázni, hogy Akhilleus lesben állt a kút mögött:¹⁶ nem azért, hogy foglyul ejtse a nőket, hanem, hogy az isten közeli oltárán leszúrja az ifjút? Görögországban minden ifjú Apollóné volt, ha nem is véres áldozatként. Rendszerint kost áldoztak neki saját maguk helyett. De tudjuk, hogy egy-egy szép ifjúnak, mint például

---

Hyakinthosnak¹⁷ vagy Kyparissosnak,¹⁸ a féltelen isten miatt kellett meghalnia. Úgy tűnik, Akhilleus ezzel az emberáldozattal kedvében akart járni a trójaiak halálos Apollónjának. Hagyta, hogy az asszonyok és a lányok - köztük Priamos és Hekabé egyik lánya, Polyxena - elmeneküljenek, s az elvágatott ifjú után vetette magát, aki szinte gyermek volt még. Troilos volt, Polyxena öccse, sőt: talán Apollón fia - lehet, hogy Hekabé az istentől szülte.¹⁹ A hagyomány szerint²⁰ Troilos halála egyik feltétele volt Ilión elfoglalásának. Akkor bizonyosodott be, mennyire méltó volt Akhilleus „gyorslábú”²¹ jelzőjére. Utolérte a magas paripán tovaszáguldó fiút, lerántotta a hajánál fogva s Apollón Thymbraios oltárához vonszolta, melyen - tudjuk egy régi ábrázolásból - kakasokat szoktak áldozni. Közben Troilos segítségére siettek a testvérei, élükön Hektórral, de már nem akadályozhatták meg a fiú legyilkolását. Látjuk a vázaképeken, hogy a fiú teste az oltáron fekszik, s Akhilleus odadobja az áldozat fejét a trójaiaknak. Túl korán örvendezett Troilos a lovaglásnak,²² s mit sem használt Akhilleus iszonyatos közeledése a thymbrai Apollónhoz.

A megjövendölt kilenc év azzal telt el, hogy Akhilleus fosztogatta az országot Trója körül, s több várost elfoglalt. Még a nagy Lesbos-szigetre is vezetett rablóhadjáratokat, s művészi kezű asszonyokat hozott onnan hadizsákmányul. Csaknem mindegyiket Agamemnónnak ajándékozta.²³ Magának a szép Diomédét tartotta meg,²⁴ aki csak a második helyet tölthette be Briséis, Briseus leánya után.²⁵ Briseus neve azonos volt Dionysos lesbosi melléknevével, s alighanem Mysiában is így hívták az istent, ahol Briseus papi tisztet viselt.²⁶ Briséis hasonlított az arany Aphroditéhez,²⁷ Akhilleus a mysiai Lyrnéssosban zsákmányolta,²⁸ a férje, Mynés városában; Mynést a három fiútestvérével együtt megölte a harcban.²⁹ Briséis szívesen elkísérte volna Akhilleust törvényes feleségként Phthiába.³⁰

Ugyanazon a rablóhadjáraton,³¹ Thébé megerősített városa és az erdős Plakos-hegy elfoglalásakor jutott Khrysis, Khrysis leánya is a görögök kezére.³² Ebben a Thébében uralkodott Étió, Andromakhé apja; ezt az amazonnevet viselte Hektór felesége, „a férfilegyező csatához tartozó”. Akhilleus csatában megölte Étiót, s a hős szoknak járó tisztelettel temette el.³³ Andromakhé hét fiútestvére is elesett, mind ugyanazon a napon, Akhilleus [412] kezétől.³⁴ Andromakhé anyját, Thébé királynéját³⁵ Akhilleus foglyul ejtette, de váltságdíj ellenében szabadon bocsátotta. A khrysi Apollón-pap, Khrysis leánya az osztozaskor Agamemnónnak jutott zsákmányul.³⁶ Ő volt az egyetlen rabnő, aki felért Briséisszel. Hasztalan kereste föl később Khrysis - mert nyilván időbe telt, míg leánya fogságáról értesült a távoli szigeten - papi díszben³⁷ a királyt, hogy nagy váltságdíj ellenében visszakönyörögje. Már tudjuk, hogy Agamemnón nem tartozott azok közé, akik könnyen válnak meg egy asszonytól. Durván visszautasította a papot,³⁸ s így az isten haragja - mintegy Khryseről, a végzetes szigetről - rászabadult a görögök seregére.

Ezüstjéről kilőtt nyilai³⁹ előbb a görögök öszvéreire és kutyáira hoztak dögvészt, azután az emberekre is. Ebből fakadt a viszály Agamemnón és Akhilleus közt; a nagy király kénytelen volt visszaküldeni Khrysis leányát, s ennek fejében elvette Akhilleustól Briséist. Thetis fia duzzogva visszahúzódott a harcból - a háború tizedik esztendejének e komor napjait és keserű éjszakáit az *Utasból* ismerjük -, s már hazaindult volna a myrmidónjaival, ha a könnyelmű Patroklos, akinek egy gyenge pillanatában odaadta a saját fegyverzetét, el nem tökéli, hogy fölmászik Trója falára azon a helyen, ahol Apollón áll oltalmazóm⁴⁰ Háromszor kapaszkodott föl Patroklos a párkányra, háromszor taszította le az isten. S amikor még háromszor próbálkozott a támadással, és háromszor kilenc trójait megölt,⁴¹ Apollón megütötte a pusztá kezével, s lehullt róla Akhilleus páncélja. Az emberek közül Euphorbos, Apollón trójai papja,⁴² Panthus fia lőtte ki rá a nyilát. Harmadiknak Hektór adta meg neki

---

lándzsájával a kegyelemdöfést.⁴³

Akhilleus azzal a feltétellel adta át fegyvereit a barátjának, hogy nem ragadtatja magát önélkül semmiféle támadásra Ilion ellen, mert túlságosan szerette Apollón a trójaiakat.⁴⁴ De Thetis előre jelezte fiának a történeteket,⁴⁵ s most is megjósolta neki, amikor sértettségéről megfélemlítve, tüstént rohamra akart indulni Hektór ellen, hogy megbosszulja Patroklos halálát: „Nyomban Hektór után te is meghalsz!”⁴⁶ „Haljak meg nyomban...!” -válaszolta.⁴⁷ Így vállalta a halált. Azzal sem törődött, hogy visszakapta Briseus szép leányát, s Agamemnón megesküdött nagy esküvessel, hogy nem nyúlt hozzá.⁴⁸ Homéros részletesen leírja a pompás fegyvereket, melyeket Héphaistos kovácsolt Akhilleusnak Thetis kívánságára.⁴⁹ De a megajándékozott gondolatai rögtön visszatértek barátja holttestéhez, s csupán arra kérte anyját, óvja meg a legyek elől.⁵⁰

Hektór semmiképp sem állhatott helyt Akhilleus rohamával szemben, s mi sem természetesebb, mint hogy az első pillanatban menekülni próbált⁵¹ a dühöngő elől, akit még az istenek se tudtak feltartóztatni. Pallas Athéné, a trójaiak ellensége és Akhilleus pártfogója, jelen volt a nagyon egyenlőtlené vált párviadalnál. Apollón ekkor jelent meg Hektórnak utoljára.⁵² De a haldokló látta, hogyan tér vissza majd az isten, hogy megbosszulja őt.⁵³ [413] Akhilleust semmiféle jövendölés nem rettentette vissza, s kész volt Hektór tetemén át nyomban rohamra indulni Trója ellen. De buzdító beszéde közben hirtelen torkán akadt a szó.⁵⁴ Eszébe jutott barátja temetetlen holtteste, s ez a gondolat visszatartotta. Előbb be kellett még a legborzalmasabb halotti áldozatot mutatnia: tizenkét trójai ifjút ölt meg Patroklos máglyáján⁵⁵ - azután pedig engedte, hogy az öreg Priamos, aki nem félt éjnek évadján behatolni a görögök táborába, oly sok gyermekének gyilkosához, meglágyítsa szívét. Kiadta ellensége, Hektór meggyalázott holttestét, hogy hérósz-temetésben részesülhessen.⁵⁶ Még néhány küzdelem várt reá, amit Homéros már nem énekelt meg: a trójaiak szövetségeseivel, híres ellenfelekkel, akik Hektór eleste után érkeztek s vették át Ilios védelmét. Megjött az amazón, Penthesileia: ő ölte meg véletlenül Hippolytos anyját, Hippolytét, vagy akárhogy is hívták az amazónkirálynőt. Erről Théseusszal kapcsolatban volt szó. Priamosnak kellett Arés leányát ettől a gyilkosságtól megtisztítania,⁵⁷ bár ifjúkorában az öreg király maga is harcolt a Sangarios folyónál az amazónok ellen:⁵⁸ két nagy hadsereg csapott akkor össze. Azt beszéltek,⁵⁹ ezeknek a harcias nőknek előbb ki kellett tüntetniök magukat a férfiak elleni harcban, s csak azután választhattak maguknak szeretőt, ezért sietett most a szúzi Penthesileia társnőivel Trója falai alá. Hektór temetésére érkezett meg az amazónok hadával.⁶⁰ Akhilleus tizenegy napot adott Priamosnak, hogy fiát eltemethesse.⁶¹ Tehát ez a tizenkettedik nap volt, s a hérósz maga is alig ocsúdott föl mély gyászából. De máris megtámadta a szép Panthesileia, aki nevében a *penthost*, a gyász fájdalmát viselte, mintha az Alvilág királynőjének megtestesülése volna. Hogy milyen szép volt, mennyire méltó lett volna rá, hogy Briseus lányának helyét elfoglalja - bár inkább Artemishez hasonlított,⁶² mint Aphroditéhez -, csak akkor ismerte fel Akhilleus, amikor lándzsája már eltalálta a keblét,⁶³ s alig bírt fölemelkedni a földről:⁶⁴ ekkor lehullt róla fegyverzete, le nemes fejről a sisak.⁶⁵ A nagy vázafestő képén, akit Penthesileiáról neveztek el, úgy mártja Akhilleus a kardját az amazón szívébe, mint egy fegyvertelen fiúéba. Akhilleus kiadta Penthesileia holttestét a trójaiaknak, hogy eltemethessék. A szép Memnón,⁶⁶ Éós istennő fia, ugyanolyan váratlanul sietett, mint az amazón, Héphaistos-készítette fegyverzetében az aithiopsok országából Ilion fölmentésére.⁶⁷ S ugyanúgy, mint az amazón, elesett az ifjú napkeleti hérósz is, őt is legyőzte egy híres párviadalban Akhilleus.⁶⁸ Két istennő fia állt egymással szemben. Ismét kezébe kellett Zeusnak az arany mérleget vennie,⁶⁹

---

ahogy akkor is tette,⁷⁰ amikor még Akhilleus és Hektór sorsa volt függőben. A vázafestők egy-egy szárnyas lényt állítottak mindkét serpenyőbe, két Kért,⁷¹ a két hős halálát. Ez azonban egyúttal *psykhostasia*,⁷² a lelkek mérlegelése is volt: a lelkeké, melyek birtoklása az életet jelentette.⁷³ Aiskhylos tragédiájában, melynek ez volt a címe, alighanem két ifjú férfialakot [414] állítottak a mérlegre, akik közül az egyiknek csakhamar el kellett hagynia jajveszékelve⁷⁴ ifjúságát és férfiúságát. Memnón Kérje lehúzta a serpenyőt, s a hajnal istennője sirathatta holt fiát.⁷⁵

Ekkor - Aiskhylos *Lélekmérlegelésében* - Éós,⁷⁶ aki oly szívesen rabolt el ifjakat, elragadta a szép holttestet, mert Zeus végül mégis megengedte neki, hogy halhatatlanná tegye a fiát. De a Márvány-tenger partján, az Aisépos folyó⁷⁸ torkolatánál mutogatták Memnón sírhalmát, melyet minden évben fölkerestek a Memnón-madarak - egy szalonkafajta, amit különben versenyfutónak hívnak -, s véres csatákat vívtak a hérósz tiszteletére.⁷⁹ S az ő szobrának tartották az egyiptomi Thébában az egyiket a két kolosszus közül, melyek állítólag megzendülnek, amikor fölpiroslik a hajnal. „Zendülj fel, Létó fia” - így szól egy késői költő verse, amit a hatalmas lábazatra írtak⁸⁰ -, „itt lényednek a részét rejti a kőszobor, azt érik a lángsugarak”. Ebből persze bajos volna eldönteni, ki zeng a kőben voltaképpen: Apollón-e, vagy Memnón, az ő részeként; annyi bizonyos, hogy már eredetileg úgy jelent meg Trója előtt, mint egy ifjú napisten.

Akhilleus az istennő fián aratott győzelmétől még jobban felmagasztosulva, mint amennyire már Hektór eleste fölmagasztalta, ellenállhatatlanul visszaszorította a trójaiakat a városba,⁸¹ s ő maga is benyomult a menekülők nyomában a Skaiai kapun. Ekkor találta el hátulról, a sarkán⁸² a nyíl, amit Paris lőtt ki, biztos kézzel: Apollón irányította.⁸³ Vajon már ebben a régi elbeszélésben is a thymbrai Apollón berkében leselkedett Paris, a városkapu közvetlen közelében, ahol máskor Odysseus szokott? Talán épp ezért helyezte át egyszer oda a késői történet⁸⁵ Akhilleus megölését? Akhilleus a Skaiai kapuban esett el, ahogy a haldokló Hektór látta és megjövendölte.⁸⁶ Jobb sarkán megsebesülve a hérósz még egyszer átfordult, s ekkor egy másik nyíl a mellén találta el. Így mutatja egy régi vázafestmény. A salamisi Aias a hátára vette tetemét, s a nyílzápor közepette kivitte a csatából.⁸⁷ Odysseus fedezte Aias a trójaiak támadásaival szemben.⁸⁸ Kis híja volt, hogy a halott Akhilleus nem került az ellenség kezére. A lykiai Glaukos, Bellerophontés unokája már szíjat fűzött a sarkába, de Aias megölte.⁸⁹ Egész nap tartott a holttestért vívott ütközet, végül Zeus egy zivatarral vetett véget neki.⁹⁰ Thetis az összes tengeri istennők kíséretében jelent meg fia ravatalánál.⁹¹ Messziről lehetett hallani a sirató Néreisek hangját, s a görögök mind elmenekültek volna ijedtükben, ha Nestór nem tartja őket vissza s nem világosítja fel, mit jelentenek e hangok. A Múzsák is eljöttek Néreus lányaival, s ők is siratódalt zengtek.⁹² Tizenhét napig siratták a halhatatlanok és a halandók az elesettet. A tizennyolcadik napon felöltöztették Akhilleust, akár egy istent, kenőcsökkel és mézzel locsolták meg a testét s máglyára helyezték. Juhokat és ökröket vágtak le, s a harcosok gyalog és lóháton, nagy fegyvercsörgetéssel állandóan a hatalmas tűz körül sürgölődtek. Reggel, miután kioltották a lángokat, összekeresték a hérósz csontjait, s egy arany amforába tették, amit [415] Dionysos adott ajándékba Thetis és Péleus lakodalmára, bor és kenőcsök közé, Patroklos földi maradványaival együtt, ahogy életében kívánta a két barát.⁹³ A sírhalmot az egész szent hadsereg emelte⁹⁴ a part messze látható fokán, a Helléspontos bejáratánál, magasra fölhordva, hogy a tengeren járók messziről megpillantsák minden időkből. Itt állt az óriás síremlék, a Sigeion-fokon; még későbbi korokban is halotti áldozatokkal adóztak előtte,⁹⁵ és Nagy Sándor megkoszorúzta.⁹⁶ Ilyen volt a halál, amit Akhilleus magára vállalt. Csaknem mindegyik régi költő hallgat arról,

---

hogy Trója elfoglalása után a sírdombján megölték Poly-xenát.⁹⁷ Akkor megmenekült a lány Akhilleus elől, amikor az Troilosra vadászott. Később azt beszéltek,⁹⁸ a hérósz megjelent a saját sírján, s a zsákmányból való részesedéseként Priamos lányának feláldozását követelte. Szívesebben állították a költők, hogy Thetis elragadta fiát a máglyáról, akárcsak Éós a saját fia tetemét, s Leukéra, „a fehér szigetre” vitte.⁹⁹ Ez mégiscsak egy bizonyosfajta halhatatlanság volt, ha nem is olyan, mint az isteneké vagy Héraklésé az Olymposon. Keresték a távoli, fehérén világító szigetet a Pontos Euxeinonon, a Fekete-tengeren,¹⁰⁰ s egyesek a Duna deltája előtt fekvő kicsiny szigeten vélték megtalálni, mások inkább a Dnyeper torkolatánál fekvő Borysthenitis-szigetre gondoltak; itt Akhilleusnak mint Pontarkhosnak, „a Pontos urának”¹⁰¹ építettek templomot a görög telepesek,¹⁰² és a sírját is mutogatták, ahogy egy hérósz kultuszához illett.¹⁰³

Akhilleus a hagyomány szerint itt kelt egybe a Pontos egyik nagy úrnőjével, Médeiával.¹⁰⁴ Azt is beszéltek,¹⁰⁵ hogy Iphigeneia nem tért haza Orestésszel, hanem Akhilleusszal került össze, s a felesége lett Orsilokhé istennő¹⁰⁶ vagy Orsilokheia, „rajtaütésre ösztökélő” néven, ami a taurosok Parthenosának egyik neve is volt. Végül azt is mondták,¹⁰⁷ hogy Helena ment férjhez Akhilleushoz Leuké szigetén. Thetis már Ilion falai alatt odavitte hozzá Aphrodité segítségével, mert Akhilleus legalább látni akarta a legszebb asszonyt, akiért harcolt.¹⁰⁸ Közben földi alakját megőrizve, árnyként időzött az Alvilág árnyai közt.¹⁰⁹ Odysseus vigasztaló szavai nem szépítették meg számára a halál valóságát. „Szívesebben dolgoznék szolgasorban egy szegény paraszt földjén, mint hogy király legyek a holtak birodalmában.” Így szólt, nagy léptekkel járkálva az asphodelos-réten, s csak annak örült, amit a fiáról mondott neki Odysseus: hogy apja nyomdokaiba lépett a trójai háborúban.

Mert Ilios szent városának mégis el kellett egyszer pusztulnia. Hektór tudta ezt,¹¹⁰ és a görögök jóvendőmondók és jóshelyek segítségével is igyekeztek megtudni, hogyan vehetik be végre. Még azt is beszéltek,¹¹¹ hogy ebből a célból Trójába vitették Olympiából Pelops hamvait. A legkomolyabb, még teljesítésre váró feltételek voltak, hogy hozzák el Philoktétést Héraklés íjával Lémnosról,¹¹² és Neoptolemost, Akhilleus fiát Skyrosról.¹¹³ A második feltétel könnyebb volt teljesíteni. Odysseus átkelt Skyrosra.¹¹⁴ Akár az ő ékesszólása hatott, akár az öreg Phoinixé, Akhilleus apai barátjáé, ak [416] elkísérte,¹¹⁵ akár Akhilleus maga jelent meg álmában a fiának,¹¹⁶ s ez adta a döntő lökést: Neoptolemos csakhamar ott harcolt Trója alatt, apja fegyverzetében, amit Odysseus, aki annak idején elnyerte Aias elől, most átengedett neki.¹¹⁷ Rosszabb volt a helyzet Philoktétésszel: nem bocsátotta meg a görögöknek, hogy otthagyták Lémnoson gennyes sebével. Hadba csábításához az ithakainak, Sisyphos fiának a ravaszsága és erőszakossága kellett. Segítőtársként Diomédés kísérte el,¹¹⁸ Sophoklés *Philoktétésében* Neoptolemos. A beteg és becsapott hérósz gyötrelmei töltik be a tragédiát. Miután azonban maga Héraklés jelent meg¹¹⁹ s vette rá Philoktétést, hogy menjen el a görögökkel, majd Asklépios fiainak tudománya meggyógyította,¹²⁰ végzetes íjával párviadalban eltalálta Parist.¹²¹ Elesett a balsorshozó királyfi, aki Zeus leányát, Helenát Aphrodité kegyelméből magáévá tette, s elestével megkezdődött Trója bukása.

Volt Ilionnak egy égből hullt istenképe. Ilios, Laomedón apja, a sátra előtt találta egyik reggel: Zeus dobta oda, annak jeléül, hogy beleegyezik a város alapításába.¹²² A szobor egy Palladion volt: Pallast ábrázolta, egy Pallas Athéné ifjúságáról¹²³ szóló elbeszélés szerint nem az istennőt magát, hanem társnőjét, Pallast, akit harci játékban véletlenül megölt. Ez az archaikus szobor három rőfnyi magas volt, összezárt lábakkal állt, jobbában dárdát tartott, baljában rokkát és orsót,¹²⁴ mint egy halál- és sorsistennő. Több különféle nagyságú hasonmását készítették el,¹²⁵ hogy senki se tudhassa, melyik az igazi. Mert a Palladion

birtokától függött a város fennállása: ha az ellenség kezére kerül, odavész Ilion is. Odysseus és Diomédés magukra vállalták, hogy teljesítik ezt a feltételt, és elrabolják a Palladiont. Odysseus először koldusnak álcázva magát, ütésektől elcsúfítva,¹²⁶ egyedül lopódzott be a városba. Meg kellett találnia az utat az utcákon és a királyi palota sok kisebb-nagyobb termén keresztül a rejtett szentélybe, ahol a képet hasonmásaival együtt őrizték. Senki sem ismerte fel, senki sem vette észre, s épp Helenához jutott el. Az asszonyt Paris halála után Priamos egy másik fiához adták feleségül, Déiphoboszhoz, a harcias „ellenségrettegető” név viselőjéhez, akinek azonban csakhamar fizetnie kellett rövid boldogságáért. Helena fölismerte a koldust,¹²⁷ s már vágyódott szülőhazája után, leánya és elhagyott férje után.¹²⁸ Megesküdött Odysseusnak, hogy nem árulja el, s az ő útbaigazítása¹²⁹ tette lehetővé az igazi Palladion - mind közül a legkisebb¹³⁰ - elrablását. Odysseus éjszaka tért vissza Diomédésszel együtt.¹³¹ Meg kellett mászniok a város falait,¹³² a palota szennyvízlevezető csatornáján¹³³ kellett keresztülnyomulniok, s meg kellett ölniök az őröket.¹³⁴ Azt beszéltek, hogy a Palladionnal tértek ugyan vissza a görögök táborába, de már nem mint jó barátok.¹³⁵ Állítólag még ennek a feltételnek a teljesítése előtt megkezdtek az óriásló építését.¹³⁶ Ez Odysseus csele volt,¹³⁷ Pallas Athéné tervelte ki,¹³⁸ s egyúttal ő is kapta ajándékba, a Palladion helyett. Hiszen a Hippia,¹³⁹ „lóistennő” [417] melléknéven is tisztelték, és szívesen nyargalászott föl-alá a paripáival.¹⁴⁰ Tudjuk, hogy Bellerophontés neki köszönhette a Pégasos lószerszámát és megzabolázását.¹⁴¹ A falovon, amit most a görögök építettek, ez a felirat állt: „A görögök hálából Athénének.”¹⁴² Olyan magas lett, hogy a trójaiak, amikor be akarták vonszolni a fogadalmi ajándékot¹⁴³ a városba, kénytelenek voltak lebontani a Skaiai kapu oromzatát. Állítólag ez is egyik feltétele volt a város bevételének: ¹⁴⁴ a hatalmas kőgerenda eltávolítása, mely a legrégebb elbeszélők elképzelése szerint olyan lehetett, mint a mykénéi kapuk fölött máig is megcsodálható kőtömbök. Odysseus bebújt válogatott harcosaival a ló hasába.¹⁴⁵ A sereg többi része elégette a sátrakat,¹⁴⁶ s eltűnt a flottával együtt Tenedos szigete mögött.

Kassandrán kívül, akire senki sem hallgatott,¹⁴⁷ csak egyetlenegy ember próbálta megakadályozni, hogy a pusztulásra ítélt trójaiak örömlükben és elvakultságukban megtegyék, amire a görögök számítottak. Laokoón volt az, akit akkor választottak sorshúzással Poseidón papjává,¹⁴⁸ a trójai régiségek későbbi ismerői azonban úgy tudták,¹⁴⁹ hogy a thymbrai Apollón papja volt, de az gyűlölte őt, mert a halálhozó isten szentélyében hódolt feleségével a szerelemnek, s fiakat nemzett.¹⁵⁰ Laokoón dárdáját a ló bordái közé döfte. Amikor azután két fiával bikaáldozatot akart bemutatni a tenger istenének, a szigetek felől,¹⁵¹ melyek közé Khryse is tartozott, két óriáskigyó jelent meg; elnyelték a két fiút, azután megölték az apát, majd Athéné kultuszszobránál, a várban kerestek menedéket.¹⁵² Nyilvánvaló lett, hogy a két istenség, Ilion védelmezője és a trójaiak ellensége, egyetértésben pusztulásra ítélte a várost. Egyik hagyomány szerint¹⁵³ Aineias az övével már akkor visszahúzódott az Ida-hegységbe, nem csupán amikor a város már lángokban állt. Laokoón sorsát pedig, annak példájaként, hogy nincs értelme szembeszegülni az isteni rendeléssel, nagy szobrászok örökítették meg, s az egyik Athéné-templom fogadalmi ajándékai közt helyezték el.

A trójaiak vakok voltak. Tivornyázásba merültek,¹⁵⁴ s csakhamar elnyomta őket az álom.¹⁵⁵ A nagy harcosok a ló hasában egész idő alatt sírtak és reszkettek,¹⁵⁶ mert Helena még egy rettenetes próbának tette ki őket.¹⁵⁷ A hagyomány nem mondja meg, hogy akkor történt-e a dolog, amikor a ló még kint állt, a falakon kívül, vagy miután már nagy üggyel-bajjal fölvenszolták a várba. Helena jól tudta Odysseustól, milyen csejt tervezett. Háromszor körül-

---

járta Déiphobos kíséretében a harci masinát, és sorra szólította név szerint a legelőkelőbb görögöket, mindegyiket a felesége hangján. Menelaos, Diomédés és az ifjabbak már ki is törtek volna, ha Odysseus nem tartja őket erőszakkal vissza. Neoptolemos azonban nem tartozott ezek közé, s a reszketők közé sem.¹⁵⁸ Őt is vissza kellett Odysseusnak tartania, de csak azért, mert alig bírta kivárni az egyezményes jelet, mely a flotta visszaérkezését és a támadás kezdetének időpontját jelezte.

Ő lett a véres éjszaka hőse. Alighanem hős volt, mert Pyrrhos néven [418] az épeirosi molossos-törzs királyainak ősapja lett,¹⁵⁹ és Delphoiban hős-sírt állítottak neki,¹⁶⁰ de kétes dicsőség jutott osztályrészéül: azért, amit Trójában művelt, a megtisztító isten szentélyében érte utol a halálbüntetés.¹⁶¹ Trója utolsó éjszakáján palotájának Zeus-oltáránál ölte meg Priamost, az öreg királyt, akit Akhilleus megkímélt.¹⁶² Hektór fiának sem kegyelmezett, akit apja Skamandriosnak nevezett el, mintha Skamandros folyamisten ajándéka lett volna, a trójaiak viszont Astyanaxnak, „a város urának”, mert az apja védelmezte a városukat.¹⁶³ Pyrrhos letépte a gyermeket dajkája kebléről, és ledobta a város faláról, majd tovahajtotta maga előtt a hajók felé rabszolganőkből álló zsákmányát, köztük a legértékesebbet, Andromakhét.¹⁶⁴ Ezzel beteljesültek a legsötétebb jóslatok, mindaz, amit Hektórról¹⁶⁵ és fiának szerencsétlen anyjáról jövendöltek.¹⁶⁶ Kihunytt Priamos háza.

Ilyen borzalmak közepette várta Helena elhagyott urát. Odysseus vezette el hozzá Menelaost Déiphobos lakosztályába,¹⁶⁷ mely nyilván a nagy királyi palotában volt, a Palladion szentélye mellett; már ismerte az ide vezető utat. Menelaos kivont karddal rontott rá, aki oka volt a hosszú háborúnak és a borzalmas éjszakának. Át kellett-e Helenának a szentélybe menekülnie, ahogy a művészek és költők később kiszínezték a jelenetet, Aphroditét szerepeltetve megmentőjeként, vagy akár a találkozást is Aphrodité templomába helyezve át?¹⁶⁸ Helena fölfedte kebleit, mintha a karddöfést várná, s a férj kardja földre hullt.¹⁶⁹ Megcsókolták egymást.¹⁷⁰ Déiphobos már előbb elesett Menelaos kardjától, vagy csak ezután? A hajókhoz siettek,¹⁷¹ s ettől fogva Helena férje csupán azon buzgólkodott, hogy visszanyert isteni asszonyával mielőbb hazaérjen.¹⁷²

A trójai háború hőszei útnak indultak hazájuk felé. Tudjuk, hogy ez az út Agamemnón számára gyilkos kezek közt, a lokrisi Aias számára halálos végű hajótöréssel, Diomédés és Idomeneus számára számkivetéssel, a dél-itáliai partvidéken ért véget. Csak keveseknek rendeltetett szerencsés hazatérés: így például az öreg Nestórnak Pylosba. Helena és Menelaos is visszaérkezett végül a spártai palotába. Itt fogadták újbóli egybekelésük tizedik évében Télemakhoszt, Odysseus fiát, aki apja keresésére indult, mert az még mindig nem tért haza.¹⁷³ De ők is csak nemrég érkeztek meg, bolyongásuk nyolcadik évében.¹⁷⁴ Miután hajótörést szenvedtek Phaistosnál,¹⁷⁵ Kréta déli partjánál, ahol hatvan hajójuk közül ötvenöt¹⁷⁶ elpusztult, útjuk akaratuk ellenére Kyprosra, Phoinikiába, Egyiptomba és Libyába vezetett.¹⁷⁷ A homokos kis Pharos-szigetről, ahol Menelaosnak, mint az istentörténetekből tudjuk,¹⁷⁸ sikerült megfognia a tengeri öreget és tanácsot kérni tőle, Próteus visszaküldte őket a Nílushoz, hogy mutassák be Zeusnak és az összes isteneknek pótlólag az áldozatot, amit elmulasztottak.¹⁷⁹ Később azt beszélték,¹⁸⁰ Menelaos Pharosról és Egyiptomból vitte haza az igazi feleségét, Zeus igazi lányát, aki elrablása óta ott várakozott rá. A megsértett Héra Helena élő képmását fektette Paris karjai közé, s őt magát Hermésszel Próteushoz küldte.¹⁸¹ [419]

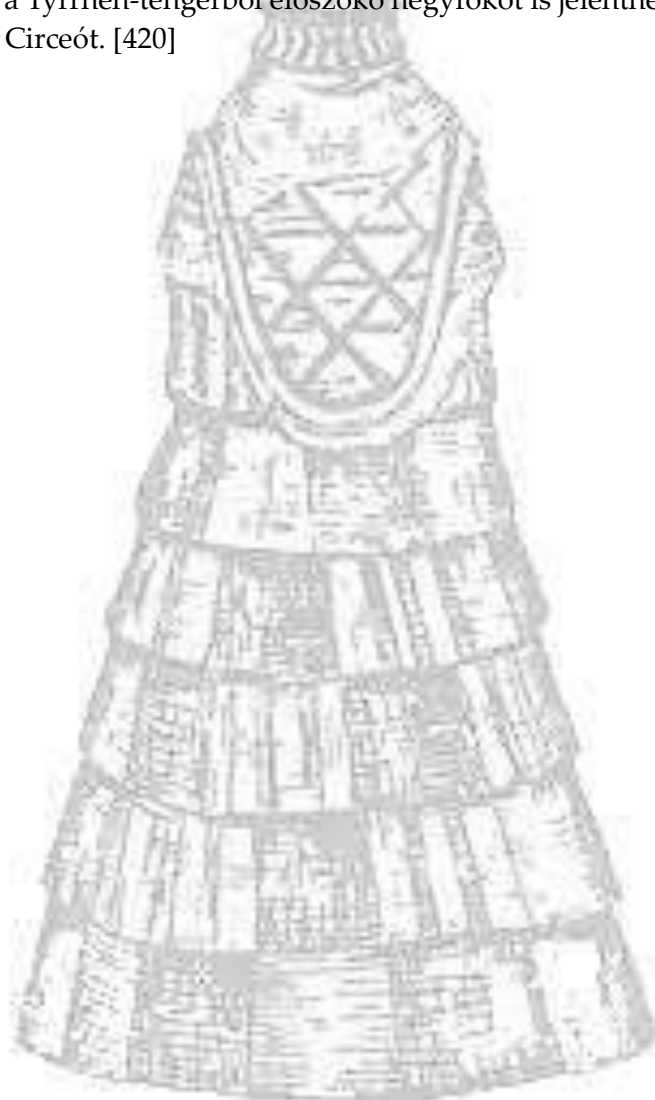
Hiú látszatért, egy csalóka választás miatt folyt a vér patakokban Trójánál.

Odysseus viszontagságos hazatérésének kalandjai közül néhányat már az istentörténetekből ismerünk.¹⁸² Mert a szerencsétlen ithakait nem jutalmazta meg a sors harci cseleiert: útja

---

tátongó szakadékok szélén vezetett, mindig a halál közelében, mely gyakran öltötte magára ősi, isteni lények rémalakját. Hasonlóképp járt, mint Héraklész: végül hazatért az Alvilágból, bolyongása tizedik évében, a sokalakú halállal való veszedelmes találkozásai után. De épp hogy nagy ügyel-bajjal megmenekült előle, a nagy ellenség elől; nem mint diadalmas hős érkezett haza, hanem mint öreg, hajótörött koldus. Aggastyán-test rejtette a hērószt. Csupán Athéné istennő tudta újból felragyogtatni szépségét.¹⁸³ Hatalmas íját odahaza hagyta: ezt senki sem tudta följazani rajta kívül. Újholdkor,¹⁸⁴ Apollón ünnepén¹⁸⁵ - az ezüstíjú isten napján -, újra ott állt palotájában, és kezébe vehette íját: az isten tiszteletére tartottak nyíllövő versenyt ama napon.¹⁸⁶ Odysseus célba talált, azután sorra lelőtte az orcátlan kérőket, akik a feleségét zaklatták, s ismét ura lett házának és szigetének.

A tengerből jött el hozzá a halál: annak a fiának a kezétől érte, akit Kirké szült neki, „a messze születettől”, Télegonostól. Ez akkor kötött ki, apját keresve, Ithakában,¹⁸⁷ amikor Odysseus már azt hitte, minden veszélytől megmenekült. Hírül vitték neki, hogy egy rabló érkezett, el akarja hajtani a nyájait. Odysseus odarohant, hogy megbüntesse, s a parton elesett, eltalálta Télegonos lándzsája, melynek hegye egy rája tüskéje volt.¹⁸⁸ Később ismerte fel a fiú az apját, de Télemakhos nem túl később az öccsét. A két fiú magával vitte a halott Odysseust és az örökifjú Pénélopét Kirkéhez.¹⁸⁹ Ott éltek azontúl, mint két pár: Télegonos Pénélopéval, Télemakhos Kirkével, Aiaián, a varázsszigeten, mely, mint az Argonauták történetéből tudjuk, a Tyrrhén-tengerből előszökő hegyfokot is jelentheti, egy napleány méltó székhelyét: a Monte Circeót. [420]

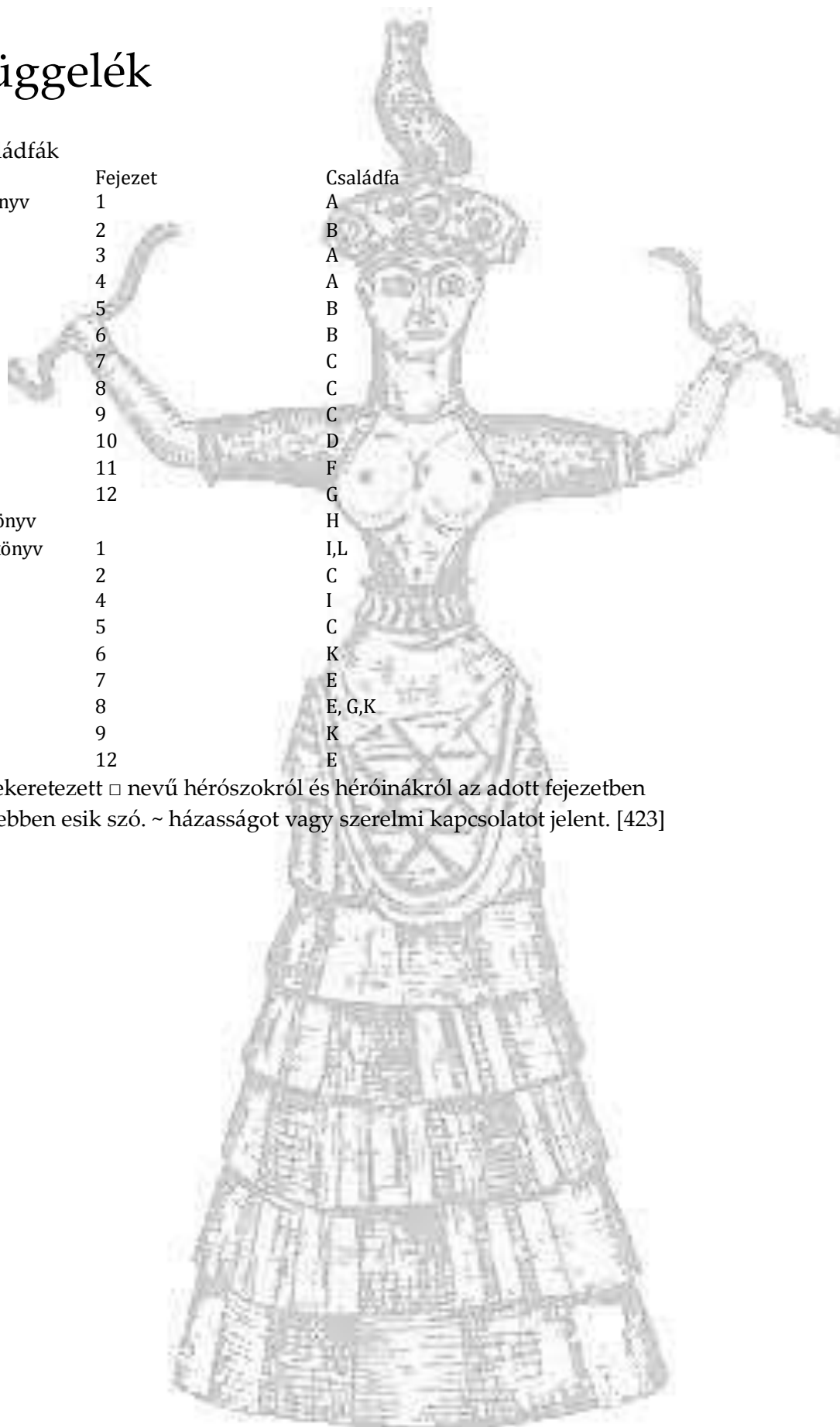

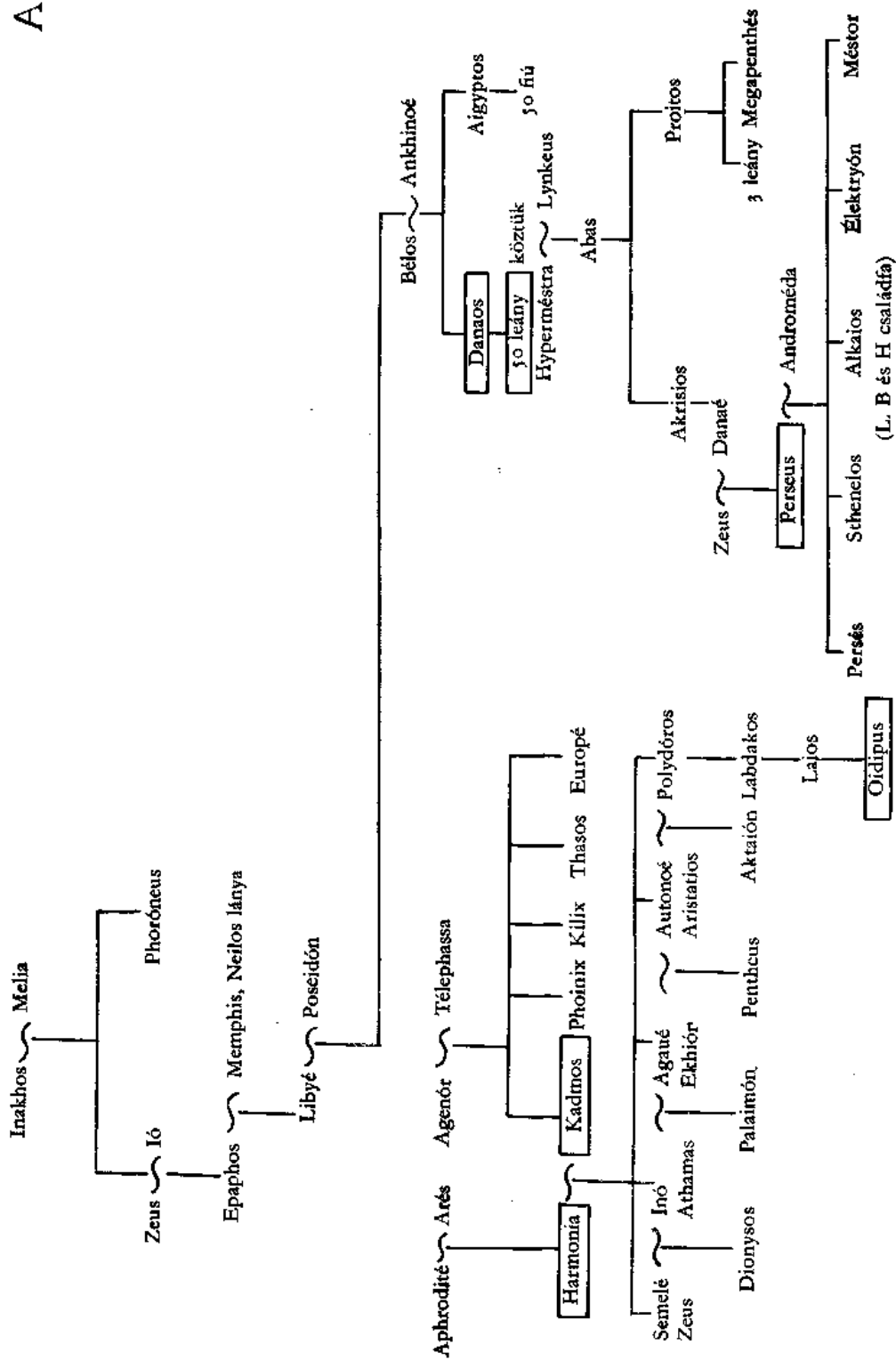
Függelék

Családfák

	Fejezet	Családfa
I. könyv	1	A
	2	B
	3	A
	4	A
	5	B
	6	B
	7	C
	8	C
	9	C
	10	D
	11	F
	12	G
II. könyv		H
III. könyv	1	I,L
	2	C
	4	I
	5	C
	6	K
	7	E
	8	E, G,K
	9	K
	12	E

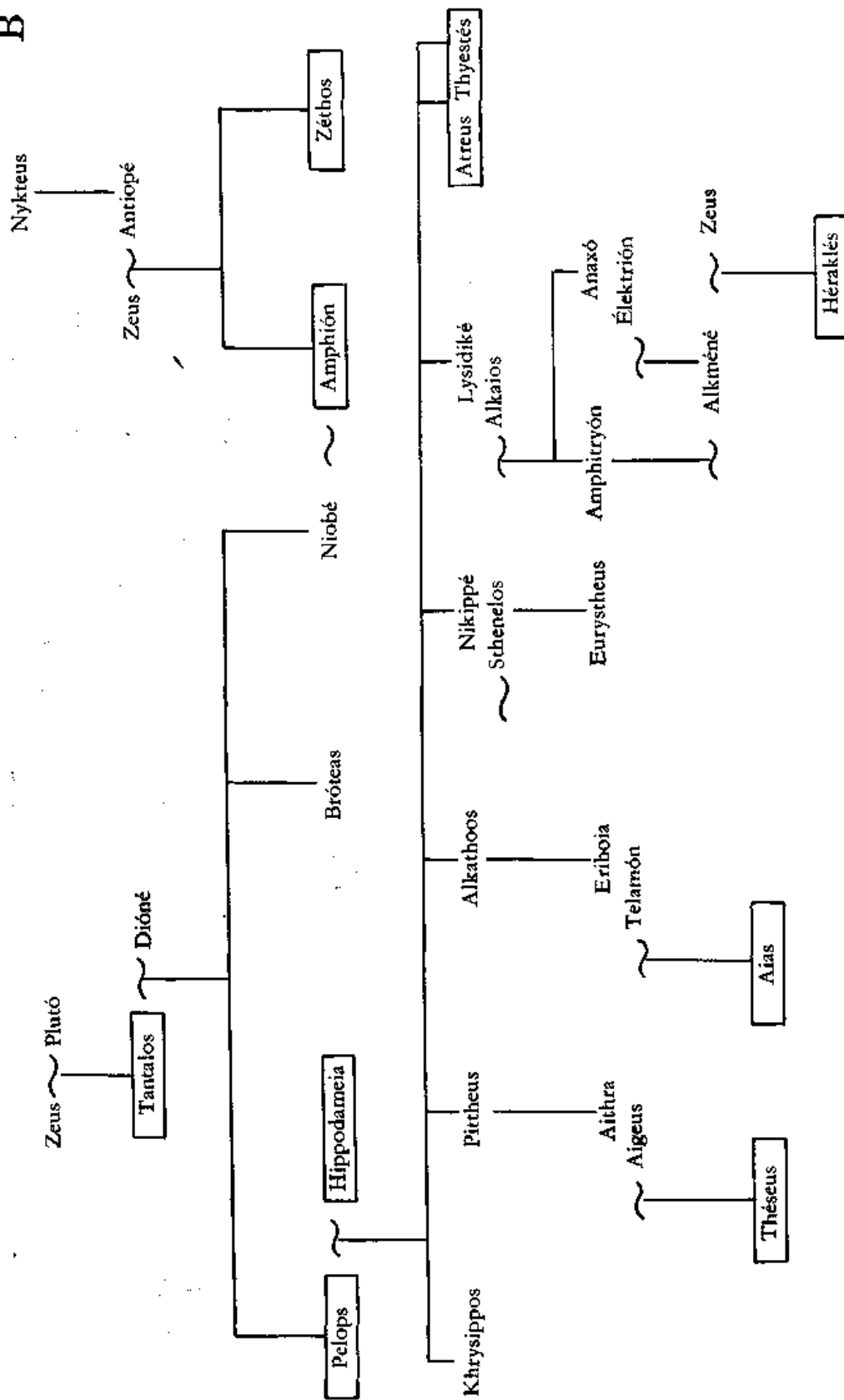
A bekeretezett □ nevű hérószokról és hériónákról az adott fejezetben bővebben esik szó. ~ házasságot vagy szerelmi kapcsolatot jelent. [423]

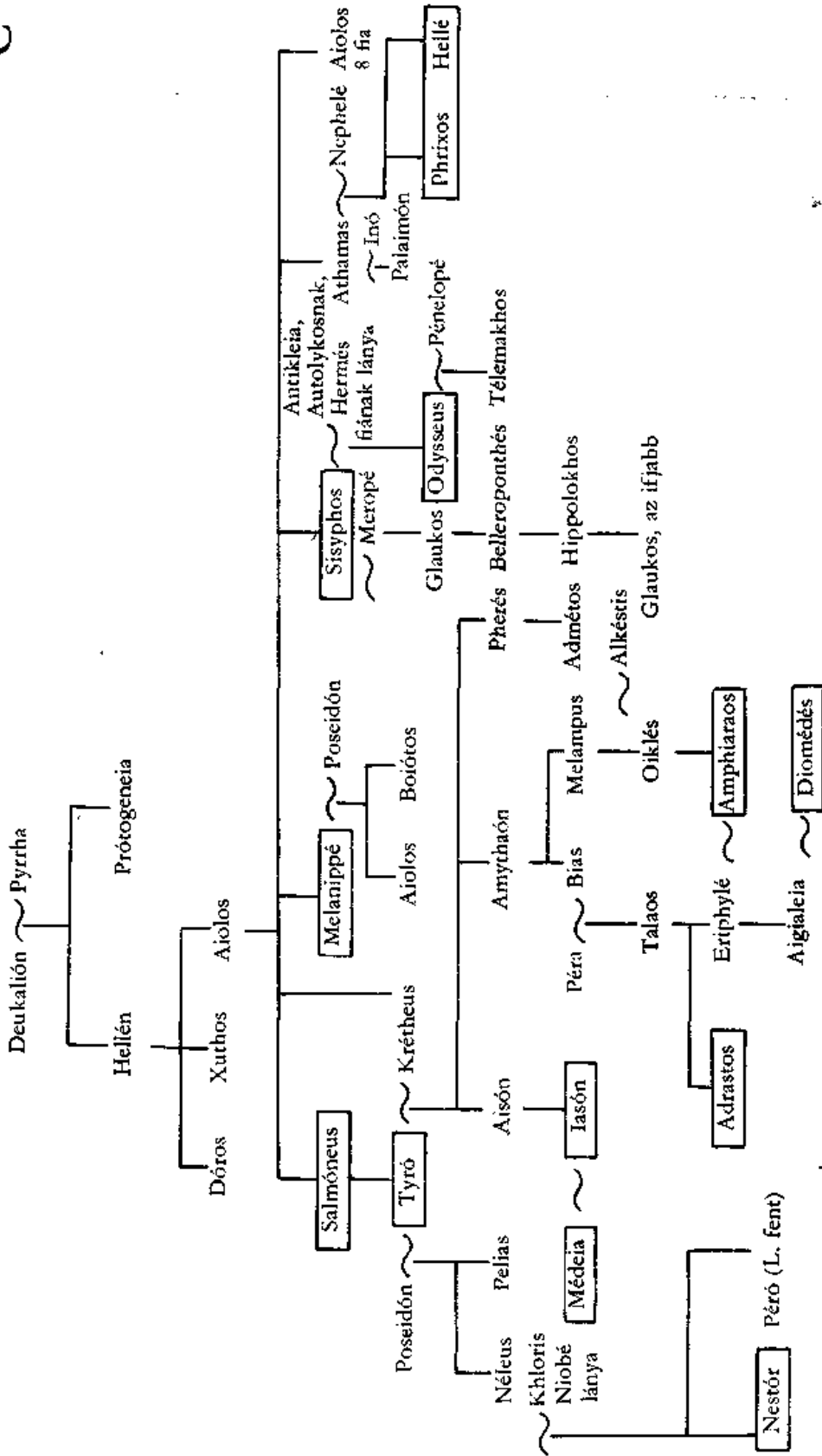

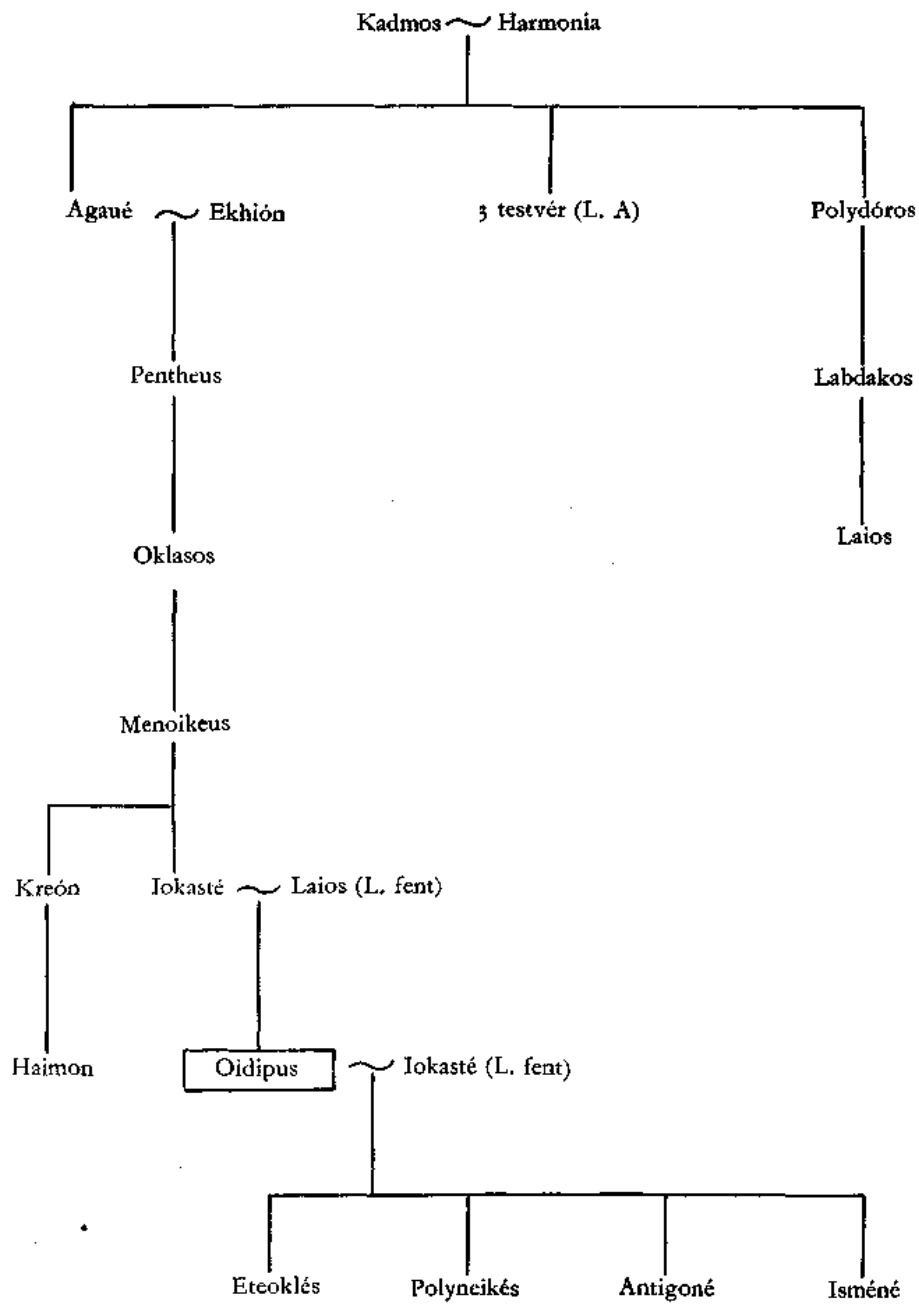
B

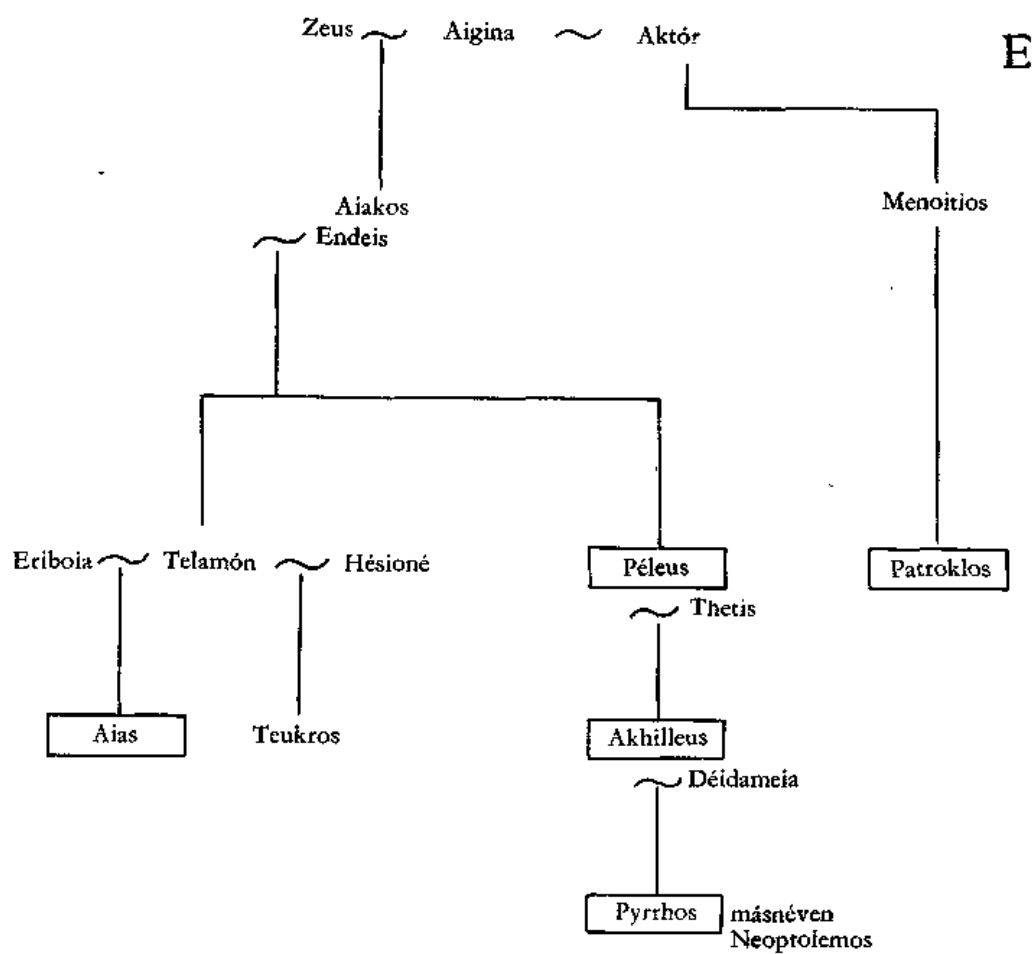

C

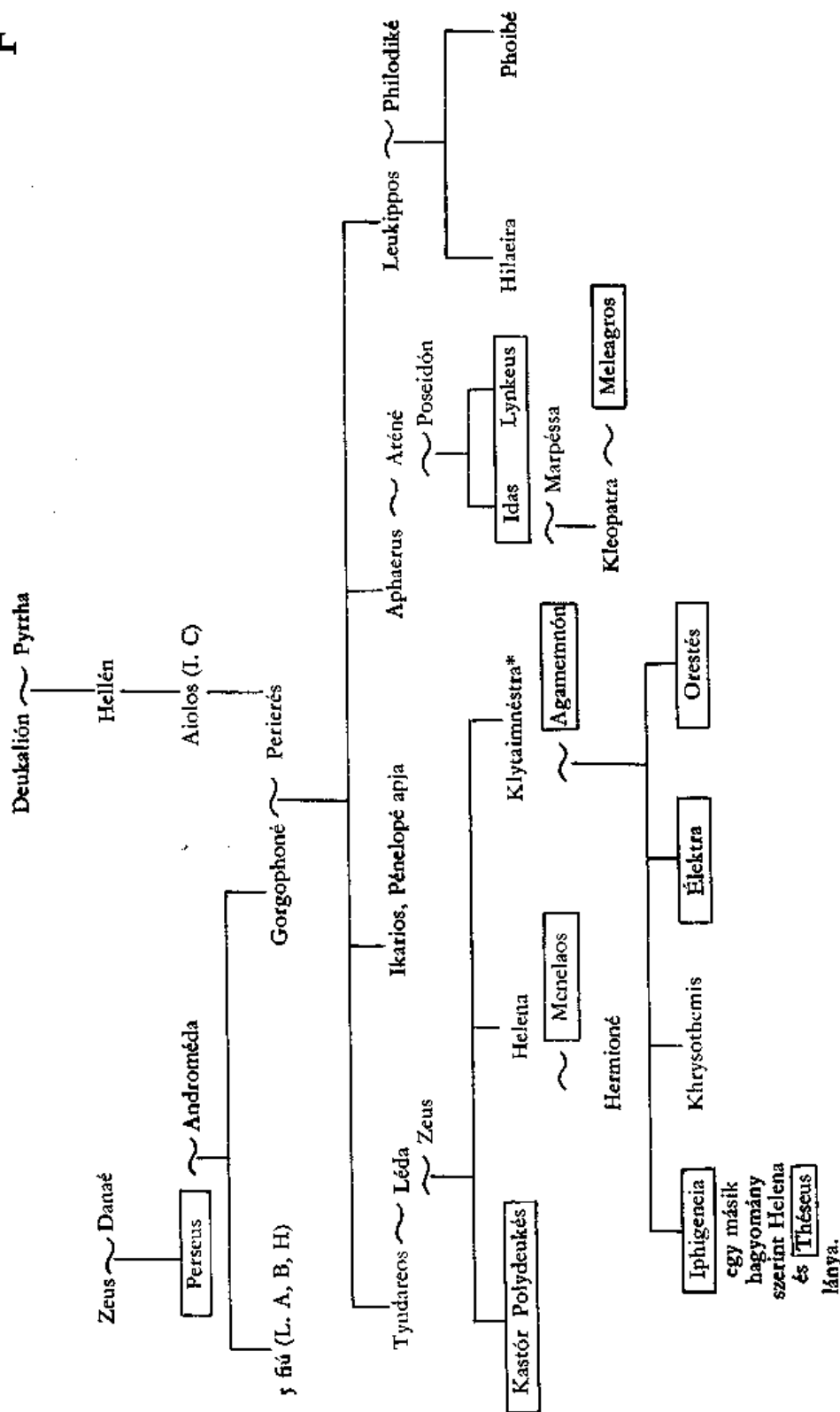

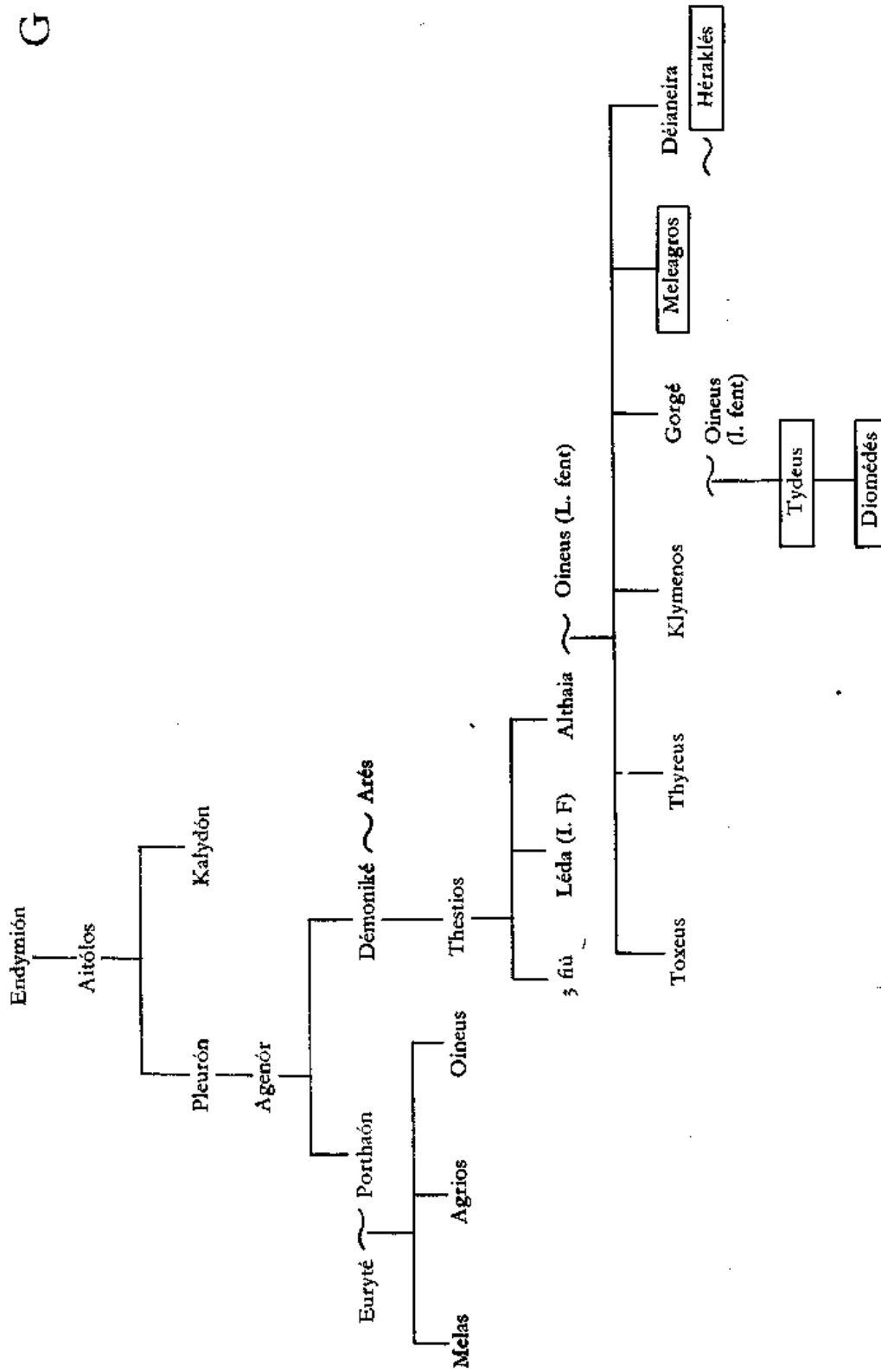

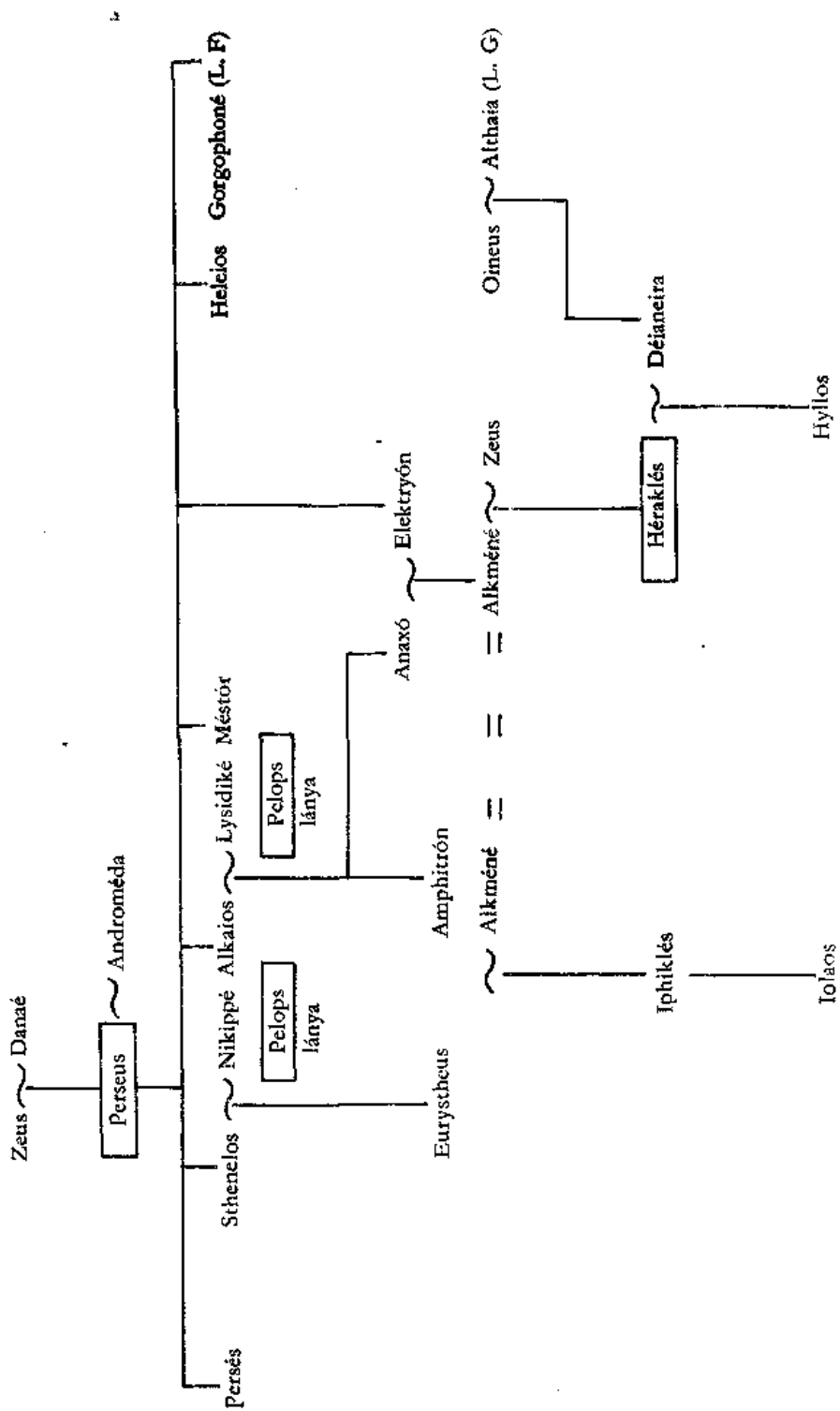
*Klytáimnéstrát nem Zeus, hanem Tyndareos lányának tartották.

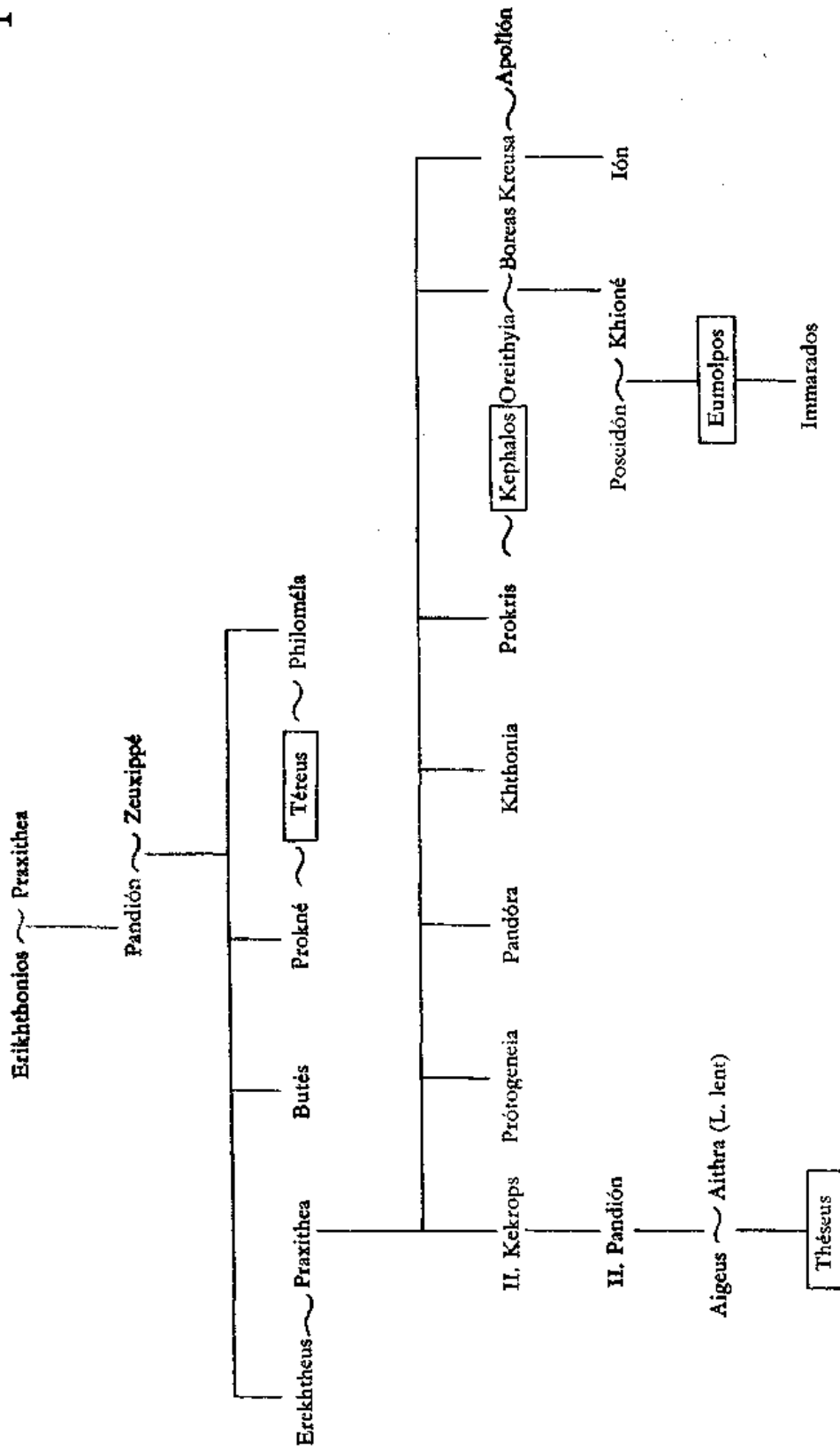
Iphigeneia egy másik hagyomány szerint Heléna és Thészeus lánya.

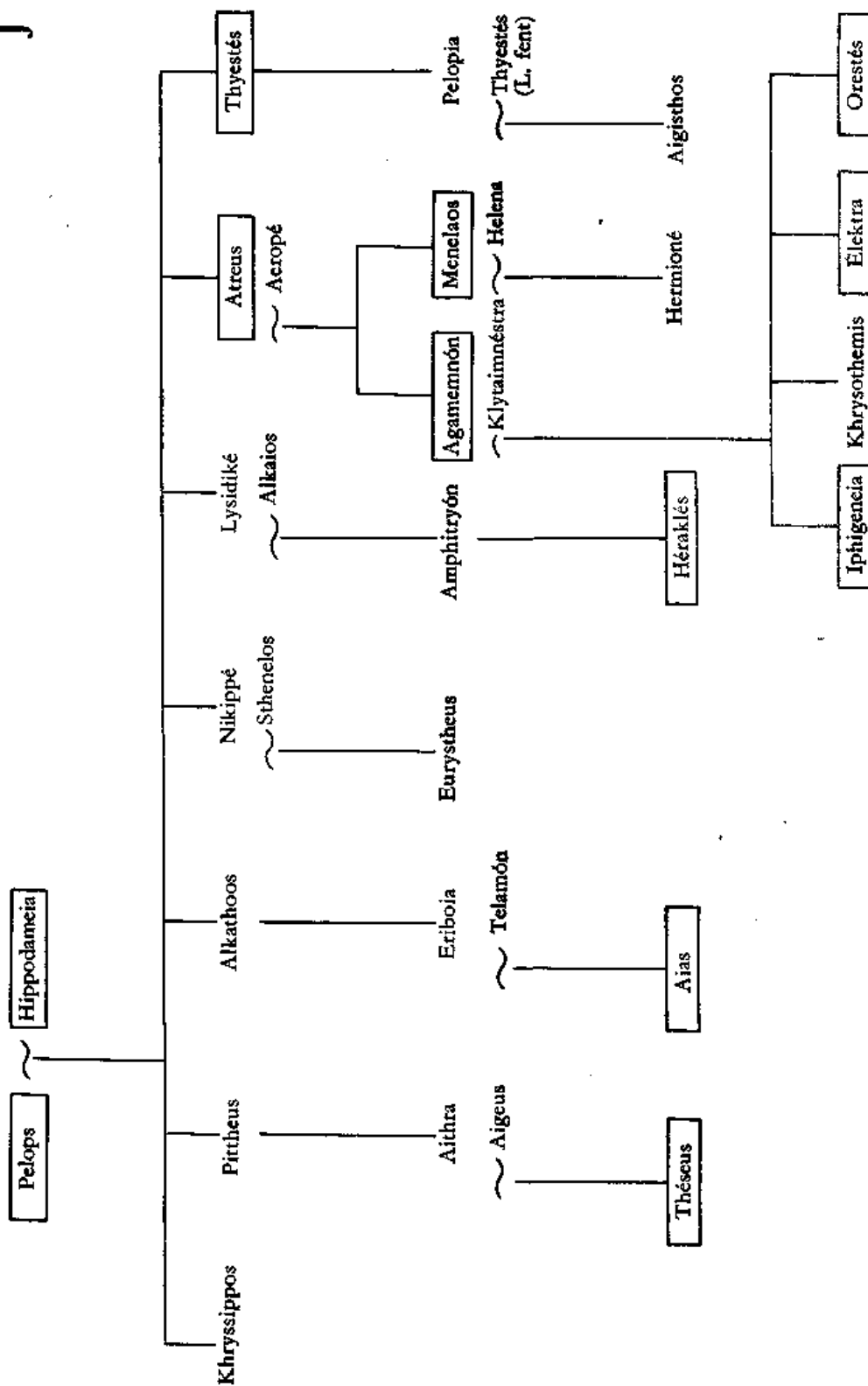
H

J

Az athéni királyok a trójai háborúig

Kekrops
Kranaos (a „Köves”)
Amphiktyón (a „Körbelakó”)
Erikhthonios
Pandión
Erekhtheus
II. Kekrops
II. Pandión
Aigeus
Théseus
Menestheus, az athéniak vezére a trójai háborúban [435]

Szerkesztői jegyzet a képtáblákhoz

A képek dokumentációját a magyar kiadás egységesítette, szükség esetén kiegészítette vagy helyesbítette, és - hacsak nem elveszett vázáról van szó - feltüntette a vázák őrzési helyét és leltári számát. A képek lelőhelyének megadásánál az eredeti kiadásban is idézett műveket használtuk, de mind Beazley, mind Brommer könyveinél az azóta megjelent újabb kiadásra utalunk, vagyis ARV helyett ARV²-re (— J. D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters*, Oxford 1963) és Bl = F. Brommer, *Vasenlisten zur griechischen Heldensage*, 3. kiad., Marburg 1975. Kiegészítettük az utalásokat a J. D. Beazley *Parali-pomena* c. könyvére (Oxford 1971) való utalásokkal ott, ahol az ARV-hez és az ABV-hez képest változtatás van benne (rövidítése: P). A képdokumentáció átdolgozása Szilágyi János György munkája. Ahol a váza készítési helye a jegyzékben nincs külön feltüntetve, athéni, attikai vázáról van szó.

Történetek az istenekről és az emberiségről

A vázafestőket is a görög istentörténetek elbeszélői közé kell számítani, s azokat az elbeszélés-változatokat, amiket ők jelenítenek meg, a mitológiához; így történt ebben a könyvben. Ennek megfelelően kell az itt következő képeket megítélni: nem illusztrációk, hanem elbeszélések és leírások, melyeknek megvan a többi szöveg mellett a maguk külön élete és létjogosultsága: képszövegek. „Nincs olyan görög kép, mely csupán illusztrálna egy szöveget; mindig benne van az ábrázoló saját leleménye is”^{*} - állapította meg a görög művészettel foglalkozó tudomány. A mitológiával foglalkozó tudomány [437] csupán annyit változtat ezen az idézeten, hogy a „saját leleménye” helyére annak az általános forrásnak az egyéni át való érvényesülését helyettesíti be, melynek révén egy mitológiai vázákép sem csupán szubjektív műalkotás, hanem, bár egyéni változat, a téma, amit variál, általános érvényű.

„Már a Krisztus előtti hetedik évszázad vázái is - folytatódik a fenti művészettörténeti

---

^{*} Karl Schefold: *Buch und Bild im Altertum, Stultifera Navis*, a Svájci Bibliofil Társaság Közlönye, 7. 1950. 107.

---

megállapítás - ugyanannak az edénynek több frízén olyan sokféleképpen variálják a témákat, hogy pusztán a kerámia fejlődése nem magyarázza meg ezt a jelenséget, azért fölvetődik a gondolat, hogy a festők „képeskönyvekből” vehették a mintát. A vázák megfigyelése újra meg újra erre enged következtetni. Ilyen minták nélkül nem lenne érthető például, hogy az etruszkok ismerték a görög képvilágot. Görög szövegekkel semmit se kezdhettek a görögök más nyelven beszélő szomszédai, de képeskönyvekkel annál inkább.”

A képekben való elbeszélés megfelel a mitológia lényegének, ahogy a szerző ebben a könyvben felfogta. Legfeljebb a neveket kellett még az alakok mellé írni, s ez rendszerint meg is történt, bár az alakok és témák általános-érvényűsége ezt voltaképpen fölöslegessé tette. Hermés első lopásának képes elbeszéléséből - egy olyan változathoz, mely eltér a homérosi himnusz elbeszélésétől, és legalább egyidős vele, de valószínűleg még régebbi -, mutat két jelenetet egy hatodik századból való ión váza, amit az etruszk Caerében találtak (37. kép): egyik oldalon a tehének erdővel benőtt barlangrejtékükből pillantanak ki; a másik oldalon, bent, a csupán választóvonallal jelzett barlangban, Apollón Maiával és egy szakállas alakkal vitatkozik, feltehetően Zeus atyával, aki *e szerint* az elbeszélés szerint épp az istennőnél időzött, vagy megjelent a vitatkozó hívására, míg a pólyás Hermés köztük, középtűt, egy tolóasztalon fekszik. Egy másik festőt, aki Brygos attikai fazekasmester műveit díszítette képekkel az ötödik században, már a homérosi himnusz ihletett meg (38. kép), de ő is egy külön elbeszélő a homérosi költő és a korábbi festő-elbeszélő *mellett*.

Úgy látszik, nem voltak a görög mitológia mindegyik történetéről képi elbeszélések a vázafestők mintakönyveiben, és csak aránylag kevésből maradtak fenn kiszakított jelenetek, vázáképek alakjában. Persze, ezek sem voltak egyszerű kivágások a képsorozatokból; egyes esetekben még élő anyagot is nyújtottak, mely tovább alakult a művészek kezén, és a rokon művészetek - Athénban főleg a színpadi művészet - hatása alatt is állott. A színpadról vonultak be a szilének - a szatírok kara - a kis Hermés, az őstolvaj történetébe (Sophoklés megtalálta, *A kopók* című szatírdramájában), vagy Pandóra történetébe, melyről véletlenül a képi változatok egész kis sorát (47-50. kép) mutathatjuk be. A véletlenül kívül a mitológiai képeskönyvek korlátozott száma is - ahogy a „homérosi himnuszok” korlátozott száma a szóbeli elbeszéléseknél — oka lehetett a nagy hézagoknak az itt következőkben: ez csupán válogatás a mitológiai képerdő maradványaiból, melyekből sokkal több [438] található a múzeumokban és kiadványokban, de még mindig túl kevés ahhoz képest, ami elveszett. Az adatok, melyeket itt előrebocsátunk a képek előtt, hadd hívják fel egyúttal a figyelmet a forrásművekre, s mondjanak köszönetet azok szerzőinek és kiadóinak.

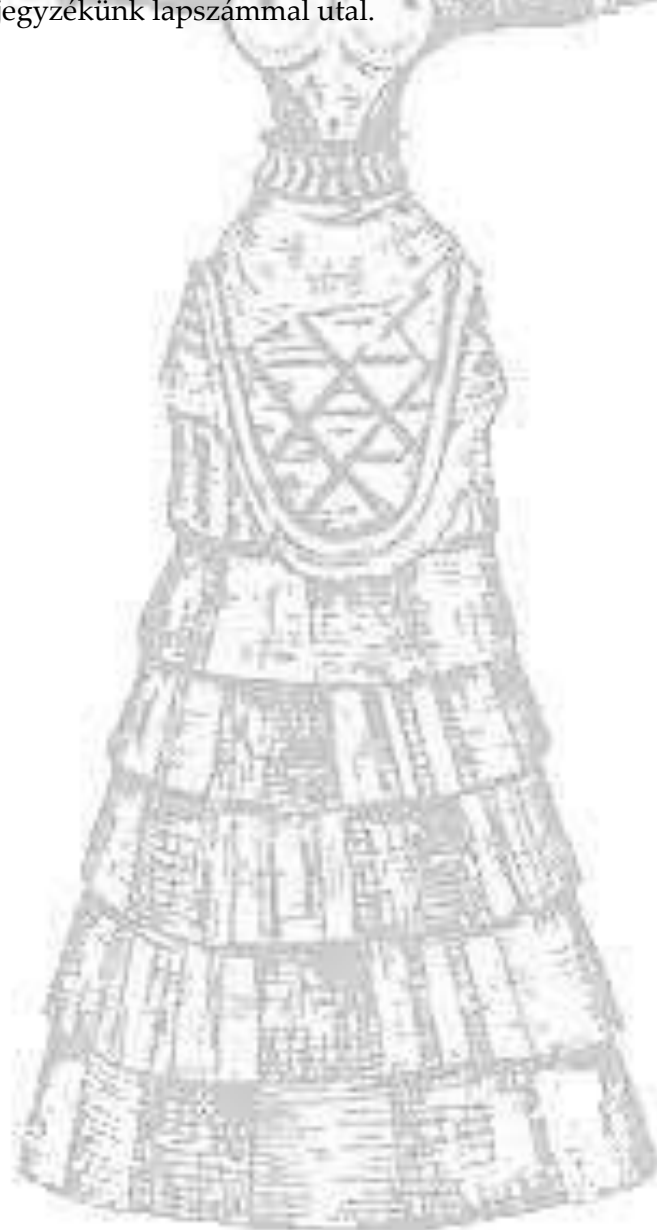
Hérosztörténetek

Már az istentörténetek képei előtt előrebocsátottam általánosabb megjegyzéseimet, bevezetésül a vázafestőknek, mint az istentörténetek, s tegyük most hozzá: és a hérosztörténetek elbeszélőinek műveihez. A görög hérosz-mitológia újraelmondásakor ugyancsak forrásul szolgáltak az írásbeli hagyomány mellett a képek is. Mint képi szövegek, elkülönülnek a szóbeli szövegektől. De még ha elszórtan szerepelnének is a könyvben, akkor sem tekinthetők soha illusztrációknak, hanem kizárólag változatoknak. Szívesen utaltam volna rájuk a szövegben pontosabban, de a végleges válogatás a sok száz vázáképből csupán a szöveg és a jegyzetanyag lezárása után történhetett meg.

Soha nem szabad elfelejteni, hogy önálló létük volt az edényeken, s a mítoszt a beszéd-től eltérő közegben szavak segítsége nélkül is kifejezték. Alighanem egyéni változatok voltak,

---

ahogyan a rajzoló *ductusa*, „kezevonása” sem nélkülözhetette az egyéniség jegyeit. Másfelől nézve, azt mutatják be, hogy a mitológiai anyag más közegben elkerülhetetlenül másképp nyilvánul meg. Meghatározni a helyet, ahol ennek a megnyilvánulásnak szembeűnően új vonásai felléptek - vajon az edényt megelőző „képeskönyvben”-e, s ha igen, milyen mértékben ott, s milyen mértékben az edénytesten magán —, ez a feladat a festőknek és műveiknek a vázatudomány mai állásán túlmenő vizsgálatára, a jövő vázatudományára vár. Mindenesetre e gyarapodó kincs feldolgozásával foglalkozó tudomány mai állapotának köszönhetjük, hogy tájékoztat bennünket a festőnek a keze vonásában megnyilvánuló egyéniségéről, s a képhagyomány jelenlegi állásáról, mégpedig négy műben, melyekre a következő jegyzékben rövidítésekkel utalunk (ABV: Sir John Beazley, Attic Black-Figure Vase-Painters 1956; ARV: Beazley, Attic Red-Figure Vase-Painters 1963; Paralip.: Beazley, Paralipo-mena 1971; B1.: Frank Brommer, Vasenlisten zur griechischen Heldensage 1973). Ezeknek az utalásoknak a segítségével a képek származási helye is megtalálható. Csupán azoknál a képeknél jelezzük külön, honnan valók, melyek nem tartoznak, vagy még nem kerülhettek bele ezekbe a katalógusokba. A téma-megjelölések néhol ki is egészítik a szövegeket. Ezekre jegyzékünk lapszámmal utal.

Képjegyzék

1. Szárnyas istennő oroszlánnal; Rhea mint „Nagy Altemis” és „Az Állatok Úrnője”. Mélosi vázáról, i. e. 7. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 301
2. Zeus és Typhón. "Khalkisi" váza, i. e. 6. sz. München, Staatliche Anti-kensammlungen 596
3. Poseidón Gaia istennő szeme előtt megöli Polybótés gigászt. Aristophanés vázafestő csészéjéről, 5. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 2531. ARV 1318-9,1 és 1690; P 478; B1 66, B 28
4. Az „Erős Istennő”, uralmának hármasszínhelyén. Boiótiai vázáról, i. e. 7. sz. Athén, Nemzeti Múzeum 5839
5. Skylla. Dél-itáliai görög vázáról, i. e. 4. sz. London, British Museum F. 218. Bl 433, D 5
6. Sötét arcú Gorgó. A rhodosi Kameirosban talált korinthosi vázáról, i. e. 7. sz. vége. London, British Museum A. 1395
7. Világos arcú Gorgó. Kameirosban talált rhodosi tál, i. e. 6. sz. eleje. London, British Museum A. 748
8. Khimaira. Korinthosi tálról, i. e. 6. sz. Wien, Kunsthistorisches Museum IV. 1624
9. Ekhidna. Korinthosi vázáról, i. e. 7. sz. vége. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 1007 [440]
10. Az aranyalmáért nyúló Hesperis. A Sótadás-festő csészéje, i.e. 5. sz. London, British Museum D. 6. ARV 763,1 és 1669; P 415; B1 72, B 8
11. Héraklés a Hesperiseknél. Athéni váza Dél-Oroszországból, i. e. 4. sz. New York, Metropolitan Museum 24.97.5. Bl 72, B 13
12. Perseus a Hesperisek fája alatt levágja Medusa fejét. Dél-itáliai görög vázáról, i. e. 4. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 3022. Bl 275, D 1
13. Kígyó-nimfák. Attikai csészéről, i. e. 6. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 2100. ABV 208,1 és 689; P 95,15
14. Akhelóos és Héraklés. Oltos vázafestő művéről, i. e. 6. sz. vége. London, British Museum E. 437. ARV 54,5 és 1622; Bl 3; B 1
15. Odysseus és a szirének. Korinthosi vázáról, i. e. 6. sz. Boston, Museum of Fine Arts. 01.8100. Bl 442, C 2
16. Harpyiák. Attikai vázáról, i. e. 7. sz. ABV 4-5, 1; P 2-3, 8
17. Néreus, Dóris és Néreisek. Duris vázaképe, i. e. 5. sz. Párizs, Louvre G. 116. ARV 431, 44; Bl 327, B 13
18. Aphrodité és Arés. Naxosi vázáról, i. e. 7. sz.
19. Aphrodité a lúd hátán. A Pistoxenos-festő vázaképe, i. e. 5. sz. London, British Museum D.2. ARV 862, 22 és 1672; P 425
20. Zeus a sassal. Spártai váza Caeréből, i. e. 6. sz. Párizs, Louvre, E. 668
21. Héra. A Sabouroff-festő csészéje, i. e. 5. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 2685. ARV 837,9
22. Szárnyas Artemis vízimadarakkal. Korinthosi vázáról, i. e. 7. sz. Mykonos, Múzeum B.6. 191
23. Léda a tojással, a Dioskurosok között. Attikai váza, i. e. 5. sz. vége. Párizs, magángyűjtemény. ARV 1174; Bl 514, B 7
24. Európa a háromszínű bikán. Caerében készült vázáról, i. e. 6. sz. Párizs, Louvre E. 696. Bl 517, C 1 [441]

-
25. Talós halála a Dioskurosok, Poseidón, Amphitrité és egy Néreis előtt. Attikai vázaképről, i. e. 5. sz. vége, Ruvo, Jatta-gyűjtemény J. 1501. ARV 1338,1; P 481; B1 495, B 1
26. Athéné születése. A Phrynos-festő vázaképe, i. e. 6. sz. London, British Museum B. 424. ABV 169,3; P 70
27. A szárnyas Pallas. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Orvieto, Museo Cl. Faina
28. Athéné átveszi Gaiától Erikhthonioszt Kekrops, Héphaistos és Hersé előtt. A Kodros-festő vázaképről, i. e. 5. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F.2537. ARV 1268-9,2 és 1689; B1 262, B 1
29. Létó, Apollón, Artemis és a sárkány. Attikai vázáról, i. e. 5. sz. Párizs, Bibliothèque Nationale, Cat. 306. ABV 572,7
30. Tityos megkísérli elrabolni Létót, előttük Apollón és Aidós, vagyis Artemis. Phintias vázaképe, i. e. 6. sz. vége. Párizs, Louvre G 42. ARV 23,1 és 1620; P 323
31. Apollón két Múza kíséretében találkozik Artemisszel. Mélosi vázáról, i. e. 7. sz. Athén, Nemzeti Múzeum 3961
32. Apollón szárnyas háromlábú edényen, „a Nap üstjén”. A Berli-festő vázaképről, i. e. 5. sz. Vatikáni Múzeum. ARV 209,166 és 1634; P 343
33. Artemis megöli Aktaiónt. A Pán-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Boston. Museum of Fine Arts 10.185. ARV 550,1 és 1659; P 386; B1 474, B 3
34. Artemis és Apollón megöli Niobé gyermekeit. A Niobida-festő váza-képe, i. e. 5. sz. Párizs, Louvre G. 341. ARV 601,22 és 1661; P 395
35. Dionysos egy mainas és egy szilén kíséretében az Olymposra vezeti Héphaistost. Caerében készült vázáról, i. e. 6. sz. Wien, Kunsthistorisches Museum IV. 3577
36. Hérát megtámadják a szilének; az istennő mellett Hermés és Héraklés. A Brygos-festő vázaképe, i. e. 5. sz. London, British Museum E. 65. ARV 370, 13 és 1649; P 365
37. Hermés, a tehéntolvaj, Apollónnal, Maiával és Zeusszal. Caerében készült váza, i. e. 6. sz. Párizs, Louvre E. 702 [442]
38. Hermés, Maia és a tehének. A Brygos-festő vázaképének részlete, i. e. 5. sz. Vatikáni Múzeum. ARV 369-70,6 és 1649
39. Hermés lanton játszó szilénnel. A Berli-festő vázaképének részlete, i. e. 5. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 2160. ARV 196,1 és 1633; P 342
40. Nimfák és szilének. "Khalkisi" váza, i. e. 6. sz. Leiden, Rijkmuseum van Oudheden 1626
41. Szilén és mainas. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Párizs, Louvre G 34. ARV 456,4
42. Tritón. A Berli-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Cambridge Mass., Fogg Museum of Art 1927. 150. ARV 200, 49
43. Hélios fölmeleg az égre, körülötte csillagok gyermek-alakban, Endy-mión, Éós, Kephalos és Seléné. Attikai vázáról, i. e. 5. sz. London, British Museum E. 466
44. Seléné. A Brygos-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 2293. ARV 370, 10; P 365
45. Éós siratja Memnónt. Vázakép Exekias köréből, i. e. 6. sz. Vatikáni Múzeum 350. ABV 140, 1 és 686; P 58
46. Boreas elrabolja Óreithyiát. A Pán-festő vázaképe, i. e. 5. sz. London, British Museum E. 512. ARV 557,125; P 387; B1 402, A 1
47. Athéné és Héphaistos megteremti Anésidórát, azaz Pandórát. A Tarquinia-festő vázaképe, i. e. 5. sz. London, British Museum D. 4. ARV 869, 55; P 426
48. Zeus, Hermés, Epimétheus és Pandóra. Attikai váza, i. e. 5. sz. Oxford, Ashmolean Museum 525. ARV 1562,4; P 506; B1 523, B 1

-
49. Pandóra fölmerül a szilének pörölye alatt. Az Athéna-festő vázájáról, i. e. 5. sz. Párizs, Bibliothèque Nationale 4901. ABV 522, 87 és 704
50. Pandóra Erősoktól körülvéve két szilén közt fölmerül a földből. Attikai vázakép, i. e. 4. sz. Bruxelles, Musées Royaux d'Art et d'Histoire R. 286. ARV 1472, 4 [443]
51. Atlas és Prométheus. Spártai vázakép, i. e. 6. sz. Vatikáni Múzeum 16592. B1 185, C 1
52. Prométheus megszabadítása. Attikai vázáról, i. e. 6. sz. Berlin-Charlottenburg F. 1722. ABV 104, 124; P 39; B1 185, A 6
53. Péleus birkózása Thetissel Kheirón és Pontomeda Néreus-lány előtt; Thetis átváltozásaira állatalakok utalnak. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 1415. B1 322, A 23
54. Triptolemos Démétér előtt. Attikai váza, i. e. 5. sz. Párizs, Louvre G. 187. ARV 361,2 és 1648; P 364
55. Kharón. Attikai vázáról, i. e. 5. sz. Párizs, Louvre CA 537. ARV 1384,18
56. Hádés és Persephoné palotájukban, körülöttük jelenetek az Alvilágból. Dél-itáliai görög vázakép, i. e. 4. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 3297. B1 97, D 2
57. Hádés, Poseidón és Zeus két szárnyas ló (Pégasos) közt. A Xenoklés-festő vázaképe, i. e. 6. sz. London. British Museum B. 425. ABV 184; P 76
58. Démétér, Hermés, Persephoné és Dionysos. A Xenoklés-festő előbbi vázájáról.
59. Dionysos születése és trónra emelése. I. sz. 5. századi elefántcsont pyxisen, régi vázaképek nyomán. Bologna, Museo Civico, ex Palagi 693.
60. Dionysos-maszk *liktion*ban, két áldozó nőalak közt. Az Eretria-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Athén, Vlasto-gyűjtemény. ARV 1249,13; P 522
61. Dionysos a tengeren. Exekias vázaképe, i. e. 6. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 2044. ABV 146, 21 és 686; P 60
62. Dionysos két mainasszal, akik özet és nyulat hoznak neki. Az Amasis-festő vázaképe, i. e. 6. sz. Párizs, Bibliothèque Nationale 678. ABV 152; 25; P 63
63. Dionysos, a vadász (Zagreus), körülötte mainasok, fuvoláslány, vadászó és Silénos. Dél-itáliai görög váza, i. e. 5. sz. Taranto, Museo Nazionale 4358. [444]
64. A gyermek az üstben. Attikai vázáról, i. e. 5. sz. Leiden, Rijksmuseum van Oudheden, Cat. XVII^a 20.
65. Dionysos megszökteti Ariadnét, Athéné eltávolítja Théseust. A Syleus-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 2179. ARV 252, 52 és 1639; P 350; B1 218, B1
66. Dionysos és hasonmása, a gyermek Iakkhos. Attikai vörösalakos vázáról, amelyet Adria közelében egy etruszk városban találtak; i. e. 5. sz. Ferrara, Museo Nazionale di Spina T. 311. ARV 593, 41 és 1660; P 394
67. Kadmos megöli a kígyót. Mögötte Pallas Athéné, a háttérben a hely istennője, Thébé és Krénaie forrásnimfa. Dél-itáliai görög vázáról, i. e. 4. sz. Nápoly, Museo Nazionale H. 3226. B1 480, D 4
68. Jelenet az Alvilágból. A beteljesületlenek lelkei feneketlen edény megtöltésén fáradoznak. Az előtérben Oknos, a „Tétovázó”, a túlvilág-ábrázolások népszerű alakja. Kákából kötelet fon, amit a háta mögött egy szamar elrág: a beteljesülés nélküli lét egy másik képe. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 1493. ABV 316, 7; P137; B1 91, A7
69. Danaé és Perseus a felnyitott ládában. Előttük Diktys áll, kezében a hálóval. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Siracusa, Museo Nazionale 23910. B1 273, B 14
70. Perseus és a forrásnimfák. „Khalkisi” vázáról, i. e. 6. sz. London, British Museum B. 155.

Bl 288, C 1

71. Perseus megöli Medusát, a Gorgót. Boiótiai váza domborműves díszítése, i. e. 7. sz. Párizs, Louvre CA 795. Bl 275, E 1
72. Perseus Medusa lefejezése után. A Pán-festő vázaképe, i. e. 5. sz. London, British Museum E. 181. ARV 555, 96 és 1659; Bl 280, B 2
73. Andromeda, Perseus és a tengeri szörny (*kétos*). Korinthosi vázakép, i. e. 6. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 1652. Bl 284, C 1
74. Pelops és Hippodameia; Myrtilos bukása. A háttérben a büntető Nemesis istennő. Dél-itáliai görög vázakép, i. e. 4. sz. Berlin, Pergamon-Museum F. 3072. Bl 540, D 10 [445]
75. Antikleia násza. Dél-itáliai görög vázakép Ruvóból, i. e. 5. sz. vége. München, Staatliche Antikensammlungen 3268. Bl 549, D 1
76. Sisyphos büntetése. Kétoldalt az Alvilág királya és királynője. Az Akhelóos-festő vázaképe, i. e. 6. sz. München, Staatlichen Antikensammlungen 1549. ABV 383, 12; P 168; Bl 550, A 6
77. Bellerophonés Iobatésnál. Dél-itáliai görög vázakép Campaniából, i. e. 4. sz. Winterthur, Museum 364. Bl 298, D 11
78. Phrixos és Hellé a kos hátán. A tenger ünnepien megelevenedett, a háttérben Dionysos párducson. Assteas paestumi vázafestő műve, i. e. 4. sz. Nápoly, Museo Nazionale 3412. Bl 502, D 8
79. Oidipus Euphorbos pásztor karján. Az Akhilleus-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Párizs, Bibliothèque Nationale Cat. 372. ARV 987,4; P 437; Bl 484, B 2
80. Oidipus megoldja a szfinx rejtélyét. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Vatikáni Múzeum. ARV 451,1 és 1654; P 376; Bl 481, B 1
81. Oidipus megöli a szfinxet. A festő, mesterének, a Meidias-festőnek szokása szerint Athéné és Apollón istenekén kívül más hősalakokat is ábrázolt a jelenetben: Kastórt, Polydeukést, Aineiaszt; i. e. 5. sz. vége. London, British Museum E. 696, ARV 1325, 49; Bl 482, B 13
82. Léda és Tyndareós fogadja Kastórt és Polydeukést. Exekias műve, i. e. 6. sz. Vatikáni Múzeum 344. ABV 145, 13 és 686; P 60; Bl 510, A 4
83. Héra szoptatja Héraklést. Dél-itáliai görög vázakép, i. e. 4. sz. London, British Museum F. 107. Bl 69, D 1
84. Héraklést iskolába kísérik. A lantot tartó öregember alakja mellé oda van írva a neve: Ger ... pso ..., nyilván összetétel a *gerón*, „öreg” és a *rhapsódos*, „énekes” szavakból. Gerapsosnak vagy Geropsosnak hívhatták „az agg énekest”. A Pistoxenos-festő vázaképéről, i. e. 5. sz. Schwerin, Staatliches Museum 708. ARV 862-3, 30 és 1672; P 425; Bl 58, B 1
85. Héraklés az iskolában. Duris vázaképe, i. e. 5. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 2646. ARV 437, 128 és 1563; P 375; Bl 108, B 2 [446]
86. Az ifjú Héraklés megtámadja Néreust. A történet egyébként ismeretlen, hacsak nem a Hesperisekhez való átkelés előtti kalandra gondolt a festő. A Pistoxenos-festő műve, i. e. 5. sz. Athén, Nemzeti Múzeum 2192. ARV 863, 32; P 425, Bl 153, B 8
87. Héraklés és a tengeristen. Ez a történet is ismeretlen, ha nem ugyanarról a kalandról van szó, mint az előző képen. Héraklés elorozta háromágú szigonyát a tengeristentől, akivel előbb együtt ivott. Egy Néreis megrettenve siet oda. Attikai vázafestmény, i. e. 6. sz. vége. Róma, Museo di Villa Giulia 20842. Bl 152, A 9 után
88. Héraklés és Géras. Az egyébként ismeretlen történetre vázaképek utalnak. Géras, az „Aggkor”, nyilván csak szelídített formája Thanatosnak, a „Halálnak”, amellyel Héraklés

- olyan sok történetben vív meg győztesen. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Róma, Museo di Villa Giulia 48238. ARV 284, 1; Bl 58, B 4
89. Héraklés és az oroszlán. 276. lap. A Syleus-festő vázaképe, i. e. 5. sz. New York, Metropolitan Museum 21.88.1. ARV 252,40; Bl 140,12
90. Héraklés és a hydra. A szörny mögött megrettenve Lerna térségének istennője áll, a forrásnimfa, aki itt nyilván az Alvilággal is kapcsolatban van. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen F. 1801. ABV 230; P 108; Bl 80, A 31
91. Héraklés és a gímszarvas a Hesperiseknél. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Boulogne, Musée des Beaux-Arts 421. Bl 75, A 3
92. Héraklés megszerzi az arany agancsot. Előtte Apollón áll, mögötte oltalmazója, Athéné. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. London, British Museum B. 231, ABV 139, 10; P 57; Bl 75, A 6
93. Héraklés Pholos kentaurnál. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 1705. Bl 180, 30
94. Héraklés a vadkannal. Egyik változata a gyakran ismétlődő jelenetnek, amely Eurystheust a hordóba (*pithosba*) bújva ábrázolja. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Vatikáni Múzeum 345. Bl 49, 5
95. Héraklés és a mocsári madarak. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. London, British Museum B. 163. ABV 134, 28; P 55; Bl 208, A 3 [447]
96. Héraklés az amazónoknál. Dél-itáliai görög vázakép, i. e. 4. sz. Nápoly, Museo Nazionale H. 3241. Bl 24, D 1
97. Héraklés és Andromakhé amazón. Az amazón-történetekben a név csak ezen a vázaképen fordul elő. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Boston, Museum of Fine Arts 98.916. ABV 98, 46 és 684; P 37; Bl 8, A 19
98. Héraklés és a tengeri szörny. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Taranto, Museo Nazionale 52.155. Bl 70, A 1
99. Héraklés és Antaios. Euphronios műve, i. e. 6. sz. vége. Párizs, Louvre G. 103. ARV 14,2 és 1619; P. 322; Bl 27, B 1
100. Héraklés nyilaival megtámadja Héliost. 293. lap. Attikai váza, i. e. 5. sz. eleje. Taranto, Museo Nazionale 7029. Bl 68, A 2
101. Héraklés a Napszerlegben. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Boston, Museum of Fine Arts 03.783. ABV 378, 252; Bl 193, A 1
102. Héraklés és Géryoneus. "Khalkisi" vázáról, i. e. 6. sz. Párizs, Bibliothèque Nationale Cat. 202. Bl 63, C 1
103. Héraklés és Alkyoneus. A gigász fölött Hypnos kuporog. Attikai vázakép, i. e. 500 k. München, Staatliche Antikensammlungen 1784; P 183, 23 ter; Bl 5, A 1
104. Héraklés a Hesperiseknél. Attikai vázakép, i. e. 4. sz. London, British Museum E. 227, Bl 72, B 12
105. Héraklés Zeus előtt a Hesperisek almájával. Ezen az ábrázoláson Apollón és Artemis áll a háttérben, hogy üdvözölje egykori ellenségét. Az oroszlánbőr feje el van rajzolva. Etruszk vázáról, i. e. 400 k. Bl 73, D 11
106. Héraklés láncra veri a Kerberost. Az Andokidés-festő vázaképe, i. e. 6. sz. Párizs, Louvre F. 204. ARV 4,11 és 1617; P 321; Bl 95, B 2
107. Az őrző Héraklés. Assteas paestumi vázafestő műve, i. e. 4. sz. Madrid, Museo Arqueológico 11094. Bl 186, D 1
108. Az oikhaliai íjászverseny. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. vége. Madrid, Museo Arqueológico 10916. ABV 508, fent; Bl 55, A 1 [448]

109. Küzdelem a háromlábért. „Khalkisi” vázakép, i. e. 6. sz. Nápoly, Museo Nazionale Stg. 120. B1 45, C 2
110. Nessos elrabolja Déianeirát. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Athén, Nemzeti Múzeum, az Empedoklés-gyűjteményből. B1 157, A 4
111. Héraklés fölszáll a máglyáról. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 2360. ARV 1186, 30 és 1685; B1 188, B5
112. Héraklés útban az Olymposra. Attikai vázakép a paestumi föld alatti szentélyből. Paestum, Múzeum. P 170,6; B1 160, I b 5
113. Héraklés és Hébé. A Meidias-festő vázaképe, i. e. 5. sz. New York, Metropolitan Museum 37.11.23. ARV 1313,7; P 477; B1 36, B 3
114. Héraklés dionysosi apotheózisa. Kezében kantharos, Athéné virágot nyújt neki. Az Andokidés-festő vázaképe, i. e. 6. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 2301. ARV. 4, 9 és 1617; P 320; B1 28, B 1
115. Kekrops és Pallas Athéné a szent olajfa előtt. A háttérben Kekrops egyik lánya, elöl a titokteli kosár, kendővel letakarva. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Adolphseck, Schloss Fasanerie 77. ARV 1346,1 alul; P 482; B1 265, B 8
116. Théseus felemeli a követ. 325. lap. Az előtte álló férfi nyilván Pittheus. A Deinos-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Oxford, Ashmolean Museum 1937.983. ARV 1153, 13; P 457; B1 212, B 18
117. Théseus harca Skirón, Phaia és Sinis ellen. Aisón vázaképe, i. e. 5. sz. Madrid, Museo Arqueológico 11265. ARV 1174, 1 és 1685; B1 212, B 17
118. Théseus a teknősbéka hátán. 327. lap. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. vége. Palermo, Museo Nazionale P. 335
119. Théseus harca Kerkyón és a marathóni bika ellen. 327. és 330. lap. Onésimos vázaképe, i. e. 5. sz. eleje. Párizs, Louvre G. 104, ARV 318,1 és 1645; P 358; B1 211, B3 .
120. Théseus és Prokrustés. 328. lap. A 117. kép vázájáról [449]
121. Théseus fogadtatása Athénban. A fogadás ünnepélyesebb, mint a 329. lapon; elsőként maga Athéné üdvözli. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. New York, Metropolitan Museum 53.11.4. ARV 406,7; B1 212, B 16
122. Théseus megérkezik Poseidón palotájába. Poseidón a hatalmas Tritón mögött áll, aki az ifjút idehozta. Az előző kép vázájáról
123. Théseus Amphitriténél. Az istennő homlokszalagot nyújt neki, hogy fejét azzal övezzé. Az előző kép vázájáról
124. Théseus és a Minótauros. A szörny neve ezen az ábrázoláson Taurominion. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Párizs, magángyűjtemény
125. Théseus és Ariadné Naxos szigetén. Athéné visszatartja Théseust az alvó Ariadnétól. Ez még nem a nászéjszaka, mert a menyasszony lábánál egy fiú fekszik; naxosi szokás szerint őt illeti meg a *pronymphios hypnos*, "a vőlegényt megelőző alvás". A levegőben Iris, az istenek küldönce siet Dionysosért. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Taranto, Museo Nazionale. ARV 560,5 és 1659; P 388; B1 218, B 3
126. Théseus elrabolja Korónét. A nőalakok mellé írt név valószínűleg nem a megfelelő helyen áll, és Théseus valójában Helenát rabolja el. A másik férfi Peirithoos. Euthymidés vázaképe, i. e. 6. sz. vége. München, Staatliche Antikensammlungen 2309. ARV 27, 4 és 1620; P 323; B1 222, B 1
127. Théseus az amazon-harcban. 340. lap. Ő maga Hippolytéval küzd. Az Eretria-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Boston, Museum of Fine Arts 95.48. ARV 1248,2 és 1688; B1 215, B 8
128. Théseus és Héraklés. Attikai váza, i. e. 5. sz. Berlin, Pergamon-Museum 3005. ARV

532,57; P 384; Bl 220, B 1

129. Phineus fekvőhelyén. Mögötte felesége áll, aki mellé az Erikhthó név van írva. "Khalkisi" vázakép, i. e. 6. sz. Würzburg, M. v. Wagner-Museum 354. Bl 497, C 1

130. A Boreasok és a Harpyiák. 352. lap. Spártai vázakép, i. e. 6. sz. Róma, Museo di Villa Giulia

131. Iasónt kiokádja a sárkány. Duris vázaképe, i. e. 5. sz. Vatikáni Múzeum. ARV 437,116 és 1653; P 375; Bl 490, B 1 [450]

132. Médeia megfiatalító varázslata. A vele szemben álló férfi Iasón. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. London. British Museum E. 163. ARV 258,26 és 1640; Bl 491, B 1

133. Orpheus a thrákok között. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Berlin-Charlottenburg, Staatliche Museen V. I. 3172. ARV 1103-4,1 és 1683; P 451; Bl 507, B 5

134. Orpheus halála. E szerint a kép szerint az énekest nem pusztá kézzel tépték szét, hanem késsel szabdalták fel. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Boston, Museum of Fine Arts 13.202. ARV 1002,11; Bl 505, B 26

135. Polyneikés és Eriphylé. Attikai vázakép, i. e. 5. sz. Lecce, Museo Castromediano 570. ARV 629, 23 és 1662; P 399; Bl 487, B 2

136. Péleus vadászkalandja. Egy vadkan és egy oroszlán elől a fára menekül. A történet nem maradt fenn, alighanem a Pélion-hegyi kalandok közé tartozott. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. New York, Metropolitan Museum 46.11.7. ABV 434,3 alul; P 187; Bl 318, A 2

137. Az istenek látogatása Péleusnál és Thetisnél. 338. lap. Thetis a nászkunyhóban ül, Péleus fogadja a látogatókat, akik közül a képen Kheirón, Iris, Hestia, Kharikló, Démétér és Dionysos látható. Kleitias vázaképe a François-vázán, i. e. 6. sz. Firenze, Museo Archeologico 4209. ABV 76,1 és 682; P 29-30; Bl 320, A 1

138. A három istennő Parisnál. Vezetőjük Hermés. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. Lyon, Musée des Beaux-Arts. ABV 87,16

139. Paris hazatér az Ida hegyéről. Artemis mögötte áll, Hekabé átöleli, Hektór kezét nyújtja neki, Priamos a trónján fogadja. A háttérben álló két nőalak egyike Cassandra. A Brygos-festő vázaképe, i. e. 5. sz. Tarquinia, Museo Nazionale RC 6846. ARV 369, 4; P 365; Bl 350, B 17

140. Péleus Kheirónhoz viszi Akhilleust. Attikai vázakép, i. e. 6. sz. London, British Museum B. 620. ABV 434,1; P 187; Bl 330, A 19

141. Aias öngyilkosságra készül. Exekias vázaképe, i. e. 6. sz. Boulogne, Musée des Beaux-Arts 558. ABV 145,18; P 60; Bl 380, A 1

142. Orestés és Iphigeneia a taurosi szentély előtt. A szentélyben az istennő szobra áll, Iphigeneia vállán a templom kulcsa. A másik férfi Pyladés. [451] Attikai vázakép, i. e. 4. sz. Ferrara, Museo Nazionale di Spina T. 1145. ARV 1440,1 fent; P 492; Bl 453, B 1

143. Akhilleus és Troilos. A hatalmas alak a forrásépület mögött Akhilleus, az előtérben a két kis figura Troilos és Polyxena. Spártai vázakép, i. e. 6. sz. Róma, Museo di Villa Giulia. Bl 360, C 17

144. Akhilleus és Penthesilea. A Penthesilea-festő vázaképe, i. e. 5. sz. München, Staatliche Antikensammlungen 2688. ARV 879,1 és 1673; P 428; Bl 354

145. Éós elragadja Memnón holttestét. Duris vázaképe, i. e. 5. sz. Párizs, Louvre G. 115. ARV 434, 74 és 1653; P 375; Bl 402, B 2

146. Harc Akhilleus holtteste fölött. Az előtérben Aias és Glaukos áll, a háttérben Athéné és az íját felajzó Paris. "Khalkisi" váza, i. e. 6. sz. Bl 377, C 1

147. Menelaos hazaviszi Helenát. Makrón vázaképe, i. e. 5. sz. Boston, Museum of Fine Arts 13. 186. ARV 458,1 és 1654; P 377; Bl 406, B 5

Jegyzetek

Rövidítések magyarázata

A.: Aischylus
A.: Agamemnon
Ch.: Choephoroi
Eu: Eumenides
Pe.: Persae
Pr. Prometheus
Se.: Septem contra Thebas
Su.: Supplices AAmbr.: Anonymus Ambrosianus in Studemundi Analectis I p. 224 sq. Acc.: Accius Tragicus
M.: Medea Ach. Intr.: Achillis Introductio in Aratum Ae.: Aelianus
NA.: De Natura Animalium
VH.: Varia Historia Al.: Alcaeus
ALib.: Antoninus Liberalis Mythographus Alcidi.: Alcidas Ulisses Am. M.: Ammianus Marcellinus Historicus Ant.: Antigonus Carystius Paradoxographus Ap.: Apollodorus Mythographus APal.: Anthologia Palatina A. Rh.: Apollonius Rhodius Apost.: Apostolius Paroemiographus App.: Appianus Historicus M.: Bellum Mithridaticum Ar.: Aristophanes
Ach.: Acharnenses
Av.: Aves
Eq.: Equites
Ly.: Lysistrata
N.: Nubes
Pax
R.: Ranae
Th.: Tesmophorizusae
Ve.: Vespae Arat.: Aratus Epicus Archil.: Archilochus Lyricus Ari.: Aristoteles
EN.: Ethica Nicomachea
HA.: Historia Animalium
MA.: De Motione Animalium
Po.: Poetica
Pr. an.: Problemata anecdota Aristid.: Aristides Rhetor Arn. AN.: Arnobius Adversus Nationes Arr. A.: Arriani Anabasis Art.: Artemidori Onirocriticus Ath.: Athenaeus Grammaticus Athenag.: Athenagoras Apologeta Aug. CD: Augustinus De Civitate Dei
B.: Bacchylides
Batr.: Batrachomyomachia
Bion Bucolicus
BKT.: Berliner Klassikertexte
c: cum
Ca.: Callimachus
Ap.: Hymnus in Apollinem
Ce.: Hymnus in Cererem
De.: Hymnus in Delum
Di.: Hymnus in Dianam

Die.: Diegemata
He.: Hecale
Io.: Hymnus in Iovem
LP: Lavacrum Palladis Cat.: Catullus CG.: Kaibel, Comicorum Graecorum
Fragmenta [455]
Chr.: Chrysippus Stoicus Ci.: Cicero
Le.: De Legibus
ND: De Natura Deorum
TD: Tusculanae Disputationes CIA: Corpus Inscriptionum Atticarum CIG: Corpus Inscriptionum
Gracarum Cl.: Clemens Alexandrinus
Pr.: Protrepiticus
Str.: Stromateis Cla. RP: Claudianus De Rapru Proserpinae Co.: Coluthus Epicus c. s.: cum scholiis
D. Chr.: Dio Chrysostomus
Diog. Ep.: Diogenes Cynicus in Epistolographis Graecis D.H.: Dionysius Halicarnassensis
AR: Antiquitates Romanae
Op.: Opuscula DM.: Ventris-Chadwick, Documents in Mycenaean Greek
D.P.: Dionysius Periegeta D.S.: Diodorus Siculus
E.: Euripides
Al.: Alcestis
An.: Andromache
B.: Bacchae
Cy.: Cyclops
E.: Electra
He.: Hecuba
Hel.: Helena
Her.: Heraclidae
HF: Hercules Furens
Hi.: Hippolytus
IA.: Iphigenia Aulidensis Ion
IT: Iphigenia Taurica
Me.: Medea
Or.: Orestes
Ph.: Phoenissae
Rh.: Rhesus
Su.: Supplices
Tr.: Troades EGr.: Kaibel, Epigrammata Graeca ex lapidibus collecta
Enn.: Ennius
Ep.: Epimenides Philosophus ep: epitoma [456]
Er. C.: Eratosthenis Catasterismi Et. Gen.: Etymologicum Genuinum Et. Gud.: Etymologicum
Gudianum Et. M.: Etymologicum Magnum Eud.: Eudoxiae Violarium Eu. Il.: Eusthatius ad Iliadem
Eu. Od.: Eusthatius ad Odysseam Euph.: Euphorio Epicus Eus.: Eusebius Caesariensis
Chr.: Chronica
PE: Praeparatio Evangelica
Fe.: Festus Grammaticus
FGH: Jacoby, Fragmente der griechischen Historiker
fr.: fragmentum
GARat.: Germanici Aratus Gra. Cy.: Grattii Cynegetica
h. Ap.: Homeri hymnus in Apollinem h. C.: Homeri hymnus in Cererem h. Ho.: Homeri Hymni h. M.:
Homeri hymnus in Mercurium h. Ve.: Homeri hymnus in Venerem Harp.: Harpocratio Grammaticus
Hdt.: Herodotus He.: Hesiodus
fr.: R. Merkelbach-M. L. West, Fragmenta Hesioidea

Se: Scutum Herculis Hi.: Hippolytus
Her.: Herodas Mimographus
Him.: Himerii Orationes Him.
E.: Himerii Eclogae Hi.
RH: Hippolyti Refutatio Omnium
Heresium Hor.: Horatius
AP: Ars Poetica
C.: Carmina
Epi.: Epistulae Hsch.: Hesychius Lexicographus
Hy.: Hygini Fabulae
Hy. A.: Hygini Astronomica
Hyp.: Hyperides hyp.: hypothesis
Ib.: Ibycus
ICo.: Inscriptions of Cos
IG.: Inscriptiones Graecae
Il.: Homeri Ilias
Io.: Iosephus Historicus
Bl: Bellum Iudaicum Is.: Isocrates Orator
Iust.: Iustinus Historicus
La.Inst.: Lactantii Institutiones
Li.: Libanii Orationes Li. N.: Libanii Narrationes Li.
Pr.: Libanii Progymnasmata
Lic.: Licymnius Lyricus Lu.: Lucianus
Am.: Amores
Ba.: Bacchus
Charid.: Charidemus
Cy.: Cynicus
DD.: Dialogi Deorum
DMar.: Dialogi Marini
DMo.: Dialogi Mortuorum
Ind.: Adversus Indoctum
ITr.: Iuppiter Tragoedus
Lex.: Lexiphanes
Ph.: Philopseudes
Sa.: De Saltatione
SyrD.: De Syria Dea
Ly.: Lycophron
Lycurg.: Lycurgus Orator
Ma.: Macrobius S.: Saturnalia
So.: Somnium Scipionis
Mal. Chr.: Malalas Chronographus
Me.: Menander Comicus
Mi.: Mimnermus
Mo.: Moschus Bucolicus
Mo. Chor. Pr.: Mosis Chorenensis Progymnasmata in Eusebii Chronica ed. Mai
MVat.: Mythographus Vaticanus
N. Al.: Nicandri Alexipharmaca
N. D.: Nonni Dionysiaca
N. N.: Nonnus commentator Gregorii Nazianzeni
N. Pr.: Nicolai Progymnasmata N. Th.: Nicandri Theriaca
Od.: Homeri Odyssea

Op.: Hesiodi Opera et Dies
Opp.: Oppiani Halieutica
Or.: Kern, Orphicorum Fragmenta
Or. A.: Orphei Argonautica
Or. H.: Orphei Hymni
Ori. C.: Origenes contra Celsum
Ov.: Ovidius
AA: Ars Amatoria
Am.: Amores
F.: Fasti
Ib.: Ibis
M.: Metamorphoses
Pa.: Pausanias Periegeta
Pac.: Pacuvius Tragicus
Par.: Parthenius Mythographus
Ph.: Philostratus Sophista
Her.: Heroicus
Im.: Imagines
VA: Vita Apollonii
Pha.: Phanocles Elegiacus
Phi.: Philemo Comicus
Phil.: Philo Iudaeus Ph.
iun.: Philostrates iunior
Phot.: Photii Lexicon
Phot. B.: Photii Bibliotheca
Phr.: Phrynichus Tragicus Pi.: Pindarus
I.: Isthmia; hyp.: hypothesis ad I.
N.: Nemea
O.: Olympia
P.: Pythia; hyp.: hypothesis ad
P. Pl.: Plato
Ax.: Axiochus
Epi.: Epinomis
Ethd.: Euthydemus
Ethph.: Euthyphron
Go.: Gorgias
Le.: Leges
Mx.: Menexenos
Phd.: Phaedo
Phdr.: Phaedrus
Pr.: Protagoras
Sy.: Symposium
Ti.: Timaeus
Pla.: Plautus
Pla.: Plautus Comicus
Am.: Amphitruo
B.: Bacchides
Ru.: Rudens Pli.: Plinius
Pli. NH: Plinii Naturalis Historia
Plu.: Plutarchi Moralia [457]
Plu. Ro.: Plutarchi Romulus Plu. Ser.: Plutarchi Sertorius Plu. Th.: Plutarchi Theseus Plu. Ti.: Plutarchi

---

Timoleon PMag.: Preisendanz, Papyri Magici Graeci PO.: Oxyrhynchus Papyri Po. M.: Pomponius Mela Geographus Pr. Chr.: Procli Chrestomathia; quae ad Homerum pertinent ed. Allen, caetera ed. Bekker Prop.: Propertius PSI: Papiri della Società Italiana Q. S.: Quintus Smyrnaeus Rh. Gr.: Spengel, Rhetores Graeci s.: scholium in (Servius veii Probus in Vergilium) S.: Sophocles Ai.: Ajax An.: Antigone E.: Electra OC: Oedipus Coloneus OT: Oedipus Tyrannus Ph.: Philoctetes Tr.: Trachiniae Sa.: Sappho Scy.: Scythinus Lyricus Se.: Seneca Tragicus HF: Hercules Furens HOe.: Hercules Oetaeus Thy.: Thyestes Tr.: Troades SEmp.: Sextus Empiricus Philosophus Si.: Simonides Lyricus Sol.: Solinus Historicus Sosi.: Sositheus Tragicus St. B.: Stephanus Byzantinus Lexicographus Ste.: Stesichorus Lyricus Str.: Strabo Geographus St. Th.: Statii Thebais Su.: Suidas Lexicographus Sup. E.: Supplementum Euripideum ed. Amim Syll.: Dittenberger, Sylloge Inscriptionum Graecarum ed. 3. Terp.: Terpander Lyricus Tert. Val.: Tertullianus contra Valerianos Th.: Hesiodi Theogonia The.: Theocritus Thgn.: Theognis Thu.: Thucydides TIE: Kerényi: Történetek az istenekről és az emberiségről Tz.: Tzetzes Chil.: Chiliades Co.: de Comoedia Ly.: ad Lycophronem Posthom.: Posthomeric Va. LL: Varro De Lingua Latina Ve.: Vergilius A.: Aeneis Cu.: Culex E.: Eclogae G.: Georgica V. Fl.: Valerii Flacci Argonautica Zen.: Zenobius Paroemiographus

A Történetek az istenekről és az emberiségről forrásai

I		9	s. A. Eu. 728
1	Il. 14. 201	10	Hy. 171
2	Il. 14. 246	11	He. Sc. 259
3	Il. 14. 201	12	Th. 211
4	Il. 14. 206	13	Il. 16. 334
5	Th. 337	14	Th. 233
6	Th. 367	15	Ve. A. 6. 439
7	Th. 364	16	Ap. 1. 3. 1
8	Or. 24	17	Th. 361
9	Il. 14. 261	18	Th. 382
10	Ar. Av. 695	19	A. Pr. 1
11	Or. 70. 2	20	s. A. Rh. 3. 467
12	Or. 16; 112	21	Th. 404
13	Or. 15	22	Th. 412
14	Th. 23	23	A. Rh. 4. 829
15	Th. 116	24	s. Od. 12. 124
II		25	Th. 931
1	Th. 176	26	PMag. 4. 1434 2530 2550
2	Th. 155	27	Od. 12. 73
3	Th. 371	28	Od. 12. 246
4	Th. 404	29	Od. 12. 101
5	Th. 453	30	s. Ve. A. 3. 420
6	Il. 13. 355	31	Ly. 45
7	Th. 459	32	E. Med. 1342
8	Or. 154	33	s. Od. 12. 124
9	Pi. 0. 2. 70	34	D. S. 20. 41
10	Il. 1. 399	35	s. Ar. Pax 758
11	Th. 624	36	Hor. A. P. 340
12	Th. 713	37	Tert. Val. 3
13	Th. 687	38	Ar. Pax 758
14	Ap. 1. 6. 3	39	Ar. fr. 500-1
15	Th. 821	40	Ar. Ra. 288
16	h. Ap. 307	41	PMag. 4. 2334
17	Th. 829	42	Th. 346
18	Plu. 293c	43	Or. 16
19	N. D. 1. 362	44	Or. 114
20	Th. 186	45	Th. 237
21	Ap. 1. 6. 1	46	Od. 4. 354
22	Ov. Am. 2. 1. 12	47	Th. 233
23	Ap. 1. 6. 1	48	Th. 270
III		49	A. Pr. 795
1	Il. 14. 261	50	A. Eu. 150
2	Or. 99	51	Pa. 8. 34. 3
3	Th. 217	52	A. Eu. 416
4	Th. 904	53	S. OC. 40
5	Or. H. 59. 2	54	s. Ly. 406
6	Or. 33	55	s. S. OC. 42
7	Il. 8. 68	56	Euph. fr. 52
8	Ap. 1. 6. 2	57	Or. H. 69. 8 70.2

58	A. Eu. 50	109	Th. 775
59	E. IT. 293 [459]	460	
60	A. Ch. 924	110	Od. 1.241
61	A. Ch. 290	111	Od. 20. 78
62	Th. 274	112	Il. 16. 150
63	Th. 275	113	Th. 267
64	Th. 277	114	s. Ly. 165
65	Od. 11.634	115	A. Rh. 2. 288
66	Ap. 2. 4. 2	116	Th. 240
67	He. Se. 233	117	h. C. 420 Or. H. 24. 1
68	A. Pr. 800	118	Th. 264
69	A. Rh. 4. 1514	119	Th. 243
70	Ap. 2. 4. 2	120	Eu. Od. 1954. 4
71	Th. 281	121	Il. 18. 46
72	E. Ion 989	122	Or. H. 24. 10
73	Th. 295	IV	
74	Il. 2. 783	1	s. GARat. 243
75	Th. 308	2	Pa. 1. 19. 2
76	Ap. 2. 1. 2	3	s. Ly. 406
77	Th. 305	4	Pi. fr. 122 Sn.
78	s. Ap. Rh. 4. 1396	5	Th. 353
79	Th. 334	6	Or. 114
80	Th. 275	7	Hdt. 2. 55
81	Er. C. 1. 3	8	Il. 5. 370
82	s. A. Rh. 4. 1396	9	Th. 188
83	Er. C. 1. 3	10	h. Ve. 2. 5
84	s. Ve. A. 4. 484	11	Fe. 52.2
85	Ap. 2. 5. 11	12	Ae. NA. 14. 28
86	E. HF. 394	13	Th. 937
87	Th. 215	14	Th. 934
88	s. A. Rh. 4. 1399	15	Ci. ND. 3. 59
89	D. S. 4. 27. 2	16	s. Ve. A. 1. 664
90	s. E. Hi. 742	17	Il. 18. 418
91	s. Ve. A. 4. 484	18	Th. 571
92	S.fr. 777	19	Il. 18. 382
93	Th. 340	20	Th. 945
94	Il. 21. 194	21	Od. 8. 265
95	Li. Pr. 4	22	Arn. AN. 6. 22
96	Ap. 1.7. 10	23	Ov. M. 10. 243
97	Ly. 713	24	Hsch.
98	A. Rh. 4. 897	25	Ap. 3. 14. 3-4 ALib. 34 Ov. M. 10.
99	E. Hel. 168	298	Hy. 58 s.The. 1. 109. s. Ve. E. 10. 18.
100	Od. 12. 39	26	Lu. SyrD. 8
101	Od. 12. 184	27	s. Ly. 831
102	Hy. 125. 13	28	The. 15. 100 Bion 1 Lu. SyrD. 6
103	He. fr. 88	29	h. Ve. 1. 1
104	E. fr. 911	30	Hy. 94 s. Ve. A. 2. 649
105	Th. 237	31	s.The. 1. 106-107.
106	Or. 117	V	
107	Th. 265	1	Th. 481
108	s. The. 2. 12	2	AAmbr.

3	Ov. M. 4. 282	24	Chr. fr. 1072
4	s. Pl. Sy. 215e	25	s. Il. 1.609
5	D.S. 5. 65. 1	26	s. The. 15. 64
6	s. A. Rh. 1. 1126	27	s. Il. 1. 609
7	Pa. 5. 7. 6	28	Eus. PE. 3. 1. 3
8	s. A. Rh. 1. 1126	29	Il. 8. 477
9	Ov. M. 4. 281 Hsch.	30	Pa. 2. 38. 2.
10	S. fr. 337	31	Pa. 8. 41.4
11	A. Rh. 1. 1126	32	A. Rh. 1. 503
12	A. Rh. 1. 1130	33	Ori. C. 1.6.42
13	Str. 10. 3. 20	34	s. S. OC. 42
14	D. S. 5. 64. 4	35	Pa. 9. 38. 1
15	D. S. 3. 55.9	36	N. Pr. 2. 12
16	Cl. Pr. 2. 19. 1	37	Ci. ND.3. 44
17	Str. 10. 3. 21	38	s. Il. 14. 276
18	Hi. RH. 5. 8. 10	39	s. Ly. 680
19	Hi. RH. 5. 9. 7 skk. Hsch.	40	Pi. 0. 14. 3
„adamnein“		41	Th. 909
20	s. A. Rh. 1.916	42	Pi. P. 9. 90
21	D. S. 5. 55. 3	43	Pi. P. 9. 89
22	D. S. 5. 55. 2	44	Pa. 9. 35. 1
23	Str. 10. 3. 19	45	Pa. 9. 35. 2
24	D. S. 5. 55. 1	46	APal. 15. 25. 14
25	s. Ve. A. 4. 377	47	Pa. 9. 35. 5.
26	Pi. O. 7. 61	48	Hor. C. 1. 4. 5
27	D. S. 5. 56. 1	49	Pi. fr. 30 Sn.
28	Arn. AN. 5. 5 Pa. 7. 17. 10	50	Er. C. 13
VI		51	Il. 20. 4 Od. 2. 69
1	h. Ve. 1.24	52	Il. 11. 134
2	Ov. F. 6. 319	53	Il. 5. 749
3	Th. 481	54	Il. 15. 88
4	Ca. Io. 10	55	Pa. 2. 13. 3
5	Pa. 8. 38. 6	56	Th. 902
6	Ca. Io. 32	57	Op. 197
7	Ath. 375 f.	58	Th. 55
8	Ath. 491 a	59	Pi. fr. 31 Sn.
9	Hy. 139	60	Th. 55
10	Ca. Io. 47	61	Pa. 9. 39. 8
11	A. Rh. 3. 132	62	Th. 25
12	Ap. 1. 1.6	63	Th. 24
13	La. Inst. 1. 22	64	Th. 66
14	ALib. 19	65	Th. 1
15	Ca. Io. 48 D. S.5. 70.3	66	Th. 77
16	Er. C. 13	67	Plu. 743d
17	Er. C. 27	68	Pa. 9. 29. 2
18	s. Ve. A. 1. 394	69	D. S.4. 7. 1
19	S. fr. 320	70	Hor. C. 3. 4. 1
20	Il. 14	71	Pa. 9. 29. 3
21	Il. 14. 295	72	ALib. 9
22	E. Hi. 748	73	Th. 79
23	Er. C. 3	74	Th. 223

75	Op. 200	1	Th. 896
76	Pa. 9. 35. 6	2	Th. 886
77	Pa. 9. 36. 6	3	Th. 358
78	Pli. NH. 36. 17	4	Ap. 1. 2. 1
79	Pa. 1.33.3	5	Ap. 1. 3.6
80	s. Ly. 88	6	Th. 887
81	Ath. 334b	7	Th. 924
82	Sa. fr. 105	8	Chr. fr. 908
83	Ap. 3. 10. 7	9	Pi. 0. 7. 35
84	Hy. A. 2. 8	10	E. Ion 455
85	Ap. 3. 10. 7	11	s. Pi. 0. 7. 66
86	h. Ho. 17	12	h. Ho. 28. 5
87	Hor. AP. 147	13	Th. 376
88	Pi. N. 10. 55	14	Ci. ND. 3. 59 s. Ly. 355 Cl. Pr. 24
89	Th. 357	Arn. AN. 4. 14	
90	Ap. 3. 1. 1	15	s. Il. 8. 39 [461]
91	Hy. 178	16	Et. M.
92	s. Il. 12. 292 Mo. 2	17	Ap. 3. 12. 3
93	PO. 11. 1358	18	Pa. 9. 33. 5 St. B.
94	Lu. DMar. 15. 4	19	D.H. 1.33; 61; 62
95	Er. C. 33 Hy. A. 2. 35	20	Th. 384
96	ALib. 36	21	Pa. 5. 3. 2 E. Her. 771
97	Ap. 1.9.26 A. Rh. 4. 1638 Or. A.	22	Hy. 166
1358		23	Ant. 12
98	s. Il. 12. 292 Ap. 3. 1.2	24	Hy. 166
99	Ap. 3. 1. 3 100 MVat. 1. 47	25	Ap. 3. 14. 6
101	Li. N. 23	26	Ap. 3. 14. 6
102	Ap. 3. 3 Hy. 136 s. Ly. 811	27	Hy. A. 2. 13
103	Ath. 296b s. Ly. 754 Ov. M. 13.	28	N. D. 41.64 Ca. He. 1. 2
917		29	Cl. Pr. 2. 28 Ci. ND. 3. 55; 57
104	St. B.	30	Hyp. fr. 70 Ma. S. 1. 17. 55
105	s. Il. 2. 494	31	Ap. 3. 14. 1
106	Pa. 9. 12. 1.	32	s. Ve. G. 1. 12
107	Ap. 2. 1. 3	33	Eus. PE. 10. 9. 22
108	A. Pr. 640	34	s. Ar. Pl. 773 Ath. 555d
109	Hdt. 2. 153	35	S. fr. 643
110	Su.	36	Ap. 3. 14. 2
111	Th. 911	37	Hsch.
112	s. Pl. Go. 497c	38	Ov. M. 2. 708
113	Th. 970 Ov. Am. 3. 10. 25	39	Ap. 3. 14. 3
114	Od. 5. 128	40	IG. 14. 1389
115	Or. 58; 59 Ov. M. 6. 114	41	Ap. 3. 14. 6
116	Or. 60	42	Ph. VA. 7. 24
117	Or. 86	43	Pa. 1. 18. 2
118	Or. 148	44	Hy. A. 2. 13 Ov. M. 2. 561 E. Ion
119	Or. 137	23	
120	Or. 145	45	Ant. 12 Ca. He. 1.2; 3
121	Or. 164	46	Ap. 1. 5. 3 Ov. M. 5. 539 s. Ve. A.
122	Or. 167	4. 462	
123	Or. 21a	47	Ap. 2. 5. 12
VII		48	Pl. Le. 796b

49	Harp.	45	Hy. 32 Ap. 2. 6. 2
50	Arn. AN. 3. 31	46	s. E. Al. 1
51	h. M. 100	47	Plu. 293b 418b 421c Ae. VH. 3.
52	Hsch.	1	
53	Pi. 0. 7. 34 [462]	48	Ap. 3. 10. 4
VIII		49	Ap. 1.9. 15
1	Th. 919	50	A. Eu. 728
2	h. Ap. 3	51	Ca. Ap. 49
3	Th. 406	52	Ap. 1. 3. 3
4	Od. 6. 106	53	s. E. Rh. 347
5	Th. 403	54	Ap. 1. 3. 3
6	Hy. 140	55	Pa. 3. 19. 4
7	Her. 2. 98 D. S. 2. 47. 2	56	Zen. 1. 54
8	Syll. 590	57	Ov. M. 10. 162
9	Hy. 140	58	Ov. M. 10. 107
10	Ari. HA. 580a	59	h. Ap. 208
11	Ae. NA. 4. 4	60	Li. N. 19
12	ALib. 35 Ov. M. 6. 317	61	Ov. M. 1.452
13	Th. 409	62	Pa. 8. 20 Par. 15
14	s. Ve. Ae. 3. 73	63	ALib. 32
15	Pi. fr. 52h. 6 Sn. Ca. Del. 37	64	s. Ve. A. 4. 377
16	Ov. M. 6. 108	65	Pi. P. 9. 5
17	Ar. Av. 870	66	Ca. Di. 206
18	s. Pi. P. hyp.	67	A. Rh. 2. 509
19	Pi. fr. 33b-c Sn.	68	D. S. 4. 81.2 Plu. 757d Ari. MA
20	Ca. Di. 22	100	
21	Str. 14. 1.20	69	Il. 5. 401 899
22	h. Ap. 25	70	Prop.2. 2. 11
23	Thgn. 7	71	He. fr. 60
24	Ca. De. 249	72	Ci. ND. 3. 56
25	Ae. NA. 4. 29	73	He. fr. 60
26	s. A. Rh. 1. 760 Ap. 1. 4. 1.	74	Pi. P. 3. 5
27	Pi. P. 4. 90	75	IG. 4. 1. 128
28	A. Rh. 1.760	76	Pa. 2. 26. 3.
29	Hy. 55	77	Hy. 49
30	Od.11.576	78	Ca. Di. 14
31	Hy. 55	79	ALib. 17. 5
32	Hy. 140	80	Ca. LP. 110 Ov. M. 3. 143 Hy. 180
33	MVat. 1. 36	Ap. 3. 4. 4 Pa. 9. 2. 3	
34	Ath. 701c h. Ap. 300 E.IT. 1246	81	Ap. 3. 8. 2
35	h. Ap. 300 s. A. Rh. 2. 706	82	Hy. A. 2. 1
36	h. Ap. 307	83	St. B. "Arkas"
37	s. A. Rh. 2. 706	84	Ov. M. 2. 409 F. 2. 180
38	E. IT. 1249 A. Rh. 2. 707 Ca. Ap.	85	E. He. 375
100		86	Er. C. 1
39	h. Ap. 363	87	s. E. Rh. 36
40	h. Ap. 388	88	Sol. 11.8
41	Pa. 10.5.9	89	Ca. Di. 189 Pa. 2. 30. 3
42	Him. 14. 10	90	ALib. 40. 3
43	s. Ve. A. 4. 377	91	h. Ap. 182
44	s. Ve. A. 6. 618	92	Scy. fr. 1

IX		15	Ov. M. 3. 341
1	Il. 5. 890	16	FGH. 1. p. 197
2	Il. 5. 761 834	17	ALib. 23
3	Il.21.406	18	Or. 98
4	Il. 5. 859	19	Pi. fr. 139. 6 Sn. s. Ve. A. 1. 651
5	Il. 1.599	20	s. Ve. A. 4. 99
6	h. Ap. 309	21	h. Ho. 19. 32
7	Ov. F. 5. 229	22	s. E. Rh. 36
8	Fe. 97	23	The. 1. 15
9	Th. 928	24	h. Ho. 19. 11
10	Ib. fr. 2	25	N. D. 2. 118 Ov. M. 1. 689 3.356
11	Od. 11.305	26	Ve. G. 3. 391
12	Ap. 1.7. 4	27	EGr. 817
13	Hy. 28	28	Hy. 160
14	s. Il. 5. 385	29	s. Lu. ITr. 6
15	s. Pi. P. 4. 156	30	s. Ly. 831
16	Il. 5. 385	31	N. N. 2. 28
17	s. Il. 5. 385 (vagy: s. Ve. A.	32	s. A. Rh. 1.932
10.763)		33	Phot.
18	s. Il. 14. 292	34	Ov. F. 6. 319
19	s. Ve. A. 8. 454	35	Lu. Sa. 21
20	Il. 18. 395	36	He. fr. 304
21	Il. 1, 590	37	h. Ve. 259
22	Il. 15. 18	38	Ca. Ce. 40
23	s. Il. 14. 296	39	Ap. 2. 1. 2
24	Hsch.	40	s. Ve. A. 1.372
25	Li. N. 7 Pa, 1.20.3 Hy. 166 s. Ve.	41	He. fr. 123
E. 4. 62		42	A. Rh. 1. 1228
26	s. Il. 14. 295	43	The. 13. 44
27	Pi. P. 2. 21 s. Pi. P. 2. 40 s. E. Ph.	XI	
1185 s. A. Rh. 3. 62		1	Pa. 1.38.6
28	Pi. P. 2. 43 Plu. 75 ld	2	Pa. 8. 8. 2
29	Pi. P. 2. 45	3	s. Ly. 644
30	s. A. Rh. 1. 554	4	Hy. 188
31	Il. 11.832	5	St. B.
32	s. A. Rh. 1. 554 2. 1331	6	D. S. 5. 55. 1
X		7	Ca. De. 31
1	Or. 164	8	Pa. 8. 25. 5
2	s. Il. 18. 486 s. Pi. N. 2. 16	9	Th. 278
3	Ap. 3. 8. 2	10	s. Il. 23. 346
4	h. M. 5	11	s. Ve. G. 1. 12
5	Hor. C. 1. 10. 11	12	s. Pi. P. 4. 246 s. Ly. 766
6	Hdt. 2. 51 Ca. Die. 8. 33	13	Ov. M. 6. 115
7	Ci. ND. 3. 56	14	Th. 243; 254
8	Prop. 2. 2. 11	15	Ap. 1. 2. 2
9	Ci. ND. 3. 56	16	Od. 3. 91 5.422
10	Ci. ND. 3. 60	17	s. Od. 3. 91
11	Ci. ND. 3. 56; 59	18	Er. C. 31 Opp. 1. 385
12	s. Op. 800	19	Il.7.411
13	Ci. ND. 3. 60	20	Pi. 0. 6. 104
14	Ov. M. 4. 288	21	Th. 931

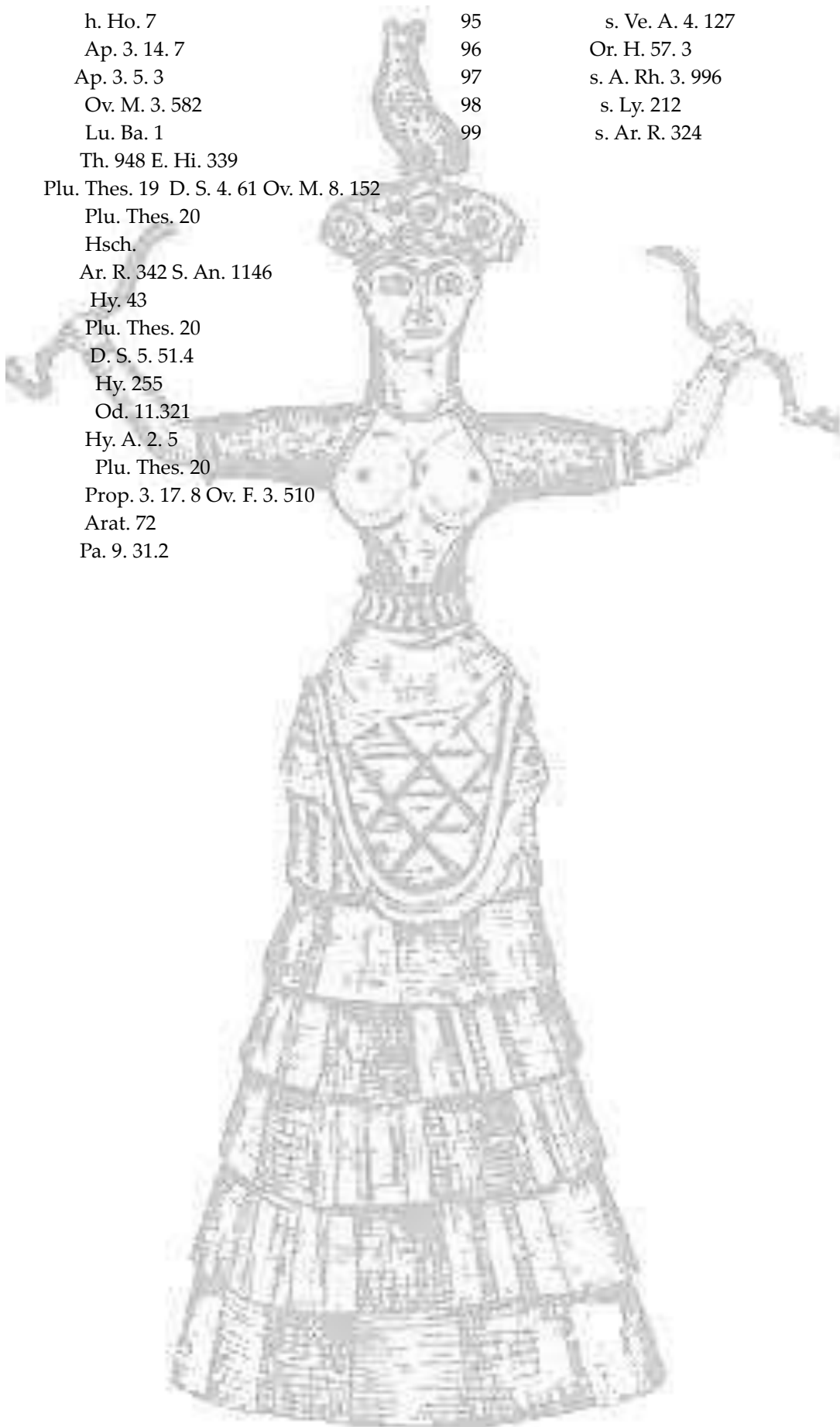
22	Pi. 0. 7. 54	49	Ci. TD. 1. 92
23	St. B.	50	Lic. fr. 3
XII		51	Pa. 5. 1.4
1	Il. 18. 239	52	s. A. Rh. 4. 57 Ap. 1. 7. 5 [464]
2	Il. 16. 779	53	Th. 372
3	Pi. 0. 7. 71	54	Pa. 1.3. 1
4	Pi. 0. 7. 70	55	Ly. 941
5	Ar. Nu. 285 [463]	56	s. Ly. 941
6	Pi. fr. 52k Sn.	57	E. Tr. 856
7	Hy. 154	58	Il. 11. 1
8	11.3. 277	59	Th. 987
9	A. Ch. 984	60	Hy. A. 2. 42
10	Od. 1. 9	61	Th. 381
11	Pi.fr. 129 Sn.	62	s. D. P. 509
12	Ste. fr. 6	63	Ap. 3. 14. 3
13	Ath. 469d	64	h. Ve. 218
14	Mi. fr. 10	65	s. Il. 11. 1 s. Ly. 18
15	h. Ho. 31.9	66	Th. 984
16	Pi. I. 5. 1	67	Ap. 1.4. 4
17	h. Ho. 31. 2	68	Od. 15. 250
18	Il. 19. 398	69	Et. M. 144. 25
19	Il.8.480	70	E. Hi. 454
20	Od. 10. 139	71	Od. 11.310
21	Th. 957	72	Pi. fr. 74 Sn.
22	Od. 12. 133	73	Hy. A. 2. 21 s. Arat. 254
23	Od. 12. 132	74	Il. 18. 487
24	s. Od. 12. 129	75	s. Il. 18. 486
25	Od. 12. 382	76	Er. C. 32
26	s. Od. 17. 208	77	s. Il. 18. 486
27	Hy. 154	78	s. Od. 5. 121
28	Pa. 9. 35. 5	79	s. Ve. A. 1. 535
29	Od. 10. 136	80	Ap. 1.4.3
30	Il. 11.735	81	s. N. Th. 15
31	Ci. ND. 2. 52	82	Er. C. 32 Hy. A. 2. 34
32	Hy. A. 2. 42	83	Par. 20 Ap. 1. 4. 3
33	Pl. Epi. 987c	84	Hy. 132
34	Hy. A. 2. 42	85	ALib. 5. 4
35	Th. 986	86	Ap. 1. 4. 3
36	Hy. 152A	87	s. Ve. A. 10. 763
37	E. fr. 771	88	Hy. A. 2. 34
38	Hy. A. 2. 16	89	Er. C. 32
39	Hy. 152A	90	Ap. 1. 4. 4
40	Hy. 154 Ov. M. 1. 751	91	Er. C. 32
41	Arat. 358	92	Arat. 638
42	N. D. 11. 131 12. 217	93	Hor. C. 3. 4. 70
43	Sol. 11.9	94	Od. 5. 121
44	Hy. 205	95	Ap. 1. 4. 5
45	h. Ho. 32. 1	96	Hy. A. 2. 34
46	h. Ho. 32. 14	97	Od. 11.572
47	Q. S. 10. 337	98	Th. 378
48	A. Rh. 4. 57	99	Th. 376

100	Arat. 99	45	Th. 523
101	Th. 869	46	s. A. Pr. 94. Hy. A. 2. 15
102	l. 16. 150	47	A. Pr. 774
103	Pa. 5. 19. 1	48	Th. 529
104	Il. 20. 224	49	A. Pr. 210
105	dt. 7. 189 Pl. Phdr. 229 A. Rh. 1.214	50	A. Pr. 1027
106	Od. 10. 1 XIII	51	Ap. 2. 5. 11
1	Th. 207	52	Ath. 672f
2	Od. 1. 34	53	s. Cat. 64. 295
3	Il. 8. 479	54	Hy. A. 2. 15
4	Th. 507	55	s. Il. 24. 602
5	Ap. 1. 2. 3	56	s. E. Ph. 159
6	s. Op. 48	57	Cl. Str. 1.21
7	Th. 510	58	Pa. 2. 15. 5
8	Th. 517	59	Pa. 2. 19. 5 s. S.E. 4
9	Od. 1.52	60	Hy. 274. 8
10	Op. 108	61	Hy. 143
11	Th. 183	62	Pl. Ti. 22a
12	Op. 145	63	Ap. 2. 1. 1
13	Th. 563	64	Eus. PE. 55
14	s. Th. 563	65	Sa.fr. 119
15	Hi. RH. 5. 6. 3	66	S. An. 834
16	Pl. Mx. 237d	67	Ov. M. 6. 146
17	Pl. Mx. 238a	68	Il. 24. 603
18	He. fr. 205	69	Hy. 9; 10
19	Str. 10. 3. 21	70	S. An. 828
20	Eus. PE. 3. 1. 3	71	Th. 244
21	Th. 546	72	Pi. I. 8. 30
22	s. Il. 5. 205	73	A. Pr. 907
23	E. Ion 455	74	Hy. A. 2. 15 A. Rh. 4. 790
24	s. A. Rh. 2. 1249	75	Il. 24. 58
25	Hsch.	76	Pi. I. 8. 39
26	Pa. 9. 25. 6	77	Ap. 3. 13. 5
27	Pl. Pr. 320c	78	Pi. N. 4. 60
28	sGARat 437	79	s. Pi. N. 3. 60
29	Hy. A. 2. 42	80	S. fr. 161
30	Ap. 1. 7. 1	81	s. Ly. 178
31	Phi.fr. 89	82	s. Il. 16. 140
32	Pa. 10. 4. 3	83	s. Il. 1.5 E. Hel. 40
33	Lu. Ph. 3	84	N. D. 3. 204
34	Me. fr. 535	85	Op. 109
35	Th. 535	86	Ap. 1. 7. 2
36	Op. 50	87	Ov. M. i. 350
37	Hy. A. 2. 15	88	s. A. Rh. 3. 1086
38	s. Ve. E. 6. 42	89	Pi. 0. 9. 41
39	Th. 567	90	Or. 47
40	Op. 53	91	Pa. 4. 1.8 XIV
41	s. Ar. Av. 970	1	Il. 9. 457
42	Il. 5. 392	2	A. Su. 231
43	A. Pr. 4	3	A. Su. 156
44	Th. 521	4	Pa. 2. 2. 8

5	h. C. 2	24	Euph. 88
6	Or. 49. 47	25	Or. 210
7	Ov. M. 5. 385	26	Or. 35
8	Pa. 1. 14.2	27	Or. 34; 35
9	Or. 52	28	Or. 220
10	Pa. 1. 14.3	29	Or. H. 37. 2
11	Or. 50	30	D. S. 3. 62. 6
12	Or. 52	31	Or. 216
13	Cl. Pr. 18. 2	32	Or. 214
14	Or. H. 41. 5	33	Or. 199
15	Or. A. 1194	34	Cl. Pr. 30 Hsch. "Thyónidai"
16	Ov. F. 4. 497	35	s. Il. 24. 615
17	s. Pi. 0. 6. 95	36	E. B. 6
18	Or. H. 43. 7	37	Pa. 9. 16. 5
19	E. He. 1349	38	Hy. 167
20	Il. 19. 259 Op. 327 Ar. R. 147 Pa. 10. 28. 4	39	Hy. 179 Ov. M. 3. 260 N. D. 7. 312
21	Pa. 10. 28. 7	40	Ap. 3. 4. 3
22	Pa. 10. 29. 1	41	E. B. 97
23	Pa. 10. 28. 3	42	h. Ho. 1
24	Ve. A. 6. 409	43	Terp. fr. 8 [465]
25	Or. 32	44	D. S. 5. 52. 2
26	Od. 24. 1	45	Or. H. 54
27	Od. 11. 1	46	E. C. 4
28	Od. 10. 508	47	h. Ho. 1.6
29	Od. 4. 563 Pi. 0. 2. 70	48	h. Ho. 26
30	Pi. fr. 129 Sn.	49	Pa. 2. 31.2
31	Pi. 0. 2. 61 fr. 127	50	s. Ly. 212
XV		51	D. S. 4. 25. 4
1	A. fr. 228	52	Ap. 3. 5. 3
2	Ve. G. 1.39	53	Il. 6. 131
3	A. Su. 156 cum Et. Gud.	54	Cl. Pr. 11
4	Ca.fr. 43. 117 Pf.	55	ALib. 10 Ov. M. 4. 1; 389 Ae. VH. 3. 42
5	E. fr. 472	56	Ap. 2. 2. 2 Ae. VH. 3. 42
6	Or. 58	57	He. fr. 133
7	Or. 98; 105	58	The. 26
8	Or. 58	59	Th. 247; 258
9	Or. 145	60	E. B. 731
10	D. S. 3. 64. 1	61	E. B. 1189
11	N. D. 6. 121	62	E. B. 1146
12	D. S. 5. 3. 4	63	s. Il. 14. 319
13	Cla. RP. 1.246	64	Il. 6. 130 Ap. 3. 5. 1 Hy. 132
14	Or. H. 39. 7	65	E. B. 141
15	Pl. Ethnd. 277d	66	Pa. 3. 24. 3
16	Or. 34	67	Pa. 3. 24. 4
17	D.S. 3. 62. 7	68	Ap. 1. 9. 1
18	D. S: 5. 65. 1	69	Ap. 3. 4. 3
19	N. D. 48. 29	70	s. Pi. I. hyp.
20	Or. 34	71	Od. 5. 332
21	Or. 214	72	s. A. Rh. 1. 917
22	Ap. 2. 1. 3 D. S. 3. 74. 1	73	Pa. 1. 44. 8
23	N. D. 6. 169	74	s. Pi. I. hyp.

75	h. Ho. 7	95	s. Ve. A. 4. 127
76	Ap. 3. 14. 7	96	Or. H. 57. 3
77	Ap. 3. 5. 3	97	s. A. Rh. 3. 996
78	Ov. M. 3. 582	98	s. Ly. 212
79	Lu. Ba. 1	99	s. Ar. R. 324
80	Th. 948 E. Hi. 339		
81	Plu. Thes. 19 D. S. 4. 61 Ov. M. 8. 152		
82	Plu. Thes. 20		
83	Hsch.		
84	Ar. R. 342 S. An. 1146		
85	Hy. 43		
86	Plu. Thes. 20		
87	D. S. 5. 51.4		
88	Hy. 255		
89	Od. 11.321		
90	Hy. A. 2. 5		
91	Plu. Thes. 20		
92	Prop. 3. 17. 8 Ov. F. 3. 510		
93	Arat. 72		
94	Pa. 9. 31.2		

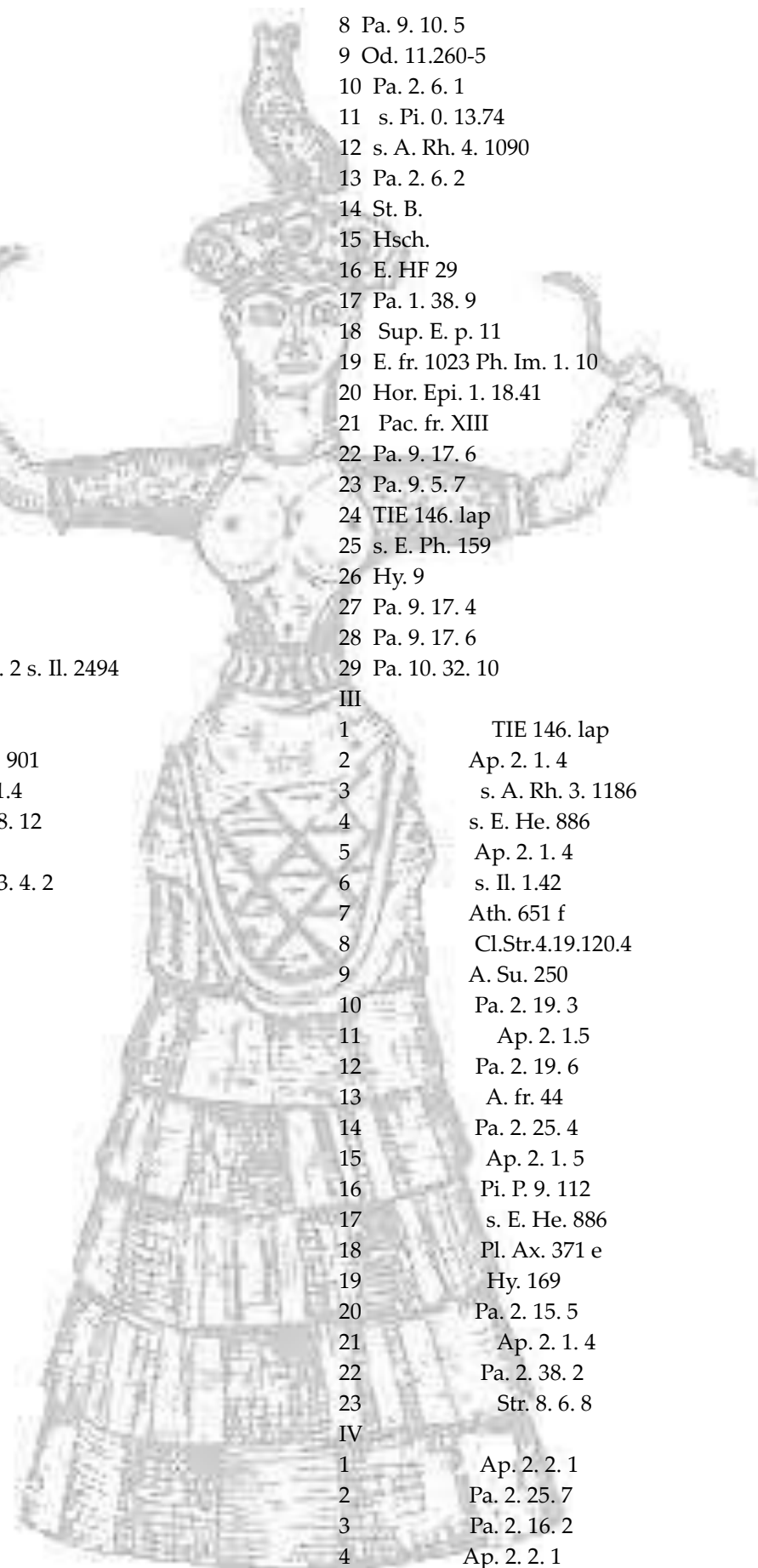
Jegyzetek a Héróosztörténetek bevezetéséhez

- 1 Ahogy *Umgang mit Göttlichem* (Göttingen, 1955) c. könyvem elvi fejtegetéseiben olvasható. A következőkben egy s más akaratlanul is tény- és tárgybeli kritikája A. Brelich héróoszokról szóló könyvének, melynek alapkoncepcióját és vizsgálati módszerét közzétételének első formájából ismertem.
- 2 *Die Götter Griechenlands*, Frankfurt a.M. 1947, 183.
- 3 André Jolles: *Einfache Formen*, Halle/Saale 1930, 238.
- 4 *Einfache Formen* 82.
- 5 Plut. Gen. Socr. 577e.
- 6 *Apollon*, 3. kiad. Düsseldorf 1953, 162; Spengler a *Die Welt als Geschichte* című folyóiratban, Stuttgart 1935, 197.
- 7 Vö. *Griechischen Miniaturen* c. könyvvel, Zürich 1957, 109; T. B. L. Webster a *Classica et Mediaevalia* c. folyóiratban, Koppenhága 1956, 149.
- 8 Vö. G. E. Mylonas a *Studies Robinsonban*, 1951, 64.
- 9 Vö. fejtegetéseimmel A. Randa *Handbuch der Weltgeschichte* c. kiadványának I. kötetében, Olten és Freiburg i. Br. 1954, 434.
- 10 *On Heroes*, első kiadás.
- 11 Plut. Qu. Gr. 12.
- 12 Történetek az istenekről és az emberiségről, 165. és 168. lap; Asklepiosról *Göttlicher Arzt* c. könyvemben, 2. kiad. Darmstadt 1956, XI.
- 13 Plut. Qu. Gr. 12.
- 14 Történetek az istenekről és az emberiségről, 169. lap; Paus. 2. 37. 5.
- 15 Schol. Towl. Il. 14. 319.
- 16 Plut. Is. Os. 35.
- 17 Fr. 15, 60 és 61 Diels.
- 18 Történetek az istenekről és az emberiségről, 164. lap; 58. kép.
- 19 Tod-Wace: *A Cat. of the Sparta Museum*, Oxford 1906, 102; 1-3. és 10. kép
- 20 Publikációját Ch. A. Christu készíti elő.
- 21 Aristoph. Eccl. 1031; *Athenische Mitteilungen* 1893, 165, 184
- 22 Vö. *Dramatische Gottesgegenwart in der griechischen Religion*, Eranos-Jahrbuch, Zürich 1951, 13.
- 23 A *Maia* c. folyóiratban, Firenze 1951, 12.
- 24 W. F. Otto: *Dionysos*, Frankfurt a. M. 1939, 62. 25 Schol. Ap. Rhod. 1916.
- 26 Vö. Héskyhios : $\chi\epsilon\rho\sigma\alpha\iota$ $\chi\acute{o}\psi\alpha\iota$, $\tau\epsilon\mu\epsilon\iota\upsilon\alpha$, $\chi\epsilon\iota\tau\alpha\iota$, $\gamma\alpha\mu\eta\tau\alpha\iota$. Először N. Fréret vetette fel a gondolatot, 1761-ben; a formához vö. E. Schwyzer: *Griech. Gramm.* 1. 515.6; a jelentéshez V. Magnien a *Mélange Cumont-ban*, 319.
- 27 Paus. 9.12.4 a hagyományozott szöveg szerint. [467]

A Héróosztörténetek forrásai

Első könyv	9 s. E. Rh. 29
I	10 Ap. 3. 1. 1
1 TIE 78. lap	11 D. S. 5. 48. 2 s. E. Ph. 7 s. A. Rh. 1.916
2 s. Pi. P. 3. 153	12 D. S. 5. 49. 1
3 TIE 163. lap	13 s. E. Ph. 7
4 TIE 26. lap.	14 D. S. 5. 49. 1
5 Hdt. 2. 51. 2	15 s. Il. 2. 494 Ov. M. 2. 8
6 Lu. Charid. 9	16 Ap. 3. 4. 1
7 Ap. 3. 1. 1	17 Hdt. 4. 147. 5 s. Ly. 1206
8 Il. 14. 321	18 s. E. Ph. 638

19 s. Ca. Io. 3
 20 Pa. 9. 12. 2
 21 s. Il. 2. 494
 22 Ov. M. 3. 26
 23 s. S. An. 126
 24 Phot. B. 2 277. 6
 25 Pa. 9. 5. 1
 26 s. A. Rh. 3. 1178
 27 E. Ph. 663
 28 s. E. Ph. 662
 29 E. Ph. 667
 30 s. E. Ph. 670 [468]
 31 s. A. Rh. 3. 1178
 32 E. Ph. 939
 33 Ari. Po. 16 Hy. 72
 34 Ap. 3. 4. 2
 35 s. A. Rh. 1.916
 36 N. D. 3-4
 37 TIE 52. lap
 38 Pa. 9. 16. 4
 39 Ap. 3. 4. 2
 40 Pi. P. 3. 90 Ap. 1. 4. 2 s. Il. 2494
 41 N. D. 5. 120
 42 Ap. 1. 9. 15
 43 Thgn. 15 E. B. 881; 901
 44 Pi. P. 3. 91 Ca.fr. 11.4
 45 s. Il. 2. 494 Pa. 3. 18. 12
 46 Ap. 3. 4. 2
 47 s. Pi. P. 3. 167 Ap. 3. 4. 2
 48 TIE 76. lap
 49 TIE 168. lap
 50 TIE 171. lap
 51 TIE 99. lap
 52 TIE 172. lap
 53 Pa. 9. 5. 3
 54 E. B. 1333
 55 E. B. 1330; 1334
 56 St. B.
 57 s. V. Ae. 1. 243
 58 Ca.fr. 11.4
 59 E. B. 1338
 60 Pi. 0. 2. 77
 61 Ap. 3. 5. 4
 II
 1 E. Ph. 822
 2 TIE 104. lap
 3 TIE 138. lap
 4 Ca. De. 80
 5 s. Ly. 1211
 6 PO. 1241. IV. 6
 7 s. Pi. P. 9. 5

8 Pa. 9. 10. 5
 9 Od. 11.260-5
 10 Pa. 2. 6. 1
 11 s. Pi. 0. 13.74
 12 s. A. Rh. 4. 1090
 13 Pa. 2. 6. 2
 14 St. B.
 15 Hsch.
 16 E. HF 29
 17 Pa. 1. 38. 9
 18 Sup. E. p. 11
 19 E. fr. 1023 Ph. Im. 1. 10
 20 Hor. Epi. 1. 18.41
 21 Pac. fr. XIII
 22 Pa. 9. 17. 6
 23 Pa. 9. 5. 7
 24 TIE 146. lap
 25 s. E. Ph. 159
 26 Hy. 9
 27 Pa. 9. 17. 4
 28 Pa. 9. 17. 6
 29 Pa. 10. 32. 10
 III
 1 TIE 146. lap
 2 Ap. 2. 1. 4
 3 s. A. Rh. 3. 1186
 4 s. E. He. 886
 5 Ap. 2. 1. 4
 6 s. Il. 1.42
 7 Ath. 651 f
 8 Cl.Str.4.19.120.4
 9 A. Su. 250
 10 Pa. 2. 19. 3
 11 Ap. 2. 1.5
 12 Pa. 2. 19. 6
 13 A. fr. 44
 14 Pa. 2. 25. 4
 15 Ap. 2. 1. 5
 16 Pi. P. 9. 112
 17 s. E. He. 886
 18 Pl. Ax. 371 e
 19 Hy. 169
 20 Pa. 2. 15. 5
 21 Ap. 2. 1. 4
 22 Pa. 2. 38. 2
 23 Str. 8. 6. 8
 IV
 1 Ap. 2. 2. 1
 2 Pa. 2. 25. 7
 3 Pa. 2. 16. 2
 4 Ap. 2. 2. 1

5	Str. 8. 6. 11	55	s. A. Rh. 4. 1091
6	TIE 170. lap	56	Hy. 244
7	s. II. 14. 319	57	Ap. 2. 4. 4
8	s. A. Rh. 4. 1091	58	Pa. 2. 16. 4
9	S. An. 944	59	Od. 2. 120 s. N. Al. 103
10	Si. 27	60	s. II. 15. 302
11	PSI. 1209	61	Pa. 2. 16. 3
12	PO. 2161.I. 23	62	A. Pe. 79
13	s. A. Rh. 4. 1091	63	s. II. 14. 319
14	s. A. Rh. 4. 1515	64	Pa. 2. 20. 4
15	h. C. 9 et 17	65	Pa. 2. 22. 1
16	Pi. P. 12. 15	66	N. D. 47. 666
17	Hy. 63	67	Pa. 2. 23. 7 N. D. 47. 714
18	TIE 88. lap	68	Pa. 2. 23. 8
19	Ap. 2. 4. 2	69	s. II. 14. 319
20	s. A. Rh. 4. 1515	70	Plu. 364 f
21	TIE 123. lap	71	TIE 169. lap
22	s. A. Rh. 4. 1515	72	Pa. 2. 18. 1
23	Art. 4. 63	V	
24	Er. C. 22	1	TIE 146. lap
25	N. D. 25. 32	2	Pa. 3. 22. 4 s. E. Or. 5
26	Et. Gud. 462	3	Pa. 5. 13. 78. 17. 3
27	Th. 275	4	Pa. 7. 24. 13
28	TIE 38. lap	5	Pa. 2. 22. 3
29	A. Pr. 796	6	Pa. 2. 22. 2
30	Ov. M. 4. 778	7	St. By.
31	A. Pr. 791	8	Aristid. 15
32	Hy. A. 1. 12	9	E. Or. 5
33	N. D. 31. 17	10	s. E. Or. 5
34	Er. C. 22	11	s. Pi. 0 41
35	A. fr. 261	12	N. D. 48. 730
36	TIE 40. lap	13	Hy. 83
37	s. A. Rh. 4. 1515	14	A. fr. 158
38	Ap. 2. 4. 2	15	St. B.
39	Lu. DMo. 14. 2	16	Him. E. 3. 11
40	Ap. 2. 4. 3	17	Pl. Ethphr. 11 e
41	Ov. Am 3. 11.24	18	Apost. 16. 16
42	He. Se. 220	19	TIE 107. lap
43	Pi. P. 10. 31	20	E. Or. 9
44	Pa. 4. 35. 9 Str. 16. 2. 28 Io. Bl. 3. 9.	21	E. Or. 8
3		22	Plu. 607 f
45	Ar. R. 52	23	Pi. 0. 1.38
46	E. fr. 125	24	E. IT 386
47	E. fr. 132	25	Se. Th. 144
48	Ap. 2. 4. 3	26	TIE 166. lap
49	Ov. M. 5. 180	27	s. Ly. 152
50	Er. C. 15-17; 22	28	E. Hel. 389
51	Ap. 2. 4. 3	29	Pi. 0. 1.48
52	s. Pi. P. 72	30	s. V. G. 3-7
53	s. A. Rh. 4. 1515	31	Or. 36
54	Ap. 2. 4. 4	32	B. fr. 42

33 s. Pi. 0. 1.40
34 Pi. 0. 1.26
35 Ap. ep. 2. 3
36 Pi. 0. 1.27
37 s. Ly. 152
38 s. Ly. 152
39 Ari. Po. 16
40 Pi. 0. 1.43
41 Pi. 0. 1.47 [469]
42 Pi.O. 1.65
43 E. Or. 10
44 Ov. AA 2. 606
45 D. S. 4. 74. 2
46 Pi. 0. 1. 60
47 TIE 76. lap
48 TIE 139. lap
49 ALib. 36
50 Eus. Chr. 2 p. 40
51 s. Il. 20. 234
52 Ath. 281 b
53 s. Od. 11. 582
54 s. E. Or. 982
55 E. Or. 7 cum s.
56 N. D. 18. 32; 35. 295
57 E. Or. 282 cum s.
58 TIE 108. lap
59 TIE 92. lap
60 Od. 11.582
61 Pa. 10. 31. 12

VI

1 Il. 2. 101
2 s. Il. 2. 104
3 TIE 134. lap
4 s. A. Rh. 1.752
5 Pi. 0. 10. 49
6 Ap. ep. 2. 4
7 Hy. 253
8 Pa. 5. 22. 6
9 Ly. 166
10 s. A. Rh. 1. 752
11 Ap. ep. 2. 5
12 D. S. 4. 73. 5
13 Pi. 0. 1. 79
14 s. Pi. 0. 1. 127
15 Pi.O. 1.67
16 Pi. 0. 1. 71
17 Ci. TD 2. 27. 67
18 Pa. 5. 13. 7
19 Pa. 8. 14. 10
20 Pa. 8. 14. 11
21 s. Ve. G. 3. 7

22 Hy. 84
23 TIE 116. lap
24 s. S. E. 504
25 S. fr. 433
26 Hy. 84
27 D. S. 4. 73. 4 [470]
28 s. A. Rh. 1. 752
29 Ap. ep. 9. 2. 7
30 E. IT 823
31 S.E. 504
E. Or. 987; 1547
32 Ap. ep. 9. 2. 8
33 Pa. 8. 14. 12
34 Pa. 5. 20. 6
35 TIE 60. lap
36 Pa. 5. 7. 10
37 Pi. 0. 1. 94
38 B. 7. 53
39 Pi. 0. 1. 93
40 Pa. 6. 22. 1
41 Pa. 5. 13. 2
42 Pa. 5. 13. 3
43 s. Pi. 0. 1. 149
44 Pa. 5. 10. 6
45 Pa. 5. 16. 4
46 Pi. 0. 1. 89
47 s. E. Or. 4
48 s. Il. 2. 105
49 Pa. 6. 20. 7

VII

1 TIE 150. lap
2 Ap. 1.7.2
3 Od. 10. 2
4 TIE 136. lap
5 Er. C. 1. 18
6 Ov. M. 2. 639
7 TIE 98. lap
8 TIE 146. lap
9 E. fr. 481. 15
10 Hy. A. 1. 18
11 TIE 123. lap
12 Rh. Gr. 7. 1313.6
13 TIE 20. lap
14 D. H. Op. p. 346. 19
15 Hor. C. 1. 2. 17
16 s. Ly. 722
17 Od. 11.238
18 s. Ar. Ly. 139
19 s. Il. 10. 334
20 Ae. VH 12. 42
21 Ap. 1. 9. 8

22 S. fr. 648 Pearson

23 D. S. 6. 6. 5

24 Pi. P. 4. 136

25 Pol. 4. 141

26 S. fr. 598

27 s. E. Or. 1691

28 Ap. 1. 9. 8

29 Od. 19. 109

30 Pi. I. 5. 14

31 Ap. 1. 9. 7.

32 Ve. A. 6. 586 E. fr. 14

33 Hy. 61

D. S. 4. 68. 2

34 V. Fl. 1. 665

35 s. Ve. A. 6. 585

36 Ap. 1. 9. 7

37 Od. 10. 608

38 Ap. 1. 9. 9

39 Ap. 1. 9. 9

40 TIE 94. lap

41 TIE 170. lap

VIII

1 Il. 6. 146

2 Hy. 60

3 Il. 6. 153

4 TIE 112. lap

5 Ap. 1.9.3

6 s. Ly. 174

7 TIE 139. lap

8 Pa. 2. 5. 1

9 s. Il. 6. 153

10 Thgn. 703

11 TIE 164. lap

12 A. fr. 220

13 Hy. 200

s. Od. 19. 432

14 Od. 19. 396

15 He. fr. 136

16 Hy. 201

17 Tz. Ly. 344

18 Polyae. 6. 52

19 s. S. Ai. 190

20 A. fr. 175 S. Ai. 189 S. Ph. 417 S. fr. 142 E. Cy.

104 IA 524 Ly. 344; 1030

21 s. Ve. G. 3. 267

22 A. fr. 39

23 s. Il. 6. 153

24 Pa. 2. 2. 2

25 Pa. 2. 1. 3

26 TIE 172. lap

27 Od. 11. 593

28 Hy. 157

29 TIE 69. lap

30 TIE 70. lap

31 Ap. 1.9.3

32 TIE 40. lap

33 TIE 77. lap

34 s. Il. 155

35 St. By. Mylasa

36 Str. 8. 6. 21

37 TIE 73. lap

38 St. Th. 4. 61

39 s. Il. 155

40 Pi. 0. 13. 63

41 TIE 77. lap

42 Pa. 2. 4. 1

43 Pi. 0. 13. 86

44 TIE 94. lap

45 Ap. 2. 3. 1

46 Pa. 10. 30. 5 s. Od. 11.326

47 Il. 6. 160

48 s. Il. 6. 170

49 Il. 16. 328

50 TIE 77. lap

51 s. Il. 16. 328

52 Il. 6. 181 Th. 319

53 Ap. 2. 3. 2

54 s. Il. 6. 200

55 TIE 76. lap

56 E. fr. 664

57 s. Ar. Pax 141

58 Pi. I. 7. 45

59 E. fr. 285

60 E. fr. 286

61 E. fr. 306-8

62 Pi. I. 7. 44

63 Il. 6. 201

64 Th. 286

65 s. Il. 6. 155

66 Pi. 0. 13. 92

IX

1 TIE 172. lap

2 Str. 9. 5. 8

3 Ap. 1. 9. 1

4 s. Ar. N. 357

5 TIE 108. lap

6 TIE 172. lap

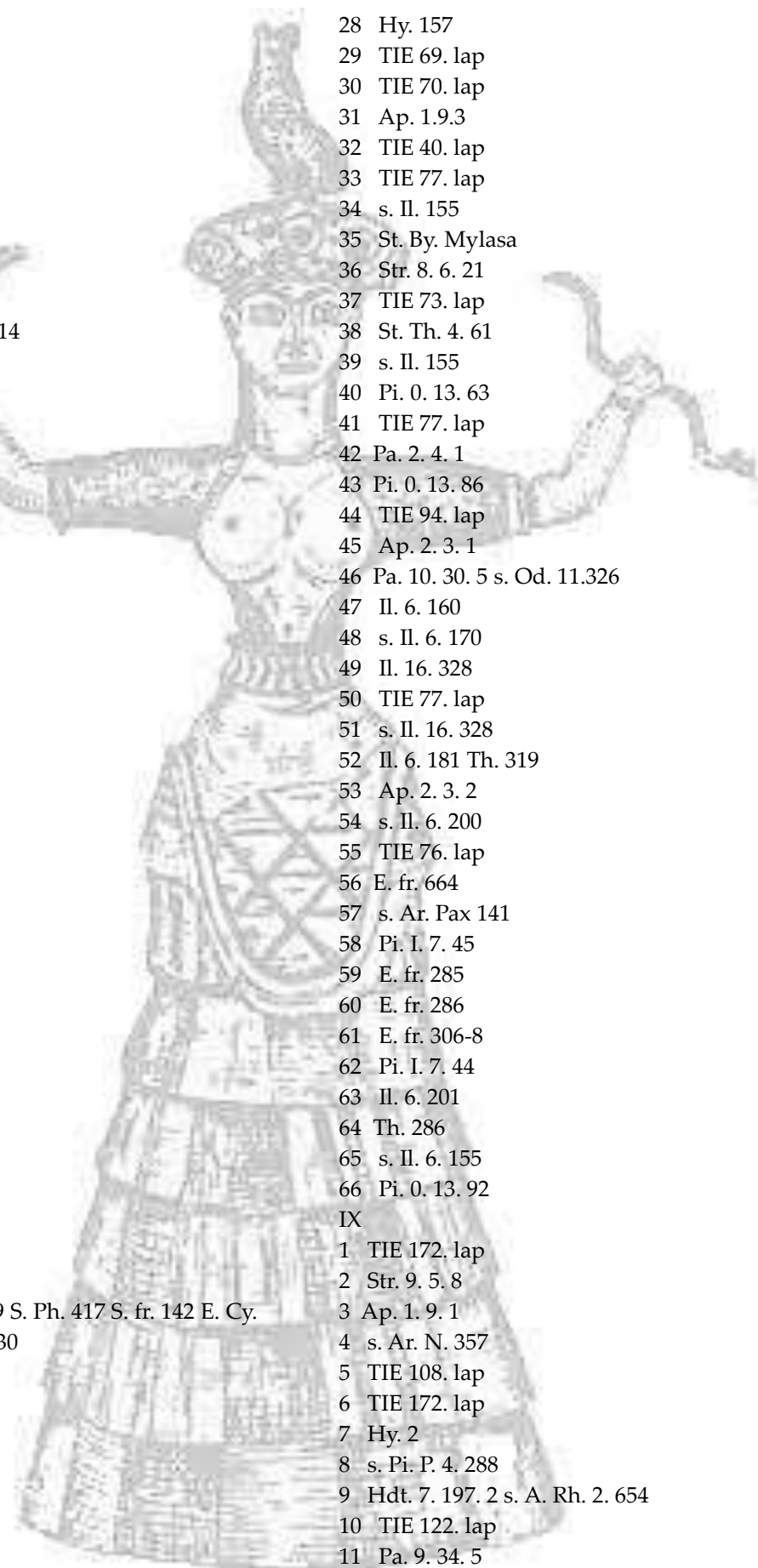
7 Hy. 2

8 s. Pi. P. 4. 288

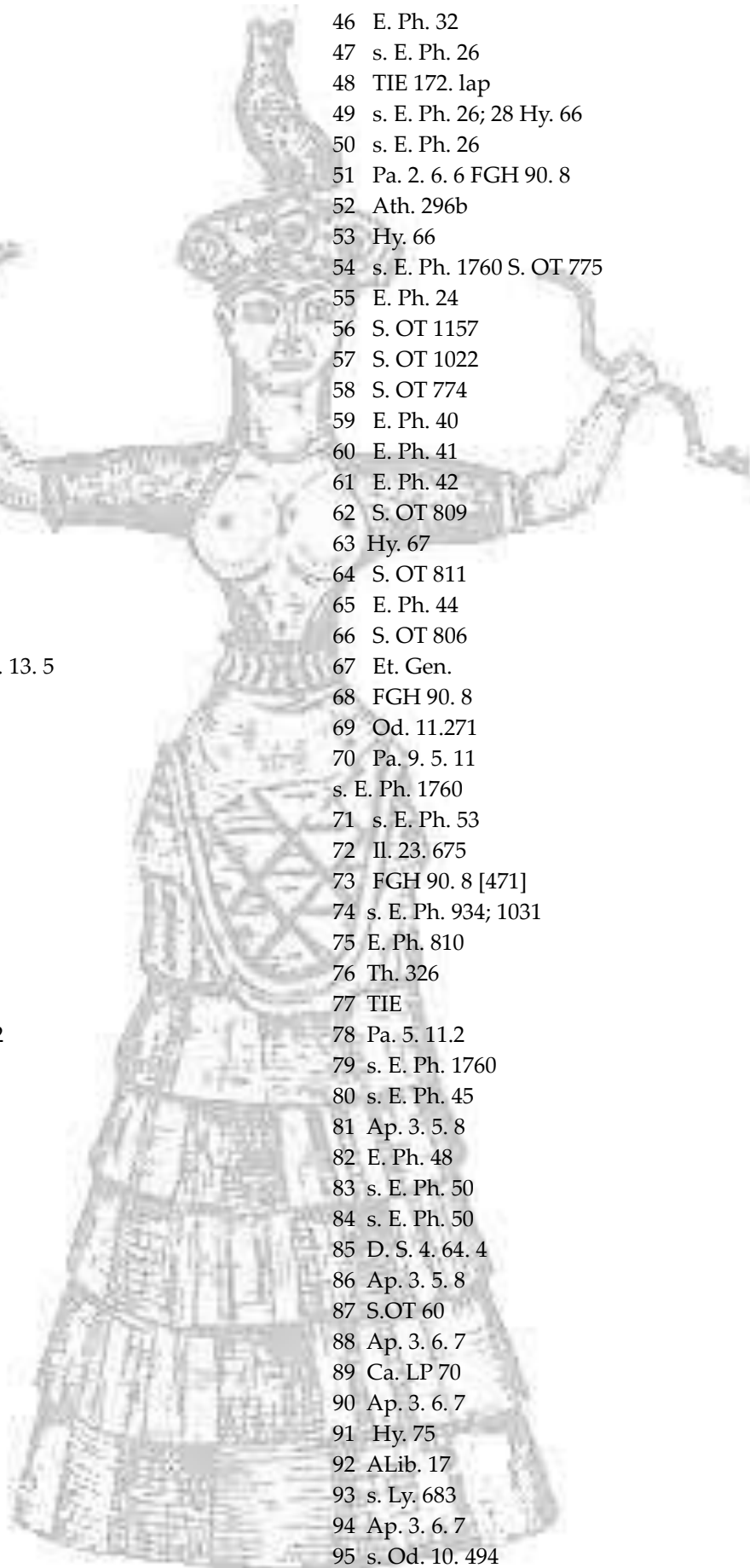
9 Hdt. 7. 197. 2 s. A. Rh. 2. 654

10 TIE 122. lap

11 Pa. 9. 34. 5

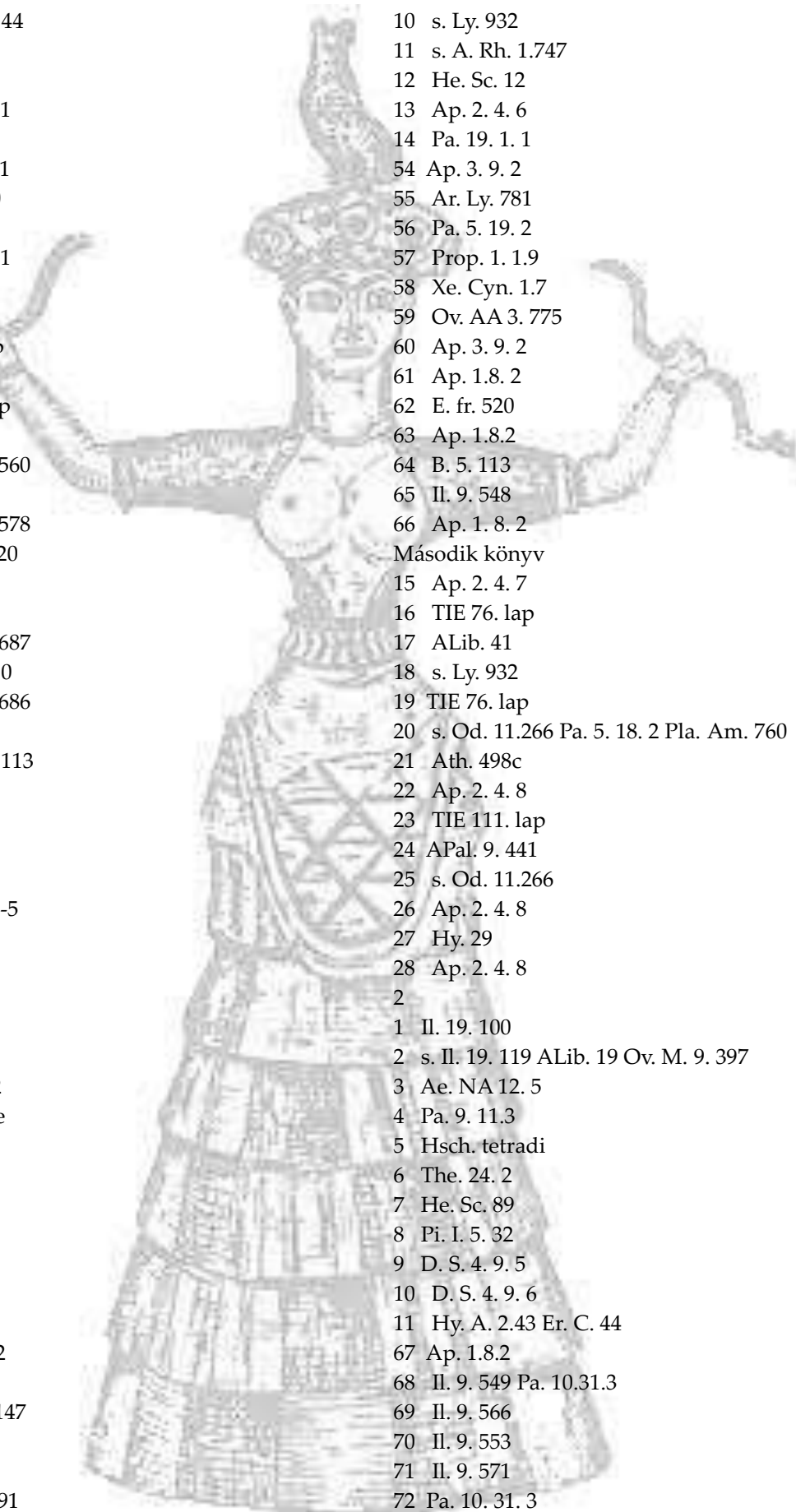
- 12 s. A. Pe. 71
 13 s. Ly. 22
 14 s. A. Rh. 1.256
 15 A. Rh. 2. 1151
 X
 1 Pa. 9. 16. 5
 2 TIE 167. lap
 3 Pa. 9. 12. 4
 4 E. B. 11
 5 E. Ph. 651 c. s.
 6 s. E. Ph. 8
 7 Ap. 3. 5. 5
 8 TIE 73. lap
 9 Od. 19.518
 10 TIE 46. lap
 11 Od. 19.522
 12 s. Od. 19. 518
 13 Pa. 9. 5. 9
 14 Ap. 3. 5. 5
 15 Th. 1. 9.2
 16 Ath. 603a
 17 Ae. NA 6. 15; V. H. 13. 5
 18 Ap. 3. 5. 5
 19 Hy. 85
 20 Plu. 750b
 D. S. 4. 64. 2
 21 hyp. E. Ph.
 22 s. E. Ph. 1760
 23 Plu. 313e
 24 s. Il. 2. 105
 25 s. E. Ph. 1760
 26 s. E. Ph. 1010
 27 A. Se. 745
 28 A. Se. 750; 802; 842
 29 A. Se. 756
 30 A. fr. 122
 31 A. Se. 691
 32 s. E. Ph. 1760
 33 s. E. 1760
 34 A. fr. 173
 35 E. Ph. 14
 36 E. Ph. 18
 37 E. Ph. 22
 38 E. Ph. 38
 39 S. OT 713
 40 hyp. S. OT III
 41 DM. PY 40 Palmer
 42 Ar. R. 1190
 43 s. E. Ph. 1760
 44 hyp. E. Ph. I 104
 45 E. Ph. 26
 46 E. Ph. 32
 47 s. E. Ph. 26
 48 TIE 172. lap
 49 s. E. Ph. 26; 28 Hy. 66
 50 s. E. Ph. 26
 51 Pa. 2. 6. 6 FGH 90. 8
 52 Ath. 296b
 53 Hy. 66
 54 s. E. Ph. 1760 S. OT 775
 55 E. Ph. 24
 56 S. OT 1157
 57 S. OT 1022
 58 S. OT 774
 59 E. Ph. 40
 60 E. Ph. 41
 61 E. Ph. 42
 62 S. OT 809
 63 Hy. 67
 64 S. OT 811
 65 E. Ph. 44
 66 S. OT 806
 67 Et. Gen.
 68 FGH 90. 8
 69 Od. 11.271
 70 Pa. 9. 5. 11
 s. E. Ph. 1760
 71 s. E. Ph. 53
 72 Il. 23. 675
 73 FGH 90. 8 [471]
 74 s. E. Ph. 934; 1031
 75 E. Ph. 810
 76 Th. 326
 77 TIE
 78 Pa. 5. 11.2
 79 s. E. Ph. 1760
 80 s. E. Ph. 45
 81 Ap. 3. 5. 8
 82 E. Ph. 48
 83 s. E. Ph. 50
 84 s. E. Ph. 50
 85 D. S. 4. 64. 4
 86 Ap. 3. 5. 8
 87 S.OT 60
 88 Ap. 3. 6. 7
 89 Ca. LP 70
 90 Ap. 3. 6. 7
 91 Hy. 75
 92 ALib. 17
 93 s. Ly. 683
 94 Ap. 3. 6. 7
 95 s. Od. 10. 494

- 96 Ov. M. 326
 97 s. Od. 10. 494
 98 s. Ly. 372
 99 Od. 10. 493
 100 Od. 11.91
 101 S. OT 372
 102 A. Se. 783 Se. OT 1270
 103 s. E. Ph. 61
 104 E. Ph. 303
 105 E. Ph. 1457
 106 S. OT 1426
 107 S. OT 1429
 108 E. Ph. 63
 109 A. Se. 709; 725; 781
 110 Ath. 465e
 111 A. Se. 727; 788; 815 E. Ph. 66
 112 s. S. OC 1375
 113 E. Ph. 1543
 114 MVat. 2. 230
 115 E. Ph. 1693
 116 S. OT 420
 117 E. Ph. 1705
 118 S. OC 3
 119 S. OC 88
 120 S. OC 95
 121 S. OC 1456 [472]
 122 S. OC 1548
 123 S. OC 1590
 124 S. OC 1621
 125 S. OC 1644
 126 s. Ari. EN 1111a 7
 127 S.OT 421
 128 s. S. OC 91
 129 EGr. 1135
 XI
 1 TIE 74. lap
 2 Pa. 4. 2. 4
 3 Pa. 2. 21. 7
 4 Pa. 3. 1.4
 5 Ap. 3. 10. 4
 6 Ap. 3. 10. 5
 7 Mal. Chr. IV 0 100
 8 Pa. 3. 1. 4
 9 s. A. Rh. 1. 146
 10 h. Ho. 33. 4
 11 23. kép
 12 s. Ly. 506
 13 Pa. 3. 26. 2
 14 Pa. 3. 26. 3
 15 Pa. 4. 2. 4; 7
 16 s. II. 9. 557
 17 Ap. 3. 10. 3
 18 II. 9. 558
 19 s. II. 9. 557
 20 II. 9. 564
 21 Ap. 1.7.9
 22 II. 9. 559
 23 MVat. 1. 77
 24 s. II. 9. 557
 25 Ap. 1. 7. 9
 26 II. 9. 562
 27 Pa. 3. 16. 1
 28 Hy. 80. 1
 29 Pa. 3. 16. 1-3
 30 The. 22. 137
 31 Ap. 3. 11.2
 32 Od. 11.300
 33 Pr. Chr. 103. 13 Ly. 535-52 s. Ly. 536-52 Pi. N. 10. 55 s. Pi. N. 10. 114 Ap. 3. 11.2
 34 Pi. N. 10. 79
 35 Od. 11.301
 36 E. Hel. 140
 37 Er. C. 10
 38 SEmp. 9. 37
 39 h. Ho. 33. 8
 XII
 1 Ap. 1.8. 1
 2 TIE 135. lap
 3 He. fr. 120
 4 N. D. 43. 60
 5 Hy. 175
 6 Ap. 1.7. 7
 7 Ap. 1. 7. 6
 8 Ath. 35ab
 9 Ap. 1.8. 1
 10 MVat. 1.87
 11 s. Ve. G. 1.9
 12 Ve. G. 1. 9
 13 Hy. 129
 14 He. fr. 135
 15 Hy. 171
 16 Hy. 171
 17 Ap. 1. 8. 2
 18 II. 9. 533
 19 II. 9. 544
 20 II. 9. 547
 21 TIE 60. lap
 22 Ap. 1. 8. 2
 23 Ap. 2. 6. 3
 24 s. A. Rh. 1. 188 s. Ly. 488
 25 A. Rh. 1. 169 E. fr. 530. 5
 26 Pa. 8. 45. 7

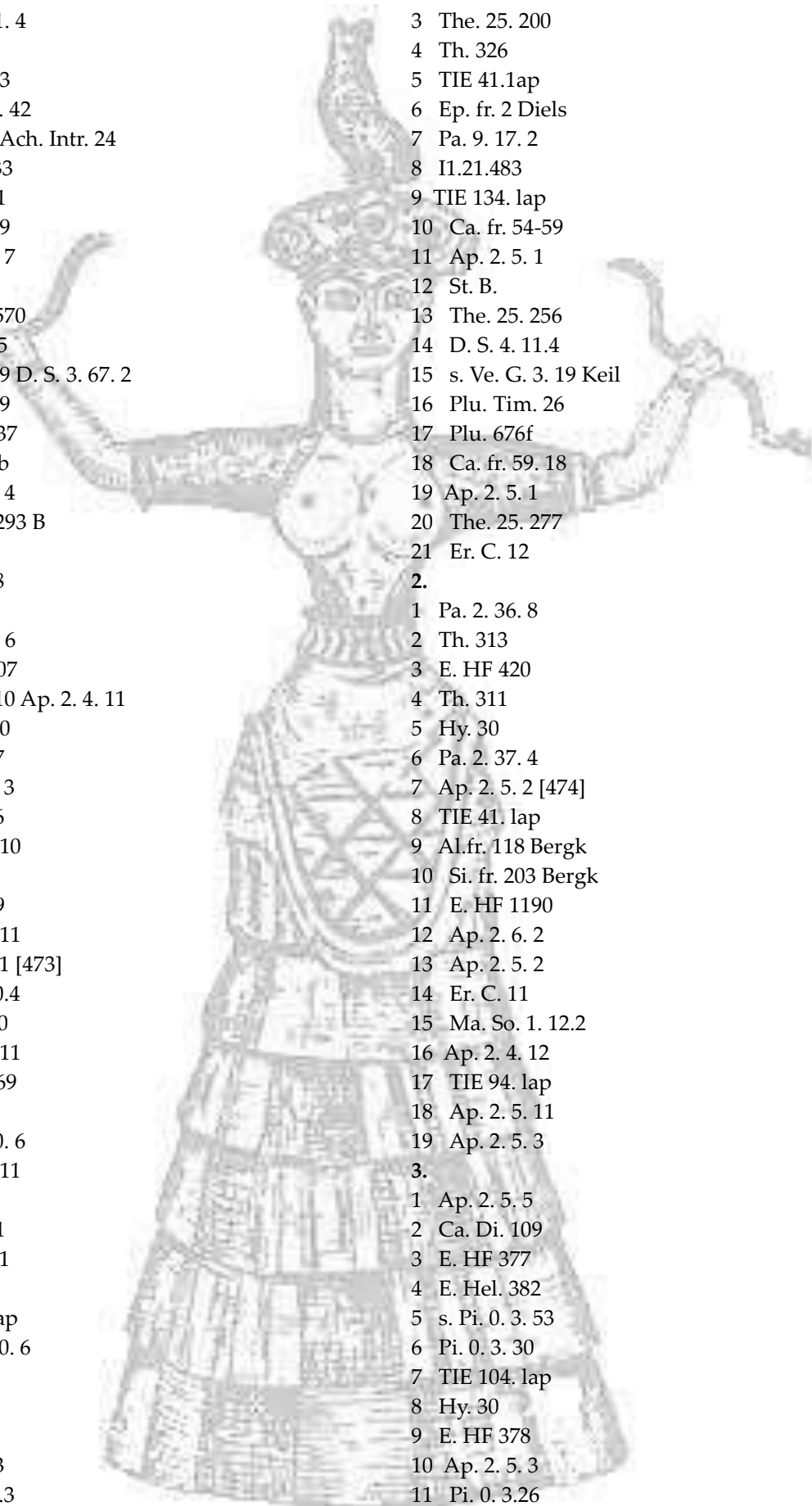
27 Ari. fr. 640. 44
 28 Il.21.482
 29 Thgn. 1288
 30 Ae. VH 13. 1
 31 TIE 78. lap
 32 He. fr. 20; 21
 33 Pa. 8. 35. 10
 34 Ap. 3. 9. 2
 35 Ae. VH 13. 1
 36 TIE 99. lap
 37 Thgn. 1291
 38 TIE 104. lap
 39 Ca. Di. 221
 40 TIE 135. Lap
 41 Thgn. 1291
 42 Ov. M. 10. 560
 43 Hy. 185
 44 Ov. M. 10. 578
 45 s. The. 2. 120
 46 The. 2. 120
 47 The. 3. 42
 48 Ov. M. 10. 687
 49 Gra. Cy. 490
 50 Ov. M. 10. 686
 51 TIE 63.lap
 52 s. Ve. A. 3. 113
 53 Ap. 3. 9. 2
 Bevezetés
 1 TIE 177. lap
 2 Syll. 1027
 3 Hdt. 2. 44. 3-5
 4 Pa. 2. 10. 1
 5 Pa. 2. 6. 6-7
 6 Pa. 6. 21.6
 7 Pa. 5. 7. 7
 8 Pa. 9. 27. 8
 9 Ci. ND 3. 42
 10 Plu. 304 c-e
 11 Pa. 8. 31.3
 12 Pi. N. 3. 22
 I
 1
 1 Is. 5. 32
 2 D. S. 4. 10. 1
 3 Pi. fr. 301
 4 Ae. VH 2. 32
 5 The. 24. 1
 6 s. St. Th. 4. 147
 7 D. S.4. 10.2
 8 E. HF 388
 9 E. Al. 481; 491

10 s. Ly. 932
 11 s. A. Rh. 1.747
 12 He. Sc. 12
 13 Ap. 2. 4. 6
 14 Pa. 19. 1. 1
 54 Ap. 3. 9. 2
 55 Ar. Ly. 781
 56 Pa. 5. 19. 2
 57 Prop. 1. 1.9
 58 Xe. Cyn. 1.7
 59 Ov. AA 3. 775
 60 Ap. 3. 9. 2
 61 Ap. 1.8. 2
 62 E. fr. 520
 63 Ap. 1.8.2
 64 B. 5. 113
 65 Il. 9. 548
 66 Ap. 1. 8. 2
 Második könyv
 15 Ap. 2. 4. 7
 16 TIE 76. lap
 17 ALib. 41
 18 s. Ly. 932
 19 TIE 76. lap
 20 s. Od. 11.266 Pa. 5. 18. 2 Pla. Am. 760
 21 Ath. 498c
 22 Ap. 2. 4. 8
 23 TIE 111. lap
 24 APal. 9. 441
 25 s. Od. 11.266
 26 Ap. 2. 4. 8
 27 Hy. 29
 28 Ap. 2. 4. 8
 2
 1 Il. 19. 100
 2 s. Il. 19. 119 ALib. 19 Ov. M. 9. 397
 3 Ae. NA 12. 5
 4 Pa. 9. 11.3
 5 Hsch. tetradi
 6 The. 24. 2
 7 He. Sc. 89
 8 Pi. I. 5. 32
 9 D. S. 4. 9. 5
 10 D. S. 4. 9. 6
 11 Hy. A. 2.43 Er. C. 44
 67 Ap. 1.8.2
 68 Il. 9. 549 Pa. 10.31.3
 69 Il. 9. 566
 70 Il. 9. 553
 71 Il. 9. 571
 72 Pa. 10. 31. 3

73 Pa. 10. 31. 4
 74 ALib. 2
 75 Ap. 1. 8. 3
 76 Ae. Na 4. 42
 77 B. 5. 89 Ach. Intr. 24
 12 Pi. N. 1.33
 13 The. 24. 1
 14 Ap. a. 4. 9
 15 Pa. 1. 43. 7
 16 Su.
 17 s. Il. 18. 570
 18 Zen. 4. 45
 19 Ap. 2. 4. 9 D. S. 3. 67. 2
 20 Ap. 2. 4. 9
 21 The. 24. 37
 22 Plu. 271 b
 23 Pa. 9. 10. 4
 24 IG. 14. 1293 B
 3.
 1 Pa. 9. 27. 8
 2 Ap. 2. 4. 9
 3 s. The. 13. 6
 4 The. 25. 207
 5 Pa. 2. 31. 10 Ap. 2. 4. 11
 6 Ap. 2. 4. 10
 7 Pa. 9. 27. 7
 8 D. S. 4. 29. 3
 9 Pa. 9. 27. 6
 10 Ap. 2. 4. 10
 11 Pi. I. 6. 47
 12 Ap. 2. 4. 9
 13 Ap. 2. 4. 11
 14 Pa. 9. 37. 1 [473]
 15 D. S. 4. 10. 4
 16 E. HF 220
 17 Ap. 2. 4. 11
 18 Od. 11. 269
 19 E. HF 11
 20 D. S. 4. 10. 6
 21 Ap. 2. 4. 11
 22 E. HF 1
 23 Pi. P. 9. 81
 24 Pa. 9. 11. 1
 25 Plu. 577f
 26 TIE 94. lap
 27 D. S. 4. 10. 6
 28 E. HF 16
 II
 1.
 1 Pa. 2. 15. 3
 2 D. S. 4. 11. 3

3 The. 25. 200
 4 Th. 326
 5 TIE 41. 1ap
 6 Ep. fr. 2 Diels
 7 Pa. 9. 17. 2
 8 Il. 21. 483
 9 TIE 134. lap
 10 Ca. fr. 54-59
 11 Ap. 2. 5. 1
 12 St. B.
 13 The. 25. 256
 14 D. S. 4. 11. 4
 15 s. Ve. G. 3. 19 Keil
 16 Plu. Tim. 26
 17 Plu. 676f
 18 Ca. fr. 59. 18
 19 Ap. 2. 5. 1
 20 The. 25. 277
 21 Er. C. 12
 2.
 1 Pa. 2. 36. 8
 2 Th. 313
 3 E. HF 420
 4 Th. 311
 5 Hy. 30
 6 Pa. 2. 37. 4
 7 Ap. 2. 5. 2 [474]
 8 TIE 41. lap
 9 Al. fr. 118 Bergk
 10 Si. fr. 203 Bergk
 11 E. HF 1190
 12 Ap. 2. 6. 2
 13 Ap. 2. 5. 2
 14 Er. C. 11
 15 Ma. So. 1. 12. 2
 16 Ap. 2. 4. 12
 17 TIE 94. lap
 18 Ap. 2. 5. 11
 19 Ap. 2. 5. 3
 3.
 1 Ap. 2. 5. 5
 2 Ca. Di. 109
 3 E. HF 377
 4 E. Hel. 382
 5 s. Pi. 0. 3. 53
 6 Pi. 0. 3. 30
 7 TIE 104. lap
 8 Hy. 30
 9 E. HF 378
 10 Ap. 2. 5. 3
 11 Pi. 0. 3. 26

12 Str. 5. 1. 9	5 s. Pi. P. 4. 126
13 Pi. 0. 3. 31	6 Il. 2. 763
14 TIE 42. lap	7 Il.2.715
15 Ap. 2. 5. 3	8 Ap. 1. 9. 15
4.	9 Ap. 1. 9. 15
1 Od. 6. 103	10 Ap. 1.9. 15
2 FGH 1.6	11 TIE 30. lap
3 Ap. 2. 5. 4	12 Ap. 1. 9. 15
4 The. 7. 149 c. s.	13 E. Al. 24
5 TIE 108. lap	14 E. Al. 476
6 Ap. 2. 5. 4	15 E. Al. 1142
7 s. The. 7. 149	16 E. Al. 1140
8 D. S.4. 12. 3	17 Pl. Sy. 179b
9 Ap. 2. 5. 4	18 Phr. 2 Nauck
5.	19 D, S. 4. 15. 3
1 Ap. 2. 5. 6	20 D. S. 4. 15.4
2 D. S. 4. 13.2	21 Ap. 2. 5. 8
3 Se. HF 243	22 D. S. 4. 15. 4
4 Ve. A. 6. 311	23 TIE 170. lap
5 S. OT. 175	24 A. Rh. 1. 1275
6 Pa. 8. 22. 7	25 The. 13. 75
7 Pa. 8. 22. 4	26 A. Rh. 1. 1317
8 s. Ve. A. 8. 299	27 E. Al. 499
9 A. Rh. 2. 1036	28 He. Sc. 319
10 D. S. 4. 13.2	29 He. Sc. 70
11 Ap. 2. 5.6	30 E. HF 591 He. Sc. 479
12 Pa. 8. 22. 4 D. S. 4. 13.2	31 He. Sc. 338
13 Ap. 2. 5. 6	32 He. Sc. 120
14 A. Rh. 2. 10.30	33 TIE 123. lap
6.	34 s. Il. 23. 347
1 s. A. Rh. 1. 172	35 Pa. 8. 25. 10
2 Ap. 2. 4. 5 D. S. 4. 13. 3	36 Ap. 2. 5. 11
3 Pa. 5. 1.9	37 Hy. 31
s. Ve. A. 8. 299	38 He. Sc. 477
4 Ap. 2. 5. 5	39 Ap. 1. 7. 4
5 Pa. 5. 1.9	40 Pl. Phd. 84e
6 Ap. 2. 7. 8	8.
7 Ap. 2. 5. 5	1 TIE 77. lap
8 Ath. 412a	2 Ap. 2. 5. 7
9 Ap. 2. 5. 5	3 BKT 5. 2. 73. 24 Ap. 2. 5. 7
10 s. Ca. De. 102	4 BKT 5. 2. 73. 26
11 Ap. 2. 5. 3	5 Ap. 2. 5. 7
12 Er. C. 28	6 D. S. 4. 13.4
13 Ap. 2. 5. 5	7 Plu. Th. 14
14 D. S. 4. 33. 1	9.
15 Hy. 33	1 Ap. 2. 5. 9
7.	2 E. HF 409
1 s. Ve. G. 3. 267	3 Pi. N. 3. 38
2 E. HF 382	4 s. Pi. N. 3. 64
3 Il. 11.445	5 Pi. I. 6. 28
4 Se. HF 451	6 Pi. N. 3. 37

7	Il. 5. 266	9	Th. 287
8	Il. 21. 448	10	Ve. A. 6. 289
9	Il. 21. 448	11	s. Th. 287
10	Ov. M. 11.203	12	Is. 6. 19
11	Il.7.453	13	s. Il. 11. 690
12	Il. 21. 453	14	Pa. 6. 25. 3
13	Il. 5. 640	15	Il. 5. 392
14	s. Il. 20. 146 Ap. 2. 5. 9 s. Ly. 34	16	s. Il. 11.690
15	D. S. 4. 42. 3	17	Pi. 0. 9. 31
16	s. Ly. 34	18	Il. 5. 394
17	Il. 20. 145	19	He. Sc. 359
18	s. Il. 20. 146	20	Il. 5. 397
19	s. Ly. 34	21	TIE 97. lap
20	Il. 5. 650	22	Il. 11. 690
21	Il. 5. 642	23	s. A. Rh. 1. 159 s. Il. 2. 336
22	S. Ai. 435	24	Hy. 10
23	S. Ai. 1301 Xe Cy. 1.9 D. S. 4. 32. 5 Ap. 2. 6. 4	25	D. S. 4. 17. 4
24	Ap. 2. 6. 4	26	Or. h. 41
25	Ly. 337 c. s. Ap. 2. 6. 4	27	Hsch.
26	Pi. N. 3. 38	28	Pi. P. 9. 105
27	Ap. 2. 5. 9	29	Pi. I. 56
28	Ap. 2. 5. 9	30	Ap. 2. 5. 11
29	A. Rh. 2. 966	31	Ph. Im. 2. 22
30	D. S. 4. 16. 4	32	D. S. 4. 18. 1
31	Ap. 2. 5. 9	33	s. A. Rh. 4. 1396
32	Plu. Th. 12a	34	s. Lu. ITr. 21
33	Ath. 557a	35	Ap. 2. 5. 11
34	Ly. 1329	36	D. Chr. 8. 32
35	Ap. ep. 1. 16; 5. 2 St. Th. 12. 534	37	Po. M. 1.26; 10. 105 10. 105
36	E. HF 416	38	Pi. N. 3. 21; 4. 69 s. Pi. 0. 3. 79
37	IG. 14. 1293 D	39	Str. 3. 2. 11
38	Il. 15. 30	40	Ath. 470c
39	Il. 14. 250	41	Ap. 2. 5. 10
40	Plu. 304 c	42	TIE 127. lap
41	Ap. 2. 6. 7	43	Ath. 470f
42	s. Il. 14. 78	44	s. A. Rh. 4. 1399
43	Hsch.	45	Ath. 470d
44	Ap. 2. 7. 1	46	Ap. 2. 5. 10
45	Plu. 304 c	47	A. fr. 74
46	s. The. 7. 5	48	Ath. 469e
47	Il. 14. 256; 15. 18	49	Plu. Ser. 9
48	TIE 105. lap	50	Hdt. 4. 8
10.		51	A. fr. 199 [475]
1	Th. 293	52	Ap. 2. 5. 10
2	Th. 309	53	Str. 4. 1.7 Po. M. 2. 78
3	Ap. 2. 5. 10	54	Ve. A. 8. 194
4	Th. 287	55	Prop. 5. 9. 10
5	TIE 40. lap	56	Ve. A. 8. 243
6	Il. 6. 328	57	Ve. A. 8. 260
7	Il. 5. 859	58	D. H. AR 1. 35.2
8	s. Th. 293	59	Ap. 2. 5. 10

60 TIE 33. lap
 61 Pa. 3. 35. 2
 62 s. Pi. N. 4. 43
 63 TIE 27. lap
 64 D. S. 4. 21.5
 65 Cla. RP 3. 184
 66 Pi. I. 6. 32
 67 Ap. 5. 6. 1
 68 s. Pi. I. 6. 32
 69 Pi. N. 4. 25
 70 Su
 71 s. Pi. N. 4. 25
 72 Ap. 2. 5. 10
 11.
 1 Ap. 2. 5. 11
 2 s. A. Rh. 4. 1396
 3 TIE 29. lap
 4 TIE 42. lap
 5 Ath. 469d
 6 s. A. Rh. 4. 1396
 7 Ap. 2. 5. 11
 8 TIE 37, 125. lap
 9 Th. 529
 10 Ap. 2. 5. 11
 11 s. Il. 11. 1
 12 A. fr. 192
 13 TIE 145. lap
 14 Th. 522
 15 52. kép
 16 51. kép
 17 E. fr. 594
 18 Ap. 2. 5. 11
 19 A. fr. 195-8
 20 s. Ve. A. 8. 299
 21 Se. HF 324; 535
 22 E. Hi. 742
 23 E. Hi. 748
 24 s. A. Rh. 4. 1396
 25 TIE 42. Lap [476]
 26 Hy. A. 2. 6
 27 Ap. 2. 5. 11
 28 Ep.fr. 11 Diels
 29 Od. 1.52
 30 s. A. Rh. 4. 1396
 31 Hy. A. 2. 6
 32 Er. C. 2. 3
 33 s. Ve. A. 4. 484
 34 Od. 1.50
 35 11. kép
 36 A. Rh. 4. 1396
 37 s. A. Rh. 4. 1396

38 Ap. 2. 5. 11
 12.
 1 Ap. 2. 5. 12
 2 Od. 11.603
 3 Ap. 2. 5. 12
 4 Ap. 2. 5. 12 s. Il. 8. 368
 5 h. Cer. 475
 6 Euph. fr. 95
 7 Ve. A. 6. 260
 8 Ve. A. 6. 304
 9 s. Ve. A. 6. 392
 10 Ve. A. 6. 413
 11 Se. HF 775
 12 St. Th. 5. 401
 13 Ve. A. 6. 392
 14 s. Ve. A. 6. 392
 15 TIE 31. lap
 16 Th. 770
 17 Th. 311
 18 Th. 312
 19 S. Tr. 1098
 20 Ve. A. 6. 421
 21 Th. 313
 22 Ve. A. 6. 396
 23 Ap. 2. 5. 12
 24 s. Il. 21. 194
 25 B. 5. 71
 26 B. 5. 172
 27 Od. 11.633
 28 Ap. 2. 5. 12
 29 TIE 87. lap
 30 Ap. 2. 5. 12
 31 D. S. 4. 26. 1
 32 E. HF 613
 33 Ap. 2. 5. 12
 34 Ap. 2. 5. 12
 35 s. A. Rh. 101
 36 Ve. A. 6. 617
 37 Ap. 2. 5. 12
 38 Pa. 2. 31. 2
 39 Pa. 2. 35. 10
 40 Euph. fr. 62
 41 Ap. 11.5. 12
 42 Hsch.
 43 Pa. 9. 34. 5
 III 1.
 1 Archil. 119
 2 Diog. Ep. 36
 3 Ap. 2. 6. 4
 4 s. Ly. 469
 5 Ap. 2. 7. 7

- 6 Ap. 2. 7. 4
7 TIE 104. lap
8 Il. 2. 620
9 Ib. 2.
10 Il. 23. 641
11 s. Il.23.641
12 Pl. Phnd. 89c c. s.
13 Pi. 0. 10. 33
14 Pa. 8. 14. 9
15 Ap. 2. 7. 2
16 Pi. 0. 10. 26
17 Pa. 5. 2. 2
18 Ap. 2. 7. 2
19 Pi. 0. 2. 3
20 Pi. 0. 8. 3. 11
21 Pa. 5. 14. 2
22 Pa. 5. 13. 2 .23 Ap. 2. 7. 2
24 D. S. 4. 14. 1
2.
1 Ap. 2. 4. 12
2 Pi. I. 4. 12
3 E. HF 526
4 E. HF 615
5 E. HF 575
6 E. HF 572
7 Pa. 9. 11.2
8 E. HF 937
9 s. Pi. I. 4. 104 10 Ap. 2. 6. 1 D. S.4. 31. 1
3.
1 Ar. Th. 108
2 s. S. Tr. 354 Pa. 4. 33. 5
3 Od. 8. 224
4 A. Rh. 1. 88
5 s. Il. 5. 392
6 Pa. 4. 2. 2
7 Od. 21.32
8 Od. 21. 15
9 Od. 21. 258
10 Ap. 2. 6. 1
11 s. S. Tr. 354
12 The. 24. 107
13 s. The. 13. 56
14 s. Ly. 50; 458
15 Ap. 3. 12
16 Ap. 2. 6. 1 D. S. 4. 31.2
17 S. Tr. 268
18 Od. 21.22
19 D. S. 4. 31.2
20 s. Od. 21. 22
21 Od. 21.26
22 Ap. 2. 6. 3
23 Od. 21.28
24 Ap. 2. 6. 2 D. S. 4. 31.3
25 s. Pi. I. 4. 104
26 Ap. 2. 6. 2
27 Od. 8. 226
28 Il. 1.53
29 Plu. 557d
30 s. Pi. 0. 9. 43
31 Ap. 2. 6. 2 Hy. 32
s. Ve. A. 8. 299
32 Pa. 10. 13. 8
33 Ap. 2. 6. 2
34 Pa. 3. 21.8
35 Hy. 32
s. Ve. A. 8. 299
36 s. Ve. A. 8. 299 S. Tr. 275
37 Ap. 2. 6. 3
38 D. S. 4. 31.6
39 s. Od. 21. 22
4.
1 Lu. DD. 23. 2
2 s. A. Rh. 1. 1289
3 Plu. 301f
4 ICo. 36c
5 Plu. 304c
6 Hdt. 1. 7. 4
7 St. By.
8 D. S. 4. 31.5
9 Ap. 2. 6. 3
10 D. S. 4. 31.5
11 Hdt. 1.93.4
12 Ath. 516a
13 Ov. F. 2. 305
14 Ov. Her. 9. 73
15 D. S. 4. 31.5
16 Hy. A. 2. 14
17 Ap. 2. 6. 3
18 Su.
19 Su.
20 TIE 61. lap
21 Eud. 72
22 s.Ly. 9
23 TIE 22. lap
24 Ap. 2. 6. 3
25 Hdt. 7. 216
26 s. Ar. N. 1050
27 Su.
28 Eud. 72
29 App. BC 5. 69
30 Ap. 2. 6. 3
31 FGH 26. 1. 17

32 Ap. 2. 6. 3 cum Tz. Chil 2. 434
 33 Hdt. 7. 115
 34 Ap. 2. 6. 3 cum Tz. Chil. 2. 432
 35 E. fr. 688
 36 E. fr. 689
 37 E. fr. 690
 38 Ap. 2. 6. 3
 39 Tz. Com. 3. 27
 40 Philo II 461 M.
 41 E. fr. 691
 42 E. fr. 693
 43 FGH 26. 1. 17
 44 s. The. 10. 4
 45 The. 10. 41
 46 Pol. 4. 54
 47 Su.
 48 s. The. 10. 4
 49 Ath. 415b
 50 s. Ve. E. 8. 68
 51 Sosi. fr. 2. 1
 52 Sosi. fr. 3
 53 s. Il. 24. 616
 5.
 1 TIE 107. lap, 36. kép
 2 Ap. 1. 8. 1
 3 Ap. 1. 8. 1
 4 S. Tr. 18
 5 S. Tr. 10
 6 14. kép
 7 TIE 43. lap
 8 TIE 43. lap
 9 s. Il. 21. 194
 10 S. Tr. 523
 11 S.Tr. 21
 12 S.Tr. 26; 516 N. D. 43. 13
 13 Ov. M. 9. 85
 14 Ap. 2. 7. 5
 15 S. Tr. 569
 16 Il. 16. 115
 17 Ap. 1.7. 10
 18 Str. 10. 2. 5
 19 Th. 341
 20 S. Tr. 559
 21 Ap. 2. 7. 6
 22 D. S. 4. 35. 4
 23 D. Ch. 60. 1
 24 Ap. 2. 7. 6
 25 S. Tr. 565
 26 S. Tr. 556
 27 He. fr. 135. 19 cum PO 2075. 9
 6.

1 S. Tr. 38
 2 S. Tr. 259
 3 S. Tr. 354
 4 S. Tr. 360
 5 S.Tr. 1160 [477]
 6 S.Tr. 750
 7 Ap. 2. 7. 7
 8 S.Tr. 1157
 9 D. S. 4. 37. 3
 10 S. Tr. 735
 11 S.Tr. 780
 12 S.Tr. 930
 13 S.Tr. 1191
 14 S.Tr. 1219
 15 S. Tr. 1255
 16 S. Tr. 200
 17 Ca. Di. 159
 18 Hdt. 7. 198
 19 S. Tr. 1214
 20 D. S. 4. 38. 4
 21 S.Ph. 801
 I
 1 TIE 139. lap
 2 TIE 85. lap
 3 Ap. 3. 14. 1 s. Ar. Ve. 438
 4 s. Ar. Pl. 773
 5 Ath. 555c
 6 FGH 2. 319 Iust. 2. 6. 7
 7 Su.
 8 Str. 9. 20
 9 Pl. NH 7. 194
 10 TIE 86. lap
 11 s. Pi. 0. 9. 68
 12 Ci. Le. 2. 63
 13 Ar. Ve. 438
 14 Ath. 555c
 15 Aug. CD 18. 9
 16 Pa. 2. 15.5
 17 TIE 146. lap
 18 Ap. 3. 14. 1
 19 s. Il. 17. 54
 20 Hdt. 5. 82
 21 Ap. 3. 14. 1
 22 Ov. M. 6. 72
 23 Ap. 3. 14. 1
 24 Ap. 3. 14. 2
 25 Su.
 26 Pa. 8. 2. 3 [478]
 22 Ap. 2.7. 7
 23 S.Ph. 802
 24 Lu. Am. 54

25	Lu. Am. 1	47	s. Pi. P. 9. 137
26	Ca. Di. 159	48	E. Her. 6
27	Li. 36. 30	49	Ap. 2. 8. 1
28	Ap. 2. 7. 7	50	E. Her. 851
29	Il. 23. 252	51	E. Her. 403
30	D. S. 4. 38. 5	52	E. Her. 41
31	s. Ve. G. 1.34	53	Pa. 1. 32. 6
32	Ap. 2. 7. 7	56	Ae. VH 12. 28
33	D. S. 4. 39. 2	57	Ap. 3. 15. 8
34	Pi. N. 10. 118	58	FGH 328. 105
35	TIE 69. lap	59	Su.
36	Th. 950	60	Hy. 46
37	Pi. I. 4. 67	61	Lycurg. 98
Harmadik könyv		62	E. fr. 360
27	Eus. PE 10. 9. 22	63	Ap. 3. 15. 4
28	Su.	64	Ap. 3. 15. 5
29	Athenag. 1	65	Hy. 46
30	TIE 85. lap	66	E. fr. 357
31	Ap. 3. 14. 2	67	Ap. 3. 15. 5
32	TIE 85. lap	68	Art. 2. 12
33	E. Ion 496	69	TIE 24. lap
34	Ap. 3. 14. 2	70	E. Hi. 30 D. S. 4. 62. 2
35	Pa. 6. 20. 2-5	71	E. Me. 683
36	TIE 86. lap	72	Pa. 2. 31. 9
37	Hdt. 8. 41. 2 Ar. Ly. 759	73	Pa. 2. 33. 1
38	TIE 84. lap	74	Pa. 2. 33. 1
39	Ap. 3. 14. 6	75	Hy. 37
40	Hy. A. 2. 13	76	Ap. 3. 15. 7
41	Ap. 3. 14. 6	77	Ap. 3. 15. 6
42	Ap. 3. 14. 7	78	Ap. 3. 15. 6 Plu. Th. 2c
43	Il. 2. 547	79	s. E. Hi. 11
44	Od. 5. 8	80	Ap. 3. 15. 7
45	E. Me. 824 46IG. 12. 444. 24	81	Plu. Th. 2c
47	Plu. 843b	82	Ap. 3. 15. 7
48	E. Ion 23	83	Pa. 2. 32. 9
49	E. Ion 281	84	Ap. 3. 15. 7
50	Athenag. 1	85	Pa. 1.27.7
51	Pa. 1. 26. 5	86	Plu. Th. 2e
52	Pa. 1. 5. 2	87	Pa. 1. 27. 8
53	Thu. 2. 15. 1	88	Lu. Cy. 14
54	Str. 9. 1. 17	89	Ap. 3. 16. 1
55	Thu. 1.20.2	90	Plu. Th. 4b
38	PO. 2075. 16	91	Ap. 3. 16. 1
39	Od. 11. 601	92	Plu. Th. 4b
40	Er. C. 4	93	Pa. 2. 1.3
41	Arat. 63	94	B. 18. 20
42	Aristid. 40. 16	95	Ap. 3. 16. 2
43	Hdt. 6. 52. 1	96	Str. 9. 1.4
44	E. Her. 12	97	Pa. 2. 1.3
45	FGH 1. 30	98	Plu. Th. 4c
46	Pi. P. 9. 80	99	Pa. 2. 1. 3

100	Ap. ep. 1. 1	151	Plu. Th. 5f
101	B. 18. 23	152	S. fr. 872
102	Pa. 1. 44. 8	153	Hy. 244
103	Ap. ep. 1. 2	154	Ap.ep. 1. 11
104	CGp. 114	155	s. E. Hi. 35
105	s. E. Hi. 979	156	E. Hi. 35
106	Plu. Th. 4f	157	Ca. Di. 10. 21
107	Ly. 111	158	Pa. 1. 27. 10
108	Pa. 1. 36. 1	159	s. Ve. A. 6. 20
109	Str. 9. 1. 9	160	Ca. fr. 238. 15
110	TIE 139. lap	161	Plu. Th. 6b
111	Ap. 3. 12.6	162	Th. 411
112	Pl. Ap. 41a	163	Ca. fr. 231
113	D. S. 4. 59. 5	164	Ca. fr. 258
114	Pa. 1.39. 3	165	APal. 16. 105. 3
115	Ap. ep. 1. 3	166	Ca. fr. 259
116	Pa. 1.39.3	167	Ca. fr. 260. 4
117	Hy. 38	168	Ca.fr. 262
118	D. S.4. 59. 5	169	Ca. Di. 11.5
119	B. 18.28	170	Plu. Th. 6b
120	Ap.ep. 1.4	171	Plu. Th. 6c
121	TIE 61. lap	172	Ap. 3. 15. 7
122	B. 18. 27	173	Ap. 3. 15. 7 D. S. 4. 60. 5
123	s. Ve. G. 1. 399	174	Ap. 3. 15. 7
124	Ov. Ib. 407	175	TIE 77. lap
125	Pa. 1. 38. 5	176	Ap. 3. 15. 8
126	Pa. 1. 38. 5	177	Ap. 3. 15. 8
127	D. S. 4. 59. 5	178	Ov. M. 8. 145
128	S. fr. 19	179	Plu. Th. 6c
129	Ap. ep. 1. 4	180	Plu. Th. 7c
130	D. S. 4. 59. 5	181	B. 17.2
131	Plu. Th. 5b	182	Ap. ep. 1. 7
132	Ap. ep. 1. 5	183	Plu. Th. 7c
133	Plu. Th. 5c	184	s. Ve. A. 6. 21
134	Pa. 1. 37. 2	185	Pa. 1. 17.3
135	Pa. 1. 37. 4	186	D. S. 4. 72. 7
136	Plu. Th. 5d	187	B. 17. 8
137	Plu. Th. 17d	188	B. 17. 102
138	Plu. Th. 5d	189	Hy. A. 2. 5
139	B. 18. 30	190	Plu. Th. 7d
140	Plu. Th. 5d	191	Si. fr. 33
141	Pa. 1. 19. 1	192	s. Ve. G. 1.222
142	Ap. ep. 1. 5	193	Hsch.
143	B. 18. 46	194	TIE 175. lap
144	Ov. M. 7. 420	195	Hy. 42
145	Plu. Th. 5e	196	Ap. 3. 1.4
146	Ap. ep. 1.6	197	Pa. 2. 31. 1
147	Ca. fr. 233	198	Hy. 255
148	s. Il. 11.741	199	Od. 11. 323
149	Plu. Th. 5e	200	Ap.ep. 1.8
150	Ap. ep. 1. 6	201	Plu. Th. 8b

202	s. Od. 11. 322	253	Prop. 2. 2. 9
203	Ap. ep. 1. 11 Ov. M. 8. 188	254	Od. 21. 295
204	Hy. A. 2. 5	255	Ov. M. 12. 210
205	s. Ve. G. 222	256	Ov. M. 12. 227
206	s. Pi. N. 5. 89	257	Il. 1. 265 Plu. Th. 14d
207	Plu. Th. 8a	258	Il. 2. 742
208	D. S. 4. 61. 5	259	Plu. Th. 14b
209	D. S. 4. 61. 5	260	S. OC 1539
210	Od. 11.322	261	Plu. Th. 14c
211	Plu. Th. 9a	262	s. Il. 3. 144 Pi. fr. 227
212	Plu. Th. 8f	263	Ap. ep. 1.23
213	Pa. 2. 23. 7	264	D. S. 4. 63. 2 2. Ly. 513
214	Plu. Th. 9c	265	Is. 10. 19
215	Il. 18. 591	266	Pa. 1.41.5
216	DM. KN 205 Palmer	267	Plu. Th. 14f
217	D. S.4. 61.5	268	Plu. Th. 15a D. S.4. 63. 3
218	Pr. Chr. p. 322 Bek.	269	Pa. 5. 17. 6
219	65. k�ep	270	Il. 3. 143
220	D. S. 5. 51. 4	271	Il. 3. 236
221	Hy. 43	272	Pa. 2. 21. 6
222	D. S. 5. 51. 4	273	s. Ar. Ly. 645
223	s. The. 2. 45	274	s. Il. 3. 242
224	The. 2. 46	275	s. A. Rh. 1. 101
225	Plu. Th. 9c	276	Pa. 1. 17. 4 [480]
226	Plu. Th. 9d	277	Plu. Th. 15a
227	Plu. Th. 10d	278	Ve. A. 6. 397
228	Plu. Th. 9e	279	Hy. 79
229	Ap.ep. 1. 10	280	Se. HF 662
230	Plu. Th. 13e Plu. Ro. 38e Ath. 557a [479]	281	Pa. 10. 28. 2
231	Plu. Th. 8f	282	Ve. A. 6. 393
232	D. S. 4. 62. 1	283	Ap.ep. 1.24
233	Pa. 9. 35. 5	284	Pa. 10. 29. 9
234	TIE 98. lap	285	Ap. 2. 5. 12
235	N. D. 14. 221	286	Ap.ep. 1.24
236	D. S.5.52. 2	287	Hor. C. 4. 7. 27
237	TIE 176. lap	288	Ap. 2. 5. 12
238	Ath. 557a	289	Ap. ep. 1. 24
239	Plu. Th. 14e	290	Hor. C. 3. 4. 79
240	Hy. 155	291	Pa. 10. 29. 9
241	TIE 107. lap	292	s. Ar. Eq. 1368
242	Il. 14. 317	293	Hy. 79
243	Hy. 14. 6	294	Ve. A. 6. 617
244	TIE 108. lap	295	Ve. A. 6. 601
245	s. Il. 1.263	296	Hor. C. 4. 7. 28
246	He. fr. 200	297	D. S. 4. 6. 4
247	s. Il. 1.264	298	Hy. 43
248	A. Rh. 1. 59	299	Thu. 2. 15 Plu. Th. 10f
249	Pi. fr. 150. 5	300	Plu. Th. 11a
250	Ve. A. 6. 449	301	Plu. Th. 13f
251	Ap. ep. 1.21	302	Plu. Th. 14a
252	Plu. Th. 14c	303	Pa. 1.2. 1

304	Pa. 1.41.7	13	Hy. 12
305	Pa. 1.2. 1	14	A. Rh. 1. 12
306	Plu. Th. 12a Pa. 1.2. 1	15	A. Rh. 1.5
307	Q. S. 13. 496	16	s. Pi. P. 4. 133
308	Ap. ep. 1. 16	17	Ap. 1. 9. 16
309	Plu. Th. 13a	18	Pi. P. 4. 71
310	Ar. Ly. 679	19	Pi. P. 4. 120
311	Plu. Th. 13a	20	Mi. 11.5
312	Pa. 1. 17. 2	21	TIE 129. lap
313	Pa. 1. 15.2	22	Od. 10. 139
314	Plu. Th. 13d	23	Th. 957
315	Ap. ep. 5. 2	24	A. Rh. 2. 1194 3. 191; 337
316	Ap.ep. 1. 17	25	Acc. M. fr. I
317	D. S. 4. 28. 4 Pa. 1.2. 1 Plu. Th.	26	s. A. Rh. 1. 4
13b		27	A. Rh. 1. 19
318	Ca. Di. 239; 266	28	A. Rh. 1.551; 721
319	D. S. 4. 62. 2 320IG. I ² 310. 280	29	s. E. Me. 1 D. S. 4. 41. 3
321	E. Hi. 31	30	E. Me. 3
322	E. Hi. 24	31	Hy. A. 2. 37
323	E. Hi. 953	32	Ly. 1319 Ca. fr. 16
324	Pa. 2. 32. 3	33	Ap. 1.9. 16
325	E. Hi. 72	34	Pi. P. 4
326	Ap.ep. 1. 18	35	s. A. Rh. 1.230
327	E. Hi. 888	36	Od. 13. 59
328	E. Hi. 1197	37	A. Rh. 2. 596
329	Pa. 2. 32. 1	38	s. A. Rh. 2. 596
330	Pa. 1.22. 1	39	A. Rh. 4. 786
331	Pa. 2. 32. 10	40	Od. 13. 70
332	Pa. 10. 29. 3	41	Pi. P. 4. 169
333	Pa. 2. 32. 1	42	Th. 995
334	E. Hi. 1425	43	A. Rh. 112 Ap. 1.9. 16 V. Fl. 1. 124
335	Ve. A. 7. 769	44	Ap. 1.9.6
336	Pa. 2. 27. 4	45	A. Rh. 1. 109
337	Pa. 2. 32. 1	46	A. Rh. 2. 854
338	Ve. A. 7. 774	47	Pi. P. 4. 171
339	Plu. Th. 17b	48	A. Rh. 1. 137
340	Plu. Th. 15b	49	A. Rh. 1. 151
341	Plu. Th. 16f	50	Pi. P. 4. 176
II		51	s. A. Rh. 1.23
1	He. fr. 18	52	s. Od. 19. 432
2	Ap. 1.9. 16	53	Pi. P. 4. 178
3	A. Rh. 1.232	54	A. Rh. 1. 54
4	He. fr. 19 Pi. N. 3. 54	55	A. Rh. 1. 142
5	Pi. P. 4. 119	56	A. Rh. 1. 172
6	A. Rh. 1. 554	57	A. Rh. 1.65
7	TIE 78. lap	58	A. Rh. 1. 93-4
8	Od. 12. 72	59	A. Rh. 1.49
9	A. Rh. 3. 67	60	A. Rh. 1.323
10	V. Fl. 1.83	61	Ap. 1. 9. 16
11	Hy. 13	62	Hy. 14
12	Hy. 13	63	A. Rh. 1. 359

64	A. Rh. 1. 494	115	A. Rh. 2. 1011
65	A. Ch. 631	116	A. Rh. 2. 1018'
66	Ap. 1.9. 17	117	A. Rh. 2. 1030
67	s. Il. 7. 468	118	A. Rh. 2. 1231
68	Pa. 3. 24. 3	119	TIE 108. lap
69	Phot.	120	A. Rh. 2. 1235
70	Hdt. 6. 138. 4	121	A. Rh. 3. 598
71	s. A. Rh. 1. 769	122	A. Rh. 3. 245
72	A. Rh. 1.635	123	Th. 960
73	A. Rh. 1.855	124	s. A. Rh. 3. 240
74	Pi. P. 4. 253	125	A. Rh. 3. 957
75	Pi. 0. 4. 30	126	A. Rh. 3. 445; 834
76	A. fr. 96	127	Pi. P. 4. 244
77	A. Rh. 1.861	128	A. Rh. 2. 465
78	V. Fl. 2. 367 St. Th. 5. 460 Ov. H. 6. 56	129	s. Ve. G. 2. 140
79	A. Rh. 1.850	130	Enn. fr. sc. 274
80	A. Rh. 1.886	131	A. Rh. 2. 270 Pi. P. 4. 224
81	Il. 7. 468	132	Pi. P. 4. 232
82	hy. Pi. N.	133	Ap. 1.9.23
83	D. S. 5. 49. 6	134	A. Rh. 3. 1182
84	D. S. 4. 49. 8	135	A. Rh. 3. 1365
85	A. Rh. 1.917	136	s. A. Rh. 4. 87
86	Od. 10. 108	137	s. A. Rh. 4. 86
87	A. Rh. 1.936	138	A. Rh. 4. 11
88	s. A. Rh. 1. 1117	139	A. Rh. 4. 54
89	A. Rh. 1. 1221 TIE 120. lap	140	A. Rh. 4. 57
90	A. Rh. 1. 1317	141	A. Rh. 4. 167
91	A. Rh. 2. 1	142	s. A. Rh. 4. 1053
92	The. 22. 27	143	A. Rh. 3. 862
93	s. A. Rh. 2. 178	144	D. S. 4. 45
94	s. A. Su. 317	145	A. Rh. 3. 1025
95	Ap. 1. 9. 21	146	A. Rh. 3. 1013
96	s. A. Rh. 2. 178	147	A. Rh. 3. 845
97	A. Rh. 2. 180	148	A. Rh. 4. 245
98	s. Od. 12. 69	149	Ap. 1.9.24
99	A. Rh. 2. 191	150	TIE 166. lap
100	A. Rh. 2. 194	151	s. A. Rh. 3. 1236
101	TIE 47. lap	152	A. Rh. 3. 242
102	A. Rh. 2. 299	153	Pa. 5. 1. 3
103	E. Me. 432	154	s. A. Rh. 4. 223
104	A. Rh. 2. 609	155	E. Me. 1334
105	A. Rh. 2. 345	156	A. Rh. 4. 331
106	A. Rh. 2. 752	157	A. Rh. 4. 466
107	A. Rh. 2. 673	158	A. Rh. 4. 571
108	A. Rh. 2. 598	159	A. Rh. 4. 581
109	A. Rh. 2. 674	160	A. Rh. 4. 631
110	A. Rh. 2. 911	161	A. Rh. 4. 727
111	A. Rh. 2. 904	162	A. Rh. 4. 702
112	A. Rh. 2. 946	163	A. Rh. 4. 745
113	A. Rh. 2. 970	164	A. Rh. 4. 930
114	A. Rh. 2. 1007	165	A. Rh. 4. 965

166	A. Rh. 4. 982	217	s. E. Me. 19
167	A. Rh. 4. 1104	218	E. Me. 383
168	A. Rh. 4. 1141 [481]	219	E. Me. 230
169	A. Rh. 4. 1234	220	E. Me. 476
170	A. Rh. 4. 1309	221	Pa. 2. 3. 6
171	A. Rh. 4. 1324	222	E. Me. 271
172	A. Rh. 4. 1384	223	E. Me. 551
173	A. Rh. 4. 1396	224	E. Me. 663
174	A. Rh. 4. 1428	225	E. Me. 725
175	A. Rh. 4. 1446	226	E. Me. 824
176	A. Rh. 4. 1478	227	A. Rh. 4. 131
177	A. Rh. 4. 1551	228	E. Me. 947
178	TIE 76. lap	229	E. Me. 1141
179	A. Rh. 4. 1670	230	E. Me. 1321
180	A. Rh. 4. 1621	231	E. Me. 1382
181	A. Rh. 4. 1691	232	Ap. 1. 9. 28
182	A. Rh. 4. 1699	233	s. E. Me. 1387
183	A. Rh. 2. 678	234	s. E. Me. 9
184	A. Rh. 4. 1709	235	Ap. 1. 9. 28
185	s. A. Rh. 4. 1707	236	A. Rh. 4. 814 c. s.
186	A. Rh. 4. 1730	237	Ap. ep. 5. 5
187	A. Rh. 4. 1733	238	Str. 1.2.39
188	A. Rh. 4. 1765	239	A. Rh. 4. 812
189	Ca. fr. 198	III	
190	TIE 166. lap	1	TIE 110. lap
191	TIE 166. lap	2	Si. 27
192	TIE 127. lap	3	Ap. 1.3.2 E. IA 1212 E. B. 562
193	64. k�ep	4	Ap. 1. 3. 2 A. Rh. 1. 23 Or. h. 24. 12
194	Ov. M. 7. 159	5	D. S. 4. 25. 1
195	s. Ar. Equ. 1321 2. Ly. 1315	6	Su.
196	Pa. 3. 18. 1605. 17.9	7	Ov. M. 11.8
197	Ath. 172d	8	s. Pi. P. 4. 313
198	Ap. 1. 9. 27	9	Pi. fr. 126. 9
199	Pi. P. 4. 250	10	s. Ve. A. 6. 645
200	Hy. 24	11	Ti. Pers. 234
201	Pa. 8. 11.3	12	Hy. A. 2. 7
202	s. E. Me. 9; 19	13	E. B. 560
203	Pa. 2. 1. 6	14	E. Al. 579
204	Pa. 2. 4. 6	15	A. Rh. 1. 34
205	s. Pi. 0. 13. 74	16	Or. A. 965
206	TIE 104. lap	17	Ath. 597b
207	s. E. Me. 264	18	Ap. 1. 3. 3
208	Pa. 2. 4. 6	19	s. Ve. A. 6. 667
209	s. E. Me. 264	20	Ve. G. 4. 317
210	s. Pi. 0. 13. 32	21	TIE 94. lap
211	s. Pi. 0. 13.74	22	TIE 96. lap
212	Pa. 2. 3. 11	23	Ve. G. 4. 460
213	TIE 156. lap	24	Ov. M. 10. 8
214	A. Rh. 4. 869	25	Ve. G. 4. 460
215	s. Pi. 0. 13. 74	26	Or. A. 42 Ve. A. 6. 120
216	s. E. Me. 264 [482]	27	Or. A. 41 Ve. G. 4. 457

28	Ve. A. 6. 892 c. s.	16	CIA 3. 900
29	Se. HOe 1072	17	Et. M.
30	Ve. G. 4. 471 Ho. C. 21 Ov. M. 10. 40 Se. HOe. 1067 Se. HF 578	18	TIE 135. lap
31	Ov. M. 10. 49	19	Pl. Phdr. 229b
32	Ve. G. 4. 487	20	Ap. 3. 15. 4
33	Ve. G. 4. 488	21	Pa. 1.38.3
34	Ve. Cu. 299	22	Ap. 3. 15. 4
35	Ov. M. 10. 56	23	h. C. 476
36	Ve. G. 4. 493	24	TIE 133. lap
37	Ve. G. 4. 502	25	Hy. 48
38	D. S. 4. 25. 4	26	Hy. 189
39	Ve. G. 4. 307	27	Ap. 3. 15. 1
40	Ov. M. 10. 73	28	ALib. 41
41	Ve. G. 4. 516	29	s. Od. 11. 321
42	Ho. AP 391	30	ALib. 41
43	Pa. 9. 30. 5	31	Ap. 3. 15. 1
44	Ov. M. 10. 78	32	ALib. 41
45	Ov. M. 10. 83 Pha.fr. 1.9	33	Ap. 3. 15. 1
46	Er. C. 3. 26. 8	34	Ov. M. 7. 713
47	Ho. C. 3. 26. 8	V	
48	Ma. S. 1. 18	1	S. OC 367
49	Ve. G. 4. 521	2	S. OC 770; 1356
50	FGH 26. 45	3	S. OC 375
51	Pa. 9. 30. 5	4	E. Ph. 71
52	Er. C. 24	5	A. Se. 664
53	Pha.fr. 1. 11	6	s. E. Ph. 71
54	Ve. G. 4. 524	7	TIE 170. lap
55	Ov. M. 11. 52	8	Hdt. 2. 49. 2
56	Ph. Her. 5. 3	9	Pa. 1. 44. 5
57	Lu. Ind. 109	10	Ap. 1. 8. 5
58	Ph. VA 4. 14	11	Ap. 1.8. 5
59	Pa. 9. 30. 6	12	PO. 852 V. 8. 9
60	Pa. 9. 30. 9	13	E. Ph. 420 E. Su.146
61	Pa. 9. 30. 7	14	Ap. 3. 6. 1
IV		15	Hy. 69
1	Thu. 2. 29	16	Pi. N. 9. 13
2	Ov. M. 6. 444	17	Hdt. 5. 67. 5
3	Pa. 1.41.8	18	s. Pi. N. 9. 30
4	Ap. 3. 14. 8	19	s. Od. 11. 326
5	Th. 444	20	s. Pi. N. 9. 30
6	Ap. 3. 14. 8	21	Ap. 3. 6. 2
7	Ov. M. 6. 565	22	Od. 11.326
8	Ov. F. 2. 607	23	s. Ve. A. 6. 445 s. St. Th. 3. 274
9	Ov. M. 6. 521	24	E. Su. 158
10	TIE 170. lap	25	Pa. 8. 25. 8
11	TIE 166. lap	26	s. Il. 23. 346
12	Ov. M. 648	27	Hy. 242
13	TIE 166. lap	28	A. Se. 572
14	Hy. 45	29	Il. 4. 348; 5. 803
15	Lu. Lex. 10	30	Il. 5. 802
		31	Pi. N. 9. 18

32	Pa. 8. 48. 2 TIE 173. lap	26	Hy. 88
33	Ap. 3. 6. 4	27	Hy. 254
34	hy. Pi. N.	28	Mo. Chor. Pr. p. 294
35	Hy. 74	29	Hy. 88
36	Pa. 2. 15. 3	30	Hy. 87
37	Hy. 74	31	Ap. ep. 2. 14
38	A. Se. 375	32	Pa. 2. 16. 6
39	E. Ph. 1104	33	Pa. 2. 18. 1
40	E. Ph. 1179	34	Tz. Ch. 1. 461
41	A. Se. 430	35	He. fr. 98
42	A. Se. 412	36	Tz. Ch. 1. 460
43	Ap. 3. 6. 8	VII	
44	s. Pi. N. 10. 12	1	TIE 148. lap
45	Ap. 3. 6. 8	2	TIE 55. lap
46	s. II. 5. 126	3	h. Ve. 256
47	E. Ph. 1156	4	h. Ve. 279
48	Pi. N. 9. 24	5	II. 20. 92 II. 20. 347
49	Pa. 1.34.3	6	II. 5. 309; 344 [483]
50	Ap. 3. 7. 5	7	II. 20. 318
51	Pi. 0. 5. 15	8	TIE 147. lap
52	E. Su. 16	9	Pi. I. 8. 37
53	Plu. Th. 14a	10	Pi. I. 8. 39
54	Pa. 1.39.2	11	II. 18.433
55	Ap. 3. 7. 3	12	II. 24. 60
56	Hy. 71	13	He. fr. 80
VI		14	Pi. I. 8. 41
1	Pa. 6. 20. 7 Ap. 2. 4. 6	15	TIE 139. lap
2	Ap. 2. 8. 2	16	Str. 9. 5. 9
3	D. S. 4. 58. 2	17	s. II. 16. 14
4	D. S.4. 58. 5	18	s. Ve. A. 4. 402
5	II. 4. 381	19	Ap. 3. 12. 6
6	II. 2. 101	20	Ap. 3. 12. 6
7	s. II. 2. 105	21	Th. 1004
8	Se. Th. 223 et 226	22	D. S. 4. 72. 6
9	TIE 172. lap	23	Pa. 2. 29. 9
10	Ap. ep. 2. 10	24	Ap. 3. 13. 1
11	s. E. Or. 995	25	Ap. 3. 13. 2
12	Ap. ep. 2. 11	26	Hy. 273
13	s. E. Or. 998 Se. Th. 237	27	Ap. 3. 13. 3
14	E. El. 726	28	Pa. 1. 41. 3 s. A. Rh. 1.517
15	A. A. 1583	29	Ap. 3. 13. 3
16	Ap. ep. 2. 13	30	Ap. 3. 13. 3
17	A. A. 1595	31	Pi. N. 4. 59
18	Se. Thy. 765	32	s. Ar. N. 1063
19	Hdt. 1. 119. 3	33	He. fr. 79
20	Ari. Pr. anecd. 3. 43	34	Ap. 3. 13. 3
21	A. A. 1598	35	Pi. I. 8. 45
22	Hy. 88	36	Cat. 64. 20
23	A. A. 1605	37	Al. 74. 7
24	TIE 165. lap	38	He. fr. 81
25	s. E. Or. 15	39	Pi. I. 8. 48

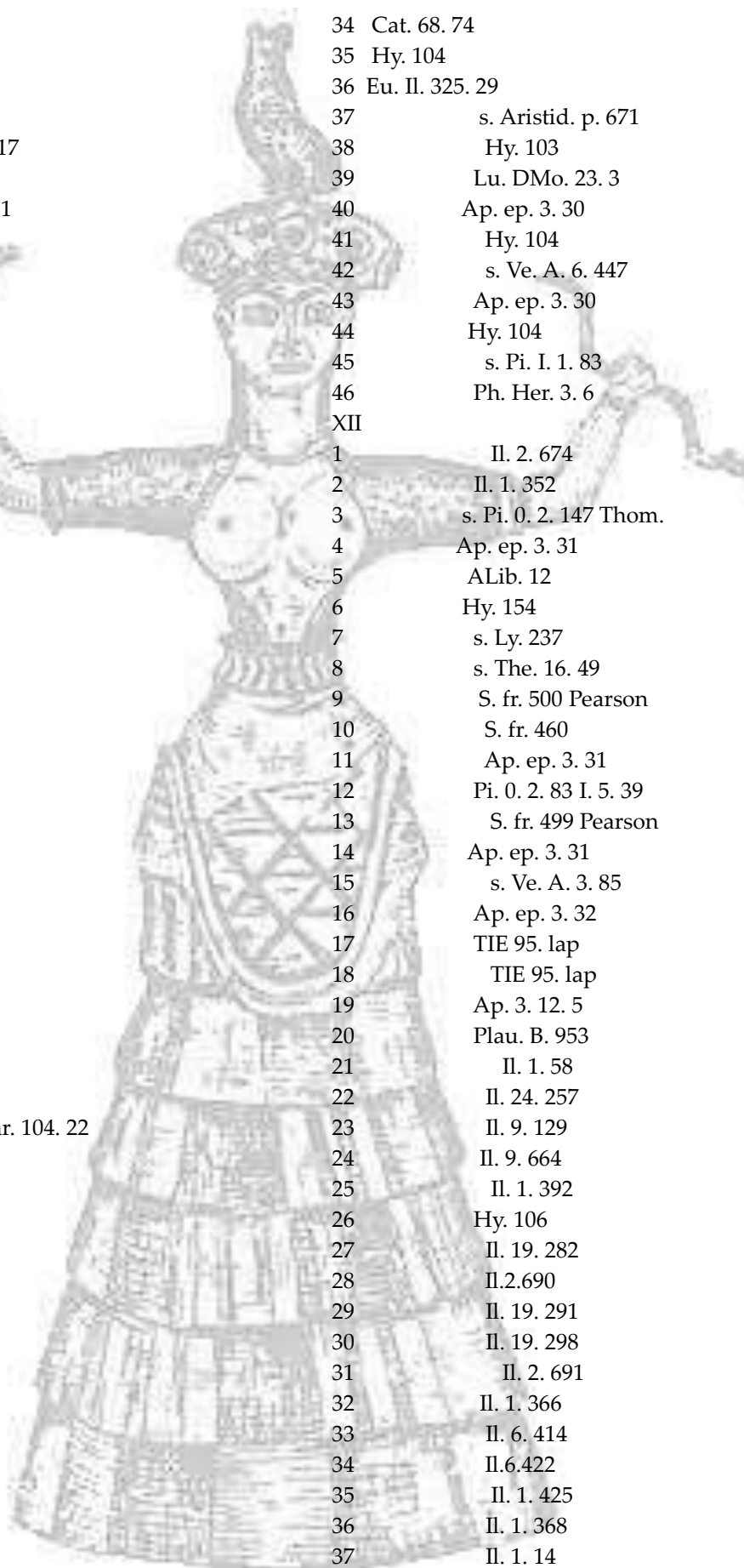
40	E. IA 716	91	s. Il. 3. 325
41	Il. 1. 538	92	s. E. An. 293
42	TIE 97. lap	93	Ap. 3. 12. 5
43	Pi. N. 3. 35	94	Ap. 3. 12. 6 Par. 4 FGH 23 Ov. H.
44	S. fr. 154	5	
45	Pi. N. 4. 62	95	s. E. An. 276
46	Pa. 5. 18. 5	96	E. An. 284 Hel. 676
47	s. E. An. 1265	97	Ath. 682e
48	S. fr. 561	98	Ov. H. 15. 67
49	Hsch.	99	E. Tr. 925 IA 1304 Ap. ep. 3. 2 Hy.
50	Pi. N. 5. 22	92	
51	Cat. 64. 305	100	Il. 24. 29
52	TIE 108. lap	101	Il. 5. 62
53	Ap. 3. 13. 5	102	E. Hel. 631
54	Il. 19. 390	103	Ar. N. 1068
55	Pi. N. 3. 33 [484]	104	s. Ly. 178
56	s. Il. 16. 140	105	h. Ve. 291
57	He. fr. 82	106	Il. 348
58	Hy. 92	107	Ap. 3. 13. 6
59	Pr. Chr. 102. 13	108	s. A. Rh. 4. 816
60	s. Il. 1. 5	109	s. A. Rh. 4. 816
61	Ap. ep. 3. 1	110	A. Rh. 4. 869
62	Hy. 92	111	s. Ar. N. 1068
63	Col. 59	112	s. Ve. A. 6. 57 Hy. 107
64	s. Ve. A. 1.27	113	Ap. 3. 13.6
65	s. Ly. 93	114	Pi. N. 3. 49
66	Hy. 92	115	E. IA 927
67	TIE 99. lap	116	Il. 11.832
68	Pr. Chr. 102. 16	117	Ov. AA 1. 11
69	He. fr. 81	VIII	
70	s. Pi. N. 4. 81	1	Pa. 2. 22. 3
71	Et. M.	2	E. IA 1150
72	Il. 20. 74	3	He. fr. 96. 51
73	Ap. 2. 6. 4	4	E. Hel. 109
74	Ap. 3. 12. 7	5	Il. 3. 175
75	s. Ly. 337	6	Ap. ep. 3. 3
76	Il. 24. 495	7	He. fr. 94. 5
77	Hsch.	8	He. fr. 92
78	Ap. 3. 12. 5	9	s. Il. 2. 339
79	E. He. 1265	10	He. fr. 94. 13
80	E. He. 1259	11	Ap. 3. 10.8
81	TIE 32. lap	12	Il. 2. 478
82	Il. 24. 730 c. s.	13	Il. 3. 169
83	Ap. 3. 12. 5	14	Il. 1.28
84	Pi.fr. 43. 11	15	Il. 1. 113
85	Pa. 10. 12. 5	16	Od. 3. 272
86	Hy. 93	17	Od. 11.411
87	E. An. 296	18	A. A. 1125
88	E. Tr. 921	19	s. Ly. 1123
89	TIE 98. lap	20	Ap. 3. 10. 8
90	Ap. 3. 12. 5	21	He. fr. 94. 21

22	He. fr. 94. 26	73	Pa. 10. 26. 3
23	Ap. 3. 10. 9	74	E. Tr. 77 Ve. A. 1. 39
24	E.IA 54	75	E. Tr. 99
25	Pa. 3. 20. 9	76	Od. 4. 500
26	Ap. 3. 10. 9	77	s. Pi. 0. 166
27	s. Pi. 0. 9. 79	78	Ph. H. 8. 1
28	Od. 19. 403	79	s. Ly. 1159
29	Il. 10. 244; 279	80	Ap. ep. 6. 20
30	Plu. 301d	81	s. Ly. 1159
31	Ap. 3. 10. 8	82	Plu. 557d
32	Il. 5. 860	83	Ap. 3. 10. 8
33	Il. 5.311	84	Il. 11. 508
34	Il. 5. 127	85	He. fr. 96. 16
35	Il. 5. 412	86	s. Ve. A. 3. 121 11. 264
36	s. Il. 5. 412	87	MVat. 1. 195
37	Od. 3. 180	88	Hy. 78
38	s. Il. 5. 412	89	Hdt. 6. 61. 4
39	s. Ve. A. 8. 9	90	Is. 10. 62
40	Pi. N. 10. 7	91	Od. 4. 563
41	s. Pi. N. 82	92	Pa. 3. 19. 9
42	Pli. NH 10. 126	93	Il.4. 181
43	Str. 6. 3. 9	94	Ph. lm. 2. 7. 2
44	Ap. 3. 10. 8	95	s. Il. 4. 147
45	He. fr. 96. 5	96	Od. 4. 12
46	Il. 7. 208	97	Se. Tr. 70
47	Il. 17. 279	98	Ap. ep. 3. 3
48	Il. 3. 229	99	Il.3.232
49	Il. 7. 219	100	Il.3. 173; 420
50	Il. 8. 331	101	Ap. ep. 3. 3
51	Il. 7. 208 14. 410	102	Il. 3. 445
52	s. Pi. I. 6. 67	103	Pr. Chr. 103. 12
53	Pi. I. 6. 35	104	Pr. Chr. 103. 17
54	s. Il. 23. 821	105	Ap. ep. 3. 6
55	Od. 11.546 Ap. ep. 5. 5	106	Pr. Chr. 103. 20
56	s. Ar. Eq. 1056 Plu. 337e	107	Il. 11.769
57	Od. 11.547	108	Ap. ep. 3. 6
58	Pi. N. 7. 25 s. Il. 11. 515	109	s. Il. 9. 668
59	S. Ai. 127	110	A. A. 841
60	Od. 11.563	111	Hy. 96
61	Pa. 1. 35. 3	112	Hy. 95
62	Hdt. 8. 64	113	Od. 24. 115
63	Ap. 3. 10. 8 Hy. 81	114	Hy. 95. 2
64	Il. 2. 528	115	Hy. 277
65	Il. 13. 198	116	Alcid. 22
66	Il. 13. 703	117	S. fr. 399; 438
67	Il. 12. 335	118	Ap. ep. 3. 8
68	Il. 14. 521	119	Hy. 96
69	Pr. Chr. 108. 3 E. Tr. 70	120	Ap. 3. 13. 8
70	E. Tr. 324; 453	121	Il. 9. 668
71	Ap. ep. 5. 22	122	s. Il. 9. 668
72	Pr. Chr. 108. 4	123	TIE 172. lap

124	Hy. 96	43	S.E. 12 A. A. 881
125	s. Il. 9. 668	44	Pi. P. 11. 34
126	E. fr. 682	45	E. IT 918
127	Il. 19. 326	46	Ap. ep. 6. 24
128	Od. 11. 508	47	s. E. Or. 268
129	Il. 11.777	48	Od. 3. 307
130	Il. 19. 407	49	Od. 3. 311
IX		50	Ap. ep. 6. 28
1	Il. 9. 143	51	A. Eu. 179
2	Il. 9. 145	52	A. Eu. 738
3	s. Il. 9. 145	53	E. IT 970
4	S. E. 157	54	E. IT 973
5	Pa. 2. 35. 1 Hsch.	55	E.IT 977 Ap. ep. 6. 26
6	Pr. Ch. 104. 12 Ap. ep. 3. 21	X	
7	Il. 2. 496	1	Ap. ep. 3. 18
8	Pa. 9. 19. 6	2	Str. 13. 1. 69
9	S. E. 566 E. IA 185	3	Pa. 10. 28. 8
10	Ap. ep. 3. 21	4	PO. XI 1359
11	s. Il. 1. 108 s. E. Or. 658 Pr. Chr. 104. 13	5	Pa. 1. 4. 6
12	E.IT 20	6	Ap. 2. 7. 4
13	S. E. 567	7	Pa. 8. 4. 8
14	S. E. 568	8	Ap. 3. 9. 1
15	S. E. 569	9	Pa. 8. 48. 7
16	Ap. ep. 3. 21	10	Mos. Ch. Pr. p. 294
17	Ap. ep. 3. 21 Sabb.	11	Pa. 8. 47. 4
18	S. E. 568	12	E. fr. 265 Alcid. 15
19	A. A. 192 Pr. Chr. 104. 15	13	D. S. 4. 33. 7
20	S. E. 564 E. IT 15	14	Ap. 2. 7. 3
21	E. IT 17;209	15	Ap. 3. 9. 1
22	S. E. 571	16	Ap. 2. 7. 4
23	Hy. 98	17	E. fr. 696. 4 [486]
24	S. An. 899	18	Ae. VH 7. 39
25	S. fr. 284	19	Hy. 99
26	E. IA 610	20	Ap. 3. 89. 1
27	E. IA 1366	21	D. S.4. 33. 11
28	E. IT 27	22	Pa. 4. 34. 7
29	A. A. 239 [485]	23	Hy. 244
30	Ar. Ly. 645	24	A. E. 488
31	E. IA 1579	25	Ari. Po. 24
32	E. IT 26	26	s. E. Rh. 251
33	E. IT 40	27	Hy. 100
34	Hdt. 4. 103	28	Ae. NA 3. 47
35	E.IT 1462	29	D. S. 4. 33. 12
36	Ae. NA 7. 39	30	Ph. Her. 3. 34
37	Od. 4. 529 11.410	31	Od. 11. 521
38	Od. 3. 272	32	Str. 13. 1.69
39	Od. 11.422	33	s. Ly. 1249
40	Pi. P. 11.22	34	s. Ve. A. 3. 680
41	Se. Ag. 897	35	TIE 95. lap
42	A. A. 1377	36	Pa. 9. 5. 14
		37	Pi. 0. 9. 72 c. s.

38 Pi. 0. 9. 71
 39 Il. 11.787
 40 Il. 23. 90
 41 Il. 11.831
 42 Pi. I. 8. 54 Ap. ep. 17
 43 s. Il. 1.59
 44 E. fr. 700 Pa. 9. 41. 1
 45 s. The. 12. 25
 46 Ar. Ach. 439
 47 E. fr. 697; 698
 48 Hy. 101
 49 E. fr. 724
 50 Pr. Chr. 104. 11
 51 s. Od. 11.520
 52 s. E. Or. 1391
 53 Pa. 5. 13. 3
 54 Pa. 3. 26. 10
 XI
 1 Ap. ep. 3. 18
 2 Il. 2. 303
 3 Pa. 9. 19. 7
 4 Il. 1.49
 5 Il. 2. 720
 6 S. fr. 353
 7 App. M. 1. 77
 8 St. B
 9 Pa. 8. 33. 4
 10 A. Rh. 4. 1709
 11 Il. 1.37
 12 Il. 1.430
 13 D. Chr. 59. 9
 14 Ph. iun. 17
 15 V. Fl. 1. 391
 16 s. S. Ph. 194
 17 S. Ph. 1327
 18 Hy. 102
 19 Ap. ep. 3. 27 Pr. Chr. 104. 22
 20 s. Il. 2. 695
 21 Ap. 1. 9. 12
 22 TIE 170. lap
 23 He. fr. 117
 24 Il. 2. 701
 25 Il. 2. 701
 26 Batr. 303
 27 APal. 7. 385. 1
 28 APal. 7. 385. 9
 29 Hdt. 9. 116
 30 Pli. NH 16. 238
 31 Ph. Her. 3. 1
 32 s. Aristid. p. 671
 33 Pa. 4. 2. 7

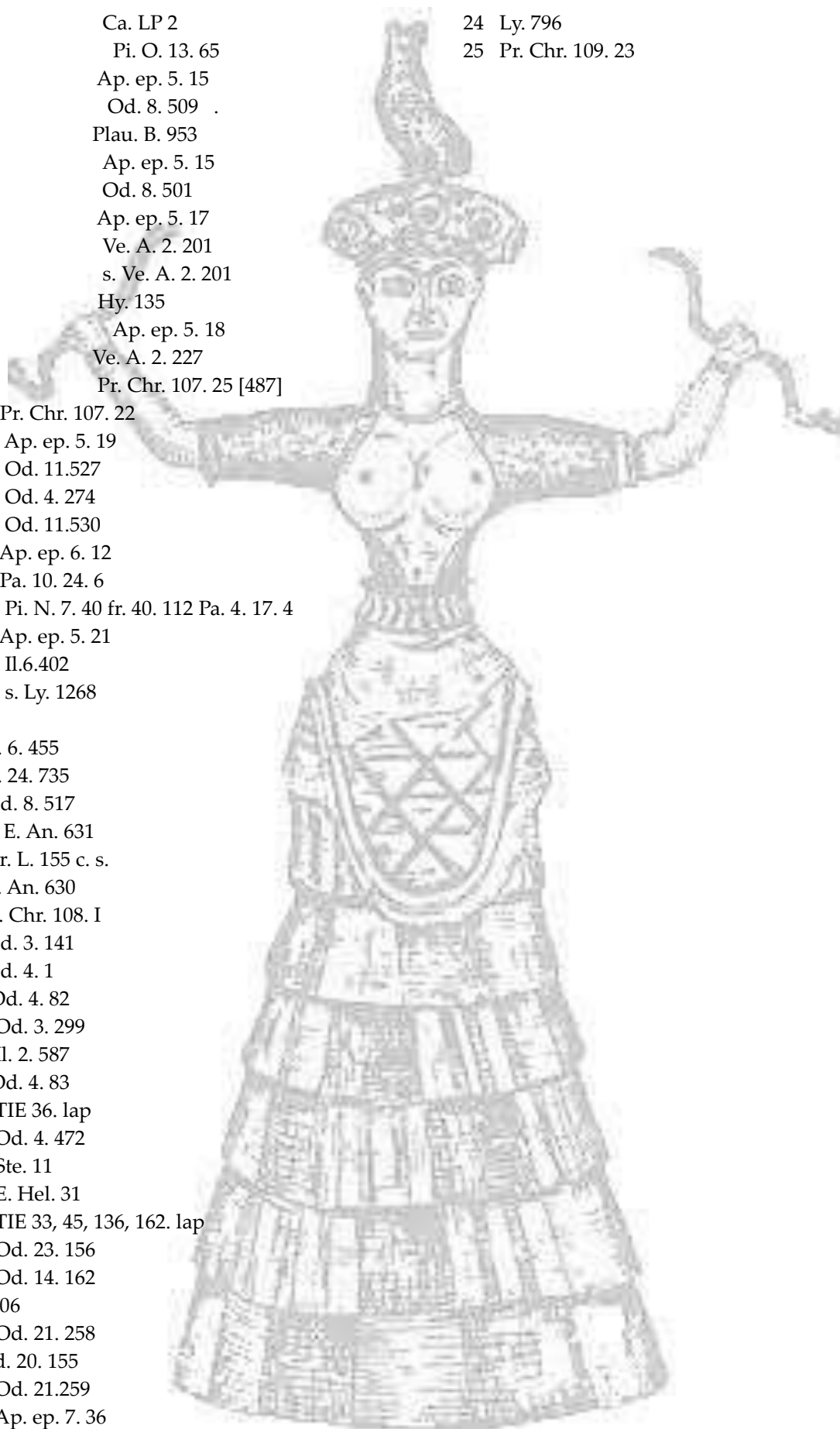
34 Cat. 68. 74
 35 Hy. 104
 36 Eu. Il. 325. 29
 37 s. Aristid. p. 671
 38 Hy. 103
 39 Lu. DMO. 23. 3
 40 Ap. ep. 3. 30
 41 Hy. 104
 42 s. Ve. A. 6. 447
 43 Ap. ep. 3. 30
 44 Hy. 104
 45 s. Pi. I. 1. 83
 46 Ph. Her. 3. 6
 XII
 1 Il. 2. 674
 2 Il. 1. 352
 3 s. Pi. 0. 2. 147 Thom.
 4 Ap. ep. 3. 31
 5 ALib. 12
 6 Hy. 154
 7 s. Ly. 237
 8 s. The. 16. 49
 9 S. fr. 500 Pearson
 10 S. fr. 460
 11 Ap. ep. 3. 31
 12 Pi. 0. 2. 83 I. 5. 39
 13 S. fr. 499 Pearson
 14 Ap. ep. 3. 31
 15 s. Ve. A. 3. 85
 16 Ap. ep. 3. 32
 17 TIE 95. lap
 18 TIE 95. lap
 19 Ap. 3. 12. 5
 20 Plau. B. 953
 21 Il. 1. 58
 22 Il. 24. 257
 23 Il. 9. 129
 24 Il. 9. 664
 25 Il. 1. 392
 26 Hy. 106
 27 Il. 19. 282
 28 Il. 2. 690
 29 Il. 19. 291
 30 Il. 19. 298
 31 Il. 2. 691
 32 Il. 1. 366
 33 Il. 6. 414
 34 Il. 6. 422
 35 Il. 1. 425
 36 Il. 1. 368
 37 Il. 1. 14

38	Il. 1.25	89	Ap. ep. 5. 4
39	Il. 1.49	90	Od. 24. 47
40	Il. 16. 700	91	Od. 24. 47
41	Il. 16. 785	92	Od. 24. 60
42	Ve. A. 2. 319	93	Il. 23. 91; 244
43	Il. 16. 850	94	Od. 24. 81
44	Il. 16. 96	95	Str. 13. 1. 32
45	Il. 18. 8	96	Arr. A. 1. 12. 1
46	Il. 18. 96	97	Pr. Chr. 108. 7
47	Il. 18. 98	98	E. Hec. 37
48	Il. 19. 258	99	Pr. Chr. 106. 14
49	Il. 18. 478	100	Pi. N. 4. 49 E. An. 1262
50	Il. 19. 21	101	CIG 2. 2076
51	Il. 22. 136	102	D. Chr. 36. 9
52	Il. 22. 203	103	Pli. NH 4. 83
53	Il.22.359	104	A. Rh. 4. 814 c. s.
54	Il.22.385	105	ALib. 27
55	Il. 23. 175	106	Am. M. 22. 8. 34
56	Il. 24. 560	107	Pa. 3. 19. 13
57	Ap. ep. 5. 1	108	Pr. Chr. 105. 9
58	Il. 3. 189	109	Od. 11.467
59	Tz. Posthom. 14	110	Il.6.448
60	s. Il. 3. 189	111	Ap. ep. 5. 10
61	Il. 24. 670	112	Ap. ep. 5.8
62	Q. S. 1. 664	113	Ap. ep. 5. 10
63	Q. S. 1. 594	114	Od. 11. 509
64	Pa. 5. 11.6	115	Ap. ep. 5. 11
65	Prop. 3. 11. 15	116	Pr. Chr. 106.30
66	Od. 11.522	117	Pr. Chr. 106. 30
67	Pr. Chr. 106. 1	118	Ap. ep. 5. 8
68	Pi. 2. 83	119	S. Ph. 1408
69	TIE 30. lap	120	Pr. Chr. 106. 26 Ap. ep. 5. 8
70	Il. 22. 209	121	Ap. ep. 5. 8
71	TIE 30. lap	122	Ap. 3. 12. 3
72	Plu. 17a	123	TIE 84. lap
73	Il. 22. 161	124	Ap. 3. 12. 3
74	Il. 16.857	125	FGH 26. 34. 2
75	TIE 132. lap, 45. kép	126	Od. 4. 244
76	Pol. 4. 130	127	Od. 4. 250
77	Pr. Chr. 106. 6	128	Od. 4. 261
78	Pa. 10. 31. 6	129	Ap. ep. 5. 13
79	Ae. Na 5. 1	130	FGH 26. 34. 2
80	EGr. 987	131	Pr. Chr. 107. 7
81	Pr. Chr. 106. 7	132	FGH 26. 34. 3
82	Ap. ep. 5. 3	133	s. Ar. Ve. 351
83	Ve. A. 6. 57	134	s. Ve. A. 2. 166
84	E. Rh. 508	135	FGH 26. 34. 4
85	s. Ve. A. 3. 85	136	Pr. Chr. 107. 2
86	Il. 22. 359	137	Ap. ep. 5. 14
87	s. Ar. E. 1056	138	Od. 8. 493
88	Ap. ep. 5. 4	139	Pa. 1. 30. 4 5. 15. 6

140 Ca. LP 2
141 Pi. O. 13. 65
142 Ap. ep. 5. 15
143 Od. 8. 509 .
144 Plau. B. 953
145 Ap. ep. 5. 15
146 Od. 8. 501
147 Ap. ep. 5. 17
148 Ve. A. 2. 201
149 s. Ve. A. 2. 201
150 Hy. 135
151 Ap. ep. 5. 18
152 Ve. A. 2. 227
153 Pr. Chr. 107. 25 [487]
154 Pr. Chr. 107. 22
155 Ap. ep. 5. 19
156 Od. 11.527
157 Od. 4. 274
158 Od. 11.530
159 Ap. ep. 6. 12
160 Pa. 10. 24. 6
161 Pi. N. 7. 40 fr. 40. 112 Pa. 4. 17. 4
162 Ap. ep. 5. 21
163 Il.6.402
164 s. Ly. 1268
XIII
1 Il. 6. 455
2 Il. 24. 735
3 Od. 8. 517
4 s. E. An. 631
5 Ar. L. 155 c. s.
6 E. An. 630
7 Pr. Chr. 108. I
8 Od. 3. 141
9 Od. 4. 1
10 Od. 4. 82
11 Od. 3. 299
12 Il. 2. 587
13 Od. 4. 83
14 TIE 36. lap
15 Od. 4. 472
16 Ste. 11
17 E. Hel. 31
18 TIE 33, 45, 136, 162. lap
19 Od. 23. 156
20 Od. 14. 162
19. 306
21 Od. 21. 258
s. Od. 20. 155
22 Od. 21.259
23 Ap. ep. 7. 36

24 Ly. 796
25 Pr. Chr. 109. 23

A Kiadó utószava

A 20. századi óorkutatás egyik legnagyobb és legmélyebb hatást keltett alakjának, a magyar Kerényi Károlynak (1897-1973) kapcsolata a magyar tudománnyal (és szélesebb értelemben a magyar társadalommal) mindig is ellentmondásosan alakult. Első nagy munkájával, a hellenisztikus kori görög regényről írt monográfiájával - amely egy csapásra az óorkutatásnak nemzetközi mércével is élvonalába helyezte - nemcsak az egyetemi magántanárságot szerezte meg, hanem a hazai óorkutatásnak is középpontjába került. Markáns egyénisége, mély humanista elkötelezettsége, az óorktudomány lényegéről és feladatairól kialakított felfogása, a tudományos erkölcsről vallott és megvalósított nézetei azonban csakhamar - és szükségszerűen - szembeállították az *akkori* hivatalos Magyarország vezető köreivel. Szembekerült elsősorban a Klebelsberg-féle kultúrpolitika „hungarocentrikus” irányzatával, amely az óorktudománynak is csupán magyarközpontú, nacionalista (vagy éppen sovinizta) érdekeket szolgáló és ennek megfelelő érzelmeket keltő művelését volt hajlandó támogatni, vagy akár csak eltűrni is. A Philológiai Társaság 1930. évi közgyűlésén elhangzott programbeszéde („Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok”) nyílt hadüzenet volt a klasszikus tanulmányok „magyarcélú” korlátozása, emberi jelentőségének szem elől tévesztése ellen. De ugyanakkor szembekerült azzal az „akadémikus” és konzervatív tudománnyal is, amely az óorkkal való foglalkozást csupán a múlt öncélú megismerésének volt hajlandó tekinteni, és az antik szövegekhez, szavakhoz, történeti tényekhez tapadó szűk látókörű filologizálásában elzárkózott a tágabb horizontú, mélyebb és átfogóbb és főként jelen-központú értelmezés jogosultságától. Az egyetemes emberi érdekektől elforduló nacionalizmussal, és a siváran pozitivistá konzervativizmussal szembeni ellenállásában alakult ki és fogalmazódott meg Kerényi Károly felfogása - valójában: humanista elkötelezettségű hitvallása - az óorktudomány valóságos tartalmáról: ez a tudomány, vallotta, „elsősorban *egzisztenciális tudomány, az antik emberi lét tudománya*, mert ez a lét az, amely mint az emberiségtől egyszer már megvalósított lehetőség, a legjobban érdekel”. [489]

Ebben a szellemben és ezzel a céllal fogantak Kerényi Károlynak az 1930-as években írt első vallástörténeti tanulmányai is - majd azóta szinte könyvtáryi terjedelemre duzzadt monográfiái és részletkutatásai. Az „antik emberi lét” az ő meggyőződése szerint legigazibb mivoltában, és minden korokhoz, a jelenkorhoz is szóló érvénnyel az ókori görögség mítoszaiban szólalt meg. Ezt a mítoszvilágot tehát nem annyira a maga konkrét történeti és társadalmi meghatározottságában, nem is az ösztönösség felől a *logos* és *ratio* felé vezető fejlődésében-alakulásában tartotta vizsgálatra méltónak, mint inkább annak a kérdésnek szemszögéből: milyen örök, időtálló és időfölötti emberi sorskérdések, az „*emberi lényeg*” megannyi oldalának: a szenvedésnek és lázadásnak, a tökéletlenség érzésének és a teljességre való vágyakozásnak, a halál-tudatnak és az örökkévalóság áhításának és kilátástalanságának milyen megsejtései rejtőznek a görög mítosz bűnöző és ragyogó, sebeket szenvedő és mégis halhatatlan, mindig elbukó és mindig diadalmas isteni és héroikus alakjainak képében. Nagyon leegyszerűsítő módon fogalmazzunk, ha azt állítanánk, hogy Kerényi Károly vallástörténeti, és elsősorban görög és római mítosztörténeti kutatásai *csak az örök emberi*, a távoli múltban született, de a jelen emberéhez szóló, az emberi lényegre vonatkozó mitikus mondanivalóra irányultak. De kétségtelen, hogy saját tudományos és erkölcsi hitvallása szerint is ennek a lényegnek megértésében, és a jelen felé való közvetítésében, értelmezésében és megértésében látta kutatásainak humánus célját és voltaképpeni jogosultságát. Ez a szemlélet

---

tette szükségesszerűvé számára a szakítást a szaktudomány hagyományossá és egyben megkövültté vált kutatási módszereivel. A mítosznak nem betűje izgatta, hanem rejtett értelme (amelyet természetesen a legszigorúbban vett filológiai pontosságú módszerekkel olvasott ki a fennmaradt forrásokból: irodalmi szövegekből, vázaképekből, rítusok elmosódott emlékeiből, antik grammatikusok célzásaiból); nem keletkezése, hanem kialakult, kész, lezárt eszmeisége. Így a görög mítosz istenei merő fantáziaképekből eszmei valósággá, olyan - végső soron - reális történelmi jelenséggé váltak, amelynek hatása benne él az antik görög ember gondolatvilágában, társadalmi és politikai magatartásában, de még konkrét történelmi helyzetekben választott állásfoglalásaiban is.

Az antikvitásnak ez a szemlélete a hivatalos tudomány képviselőinek ellenállását váltotta ki, amely többé-kevésbé mellőzésben (az őt megillető budapesti professzúra helyett az akkor „másodrangú”-nak tekintett vidéki egyetemekre való száműzetésében), a tudományos közéletből való gyakorlati kizártságában jutott kifejezésre. Személyes támadások érték jobbról: a konzervatív tudomány mellett az azzal szövetséges nacionalista irányzat felől; az örök humánus ideáljait a görög antikvitás példáján feltáró műveiben az egyházas szemlélet a „pogányság feltámasztásának” tendenciájára gyanakodott; de szellemtörténeti irányzatát a tudományos és társadalmi progresszióknak materialista világnézetű reprezentánsai kritikával illették. Annál mélyebb [490] és tartósabb, szinte elemi erejű volt a hatása a faszizáló társadalommal szemben álló, Thomas Mann-i ihletésű fiatal humanista értelmiség egy jelentős részére: gondolatainak, kutató módszerének, emberi és tudósi magatartásának ihlető ereje olyan kiemelkedő személyiségeket ragadott meg (hogy csak találmányra soroljunk fel néhányat az elhunytak és távollevők közül), mint Németh László és Szerb Antal, a zenetörténész Szabolcsi Bence, s a pszichológus Szondi Lipót. Mítosztörténeti kutatásait nagyra értékelte a vele szoros szellemi kapcsolatban álló Thomas Mann is. A budapesti egyetemen, magántanári minőségben tartott mítosztörténeti és mítoszelemző híres péntek esti előadásai valóságos zarándokhelyévé váltak annak a filozófus-nemzedéknek, amely az akkori egyetemi oktatáshoz képest mást és többet várt a tudományos megismeréstől.

A faszizta Magyarországon, s a faszizálódó, német uralom alá került Közép-Európában a háború kitörése óta egyre kevésbé maradt meg Kerényi Károly számára még a tudományos alkotás lehetősége is. A II. világháború első éveiben írt nagy tanulmányai az emberiség nagy, ősi mítoszairól főként külföldön, a faszizmus uralmától szabad országokban jelentek meg (előbb Hollandiában, majd Svájcban); 1943-ban ő maga is Svájcba költözött, és egyetlen hazalátogatásán, egyben meghíúsult hazatérési kísérletén (1947) kívül szerves kapcsolata a magyar tudománnyal is megszakadt. Eleddig utolsó magyar nyelvre lefordított munkája, a *Napleányok* c. tanulmánygyűjteménye 1948-ban jelent meg, és azonnal heves viták keresztüzébe került - és ezek a viták óhatatlanul átterjedtek egész vallás- és mítoszszerzők köré, s ezekben kifejeződő kutató módszerének értékelésére is. Az akkor - a 40-es évek végén és az 50-es évek elején - még első lépéseit tevő, mintegy saját útját kereső, magyar marxista vallástörténeti kutatásnak természetesen kritikailag kellett szembenéznie a közvetlen hazai tudományos örökséggel, és elsősorban éppen e polgári kutatásnak legmagasabb színvonalat jelentő, filozófiailag és metodikailag is legátgondoltabb és legkövetkezetesebb, hatásában legszuggesztívebb alkotásaival: Kerényi Károly életművével. Nyilvánvaló, hogy a marxista vallástörténeti kutatásnak szempontjai és módszerei eltérnek Kerényi Károly koncepciójától. Kerényi a mítoszokat, mint az emberi szellem alkotásait, önmagukban és szellemi valójukban vizsgálja: a marxista kutatást azok a társadalmi (és azokon túl: gazdasági) feltételek izgatják, amelyekben ezek a mítoszok létrejöttek és amelyek

---

bennük tükröződnek. Kerényi számára a mítoszok olyan örök szimbólumok és paradigmák, amelyekben minden kor embere a saját emberi létének, „egzisztenciájának” végső nagy kérdéseire döbben rá; ezért a bennük élő istenek és héroszok, mint szellemi valóságok, mindig a maguk teljességében és egységes mivoltában lépnek elénk, és ennek a zárt szellemi valóságnak minden nemzedék (maga a mítoszteremtő görög nép és annak egyes alkotói, költői és filozófusai is), egy-egy aspektusát ragadta meg - a marxista szemlélet számára a legizgalmasabb feladat az istenekről alkotott [491] elképzeléseknek, s az ezekben élő istenalakoknak fokozatos és folyamatos kibontakozása, fejlődése és változása az egymást váltó nemzedékek és egymással szemben álló társadalmi csoportok hiedelemvilágában. Kerényi - ha nem is a materialista történetiszemlélet terminológiájával, de a marxista kutatáshoz hasonlóan - hangsúlyozza a mitikus-vallásos képzetek valóságmegismerő és valóságértelmező funkcióját; ám a marxista kutatás, ezzel egyetértve is, erőteljesebben emeli ki ennek a megismerő funkciónak a társadalmi (és ettől elválaszthatatlan intellektuális) fejlődés meghatározott szakaszához való kötöttségét, amelyet a fogalmi gondolkodás egy magasabb fokának kellett felváltania. Kerényi kutatásainak középpontjában az öntörvényű és változatlan érvényű *vallásos élmény* áll; a materialista kutatás a vallási jelenségek *történeti* fejlődését és a fejlődés társadalmi meghatározó tényezőit tekinti tanulmányai fő tárgyának, és ugyanakkor - elismerve mindegyik vallásrendszer saját individualitását - annak jelenségeit igyekszik beágyazni a vallás egyetemes megnyilvánulásaiba: tehát nem mondhat le az összehasonlító vallástörténeti kutatás módszereiről sem. A marxista szemléletű kutatás tehát sok tekintetben másként vizsgálja, más nézőpontból elemzi, más okból tartja jelentősnek és örök érvényűnek a görög mítoszok világát, mint e mítoszok szellemtörténeti indíttatású kutatásának legnagyobb mestere: de egy pillanatig sem szabad megtagadnia a mély tiszteletet a nagy tudós káprázatos tudásával, lenyűgöző műveltségével, rejtett összefüggéseket is feltáró forrásismeretével és -értelmezésével szemben. Ebben a tekintetben: a páratlanul gazdag tényanyag felhasználásában és ugyanakkor a tények halmozásán túlmutató, a jelenségek lényegéig hatoló elemzés és értelmezés igényében (ha nem is a megvalósítás konkrét módjában) Kerényi Károly a vallási jelenségek minden kutatójának mestere lehet - függetlenül attól, hogy világnézetét és szemléletmódját magunkévá tehetjük-e vagy nem.

*

Az a mű, amelyet csaknem három évtizeddel a *Napleányok* megjelenése után a magyar olvasó most kezébe vehet, Kerényi Károlynak nem elméleti igényű elemző és értelmező alkotása, hanem az istenekről és héroszokról szóló görög mítoszoknak formájában leíró jellegű, a nagyközönség számára írt ismertetése. A görög mitológiának ez - a felszabadulás óta immár harmadik - részletes magyar nyelvű feldolgozása műfajban is, tényanyagában és annak elrendezésében is, jelentősen különbözik két elődjétől: *Trencsényi Waldapfel Imre*: Görög-római mitológia, és *R. Graves*: Görög mítoszok c. munkáitól. *Trencsényi-Waldapfel Imre* az antik szerzők irodalmi alkotásait, irodalmi formában feldolgozott mítoszok és mitikus jellegű elbeszélések tartalmi ismertetését illeszti bele vallástörténeti fejtegetéseibe; tehát a görög mitológiának mintegy fő vonulatát dolgozza fel és értelmezi. *R. Graves* számos [492] töredékből, szinte mozaikszerűen állítja össze a mítoszokat egységes cselekmény-nyé, és ehhez kapcsolja hozzá mind az eltérő változatokat, mind pedig saját, mindig izgalmas, bár nemegyszer önkényes vallástörténeti elemzéseit. *Kerényi Károlynak* ez a könyve a görög mítoszok világát a maga egész gazdagságában, egységében és ellentmondó változataiban tárja az olvasó elé. Tehát az egyes mitikus hősök születésére, származására, sorsára és netán

---

halálára vonatkozó különféle hagyományokat, mint egymással egyenrangúakat, mint ugyanazon képzet eltérő változatait, a maguk pompázatos és fantasztikus gazdagságában mutatja be, s e tekintetben semmilyen engedményt nem tesz a "könnyen-érthetőség" és olcsó népszerűség igényének. Úgy láttatja a mitikus alakokat, ahogyan azokat egy, a mítoszok világában élő (és azokat ugyanakkor már „kívülről” is szemlélő) görög ember érzékelhette: a hagyományok elképesztő, a rengeteg változattal már-már zavarba ejtő gazdagságában. A szerző is tudja: súlyos szellemi táplálék az, amit ebben a formában nyújt. Ámde éppen ez a valóságos, nem stilizált és nem irodalmiasított, tematikus gazdagságában, gondolati egységében és mélységében egyaránt megkapó görög mitológia.*

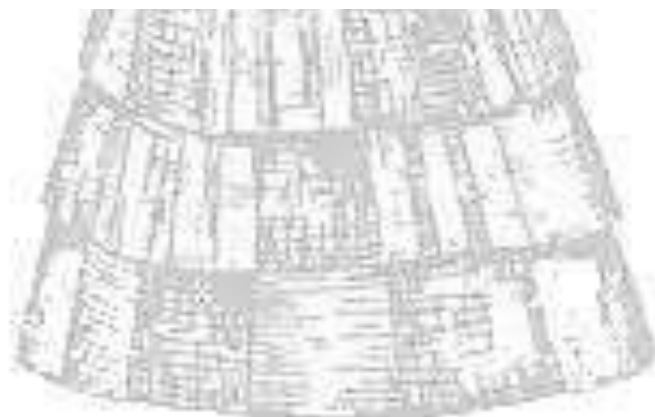
---

* Az Olvasó tájékoztatását szolgáló *Utószavunk* nem pótolja e könyv elhunyt szerzőjének átfogó tudományos méltatását, és ilyen igénnyel egyáltalán nem is óhajt fellépni. Kerényi Károly hatalmas életművének kritikai felmérése és méltatása még a jövő feladata. Magyar nyelven a felszabadulás óta főként két tanulmány tekinthető mérvadónak - bár egyik sem lépett fel a teljesség igényével: Falus Róbert: *Prométheusz mártíromsága*; Kerényi Károly könyvének margójára c. cikke (*Világosság* 7, 1966, 663 skk. lapokon) és Szilágyi János György: *Kerényi Károly emlékezete* c. tanulmánya (*Antik Tanulmányok* 20, 1973, 200 skk. lapokon); a Kerényi K. életében megjelent magyar nyelvű kritikai állásfoglalások közül leginkább figyelemre méltó, máig érvényes szempontokat vetett fel: Mátrai László: *Apollo* 1, 1935, 451 skk. lapokon megjelent bírálata. Ebben a rövidrefogott, csupán néhány szempontot kiemelő méltatásban leginkább ezekre a tanulmányokra támaszkodhattunk.

I. SZÁRNYAS ISTENNŐ OROSZLÁNNAL;
RHEA MINT „NAGY ARTEMIS” ÉS „AZ ÁLLATOK ÜRNŐJE”

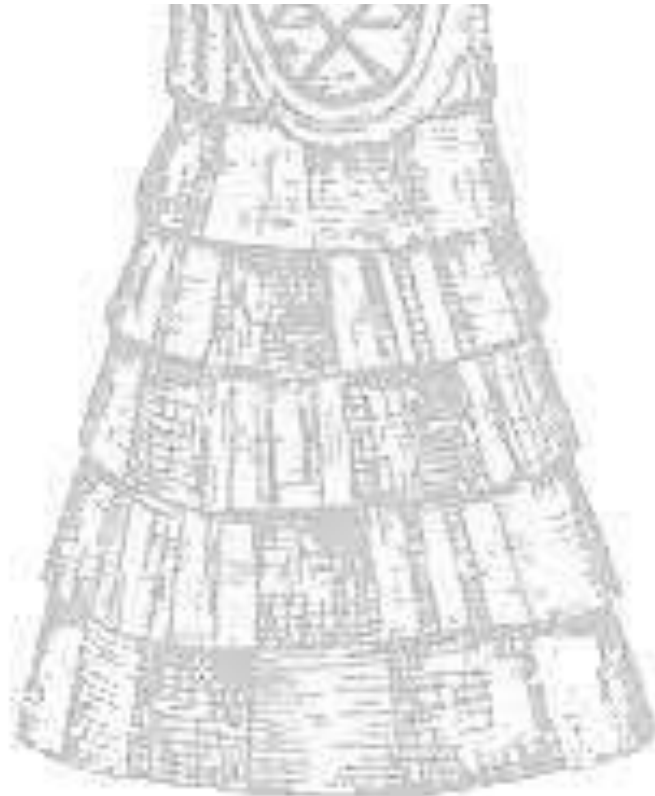
2. ZEUS ÉS TYPHÓN

3. POSEIDÓN GAIA ISTENNŐ SZEME ELŐTT MEGŐLI
POLYBÓTÉS GIGÁSZT

4. AZ „ERŐS ISTENNŐ”, URALMÁNAK HÁRMAS SZÍNHELYÉN

5. SKYLLA

6. SÖTÉT ARCÚ GORGÓ

7. VILÁGOS ARCŰ GORGÓ

8. KHMIRA

9. EKIDNA

10. AZ ARANYALMÁÉRT NYÚLÓ HESPERIS

11. HÉRAKLÉS A HESPERISEKNÉL

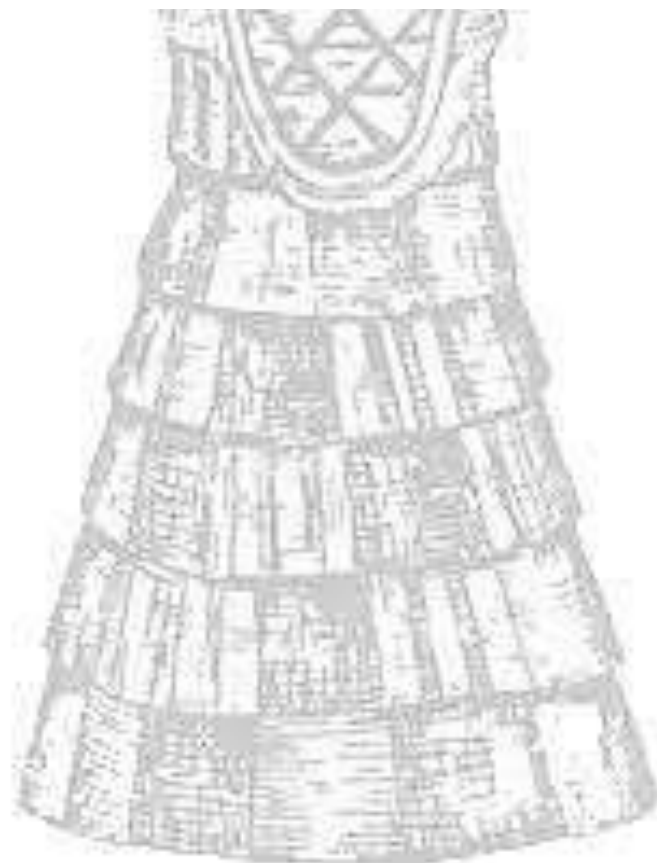

12. PERSEUS A HESPERISEK FÁJA ALATT LEVÁGJA
MEDUSA FEJÉT

13. KÍGYÓ-NIMFÁK

14. AKHELÓOS ÉS HÉRAKLÉS

15. ODYSSEUS ÉS A SZIRÉNEK

16. HARPYIÁK

17. NÉREUS, DÓRIS ÉS NÉREISEK

18. APHRODITÉ ÉS ARÈS

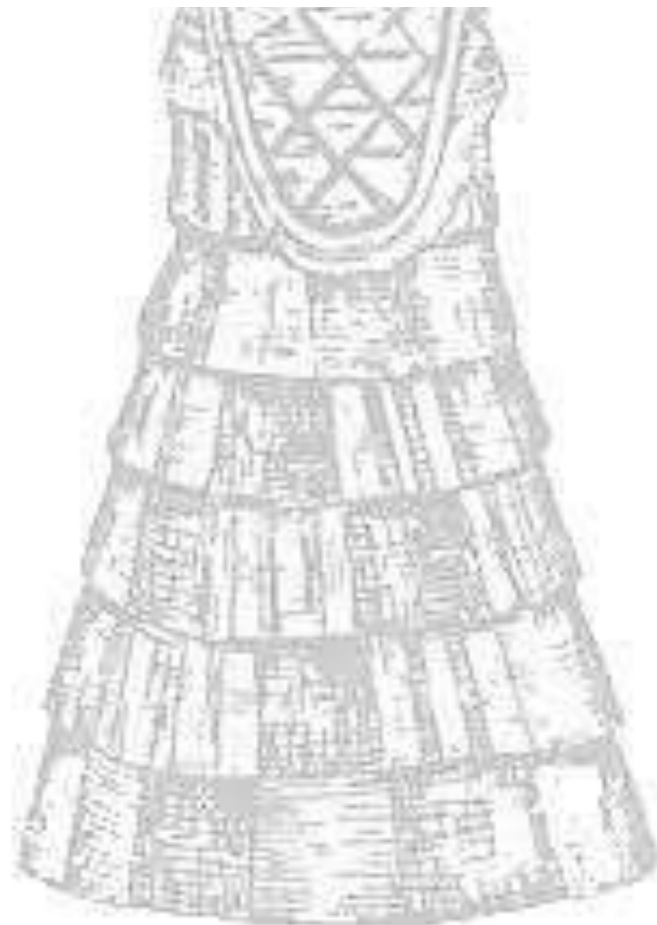

19. APHRODITÉ A LÚD HÁTÁN

20. ZEUS A SASSAL

21. HÉRA

22. SZÁRNYAS ARTEMIS VÍZIMADARAKKAL

23. LÉDA A TOJÁSSAL, A DIOSKUROK KÖZÖTT

24. EURÓPA A HÁROMSZÍNŰ BIKÁN

25. TALOS HALÁLA A DIOSKUROK, POSEIDÓN, AMPHITRITÉ
ÉS EGY NÉREIS ELÓTT

26. ATHÉNÉ SZÜLETÉSE

27. A SZÁRNYAS PALLAS

28. ATHÉNÉ ÁTVESZI GAIÁTÓL ERIKTHONIÓST
KEKROPS, HÉPHAISTOS ÉS HERSÉ ELŐTT

29. LÉTÓ, APOLLÓN, ARTEMIS ÉS A SÁRKÁNY

30. TITYOS MEGKÍSÉRLI ELRABOLNI LÉTÓT,
ELŐTTÜK APOLLÓN ÉS AIDÓS, VAGYIS ARTEMIS

31. APOLLÓN KÉT MÚZSA KÍSÉRETÉBEN TALÁLKOZIK ARTEMISSZEL.

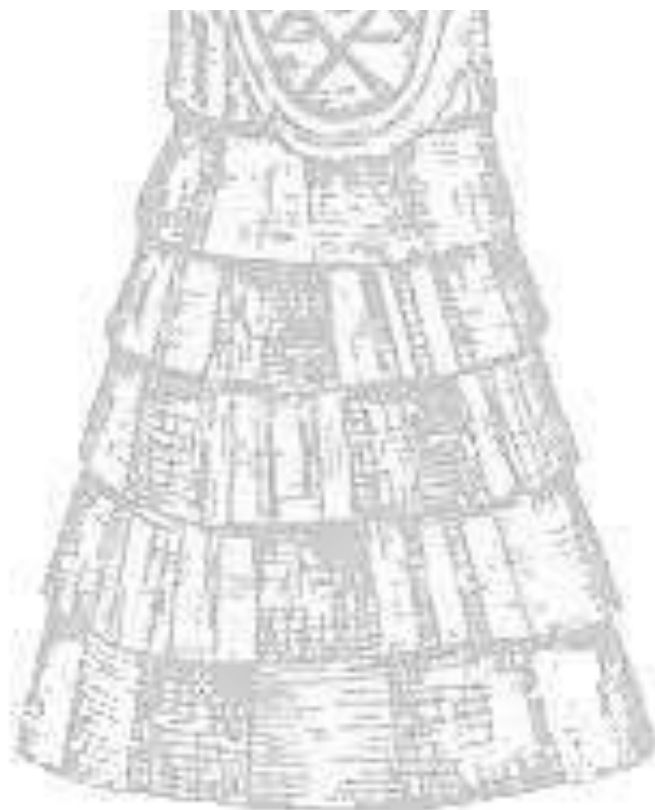
32. APOLLÓN SZÁRNYAS HÁROMLÁBÚ EDENYEN, „A NAP ÜSTJÉN”

33. ARTEMIS MEGÖLI AKTAIÓNT

34. ARTEMIS ÉS APOLLÓN MEGÖLI NIOBÉ GYERMEKEIT

35. DIONYSOS EGY MAINAS ÉS EGY SZILÉN KÍSÉRETÉBEN
AZ OLYMPOSRA VEZETI HÉPHAISTOST

36. HÉRÁT MEGTÁMADJÁK A SZILÉNEK;
AZ ISTENNŐ MELLETT HERMÉS ÉS HÉRAKLÉS

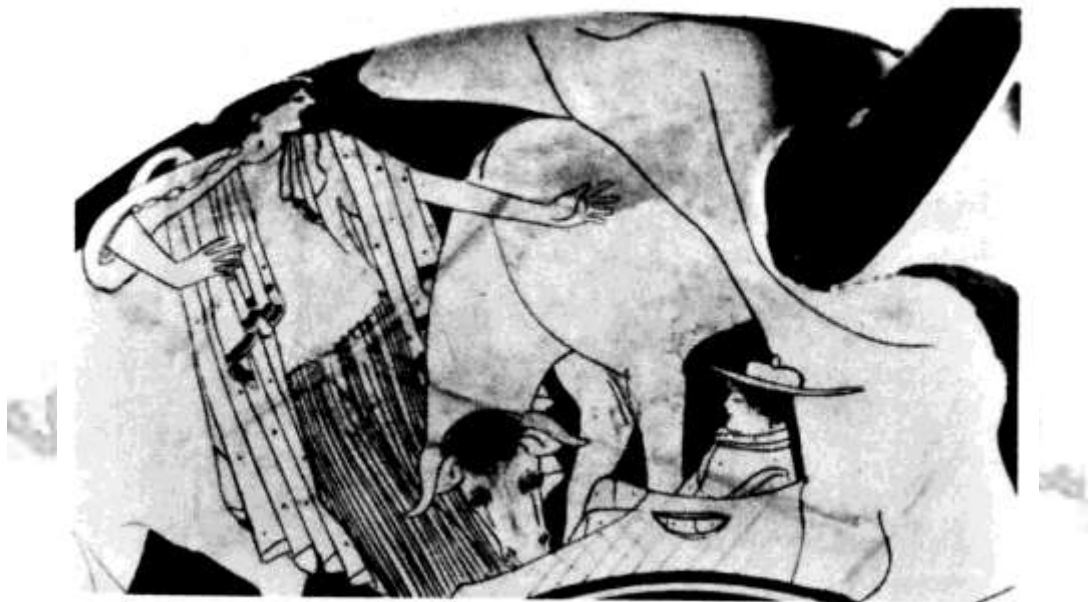

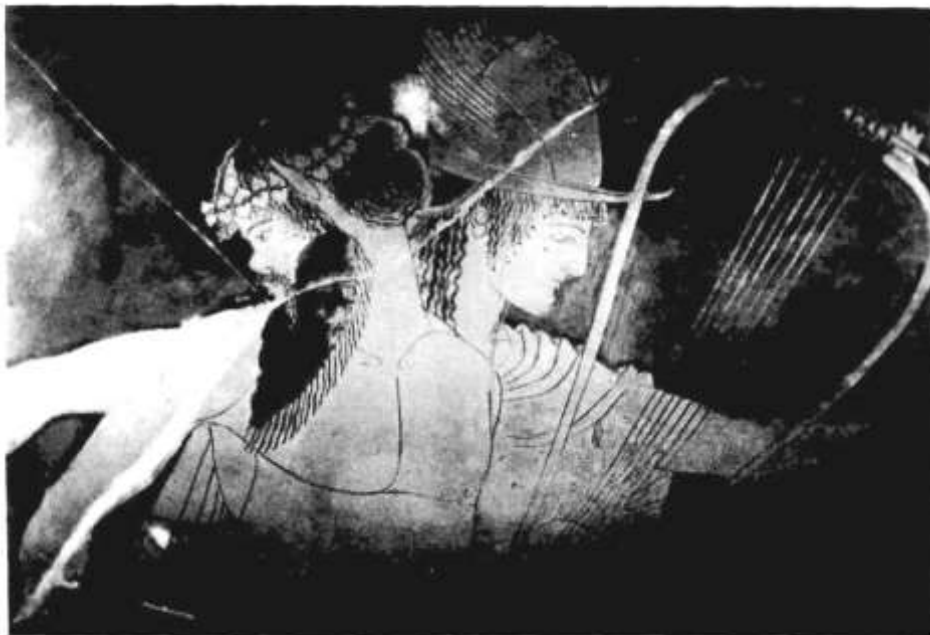

37. HERMÉS, A TEHÉNTOLVAJ, APOLLÓNNAL, MAIÁVAL
ÉS ZEUSSZAL.

38. HERMÉS, MAIA ÉS A TEHENEK

39. HERMÉS LANTON JÁTSZÓ SZILÉNNEL

40. NIMFÁK ÉS SZILÉNEK

41. SZILÉN ÉS MAINAS

42. TRITÓN

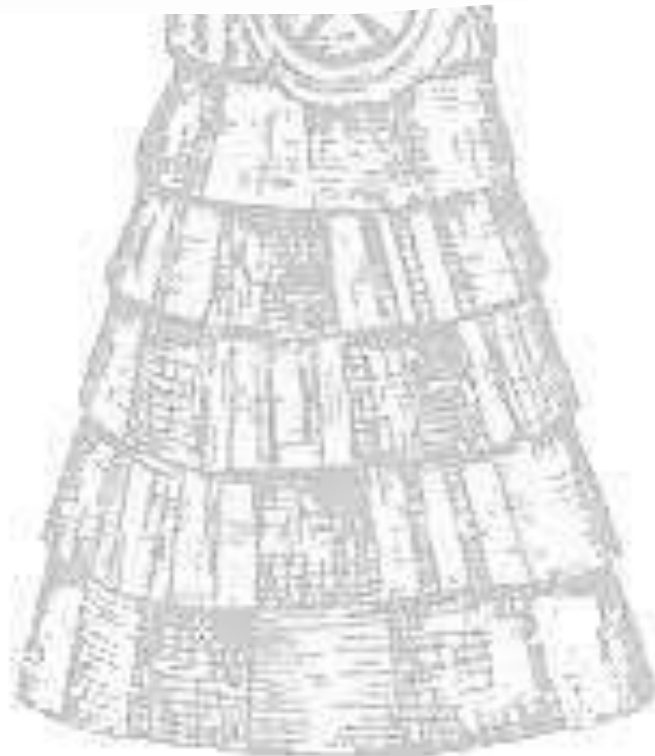

43. HÉLIOS FÖLMEGY AZ ÉGRE, KÖRÜLÖTTE CSILLAGOK GYERMEK ALAKBAN, ENDYMIÓN, ÉÓS, KEPHALOS ÉS SELÉNÉ

44. SELÉNÉ

45. ÉÓS SIRATJA MEMNÓNT

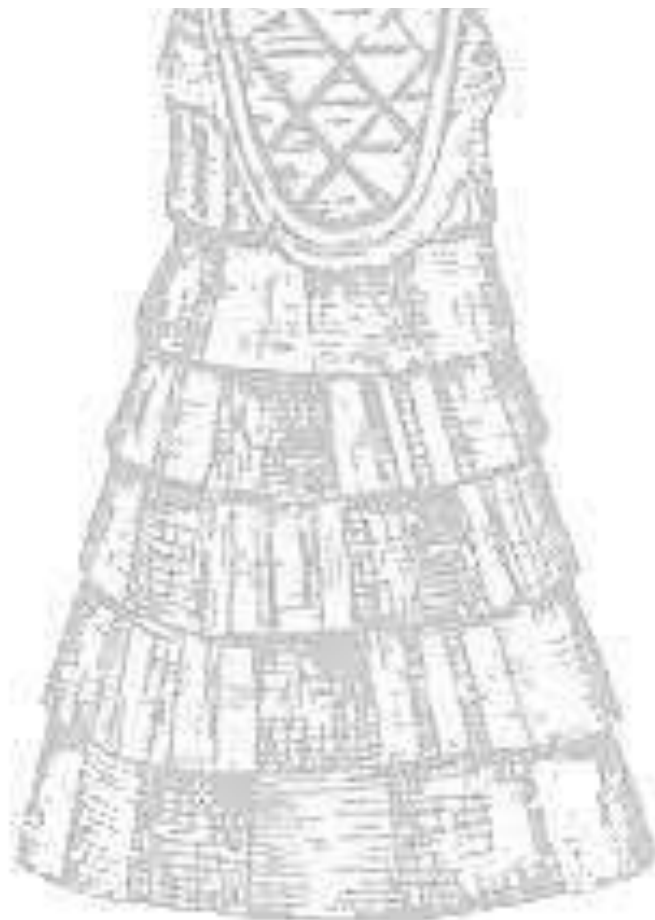

46. BOREAS ELRABOLJA ÓREITHYIÁT

47. ATHÉNÉ ÉS HÉPHAISTOS MEGTEREMTI ANÉSIDÓRÁT,
AZAZ PANDÓRÁT

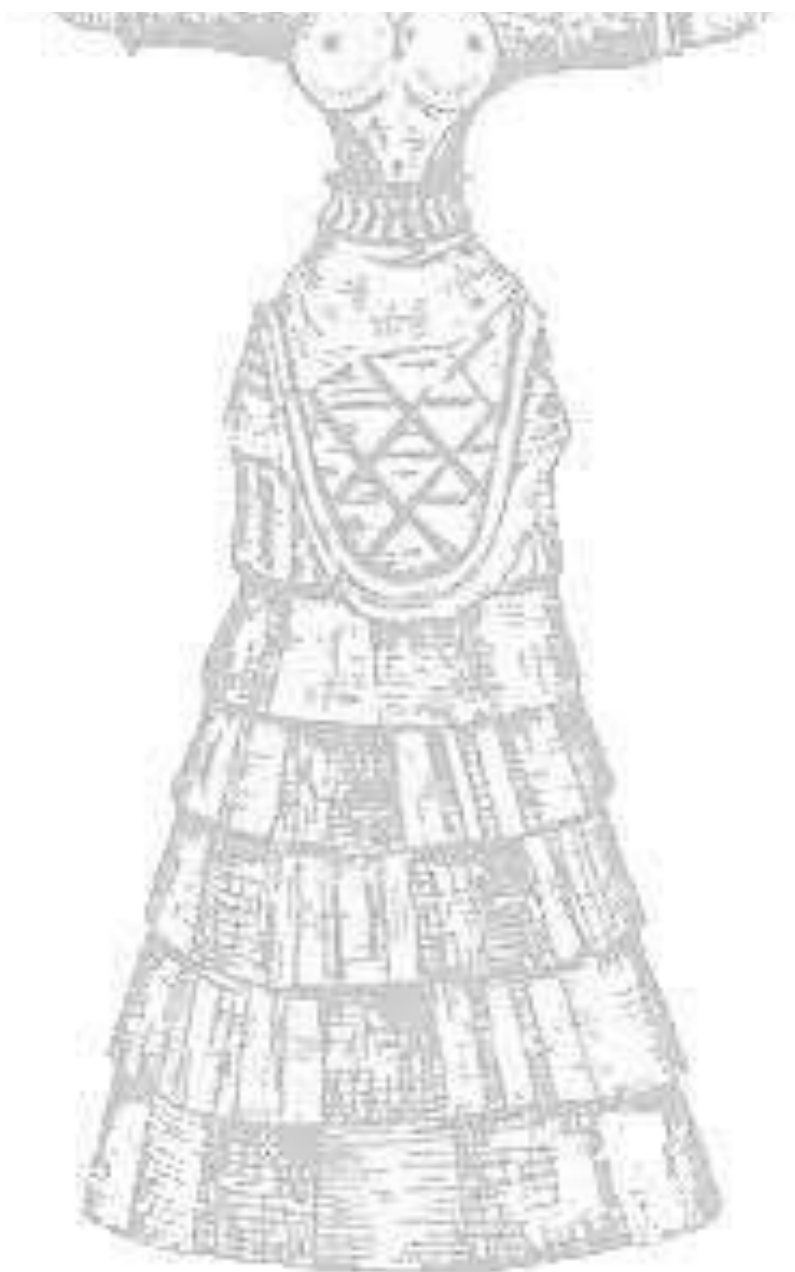
48. ZEUS, HERMÉS, EPIMÉTHEUS ÉS PANDÓRA

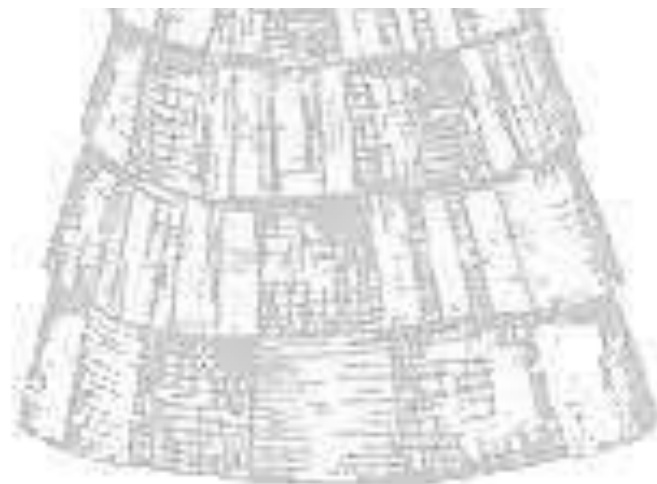

49. PANDÓRA FÖLMERŰL A SZILÉNEK PÖRÖLYE ALATT

50. PANDÓRA ERÓSOKTÓL KÖRÜLVÉVE KÉT SZILÉN KÖZT
FÖLMERÜL A FÖLDBŐL

51. ATLAS ÉS PROMETHEUS

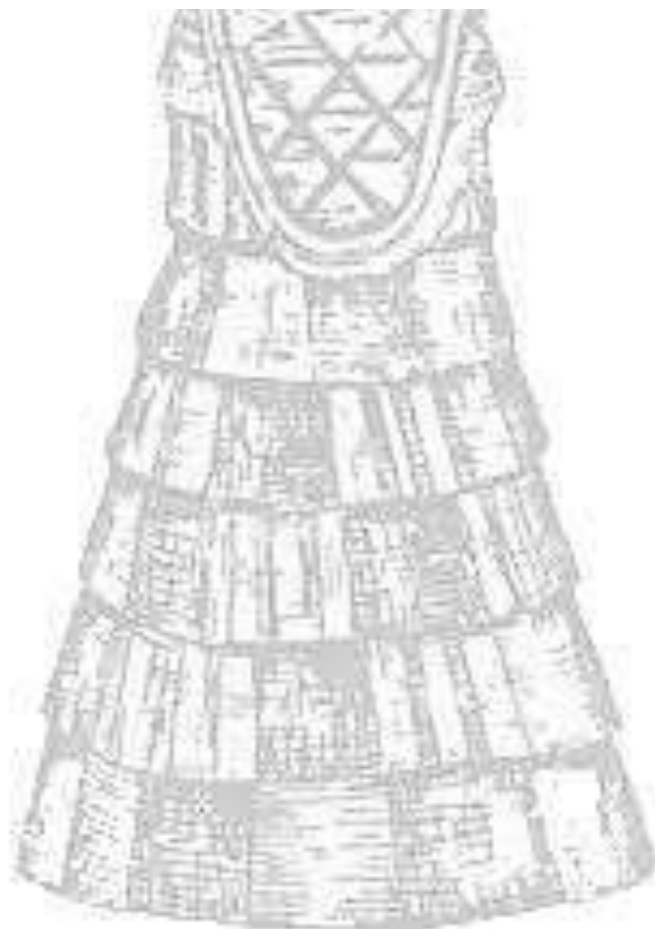
52. PROMÉTHEUS MEGSZABADÍTÁSA

53. PÉLEUS BIRKÓZÁSA THETISSZEL
KHEIRÓN ÉS PONTOMEDA NÉREUS-LÁNY ELŐTT;
THETIS ÁTVÁLTOZÁSÁIRA ÁLLAT-ALAKOK UTALNAK

54. TRIPTOLEMOS DÉMÉTÉR ELŐTT

55. KHARÓN

A

57. HÁDÉS, POSEIDÓN ÉS ZEUS KÉT SZÁRNYAS LÓ (PÉGASOS) KÖZT

B

58. DÉMÉTÉR, HERMÉS, PERSEPHONÉ ÉS DIONYSOS

59. DIONYSOS SZÜLETÉSE

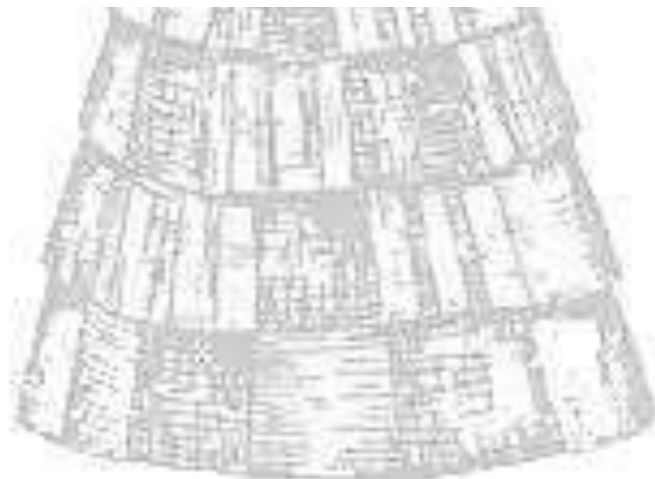

ÉS TRÓNRA EMELÉSE

60. DIONYSOS-MASZK *LIKNON*BAN, KÉT ÁLDOZÓ NŐALAK KÖZT

63. DIONYSOS A VADÁSZ (ZAGREUS),
KÖRÜLTTE MAINASOK, FUVOLÁSLÁNY, VADÁSZNŐ ÉS SILÉNOS

64. A GYERMEK AZ ÜSTBEN

65. DIONYSOS MEGSZÓKTETI ARIADNÉT,
ATHÉNÉ ELTÁVOLÍTJA THÉSEUST

66. DIONYSOS ÉS HASONMÁSA, A GYERMEK IAKKHOS

67. KADMOS MEGÖLI A KÍGYÓT. MÖGÖTTE PALLAS ATHÉNÉ,
A HÁTTÉRBEN A HELY ISTENNŐJE, THÉBÉ,
ÉS KRÉNAIÉ FORRÁSNIMFA

68. JELENET AZ ALVILÁGBÓL. A BETELJESŰLETLENEK LELKEI
FENEKETLEN EDÉNY MEGTÖLTÉSÉN FÁRADOZNAK.
AZ ELŐTÉRBEN OKNOS, A „TÉTOVÁZÓ”,
A TŰLVILÁG-ÁBRÁZOLÁSOK NÉPSZERŰ ALAKJA.
KÁKÁBÓL KÖTELET FON, AMIT A HÁTA MÖGÖTT
EGY SZAMÁR ELRÁG: A BETELJESŰLÉS NÉLKÜLI LÉT
EGY MÁSIK KÉPE

69. DANAÉ ÉS PERSEUS A FELNYITOTT LÁDÁBAN.
ELŐTTÜK DIKTYS ÁLL, KEZÉBEN A HÁLÓVAL.

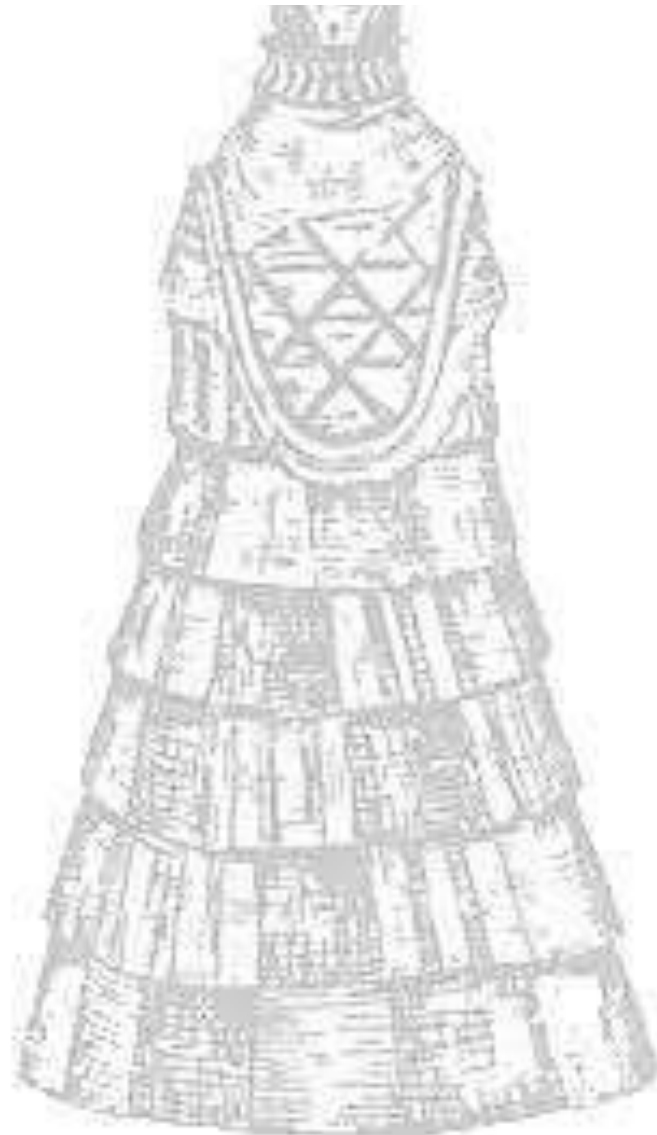
70. PERSEUS ÉS A FORRÁSNIMFÁK

71. PERSEUS MEGŐLI MEDUSÁT, A GORGÓT

72. PERSEUS MEDUSA LEFEJEZÉSE UTÁN

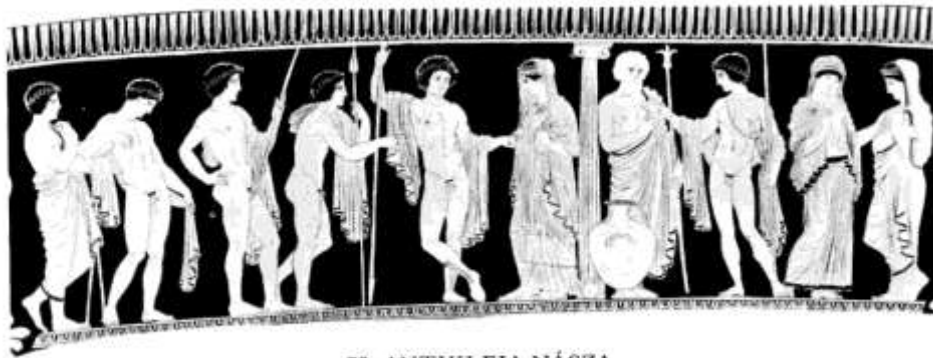
73. ANDROMEDA, PERSEUS ÉS A TENGERI SZÖRNY (KÉTOS)

74. PELOPS ÉS HIPPODAMEIA; MYRTILOS BUKÁSA,
A HÁTTÉRBEN A BÜNTETŐ NEMESIS ISTENNŐ

75. ANTIKLEIA NÁSZA

76. SISYPHOS BÜNTETÉSE.
KÉTOLDALT AZ ALVILÁG KIRÁLYA ÉS KIRÁLYNŐJE

77. BELLEROPHONTÉS IOBATÉSNÁL

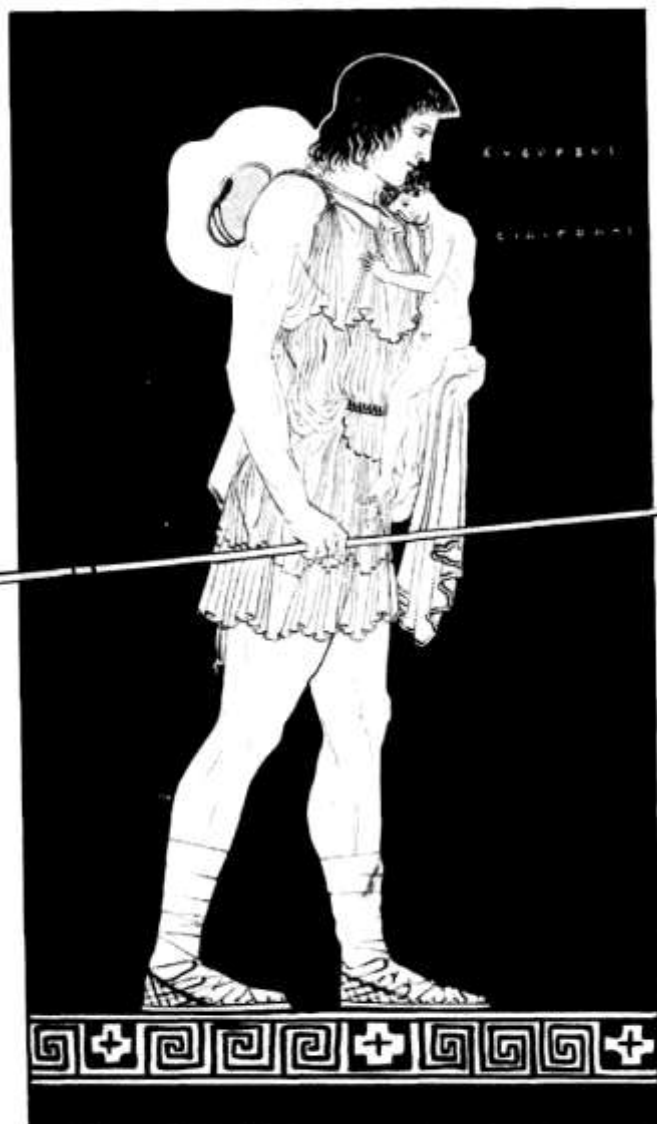

78. PHRIXOS ÉS HELLÉ A KOS HÁTÁN
A TENGER ÜNNEPIÉN MEGELEVENEDETT,
A HÁTTERBEN DIONYSOS PÁRDUCON

79. ΟΙΔΙΠΟΣ ΕΥΦΟΡΒΟΣ ΠΑΣΤΟΡ ΚΑΡJΑΝ

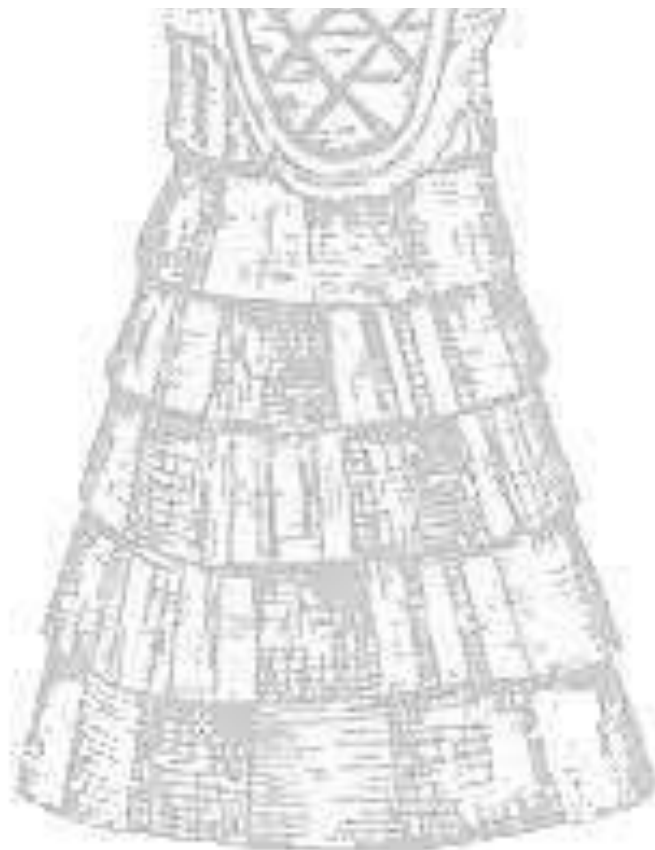
80. OIDIPUS MEGOLDJA A SZFINX REJTVÉNYÉT

81. OIDIPUS MEGÖLI A SZFINXET

82. LÉDA ÉS TYNDAREÓS FOGADJA KASTÓRT ÉS POLYDEUKÉST

83. HÉRA SZOPTATJA HÉRAKLÉST

84. HÉRAKLÉST ISKOLÁBA KÍSÉRIK. A LANTOT TARTÓ ÖREG-
EMBER ALAKJA MELLÉ ODA VAN ÍRVA A NEVE: GER... PSO...,
NYILVÁN ÖSSZETÉTEL A GERÓN, „ÖREG” ÉS A RHAPSÓDOS, „ÉNE-
KES” SZAVAKBÓL. GERAPSOSNAK VAGY GEROPSOSNAK HÍVHAT-
TÁK „AZ AGG ÉNEKEST”

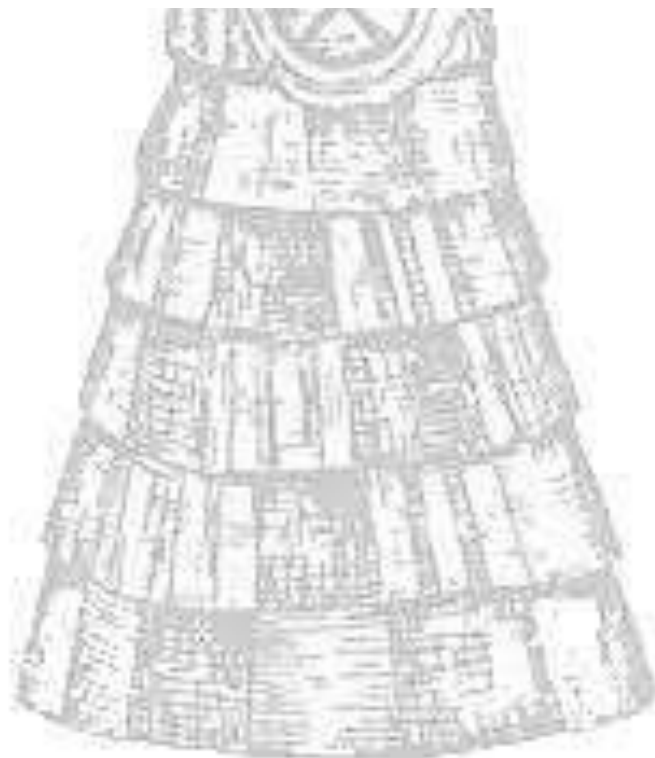
85. HÉRAKLÉS AZ ISKOLÁBAN

86. AZ IFJÚ HÉRAKLÉS MEGTÁMADJA NÉREUST. A TÖRTÉNET
EGYÉBKÉNT ISMERETLEN, HACSAK NEM A HESPERISEKHEZ
VALÓ ÁTKELÉS ELŐTTI KALANDRA GONDOL A FESTŐ

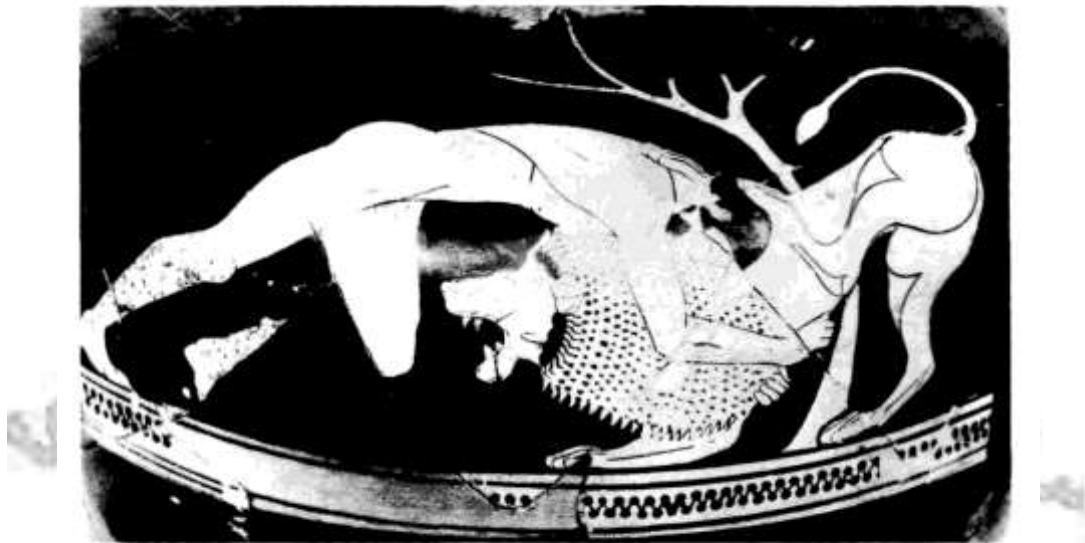
87. HÉRAKLÉS ÉS A TENGERISTEN. EZ A TÖRTÉNET IS ISMERETLEN, HA NEM UGYANARRÓL A KALANDRÓL VAN SZÓ, MINT AZ ELŐZŐ KÉPEN. HÉRAKLÉS ELOROZTA HÁROMÁGÚ SZIGONYÁT A TENGERISTENTŐL, AKIVEL ELŐBB EGYÜTT IVOTT. EGY NÈREIS MEGRETTENVE SIET ODA

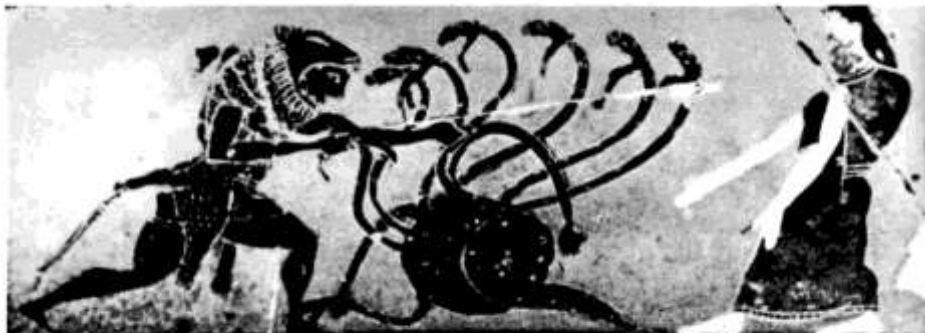

88. HÉRAKLÉS ÉS GÉRAS

89. HÉRAKLÉS ÉS AZ OROSZLÁN

90. HÉRAKLÉS ÉS A HYDRA. A SZÖRNY MÖGÖTT MEGRETTENVE
LERNA TÉRSÉGÉNEK ISTENNŐJE ÁLL, A FORRÁSNIMFA, AKI ITT
NYILVÁN AZ ALVILÁGGAL IS KAPCSOLATBAN VAN

91. HÉRAKLÉS ÉS A GÍMSZARVAS A HESPERISEKNÉL

92. HÉRAKLÉS MEGSZERZI AZ ARANYAGANCSOT.
ELŐTTE APOLLÓN ÁLL, MÖGÖTTE OLTALMAZÓJA, ATHÉNÉ

93. HÉRAKLÉS PHOLOS KENTAURNÁL

94. HÉRAKLÉS A VADKANNAL. EGYIK VÁLTOZATA A GYAKRAN ISMÉTLŐDŐ JELENETNEK, AMELY EURYSTHEUST A HORDÓBA (PITHOSBA) BÚJVA ÁBRÁZOLJA

95. HÉRAKLÉS ÉS A MOCSÁRI MADARAK

96. HÉRAKLÉS AZ AMAZÓNOKNÁL

97. HÉRAKLÉS ÉS ANDROMAKHÉ AMAZÓN.
AZ AMAZÓN-TÖRTÉNETEK BEN A NÉV
CSAK EZEN A VÁZAKÉPEN FORDUL ELŐ

98. HÉRAKLÉS ÉS A TENGERI SZÖRNY

99. HÉRAKLÉS ÉS ANTAIOS

100. HÉRAKLÉS NYILAIVAL MEGTÁMADJA HÉLIOST

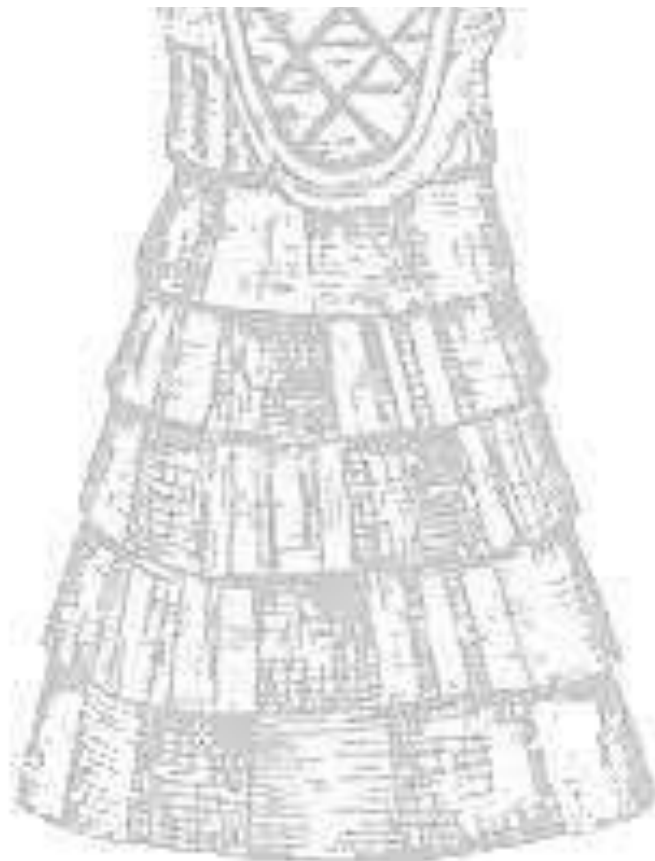

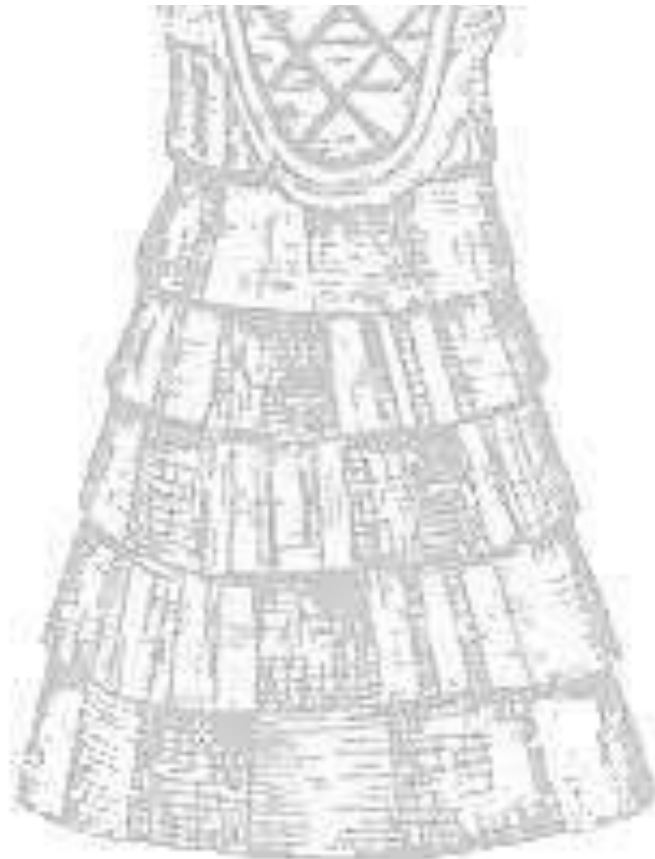
101. HÉRAKLES A NAPSERLEGBEN

102. HÉRAKLÉS ÉS GÉRYONEUS

103. HÉRAKLÉS ÉS ALKYONEUS.
A GIGÁSZ FÖLÖTT HYPNOS KUPOROG

104. HÉRAKLÉS A HESPERISEKNÉL.

105. HÉRAKLÉS ZEUS ELŐTT A HESPERISEK ALMÁJÁVAL. EZEN AZ ÁBRÁZOLÁSON APOLLÓN ÉS ARTEMIS ÁLL A HÁTTÉRBE, HOGY ÜDVÖZÖLJE EGYKORI ELLENSÉGÉT. AZ OROSZLÁNBŐR FEJE EL VAN RAJZOLVA

106. HÉRAKLÉS LÁNCRÁ VERI A KERBEROST

107. AZ ÓRJÖNGŐ HÉRAKLÉS

108. AZ OIKHALIAI ÍJÁSZVERSENY

109. KÜZDELEM A HÁROMLÁBÉRT

110. NESSOS ELRABOLJA DÉIANEIRÁT

111. HÉRAKLÉS FÖLSZÁLL A MÁGLYÁRÓL

112. HÉRAKLÉS ÚTBAN AZ OLYMPOSRA

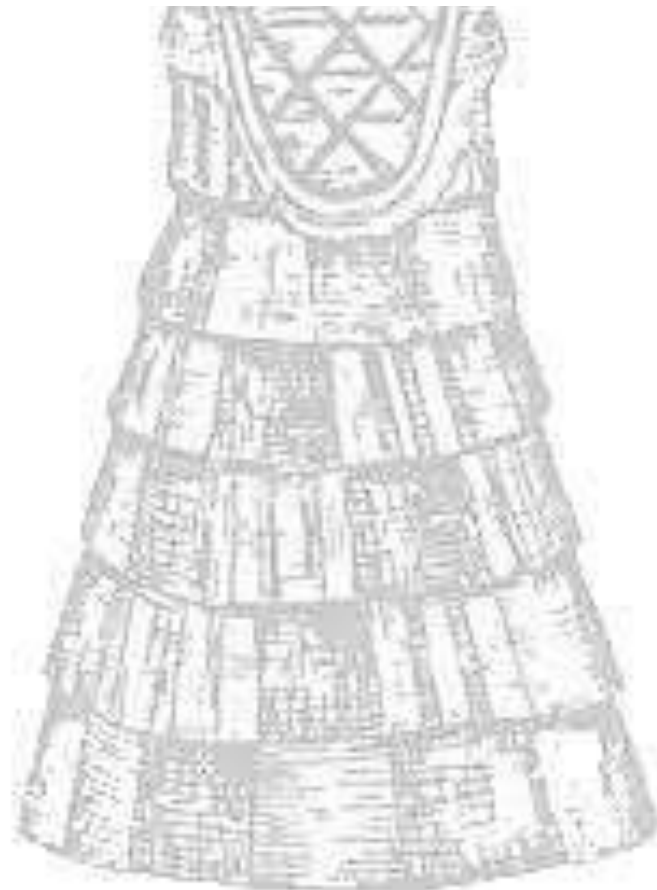

113. HÉRAKLÉS ÉS HÉBÉ

114. HÉRAKLÉS DIONYSOSI APOTHEÓZISA.
KEZÉBEN KANTHAROS, ATHÉNÉ VIRÁGOT NYÚJT NEKI

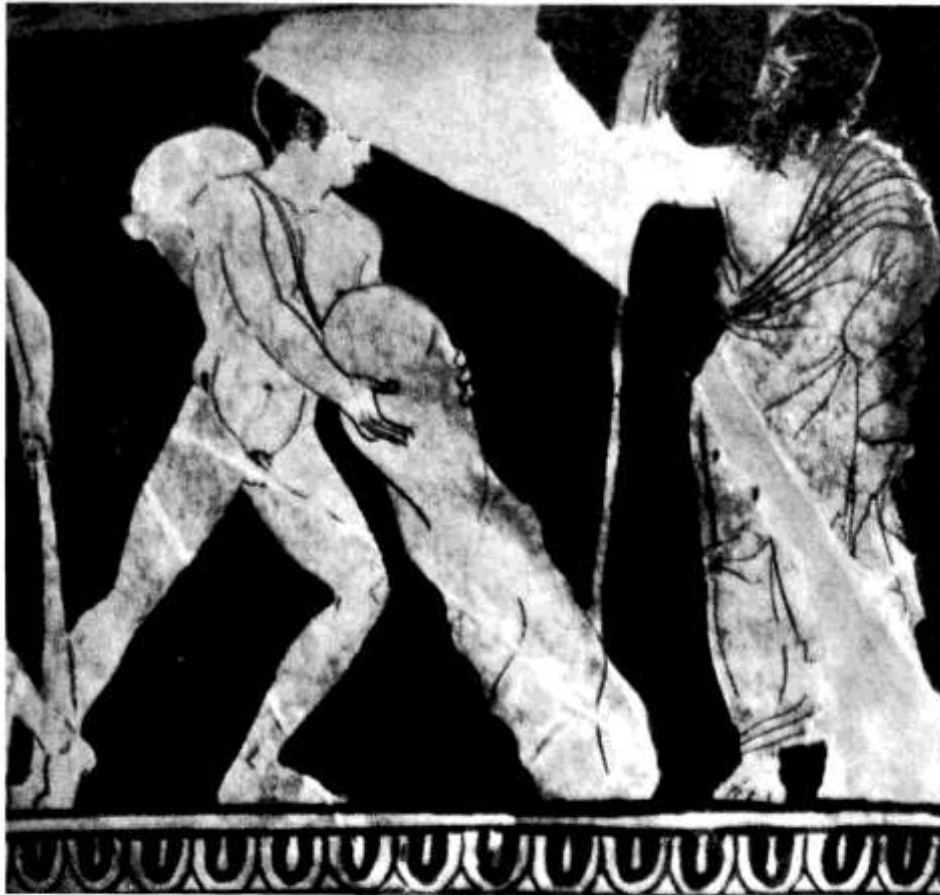

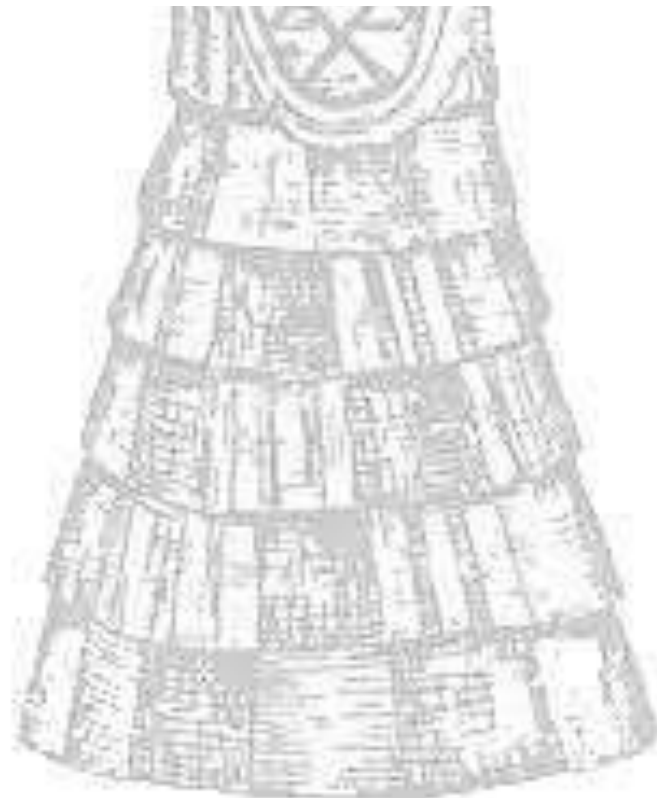

115. KEKROPS ÉS PALLAS ATHÉNÉ A SZENT OLAJFA ELŐTT.
A HÁTTERBEN KEKROPS EGYIK LÁNYA,
ELŐL A TITOKTELI KOSÁR, KENDŐVEL LETAKARVA

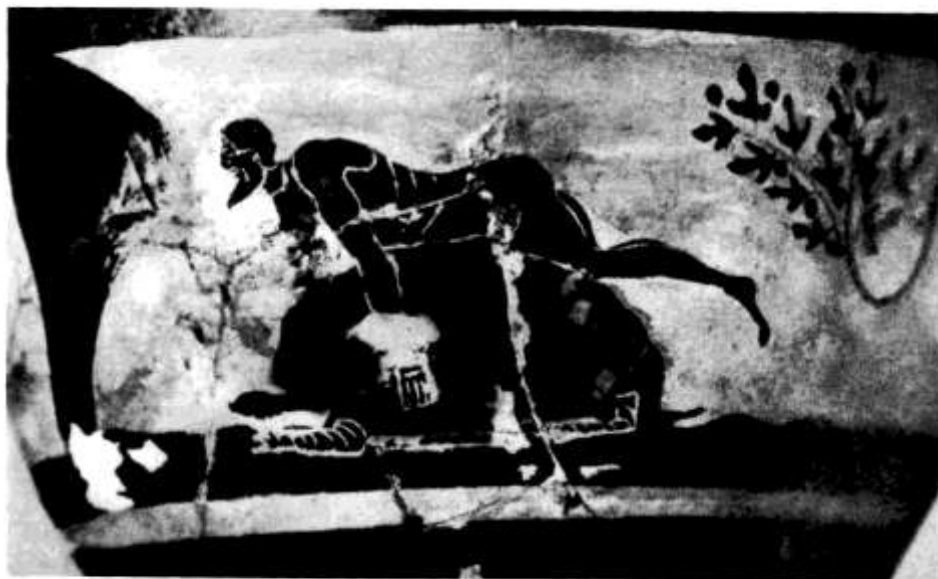
116. THÉSEUS FELEMELI A KÖVET.
AZ ELŐTTE ÁLLÓ FÉRFI NYILVÁN PITHEUS

117. THÉSEUS HARCA SKIRÓN, PHAIA ÉS SINIS ELLEN (a, b, c)

118. THÉSEUS A TEKNÓSBÉKA HÁTÁN

119. THÉSEUS HARCA KERKYÓN ÉS A MARATHÓNI BIKA ELLEN

120. THÉSEUS ÉS PROKRUSTÉS

121. THÉSEUS FOGADTATÁSA ATHÉNBAN

122. THÉSEUS MEGÉRKEZIK POSEIDÓN PALOTÁJÁBA.
POSEIDÓN A HATALMAS TRITÓN MÖGÖTT ÁLL,
AKI AZ IFJÚT IDEHOZTA

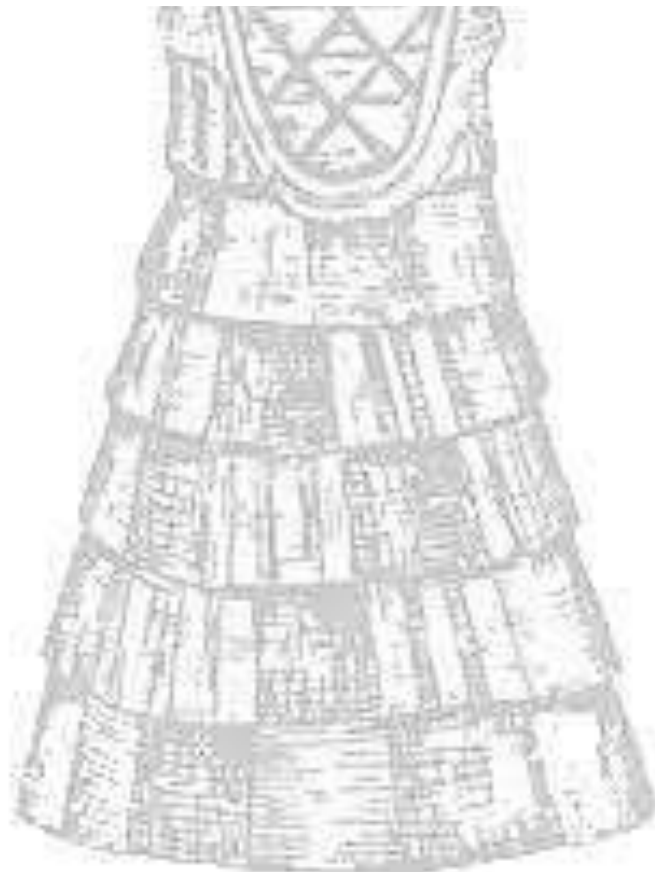

123. THÉSEUS AMPHITRITÉNÉL.
AZ ISTENNŐ HOMLOKSZALAGOT NYÚJT NEKI,
HOGY FEJÉT AZZAL ÖVEZZE

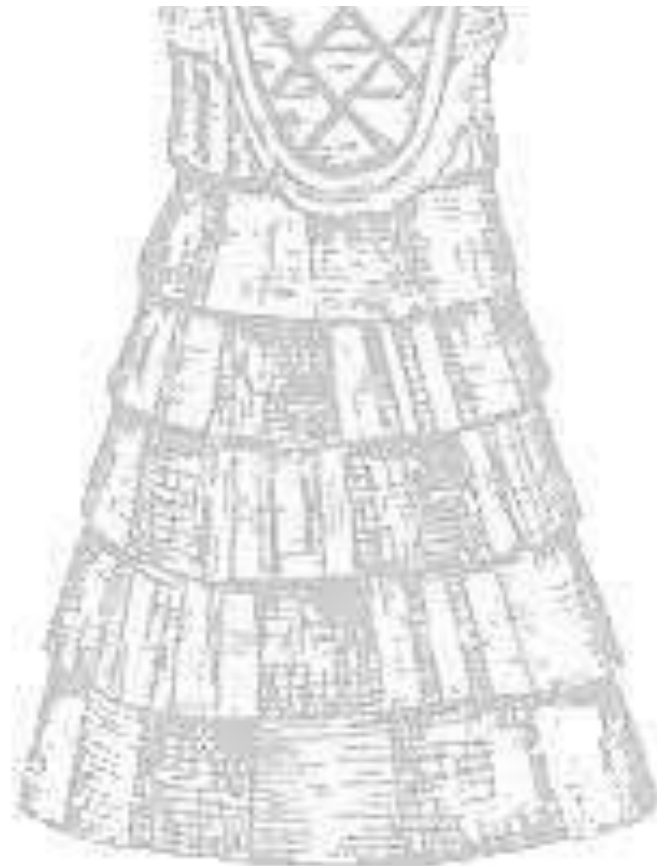

124. THÉSEUS ÉS A MINÓTAUROS.
A SZÖRNY NEVE EZEN AZ ÁBRÁZOLÁSON TAUROMINION

125. THÉSEUS ÉS ARIADNÉ NAXOS SZIGETÉN. ATHÉNÉ VISSZATARTJA THÉSEUST AZ ALVÓ ARIADNÉTÓL. EZ MÉG NEM A NÁSZ-ÉJSZAKA, MERT A MENYASSZONY LÁBÁNÁL EGY FIÚ FEKSZIK; NAXOSI SZOKÁS SZERINT ŐT ILLETI MEG A *PRONYMPHIOS HYPNOS*, „A VÖLEGÉNYT MEGELŐZŐ ALVÁS”. A LEVEGŐBEN IRIS, AZ ISTENEK KÜLDÖNCE SIET DIONYSOSÉRT

126. THÉSEUS ELRABOLJA KORÓNÉT. A NŐALAKOK MELLÉ ÍRT NÉV VALÓSZÍNŰLEG NEM A MEGFELELŐ HELYEN ÁLL, ÉS THÉSEUS VALÓJÁBAN HELENÁT RABOLJA EL. A MÁSIK FÉRFI PEIRITHOOS

127. THÉSEUS AZ AMAZÓN-HARCBAN
Ő MAGA HIPPOLYTÉVEL KÜZD

128. THÉSEUS ÉS HÉRAKLÉS

129. PHINEUS FEKVŐHELYÉN. MÖGÖTTE FELESÉGE ÁLL,
AKI MELLÉ AZ ERIKHTHÓ NÉV VAN ÍRVA

130. A BOREASOK ÉS A HARPYIÁK

131. IASÓNT KIOKÁDJA A SÁRKÁNY

132. MÉDEIA MEGFIATALÍTÓ VARÁZSLATA.
A VELE SZEMBEN ÁLLÓ FÉRFI IASÓN

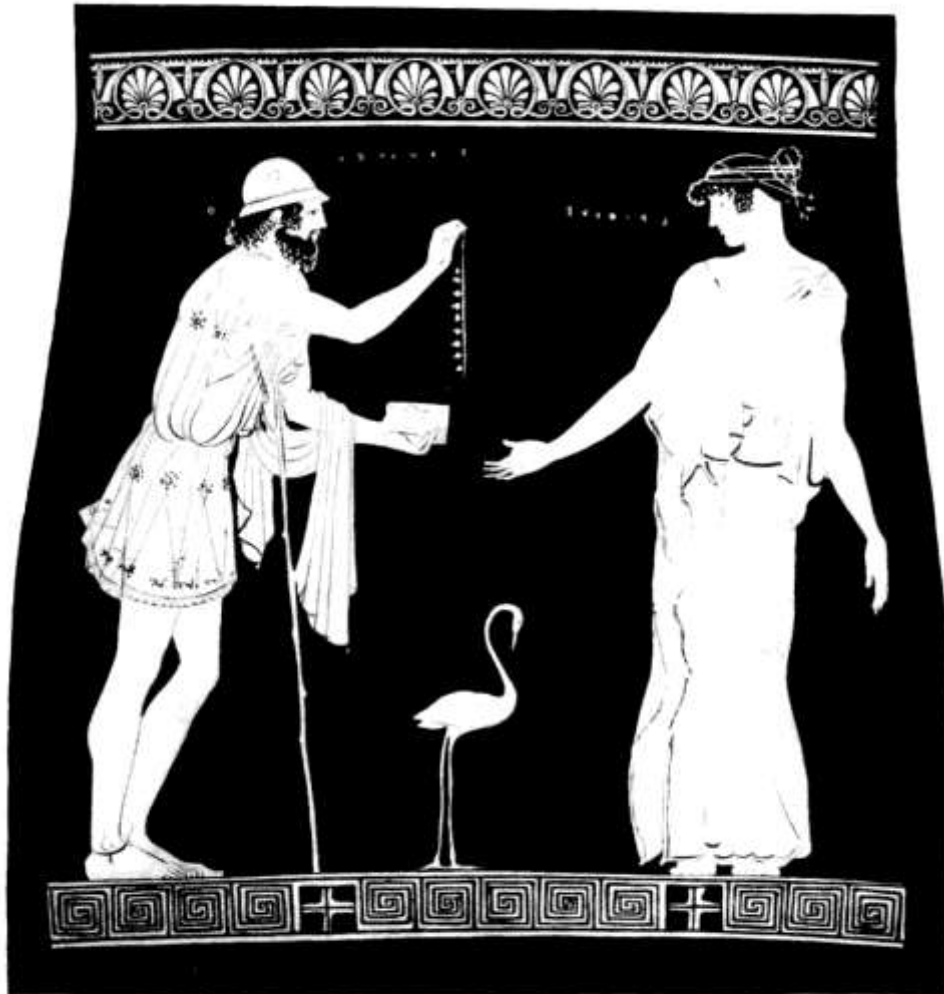

133. ORPHEUS A THRÁKOK KÖZÖTT

134. ORPHEUS HALÁLA.
E SZERINT A KÉP SZERINT AZ ÉNEKEST NEM PUSZTA KÉZZEL
TÉPTÉK SZÉT, HANEM KÉSSSEL SZABDALTÁK FEL

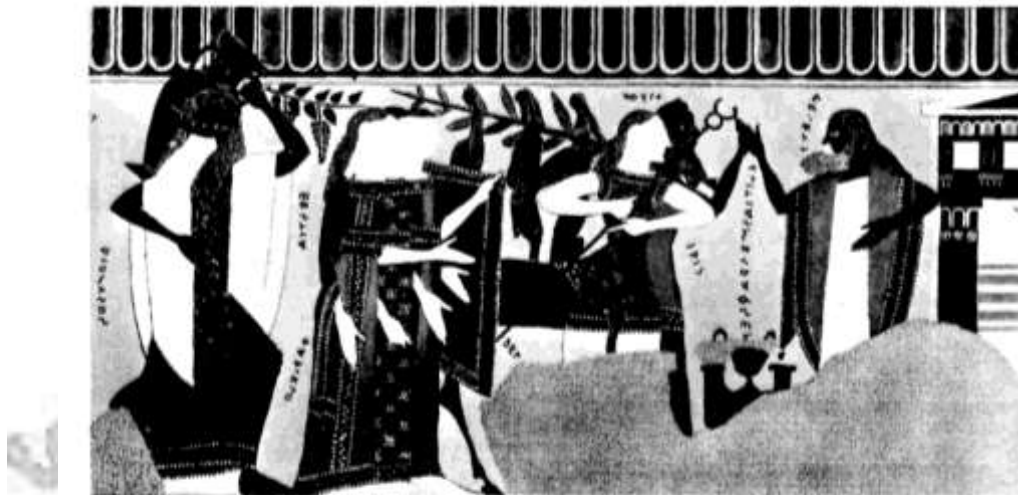
135. POLYNEIKÉS ÉS ERIPHYLÉ

136. PÉLEUS VADÁSZKALANDJA.
EGY VADKAN ÉS EGY OROSLÁN ELŐL A FÁRA MENEKÜL.
A TÖRTÉNET NEM MARADT FENN,
ALIGHANEM A PÉLION-HEGYI KALANDOK KÖZÉ TARTOZOTT

137. AZ ISTENEK LÁTOGATÁSA PÉLEUSNÁL ÉS THETISNÉL.
THETIS A NÁSZKUNYHÓBAN ÜL, PÉLEUS FOGADJA
A LÁTOGATÓKAT, AKIK KÖZÜL A KÉPEN KHEIRÓN, IRIS,
HESTIA, KHARIKLÓ, DÉMÉTÉR ÉS DIONYSOS LÁTHATÓ

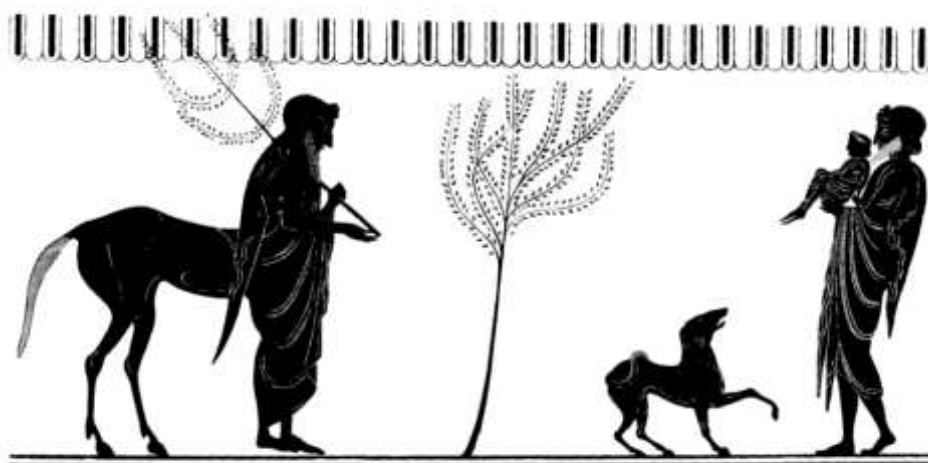

138. A HÁROM ISTENNŐ PARISNÁL. VEZETŐJÜK HERMÉS

139. PARIS HAZATÉR AZ IDA HEGYÉRŐL. ARTEMIS MÖGÖTTE ÁLL,
HEKABÉ ÁTÖLELI, HEKTÓR KEZÉT NYÚJTJA NEKI,
PRIAMOS A TRÓNJÁN FOGADJA.
A HÁTTÉRBE ÁLLÓ KÉT NŐALAK EGYIKE KASSANDRA

140. PÉLEUS KHEIRÓNHOZ VISZI AKHILLEUST

141. AIAS ÖNGYILKOSSÁGRA KÉSZÜL.

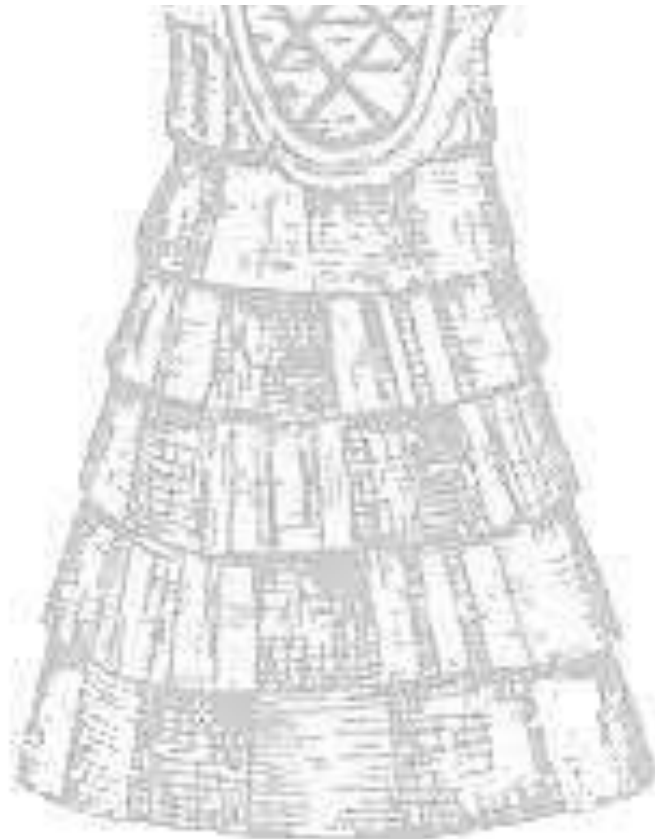
142. ORESTÉS ÉS IPHIGENEIA A TAUROSZI SZENTÉLY ELŐTT.
A SZENTÉLYBEN AZ ISTENNŐ SZOBRA ÁLL,
IPHIGENEIA VÁLLÁN A TEMPLOM KULCSA.
A MÁSIK FÉRFI PYLADÉS

143. AKHILLEUS ÉS TROILOS.
A HATALMAS ALAK A FORRÁSÉPÜLET MÖGÖTT AKHILLEUS,
AZ ELŐTÉRBEN A KÉT KIS FIGURA TROILOS ÉS POLYXENA

144. AKHILLEUS ÉS PENTHESILEIA

145. ÉÓS ELRAGADJA MEMNÓN HOLTTESTÉT

146. HARC AKHILLEUS HOLTTESTE FÖLÖTT.
AZ ELŐTÉRBE AIAS ÉS GLAUKOS ÁLL,
A HÁTTERBEN ATHÉNÉ ÉS AZ ÍJÁT FELAJZÓ PARIS.
PARIS MEGSZÖKTETI HELENÁT

147. MENELAOS HAZAVISZI HELENÁT

Tartalom

Bevezetésül	7
ELSŐ RÉSZ	
TÖRTÉNETEK AZ ISTENEKRŐL ÉS AZ EMBERISÉGRŐL	17
I. A dolgok kezdete	19
1. Ókeanos és Téthys	19
2. Az Éj, a Tojás és Erós	20
3. Khaos, Gaia és Erós	20
II. Titántörténetek	22
1. Uranos, Gaia és Kronos	22
2. Kronos, Rhea és Zeus	23
3. Az istenek és a titánok harca	24
4. Typhóeus avagy Typhón, Zeus és Aigipán	25
5. Harc a gigászokkal	27
III. A Moirák, Hekaté és más Olympos-előtti istenségek	29
1. A sorsistennők (Moirai)	29
2. Eurybia, Styx és Hekaté istennők	30
3. Skylla, Lamia, Empusa és más rémalakok	32
4. Téthys és Ókeanos idősebb leányai	34
5. A „tengeri öregek”, Phorkys, Próteus és Néreus	35
6. Az „ősz istennők” (Graiiai)	37
7. Az Erinysek vagy Eumenisek	38
8. A Gorgók: Sthennó, Euryalé és Medusa	39
9. Ekhidna, a Hesperisek kígyója és a Hesperisek	41
10. Akhelóos és a szirének	43
11. Thaumás, Iris és a Harpyiák	45
12. Néreus leányai	47
IV. A nagy szerelemistennő	49
1. Aphrodité születése	50
2. Aphrodité és Nérités	51
3. Aphrodité, Arés és Héphaistos	51
4. Pygmalión története	53
5. Adónis története	54
6. Aphrodité és Ankhisés	55
7. Aphrodité jelzői	56
V. A Nagy Istenanya és kísérői	59
1. Az Idai Daktylosok és a Kurések	60
2. Kabirok és Telkhinek	61
3. Attis története	63
VI. Zeus és feleségei	65
1. Zeus születése és gyermekkora	65
2. Zeus és Héra	67
3. Zeus, Eurynomé és a Kharisok	69
4. Zeus, Themis és a Hórák	71

5. Zeus, Mnémoszyné és a Múzsák	72
6. Zeus, Nemesis és Léda	74
7. Krétai történetek	75
8. Orphikus történetek	78
9. Zeus és Héra jelzői	80
VII. Métis és Pallas Athéné	82
1. Athéné születése	82
2. Athéné apái és nevelői	83
3. Athéné és Héphaistos	84
4. Kekrops leányai	85
5. Athéné jelzői	87
VIII. Létó, Apollón és Artemis	89
1. Létó bolyongásai	89
2. Létó és Asteria	90
3. Apollón születése	91
4. Apollón és ellenségei	92
5. Apollón és kedvesei	94
6. Asklépios születése és halála	97
7. Elbeszélések Artemisről	98
8. Britomartis története	100
9. Apollón és Artemis jelzői	100
IX. Héra, Arés és Héphaistos	102
1. Héra teherbe esései	102
2. Arés és az Alóadák	104
3. Héphaistos zuhanása és neveltetése	105
4. Héra megkötözése	106
5. Héra, Ixión és a kentaurok	107
X. Maia, Hermés, Pán és a nimfák	109
1. Hermés születése és első tettei	109
2. Hermés, Aphrodité és Hermaphroditos	115
3. Pán születése és szerelmei	116
4. Priapos	117
5. Nimfák és szatírok	119
XI. Poseidón és asszonyai	121
1. Poseidón születése és kos-násza	121
2. Poseidón a Telkhineknél	122
3. Démétér és Poseidón; Poseidón mén-nászai	123
4. Poseidón és Amphitrité	124
5. Amphitrité gyermekei	125
XII. A Nap, a Hold és a családjuk	127
1. Phaethón története	129
2. Seléné és Endymión	130
3. Éós és a szeretői	132
4. Órión-történetek	133
5. A szélistenekről	135
XIII. Prométheus és az emberi nem	137

1. Az emberi nem eredete	138
2. Prométheus vetélkedése Zeusszal és a tűzlopás	141
3. Pandóra története	143
4. Prométheus megbüntetése és megszabadítása	145
5. Niobé története	146
6. Thetis és a leendő világ-ura	147
7. Az emberi nem sorsa	148
XIV. Hádés és Persephoné	152
1. Persephoné elrablása	153
2. Más elbeszélések az elrablás, a vigasztalás és a fölszállás történetéről	159
3. Történetek az Alvilágról	161
XV. Dionysos és társnői	164
1. Dionysos, Déméter és Persephoné	165
2. Dionysos és Semelé	167
3. Dionysos társnői és női ellenségei	169
4. Dionysos, Inó és Melikertés	172
5. Dionysos a tengeren	173
6. Dionysos és Ariadné	175
7. Dionysos jelzői	177
MÁSODIK RÉSZ	
HÉRÓSZTÖRTÉNETEK	179
Az eljövendő költőknek	181
Előszó	183
Bevezetés	187
Első könyv	201
I. Kadmos és Harmonia	201
II. A thébai Dioskurok	207
III. Danaos és leányai	211
IV. Perseus	214
V. Tantalos	222
VI. Pelops és Hippodameia	225
VII. Salmóneus, Melanippé és Tyró	230
VIII. Sisyphos és Bellerophontés	234
IX. Phrixos és Hellé	241
X. Oidipus	243
XI. A spártai Dioskurok és unokatestvéreik	254
XII. Meleagros és Atalanté	259
Második könyv: Héraklés	265
I. Thébai történetek	267
1. Származástörténetek	267
2. A hérósz születése	269
3. Ifjúkori történetek	272
II. A tizenkét munka	275
1. A nemeai oroszlán	275
2. A lernai kígyó	277
3. A keryneiai gímszarvas	278

4. Az erymanthosi vadkan	280
5. A Stymphalos-tó madarai	281
6. Augeias istállója	282
7. A thrák Diomédés paripái	284
8. Minós bikája	287
9. Az amazónkirálynő öve	287
10. Géryoneus marhái	290
11. A Hesperisek almái	295
12. Hádés kutyája	299
III. Héraklés tettei és szenvedései tizenkét munkája után	303
1. AKallinikos	303
2. Az őrjöngő	304
3. Az istentelen	306
4. A nők szolgája	309
5. Héra és Déianeira megmentője	312
6. A földi vég	315
Harmadik könyv	
I. Kekrops, Erekhtheus és Théseus	319
II. Iasón és Médeia	344
III. Orpheus és Eurydiké	365
IV. Téreus, Eumoipos és Kephalos	371
V. Amphiaraios és a thébai háború hērőszai	375
VI. Atreus és a dinasztiaja	381
VII. A trójai háború előjátéka	385
VIII. A trójai háború hērőszai	393
IX. Iphigeneia és testvérei	401
X. Téléphos	405
XI. Prótesilaos és Laodameia	408
XII. Akhilleus és ami a trójai háború után következett	411
Függelék	421
Családfák	423
Az athéni királyok a trójai háborúig	435
Szerkesztői jegyzet a képtáblákhoz	437
<i>Történetek az istenekről és az emberiségről</i>	437
<i>Hērőstörténetek</i>	439
Képjegyzék	440
Jegyzetek	453
Rövidítések magyarázata	455
<i>A Történetek az istenekről és az emberiségről</i> forrásai	459
jegyzetek a <i>Hērőstörténetek</i> bevezetéséhez	467
<i>A Hērőstörténetek</i> forrásai	468
A Kiadó utószava	489
Mutató	495